TROPAEUM TRAIANI

I. cetatea

www.cimec.ro

Trofeul de la poarta estică a cetății

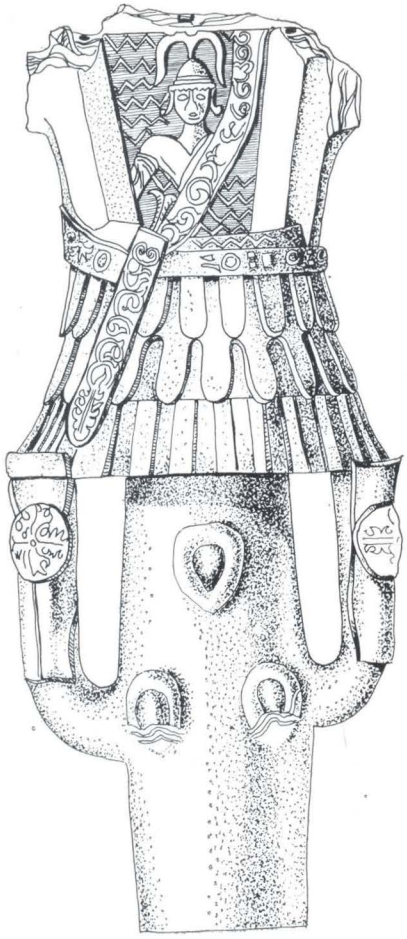

„Interesul pentru monumentele de la Adamclisi va crește din zi în zi odată cu descoperirile treptate ce se vor face, și nu va întîrzia ziua ca Adamclisi să-și capete un loc de onoare în șirul așezămintelor celor mai cunoscute și mai vestite ale culturii clasice. Aceasta va fi spre cinstea națiunii române și spre glorificarea acelor strămoși, cu cari ne place adesea a ne mîndri".

GRIGORE TOCILESCU

www.cimec.ro

www.cimec.ro

TROPAEUM TRAIANI
I
Cetatea

www.cimec.ro

Releveele, planurile și ilustrarea pieselor de arhitectură au fost efectuate de arhitect Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *care a utilizat și releveele întocmite între 1968 — 1974 de arhitect* Anișoara Sion.

Desenele privind ceramica și obiectele diverse au fost executate direct sau copiate după desenele autorilor de Constantin Constantiniu, Argeș Epure *și* Cornelia Lungu, *iar profilele au fost desenate după originalele autorilor de* Iuliana Barnea.

Fotografiile au fost executate în laboratorul Institutului de arheologie-București de Dan M. Perianu *și* Nicolae Scarlat, *cu excepția fotografiilor aeriene, pentru care autorii mulțumesc conducerii și personalului Institutului de geodezie, fotogrammetrie, cartografie și organizarea teritoriului.*

www.cimec.ro

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE-BUCUREȘTI
BIBLIOTECA DE ARHEOLOGIE XXXV

TROPAEUM TRAIANI

I

Cetatea

ALEXANDRU BARNEA, ION BARNEA (coordonator),
IOANA BOGDAN CĂTĂNICIU,
arhitect MONICA MĂRGINEANU-CÂRSTOIU,
GHEORGHE PAPUC

Orient BDS
26 noiembrie 1991
NR. 98/IST

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI, 1979

www.cimec.ro

Tropaeum Traiani

I

La cité

Тропеум Траяни

I

Город

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Bucureşti, Calea Victoriei, 125
Cod poştal 71 021

www.cimec.ro

SUMAR

Cuvînt înainte

IOAN BARNEA 7

Prescurtări 9

I. AŞEZAREA GEOGRAFICĂ. NUMELE. ISTORICUL CERCETĂRILOR

IOAN BARNEA 13

II. STRATIGRAFIA

IOANA BOGDAN CĂTĂNICIU, ALEXANDRU BARNEA 35

III. INCINTA

1. *Structură, datare, istoric*

IOANA BOGDAN CĂTĂNICIU 47

2. *Sectorul de sud-vest al zidului de incintă*

GHEORGHE PAPUC 64

IV. SECTORUL A ŞI VIA PRINCIPALIS B—C

ALEXANDRU BARNEA 79

V. SECTORUL D. POARTA DE EST LA SUD DE VIA PRINCIPALIS

IOANA BOGDAN CĂTĂNICIU, arhitect MONICA MĂRGINEANU-CÂRSTOIU 95

VI. ASPECTE ALE URBANISMULUI ÎN CETATEA *TROPAEUM TRAIANI*

arhitect MONICA MĂRGINEANU-CÂRSTOIU, ALEXANDRU BARNEA 109

VII. PIESE DE ARHITECTURĂ DIN CETATEA *TROPAEUM TRAIANI*

arhitect MONICA MĂRGINEANU-CÂRSTOIU, ALEXANDRU BARNEA 129

VIII. CERAMICA ŞI DESCOPERIRI MĂRUNTE

IOANA BOGDAN CĂTĂNICIU, ALEXANDRU BARNEA 177

CONCLUZII

ION BARNEA 227

Résumé *TROPAEUM TRAIANI* 233

Legende des figures 255

www.cimec.ro

TABLE DES MATIÈRES

Avant-Propos
Ion Barnea 7
Abréviations 9
I. LA POSITION GÉOGRAPHIQUE. LE NOM. L'HISTORIQUE DES RECHERCHES
Ion Barnea 13
II. LA STRATIGRAPHIE
Ioana Bogdan Cătăniciu, Alexandru Barnea 35
III. L'ENCEINTE
1. *Structure, datation, historique*
Ioana Bogdan Cătăniciu 47
2. *Le secteur sud-ouest du mur d'enceinte*
Gheorghe Papuc 64
IV. LE SECTEUR A ET VIA PRINCIPALIS B–C
Alexandru Barnea 79
V. LE SECTEUR D, LA PORTE EST AU SUD DE VIA PRINCIPALIS
Ioana Bogdan Cătăniciu, architecte Monica Mărgineanu-Cârstoiu 95
VI. ASPECTS DE L'URBANISME DANS LA CITÉ *TROPAEUM TRAIANI*
architecte Monica Mărgineanu-Cârstoiu, Alexandru Barnea 109
VII. PIÈCES D'ARCHITECTURE DE LA CITÉ *TROPAEUM TRAIANI*
architecte Monica Mărgineanu-Cârstoiu, Alexandru Barnea 129
VIII. CÉRAMIQUE ET DÉCOUVERTES DES PIÈCES DE PETITE TAILLE
Ioana Bogdan Cătăniciu, Alexandru Barnea 177
CONCLUSIONS
Ion Barnea 227
TROPAEUM TRAIANI **(Résumé)** 233
Légende des figures 255

www.cimec.ro

CUVÎNT ÎNAINTE

Tropaeum Traiani, *simbol al victoriei decisive a lui Traian în războaiele pentru cucerirea Daciei și al romanizării populației geto-dace, este numele monumentului triumfal care comemorează această izbîndă, și al așezării întemeiate de ilustrul împărat în apropiere de monument, una din cele mai mari așezări romane dintre Dunăre și Marea Neagră. Asupra lor și-a îndreptat atenția cercetătorul român curînd după reintrarea Dobrogei în granițele României în urma războiului de independență din 1877—1878. În anul 1882, Grigore Tocilescu, directorul de atunci al Muzeului de antichități, a deschis la Adamclisi, jud. Constanța, primul șantier arheologic românesc. Săpăturile au stabilit mai întîi caracterul mărețului* monument triumfal, *despre care se exprimaseră mai înainte cele mai diferite păreri și au dus la datarea lui în anul 109, sub împăratul Traian. Extinderea săpăturilor arheologice, începînd din anul 1891, la cetatea situată spre V de satul Adamclisi, pe platoul din valea Urluii, a avut ca rezultat descoperirea unor importante inscripții, pe baza cărora s-a putut preciza că numele acesteia era* Tropaeum Traiani, *obținîndu-se în același timp date valoroase pentru începuturile și evoluția fortăreței construite de Traian și refăcută „din temelii" de Constantin cel Mare și Licinius (316), și a cărei viață urbană s-a prelungit pînă la sfîrșitul secolului al VI-lea — începutul celui de-al VII-lea. S-au stabilit planul și caracterul cetății, s-au dezvelit porțile principale, parte din incintă și din strada principală,* basilica forensis, *patru bazilici creștine, diferite alte construcții din interiorul fostului* municipium, *o bazilică de cimitir ș.a. În același timp au fost reluate săpăturile pe dealul monumentului triumfal, unde s-au descoperit* altarul militar *și* tumulul funerar *(mausoleul).*

Dacă despre monumentul triumfal Grigore Tocilescu a publicat, în colaborare cu Otto Benndorf și George Niemann, lucrarea de mare răsunet apărută la Viena în 1895 și mereu actuală, în schimb, rezultatele săpăturilor la cetate, cu excepția majorității inscripțiilor și a unor mari edificii publice, sumar publicate, au rămas inedite, din cauza dispariției premature a marelui arheolog și istoric român (1850—1909). Această lipsă a fost împlinită în parte de două studii ale lui George Murnu, succesorul lui Tocilescu la conducerea Muzeului național de antichități și a șantierului de la Tropaeum, *și îndeosebi de temeinicul studiu de sinteză arheologico-istorică publicat de Vasile Pârvan în* Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, *1911.*

Reluarea, la o scară mult mai redusă, a săpăturilor arheologice la cetatea Tropaeum, *între anii 1933—1943, de către profesorul de atunci de la Universitatea din Iași, Paul Nicorescu, n-a avut o soartă mai bună, rezultatele acestora rămînînd necunoscute aproape în întregime.*

Începînd din anul 1968, Institutul de arheologie—București, la care un an mai tîrziu s-au asociat Muzeul de arheologie din Constanța și, pentru scurt timp, și unii arheologi de la Iași, a reluat săpăturile arheologice atît pe „Dealul monumentului", cît și la cetatea Tropaeum. *Săpăturile urmăresc obținerea de noi date, pe baza cărora să poată fi reconstituită cît mai exact istoria orașului și a celorlalte monumente romane de la Adamclisi. În acest scop s-a început dezvelirea sistematică, pe niveluri de locuire, a suprafeței întregii cetăți. Totodată s-au reluat săpăturile la unele edificii publice dezvelite mai înainte, efectuîndu-se o verificare a datelor și concluziilor istorice obținute*

www.cimec.ro

cu privire la acestea. Pînă în prezent s-au degajat în întregime porțile mari (de E și V) ale cetății romano-bizantine (secolele (IV—VI), împreună cu turnurile care le flanchează, strada principală în întregime, cu porțiuni din clădirile adiacente; latura de S a cetății în exterior, între poarta mică de S și poarta de V. De asemenea, au fost urmărite apeductele cetății. Pe „Dealul monumentului" s-au încheiat săpăturile arheologice la monumentul triumfal și la tumulul funerar, reluîndu-se cercetările la altarul militar.

Săpăturile arheologice se efectuează în colaborare cu Direcția patrimoniului cultural național, care are sarcina organizării întregului șantier, ca și pe cea a executării lucrărilor necesare pentru protecția, consolidarea și restaurarea monumentelor descoperite prin săpături. Se are în vedere continua coordonare a activității de dezvelire prin săpături arheologice, condusă și controlată de Institutul de arheologie — București, cu cea de protecție și restaurare ce urmează și poate fi efectuată de Direcția patrimoniului cultural național. Se poate spune chiar că în bună măsură activitatea de cercetare arheologică e condiționată de activitatea de protecție și restaurare. Pe lîngă o cît mai bună cunoaștere a istoriei patriei în general, și a procesului de romanizare în special, se urmărește punerea în circuitul cultural și turistic al țării a unor monumente de o deosebită valoare istorică și artistică. În același scop, și pentru punerea la adăpost a monumentelor și pieselor ce nu pot rămîne în aer liber — în primul rînd a metopelor și celorlalte sculpturi de la monumentul triumfal —, Consiliul popular al județului Constanța a construit un local propriu pentru muzeu, în mijlocul satului Adamclisi.

În volumul de față, a cărui redactare a fost încheiată în septembrie 1976, se urmărește valorificarea științifică a celei mai mari părți a rezultatelor săpăturilor arheologice dintre anii 1968—1975 în cetatea Tropaeum Traiani. Unele din aceste rezultate au văzut lumina tiparului separat, în publicații periodice de specialitate din ultimii ani. Pînă acum însă cu excepția studiului amintit, publicat de V. Pârvan, astfel de studii de sinteză cu privire la cetatea Tropaeum n-au fost date la iveală. Deschizînd seria lucrărilor monografice despre cetatea Tropaeum Traiani, acest volum caută să fie mai mult decît un Raport definitiv de săpături. În afară de un istoric al cercetărilor pînă la zi, se face o prezentare generală a stratigrafiei așezării, în lumina ultimelor săpături arheologice, prezentare care desigur va fi îmbunătățită și completată de cercetările viitoare. De asemenea, se fac considerații cu caracter general asupra incintei și urbanisticii cetății. Pe lîngă piesele de arhitectură rezultate din ultimele săpături, s-a urmărit o prezentare sistematică a tuturor exemplarelor ce s-au mai păstrat din cele descoperite mai înainte în cetate.

Pentru a nu da proporții prea mari acestui volum, amplul capitol despre monedele antice identificate ca apărute în cetatea Tropaeum și pe teritoriul comunei Adamclisi, deja redactat, a fost amînat pentru volumul al II-lea. De asemenea, pentru a păstra cît mai unitar caracterul fiecărui volum, cel de-al III-lea va cuprinde rezultatele ultimelor cercetări privind monumentul triumfal, altarul și mausoleul, ca unele care formează o unitate aparte.

Seria volumelor despre Tropaeum Traiani nu cuprinde inscripțiile, care formează obiectul unei culegeri generale de inscripții grecești și latine de pe teritoriul României.

ION BARNEA

www.cimec.ro

PRESCURTĂRI

AAR	= Analele Academiei Române.
ACMI	= Anuarul Comisiunii monumentelor istorice.
ActaAntHung	= Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta.
ActaAntPhilippopolitana	= Acta Antiqua Philippopolitana.
AEM	= Archäologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn, Viena.
AISC	= Anuarul Institutului de studii clasice, Cluj-Napoca.
AnDobr	= Analele Dobrogei.
ArhMold	= Archeologia Moldovei, Iași — București.
ARMSI	= Academia Română. Memoriile Secțiunii istorice.
BAR	= Biblioteca Academiei R. S. România.
BCMI	= Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, București.
Bernhard	= M. Maria Ludwika Bernhard, *Lampki starożytne*, Varșovia, 1955.
BMI	= Buletinul monumentelor istorice, București.
Bockisch-Böttger	= G. Bockisch-B. Böttger, *Spätrömische und frühbyzantinische Keramik (Iatrus)*, Klio, 47, 1966, p. 209—256.
Bonis, E.	= Éva Bonis, *Die Kaiserzeitliche Keramik von Pannonien*, DissPann, II, 1942.
BonnerJahrb	= Bonner Jahrbücher, Bonn.
Böttger, B.	= Burkhard Böttger, *Die Keramikfunde aus dem Kastell Iatrus und ihr entwicklungsgeschichtlicher Zusammenhang mit der spätantiken Keramik der Balkanländer*, Klio, 48, 1967.
Brukner, O.	= Olga Brukner, *Basic Forms and Tehnics of Roman Provincial Ceramics in Sirmium.*
BSHR	= Bulletin de la Section historique de l'Académie Roumaine, București.
Callender	= M. H. Callender, *Roman Amphorae*, Oxford, 1965.
Capidava	= Gr. Florescu — R. Florescu — P. Diaconu, *Capidava. Monografie arheologică*, I, București, 1958.
CIL	= Corpus Inscriptionum Latinarum.
CNA	= Cronica numismatică și arheologică, București.
CRAI	= Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris.
Crișan	= I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, București, 1969.
Cüppers	= Heinz Cüppers, *Zwei Kaiserzeitliche Brandgräberfelder im Kreise Geldern*, BonnerJahrb, 162, 1962, p. 299 și urm.
DA	= Ch. Daremberg — Edm. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines.*
Dacia	= Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București, I—XII, 1924—1947; N.S., I, 1957.
DID, II	= R. Vulpe — I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. II. *Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1968.
Dinogetia, I	= Gh. Ștefan, I. Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogetia, I; Așezarea feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn*, București, 1967 („Biblioteca de arheologie", XIII).
DissPann	= Dissertationes Pannonicae, Budapesta.
DIVR	= *Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic — sec. X)*, București, 1976.
DMI	= Direcția monumentelor istorice.
DMIA	= Direcția monumentelor istorice și de artă.
DOP	= Dumbarton Oaks Papers, Cambridge, Massachussets.
DPCN	= Direcția patrimoniului cultural național.

www.cimec.ro

Drag.	= H. Dragendorf, *Terra sigillata*, Bonn, 1895.
Dressel	= CIL, XV, *Instrumentum Domesticum*, Berlin, 1899.
Epigr. Stud.	= Epigraphische Studien, Düsseldorf.
FHDR	= Fontes Historiae Daco-Romanae, II, Bucureşti, 1970.
Godišnik Plovdiv	= Godišnik na Narodnija Arheologiceski Muzej v Plovdiv.
Godišnik Sofia	= Godišnik na Narodnija Arheologiceski Muzej v Sofia.
Gomolka	= G. Gomolka, *Katalog der Kleinfunde (Iatrus)*, Klio, 47, 1966.
Gose	= E. Gose, *Gefäßtypen der römischen Keramik in Rheinland*, BonnerJahrb, 1950, Beiheft 1.
Hayes	= J. W. Hayes, *Late Roman Pottery*, Londra, 1972.
Histria, I	= *Histria. Monografie arheologică*, I, Bucureşti, 1954.
Holwerda	= J. H. Holwerda, *Het Laat Grieksche en Romeinsche Gebruiksaardewerk uit het middellandsche-Zee Gebied*, Leiden, 1936.
Iconomu	= C. Iconomu, *Opaife greco-romane*, Constanţa, 1967.
IGB	= *Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae*, Sofia, ed. G. Mihailov, Sofia, 1956—1970.
ILS	= *Inscriptiones latinae selectae 2*, ed. H. Dessau, Berlin, 1954—1955.
Intercisa, II	= Archaeologia Hungarica, series nova, XXXVI, Budapesta, 1957.
IzvestijaSofia	= Izvestija na Archeologiceskija Institut, Sofia.
Karnitsch	= G. Karnitsch, *Die Reliefsigillata von Ovilava*, Linz, 1959.
Keller	= Erwin Keller, *Spätrömische Grabfunde in Südbayern*, München, 1971.
Klio	= Klio. Beiträge zur alten Geschichte, Leipzig.
Knipowitsch	= T. Knipowitsch, *Untersuchungen zur Keramik römischer Zeit aus den Griechenstädten an der Nordküste des Schwarzen Meeres. Die Keramik römischer Zeit aus Olbia in der Sammlung der Ermitage*, în Materialien zur römisch-germanischen Keramik, IV, Frankfurt am Main, 1929.
Kovrig, I.	= I. Kovrig, *Die Hauptlypen der Kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*, DissPann, 2, 1937, 4.
Kropotkin	= V. V. Kropotkin, *Rimskie importnîie izdeliia v vostočnoi Evrope II—IV v.n.e.*, Archeologiia S.S.S.R., 1970.
Kuzmanov	= G. Kuzmanov, *Typologie et chronologie des amphores de la haute époque byzantine*, Arheologiia, Sofia, 1973, 1, p. 11—21.
MAC	= Muzeul de arheologie — Constanţa.
Materiale	= Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti.
MNA	= Muzeul naţional de antichităţi, Bucureşti.
Murnu, G., *Basilica-cisternă*	= G. Murnu, *De la cetatea Tropaeum-Adamclisi: Basilica-cisternă. Studiu arheologic*, ARMSI, 36, 1913, p. 421—440 + 10 pl.
Murnu, G., *Monumente de piatră*	= G. Murnu, *Monumente de piatră din colecţia de antichităţi a Muzeului de la Adamclisi*, BCMI, VI, 1913.
Myrina, II	= S. Mollard-Besques, *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre-cuite grecs et romains, II, Myrina*, Paris, 1963.
Novaesium, V	= Philipp Filtzinger, *Die römische Keramik aus dem Militärbereich von Novaesium (etwa 25 bis 50 n. Chr.)*, Berlin, 1972.
Oswald	= F. Oswald, T. Davies Pryce, *An Introduction to the Study of Terra Sigillata*, republicată de G. Simpson, Londra, 1966.
Pârvan, V., *Tomi*	= V. Pârvan, *Zidul cetăţii Tomi*, Bucureşti, 1915, ARMSI, t. 37.
Pârvan, V., *Tropaeum*	= V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum: consideraţii istorice*, Bucureşti, 1912, după BCMI, IV, 1911.
Pârvan, V., *Ulmetum*	= V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, I—III, Bucureşti, 1912—1915 (ARMSI, t. 34, 36, 37).
Perlzweig	= Judith Perlzweig, *Lamps of the Roman Period (The Athenian Agora*, VII), Princeton, New Jersey, 1961.
Pontica	= Pontica. Studii şi materiale de istorie, arheologie şi muzeografie, Constanţa.
Popescu, D.	= Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania. Sondajele arheologice de la Cristeşti*, Bucureşti, 1956 (extras din Materiale, 2, 1956).
Popilian	= G. Popilian, *Contribution à la typologie des amphores romaines découvertes en Olténie (IIe—IIIe s. de n.è.)*, Dacia, N.S., 18, 1974, p. 137—146.
RE	= Pauly—Wissowa, *Real-Encyclopädie der klassichen Altertumswissenschaft*.
RevMuz	= Revista muzeelor, Bucureşti.
RevMuzMon	= Revista muzeelor şi a monumentelor istorice, Bucureşti.
RIAF	= Revista pentru istorie, arheologie şi filologie, Bucureşti.
RIR	= Revista istorică română, Bucureşti.
RN	= Revue numismatique, Paris.

www.cimec.ro

Robinson	= H. S. Robinson, *Pottery of the Roman Period, Chronology. The Athenian Agora*, V, Princeton, 1959.
SCIV(A)	= Studii şi cercetări de istorie veche (şi arheologie, începînd din 1974), Bucureşti.
SCN	= Studii şi cercetări de numismatică, Bucureşti.
Sirmium	= *Archaeological investigations in Syrmian Pannonia*, I—III, Belgrad, 1971.
SMMuz	= Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară, Bucureşti.
StCl	= Studii clasice, Bucureşti.
Szentléleky	= T. Szentléleky, *Ancient Lamps*, Budapesta, 1969.
TAB	= *Terra Antiqua Balcanica*, Veliko Tîrnovo, 1975.
Terisse	= J. R. Terisse, *Les céramiques sigillées gallo-romaines de Martre de Veyr*, XIX, Supplément, *Gallia*, Paris, 1968.
Tocilescu, *Fouilles*	= Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Bucureşti, 1900.
Tocilescu — Benndorf — Niemann	= Gr. Tocilescu — O. Benndorf — G. Niemann, *Monumentul de la Adamklissi: Tropaeum Traiani*, Viena, 1895.
Vinski	= Zdenko Vinski, *Kasnoantični starojedioci u Salonitanskoj regiji prema arheološkoi ostavštini predslavenskog supstrata*, Split, 1974.
Waagé	= F. O. Waagé, *Ceramics and Islamic Coins*, 1, în *Antioch on-the-Orontes*, IV, Princeton, 1948.
Waagé, Hesperia, II	= F. O. Waagé, *The Roman and Byzantine Pottery*, Hesperia, II, 1933, 1.
Welkow, I., *Sadovetz*	= I. Welkow, *Eine Gotenfestung bei Sadovetz*, Germania, 19, 1935, p. 149—158.
Zeest	= I. B. Zeest, *Keramiceskaia tara Bospora*, în Materialy i issledovanija po arheologii S.S.S.R., 83, 1960.

www.cimec.ro

I. AȘEZAREA GEOGRAFICĂ. NUMELE. ISTORICUL CERCETĂRILOR

Ion Barnea

La jumătatea drumului, azi o modernă șosea asfaltată lungă de 130 km, ce leagă Constanța de Ostrov, pe teritoriul comunei Adamclisi, județul Constanța, se află ruinele unora din cele mai importante monumente romane din țara noastră: *monumentul triumfal* și cetatea *Tropaeum Traiani* (fig. 1). Situat pe dealul din partea de N-V a satului (cota 161), monumentul inaugurat în anul 109 e.n., în cinstea victoriilor lui Traian împotriva dacilor și a aliaților lor, și reconstituit în 1975—1976 cu piese reproduse după originalele depuse în muzeul din sat, ce îmbracă miezul de bolovani legați cu mortar și suprapun treptele circulare de la bază, domină pe o mare distanță întinsul platoului dimprejur. La vreo 200 m E se află ruinele *altarului*, iar la circa 80 m N movila *mausoleului*, ambele contemporane și în strînsă legătură cu monumentul triumfal [1].

La aproape 1,5 km spre SV, în valea Urluii, se întind ruinele cetății *Tropaeum Traiani*, al cărei nume și existență, în prima sa parte de viețuire, sînt legate de monumentele menționate de pe dealul din apropiere. Cetatea era situată ca într-un amfiteatru, pe platou mai jos decît dealurile ce-l înconjoară și pe pantele cărora s-au mai păstrat ici și colo urme ale carierelor de piatră antice. Ea se afla la o importantă răscruce de drumuri ce duceau de la Dunăre spre Marea Neagră și de la S spre N, prin mijlocul Dobrogei. Traseele acestor drumuri se distingeau mai bine la sfîrșitul secolului trecut și începutul celui prezent, cînd au fost înregistrate de Gr. Tocilescu (BAR, ms. 5 128, f. 12—15; 5 129, f. 103—104).

La început un sat geto-dacic cu nume necunoscut, așezarea din valea pîriiașului Urluia a fost cuprinsă în sistemul *limes*-ului ofensiv, cu care împăratul Traian a înlănțuit întregul ținut de la Dunărea de Jos, și transformată probabil într-o stațiune militară, pe lîngă care s-a născut un *vicus* civil. Numele roman al așezării și al locuitorilor ei apare în cîteva inscripții locale din secolele II—IV, sub formele: *Traianenses Tropaeenses* (CIL, III, 12 470), *municipium Tropaeum* (CIL, III, 12 473, 14 214, 2,6; 7 484 cu 12 461); *civitas Tropaeensium* (CIL, III, 13 734) și ἡ πόλις Τροπεισίων (Gr. Tocilescu, CRAI, 1905, p. 565; idem, RIAF, X, 1909, p. 257; V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, BCMI, IV, 1911, p. 3 și 173). În afara acestor inscripții, el s-a păstrat numai în trei izvoare ale antichității tîrzii: Hierocles *(Synecdemos*, 637, 8: Τρόπαιον), Theophylaktos Simocattas (I, 8: Τρόπαιον) și *Notitia Episcopatuum* (Τρόπαιος)

De la sfîrșitul antichității pînă în secolul al XIX-lea nu se mai cunoaște nici o mențiune despre cetatea din valea Urluii. Abia pe la anul 1837, ofițerul prusian K. von Vincke-Olbendorf, făcînd parte dintr-o misiune militară, a trecut și pe la Adamclisi, notînd părerile sale despre monumentul triumfal de pe deal și despre ruinele cetății din vale.

[1] Tocilescu — Benndorf — Niemann (ed. română și germană); Tocilescu, *Fouilles;* Fl. Bobu-Florescu, *Monumentul de la Adamklissi: Tropaeum Traiani*, București, ed. a II-a (1961) și ed. germ. (1965) (cu bibliografia); R. Florescu, în *Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare* (DMI, f.a., p. 159—185); V. Barbu, *Adamclisi*, București, Edit. Meridiane, 1965; G. Bordenache — R. Vulpe, în *Enciclopedia dell'Arte Antica*, VII, Roma, 1966, s.v.; DID, II, *passim;* Mihai Sâmpetru, *Betrachtungen über das Siegesdenkmal von Adamklissi im Lichte der archäologischen Grabungen*, Dacia, N.S., XIII, 1969, p. 475 — 500.

www.cimec.ro

Scurta descriere a lui von Vincke este însoţită de o schiţă sumară a cetăţii, cu turnul de pe latura de est, pe care, ca şi alţii mai tîrziu, l-a luat drept poartă [2].

În anul 1855, inginerul francez Jules Michel, aflîndu-se în Dobrogea pentru construirea unui drum între Rasova şi Constanţa, a avut prilejul ca pe lîngă studiul valurilor şi al

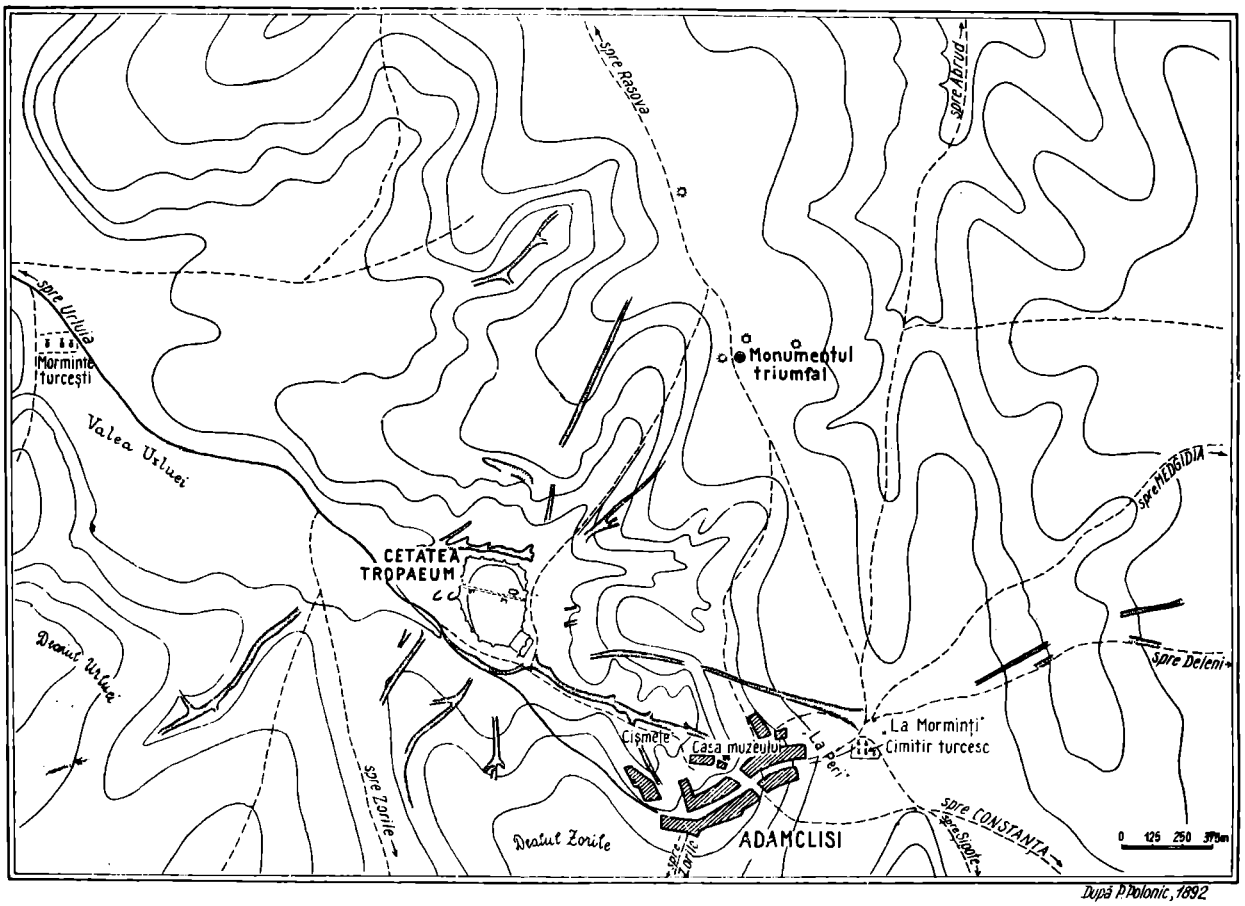

Fig. 1. — *Tropaeum Traiani* şi împrejurimile (după P. Polonic, 1892).

altor urme antice din jumătatea de S a acestei provincii, să cunoască ruinele cetăţii de la Adamclisi, despre care ne-a lăsat următoarele însemnări: „...aproape de satul Adam-Kilisse, se zăreşte în mijlocul unei depresiuni în formă de căldare, alcătuită de coline împădurite, o incintă ovală înconjurată de un şanţ adînc şi de ziduri în ruină. Este aşezarea unui oraş pe al cărui nume antic nu-l cunoaştem. Pămîntul este semănat de resturi de construcţii; din distanţă în distanţă se recunoaşte zidul care împrejmuia oraşul şi care poate fi urmărit. O poartă este încă în picioare şi se ascunde sub o grămadă de iederă. O conductă de apă aducea pînă-n oraş un izvor bogat. Acum ea este întreruptă în apropierea satului Adam-Kilisse ..." [3]. Însemnările lui J. Michel despre cetatea de la Adamclisi le-a folosit doctorul Camille Allard, care a cunoscut Dobrogea cam în acelaşi timp, cu prilejul unei misiuni sanitare în această provincie [4].

[2] K. von Vincke, *Das Karassu-Thal zwischen der Donau unterhalb Rassowa und dem Schwarzen Meer bei Küstendschi*, în *Monatsberichte über die Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin*, I. Jahrgang, 1840, p. 186; Tocilescu — Benndorf — Niemann, p. 10.

[3] J. Michel, *Les travaux de défense des Romains dans la Dobroudcha*, *Mémoires de la Société des Antiquaires de France*, t. XXV (1862), p. 40 (extras).

[4] Camille Allard, *La Dobroutcha*, Paris, 1859, p. 46, nota 1.

www.cimec.ro

Nu mult mai tîrziu geograful şi geologul austriac Karl Peters făcea constatări asemănătoare cu cele ale lui von Vincke şi Jules Michel despre cetatea din Valea Urluii: „... impunătoarele resturi de zidărie ... ne lasă să înţelegem că aceasta trebuie să fi fost una din cele mai importante linii de comunicaţie dintre Dunăre şi Pontul Euxin. Pentru că din aceleaşi motive — bogăţie de izvoare şi regiune împădurită — s-a dezvoltat mult aici şi aşezarea modernă, din care cauză rămăşiţele antice au fost distruse, chiar acum dispar pe zi ce trece, deoarece ... lucrătorii în piatră nu se tem să facă din ele diferite obiecte casnice, jghiaburi pentru apă şi altele la fel sau să împrejmuiască cişmelele satului cu blocuri mari de piatră. Pentru toate aceste scopuri au fost tîrîte pietrele antice şi unele inscripţii chiar înlăturate cu dalta. Numai ziduri brute mai stau în picioare ici şi colo"... [5].

O scurtă menţiune despre cetatea *Tropaeum* a făcut Remus Opreanu, prefectul judeţului Constanţa, în ziarul local „Farul Constanţei" [6].

Cu un an înainte de începerea săpăturilor la monumentul triumfal, Mihail C. Sutzu, după ce descrie acest monument şi cîteva piese sculpturale ce-i aparţineau, adaugă, pe scurt: „Localitatea Adam-Clissi conţine şi alte resturi antice; la o mică distanţă de turn (= monumentul triumfal), un lagăr întărit roman *(castra stativa)* a lăsat ruine importante, turnuri, şanţuri şi întăriturile ale căror ziduri sînt construite într-o tehnică asemănătoare cu învelişul bătrînului nostru monument. Împrejmuirea principală a lagărului are aproape 500 m lungime pe 300 lărgime. Poarta boltită care-i servea ca intrare este încă în picioare pe faţa de est, ca şi lucrări separate care-i protejau împrejurimile [7]. Totul formează o grămadă de ruine impunătoare" [8].

Grigore Tocilescu şi-a îndreptat atenţia asupra ruinelor cetăţii încă din luna mai 1882, cînd pentru prima oară a vizitat localitatea Adamclisi, însoţit de Mihail Sutzu. Între anii 1882—1890 fiind ocupat cu dezvelirea şi studierea monumentului triumfal [9], abia în anul 1891 a putut găsi timpul şi mijloacele necesare pentru începerea săpăturilor la cetate. Săpăturile au fost efectuate în 12 campanii, majoritatea de cîte circa trei luni fiecare, unele depăşind patru şi chiar cinci luni, în anii: 1891—1893, 1895—1897, 1904—1909.

Cu excepţia primului an de săpături, pentru care a prezentat o dare de seamă amănunţită la Academia Română [10], şi a unei comunicări făcute în 1895 la Köln [11], Gr. Tocilescu n-a publicat nici un raport despre rezultatele săpăturilor la cetate, ci numai inscripţiile (mai puţin cele descoperite în ultimele campanii) şi foarte pe scurt pe cele mai de seamă monumente apărute în cursul primelor şase campanii de săpături dintre anii 1891 — 1897 [12]. În anul 1907, fostul director al Muzeului naţional de antichităţi îşi propusese să înfăţişeze „într-o formă cît mai concisă rezultatele săpăturilor" întreprinse pînă atunci în cetatea *Tropaeum*, dar multiplele ocupaţii, boala şi în cele din urmă moartea survenită cu doi ani mai tîrziu (1909), la vîrsta de numai 59 de ani, l-au împiedicat să dea forma definitivă raportului amplu pe care l-a lăsat în manuscris (BAR, ms. 5 128, f. 6 295) şi la care s-au adăugat rapoartele dirigintelui ultimelor două campanii de săpături (1908 şi 1909), rămase, de asemenea, în manuscris (BAR, ms. 5 130, f. 11 230).

Luînd ca bază informaţiile cuprinse în cele două manuscrise amintite, cît şi pe cele din BAR, ms. 5 129, în care, pe lîngă prezentarea sumară a unor sectoare şi monumente dezvelite prin săpături, se află mai multe rapoarte ale delegaţilor cu conducerea şantierului din anii 1895 şi 1904—1907, vom căuta să prezentăm pe scurt, mai întîi cele 12 campanii de săpături din timpul lui Tocilescu. După aceea vom arăta cum au decurs în continuare celelalte săpături arheologice efectuate pînă în prezent la Adamclisi.

[5] K. Peters, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobroutscha*, „Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften naturwissenschaftliche Classe", XXVII, Viena, 1867, p. 143.

[6] Remus Opreanu, „Farul Constanţei", nr. 1, 12 mai 1880.

[7] Gr. G. Tocilescu, BAR, ms. 5 128, f. 23, presupune că aceste „lucrări separate" se referă la construcţia anexă din colţul de S-E al cetăţii.

[8] Michel C. Soutzo, *Coup d'œil sur les monuments antiques de la Dobroudja*, „Revue archéologique", 42, 1881, p. 296.

[9] Tocilescu — Benndorf — Niemann, p. 18 — 26.

[10] Gr. Tocilescu, *Resultatul explorărilor sale archeologice făcute în vara anului 1891 la castrul roman de lîngă Adam Clissi*, AAR, seria a II-a, t. XIV, 1891—1892, Bucureşti, 1893, p. 13—34.

[11] Idem, *Über die Ausgrabungen in der Stadt Tropaeensium civitas*, în *Verhandl. d. 43. Vers. deutsch. Philol. u. Schulm.*, Köln, 1895, p. 193—200.

[12] CIL, III, 12 461 — 12 475; 13 734; 14 214, *1 — 18*; Gr. Tocilescu, *Fouilles*, p. 55 — 59, 89 — 92, 194 — 201; 209 — 210.

www.cimec.ro

Grigore Tocilescu ne informează că, înainte de începerea săpăturilor, ruinele cetății arătau astfel : „Pe marginile unui platou întins, pe care crescuse o pădure de mărăcini, se recunoşteau urmele unor zidării de 2—3 m înălţime... În partea de nord-est se observa un zid boltit şi găurit, fiind acoperit de iederă; puteai pe sub boltă intra mai cu înlesnire în cetate, scoborînd de la monumentul triumfal. De aceea toţi cîţi descriseseră ruinele, îl luaseră drept poartă; s-a constatat a fi fost fereastra unui turn al cetăţii. Tot pe marginea platoului se vedeau... cam la distanţă de 20—30 m, grămezi mari de dărîmături, în diametru de 20—30 m, şi pe care încă de la prima dată le-am luat drept ruinele turnurilor de la zidul înconjurător al cetăţii, ceea ce s-a confirmat şi continuă a se confirma prin săpături. În schiţa de plan atunci întocmită figurau pînă la 20 turnuri. Numai cele două turnuri de la poarta de est, fiind cu totul îngropate în dărîmături, nu fuseseră luate ca atare. În partea de sud-est ne prezenta în vale o scobitură dreptunghiulară adîncă, înconjurată, de asemenea, cu ziduri stînd în legătură cu cetatea. Această anexă, pe care la început o luasem drept fortăreaţă pentru mica garnizoană a oraşului, pare ... a fi fost un rezervor mare de apă. O vîlcea, plecînd de la mijlocul zidului înconjurător dinspre apus, conducea drept spre răsărit şi tăia cetatea aproape în două părţi egale. Această împrejurare, ca şi observaţiunea că de o parte şi de alta a marginei vîlcelii se afla o vegetaţiune mai deasă, semn că nu erau construcţii, mi-a deşteptat ideea, că avem înainte-ne acolo strada principală *(via principalis)* a oraşului; ceea ce săpăturile aveau să confirme numaidecît. În interiorul cetăţii se vedeau bine desemnate urmele multor clădiri, care ieşeau pînă la suprafaţă; în unele locuri adînciturі ce lăsau a se presupune subsoluri sau pivniţi, iar în zidul înconjurător ... movile de dărîmături, indicele celor 20 de turnuri. Tot terenul era presărat cu cioburi, cărămizi, pietre pierdute prin mărăcini şi buruienile cele înalte" (BAR, ms. 5 128, f. 24—26; 5 129, f. 101—103).

1. Prima campanie de săpături a ţinut de la 1 iunie pînă la 25 august 1891, timp pe care Gr. Tocilescu l-a petrecut „în cort, în mijlocul ruinelor, lucrînd cu 40 soldaţi". Jurnalul săpăturilor l-a ţinut S. Fenişel, custodele Muzeului naţional de antichităţi, iar după plecarea acestuia, studentul C. I. Cosmescu. La sfîrşitul campaniei a fost prezentat Ministerului Cultelor un raport cu sumarul rezultatelor obţinute, care „s-a publicat în Monitorul oficial şi în broşură aparte" (BAR, ms. 5 128, f. 23—24).

Timp de vreo săptămînă înainte de începerea săpăturilor propriu-zise, s-a studiat terenul şi s-au efectuat sondaje în diferite puncte ale cetăţii, constatîndu-se că aceasta are planul unui pentagon neregulat, cu vîrful spre S, formă şi dispoziţie determinate „de terenul pe care este aşezată, avînd zidul înconjurător construit pe marginea platoului, de unde se putea mai bine apăra" (BAR, ms. 5 129, f. 105). Cetatea avea lungimea de la N spre S de 400 m şi lăţimea de 330 m, ocupînd o suprafaţă de $10^1/_2$ ha. În colţul de S-E se află un adaos dreptunghiular, la un nivel mai jos, de mărimea unui ha, înconjurat cu ziduri şi legat de corpul principal al cetăţii (BAR, ms. 5 129, f. 104) [13].

În faţa porţii de V s-a întrevăzut de la început existenţa unei intrări, ceea ce s-a şi confirmat prin săpăturile care au fost începute din acest punct. S-au degajat intrarea şi laturile turnurilor ce o flancau. Printre ruinele din faţa porţii şi ale turnului de N s-au găsit mai multe schelete omeneşti, care „judecînd după poziţiile neregulate şi după locul unde s-au aflat", au fost atribuite apărătorilor căzuţi la luarea şi distrugerea cetăţii (BAR, ms. 5 128, f. 26). Înaintea turnului se afla şi scheletul unui cal. S-a dezvelit în continuare pavajul porţii, alcătuit din mari lespezi cioplite şi din unele piese arhitectonice provenind de la construcţii mai vechi şi refolosite, în care au fost adîncite mici şănţuleţe transversale, în scopul de a servi drept opritoare pentru picioarele vitelor de transport şi două şănţuleţe mai adînci, pentru roţile carelor. Trei pietre mari, cioplite pe una din feţe, şi care se legau între ele, nu lăsau „nici o îndoială că au făcut parte din arcada sau arhivolta bolţii". O a IV-a lespede, pe care era cioplită în relief o roată cu opt spiţe, alcătuia probabil cheia boltei sau arcadei de deasupra porţii. Alte piese arhitectonice de la edificii mai vechi fuseseră refolosite la construcţia porţii şi a turnurilor ce o flancau. „Ele au fost lăsate pe loc, spre a servi drept dovadă despre acest fapt, şi pentru motivul că scoaterea lor nu se putea face fără greutate şi fără

[13] Gr. Tocilescu, *Resultatul explorărilor...*, p. 13.

www.cimec.ro

stricarea restului zidăriei". La poartă s-a dat peste o mare cantitate de fier oxidat şi multe cuie, probabil restul unor balamale. Cîte o gaură umplută cu plumb, la extremităţile pragului, arăta că acolo au fost ţiţînele porţii. Un bloc de piatră de formă pătrată, aşezat lîngă zid, a dus la concluzia că poarta a fost îngustată la o dată mai tîrzie (BAR, ms. 5 128, f. 27—28). Printre cele patru lespezi din pavajul porţii se afla, cu scrisul în jos, inscripţia dedicată lui *Iupiter Olbiopolitanus*, între anii 293—304, de către grecul romanizat Nevius Palmas Theotimianus, document deosebit de important arătînd că oraşul din secolele II—III a supravieţuit pînă tîrziu, în timpul lui Diocletian şi Maximian (BAR, ms. 5 128, f. 28, 61 şi 91)[14]. În dreptul porţii de V s-a găsit, de asemenea, altarul închinat zeului Soare de către un centurion din legiunea I Italica şi despre care Tocilescu crede că „desigur odinioară fusese aşezat într-un mithraeum" (BAR, ms. 5 128, f. 30—31)[15].

La 4 m distanţă de poartă, „printre pietrele de la arhivoltă, s-a găsit un relief reprezentînd într-un cadru sculptat o figură femeiască (o victorie), cu o coroană în mîna dreaptă. Pe postamentul ei se vede săpată o cruce dublă bizantină. E de admis că figura a fost pusă într-o nişe de la poartă, făcînd parte din ornamentarea însăşi a porţii" (BAR, ms. 5 128, f. 28—29)[16].

S-au dezvelit apoi intrările celor trei turnuri de la poarta de V spre N. La 29,95 m distanţă de intrarea turnului ce flanca poarta pe latura de N s-a găsit intrarea în al doilea turn, largă de 1,55 m. Mai departe, la 2,55 m de intrarea în turn, a fost golit pînă la 3 m adîncime un puţ cu diametrul de 1 m, construit din pietre brute, în care s-au găsit dărîmături amestecate cu oase, cărbuni şi cenuşe. La distanţă de 20 m de puţ, lîngă zidul de incintă, a apărut inscripţia funerară menţionînd pe *L. Aemilius Severus* din legiunea a XIII-a Gemina (BAR, ms. 5 129, f. 108—109)[17]. La 39,13 m de la turnul al II-lea s-a dat de intrarea în marele turn dreptunghiular, al cărui zid interior s-a păstrat pe înălţimea de 6 m. Aici, la baza stratului de dărîmături de 5—6 m grosime, se afla un strat gros de 0,50 m de grîu, paie, fîn şi lemne de stejar arse, care au dus la concluzia că turnul era folosit ca magazie sau turn de provizii (BAR, ms. 5 128, f. 29; 5 129, f. 109)[18] (fig. 4).

Înaintîndu-se cu săpătura pe *via principalis*, la 50 m de poarta de V şi la N de canalul de pe mijlocul acesteia s-au descoperit ruinele unui edificiu cu cinci încăperi, dintre care o sală mare cu coloane. Printre pietrele întrebuinţate în zidurile acestei construcţii se afla o lespede purtînd două inscripţii separate printr-o linie, cea din stînga amintind pe *Iulia Valentina*, fiica lui *Iulius Valentinus bis duumviralis municipii Tropaei*[19]. În partea opusă a zidului cu dublă inscripţie, în colţul de V al zidului paralel cu acesta, era refolosită ca material de construcţie o inscripţie dedicată împăratului Gordian (BAR, ms. 5 128, f. 29—30)[20].

Campania s-a încheiat cu dezvelirea complexului de 10 încăperi din colţul de N-V al porţii de V, în zidurile cărora fuseseră reîntrebuinţate mai multe piese arhitectonice şi pietre cu inscripţii. La un colţ al unei încăperi a apărut, în ziua de 15 iulie 1891, inscripţia de la baza unei statui a lui Traian, ridicată în anii 115—116 de *Traianenses Tropaeenses*, guvernator al Moesiei Inferioare fiind *Q. Roscius Murena Coelius Pompeius Falco* (BAR, ms. 5 128, f. 30)[21]. Această inscripţie, împreună cu cea menţionată mai sus şi cu cea găsită lîngă Adamclisi, publicată încă din 1882, pusă de *ordo spl[endi]dissima mun[ic(ipii)] Trop(aei)*[22], l-au dus pe Tocilescu la concluzia că oraşul din valea Urluii purta numele *Tropaeum Traiani*.

Tot în 1891 s-au găsit afară din cetate, în partea de N-V, două fragmente dintr-o diplomă militară de bronz de la Traian, din anii 112—115 (BAR, ms. 5 128, f. 31)[23], iar în partea de N-N-E un altar închinat lui Apollo[24] şi un fragment de inscripţie purtînd numele

[14] AEM, XVII, 1894, p. 103, nr. 46; CIL, III, 12 464; V. Pârvan, *Tropaeum*, p. 165.

[15] AEM, XVII, 1894, nr. 47; CIL, III, 12 468; V. Pârvan, *op. cit.*, p. 10, nota 85.

[16] Credem că piesa e una şi aceeaşi cu cea publicată de G. Murnu, *Monumente de piatră*, p. 115—116, fig. 26 şi dată ca provenind de la poarta de E.

[17] CIL, III, 14 214, *8*, V. Pârvan, *op. cit.*, p. 9.

[18] C. Pârvan, *op. cit.*, p. 171.

[19] AEM, XVII, nr. 48—49; CIL, III, 12 473.

[20] CIL, III, 14 214, *2*.

[21] AEM, XVII, nr. 51; CIL, III, 12 470. Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 15—16: inscripţia s-a găsit „în colţul unui zid, nu departe de pretoriu".

[22] CIL, III, 7 484 şi 12 461; AEM, XVII. nr. 55: cf. CIL, III, 14 214, *6*.

[23] Gr. Tocilescu, AEM, XVII, nr. 54; idem, *Foutiles*, p. 55 — 56.

[24] AEM, XVII, nr. 50; CIL, III, 12 462.

www.cimec.ro

Rufus [25]. În timpul săpăturilor în cetate şi întîmplător în împrejurimi, au apărut, de asemenea, diferite obiecte mărunte şi monede (BAR, ms. 5 128, f. 31—32).

2. A doua campanie de săpături a durat de la 1 iunie pînă la 15 august 1892, în primele 9 zile cu 50 de soldaţi, iar de la 10 iunie cu 24 soldaţi. Jurnalul descoperirilor a fost ţinut de Pamfil Polonic, inginer topograf angajat ca „diriginte de săpături". S-a urmărit delimitarea şi degajarea parţială a străzii principale şi a edificiilor existente de o parte şi de alta. S-a constatat că strada are lungimea totală de 300 m şi lăţimea de 5,90 m [26]. Ea merge, urcînd treptat de la V spre E, pe o lungime de 170 m, către mijloc atingînd cota maximă de 13,53 m faţă de pragul porţii de V. După ce continuă puţin orizontal, strada coboară lin spre poarta de E. S-a continuat dezvelirea edificiului din colţul de N-V al porţii, unde au fost întîlnite trei inscripţii foarte mult ciocănite, cu prilejul refolosirii lor ca material de construcţie [27]. La 105 m de poarta de V, tot pe latura de N a străzii principale, s-au găsit două lespezi funerare ce se pare că fuseseră refolosite peste canalul stradal [28], şi un postament cu o bucată de coloană deasupra. La distanţă de 69 m de la poarta de V, spre S de canal, s-a întîlnit o intrare cu patru trepte, iar mai jos de acestea o pardoseală de mortar amestecat cu cărămidă sfărîmată. Lucrarea din acest punct a fost întreruptă, constatîndu-se la reluarea săpăturilor, în anii următori, că aici se afla „bazilica dublă" (corect: bazilica „cisternă"). La 75 m de la poarta de V a fost dezvelit un edificiu de 31 × 14,50 m, pardosit cu lespezi mari de piatră, unele lungi de 2 m şi avînd o intrare cu coloane. S-au mai descoperit alte ziduri şi s-au efectuat „şanţuri de control". Dintre puţinele obiecte găsite este de menţionat „un cap de acvilă de piatră", aflat pe strada principală, în apropiere de „bazilica cisternă" (BAR, ms. 5 128, f. 32—35) [29].

3. A treia campanie de săpături a fost efectuată tot sub supravegherea lui Pamfil Polonic, între 1 iunie — 31 august, cu 50 soldaţi, iar între 1—15 septembrie 1893 numai cu cîţiva lucrători civili din sat. S-a început săpătura pe strada principală, la 40 m de poarta de V, descoperindu-se canalul pe lungimea de 90 m, tuburile de apeduct din interiorul lui fiind păstrate numai pe lungimea de 35 m. Strada a fost dezvelită pe 35 m lungime şi 5 m lăţime. Într-un zid de lîngă stradă s-a găsit un fragment de inscripţie menţionînd pe un oarecare, născut la Axiopolis [30]. În dărîmăturile din canal s-au găsit: fragmente de coloane şi frize, un fragment de vas de piatră, o oală mică de lut ars, o bucată de bronz cu cap de eu, un fragment de cercel, trei monede bizantine de aramă ş.a.

Poarta de E fusese recunoscută încă din prima campanie de săpături, dar turnul ce o flanca spre N fusese luat drept poartă. Săpîndu-se în continuare, la 4 m adîncime s-a dat de lespezile pavajului cu urme de care, iar printre dărîmături a apărut inscripţia de fundaţie a oraşului din anul 316, cu numele împăraţilor Constantin şi Licinius, ultimul martelat. Puţin mai la N de aceasta zăcea trofeul simbolic (fig. 139), imitaţie a marelui trofeu din vîrful monumentului triumfal al lui Traian, de pe dealul din apropiere, şi care se afla probabil deasupra inscripţiei [31]. În interiorul porţii, spre N, la 1,50 m distanţă de zid, s-au găsit coloane de la o construcţie anterioară aşezate de-a lungul una lîngă alta, pe o lungime de 10 m, ceea ce a dus la concluzia că această poartă, ca şi cea de V, a fost îngustată într-o perioadă de timp mai tîrzie. Dintre diferitele descoperiri sînt menţionate „o acvilă romană şi un chiup".

La poarta de S s-a săpat spre interior pe o porţiune de 10 × 5 m, găsindu-se în colţul de S-V al porţii o inscripţie fragmentară închinată lui *Jupiter Dolichenus* [32], aşezată aici „ca să îngusteze poarta".

[25] AEM, XVII, nr. 53; CIL, III, 12 469.

[26] În jumătatea de V, lăţimea străzii principale, nedegajată decît parţial, este mai mică. Pentru jumătatea de E, unde *via principalis* a fost dezvelită în întregime în 1910, de către G. Murnu, a se vedea mai jos, p. 25—26.

[27] CIL, III, 14 214, *3*.

[28] *Ibidem*, 12 474 şi 12 475 (= 14 214, *13*).

[29] P. Polonic afirmă că în 1892, săpăturile au început în luna aprilie, la poarta de V, şi că au fost continuate, ca şi în anul precedent, pe lîngă faţa interioară a zidului de incintă, pînă la turnul de provizii. După aceea au continuat pe strada principală, dezvelindu-se parte din canalul de scurgere, împreună cu apeductul, pe care le descrie amănunţit. Tot el precizează că în anul 1891 s-a descoperit bazilica de la N de *via principalis*, denumită de Gr. Tocilescu, *„forensis"*, iar de V. Pârvan „simplă". BAR, Arhiva P. Polonic, I, ms. 8, f. 11 — 16; I. Barnea, SCIVA, 26, 1975, 1, p. 61 — 63.

[30] CIL, III, 14 214, *16*.

[31] AEM, XVII, nr. 52; CIL, III, 13 734; Tocilescu — Benndorf — Niemann, p. 128 — 130.

[32] Se pare că acest fragment de inscripţie este inedit.

www.cimec.ro

La bazilica *„forensis"* („simplă" sau A), de la N de *via principalis*, s-au degajat treptele de pe latura de V şi s-a efectuat un sondaj în interior, constatîndu-se că temelia foarte adîncă (2 m), din pietre fără mortar, a întîlnit la 1,80 m un strat puternic de arsură, care aparţine unei epoci mai vechi. În interiorul bazilicii s-a dat peste un fragment de inscripţie cu două litere (MP), adus de la altarul funerar (BAR, ms. 5 128, 5 129, f. 120) [33].

Peste stradă spre S, s-a dezvelit parte din bazilica cu criptă şi transept. În interiorul ei, s-au găsit fragmente de capiteluri de marmură, iar înăuntrul criptei „foarte multe bucăţi de mozaic divers colorate, resturile probabil a unei icoane" (dos. MNA, 1893, f. 144^{v}).

S-a mai săpat la E de bazilica „cisternă" şi în apropierea zidului cu boltă dinspre colţul de N-E al cetăţii, unde, într-o suprafaţă de 8,60×4,80 m, s-a dat peste încăperi în interiorul cărora se aflau cinci chiupuri şi o piatră de rişniţă. În afara cetăţii, în apropierea cişmelelor satului, a fost identificată o porţiune din apeductul bine conservat, din zid legat cu mortar (BAR, ms. 5 128, f. 35—41; 5 129, f. 112—121; ms. Polonic, I, 8, f. 14—22; dos. MNA, 1893, f. 143—146).

4. A IV-a campanie de săpături s-a desfăşurat după întrerupere de un an, între 6 aprilie — 29 august 1895, cu 40 soldaţi şi cîţiva lucrători civili, sub supravegherea arhitecţilor H. Jacobi din Köln şi J. Fakler din Bucureşti. Au fost reluate săpăturile la poarta de V cu cele două turnuri ale sale, precum şi la turnul de provizii, în interiorul căruia s-au găsit un mare chiup şi un fus de coloană lung de circa 2 m. Săpătura a fost dusă mai departe, pînă la intrarea în turnul existent la N de turnul de provizii. La poarta de S s-a precizat că intrarea avea trepte şi era folosită numai pentru pietoni. La colţul dintre stîlpul porţii şi zidul de incintă s-a găsit un mare chiup, iar 16 m mai departe alte două chiupuri alipite de acelaşi zid. Executîndu-se sondaje în cuprinsul anexei din colţul de S-E al cetăţii, s-a ajuns la concluzia „provizorie" că aici a fost un rezervor de apă. S-a continuat săparea canalului de pe strada principală, făcîndu-se observaţia că în ultima perioadă el n-a mai fost folosit, dovadă faptul că spre mijlocul oraşului o parte dintr-un edificiu tîrziu se află chiar deasupra lui. De asemenea, în cetate au fost continuate săpăturile la bazilica cu transept.

La E de cetate s-a urmărit apeductul din tuburi de lut ars, dezvelit de locuitorii din Adamclisi, care scoteau pămînt pentru chirpici.

Pe dealul monumentului s-a executat un şanţ de jur împrejurul monumentului triumfal şi s-au făcut săpături la altar şi la movilă (BAR, ms. 5 128, f. 41 — 46; 5 129, f. 29 — 58 (rapoarte Jacobi) şi f. 123 — 124; dos. MNA, 1895, f. 119, f. 264, 273; 274 şi 298).

5. A V-a campanie de săpături a fost executată de aceiaşi arhitecţi, între 2 aprilie—15 august 1896, primele două luni cu 30, iar apoi cu 50 de soldaţi. Au fost continuate săpăturile la poarta de V a cetăţii şi îndeosebi de-a lungul incintei de V, unde au fost dezvelite ultimele trei turnuri, inclusiv turnul din colţul de N-V. S-au descoperit în continuare: „edificiul civil din stînga intrării pe poarta de vest", bazilica cu transept cu strada de la V de ea, perpendiculară pe *via principalis* şi bazilica „simplă" sau A, situată vizavi la N de strada principală. S-a urmărit prin „sondaje" zidul de incintă de pe latura de N a cetăţii, fără să se întîlnească vreo poartă în această parte. Pe panta dealului de la N de cetate s-au descoperit temeliile bazilicii cimitiriale, „ruinele unei case" şi 25—30 de morminte. S-a cercetat apeductul cetăţii, apărut la 150 m distanţă de cişmelele satului, constatîndu-se că în punctul respectiv era zidit şi „bine tencuit cu mortar de var". Urmărindu-se în continuare apeductul prin sondaje la distanţă de cîte 10—20 m, s-a observat că gura acestuia era un „zid în formă de jghiab, la mijloc căptuşit cu cărămidă". De asemenea, a fost urmărit apeductul din „burlane mari de pămînt bine arse", fiecare avînd lungimea de 0,70 — 0,80 m şi diametrul de 0,18 m. La circa 100 m de cetate s-au găsit rămăşiţe din zidăria conductei" (BAR, ms. 5 128, f. 47 — 50).

6. A VI-a campanie, condusă de arh. J. Fakler, ajutat de arh. O. Richter, discipol al lui G. Niemann din Viena, a durat cel mai mult 5 luni şi jumătate, prelungindu-se, cu o întrerupere de 42 zile, de la 28 aprilie pînă la 22 noiembrie 1897. În schimb, numărul lucrătorilor a fost mult mai redus: la început numai 10 zilieri civili, iar după aceea 15 soldaţi.

[33] Gr. Tocilescu, *Fouilles*, p. 67.

www.cimec.ro

S-a dezvelit aşa-numitul *porticus forensis (basilica forensis)*, socotit atunci „basilica Traiana", împreună cu anexa cu absidă de pe latura îngustă de N. În cuprinsul întregii clădiri a fost găsită o mare cantitate de oase de animale, de păsări, solzi de peşte şi fragmente de cuţite, barde, topoare etc., „întrebuinţate la măcelării", ceea ce a dus la concluzia că, într-o epocă mai tîrzie, „întreaga clădire a fost transformată în hală". În interior, s-au mai găsit : 20 de lămpi de lut ars, un chiup mare sfărîmat, fragmente ceramice romane, sticle de parfum" şi două cranii de om „cu totul stricate". În jurul porticului s-au aflat fragmente şi baze de coloane, capiteluri şi 25 — 30 fragmente din capete de statui, din care unul bine conservat, iar celelalte cu totul deformate, încît seamănă mai mult cu nişte bolovani (un cap identic s-a găsit ca material de construcţie în zidul mausoleului) [34]. La V de *basilica forensis* s-au descoperit ziduri legate cu pămînt, socotite „construcţii barbare", dintre care una chiar deasupra canalului, „dovadă că lor nu le era cunoscută existenţa apeductului căii principale. Asta explică mulţimea de chiupuri pentru apă". Peste stradă (la N) de *basilica forensis* s-a săpat un corp de edificiu, pe suprafaţa de 77 × 12 m, iar de-a lungul străzii principale o serie de ziduri legate cu pămînt (BAR, ms. 5 128, f. 51 — 52).

La poarta de S s-au reluat cercetările din anii precedenţi, constatîndu-se „două reconstrucţii, vizibile şi prin pietrele cu inscripţii întrebuinţate ca pardoseală la pavajul porţii, una din ele formînd chiar pragul porţii" (BAR, ms. 5 128, f. 53 ; CIL, III, 14 214, *9*, *10*, *15)*.

7. După o întrerupere de cîţiva ani, săpăturile au fost reluate în anul 1904, sub conducerea tehnică a inginerului E. Frollo [35]. Timp de cel puţin două luni de zile, cît se pare că au durat lucrările (15 iunie — 16 august), s-a săpat pe strada *(cardo)* perpendiculară pe *via principalis* de la E de *basilica forensis*, descoperindu-se mai multe din bazele pilaştrilor de pe această parte a porticului. Pe aceeaşi stradă, către poarta de S, s-a găsit un fragment purtînd litera D din inscripţia altarului funerar (BAR, ms. 5 129, f. 181) [36].

La 27 m de poarta de V [37] şi la 10,30 m S de canalul străzii principale, s-a dat peste un zid semicircular, gros de peste 2 m, şi peste un masiv de zidărie tencuit, care aparţin „bazilicii cisterne". Deasupra dărîmăturilor ce umpleau partea semicirculară a clădirii s-a găsit o lespede funerară de 0,95 × 0,90 m, menţionînd pe *L. Fufidius Lucianus*, omorît de costoboci în timpul funcţiei sale de *duumvir* al municipiului, document preţios, rămas inedit pînă în ultimul timp, din care rezultă că cetatea *Tropaeum* a fost înălţată la rangul de *municipium*, tot în timpul împăratului Marcus Aurelius, ca şi *Durostorum* şi *Troesmis*, cu puţin înainte de anul 170, cînd viaţa prosperă a oraşului în plin avînt a fost adînc tulburată de invazia cumplită a costobocilor [38]. S-au dezvelit absida, cripta, parte din pavajul de lespezi şi colţurile de N-V şi S-V ale bazilicii, lungă în interior de 19,85 şi lată de 6,80 m. În zona respectivă s-au mai găsit fragmente de coloane şi de capiteluri, precum şi capete de berbeci provenind foarte probabil de la capiteluri bizantine cu un astfel de decor sculptat.

S-a săpat, de asemena, la colţul de N-V al cetăţii, unde se presupunea c-ar fi existat o poartă, constatîndu-se că în realitate era zid continuu (BAR, ms. 5 129, f. 180—183).

8. A VIII-a campanie a durat de la 27 august pînă la 27 noiembrie 1905, la început cu cîţiva lucrători civili şi apoi cu 20 de soldaţi. Diriginte al săpăturilor a fost inginerul E. Frollo, ajutat de V. Richter, custodele Muzeului din Adamclisi. S-au continuat lucrările la bazilica „dublă" („cisternă)" şi, pe cît se pare, la bazilica cu transept. S-au descoperit fragmente de coloane, capiteluri şi inscripţii, despre care nu se face vreo menţiune mai precisă,

[34] Două din aceste capete au fost publicate de G. Murnu, *Monumente de piatră*, p. 116 — 117, fig. 27 — 28.

[35] Tocilescu, BAR, ms. 5 128, f. 54, afirmă că „în anii 1900 — 1904 nu s-a lucrat nicăieri, din diferite împrejurări, mai ales din lipsă de fonduri". Totuşi, din ms. 5 129, f. 180 — 183, rezultă că în 1904 s-a săpat la Adamclisi, făcîndu-se unele descoperiri demne de semnalat dintre care, deosebit de importantă, este inscripţia din care rezultă data cînd oraşul a fost înălţat la rangul de municipiu (v. mai jos). Despre efectuarea de săpături la cetatea Tropaeum în vara anului 1904, ne informează precis G. Murnu, *Basilica cisternă*, p. 423 şi R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, Bucureşti, 1918, p. 182.

[36] Emilia Doruţiu-Boilă, *Some Observations on the Military Funeral Altar of Adamclisi*, Dacia, N.S., V, 1961, p. 348 şi fig. 7.

[37] Cred că în BAR, ms. 5 129, f. 181r, este o greşeală (E în loc de V), deoarece din tot ceea ce urmează în continuare rezultă că este vorba despre bazilica „cisternă", în apropierea căreia, a stat pe mal, pînă de curînd, cînd a fost transportată la Muzeul din Constanţa, şi importanta inscripţie a lui L. Fufidius Lucianus (v. mai jos).

[38] Em. Popescu, StCl, VI, 1964, p. 185 — 203 ; în BAR, ms. 5 129, f. 181v, se află şi un desen al inscripţiei.

www.cimec.ro

în ceea ce priveşte forma, dimensiunile, conţinutul sau locul de găsire (BAR, ms. 5 128, f. 54; 5 129, f. 189—190).

9. Despre a IX-a campanie se cunoaşte că s-a efectuat între 5 mai — 13 iulie 1906, avînd ca diriginte de săpături pe arhitectul Gustav von Cube din München, de la care a rămas un lung raport dactilografiat despre toate monumentele descoperite la Adamclisi (BAR, ms. 5 129, f. 220 — 246) şi o „anexă" a acestui raport, unde sînt prezentate amănunţit rezultatele săpăturilor sale la bazilica de marmură şi la baptisteriul acesteia (BAR, ms. 5 129, f. 247—257). Din păcate, ca în cazul majorităţii rapoartelor „diriginţilor de săpături", lipsesc planurile şi desenurile monumentelor, în cazul de faţă păstrîndu-se numai unele ciorne de schiţe, planuri parţiale şi o încercare sumară de reconstituire a bazilicii de marmură (BAR, ms. 5 129, f. 150—166)[39].

10. Campania a X-a s-a desfăşurat între 21 august — 31 octombrie 1907, sub dirigenţia arh. V. Mironescu. S-a săpat în continuare la „bazilica dublă", îndeosebi pe laturile de N şi de V, creîndu-se o imensă groapă în jurul acestei construcţii[40]. La poarta de V s-a dezvelit faţa interioară a zidului de incintă, pe o lungime de 17 m spre S. Aici, într-un strat de moloz cu multă cenuşă şi pămînt ars, la adîncimea de 0,80 m, s-a găsit un fragment de fluier de os. S-a urmărit degajarea zidurilor încăperilor dintre bazilica de marmură cu baptisteriul acesteia şi zidul de incintă de pe latura de V a cetăţii. S-au descoperit cîţiva din contraforţii de pe latura de V a basilicii *forensis*. S-au făcut unele „încercări de săpături" la zidul de N al cetăţii, găsindu-se la 2 m adîncime un canal pentru scurgerea apelor, construit din pietre şi pavat cu cărămidă, avînd în secţiune 0,45 m înălţime × 0,35 m lăţime. Nu se precizează însă în ce punct s-a găsit respectivul canal.

La 150 m N-V de cetate s-a descoperit un mormînt zidit din cărămidă, în care se aflau două ulcioare, unul mai mare şi altul mai mic (BAR, ms. 5 129, f. 259 — 284).

11. A XI-a campanie de săpături a durat de la 26 mai pînă la 26 august 1908, avînd ca diriginte pe arh. Heinrich Brötz din Wiesbaden, angajat în urma recomandării prof. E. Ritterling, şi cu un număr mai mic de lucrători militari decît în primii ani. Au fost extinse şi adîncite săpăturile în jurul „bazilicii cisterne", dar mai ales la E şi S de aceasta. „În spatele altarului", la adîncimea de 5,50 m, s-a găsit un cavou cu mai multe schelete umane. Cavoul avea „baza dreptunghiulară şi partea superioară boltită în pămînt natural de culoare galbenă" (BAR, ms. 5 130, f. 11). La S de clădire s-au descoperit cîteva tuburi de lut ars, aparţinînd unui apeduct care venea dinspre S (fig. 2), pe cît se pare de la izvoarele existente cu trei kilometri mai departe, în vatra satului de azi Zorile. Această descoperire a confirmat presupunerea formulată de Gr. Tocilescu chiar din primul an de săpături, că edificiul deasupra căruia s-a înălţat bazilica era un „rezervor de apă" sau o „cisternă" de unde şi denumirea lui mai tîrzie de „bazilică cisternă" (BAR, ms. 5 130, f. 39 — 40 şi 46)[41]. Săpăturile din vara anului 1908 au dus la constatarea că bazilica era înconjurată de un zid şi că avea împrejur un cimitir. Cimitirul era accesibil printr-o poartă cu trei trepte care se afla în zidul de pe latura de N, de-a lungul străzii principale (fig. 3). Pe latura de E zidul era prevăzut cu contraforţi, pentru a rezista împingerii masei de pămînt ce se afla în această parte, la un nivel mai sus. În interiorul incintei, la adîncimea de 4 m, s-a găsit un mormînt (fig. 3). Acesta era situat pe axa mediană a bazilicii, iar în groapa lui se vedeau clar urmele coşciugului. Înaintea intrării în grota mormîntului se afla un schelet „în poziţia îndeobşte cunoscută". O altă descoperire de oase a fost făcută pe latura de S a bazilicii, cu 1,50 m mai jos de amintitul apeduct din tuburi de lut ars. Aici, în unul şi acelaşi loc, erau îngropate patru cranii omeneşti şi o mulţime de oase (fig. 2). De asemenea, s-a găsit acelaşi material, ca şi la mormîntul de la

[39] Anumite planuri, secţiuni, desene şi încercări de reconstituire ale lui G. von Cube, în forma lor definitivă, au fost publicate de V. Pârvan, *Tropaeum*, fig. 14 — 16, 19, 26; R. Netzhammer, *op. cit.*, fig. 75 — 78 şi Ch. Auner, *Dobrogea*, în *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, t. IV, 1, Paris, 1920, fig. 3 797 — 3 799. Printre piesele sculpturale desenate de G. v. Cube se află şi postamentul octogonal descoperit la E de bazilica de marmură (BAR, ms. 5 129, f. 164) şi publicat în ultimul timp de Al. Barnea, SCIV, 21, 1970, 4, p. 688 — 689, fig. 7/1; tot în ms. 5 129, f. 164, este reprodus un fragment de inscripţie provenind de la altarul funerar, descoperit printre ruinele bazilici de marmură; vezi şi Emilia Doruţiu-Boilă, *op. cit.*, p. 348, 355.

[40] G. Murnu, *op. cit.*, fig. 9: „Plan de situaţie a săpăturilor făcute în jurul basilicii-cisterne în anul 1907 de arh. V. Mironescu"; fig. 11: „Planul orizontal al basilicii cisterne" (partea de E, absida şi cripta) şi fig. 14: „Secţiune transversală prin basilica-cisternă", de acelaşi arhitect.

[41] *Ibidem*, p. 425 şi 435—437.

www.cimec.ro

E de bazilică : cuie de fier, sticlă, fragmente ceramice şi fragmente din aceleaşi piese sculpturale de marmură, ceea ce arată legătura dintre cele două morminte.

În ziua de 9 iunie 1908, lîngă un mic zid din piatră cu pămînt, la un metru deasupra apeductului amintit şi la un metru sub nivelul actual al solului (fig. 2), s-a descoperit un important tezaur. Chiar lîngă zid, se afla în poziţie verticală o mică oală de lut ars, plină cu monede pînă la gură. Fundul acestei ulcele, înaltă de circa 13 cm, îl acopereau 16 piese mari şi 9 mici de aur şi un inel tot de aur, al cărui sigiliu era împodobit cu o cruce simplă, înconjurată de lujeri. Restul oalei îl umpleau 64 monede mari şi 12 monede mici de aramă. H. Brötz, care relatează despre această descoperire, presupunea că ea datează din ultima perioadă de existenţă a cetăţii. Gr. Tocilescu notează pe marginea raportului lui Brötz : „23 monede Justinian, 52 monede Justin — Sofia, 2 monede Tiberius Constantin" (BAR, ms. 5 130, f. 41—42).

De-a lungul zidului de V al bazilicii *forensis*, numită ***porticus forensis***, s-a săpat o fîşie lată de 4 m, dezvelindu-se toţi contraforţii şi constatin-

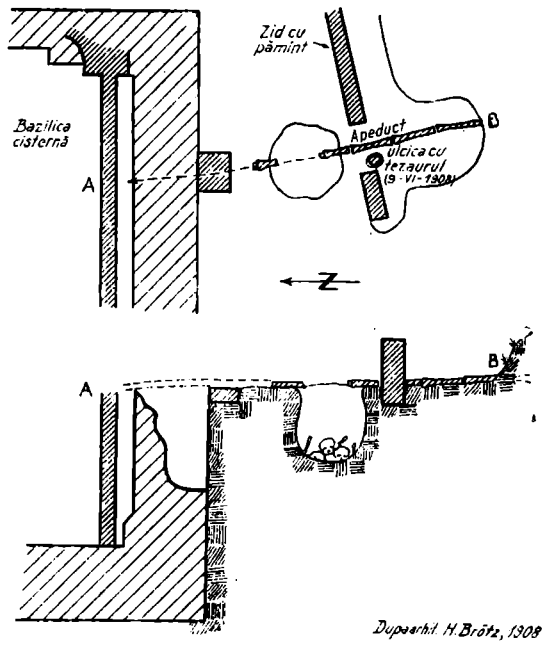

Fig. 2. — Schiţă cu apeductul şi groapa cu oseminte de la S de bazilica „cisternă" (după arhit. H. Brötz, 1908).

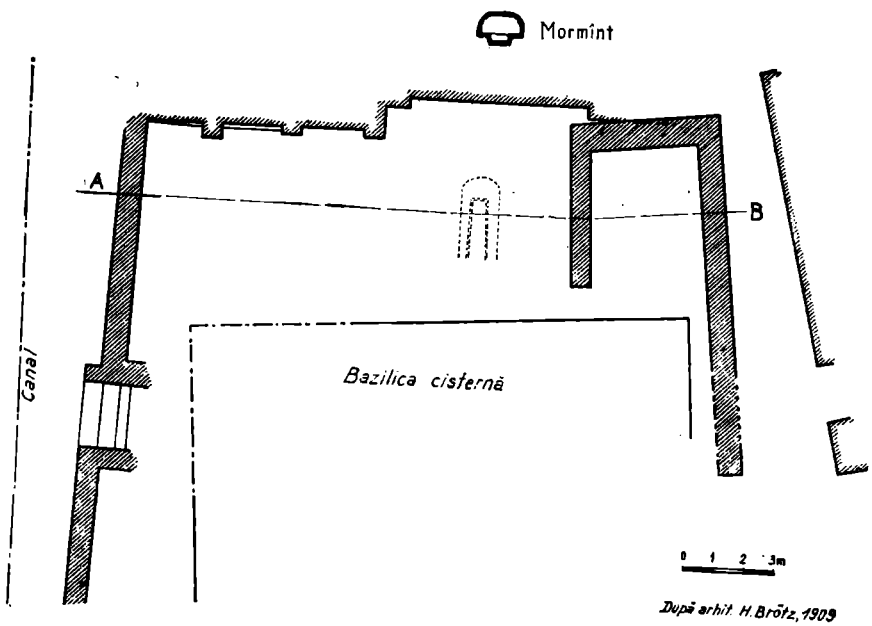

Fig. 3. — Planul şi secţiunea zonei de la E de bazilica „cisternă" (C) (după arhit. H. Brötz, 1909).

www.cimec.ro

du-se că pe acest zid se sprijină resturi de „case barbare", prin care, desigur, înțelegeau temeliile de ziduri legate cu pămînt. Cu privire la *basilica forensis* s-a făcut observația că zidurile ei au același mortar amestecat cu cenușă ca și zidurile canalului de pe *via principalis*, ceea ce denotă că „ambele datează din aceeași perioadă" (BAR, ms. 5 130, f. 42 — 43).

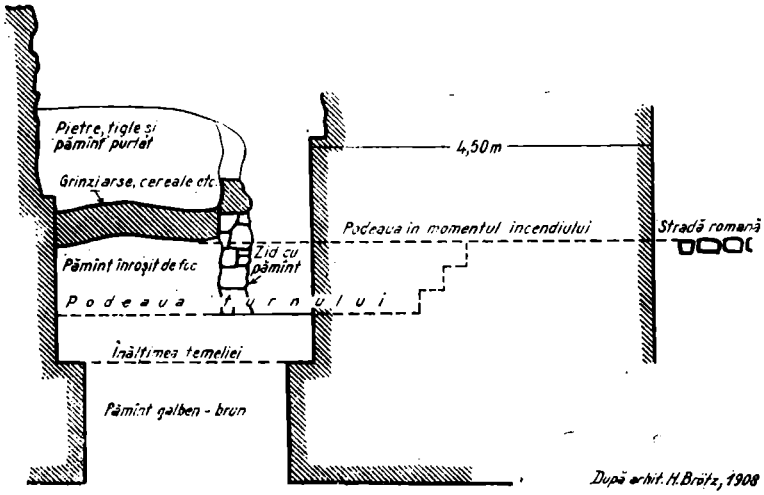

Fig. 1. — Secțiune prin turnul de provizii (după arhit. H. Brötz, 1908).

S-au dezvelit în continuare zidurile legate cu pămînt dintre bazilica de marmură și baptisteriu pe de o parte, turnul de provizii (fig. 4) și zidul de incintă pe de alta. Reluîndu-se cercetările la poarta de E, în afară de pietre mai vechi, parte profilate, parte ornamentate în chip diferit, refolosite ca material de construcție, s-au mai găsit o conductă de plumb lungă de vreo doi metri, provenind de la apeductul ce conducea în cetate și un obiect de bronz, „probabil lagărul axei vreunei roți de car". Faptul că nivelul prelungirii în afară a canalului de pe *via principalis* se află mai sus decît nivelul pavimentului turnului dinspre S de la poarta de E (T22), l-a dus pe H. Brötz la concluzia că acesta (canalul) este mai tîrziu decît poarta (BAR, ms. 5 130, f. 43 — 44).

În afară de săpăturile obișnuite, s-au făcut „încercări" (sondaje) cu cîte 2 — 3 lucrători, în diferite puncte ale cetății. În același timp s-au efectuat cercetări de suprafață în împrejurimi. Cu privire la bazilica și cimitirul de pe panta de la N de cetate s-a făcut observația că pentru legătura cu cetatea se folosea același drum ce ducea la monumentul triumfal. Mormintele din cimitir erau dispuse în trepte. Capela cimitirului se afla în punctul cel mai înalt, iar în imediată apropiere existau clădiri ale căror ziduri erau legate cu pămînt. La 3 km spre S, pe dealurile satului Zorile, a fost cercetat apeductul din tuburi de lut ars, descoperit cu un an mai înainte, și care se îndrepta spre cetate. La N-V de satul Șipote, pe drumul spre Zorile, a fost identificată una din principalele cariere ale cetății, în afară de cunoscuta carieră de la Deleni (BAR, ms. 5 130, f. 45—47).

12. A XII-a și ultima campanie de săpături, efectuată sub direcția și după indicațiile lui Gr. Tocilescu, a fost începută la 25 iulie 1909, încheindu-se pe cît se pare, odată cu moartea prematură a marelui om de știință (18 septembrie 1909). Această campanie a decurs sub conducerea tehnică a aceluiași arhitect H. Brötz, care a funcționat ca „diriginte al săpăturilor" pînă la 20 octombrie 1909 (dos. MNA, 1910, f. 565), avînd colaborator pe Dionisie Pecurariu, numit la 1 iunie 1909 desenator al Muzeului național de antichități. Pentru săpături au fost puși la dispoziție 30 de militari.

Au fost reluate săpăturile la poarta de E, în vederea degajării în întregime a acesteia și a turnurilor ce o flancau. S-a înaintat pe *via principalis* spre V, pentru a se mai descoperi vreo clădire și eventual pietre cu inscripții refolosite deasupra canalului. În zidul turnului de S (nr. 22) se afla reîntrebuințat ca material de construcție un fragment din al doilea exem-

www.cimec.ro

plar al inscripţiei votive a monumentului triumfal[42], iar la S-E de acesta au apărut tuburi de lut ars aparţinînd unui apeduct (BAR, ms. 5 130, f. 115, 119 şi 165)[43].

Totodată s-a împărţit suprafaţa cetăţii în 130 careuri cu latura de cîte 40 m (BAR, ms. 5 130, f. 108 — 109). S-au reluat lucrările de extindere spre interior a săpăturilor şi de urmărire a canalului de la poarta de sud (fig. 5). S-au descoperit în întregime latura de S a bazilicii *forensis* şi o încăpere pătrată cu intrare la mijlocul laturii de N, la S-E de „bazilica

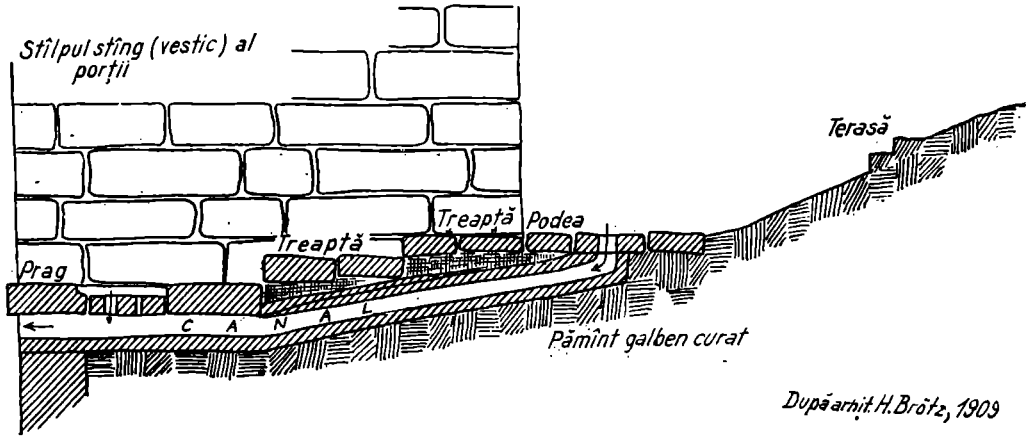

Fig. 5. — Secţiune longitudinală prin treptele şi canalul porţii de S (după arhit. H. Brötz, 1909).

cisternă". În centrul încăperii se afla o mare lespede pătrată, pe care se va fi înălţat un stîlp de lemn. O altă încăpere a fost dezvelită în întregime la S de „bazilica cisternă". Aceasta avea pe latura de E o intrare cu trei trepte, iar în interior urme puternice de incendiu. Împrejurarea că edificiile din material mai bun apar numai izolat şi au caracter public îl îndeamnă pe H. Brötz să afirme că majoritatea zidurilor din piatră cu pămînt descoperite în cetate nu sînt „barbare", ci romane. Cînd făcea o astfel de afirmaţie, se referea în special la construcţiile dintre „bazilica cisternă" şi *basilica forensis*, unde sub aceste ziduri constată că nu se mai aflau altele, spre deosebire de zona dintre bazilica de marmură şi turnul de provizii, unde zidurile cu pămînt erau înălţate peste alte construcţii mai vechi şi de-a curmezişul peste stradă. Era însă de părere că pentru verificarea acestui lucru trebuiau efectuate săpături mai adînci, după cum de asemenea credea că vor trebui continuate săpăturile la poarta de E (BAR, ms. 5 130, f. 98 — 125). Rapoartele săptămînale întocmite de H. Brötz sînt urmate de desene şi fotografii ale mai multor obiecte descoperite în săpături (BAR, ms. 5 130, f. 127 — 230) (fig. 6), printre care şi fotografia unui fragment de inscripţie de la altarul funerar (f. 223)[44]. Un „inventar de toate obiectele găsite cu ocazia săpăturilor de la cetatea Adamclisi în anul 1909", cu indicarea datei şi a locului de găsire a fiecăruia, întocmit de H. Brötz şi D. Pecurariu la Adamclisi, în ziua de 9 octombrie 1909, după moartea lui Tocilescu (dos. MNA, 1909, f. 132 — 133), încheie activitatea de săpături desfăşurată timp de 12 campanii în cetatea romană din Valea Urluii. Bogatele rezultate ale acestei îndelungate activităţi au rămas din păcate în mare parte inedite şi fără putinţă de a fi publicate vreodată în întregime, din cauza condiţiilor de găsire şi înregistrare adesea defectuoase, a lipsei multora din rapoartele de săpături, a materialului ilustrativ ce le însoţea şi în cele din urmă, a dispariţiei în timpul ocupaţiei străine din primul război mondial (1916 — 1918) a aproape tuturor pieselor mai mari sau mai mici adunate în fostul Muzeu de la Adamclisi.

[42] Emilia Doruţiu-Boilă, *Un fragment necunoscut din inscripţia trofeului de la Adamclisi*, StCl, VII, 1965, p. 209 — 214; D. Ciurea — N. Gostar, *Inscripţii de la Tropaeum Traiani*, ArhMold, VI, 1969, p. 114 — 119.

[43] Aceleaşi tuburi au fost redescoperite în ultimul timp de Ioana Bogdan Cătăniciu.

[44] Emilia Doruţiu-Boilă, *op. cit.*, p. 355; v. şi aici mai sus, nota 36.

www.cimec.ro

După moartea lui Grigore Tocilescu, săpăturile arheologice de la Adamclisi au fost continuate de G. Murnu, succesorul său la Direcţia Muzeului naţional de antichităţi. Ele n-au durat însă decît o singură campanie, de la începutul lunii august pînă în octombrie 1910, fiind efectuate cu lucrători civili din Adamclisi şi din satele învecinate, al căror număr n-a depăşit cifra de treizeci [45]. Însufleţit de principii mereu valabile pentru toţi cei ce practică săpături arheologice, G. Murnu a căutat să repare greşelile înaintaşilor care săpaseră „pe sărite", în

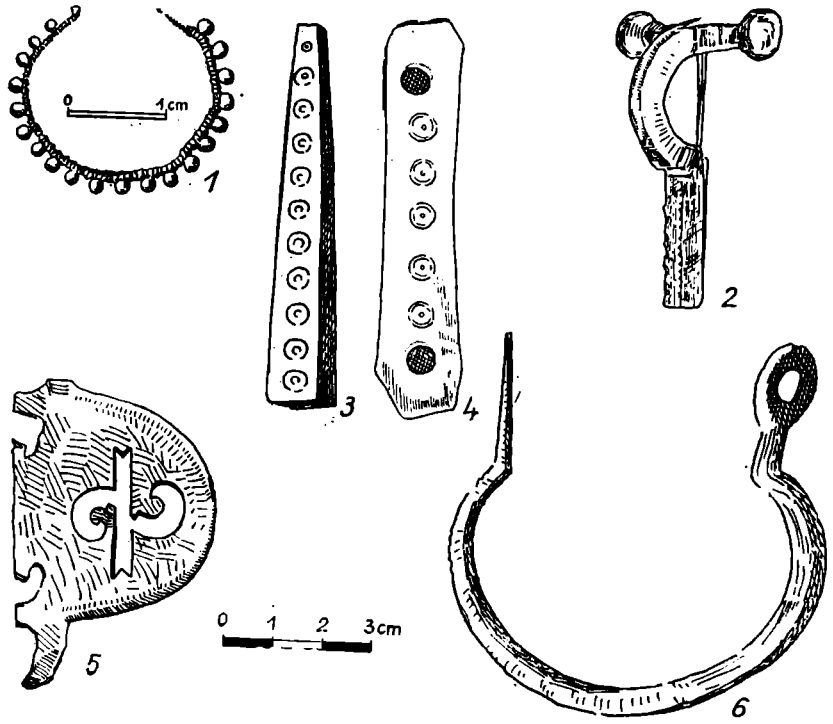

Fig. 6. — 1, cercel de aur ; 2, 5, 6 obiecte de bronz ; 3, 4 obiecte de corn, descoperite în săpăturile din 1909 (după D. Pecurariu).

căutare de inscripţii şi de descoperiri senzaţionale, lăsînd în urmă un teren ce nu părea „cercetat şi curăţit cu rost şi socoteală" [46].

Pornind la lucru cu gîndul că trebuie să facă „mai mult operă de reparaţie", G. Murnu a început să degajeze în întregime *via principalis*, „care într-o săpătură anterioară fusese abia spintecată, arătîndu-se prin aceasta direcţia ei şi existenţa canalului ce o străbate în linie dreaptă, strada propriu-zisă rămînînd nedescoperită şi deci necunoscută". În campania din 1910, strada cu anexele ei au fost curăţite de „mormanele enorme de ţărînă şi moloz ce le acopereau", pe jumătatea dintre poarta de E şi *basilica forensis*, în total vreo 130 m, încît la sfîrşitul unor lucrări ce au durat aproape două luni de zile, *via principalis* apărea ca „o cale largă, uimitor de largă pentru acele vremi, un fel de „bulevard", de o frumuseţe şi soliditate extraordinară" [47].

Lărgimea totală a străzii este de 14 m, din care partea carosabilă, pe mijlocul căreia se află canalul şi apeductul, are lăţimea de 7 m, iar trotuarele existente de o parte şi de alta, de cîte 3,50 m fiecare. Cîte un *porticus vialis* acoperea trotuarele pe toată lungimea lor. Peste 80 de piese arhitectonice (piedestaluri, fragmente de coloane şi capiteluri), dintre care

[45] G. Murnu, *Cronica săpăturilor arheologice de la cetatea Tropaeum-Adamclisi*, BCMI, III, 1910, p. 140.
[46] Idem, *Noi săpături în cetatea Tropaeum (1910)*, BCMI, III, p. 155—156.
[47] *Ibidem*, p. 157—158.

www.cimec.ro

multe pe locul lor, constituie elemente „care înlesnesc foarte mult încercarea unei reconstruiri" a porticelor. G. Murnu a ajuns la convingerea că nu numai canalul, ci întreaga stradă era pavată cu lespezi de piatră, iar cu privire la datare, *via principalis* îi apărea ca „o reconstruire sau o construcție ulterioară, făcută în urma unei distrugeri violente a cetății. Canalul, în zidurile căruia constata existența aceluiași mortar alcătuit din var gras, cenușă, cărbune și cărămidă sfărîmată, ca și la *basilica forensis*, era atribuit epocii lui Constantin cel Mare și Liciniu. În schimb, „diversitatea și disparitatea elementelor constitutive" ale porticelor ce acopereau trotuarele, dar mai ales capitelurile ionice-impostă, care „arareori sînt mai mult decît eboșuri", îl îndreptau spre „o epocă tîrzie, apropiată de aceea a lui Iustinian", iar întregul sistem urbanistic spre orientul grecesc în frunte cu Constantinopolul [48].

În cursul aceleiași campanii s-a săpat la S de așa-numitul *porticus (basilica) forensis*, unde a fost observată existența unei construcții mai vechi. Pe panta de la N de cișmelele satului au fost identificate *„cinci cuptoare de var antice"*, dintre care au fost săpate două. De asemenea, s-au cercetat apeductele cetății, constatîndu-se că acestea erau în număr de patru, venind din diferite direcții, iar în apropiere de Adamclisi, G. Murnu a ajuns „pe urma unui val roman", în legătură cu care însă nu ne-a lăsat date mai amănunțite. În același timp s-a îngrijit de terminarea construcției Muzeului din Adamclisi [49]. Ultima lucrare pe care a făcut-o G. Murnu în legătură cu cetatea *Tropaeum* a fost publicarea monumentelor de piatră din colecția acestui muzeu [50].

În urma demisiei lui G. Murnu, în postul de director al Muzeului național de antichități a fost numit, la 15 decembrie 1910, Vasile Pârvan, pe atunci profesor agregat la Facultatea de litere din București (dos. MNA, 1910, f. 268). Spre deosebire de înaintașul său, noul director n-a voit să mai reia săpăturile la Adamclisi, arătînd într-un documentat raport, înaintat la 13 octombrie 1911 ministrului Instrucțiunii și al Cultelor, cauzele care l-au determinat să părăsească „deocamdată" aceste săpături:

1. „Cetatea de la Adamclisi se întinde pe o suprafață de peste 12 ha și a păstrat ruine din 3 epoci foarte deosebite, care se suprapun și se întretaie în așa fel, că cercetarea lor prin mijlocul săpăturilor cere, pe lîngă o metodă ireproșabilă, o atenție și o pricepere deosebită din partea personalului de supraveghere, care personal în asemenea împrejurări trebuie neapărat să fie compus absolut, numai din oameni cu o bună pregătire științifică. Acest personal lipsește muzeului; el trebuie recrutat și pregătit de aci înainte...

2. Săpăturile din trecut practicate aci, tocmai din lipsa acestui personal, au fost făcute cu atîta nepricepere din punctul de vedere tehnic, încît au făcut extrem de dificile săpăturile ulterioare prin faptul că toată cantitatea de moloz, ce a fost scoasă din interior, a fost aruncată chiar la marginea cetății, pe zidul înconjurător și pe turnuri...

3. Întinderea cetății, peste 12 ha, reclamă o muncă mult mai intensivă decît cea pe care o putem face noi cu suma de 5 000 lei... Se lucrează aci de peste 20 ani și totuși numai o mică parte a interioriului a putut fi dată la iveală; și dacă ar fi să continuăm cu același sistem, poate că după alți 20 ani de muncă, încă n-am izbuti să sfîrșim această lucrare, care cu starea de azi a lucrurilor, amenință să devie interminabilă... S-ar imobiliza astfel și puținele forțe de care dispune muzeul, și înseși cunoștințele noastre asupra împrejurărilor istorice din cuprinsul țării noastre ar sta pe loc... Imobilizîndu-ne deci la Adamclisi pentru mai multă vreme, am condamna însăși știința istoriei la imobilizare și acesta cred că nu poate fi idealul nimănui... Conduși mai ales de această din urmă considerație, am hotărît ca să suspendăm deocamdată săpăturile de la Adamclisi, pînă cînd bugetul statului și organizarea administrativă și științifică a muzeului ne vor permite ca să pornim cîteva campanii într-un stil larg, așa cum reclamă împrejurările de acolo..." [51].

În schimb, întemeindu-se pe rezultatele săpăturilor conduse de Grigore Tocilescu, dintre care inscripțiile și unele din cele mai importante monumente arhitectonice fuseseră deja

[48] *Ibidem*, p. 158 — 161; IV, 1911, p. 79 — 82.

[49] Idem, *Cronica săpăturilor*, BCMI, IV, p. 141; idem *Monumente de piatră*, p. 97 și MNA, dos. 1910, f. 445, 474, 499 și 509. Cu privire la apeducte, a se vedea și idem, *Basilica cisternă*, p. 134 — 137.

[50] Idem, *Monumente de piatră*, p. 97 — 127.

[51] V. Pârvan, *Raport no. 260 înregistrat la no. 73 756 — către Min. Cultelor, 1911*, p. 430 — 431 (= dos. MNA, 1911, f. 358).

www.cimec.ro

publicate, Vasile Pârvan a întocmit un temeinic studiu de sinteză istorico-arheologică, ce constituie pînă astăzi baza informațiilor cu privire la cetatea din Valea Urluii [52].

După o întrerupere de aproape un sfert de secol, explorarea ruinelor romane de la Adamclisi a fost reluată în anul 1933 de Paul Nicorescu, pe atunci profesor la Universitatea din Iași. Noile săpături își propuneau să lămurească unele probleme esențiale ale istoriei cetății Tropaeum și monumentului triumfal, într-un moment în care datarea acestuia din urmă era pusă din nou în discuție și atribuită, pe baza unor observații de detalii arhitectonice și de considerații stilistice, epocii lui Constantin cel Mare [53]. Săpăturile au continuat în vreo zece campanii de cîte aproximativ o lună, aproape în fiecare an, pînă în 1943 inclusiv [54]. Din păcate, ele au fost executate cu mijloace materiale și tehnice mult mai reduse decît pe vremea lui Tocilescu, iar despre rezultatele lor nu ne-a rămas aproape nici o informație scrisă, cu excepția unei scurte notițe [55] și a unui raport sumar de săpături [56], la care se adaugă știrea despre o comunicare privind fragmentul de inscripție provenind de la monumentul triumfal și descoperit de H. Brötz în 1909 în turnul de S (nr. 22) al porții de E, fragment regăsit de P. Nicorescu după 30 de ani, fără să cunoască pe primul lui descoperitor [57].

Pe baza acestor extrem de sărăcăcioase informații publicate, a unui jurnal de săpături în manuscris, întocmit de către D. Ciurea, asistentul lui P. Nicorescu, pentru săpăturile din anii 1935 și 1937 — 1940, a diferitelor informații verbale și a constatărilor pe teren, se poate reconstitui cu aproximație activitatea desfășurată sub conducerea lui P. Nicorescu la Adamclisi între anii 1933 — 1943. Aceasta a constat în „degajarea [în continuare] a zidului de incintă și a turnurilor orașului antic, urmărind totodată [ca și Tocilescu] eventuala descoperire de noi monumente epigrafice" [58]. Astfel, s-a degajat, pe o mică adîncime, fața interioară a zidului de incintă pe laturile de S, E și N ale cetății și s-a golit de pămînt majoritatea turnurilor de apărare situate pe aceste laturi, dintre care cel mai bine păstrat este așa-numitul „turn al bazinului" (nr. 21), de pe latura de E (fig. 7). Totodată s-a urmărit traseul zidului de incintă al „bazinului de apă" din colțul de S-E al cetății. În interiorul cetății s-au efectuat unele sondaje de control în zona bazilicii *forensis* și s-au urmărit, aducîndu-se la lumină, unele inscripții refolosite în zidurile unor construcții dintre *via principalis* și bazilica de marmură [59]. În afară de acestea, a fost construită jumătate din casa șantierului situată spre E, în apropiere de ruinele cetății [60].

În urma dispariției premature a lui Paul Nicorescu (24 iunie 1946), Direcția Muzeului național de antichități a delegat cu conducerea lucrărilor de la Adamclisi pe prof. Gh. Ștefan. Acesta, ajutat de semnatarul rîndurilor de față, a executat în iulie 1947 o secțiune exterioară, lungă de cca 20 m, perpendiculară pe latura de E a cetății, în apropierea „turnului cu fereastră" dinspre colțul de N-E al incintei. Totodată a fost golit interiorul turnului nr. 3 și s-a efectuat un mic sondaj în interiorul cetății, nu departe de secțiunea amintită. Mai departe, spre E de ruinele cetății, în apropierea cișmelelor satului, a fost degajat arcul de zid al unuia din apeductele care alimentau cetatea *Tropaeum* [61]. După aceea săpăturile au fost din nou

[52] Idem, *Tropaeum*, p. 1—12, 163—191.

[53] MNA, dos. 1933, f. 357; R. Vulpe, *AnDobr*, XV, 1934, p. 9 (extras); D. Ciurea — N. Gostar, *ArhMold*, VI, 1969, p. 111.

[54] MNA, dos. 1934, f. 51; 1935, I, f. 360 și II, f. 106; 1936, I, f. 376 și 388; 1939, f. 89; 1940, f. 284 și nr. 199 și 262; 1941, f. 304 și 1943, f. 54.

[55] R. Vulpe, AnDobr, XVI, 1935, p. 191.

[56] P. Nicorescu, ACMI (1942), București, 1943, p. 169.

[57] CNA, XIII, nr. 109, 1938, p. 94; P. Nicorescu, *Neues über das Tropaeum von Adamklissi*, în *Bericht über den VI. Internationalen Kongress für Archäologie, Berlin 21.—26. August, 1939*, Berlin, 1940, p. 472 — 473; v. și mai sus, nota 42.

[58] D. Ciurea — N. Gostar, *op. cit.*; Th. Sauciuc-Săveanu, *Nouvelles recherches et fouilles archéologiques en Roumanie*, BSHR, 28, 1947, 1, p. 158.

[59] D. Ciurea — N. Gostar, *op. cit.*, p. 111 — 114. În afară de inscripțiile aici publicate, în jurnalul lui D. Ciurea sînt menționate alte trei inscripții rămase inedite, care deocamdată n-au putut fi identificate de noi nici pe teren. De aceea ne mulțumim să cităm numai după acest jurnal, din anul 1938: „*Marți, 16 aug.* La o construcție parazitară *(sic!)* dintre poarta de E și turnul bazinului (= turnul nr. 21) — un fragment de inscripție angajată în zid, lăsată „in situ", cu următorul conținut: ...NIVS CRE(S) CENS PRO SALV(TEM SVAM ET)NATORVM L(ibente)AN(ima)(F(ecit). *Miercuri, 17 aug.* La aceeași construcție parazitară *(sic!)* un alt fragment de inscripție pus invers în zid: SANCT I HEROI... *Marți, 13 sept.* Lîngă un zid bine lucrat, între *via principalis* și bazilica de marmură un mic altar de calcar cu inscripția: LIBERO PATRI P(ublius) VAL(erius) MACRINUS/EX VOT(o)P(osult)".

[60] P. Nicorescu, *op. cit.*, p. 169.

[61] Th. Sauciuc-Săveanu, *op. cit.*, p. 157 — 161; Gh. Ștefan — Dionisie Pecurariu, *Cu privire la apeductul orașului Tropaeum*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 515 — 518; Gh. Ștefan, *Stelă funerară inedită de la Tropaeum*, Pontica, 7, 1974, p. 251 — 257.

www.cimec.ro

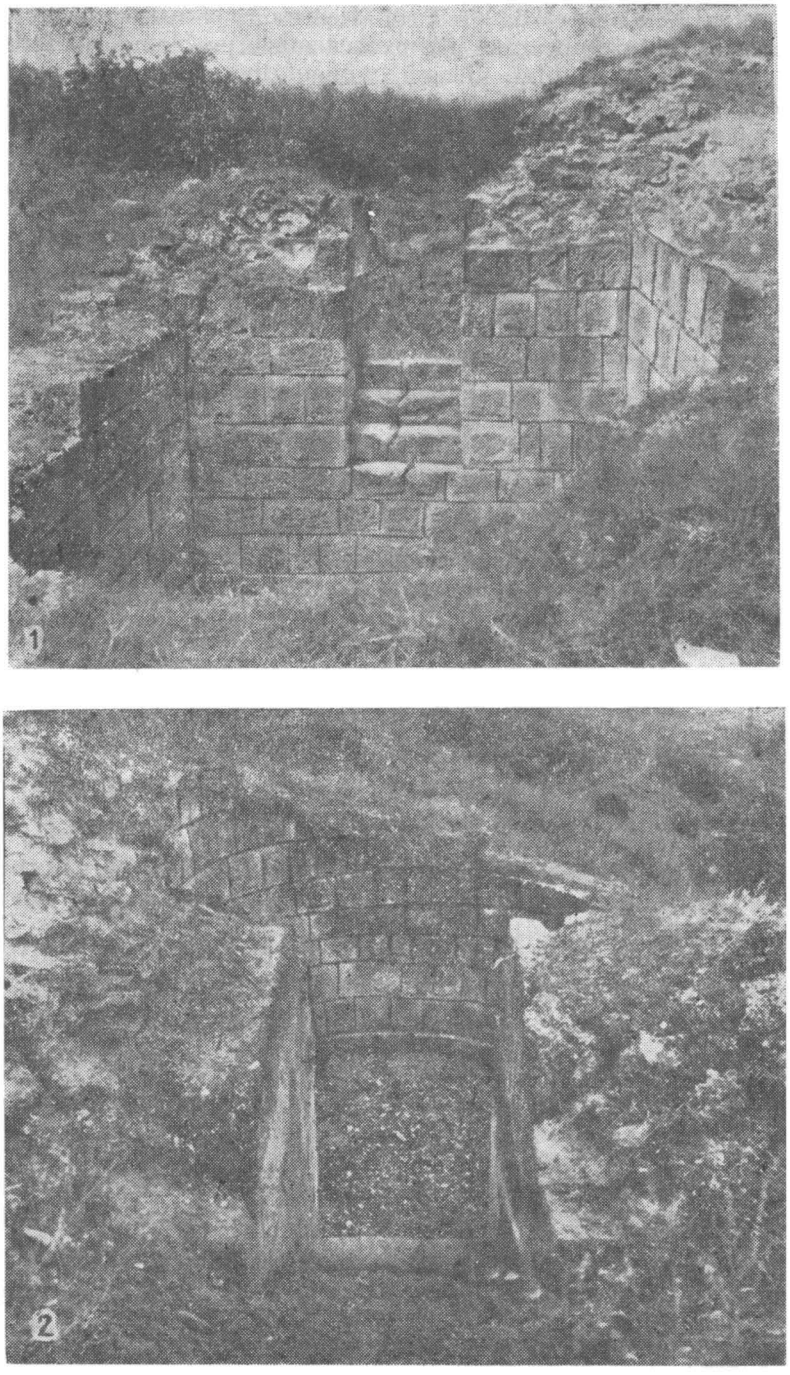

Fig. 7. — Turnul T21 : 1, vedere spre V ; 2, vedere spre E

www.cimec.ro

întrerupte din lipsă de fonduri şi de mijloacele tehnice necesare pentru un şantier arheologic de mare amploare, cum trebuia să fie şantierul de la Adamclisi.

În anii 1960 şi 1963, cu prilejul readucerii (1963) şi aşezării în jurul nucleului de zidărie al monumentului triumfal (1964) a pieselor sculptate (metope, creneluri, frize, trofeul propriu-zis) aparţinînd acestuia, transportate în timpul lui Tocilescu la Bucureşti, Institutul de arheologie a reluat săpăturile în punctul respectiv, unde au fost executate patru secţiuni radiale pe monument, făcîndu-se noi observaţii şi descoperiri [62].

Începînd cu anul 1968, în urma unor discuţii între reprezentanţii Academiei Republicii Socialiste România cu ai Consiliului culturii şi educaţiei socialiste şi ai judeţului Constanţa, la care s-au adăugat alţi specialişti români şi străini, Institutul de arheologie în colaborare cu Direcţia patrimoniului cultural naţional, au reluat săpăturile arheologice urmate de lucrările necesare de protecţie şi consolidare atît pe dealul monumentului triumfal, cît şi pe platoul din valea Urluii, unde se află ruinele cetăţii *Tropaeum Traiani*, şi în împrejurimi. Pentru săpăturile arheologice a fost alcătuit un colectiv din cercetători de la Institutul de arheologie (Ion Barnea, responsabil, Mihai Sâmpetru, Al.-S. Ştefan, Ioana Bogdan Cătăniciu, Al. Barnea, Catrinel Domăneanţu (1970—1971), P. Diaconu (responsabil adjunct în 1971), la care s-au alăturat, începînd din 1969, muzeografi de la Muzeul de arheologie din Constanţa (Radu Ocheşeanu, Maria Munteanu, Mihai Irimia (1969), Gheorghe Papuc, Constantin Scorpan). La campaniile din 1970 şi 1971 au participat şi doi arheologi din Iaşi: regretatul profesor Nicolae Gostar şi Constantin Iconomu, în 1971. Campaniile anuale de săpături au durat cîte 2—3 luni de zile, de obicei în lunile de vară, cu prelungiri uneori pînă în octombrie, lucrîndu-se concomitent sau pe rînd în diferite sectoare de teren, în fiecare din acestea cu cîte o echipă de circa 10 lucrători sub conducerea unui specialist arheolog, responsabil de sector. Noile cercetări urmăresc obţinerea de date pe baza cărora să se poată reconstitui cît mai exact istoria oraşului şi a celorlalte monumente romane de la Adamclisi. În acest scop, s-a început săparea sistematică, pe niveluri de locuire, a suprafeţei întregii cetăţi. Totodată au fost reluate săpăturile la unele monumente nedezvelite în întregime, efectuîndu-se cu această ocazie şi o verificare a datelor şi concluziilor obţinute mai înainte. În general, se are în vedere dezvelirea ruinelor oraşului romano-bizantin (secolele IV — VI), înălţat peste dărîmăturile clădirilor din secolele II — III, ale căror materiale de construcţie le-a folosit în mare parte. Pe alocuri se efectuează sondaje în straturile mai vechi, pentru culegerea unor date cu privire la municipiul din secolele II — III şi la aşezarea getică anterioară cotropirii romane.

Pînă acum s-a efectuat curăţirea întregului teren de tufişurile care pe alocuri, mai ales în turnuri şi pe locul vechilor săpături, crescuseră din nou; s-au înlăturat grămezile mari de pămînt depozitate înaintea şi înapoia porţii de E, lîngă turnurile ce o flancau şi în diferite puncte din interiorul cetăţii. S-au dezvelit clădirile şi străzile existente la N şi S de *via principalis*, între latura de E a cetăţii şi cele două bazilici creştine — „simplă" şi cu transept. S-a descoperit în întregime bazilica „simplă" cu anexele ei, efectuîndu-se de-a lungul axului longitudinal o secţiune de control pentru determinarea etapelor de construcţie ale acesteia. S-a reluat, efectuîndu-se aproape în întregime, dezvelirea străzii principale în jumătatea ei de V, cu parte din clădirile situate de o parte şi de alta. Un mare sector în care au activat arheologii din Constanţa este latura de S — S-V a cetăţii pînă la poarta de V inclusiv, care a fost dezvelită în întregime şi consolidată în cea mai mare parte, în exterior. Tot aici, în interiorul cetăţii, s-au efectuat unele sondaje şi săpături de mai mică întindere, urmînd să fie reluate şi extinse în viitor.

Pe ani, campaniile de săpături se prezintă după cum urmează:

I. În anul *1968* s-a săpat pe dealul monumentului triumfal şi la cetate.

Pe dealul monumentului s-au reluat săpăturile la fostul altar militar roman, unde au fost descoperite mici fragmente din inscripţia de la faţadă şi ceramică din epoca respectivă (Mihai Sâmpetru).

[62] Responsabilul săpăturilor prof. Em. Condurachi. La săpături au participat M. Sâmpetru (1960 şi 1963) şi A. Petre (1960). Rezultatele acestor săpături au fost publicate de M. Sampetru, *op. cit.*

www.cimec.ro

La cetate s-a săpat în zona porții de E, între aceasta și bazilicile situate spre V, de o parte și de alta a străzii principale (bazilica „simplă" și bazilica cu transept). La N de strada principală s-a continuat dezvelirea clădirilor din secolele IV — VI. S-au descoperit piese sculpturale, ceramică, diferite obiecte mărunte, și cîteva monede din această perioadă de timp. Descoperirea cea mai importantă o constituie trei altare, dintre care unul cu inscripție în limba greacă și două în limba latină, din secolele II — III, refolosite în secolele V — VI, în fața clădirii ce mărginea strada principală, imediat la N de poarta de E a cetății (Ion Barnea și Alexandru Barnea) [63].

La S de strada principală a fost reluată dezvelirea ruinelor situate imediat la E de bazilica cu transept, împreună cu cercetarea stratigrafică a încăperilor din acel loc, în vederea precizării etapelor de construcție a acestora. S-au descoperit fragmente sculpturale din secolele V — VI, un fragment de inscripție din secolul al II-lea e.n., ceramică, bucățele *(tesserae)* de mozaic ș.a. (Al.-S. Ștefan) [64].

II. În campania din *1969* s-a săpat în șase sectoare din cuprinsul cetății:

1. *Sectorul porții de E*, unde s-au dezvelit aproape în întregime ruinele unui mare magazin și ale unei încăperi mai mici, ambele din secolul al VI-lea, situate de o parte și de alta a unei străzi perpendiculare pe *via principalis*, la N de aceasta (Ion Barnea și Alexandru Barnea);

2. *Sectorul laturii de E*, între turnurile 21 — 22, în care s-au dezvelit parțial ruinele unei mari clădiri din secolul al VI-lea, situată în apropierea zidului de incintă (Mihai Sâmpetru);

3. *Sectorul laturii de N*, în apropierea turnului, unde s-a efectuat dezvelirea parțială a unei clădiri din secolul al VI-lea (Ioana Bogdan Cătăniciu).

4, 5, 6. *Sectoarele dinspre latura de S a cetății*, unde s-au descoperit în parte ruinele unor clădiri din secolul al VI-lea și ale turnului de apărare T18. S-a efectuat un sondaj la E de turnul T19, în interiorul și exteriorul cetății, perpendicular pe zidul de incintă (Maria Munteanu, Mihai Irimia și Radu Ocheșeanu) [65].

III. În cursul campaniei din *1970*, săpăturile s-au desfășurat în mai multe sectoare din interiorul și exteriorul cetății *Tropaeum*:

1. *Poarta și latura de E.* S-a degajat în întregime latura de N a turnului situat la nordul intrării de E (T1). S-a descoperit majoritatea ruinelor din secolele IV—VI existente la N de *via principalis*, între bazilica „simplă" și zidul de incintă (Ion Barnea și Alexandru Barnea). S-a trasat o secțiune perpendiculară pe latura de E a cetății, de o parte și de alta a zidului de incintă, imediat la S de turnul de la S intrării de E (T22). S-a degajat latura de S a acestui turn. S-au dezvelit ruinele clădirilor situate la S de *via principalis*, în apropierea porții de E (Ioana Bogdan Cătăniciu). S-au continuat săpăturile începute în 1969 pentru degajarea edificiului ce se înalță în apropierea laturii de E, între turnurile 21 și 22 ale cetății (Mihai Sâmpetru);

2. *Strada principală.* S-au trasat două secțiuni perpendiculare pe *via principalis*, pe panta de la N-V de *basilica forensis*, cu scopul de a determina nivelul străzii, aspectul canalului de pe mijlocul acesteia și raportul dintre stradă și clădirile învecinate [66];

3. *Sectorul de N.* Continuîndu-se săpăturile începute în 1969 s-a trasat o nouă secțiune (a V-a), urmărindu-se delimitarea construcției ce se înalță către mijlocul laturii de N a cetății (Ioana Bogdan Cătăniciu);

4. *Latura de S.* S-a degajat la exterior curtina dintre turnurile 19 și 20. S-au efectuat patru secțiuni perpendiculare pe curtina dintre turnurile 18 și 19, în scopul urmăririi stratigrafiei în afara incintei și a dezvelirii întregii curtine la exterior. S-a început descoperirea temeliilor unei construcții din afara incintei, între turnul 20 și poarta de S. S-au continuat săpăturile

[63] Al. Barnea, *Trei altare inedite de la Tropaeum Traiani*, SCIV, 20, 1969, 4, p. 595 — 609; idem, *Piese arhitecturale inedite din cetatea Tropaeum Traiani*, SCIV, 21, 1970, 4, p. 683 — 696.

[64] Al.-S. Ștefan, SCIV, 20, 1969, 3, p. 483 — 484, nr. 78, idem, Dacia, N.S., XIII, 1969, p. 519.

[65] Maria Munteanu, Mihai Irimia, Radu Ocheșeanu, SCIV, 21, 1970, 3, p. 509, nr. 103; idem, Dacia, N.S., XIV, 1970, p. 449, nr. 103.

[66] Catrinel Domăneanțu, *Cercetări arheologice la Tropaeum Traiani, Via principalis (1970 — 1971)*, SCIVA, 26, 1975, 2, p. 231 — 240.

www.cimec.ro

pentru dezvelirea ruinelor unui mare edificiu, situat între *basilica forensis* și latura de S a cetății (Maria Munteanu, Gheorghe Papuc, Radu Ocheșeanu);

5. *Sectorul porții de V.* S-au săpat patru secțiuni la S-V de bazilica „cisterna", în scopul degajării în întregime a ruinelor din această zonă, aduse la lumină parțial în urma săpăturilor mai vechi. Într-o secțiune s-a descoperit un altar închinat lui *Hercules Ripensis* (Nicolae Gostar)[67].

IV. În *1971*, s-a săpat în următoarele sectoare din interiorul și din afara cetății:

1. *Sectorul turnului T1.* S-a continuat și terminat secțiunea începută în 1970 la N de turn, degajîndu-se paramentul exterior al zidului de incintă în punctul de unire cu acest turn. S-a constatat că zidul fusese demantelat sistematic, în vederea refolosirii pietrei ca material de construcție. În această secțiune au fost efectuate sondaje pînă la pămîntul steril, în scopul urmăririi succesiunii stratigrafice a depunerilor din secolul al II-lea pînă la sfîrșitul secolului al VI-lea. La E de turnul T1 s-au executat trei secțiuni radiale, pentru stabilirea aspectului, traseului și datei construcției canalului de scurgere care coboară din cetate, trecînd pe sub poarta de E și îndreptîndu-se mai departe în afară, spre vălceaua din partea de E—N—E a cetății (Ion Barnea);

2. *Sectorul turnului T22.* La S de acest turn, de o parte și de alta a zidului de incintă, s-a continuat secțiunea începută în 1970, stabilindu-se stratigrafic mai multe faze de existență a cetății. Două secțiuni în cruce în interiorul turnului au adus la lumină gropi de uz casnic, conținînd ceramică romană și dacică din secolele II — III e.n. În interiorul cetății s-a continuat degajarea unui edificiu de la S de *via principalis*, în apropierea turnului 22 (Ioana Bogdan Cătăniciu);

3. *Sectorul dintre latura de E a cetății și bazilica „simplă".* La N de *via principalis*, între zidul de incintă și bazilica „simplă", s-au săpat două noi secțiuni (S5 și S6), lungi de circa 40 m fiecare, continuîndu-se descoperirea ruinelor edificiilor romano-bizantine (secolele IV — VI) din acest sector. Printr-o secțiune perpendiculară pe *via principalis*, la E de bazilica „simplă", s-a efectuat un sondaj pînă în stratul steril. La extremitatea de S a secțiunii s-a degajat canalul de scurgere și apeductul din tuburi de lut ars bine păstrate (Alexandru Barnea);

4. *Sectorul bazilicii cu transept.* La S de *via principalis* a fost urmărit studiul sistematic al construcției de la E de bazilica cu transept. S-au precizat planul construcțiilor și stratigrafia depunerilor din acest punct. S-au descoperit resturile unui canal de scurgere orientat către strada principală și numeroase fragmente de marmură provenind probabil de la decorul arhitectural al bazilicii cu transept situate imediat la vest (Al.-S. Ștefan).

5. *Sectorul bazilicii „simple".* Prin două secțiuni orientate E—V s-a identificat strada perpendiculară pe latura de N a străzii principale, la V de bazilica „simplă" și s-a degajat parțial atriul acestei bazilici, necunoscut mai înainte (Ion Barnea).

6—7. *Sectorul via principalis.* Pe strada principală, la N de *basilica forensis*, s-au descoperit temeliile unei construcții aproape pătrate, al cărei zid de N suprapune canalul de scurgere de pe mijlocul străzii principale, ceea ce a dus la concluzia că, în timpul ultimei etape de construcții, canalul nu mai era folosit în punctul respectiv. La N de *via principalis*, în fața construcției amintite, un alt edificiu, cu latura dinspre stradă deschisă, fără zid, se înălța deasupra unor temelii mai vechi (Nicolae Gostar și Constantin Iconomu). Tot pe *via principalis*, puțin mai departe spre V, o nouă secțiune perpendiculară pe această stradă urmărea verificarea rezultatelor obținute cu un an mai înainte în același sector. Aici s-a observat că în secolul al VI-lea canalul de scurgere era încă în funcțiune, la S de el fiind construită o locuință cu temelia de piatră. Dintre cele două niveluri stratigrafice ale străzii principale, ultimul corespunde acestei locuințe. În punctul respectiv canalul de scurgere și apeductul s-au păstrat destul de bine[68].

8. *Colțul de S-V al cetății.* La S de bazilica cisternă s-au descoperit parțial prin secțiuni transversale (N—S) un vast complex de locuințe din ultima etapă de locuire a cetății (secolul al VI-lea) și a fost observată existența unor străzi (Nicolae Gostar).

[67] N. Gostar, Dacia, N.S., XV, 1971, p. 361, nr. 1; idem, *Hercules Ripensis*, *Analele Universității „Al. I. Cuza"*, *Iași*, istorie, t. XIX, 1973, p. 69 — 73.

[68] V. mai sus, nota 66.

www.cimec.ro

9—10. *Sectorul dintre basilica forensis şi latura de S a cetăţii.* Aproximativ la jumătatea distanţei dintre *basilica forensis* şi latura de S a zidului de incintă, s-a continuat dezvelirea prin secţiuni a ruinelor unei mari construcţii, probabil locuinţa *(domus)* unui aristocrat din ultima etapă de existenţă a cetăţii (Maria Munteanu). Imediat la S-V de această locuinţă este în curs de degajare un complex de alte locuinţe din aceeaşi perioadă tîrzie, dintre care una prevăzută cu *hypocaust* [69].

11. *Latura de S a cetăţii.* Operaţia de degajare sistematică în exterior a laturii de S a cetăţii, începută în 1970, a fost continuată în 1971 prin secţiuni exterioare, perpendiculare pe zidul de incintă. Cu această ocazie au fost dezvelite parţial platformele masive de zid ale unor turnuri aparţinînd cetăţii a cărei construcţie a început probabil în ultimul deceniu al secolului al III-lea, dar n-a fost terminată [70]. Cu privire la zidul de incintă din anul 316 s-a făcut observaţia că paramentul din blocuri de piatră mai mari şi cioplite regulat, a fost sistematic demantelat în cursul secolului al X-lea, în vederea refolosirii pietrii ca material de construcţie, probabil pentru valul de piatră dintre Axiopolis şi Tomis (Petre Diaconu şi Gheorghe Papuc).

12. *Sectorul porţii de S.* Importante observaţii cu privire la etapele de construcţie şi de refacere ale zidului de incintă s-au făcut în zona porţii de sud a cetăţii, unde au fost dezvelite şi temeliile unei mari construcţii exterioare (Radu Ocheşeanu).

13. *Apeductele.* În afara zidului de incintă, prin săpături, sondaje, intervenţii de salvare şi cercetări de suprafaţă, s-au studiat cinci apeducte situate pe cele două versante ale văii de la S-E de cetate. S-a precizat traseul şi s-au examinat tehnica şi fazele de construcţie ale acestor apeducte [71].

14. *Tumulul de pe dealul monumentului.* S-au reluat săpăturile de mult întrerupte la tumulul roman situat la N de monumentul triumfal, în scopul verificării situaţiilor înregistrate aici în secolul trecut. Prin secţiunile trasate la V, E şi S, s-a studiat atît partea exterioară a movilei construite din ziduri concentrice de piatră, cu umplutură de pămînt între ele, cît şi inelul central. S-a urmărit precizarea raportului cronologic între turnul şi monumentul triumfal. De asemenea, s-au studiat elementele constructive ale acestuia, în vederea consolidării lui (Mihai Sâmpetru) [72].

V. În *1972*, întreaga suprafaţă a cetăţii, inclusiv presupusul bazin din colţul de S-E, a fost împărţită în 63 careuri, fiecare cu latura de 50 m. Numerotarea lor s-a făcut de la V spre E, începînd din colţul de N-V al cetăţii. S-au continuat săpăturile în cetate şi pe dealul monumentului triumfal. În cetate s-a săpat în următoarele sectoare:

1. *Poarta de E.* La S de această poartă s-au încheiat săpăturile urmărind stabilirea fazelor de construcţie ale zidului de incintă din acest loc şi s-a continuat degajarea edificiului de mari dimensiuni din secolul al VI-lea, existent la S de *via principalis*. La circa 50 m E de poartă s-au cercetat cele trei apeducte ce se îndreaptă spre intrarea cetăţii (Ioana Bogdan Cătăniciu). La N de *via principalis*, între bazilica „simplă" şi latura de E a cetăţii, s-a continuat dezvelirea prin secţiuni, şi apoi prin înlăturarea malurilor dintre acestea, a ruinelor de construcţii din secolul al VI-lea e.n. (Alexandru Barnea).

2. *Bazilica „simplă"* (A). S-a dezvelit în întregime atriul bazilicii [73], strada existentă la V de acesta şi parte din încăperile clădirii ce se înalţa dincolo de stradă. Secţiunea deschisă de-a lungul axului bazilicii a dus la descoperirea unei cripte sub altarul acesteia (Ion Barnea).

3. *Latura de S a cetăţii.* S-a continuat degajarea în exterior a zidului de incintă, între turnurile 17—18. A fost adusă la lumină temelia (platforma) de zid cu mortar a unui turn anterior etapei de construcţie Licinius — Constantin (316) [74] şi s-au precizat două refaceri ale zidului de incintă romano-bizantin (secolele IV — VI). Cercetările au confirmat că paramentul zidului de incintă a fost demantelat sistematic în secolele X — XI (Gheorghe Papuc). La poarta

[69] C. Scorpan, *Fouilles archéologiques à Tropaeum Traiani, Zone C, 1971*, Pontica, 7, 1974, p. 339 — 362.

[70] Gh. Papuc, *Nouvelles données sur l'édification de la cité Tropaeum Traiani*, Pontica, 6, 1973, p. 117 — 128; idem, *Cîteva consideraţii privind construirea zidului de incintă al cetăţii Tropaeum Traiani*, Pontica, 7, 1974, p. 325 — 337.

[71] Al.-S. Ştefan, *Apeductele cetăţii Tropaeum Traiani*, BMI, 41, 1972, nr. 3, p. 43 — 53.

[72] Dacia, N.S., XVI, 1972, p. 325 — 328, nr. 1.

[73] I. Barnea, *Atrite bazilicilor paleocreştine de la Tropaeum Traiani*, SCIVA, 26, 1975, 1, p. 61 — 65.

[74] V. mai sus, nota 70.

www.cimec.ro

de S s-a stabilit stratigrafia depunerilor din epoca romano-bizantină secolele IV—VI) şi s-au dezvelit în întregime temeliile unei construcţii exterioare (Radu Ocheşeanu).

4. *Pe dealul monumentului* s-a săpat în continuare în partea de E a tumulului de la N de monumentul triumfal, făcîndu-se noi observaţii cu privire la sistemul şi data de construcţie a acestuia (Mihai Sâmpetru) [75].

VI. În campania din *1973* s-au continuat săpăturile numai în trei sectoare principale de la cetate:

1. *Sectorul porţii de E.* S-au dezvelit în continuare ruinele clădirilor ce se înălţau de o parte şi de alta a stradelei perpendiculare pe latura de S a străzii principale. Imediat la V de turnul T22 s-au descoperit temeliile unui turn interior din secolele II—III. Printr-o secţiune trasată în afară, perpendiculară pe drumul de acces în cetate, s-a urmărit configuraţia terenului de la E de turnul T22 şi traseul apeductelor ce se îndreptau spre intrarea în cetate (Ioana Bogdan Cătăniciu).

În acelaşi sector, la N de *via principalis*, s-a trasat o nouă secţiune (S9), orientată E—V şi s-au eliminat porţiuni din malurile lăsate între secţiunile săpate în anii precedenţi. În acest fel, s-au degajat în suprafaţă o bună parte din clădirile romano-bizantine de la E de bazilica „simplă". S-a constatat că în secolul al VI-lea terenul din imediata apropiere a absidei bazilicii era liber de orice fel de construcţii (Alexandru Barnea).

2. *Sectorul bazilicii „simple"* (A). S-au descoperit în întregime atriul bazilicii şi strada de la V de acesta constatîndu-se că era mărginită de portice pe ambele laturi, ca şi *via principalis*. Secţiunea săpată de-a lungul axului bazilicii a dus la concluzia că aceasta a fost construită în timpul împăratului Anastasius I (491—518) şi a fost refăcută sub Iustinian I (527 — 565), cînd a fost înălţat nivelul pavimentului interior. În secţiune s-au întîlnit un zid şi piese arhitecturale din secolele II—III, precum şi un paviment din pietre cu mortar aparţinînd secolului al IV-lea (Ion Barnea).

3. *Latura de S a cetăţii.* A continuat degajarea la exterior a curtinei dintre turnurile T18 şi T19, în vederea restaurării lor de către Direcţia patrimoniului cultural naţional (Gheorghe Papuc).

VII. În *1974* au fost continuate săpăturile la cetate, în sectoarele de mai jos:

1. *Poarta de E.* S-au încheiat cercetările în zona turnului T22; s-a dezvelit în întregime edificiul romano-bizantin de la S de *via principalis* şi s-a terminat cercetarea fortificaţiei romane timpurii de la V de turnul T22 (Ioana Bogdan Cătăniciu).

La N de *via principalis* au fost urmărite în continuare ruinele construcţiilor romano-bizantine prin înlăturarea malurilor dintre secţiunile săpate în anii precedenţi. Într-un sondaj efectuat la V de turnul T1 a fost dezvelită temelia unui zid mai vechi, aparţinînd probabil incintei din secolele II—III (Alexandru Barnea).

2. *Bazilica „simplă"* (A). S-a dezvelit în întregime latura de N a bazilicii, întîlnindu-se unele construcţiuni anexe (Ion Barnea).

3. *Bazilica cu transept.* A fost iniţiată explorarea temeliilor unor clădiri, aparţinînd ultimului nivel de locuire al cetăţii, situate la S de *via principalis* şi la E de bazilica cu transept. Clădirile erau dispuse în terase coborînd către strada principală (Al.-S. Ştefan).

4. *Via principalis.* La N-V de *basilica forensis*, pe panta din spre poarta de V, au fost reluate săpăturile pentru dezvelirea în continuare a celei mai importante artere de circulaţie a oraşului romano-bizantin şi a unei părţi din clădirile adiacente (Ion Barnea şi Alexandru Barnea).

5. *Latura de S a cetăţii.* S-au dezvelit în exterior curtina dintre turnurile 16—17, împreună cu cea mai mare parte a acestor turnuri (Gheorghe Papuc); turnul T20 şi parte din zidul de incintă vecin (Radu Ocheşeanu) [76].

VIII. În *1975* s-au continuat săpăturile la cetate după cum urmează:

[75] Dacia, N.S., XVII, 1973, p. 361—362, nr. 1.

[76] *Ibidem*, XIX, 1975, p. 269.

www.cimec.ro

1. *Via principalis.* S-a degajat cea mai mare parte din jumătatea de V a străzii principale (cca 100 m lungime şi 17 m lăţime), cu porţiuni din clădirile situate la N şi la S de aceasta. S-au efectuat unele sondaje pentru identificarea celor mai vechi urme de locuire şi pentru stabilirea stratigrafiei în zona respectivă (Ion Barnea, Ioana Bogdan Cătăniciu, Alexandru Barnea).

2. *Poarta de S.* S-a cercetat zona extramurană din faţa porţii de S, plus o suprafaţă de 40 m² din interiorul „bazinului" situat imediat la E. S-a dezvelit un cuptor pentru ceramică, construit în secolele IV—V, în apropierea porţii. S-a reluat cercetarea zonei din interiorul cetăţii, imediat lîngă poarta de S (Radu Ocheşeanu).

3. *Latura de S-V a cetăţii.* S-au degajat în întregime la exterior, în vederea restaurării, turnurile 17 şi 16, precum şi curtina dintre turnurile 15 — 16. S-au reluat săpăturile la poarta de V, degajată de Tocilescu, dezvelindu-se în întregime turnurile situate de o parte şi de alta (14 şi 15). În interior s-au efectuat săpături la N de *via principalis*, în faţa intrării în turnul T14 (Gheorghe Papuc).

4. *Apeductele* au fost urmărite în continuare la intrarea în marele bazin din colţul de S—E al cetăţii (Al.-S. Ştefan).

5. *Pe dealul monumentului* au continuat săpăturile la tumulul funerar. S-a urmărit în special raportul stratigrafic între monumentul triumfal şi tumul (Mihai Sâmpetru).

În campaniile anilor următori se va continua degajarea şi restaurarea incintei pe latura de V, între poarta mare de pe această latură şi turnul din colţul de N-V al cetăţii. Paralel vor fi dezvelite construcţiile extramurane din apropierea incintei, studiindu-se raportul cronologic şi funcţional dintre ele. Aceeaşi operaţie va trebui efectuată pe latura de S-E a incintei, între poarta mică de pe latura de S şi poarta mare de pe latura de E. Aici va fi urmărită în mod special construcţia anexă a marelui „rezervor de apă" şi raportul ei faţă de cetatea propriu-zisă.

În interiorul cetăţii vor fi continuate sau reluate săpăturile de verificare, în vederea restaurării, la unele mari construcţii dezvelite de Tocilescu *(basilica forensis*, bazilicile „simplă" (A), de marmură (B), „cisternă" (C) şi cu transept (D), cu anexele lor. De asemenea, va fi degajată în continuare strada principală orientată N—S *(cardo)*, cu parte din clădirile adiacente, pe porţiunea dintre *basilica forensis* şi poarta mică de pe latura de S a cetăţii. Vor fi descoperite în întregime şi consolidate unele clădiri mari a căror operaţie de dezvelire a început mai de mult sau în ultimii ani.

Pentru o cît mai bună documentare cu privire la viaţa aşezării de la începutul şi pînă la sfîrşitul ei, va continua efectuarea de sondaje pînă la solul viu în interiorul şi în vecinătatea din afara incintei; vor începe săpături sistematice în necropolele cetăţii. Se vor încheia cercetarea apeductelor cetăţii şi săpăturile la mausoleul şi altarul de pe dealul monumentului triumfal, în vederea publicării lor definitive.

www.cimec.ro

II. STRATIGRAFIA

Ioana Bogdan Cătăniciu, Alexandru Barnea

Dintre toate sondajele stratigrafice efectuate în anii 1968 — 1975 doar secțiunea de pe latura de E a incintei, în dreptul turnului de poartă T22 (sector D — SI), a avut ca urmare obținerea stratigrafiei complete, nederanjate a cetății *Tropaeum Traiani* (fig. 8, 9, 10). Vom folosi deci rezultatele acestui sondaj ca bază pentru descrierea stratigrafiei cetății.

Sondajul stratigrafic SI — Ia din sectorul D făcut la 12 m de intrarea de E a orașului are pe de o parte avantajul că înregistrează toate fenomenele de natură constructivă și istorică ale incintei, dar pe de altă parte tocmai dată fiind importanța porții în topografia unui oraș, a unei fortărețe și schimbările multiple prin care ea trece, săpăturile pot să surprindă aici momente de refacere care să nu aibă valabilitate pentru întreaga stratigrafie a orașului. În această fază a cercetării nu avem investigații de control pe toate laturile incintei. Pe cît am putut să ne dăm seama, am exclus acele observații care aveau un rost particular, legat doar de construcția porții. Săpăturile stratigrafice efectuate în sectoarele A, B și C vor fi discutate în măsura în care completează observațiile din secțiunea SI, din sectorul D.

Platoul pe care s-a construit cetatea de la Adamclisi este constituit din loess galben deschis, pe care l-am găsit în toate sondajele la baza depunerilor arheologice, la —4—4,50 m, față de nivelul solului actual. În acest pămînt galben s-au descoperit în două puncte — în sondajul efectuat în interiorul turnului T22 (S VIIa) și în sondajul de pe *via principalis* (SXI, sector B—C) — fragmente de vase preistorice întregibile, provenind probabil din necropole (fig. 140).

Peste pămîntul galben la —3,90 — 4,50 m, se află un strat (NI) de pămînt brun-închis, amestecat cu o cantitate mare de cenușă și cărbune. Stratul gros de 0,30 — 0,50 m conține numeroase fragmente ceramice dacice și romane și o oarecare cantitate de zgură de fier. Acest strat s-a descoperit în secțiunile din zona turnului de poartă T1, sector A, dar lipsește în SIa, în afara zidului de incintă, unde pare îndepărtat intenționat.

Deasupra acestei depuneri arheologice, se află, la —3,50 — 3,80 m, un nivel marcat în apropierea incintei de un strat de mortar și sfărîmături de piatră, gros de 0,10 — 0,15 m (NII), răspîndit pe o distanță de 8 m în interiorul incintei. Dat fiind faptul că la acest nivel au existat și *fossa* și *berma*, descoperite în exteriorul cetății, am considerat că el reprezintă nivelul la care s-a construit prima incintă de la *Tropaeum Traiani*. Pe acest nivel se află un strat gros de aproximativ 0,30 m din pămînt de culoare galbenă-cenușie, pigmentat cu cărbune, cenușă și bogat în fragmente ceramice romane timpurii. Pe *berma* este depusă o oarecare cantitate de cenușă și arsură (0,1 — 0,15 m), ce se constată și în alte puncte ale cetății.

Cel de-al treilea nivel (NIII), ce se sprijină pe acest strat de cultură și constă din pămînt tare, bătut, brun-gălbui și pe alocuri din pavaj de bolovani de dimensiuni mijlocii, se găsește la —3,20 m. Caracteristica stratului de cultură depus pe acest nivel constă în bogăția deosebită a descoperirilor ceramice. În această etapă, *berma* s-a înălțat deasupra unui strat de cenușă și pămînt de nivelare, gros de 0,20 m. O monedă emisă de Septimius Severus a fost descoperită chiar pe *berma* acestei faze. Șanțul continuă să funcționeze în aceeași formă ca în etapa anterioară. Sfîrșitul acestei etape este marcat de un incendiu ale cărui urme s-au răspîndit pe nivel și a fost sesizat foarte clar în interiorul cetății, în S III — V, sectorul A, unde o clădire (E3,1), parțial dezvelită prin sondaj fusese dezafectată și acoperită de stratul de nivelare din secolul al IV-lea (fig. 11, 12, 13).

www.cimec.ro

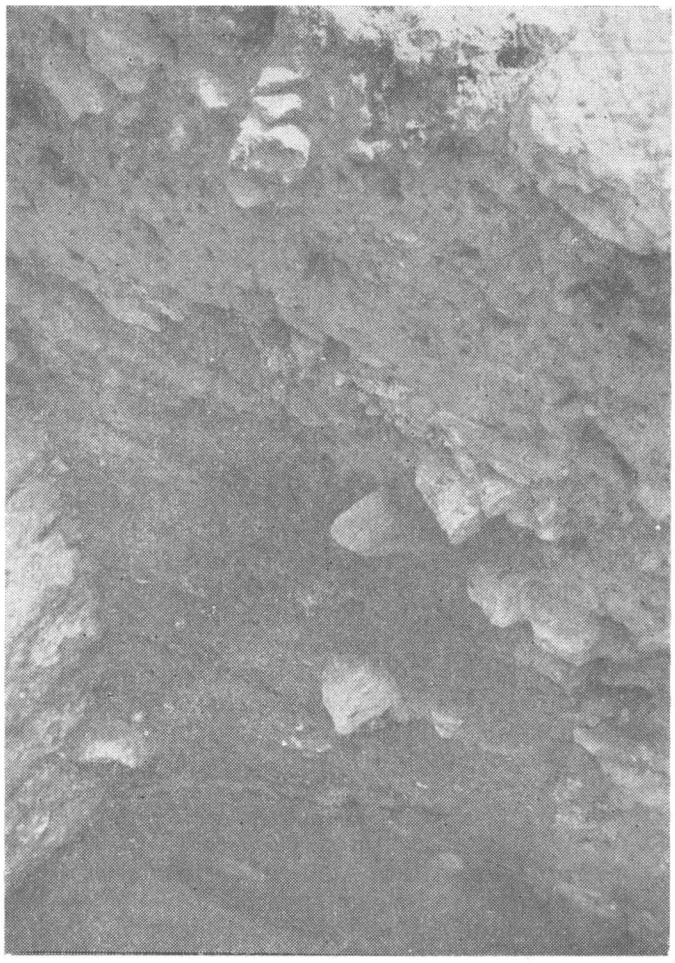

Fig. 9.— Imagine parțială a peretelui de S al secțiunii SI, sector D.

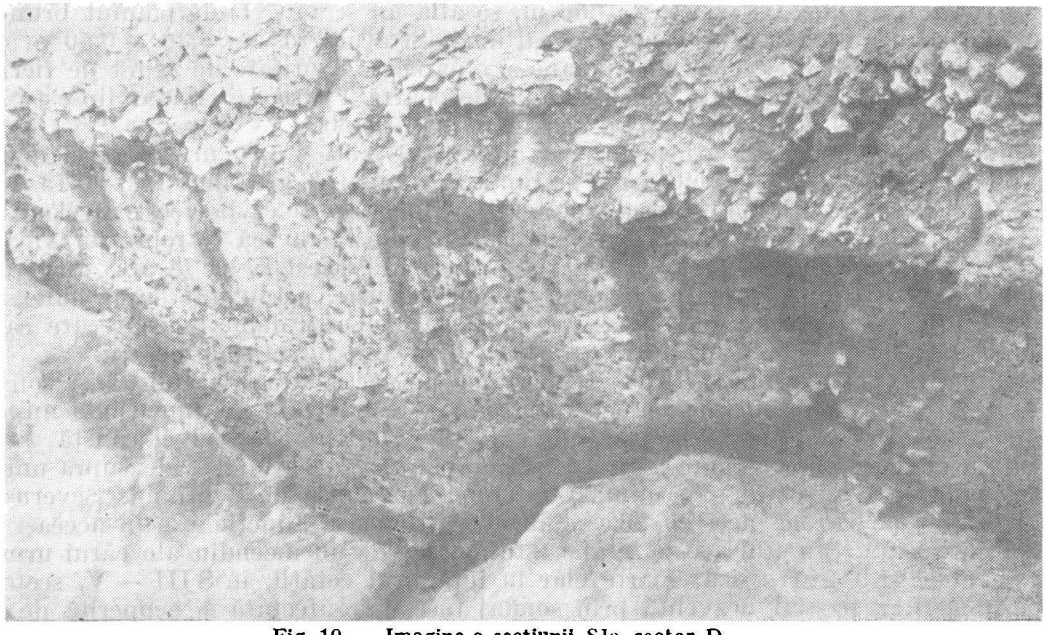

Fig. 10. — Imagine a secțiunii SIa, sector D.

www.cimec.ro

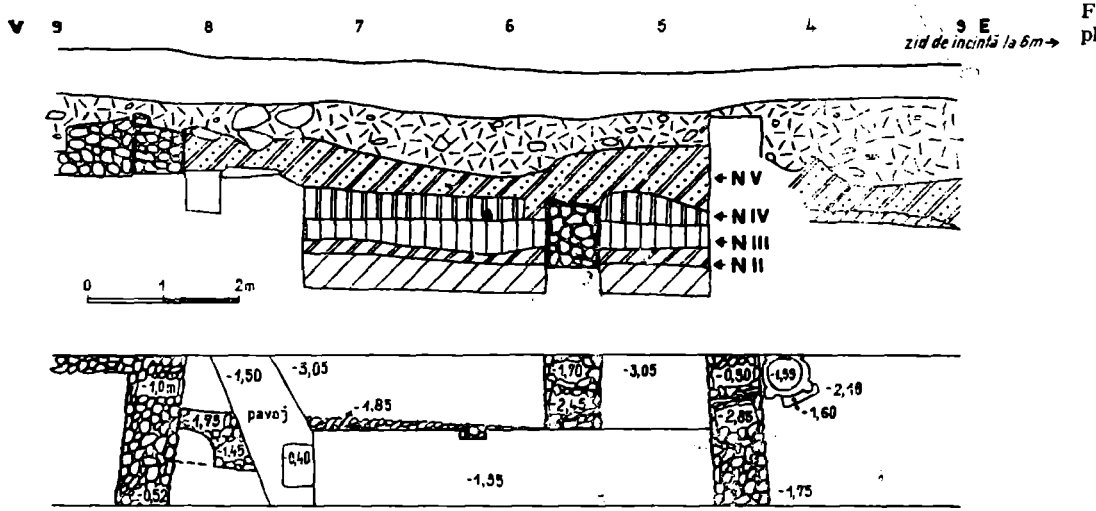

Fig. 11. — Profilul de N al secţiunii SIII, sector A; planul aceleiaşi secţiuni cu locul descoperirii tezaurului de denari.

Fig. 12. — Profilul de N al secţiunii SIV, sector A.

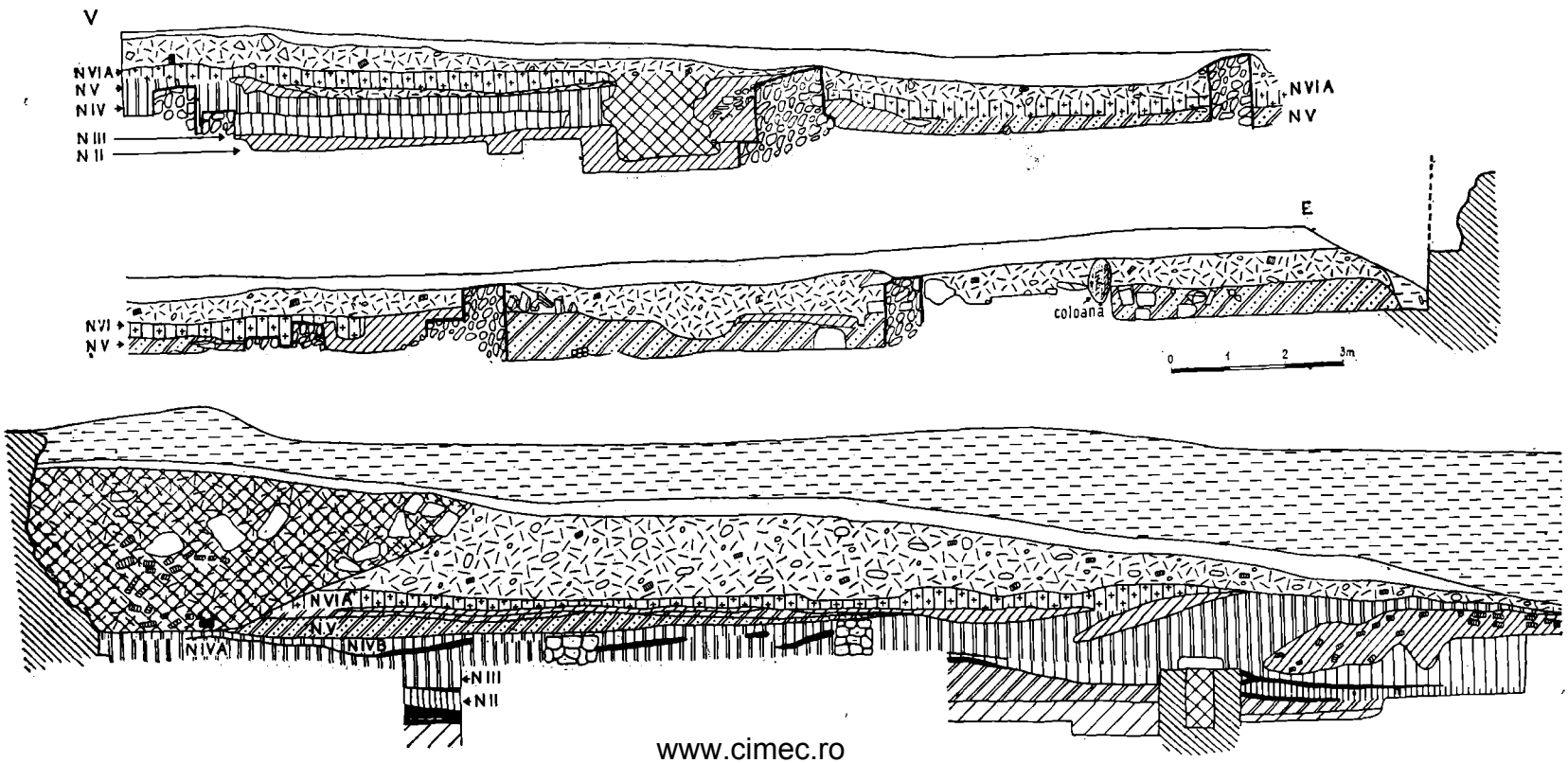

www.cimec.ro

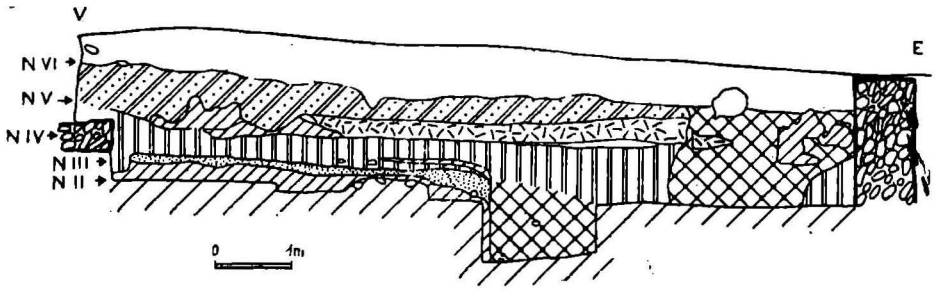

Fig. 13. — Profilul de N al secțiunii SV, încăperea A3β.

În exteriorul cetății, peste NIII este depus un strat de pămînt adus, gros de aproximativ 0,40 — 0,50 m, care constituie bază pentru nivelul de călcare NIVA. Acest nivel trebuie să fi avut o durată în timp destul de lungă, căci la un moment dat stratul de pămînt adus este perforat, lîngă zidul de incintă, de o groapă lungă și îngustă, care se adînceşte pînă la talpa fundației. Șanțul, sesizat pe toată lățimea săpăturii din exteriorul incintei, este mai lat în zona turnului T22; profilul perpendicular pe latura sudică a acestui turn a constatat că șanțul avea lățimea de 0,50 m. Am interpretat acest șanț ca fiind groapa săpată pentru dezvelirea tălpii zidului de incintă, în momentul construirii turnului T22, pentru a se introduce fundația acestuia la același nivel cu cea a zidului deja existent, cerință impusă de principiile constructive. Groapa este plină cu sfărîmături de piatră și mortar, ceea ce demonstrează o intervenție constructivă la zidul de incintă. Șanțul de apărare din faza anterioară a cetății exista și în această perioadă, avînd însă un profil rotunjit și mai puțin adîncit. În interiorul cetății, nivelul de călcare este marcat de un strat de pămînt galben bătut, gros de 0,05 — 0,10 m, la —2,80 — — 2,90 m; el corespunde tălpii zidului, talpă lată de 0,20 m, față de elevația zidului. Această plintă interioară, la fel ca și fundația, este de cca 0,90 m mai înaltă decît cea din exteriorul cetății — fapt puțin obișnuit în tehnica de construcție a zidului —, ceea ce ne determină să o socotim o acțiune de îngroșare a zidului cetății în această fază (fig. 14). La numai 0,10 — 0,15 m deasupra acestui nivel, sprijinit pe un strat de pămînt galben-cenușiu, se află un nou nivel (NIVB), de la care se face în exteriorul cetății o nouă intervenție de consolidare a zidului. În stratul de mortar, lîngă incintă[1], s-a descoperit o monedă de la Theodosius al II-lea. *Fossa* este abandonată, în ea aflîndu-se o mare cantitate de bolovani și blocuri de

Fig. 14. — Fața interioară a zidului de incintă în SI, sector D; sub plintă se vede modul neîngrijit de construcție a fundației.

[1] Stratul de mortar despărțit în două de un strat subțire de pămînt galben, deasupra căruia s-a găsit moneda amintită. Este greu de spus dacă această separare are sau nu o semnificație pentru istoria refacerilor succesive ale incintei, totuși, considerăm necesară menționarea situației așa cum ea se prezintă.

www.cimec.ro

parament aruncate pentru a o umple. Acum are loc construirea locuințelor extramurane, descoperite în zona porții de E (sector A și D). În interiorul cetății, nivelul se află la —2,60 — 2,70 m și este marcat de pietre și lut bătut.

Nivelul penultim de locuire constatat stratigrafic (NV) la —1,90 — 2,20 m (în interiorul cetății la —1,10 m) se sprijină pe un pămînt cenușiu-lutos gros de 0,30 — 0,40 m, care s-a depus peste nivelul anterior (NIVB). Nivelul este bine marcat de pămînt bătut sau pavaj de piatră pe care se află cenușă și bucăți de cărbune. Depunerea arheologică de peste nivel are o nuanță roșiatică din cauza resturilor de cărămidă, țiglă, chirpici și pămînt ars. În apropierea zidului de incintă, acest nivel sfîrșit printr-un puternic incendiu, zace peste un strat de piatră cioplită și mortar gros de 0,30 — 0,40 m, dovada unei activități constructive de mari proporții. Nivelul, foarte bine cunoscut prin săpăturile în suprafață, este caracterizat printr-o reînflorire a vieții în cetate, fenomen observat atît în zona incintei, care suferă o nouă refacere, cît și în interior, unde se reconstruiesc edificiile vechi sau se construiesc altele noi. Este momentul în care se construiește, în vremea lui Anastasius, bazilica denumită „simplă" (A); moment exprimat stratigrafic prin placa de mortar amestecat cu cărămidă pisată, din extremitățile de V ale secțiunilor SIII, IV, V din sectorul A; placa de mortar s-a descoperit la aproximativ —1 m, avînd grosimea de 0,15 — 0,25 m și întinzîndu-se pe o suprafață de peste 15 m² (fig. 12). Am presupus că această placă este de fapt groapa de mortar folosită la edificarea sus-numitei bazilici, la a cărei zidărie s-a folosit mortar identic. Dealtfel, la curățirea unei gropi din secolul al VI-lea, care a perforat o margine a gropii de mortar, s-a găsit o monedă cu efigia lui Leon (457 — 474), bătută la Constantinopol: moneda poartă urme de mortar cu cărămidă pisată din groapa cu mortar, care deci, a fost utilizată după emiterea ei. Se pare că acum se folosește și la refacerea incintei un mortar amestecat cu puțină cărămidă pisată, fapt ce se poate deduce din prezența unei lentile de mortar cu pigment de cărămidă și resturi de la cioplirea pietrii (lîngă zidul de incintă, groasă de 0,27 m, treptat subțiată spre interior).

Sfîrșitul acestei etape de locuire este marcat de o puternică distrugere, însoțită de incendiu. Stratul de incendiu, acolo unde n-a fost îndepărtat, ci nivelat, atinge în interiorul cetății o grosime maximă de 0,30 m.

La aproximativ —0,90 m (în interiorul cetății la —0,70 m), zăcînd pe un strat de umplutură sau pe nivelarea straturilor de dărîmătură, se află ultimul nivel, clar surprins în profile (NVIA). Pe nivel s-au găsit numeroase urme materiale ale unei locuiri înscrise în aceleași coordonate ca în faza anterioară. Locuirea din această ultimă fază, observată stratigrafic pe tot întinsul cetății, se află imediat sub stratul de dărîmături ce acoperă suprafața cetății. Dărîmarea finală este un proces îndelungat și nu este urmarea unei cauze violente, ci a unei părăsiri treptate a cetății. Stratul de dărîmătură se compune din pietre, chirpici ars sau crud, amestecate într-un pămînt granulos cenușiu, probabil pămînt vegetal.

Numai pe alocuri s-a putut descoperi nederanjat un nou nivel (NVIB). Această fază de locuire, confirmată prin observarea unor amenajări funcționale ale construcțiilor din interiorul cetății, are doar în unele zone o înălțare de cca 0,20 — 0,30 m față de nivelul anterior și constă din pămînt galben adus, lipit peste depunerile destul de subțiri ale nivelului anterior [2].

În SIV din sectorul D, la —0,60 m, pe nivelul NVIB, păstrat în mai mare măsură în accesul la zid dintre edificiile D2 și D4 (nesăpat) am descoperit cîteva bucăți de *mattoni crudi* (cărămizi nearse). Aceeași situație am observat-o în 1970 pe latura de N a incintei, ceea ce ne face să credem că după distrugerea suferită de cetate cu ocazia atacului avar, s-a refăcut partea superioară a zidului orașului cu o „palisadă" din cărămizi nearse.

În apropierea incintei, stratul de dărîmături este foarte gros, ajungînd în exterior la 1 — 1,20 m.

S-au putut constata [3] urmele unei dărîmări sistematice a zidului de incintă; gropile de extragere a pietrei de parament urmăresc consecvent planul cetății pînă la baza zidului, rupînd de cele mai multe ori legătura stratigrafică cu zidul de incintă (vezi profilul SIVa, sec-

[2] I. Bogdan Cătăniciu, M. Mărgineanu-Cârstoiu, RevMuzMon., 2, 1975 și I. Bogdan Cătăniciu Raportul definitiv asupra săpăturilor în sectorul D(ms.); de asemenea, observațiile în sectoarele vecine la M. Sîmpetru, SCIV, 22, 1971, 2, p. 219 și C. Scorpan, Pontica, 5, 1972, p. 349, 356 — 357.

[3] Observația făcută în sectorul C, în campania 1971, de Petre Diaconu.

www.cimec.ro

tor A). Peste aceste gropi s-a depus un strat de humus gros de 0,20 — 0,30 m, observat doar în punctele unde săpăturile arheologice de la sfîrşitul secolului al XIX-lea — începutul secolului al XX-lea, nu l-au curăţit în întregime sau nu l-au deranjat prin evacuarea peste el a pămîntului din cetate. Pe întreaga suprafaţă a cetăţii se află un strat de humus bogat în urme arheologice, gros de 0,30 — 0,50 m.

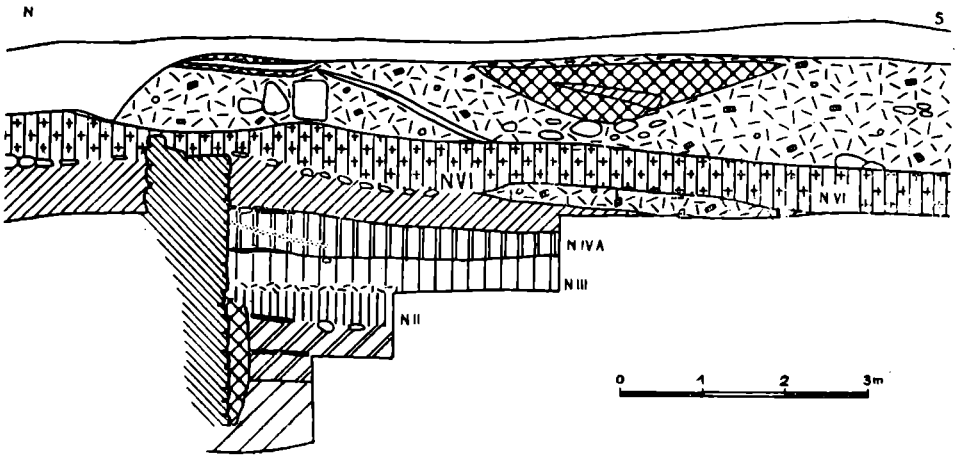

Fig. 15. — Profilul de E al sondajului SX, sector D, pe drumul de acces în cetate, în faţa porţii de E.

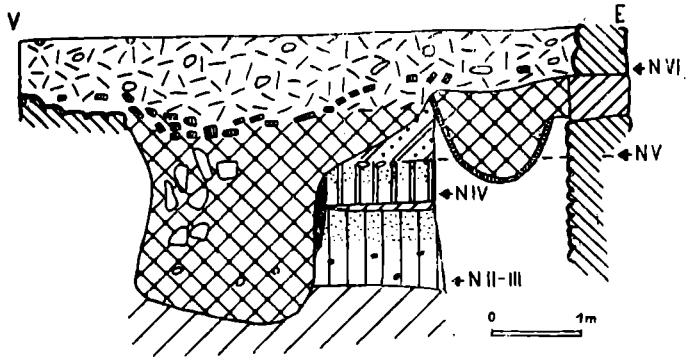

Fig. 16. — Profilul de N al sondajului din încăperea edificiului D3.

Cea mai fidelă repetare a situaţiei din SI şi SIa, sector D, s-a obţinut în SX, în urma unui sondaj perpendicular pe drumul de acces în cetate (fig. 15), unde a fost descoperit un zid de susţinere al unui apeduct sau al unui drum.

În tot cuprinsul cetăţii s-au constatat ultimele trei faze de existenţă cu aceleaşi caracteristici, ca şi în zona turnului T22. Doar în sondajele practicate în partea centrală şi de N—E a cetăţii s-au putut identifica urme ale nivelurilor anterioare. În general, în zona din interior primele trei niveluri sînt răvăşite de construcţiile din secolele IV — VI e.n., aşa încît este destul de dificilă delimitarea lor. În interiorul încăperii γ a edificiului D3, am practicat un sondaj (fig. 16) din care a rezultat un bogat material roman timpuriu aflat în stratul arheologic, gros de 0,40 — 0,50 m, de deasupra pămîntului viu.

Singurul sondaj stratigrafic pe latura de N [4], în dreptul turnului T6 (fig. 17), a avut neşansa să cadă într-o zonă complet deranjată de construcţii din secolele IV — VI e.n.; totuşi s-au

[4] Sondaj efectuat în 1975, numai în interiorul incintei în zona turnului T6.

www.cimec.ro

constatat urmele unei locuiri pentru secolele II — III e.n. În mica porţiune nederanjată s-a putut determina deasupra pămîntului viu, un strat gros de 0,70 — 0,80 m de pămînt lutos de culoare brună, pigmentat cu cenuşă şi cărbune şi conţinînd cioburi romane, pe care l-am considerat stratul de cultură din secolele I — III e.n. Deasupra lui se afla un nivel de călcare acoperit cu o depunere de 0,05 — 0,08 m cenuşă. De acest nivel ţine un zid, construit în tehnica obişnuită, legat cu lut galben şi tăiat de zidul de incintă. Pe cel de-al doilea nivel bine păstrat, la —1,50 m, am descoperit o monedă de la Liciniu al II-lea (321 — 324); de aceea sîntem tentaţi să-l considerăm constantinian (NIV). Se succed apoi, ca peste tot în cetate, nivelurile NIVB, NV şi NVI.

Pe *via principalis*, în SXI (fig. 18) s-a descoperit în încăperea C4a, un canal de scurgere desfiinţat anterior nivelării de la începutul secolului al IV-lea. Acest canal, databil în secolele II — III, are aceeaşi direcţie cu canalul străzii principale a cetăţii romano-bizantine şi se află la aproximativ 5 m S de axul acestuia. În aceeaşi zonă, sondajul SXIII — XIV (fig. 19) orientat paralel cu axul străzii şi la N de el, a surprins, după cîte ni se pare, panta unui şanţ săpat de la nivelul din secolele II — III. Presupusul şanţ, de —1,50 m şi cu deschiderea probabilă de 4 — 6 m, este perpendicular pe *via principalis*.

În interiorul bazilicii „simple", secţiunea de pe axul longitudinal al acestei construcţii a obţinut date privind existenţa unor edificii impozante din secolele II — III e.n. Tezaurul de denari imperiali descoperit în sectorul A şi conţinînd monede de la Nero pînă la Septimius Severus, în care ultima monedă datează din jurul anului 204, era îngropat pe temelia unui zid legat cu pămînt, aparţinînd unei clădiri distruse anterior ascunderii tezaurului. Refacerile ulterioare, din secolul al IV-lea nu au mai ţinut cont de temeliile acestei clădiri acoperite de nivelarea constantiniană (vezi SIII, sector A).

Pe latura de S a incintei, doar o secţiune a atins pămîntul viu atît în interiorul, cît şi în exteriorul zidului cetăţii [5] (fig. 20). Deşi săpătura nu a putut fi valorificată complet, totuşi pare sigur faptul că în această zonă nu a existat o locuire puternică în secolele II — III, iar după începerea construcţiei la incintă a urmat o fază de întrerupere destul de îndelungată [6]. S-au determinat patru niveluri încadrate cronologic între sfîrşitul secolului al III-lea — sfîrşitul secolului al VI-lea [7].

Concluzia principală obţinută ca urmare a actualelor cercetări stratigrafice rezidă în faptul că există o locuire romană timpurie şi că aria ocupată de această locuire a fost mai restrînsă decît cea romano-bizantină.

Cercetările efectuate pînă în prezent au avut, în primul rînd, rostul să evidenţieze problemele ridicate de locuirea de pe platoul din valea Urluii şi să sublinieze necesitatea imperioasă a extinderii cercetărilor privind începuturile acesteia.

Existenţa locuirii romane timpurii în cadrul limitelor cetăţii construite de Liciniu — Constantin de la Adamclisi, observate prin succesiunea stratigrafică din SI, sectorul D, repune în discuţie situaţia stratigrafică de la Callatis [8], unde straturile diferite observate în timpul săpăturilor au fost considerate umplutură adusă, 1,40 — 1,50 m peste talpa fundaţiei (1). Socotim necesară republicarea în acest capitol, a profilului de la *Callatis*, care prin analogie cu cel de la *Tropaeum* se poate interpreta corect, folosind doar datele legendei profilului (fig. 21).

Se constată că, imediat peste talpa fundaţiei mai lată decît elevaţia zidului de la *Callatis*, există urma unei gropi în care a fost implantată această fundaţie; groapa s-a săpat de la nivelul solului vegetal şi avea lăţimea fundaţiei, ce rămîne însă cîţiva centimetri sub nivelul de călcare de la care s-a început construcţia; groapa, firesc, este plină cu resturi de la cioplirea pietrei. Peste acest nivel constituit de pămîntul vegetal s-a depus şi este evident în profil, un strat uniform de cenuşă şi fragmente ceramice. Cele două straturi ulterioare, pămîntul galben-nisipos

[5] Secţiune pe T18, efectuată în 1969 de M. Irimia, căruia îi mulţumim şi pe această cale pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziţie observaţiile sale stratigrafice.

[6] Gh. Papuc, Pontica, 6, 1973, p. 122 sqq.

[7] Informaţii primite de la M. Irimia, R. Ocheşeanu, Gh. Papuc.

[8] Al. Suceveanu a atras atenţia pentru prima oară asupra existenţei depunerilor arheologice naturale în secţiunea publicată în Materiale, 8, 1962, p. 440, fig. 2. În studiul său din Dacia, 13, 1969, p. 354, Al.S. discută tocmai această neconcordanţă între situaţia surprinsă de profil, datele epigrafice şi interpretarea lor de către autorii raportului de săpături. Comparaţia pe care sîntem acum în măsură a o face, între profilul pe incinta de la *Tropaeum* şi cel de la *Callatis*, confirmă temeinicia observaţiilor lui Al. S.

www.cimec.ro

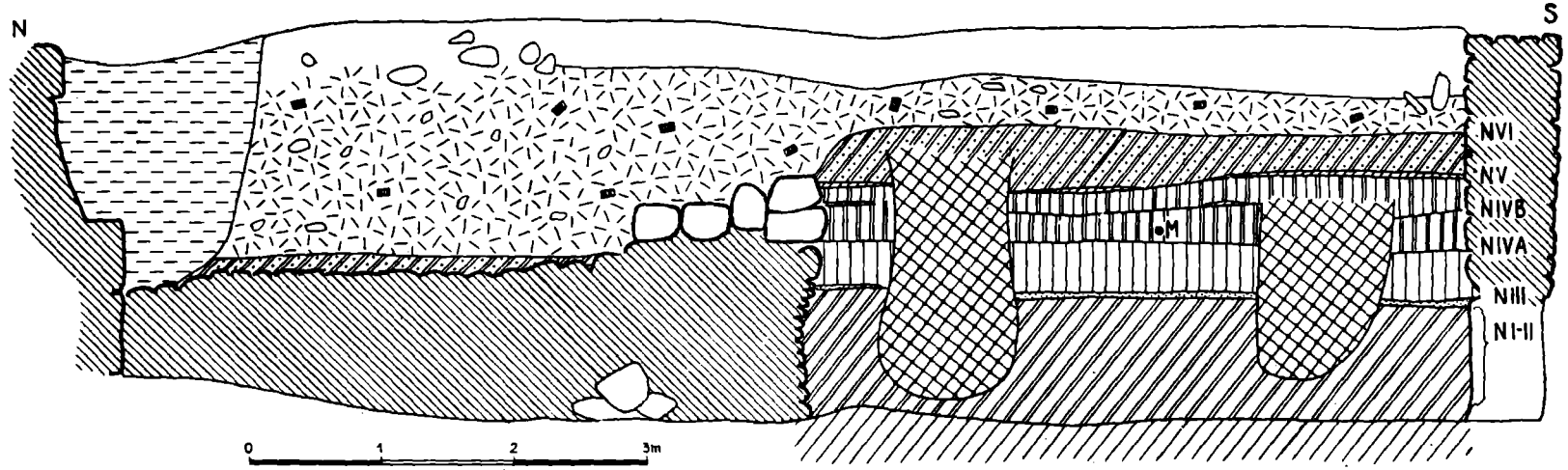

Fig. 17

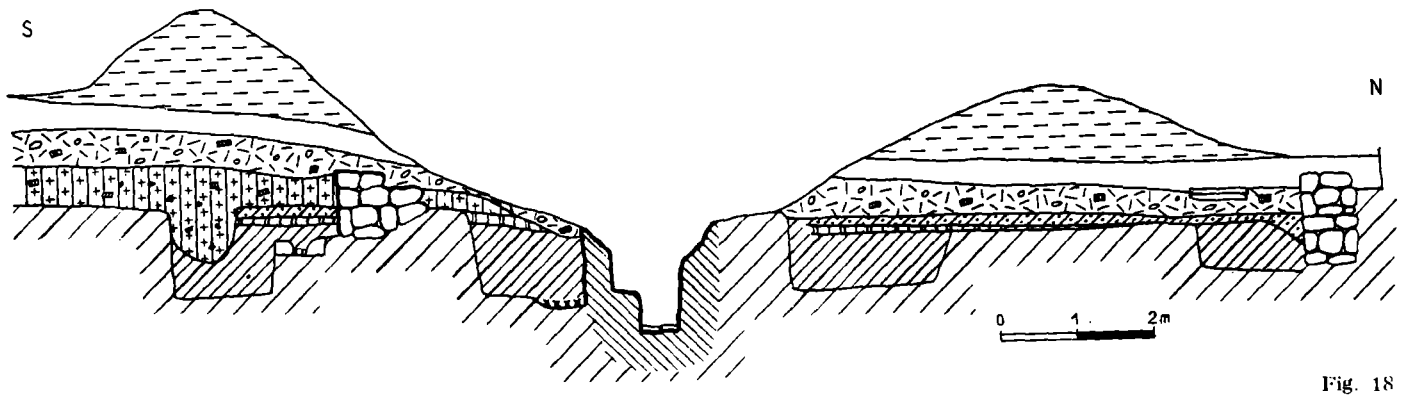

Fig. 18

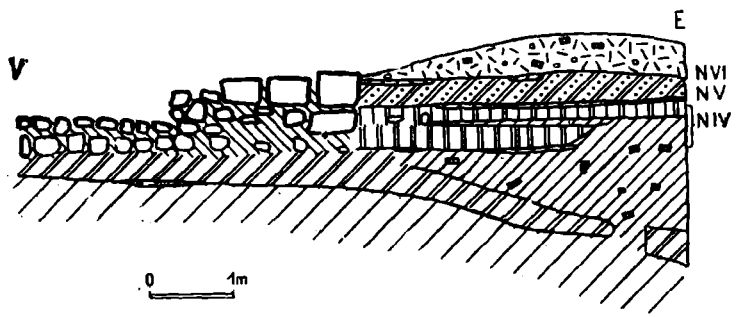

Fig. 19

Fig. 17. — Profilul de E al sondajului efectuat în interior, pe latura de N a incintei.

Fig. 18. — Profilul de V al secțiunii SXI, sector B—C.

Fig. 19. — Profilul de N al sondajului pe presupusa incintă timpurie în SXIII — SXIV, sector B—C.

www.cimec.ro

Fig. 20 — Profilul de N—V al secțiunii SI, sector C, pe latura de S—V a incintei.

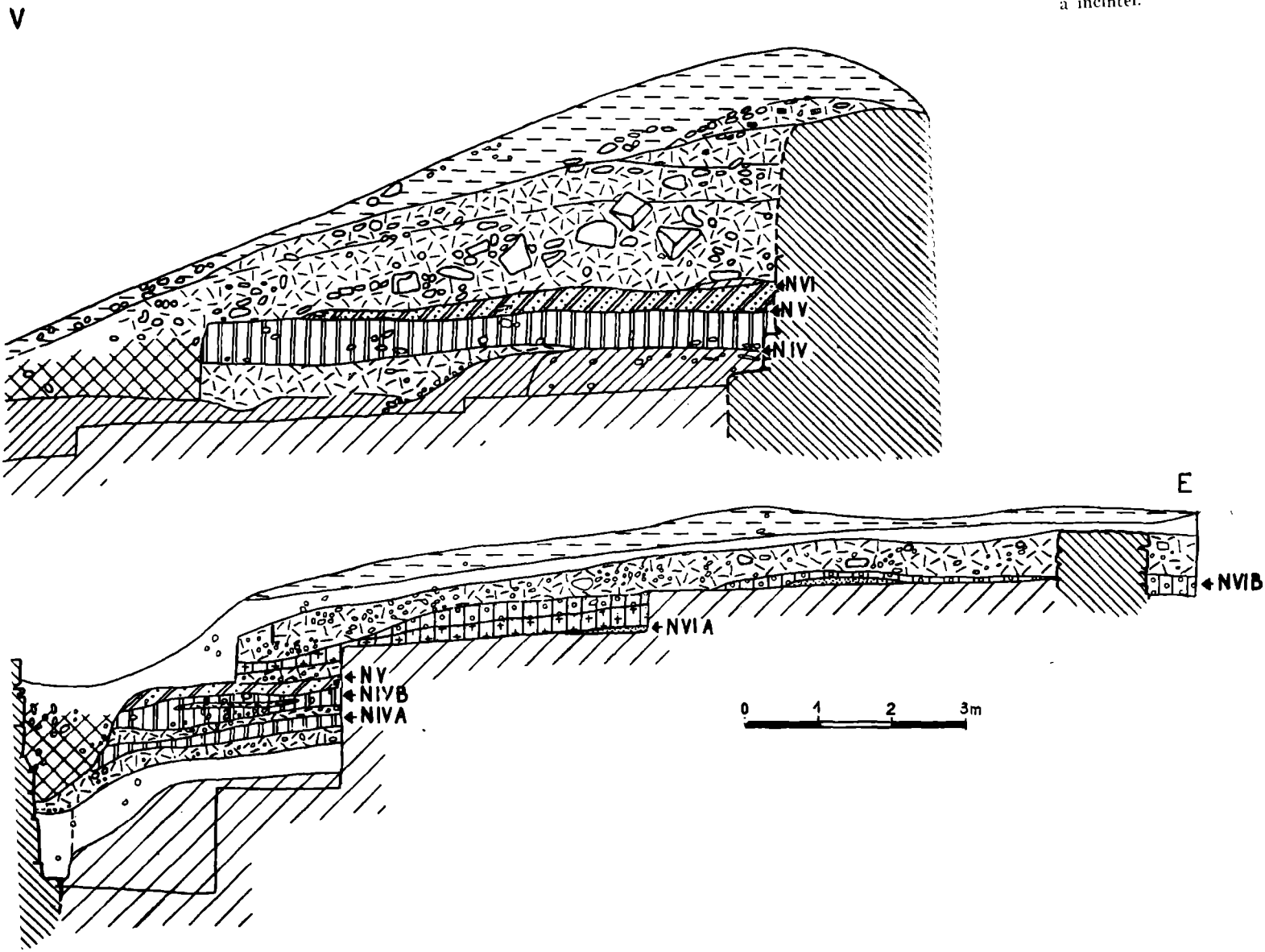

www.cimec.ro

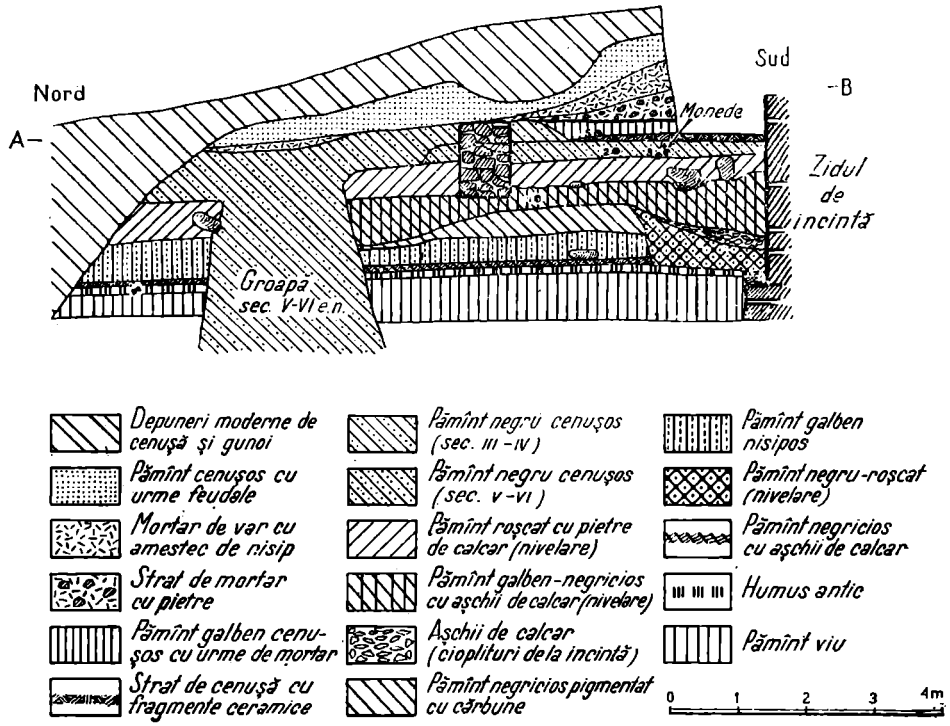

Fig. 21. — **Profilul** pe zidul de incintă de la *Callatis* (publicat după Materiale, 8, p. 440, fig. 2).

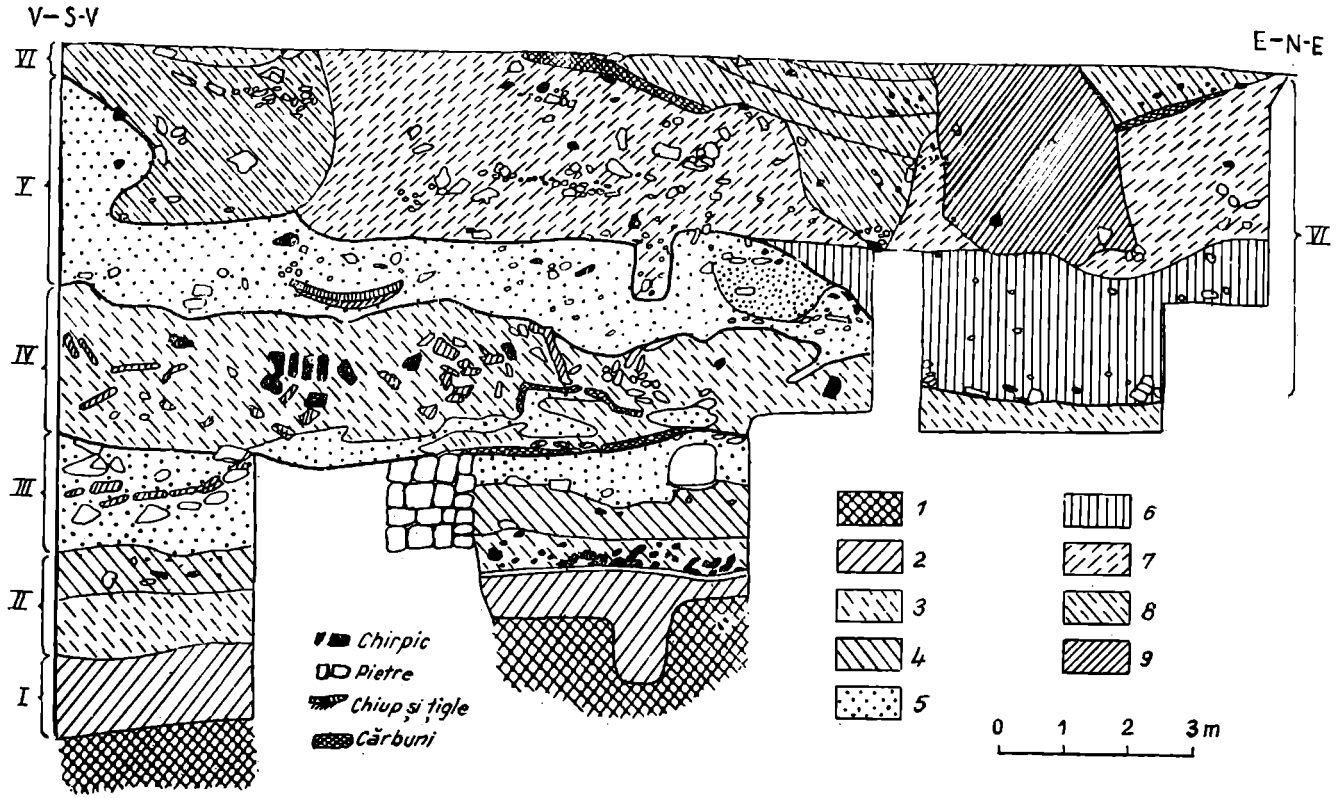

Fig. 22. — Profilul sondajului din sectorul B al cetăţii *Dinogetia* (publicat după SCIV, 5, 1954, 1–2),

www.cimec.ro

-- probabil o nivelare cu pămînt adus şi pămîntul negricios pigmentat cu cărbune — par a fi o nouă fază de existenţă după care se face o intervenţie constructivă la incintă (probabil se înlocuiesc blocuri de parament de peste fundaţie) marcată de groapa ce taie straturile anterioare. Pentru acest moment există un *terminus ante quem*, moneda de la Carinus descoperită în stratul ce-l căpăcuieşte. Pînă în momentul distrugerii finale a incintei (straturile de mortar şi mortar cu piatră) mai există două niveluri : cel datat de autorii săpăturii în secolele V — VI şi cel final marcat de pămîntul cenuşos cu urme de mortar, încheiat, se pare, ca şi cel anterior cu un incendiu. Credem că această interpretare a situaţiei surprinse de săpătura pe incinta de N de la Callatis ilustrează evenimentele istorice cunoscute din izvoare [9], care fixează reconstrucţia unei incinte a cetăţii callatienilor *(civitas Callatianorum)* sub Marcus Aurelius.

Stratigrafia cetăţii de la *Tropaeum Traiani* se poate compara şi cu cea obţinută la *Dinogetia*, în nordul provinciei [10], unde s-a reliefat o locuire databilă în secolele I — III e.n. (fig. 22).

Astfel se sporesc cunoştinţele noastre arheologice privind viaţa provincială în epoca imperială timpurie şi încep a se aduna date ce să completeze ştirile epigrafice, singurele care o ilustrau pînă acum.

[9] Inscripţie publicată de Th. Sauciuc-Săveanu, *Inscripţie murală latină din Callatis din vremea lui praes. prov. M. Valerius Bradua*, Cernăuţi, 1936 şi S. Lambrino, RIR, 5 — 6, 1935 — 1936, p. 321.

[10] SCIV, 5, 1954, 1 — 2, p. 163, fig. 3 sectorul B.

www.cimec.ro

III. INCINTA

1. STRUCTURĂ, DATARE, ISTORIC

Ioana Bogdan Cătăniciu

Ruinele cetății *Tropaeum* ocupă în întregime platoul ce se află la poalele dealului Adamclisi, care o domină spre N—E (fig. 23). Cele cîteva sondaje efectuate pe trei din laturile cetății permit restabilirea înfățișării platoului în momentul începerii construcției cetății. Pantele platoului erau spre E, N și S mult mai accentuat abrupte decît azi, cînd sînt acoperite de dărîmături și de pămîntul evacuat din cetate cu ocazia săpăturilor arheologice executate în decursul anilor.

Înspre E platoul se lega de dealurile mai înalte printr-o limbă de pămînt lată de 35 — 45 m. Sondajul stratigrafic, perpendicular pe drumul de acces în cetate la aproximativ 30 m E de poartă (SX, sector D, fig. 15), a permis concluzia că această legătură spre E era mult mai puțin lesnicioasă decît azi, eventual chiar ca urmare a unor lucrări artificiale de amenajare. Zidul lat de 1 m și păstrat pe o înălțime de 3,40 m, trebuie că forma pilonul de susținere al unui apeduct sau al drumului. Zidul a fost construit la al treilea nivel de deasupra pămîntului viu, avînd față de acesta o fundație de 0,90 m (adică 3 picioare romane). Din acest punct pleca desigur drumul spre monumentul triumfal. Într-o secțiune [1] efectuată la cca 100 m E de poarta estică a cetății constantiniene, s-au obținut date privind existența a două drumuri, la distanță doar de cîțiva metri unul de altul. Primul, cel ce se află mai spre S, se găsește la 0,75 m față de nivelul actual al solului și e marcat de un strat gros de 0,20 m din piatră măruntă; lățimea acestui drum e de 3 m și se pare că a fost pavat cu pietre de mai mari dimensiuni, cum denotă cele cîteva blocuri descoperite. Cel de-al doilea drum, care se află la aproximativ 20 m S de „casa Nicorescu", casa șantierului, are aceeași lățime de 3 m și este format dintr-un strat de pietriș gros de 0,15 m, care apare la 0,40 m față de nivelul actual al solului. Primul drum, cel ce se află mai spre S, poate fi considerat mai timpuriu, și credem că poate fi sporită argumentația în favoarea ipotezei noastre prin faptul că pe dealul de la S—E de cetate s-a identificat o necropolă întinsă de incinerație [2], databilă în epoca romană timpurie și care pare să se axeze chiar pe acest drum ce duce spre monumentul triumfal. Cu titlul de ipoteză propunem că cel de-al doilea drum este drumul construit în timpul lui Constantin și Liciniu, fără a avea, în lipsa unor săpături arheologice, nici un element sigur de datare. Traseul celor două drumuri este greu de refăcut pe dealurile din E cetății, deoarece eroziunea puternică a loessului provocată de apele de scurgere a dus la ștergerea urmelor lor.

Drumul dinspre V se poate observa [3] pe culmea dealului ce domină spre N cetatea (fig. 24). Drumul ce vine dinspre N—V coboară în serpentină pînă în fața colțului N—V

[1] Cu ocazia lucrărilor de instalare a apeductului modern s-a efectuat un șanț lat de 1 m în care am făcut observațiile posibile.

[2] Necropolă identificată cu Al. Barnea, în șanțul ce a tăiat dealul din E cetății pînă la șoseaua ce duce la monumentul triumfal; șanțul a fost efectuat pentru introducerea apei la casa DPCN de lîngă trofeu. S-au descoperit numeroase fragmente de oale, amfore și resturi de la ruguri de incinerație.

[3] A fost observat de Gr. Tocilescu și P. Polonic, BAR, ms. 5 128, 5 129.

www.cimec.ro

al cetății, de unde se îndreaptă spre poarta de V. În această zonă s-au găsit izolat morminte de înhumație din epoca imperială timpurie.

Pe fotografiile aeriene (zbor 1969) au fost observate traseele posibile ale drumului spre *Tomis*, dar ele n-au fost încă recunoscute pe teren.

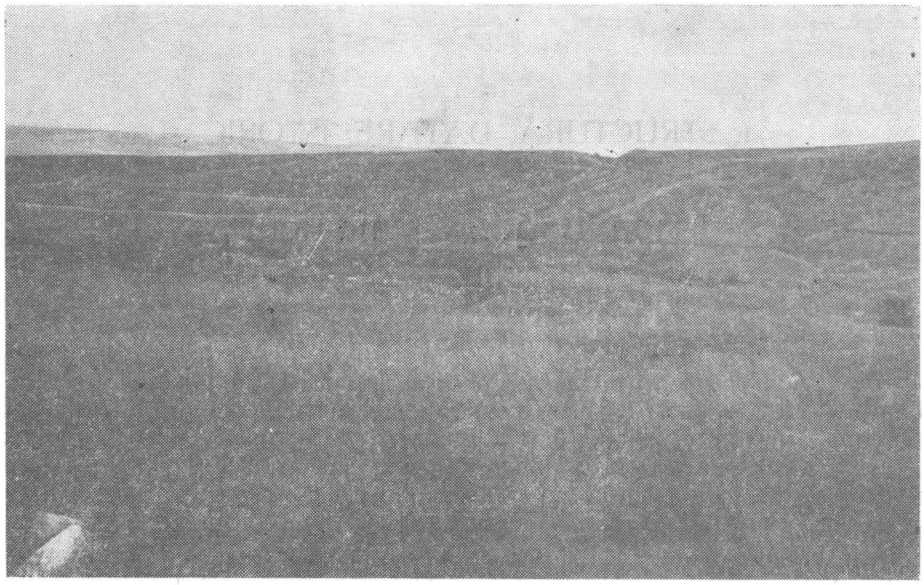

Fig. 24. — Drumul spre *Durostorum* pe culmea din V cetății *Tropaeum*.

Incinta cu planul deja dezvelit, considerată o construcție a *fundamentis* databilă în timpul lui Liciniu și Constantin, pe baza inscripției găsite de Gr. Tocilescu la poarta de E[4], se dovedește în urma săpăturilor din ultimii ani rezultatul unor lucrări de fortificație, desfășurate succesiv pe parcursul a cîtorva secole.

Consecința cea mai importantă a săpăturilor din sectorul D este obținerea celor dintîi date concludente asupra existenței unei fortificații romane timpurii chiar pe locul cetății romano-bizantine. În cursul secolului al II-lea la un moment despre care nu avem date absolute să-l fixăm cu exactitate, s-a construit un zid de incintă al cărui traseu, în zona porții de E coincide cu cel al zidului Liciniu—Constantin. Acest zid de incintă era precedat de *berma* lată de 2 m și de o *fossa* cu deschiderea maximă de 6,50 m și adîncimea de 1,60 m (fig. 8,10). Este de presupus că aceste elemente de fortificație tipic romane deserveau un zid de incintă de piatră, al cărui traseu coincide cu cel din epoca constantiniană și sîntem de părere că trebuie exclusă ipoteza existenței anterioare a unui val de pămînt, dat fiind că nu avem nici un element stratigraficare să o permită.

În acest moment al cercetării [5] nu putem ști dacă zidul inițial avea aceeași grosime cu cel pe care l-am descoperit, sau a fost inclus ulterior în aceasta [6]. Această incintă timpurie funcționează pe parcursul a două perioade marcate stratigrafic prin NII și NIII. Socotim chiar că prima fază de funcționare a avut două momente diferite, evidențiate prin lucrările de lărgire ale bermei cu încă un metru și accentuarea pantei de V a șanțului (fig. 8).

Cel mai devreme în a doua fază de funcționare a incintei (NIII) s-a construit un turn de poartă interior (TA) (fig. 25, 26, 27). Turnul a fost demantelat pînă la primul rînd de parament

[4] CIL, III, 13 734.

[5] Nu am putut secționa zidul de incintă cum intenționam, deoarece DPCN nu a programat consolidarea lui imediată.

[6] Situația constatată la *Histria* cu prilejul secționării zidului cetății romano-bizantine.

www.cimec.ro

cu prilejul construirii porţii constantiniene. Nivelul fundaţiei turnului corespunde celei de-a doua faze constructive, observată stratigrafic (NIII). Turnul, de dimensiuni interioare 6,30 × 9m, are o fundaţie lată de 3,50 m din piatră de carieră legată cu mortar (fig. 28). Fundaţia este 0,90 m sub nivelul de călcare din momentul construcţiei (NIII). Zidul turnului este construit

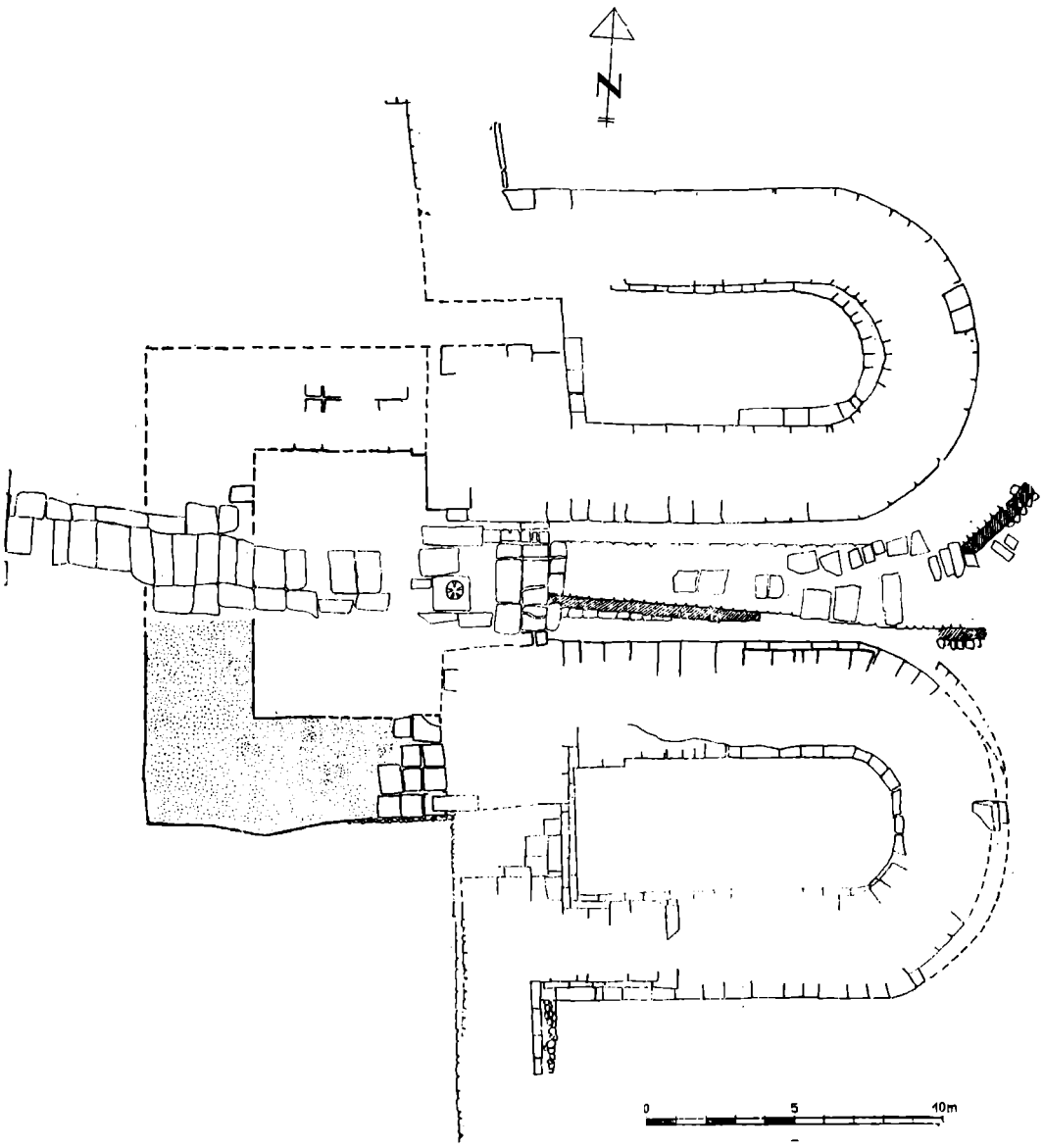

Fig. 25. — Planul incintei constantiniene şi turnul anterior TA.

în întregime din blocuri de calcar, deci, fără nucleu de emplecton [7]. S-a păstrat doar un rînd de blocuri în zona de legătură cu zidul de incintă, zonă în care prin tasarea straturilor arheologice blocurile rămîneau sub nivelul din secolul al IV-lea. În rest, urma blocurilor scoase se

[7] Ultimele construcţii în *opus quadratum* se datează în timpul lui Septimius Severus, cf. G. Lugli, *Tecnica edilizia romana*, Roma, 1957, p. 332.

www.cimec.ro

Fig. 26. — Turnul TA (partea de S în timpul săpăturilor).

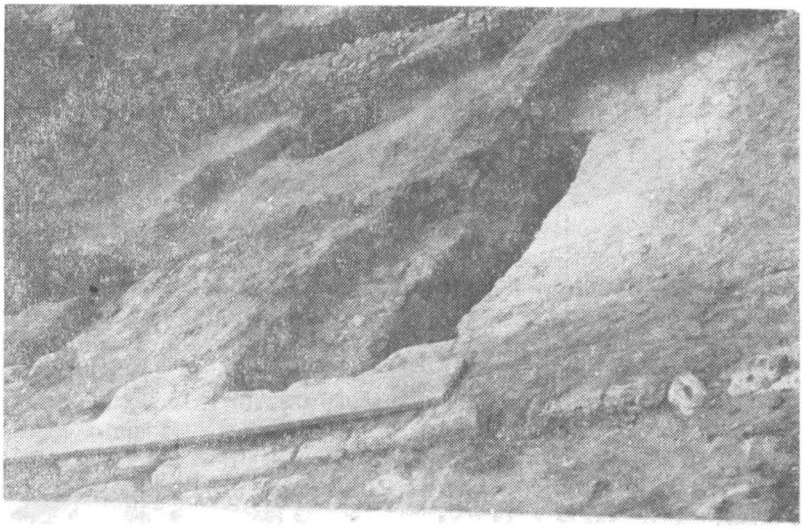

Fig. 27. — Detaliu cu elevaţia păstrată şi urmele în mortar ale blocurilor scoase ale turnului TA.

Fig. 28. — Profilul laturii de S al turnului TA suprapus de fundaţia unei construcţii din secolul al VI-lea e.n.

www.cimec.ro

găsește clar imprimată în stratul gros de mortar de peste fundație. Zidul lat de 1 m, găsit la 29 m E de intrarea în cetatea constantiniană (sondaj X, fig. 15), este construit la fel ca turnul interior (TA) la al treilea nivel arheologic, fapt întărit și de orientarea paralelă a ambelor față de același ax, ax părăsit de poarta romano-bizantină. Cît despre funcția zidului surprins în SX e încă timpuriu a închide discuția asupra rostului său, dar ni se pare mai plauzibilă ipoteza susținerii pe acest zid a apeductului ce intra în cetate în secolele II—III, deși în cursul săpăturilor, nu am descoperit urmele unei conducte.

Acest apeduct — care ar putea fi nr. II descris parțial de Al.-S. Ștefan (BMI, 3, 1972) — poate fi și un apeduct susținut eventual tot de o construcție portantă. Un val I (fig. 23,40) cu o lățime de 1,5 — 2 m, în înălțime de cca 0,75 m, lung de 250 m, începe în punctul de întîlnire a văii apeductelor și a văii din E cetății. Despre un rost defensiv al acestui val credem că nu poate fi vorba dată fiind așezarea lui în fața pantei abrupte din S-E cetății.

În cercetarea traseului spre cetate a apeductului Șipote — Adamclisi va trebui controlată posibilitatea ca din punctul ultim cercetat (Al. S. Ștefan, *op. cit.*, fig. 2, punct. 59), apeductul să traverseze valea cetății și să urce spre poarta de E pe o construcție specială ascunsă azi în valul I.

Sistemul de fortificare a porții în faza NIII este o variantă a tipului de poartă construit la Bonn, Xanten și Köln [8], fiind caracterizat printr-o intrare dublă, închisă de un sistem de turnuri interioare față de linia zidului.

La *Dinogetia*, poarta de S [9] este dublu fortificată : cu turnuri semicirculare alungite și cu un turn dreptunghiular interior. Cele două sisteme se pare că au funcționat simultan, deși în timpul săpăturilor, incomplete încă, s-au emis ipoteze privind anterioritatea turnului de poartă interior [10]. Același sistem de apărare al intrării este folosit se pare și la *Iatrus*, la poarta de E; dar nu deținem încă date despre modul de construcție, data construirii acestei porți și fazele ei de existență.

La *Tropaeum*, tehnica de construcție și forma turnului de poartă TA concordă cu data oferită de moneda Septimius Severus, găsită pe nivelul la care a funcționat turnul [11] (în S Ia, sector D). Analogie foarte apropiată, bine datată (la mijlocul secolului al II-lea e.n.), am găsit la *Tipasa*, unde însă scopul defensiv era completat de un foarte original sistem de turnuri și ziduri în formă de potcoavă [12].

Zidul de incintă în forma în care a fost descoperit are o fundație de 3,50 m lată și adîncă de 0,90 m sub nivelul bermei (NII). Fundația este formată din piatră de carieră legată cu mortar. Elevația este compusă din blocuri paralelipipedice ecarisate în exterior, și emplecton în grosime variind între 1,50 — 2 m în funcție de aceea a blocurilor de parament. Pe porțiunea dezvelită a zidului estic de incintă am observat folosirea a trei feluri diferite de piatră. Singurele blocuri ce par a face parte din paramentul inițial al zidului sînt tăiate într-un calcar cristalizat, dur, cu o structură omogenă. Aceste blocuri sînt legate cu un mortar obținut dintr-un amestec bogat în var și nisip cu o granulație foarte măruntă, probabil spălat de impuritățile teroase; în mortar se află rare urme de praf de cărămidă. Această variantă de mortar și aschii, provenind de la prelucrarea tipului de calcar mai sus menționat, s-au găsit pe nivelul NII, în SI și SVII. Două tipuri diferite de calcar cochilifer au fost folosite pentru paramentul zidului de incintă și a turnurilor TA și T22. La turnul TA, construit din calcar cu urme rare de cochilii s-a folosit un mortar bogat în var, cu nisip cernut, de dimensiuni mici cu rare urme de praf de cărămidă și de cărbune. În interiorul cetății paramentul e din blochete sumar cioplite.

[8] R. Schultze, *Bonner Jahrb*, 118, 1909, p. 313. Aceeași rezolvare a scopului defensiv al porții îl au și o serie de castre construite la începutul secolului al II-lea e.n., printre care cel de la Bivolari pe linia Oltului (D. Tudor și colab., SMMuz, 2 — 3, 1969 — 1970, p. 8 — 46; C. Vlădescu, G. Poenaru Bordea, BMI, 16, 1972, 3, p. 27 — 28).

[9] SCIV, 5, 1951, 1 — 2, p. 162, fig. 1.

[10] În Dacia 7 — 8, 1937 — 1940, p. 406, prof. Gh. Ștefan face observația că zidul de incintă a fost construit anterior turnurilor exterioare, care îi sînt alipite, mai sus p. 44, fig. 22, reluăm profilul din zona acestei porți, profil care dovedește existența fazelor anterioare construcției romano-bizantine, dar din păcate nu se poate face nici o legătură cu incinta.

[11] Moneda a fost găsită în SIa sect. D, pe *berma* (NIII) fazei a doua a incintei la 2,60 m de zid, la —2,06 m; este emisă la Nicea, în timpul lui Septimius Severus (inv. MAC 10 218).

[12] J. Baradez, *Arheološki radovi i rasprave*, III, 1962, p. 78 — 82, fig. 6, 9.

www.cimec.ro

Pe toate laturile incintei zidul are înfăţişarea pe care o îmbracă la noi zidul în faza NIV şi pe care o putem considera caracteristică fazei romano-bizantine.

Pe porţiunea cercetată a zidului de E (SI — SII) s-a constatat că în faza a treia de existenţă a zidului (NIV) apare în dreptul nivelului de călcare o plintă lată de 0,15 — 0,20 m. Sub această plintă faţa zidului e formată din blocuri mari, piese refolosite, prinse neîngrijit

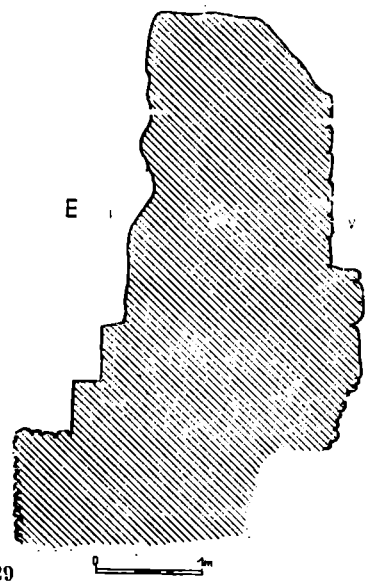

Fig. 29

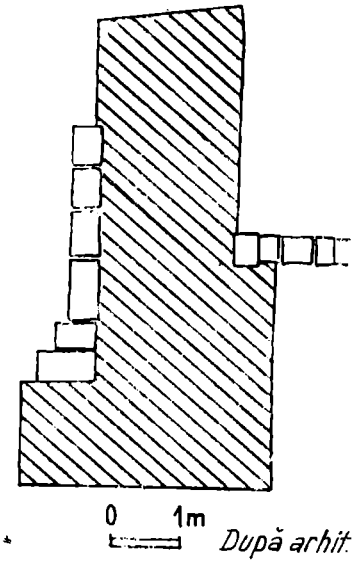

Fig. 30

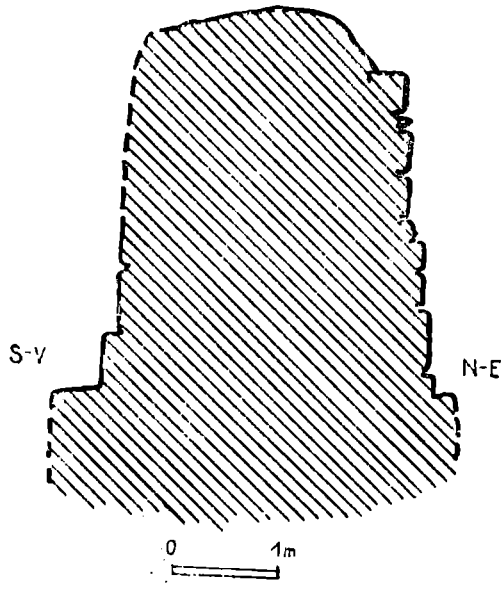

Fig. 31

Fig. 29. — Secţiune a zidului de incintă în zona porţii de E.

Fig. 30. — Secţiune a zidului de incintă (publicată după V. Pârvan, BCMI, 4, 1911, p. 166, fig. 3).

Fig. 31. — Secţiune a zidului de incintă pe latura de S (SI, sector C).

în mortar, iar partea inferioară se retrage faţă de verticală cu ca 0,30 m şi este formată din piatră măruntă legată cu mortar (fig. 14). Mortarul folosit de această dată este format cu nisip în mare cantitate, destul de mare ca granulaţie; culoarea mortarului nu mai este albă, ci alb-bej. Este întru totul neobişnuită diferenţa de adîncime a tălpii zidului în interior şi în exterior (fig. 29). Ea a fost observată şi în sondajul pe zid publicat de V. Pârvan (fig. 30), care nu este însă localizat. Pe latura de S a incintei (fig. 31), deşi se constată prezenţa unei pante naturale

www.cimec.ro

la marginea căreia a fost construit zidul, nu există nici o diferență de nivel între fundație în interior și în exterior.

Putem lămuri aspectul neîngrijit al fațadei interioare a zidului sub NIVA și diferența importantă dintre nivelul fundației în interior și exterior numai considerînd că la acest nivel se produce o îngroșare a zidului în interior, prin săparea unui șanț, care s-a umplut în întregime cu piatră legată cu mortar (de aceea nici nu se observă urma gropii în profil). Considerăm că această groapă efectuată pentru a se putea îngroșa zidul trebuie să fi avut o lățime de 0,50 — 0,80 m, ce trebuie scăzută din lățimea actuală a zidului cetății, pentru a obține pe cea a incintei inițiale.

Din cercetările desfășurate pînă acum la Adamclisi reiese că nu avem o locuire intensă în secolele I — III e.n. decît în zona de N—E a cetății romano-bizantine. Sondajele și săpăturile executate pe latura de V și S au scos la iveală doar urme de existență databile între sfîrșitul secolului al III-lea și sfîrșitul secolului al VI-lea e.n. [13]. Trebuie, deci, presupus că există o arie mai restrînsă în care s-a desfășurat viața în epoca imperială română.

Fotografiile aeriene (zbor 1973) delimitează în zona centrală a orașului romano-bizantin conturul mai înalt al unei suprafețe patrulatere regulate, de cca 250 × 150 m (fig. 32). Întreaga această zonă este mai înaltă decît restul cetății, fapt explicabil desigur și prin sporul depunerilor arheologice pe parcursul unei etape mai îndelungate de viață. Pare plauzibil ca fotografia aeriană să fi pus în relief perimetrul primei incinte de la *Tropaeum*. Desigur, numai viitoare sondaje perpendiculare pe această presupusă incintă vor putea aduce confirmarea ipotezei noastre, care ar părea hazardată dacă nu am coordona aspectele diverse oferite de cercetările efectuate pînă în prezent. Turnul T4, săpat parțial la începutul secolului al XX-lea, este astăzi din nou acoperit de pămînt; dimensiunile lui interioare (5,20 × 4,70 m), cu axul lung paralel cu zidul de incintă, ne sugerează un dreptunghi. Forma deosebită a acestui turn, considerată împreună cu poziția sa în zona în care răspunde *cardo* a cetății romano-bizantine și linia mediană a suprafeței demarcate pe fotogramă, ne face să presupunem că reluarea cercetării acestui turn va putea aduce date noi și importante privind fazele de existență și topografia orașului roman și a cetății romano-bizantine.

În aceeași măsură credem necesară cercetarea colțului din S-E (între T21 — T22), unde lipsa unui turn în faza romano-bizantină nu este singulară (vezi suprimarea turnului TB3 din colțul de S—V), dar ar fi cu totul surprinzătoare în cazul că pînă aici se întindea incinta romană timpurie.

Planul acestei presupuse incinte timpurii (fig. 33) este cel caracteristic pentru castre și pentru tipul de orașe romane create după modelul fortificațiilor militare, bine reprezentat prin orașele Ulpiana, Mursa, Poetovio, Viminacium, Aquincum, Sarmizegetusa etc.

Este încă prea timpuriu să eliminăm posibilitatea că această incintă timpurie, cel puțin în prima perioadă de existență (NII), să fi fost ridicată pentru a adăposti unități militare. Sigur este însă că în afara mențiunii unor soldați sau veterani [14] nu avem nici o dovadă sigură pentru staționarea stabilă a unei trupe la Adamclisi pînă în secolul al III-lea e.n.

Trăsăturile particulare, în special masivitatea fortificației timpurii de la poarta de E (TA), sînt de natură să susțină caracterul civil al fortificației descoperită de noi și să o corelăm cu știrile epigrafice despre *Traianenses Tropaeenses* [15] și al lor *municipium*. De o deosebită însemnătate ne apare, pentru deslușirea aspectului acestei faze timpurii a orașului, descoperirea din sondajul stratigrafic din bazilica „simplă" [16] a fragmentelor arhitectonice ale unor edificii distruse în cursul secolului al III-lea, căci nenumăratele piese de la Adamclisi databile în secolele II — III au fost găsite în poziție secundară, refolosite în construcții romano-bizantine și puteau fi aduse ulterior în cetate.

[13] Rezultate inedite ale săpăturilor efectuate de Muzeul din Constanța.

[14] Se poate vedea din studiul materialului epigrafic descoperit la Tropaeum (un *corpus* al inscripțiilor este în curs de pregătire de către Em. Popescu) că pînă în secolul al III-lea e.n. nu sînt menționate trupe cu garnizoana la *Tropaeum Traiani*; lipsa unor *tegulae* cu ștampile este totuși un indiciu că în epoca imperială timpurie nu au staționat trupe la Adamclisi.

[15] CIL, III, 12 470.

[16] I. Barnea, *Bazilica simplă*, studiu ce va apărea în Pontica, 11.

www.cimec.ro

Cert, ştim acum că cetatea romano-bizantină s-a dezvoltat din nucleul roman timpuriu. Şi la Adamclisi [17], la fel ca la *Serdica* [18] şi *Novae* [19], în epoca în care nesiguranţa vieţii în satele neapărate creşte, incinta oraşului se lărgeşte primind între ziduri o populaţie mai numeroasă. Numai în această epocă frămîntată de după mijlocul secolului al III-lea se poate simţi nevoia construirii incintei puternic apărate cu turnuri semicirculare ieşinde.

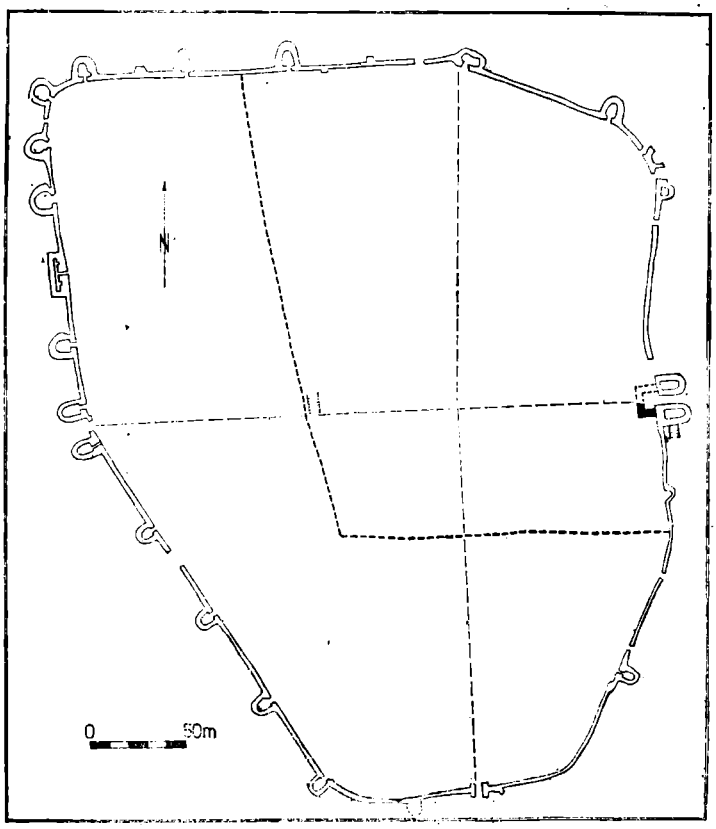

Fig. 33. — Schiţa cu contururile presupuse ale incintei romane timpurii.

Ceea ce putem considera deja sigur este faptul că acest sistem de fortificaţii devine caracteristic la sfîrşitul epocii romane şi începutul celei romano-bizantine.

Planul cetăţii romano-bizantine de la Adamclisi şi sistemul de turnuri sînt analoage celor de la *Noviodunum* [20], *Dinogetia* [21], *Troesmis* (cetatea de E) [22], *Capidava* [23], *Abrittus* [24], toate fortificaţii datate la sfîrşitul secolului al III-lea — începutul secolului al IV-lea.

Pârvan descrie incinta în forma în care îi era cunoscută prin lucrările făcute sub conducerea lui Gr. Tocilescu, în aşa fel că nu găsim necesară reluarea aici a datelor deja publicate [25].

[17] Această idee apare în articolul colegului Gh. Papuc, *Pontica*, 6, 1974, p. 325 şi 335, fără a se baza însă pe nici o argumentare şi fără a se cita rezultatele săpăturilor noastre, singurele în măsură să o permită.

[18] B. Gerov, *Godišnik* Sofia, 62, 1967, p. 242.

[19] M. Cicicova, *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj-Napoca, 1974, p. 66.

[20] *Materiale*, 5, 1959, p. 461, fig. 1.

[21] *Dinogetia*, I, 1967, fig. 5; Materiale, 7, 1961, p. 581.

[22] Gr. Tocilescu, RIAF, I, 1883, 1, p. 104.

[23] *Capidava*, pl. I.

[24] T. Ivanov, Arheologia, Sofia, 19, 1966, 2.

[25] V. Pârvan, BCMI, IV, 1911, p. 166 — 173; DID, II, p. 384 sqq.

www.cimec.ro

Turnul de poartă T22 a fost mai atent cercetat şi dispunem acum de unele lămuriri suplimentare. Astfel, am văzut deja în capitolul „Stratigrafia" p. 38, că există observaţia stratigrafică peremptorie că turnul T22 este construit în cea de-a patra fază de locuire în această parte a cetăţii. De asemenea, este foarte clar că turnul a fost aşezat la acelaşi nivel cu fundaţia zidului de incintă anterior; a devenit evident că în momentul construirii turnului T22 s-au pus sub nivelul de călcare două sau trei rînduri de blocuri frumos ecarisate; peste fundaţie (1,40 m) s-a aşezat un prim-rînd de blocuri, probabil arhitrave de la un impozant monument din secolele II — III care se află şi sub nivelul de construcţie al primei faze a incintei (fig. 34).

Turnul T22 nu se întreţese (fig. 35) cu fundaţia zidului de incintă, ceea ce exclude construirea lor în acelaşi moment şi elimină posibilitatea funcţionării turnurilor cu cele două crepide deasupra nivelului de călcare (NII). Dealtfel nivelul IVA (fig. 36) de la care s-a săpat groapa pentru construirea fundaţiei turnului T22 este la aceeaşi cotă cu strada în zona porţii.

Nu cunoaştem (dat fiind că a fost săpat pînă sub nivel în timpul cercetărilor din jurul anului 1900) nivelul de călcare în interiorul turnului. Dinspre cetate se intra în turn printr-o poartă lată de 1,40 m. Credem că doar primele două blocuri (fig. 37) aveau rostul de trepte, celelalte două crepide fiind mult prea înguste şi prea înalte pentru a servi acestui scop. În acest caz, chiar şi în interiorul turnului, nivelul de călcare era doar puţin sub nivelul străzii de la intrare, convenţional numită constantiniană.

Este de remarcat apariţia în interiorul turnului a unei „platforme" late de 1,56 m cu o fundaţie de 1,25 m. În timpul şondajului efectuat în interiorul turnului am constatat un strat de lut aşezat deasupra acestei „platforme"; stratul de lut este străpuns lîngă turnul T22 de o groapă cu mortar adîncă de 0,10—0,15 m de interpretat probabil ca nivel de construcţie al turnului T22. În acest caz, am putea socoti platforma o construcţie anterioară turnului T22, dar acesta este singurul lucru ce se poate presupune deocamdată, deoarece nu am avut prilejul să observăm ce anume reprezintă această platformă: o îngroşare a fundaţiei turnului T22 sau o îngroşare a zidului de incintă într-o fază anterioară construcţiei turnurilor semicirculare ieşinde.

Faptul că sub nivelul de la care s-au construit turnurile porţii de E se află două rînduri de blocuri de parament ne duce la concluzia că ele nu au existat într-o faza anterioară străzii de acces în cetate, cum considera Al. Suceveanu (Dacia, N.S. 13, 1969, p. 362). Situaţia de la poarta de E se repetă şi la poarta de V, unde pe latura de N a turnului T14 sînt două rînduri de parament îngropate în stratul de lut viu, sub nivelul constructor (fig. 38).

Intrarea de E în cetate trebuie că avea o lăţime de 2,60 m şi se pare că era o poartă-ghilotină, căci nu se păstrează în prag urmele atît de obişnuite în cazul porţilor cu două canaturi.

Drumul de acces în cetate, păstrat azi, nu poate fi categoric datat, dat fiind că a fost săpat anterior, totuşi este socotit drumul construit odată cu incinta Liciniu — Constantin.

Din corespondenţa ce există între nivelul străzii şi nivelul de construcţie al turnurilor T22 T1, avem temeiuri să credem că datarea lor la sfîrşitul secolului al III-lea — începutul celui următor nu este eronată.

Cu prilejul curăţirii săpăturilor anterioare am făcut toate observaţiile posibile asupra apeductului ce intra pe această poartă în cetate. Pe o lungime de 15 m în faţa porţii, apeductul fusese săpat anterior şi parţial distrus. Apeductul se află sub nivelul străzii pavate, într-un canal dreptunghiular în secţiune, format din piatră legată cu mortar. Pe alocuri este pusă cărămidă pentru a obţine orizontala. Lăcaşul conductelor ceramice are o lăţime de 0,55 m şi are pereţii impermeabilizaţi cu *opus signinum*. Pe fundul canalului sînt aşezate cărămizi de dimensiuni de 0,40 × 0,30 × 0,05 m deasupra cărora, într-un pat de mortar (gros de 0,07 — 0,10 m), s-au aşezat la adîncimi diferite două tuburi de *terracotta* din care s-au păstrat doar cîteva fragmente. Conducta, care era îngropată la un nivel mai ridicat (cu 0,08 m), este înlocuită sub pragul porţii cetăţii cu un tub de plumb cu diametrul de 0,05 m. Prin aspectul unitar putem considera că aceste apeducte au fost construite simultan cu strada şi cu canalul de scurgere din partea sa de N.

Neavînd păstrate tuburile ceramice, nici în zona porţii, nici în sondajul efectuat la 30 m de intrare, nu putem şti dacă şi care din cele trei apeducte găsite la 100 m E de cetate sînt în legătură cu cel din zona porţii, astfel că apeductele descoperite în şanţul săpat pentru

www.cimec.ro

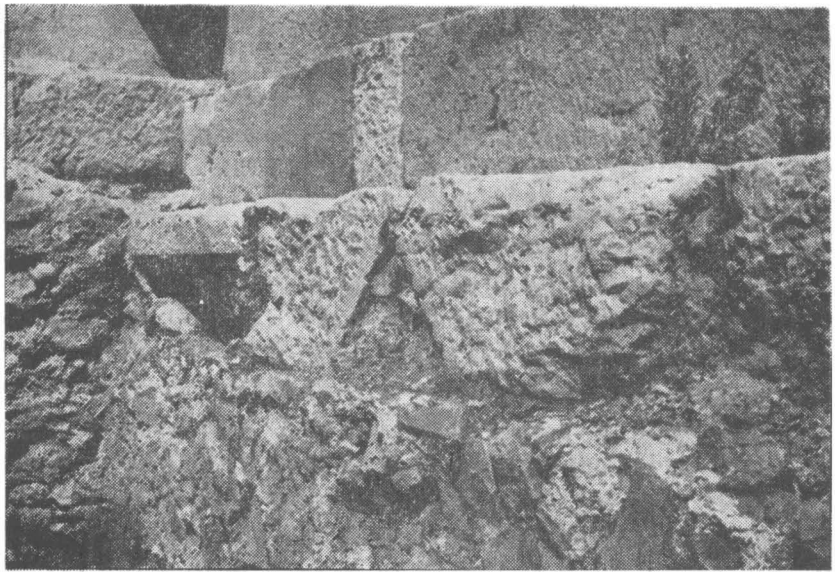

Fig. 34. — Fundația turnului T22 cu blocurile de arhitravă refolosite.

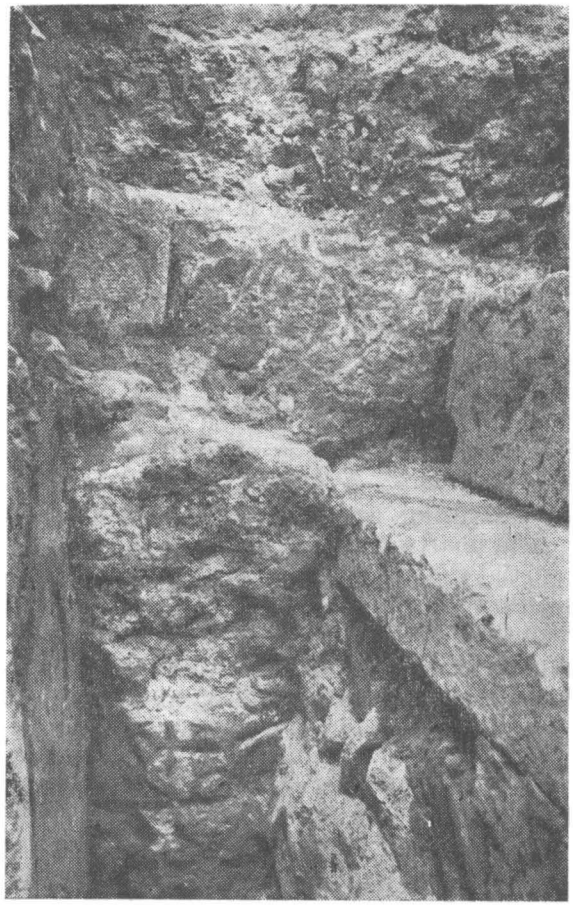

Fig. 35. — Fundația turnului T22 cu detaliu al punctului unde se alipește zidului de incintă.

www.cimec.ro

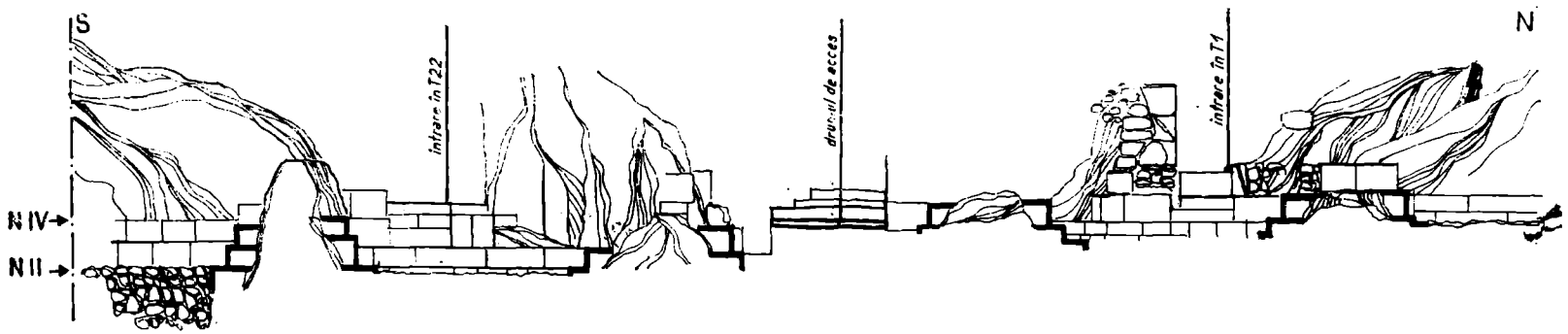

Fig. 36. — Secțiune N—S prin T1 și T22.

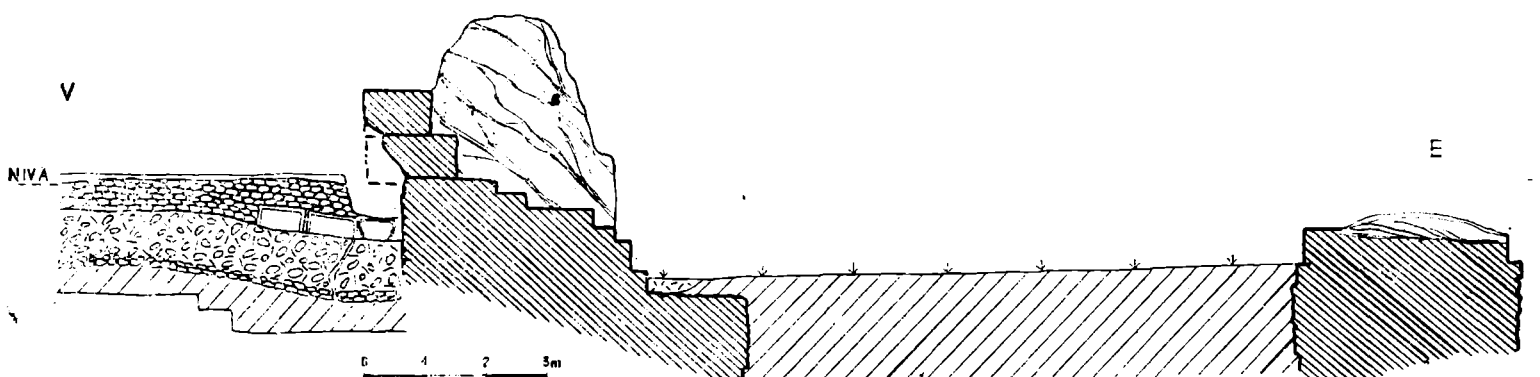

Fig. 37. — Secțiune E—V prin turnul T22 și TA.

www.cimec.ro

aducerea apei potabile la „casa şantierului" rămîn încă fără o relaţie cronologică cu cele din zona porţii de E (fig. 39).

Dintru început, prin ridicarea planului exact al cetăţii (fig. 23), după fotografiile aeriene executate în cursul anului 1973 [26], se constată exactitatea afirmaţiei lui Pârvan că turnurile nu sînt egale şi nici distanţa dintre ele nu este aceeaşi. Observăm că unele turnuri de pe

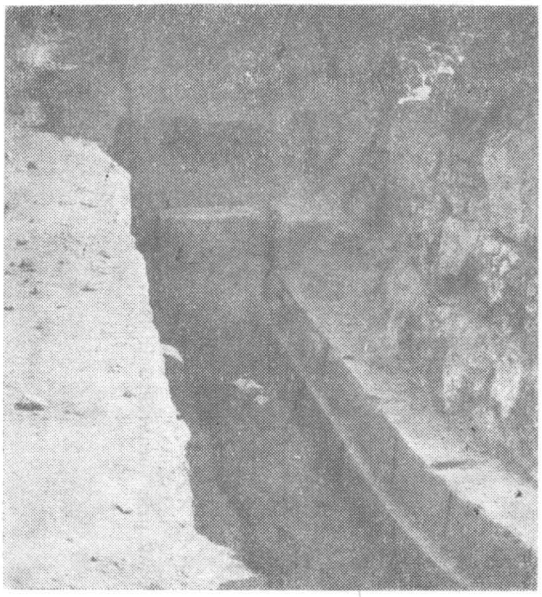

Fig. 38. — Colţul de N al porţii de V în exteriorul turnului T14 cu blocurile de parament aşezate sub nivelul de construcţie.

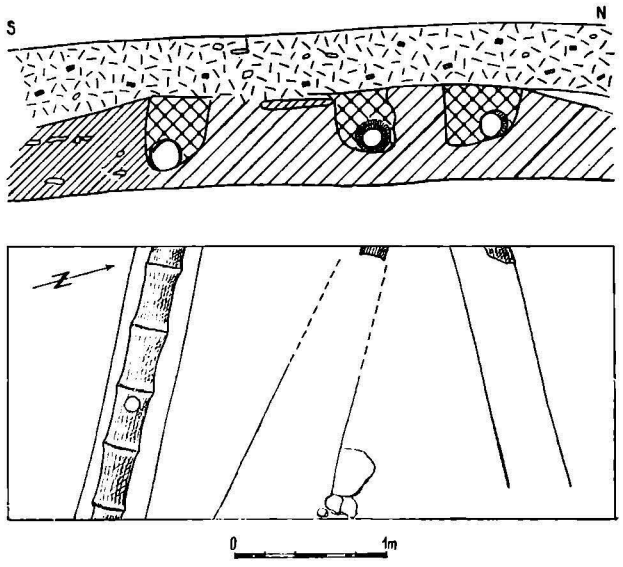

Fig. 39. — Profil şi plan cu apeductele descoperite în şanţul modern pentru aducerea apei în cetate.

latura de N (T2, T4, T5, T6) sînt semicirculare foarte puţin alungite, la fel ca alte două de pe latura de S: T16 şi T17. Deosebirea nu pare a fi justificată de condiţii de teren diferite sau rosturi tactice anume, ci, mai degrabă, dintr-o nonsimultaneitate a construirii lor, turnurile semicirculare nealungite fiind caracteristice unei epoci anterioare celor semicirculare cu corp dreptunghiular [27].

În ceea ce priveşte densitatea turnurilor, se constată frecvenţa lor deosebit de mare între colţul de N—V şi poarta de V, unde distanţa dintre ele variază între 18 — 25 m; situaţie motivată, desigur, prin faptul că pe această porţiune panta naturală este foarte puţin pronunţată, neconstituind un obstacol serios. Pe latura de N, distanţa dintre turnuri este de 35 — 45 m, relativ egală cu cea dintre turnurile de pe partea de S a incintei. Atît între poarta de S şi cea de E, cît şi pe porţiunea de N a laturii de E, turnurile sînt la intervale foarte mari, peste 70 m.

Cercetările în sectorul de S al incintei [28] au avut ca rezultat descoperirea fundaţiilor a încă trei turnuri ce se intercalează celor existente. Abandonarea acestor fundaţii de turnuri a fost

[26] Restituţie executată la IGFCOT de către un colectiv condus de ing. N. Cochină şi C. Georgescu. Mulţumim şi în aceste rînduri tuturor celor care prin ajutorul prompt şi camaraderesc au contribuit la executarea fotogramelor şi restituţiei necesare pentru studiul cetăţii. Pentru majoritatea turnurilor cercetări noi vor aduce date în plus care acum ne sînt sugerate de plan.

[27] Vezi existenţa lor la *Lambesis* în epoca lui Hadrian, la poarta de N (R. Cagnat, *L'armée romaine de l'Afrique*, 1892, p. 522).

[28] Cercetările au început sub conducerea lui P. Diaconu şi au fost executate de cercetători de la Muzeul de arheologie din Constanţa, care le-au continuat în anii 1971 — 1974. Cercetările de o deosebită însemnătate au fost publicate necorespunzător, pentru exemplificare de comparat Pontica, 6, p. 127 cu Pontica, 7, p. 326. Încercarea noastră de a sintetiza rezultatele actuale ale cercetării incintei suferă din pricina faptului că săpăturile la poarta de S şi de V nu au fost terminate.

www.cimec.ro

inițial datată cu o monedă Diocletian [29]; s-a considerat că ele au fost concepute anterior epocii lui Constantin cel Mare și au fost abandonate în epoca atacurilor carpo-gote din 295. Se poate observa, dealtfel, și o diferență în ceea ce privește forma și dimensiunile turnurilor existente și ale fundațiilor abandonate (A, B, C, de pe planul publicat de Gh. Papuc în Pontica, 7, 1974, p. 327, fig. 1 (notate de noi cu B1, 2, 3).

Credem — luînd în considerare ansamblul turnurilor de pe latura de V și faptul că în această zonă de S—V nu sînt urme anterioare sfîrșitului secolului al III-lea e.n. [30] — că atunci cînd s-a inițiat fortificarea laturii de S—V se prevăzuse construirea unei serii de turnuri la distanțe de aproximativ 20 m unul de altul, și s-au și executat fundațiile celor trei turnuri și probabil a unei a patra fundații între T15 și T16. Abandonarea lor poate să fi fost pricinuită, așa cum crede Gh. Papuc, de un „moment critic", dar poate fi motivată și de faptul că, tactic, nu erau necesare în colțul de S—V, bine apărat natural de panta abruptă pe care a fost construit. Această ipoteză este întărită de împrejurarea că turnul (TB3) care apără de fapt colțul de S—V al incintei nu a funcționat niciodată, cum în principiu ar fi fost necesar.

Pe latura de S a cetății este adosată o construcție trapezoidală de 75 × 95 m, ridicată din blochete prinse în mortar. Această construcție a fost considerată cisternă, bazin pentru apă [31]. Din observațiile făcute în vara anului 1975 considerăm că această construcție este ulterioară înălțării zidului Liciniu și Constantin. Din fotografiile aeriene făcute în 1973 (fig. 40) se poate observa că planul acestei construcții, ce se sprijină pe incintă între poarta de S și turnul T21, are la colțuri și pe latura de S un fel de turnuri-platforme. Turnurile mai evidente pe fotograma-color sînt în număr de patru, toate puternic proeminente. Forma lor se poate observa clar pe suprafața terenului, dar prezența lor a fost neglijată de ultimele cercetări, fiind considerate dărîmături.

Turnurile de colț au formă de potcoavă la fel ca și cel din colțul de N—V al incintei mari, ceea ce presupune o anumită simultaneitate a construirii lor. O fortificație de o concepție aproximativ asemănătoare este *castellum* de la *Nicopolis ad Istrum* (G. Kazarow, RE, 17, 1937 s.v., planul după Bobcev). Nu putem decît să deplîngem faptul că cea mai mare parte a „bazinului" a fost săpată și că nu s-au executat cercetări exprese pentru lămurirea naturii acestei construcții, care nu este exclus să fie o fortificație complementară a cetății [32]. Apeductul descoperit la S—E de turnul T22 se îndreaptă spre această construcție. Apeductul a fost construit în secolul al IV-lea, după cum rezultă în cele observate în secțiunea SIa, sector D.

Incinta romano-bizantină, așa cum reiese din datele arheologice obținute în ultimii ani, a avut trei faze distincte de existență, marcate prin lucrări de reconstrucție impuse ca urmare a degradărilor produse în timp sau distrugerilor suferite de cetate.

În secțiunea SIa (fig. 8), s-a descoperit în apropierea incintei un strat bogat de mortar (NIVB) datat cu monedă Theodosiu al II-lea, care ne face să considerăm că o primă refacere a incintei romano-bizantine are loc în secolul al V-lea.

La nivelul penultim constatat la Adamclisi (NV) odată cu incendierea cetății trebuie postulată și distrugerea parțială a incintei, deoarece blocuri de parament cu bosaj caracteristic pentru faza ultimă de refacere a zidului s-au găsit în stratul gros de umplutură cu care s-a căpăcuit stratul de incendiu (în SI, sector D). Numai un studiu special va putea lămuri care sînt schimbările intervenite în forma sau funcționalitatea incintei romano-bizantine în cursul acestor ultime secole de existență.

Din datele arheologice noi se poate concretiza istoria municipiului și apoi *civitatis Tropaei*, în parte cunoscută datorită știrilor epigrafice.

[29] Gh. Papuc, *Pontica*, 6, 1972, p. 121, 7, 1974, p. 335; în subcapitolul de față, p. 74, n. 33, Gh. Papuc revizuiește această ipoteză, renunțînd la mărturia monedei emise de Diocletian.

[30] Informații primite de la colegii: M. Irimia, R. Ocheșanu și G. Papuc, M. Munteanu.

[31] V. Pârvan, BCMI, 4, 1911, p. 171; Al.-S. Ștefan, BMI, 3, 1972, p. 50 — 51.

[32] G. Murnu, *Basilica cisternă*, p. 15; R. Florescu, BMI, 3, 1972, p. 24, nota 35.

www.cimec.ro

Deja Pârvan [33] postula existența unei așezări autohtone pe locul pe care s-a dezvoltat orașul *Tropaeum Traiani*. Sondajele stratigrafice SI și SVII, sector D, au pus în evidență un strat de cultură aparținînd unei locuiri înscrise cronologic între secolul I î.e.n. și secolul I e.n. Caracteristicile materialului dovedesc o convietuire a tradițiilor Latène geto-dace cu influențe romane și grecești. Studiul materialului ceramic descoperit pune în lumină faptul că în această etapă populația autohtonă folosește în proporție însemnată produse specific romane, în general marfă de import. Din aceste elemente de cultură materială putem trage concluzii privind procesul de atragere a populației autohtone în sfera civilizației romane încă din primele decenii ale stăpînirii romane la Dunărea de Jos [34].

În actuala fază a cercetărilor, nu putem trage concluzii ample asupra acestei etape de locuire, totuși se poate deduce din aspectul general al stratului arheologic ce-i aparține că a avut loc un incendiu puternic [35] care a pus capăt acestei locuiri.

Datînd cele mai tîrzii materiale arheologice din acest strat la sfîrșitul secolului I — începutul secolului al II-lea, este sigur că distrugerea așezării nu a putut fi decît urmarea acțiunii armatelor dace sau a cetelor de bastarni și roxolani aliate lor. Nu putem conchide cînd anume are loc această distrugere — în timpul luptelor lui Cornelius Fuscus sau cu prilejul diversiunii lui Decebal în Dobrogea [36] — lipsindu-ne argumentele concludente, dar avînd în vedere ipoteza susținută cu destule temeiuri [37], că pe altarul de lîngă monumentul triumfal de la Adamclisi s-ar afla chiar numele prefectului pretoriului lui Domițian și al trupelor sale, sîntem înclinați să credem în posibilitatea distrugerii așezării autohtone de aici în anii 85 — 86. Este azi în afară de orice îndoială că după acest eveniment de la sfîrșitul secolului I e.n., începutul secolului al II-lea, urmează o etapă definită prin construcția unui sistem de fortificații de tip roman clasic, pe care sîntem de părere că nu o putem atribui decît locuirii civile, dat fiind că ne lipsesc știrile privind staționarea efectivă a unei trupe romane la Adamclisi [38]. Sîntem departe de momentul în care vom ști care erau trăsăturile particulare ale acestei fortificații, dar din cele arătate mai sus, fortificația se înscrie seriei de orașe cu plan regulat.

Ridicarea unei incinte conform dreptului roman [39] este un act permis [40] de împărat sau guvernator, în urma unei cereri exprese a populației orașului [41].

Planul regulat al incintei tropeene, presupus pe baza corelărilor datelor arheologice și fotogrammetrice, este obișnuit pentru sistemul italo-roman al orașului [42]. În Britannia [43], cu o singură excepție, toate *civitates* se deosebesc prin planul lor regulat de *vici*, a căror dezvoltare era spontană.

În Peninsula Balcanică, tipul planimetric propriu orașului *Tropaeum Traiani* este întîlnit doar în regiunile nesupuse influenței grecești, în regiunie din imediata apropiere a limesului, unde acțiunea de urbanizare sistematică, începută timid de Flavi, se desfășoară intens în timpul lui Traian. Din punct de vedere al organizării juridice, Traian recunoaște regiunilor intrate timpuriu în sfera de influență elenistică forma de organizare orășenească anterioară, prin faptul că în aceste regiuni acordă orașelor întemeiate, sau numai înzestrate cu privilegii — *Nicopolis ad Istrum*, *Marcianopolis*, *Augusta Traiana* — dreptul de organizare elenic.

[33] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 3.

[34] Cu privire la stăpînirea romană la Dunărea de Jos în secolul I e.n. ne-am exprimat părerea în studiul *Populația clientelară din Muntenia*, studiu prezentat în Secția greco-romană a Institutului de arheologie — București în martie 1977.

[35] Aceste urme de incendiu au fost constatate și în sectorul A.

[36] DID, II, p. 80 — 91; R. Vulpe, StCl, 6, 1964, p. 211 — 223.

[37] Emilia Doruțiu-Boilă, Dacia, N.S., 6, 1961, p. 345 — 363.

[38] Ni se pare relativ lipsită de șanse ipoteza că la Adamclisi, inițial, avem un castru, dat fiind că nu este întru nimic confirmată permanența unei trupe aici (vezi nota 14), iar în cazul că o admitem ne-ar lipsi urmele arheologice pentru așezarea civilă certificată la 115/116 e.n. Pînă la Hadrian este greu de închipuit să existe o fortificare în adîncime a *ripae* Dunării, iar cel mai tîrziu de la Vespasian, trupele, atît legionare, cît și auxiliare, sînt dislocate pe linia Dunării (B. Gerov, ActaAntHung, 15, 1967, 1 — 4, p. 103; M. Fluss, RE, s.v. Moesia, 2.378).

[39] *Digesta*, I, VIII (Ulpian) și *Digesta*, I, X, 6 (Modestinus).

[40] J. Wacher, *The Towns of Roman Britain*, Londra, 1974, p. 20; Th. Mommsen, *Le droit public romain*, Paris, 1889, vol. VI, 2, p. 437.

[41] Folosind termenul de oraș, deși în lumea științifică se mai discută care sînt echivalentele antice pe care le poate acoperi noțiunea modernă. Th. Mommsen lega orașul în lumea romană de actul juridic al ridicării zidurilor (*op. cit.*, p. 437); v. și *Britannia*, I, p. 115.

[42] Lehmann, Hartleben, RE, s.v. *Städtebau*, 2 086.

[43] J. Wacher, *op. cit.*, p. 21.

www.cimec.ro

La nord de Haemus, de o parte și de alta a Dunării [44], se manifestă însă principiile politicii de urbanizare, în general aplicate de Traian în imperiu. Aici, ca în provinciile Germania sau Africa de Nord [45], Traian creează orașe care au dublul scop de a constitui focare de romanizare și de a consfinți autoritatea romană în regiunile de graniță.

S-a făcut observația că Traian neglijează urbanizarea de tip roman a Moesiei Inferior [46], deoarece creează o singură colonie — *Ulpia Traiana Oescus* — și nici un municipiu. Pârvan care a publicat rezultatele îndelungilor săpături de la *Tropaeum*, analizînd știrile epigrafice fixează acordarea de statut municipal așezării tropeenilor în timpul lui Septimius Severus sau Caracalla [47], dată pînă la care ar fi rămas cu statut de *vicus*. Într-un amplu articol, Emilian Popescu [48], studiind inscripțiile inedite găsite încă de Grigore Tocilescu, demonstrează că *Tropaeum Traiani* este municipiu din timpul lui Marc Aureliu, epocă în care se consideră că primesc organizare municipală orașele moesice care au beneficiat de acest drept [49].

Deși prima dovadă databilă pentru titlul de *municipium* rezultă din textul de pe piatra de mormînt a lui Fufidius Lucianus [50], nu credem că poate fi exclusă întru totul posibilitatea ca statutul de *municipium* să fi fost acordat anterior tropeenilor. Gr. Tocilescu, E. Kornemann, K. Patsch și I. Richmond considerau *Tropaeum Traiani municipium* de la Traian, fără să aibă în favoarea acestei ipoteze nici un argument în afara numelui orașului.

Este firesc ca, după statornicirea păcii, odată cu înălțarea monumentului comemorativ al victoriei, Traian a încurajat refacerea așezării distruse, fapt pentru care populația îi închină o inscripție [51] :

Imp. Caesari Divi Nervae f.] NER[vae Traiano op] T. AUG. GERM. DAC. PARTHIC. [pont. max. trib. po] T. XX. IMP. XII. COS. VI. PP.
Tra]IANENSES. TROPAEENSES
Q. ROSCIO MURENA COELIO POM[peio] FALCONE. LEG. AUG. PR[pr.

Faptul că nu există o discontinuitate între materialul arheologic de la *Tropaeum*, descoperit în nivelul NI și al acestei etape (NII), este o dovadă în plus a continuității de viețuire a populației autohtone în vatra strămoșească [52]. Alături de aceasta trebuie să se fi așezat și coloniștii romani, printre care veteranii trebuie să fi avut un rol însemnat [53].

Traianenses Tropaeenses [54] trebuie să acopere toată populația orașului indiferent de statutul ei juridic căci altfel, și putem cita exemple din Moesia Inferior [55] cînd inscripțiile onorifice sînt redactate numai în numele unor grupe rezidente, acest fapt este consemnat cu grijă.

[44] Studiile ample și temeinice asupra urbanizării acestor regiuni sînt îngreunate din pricina faptului că cercetările în straturile romane timpurii sînt încă într-o fază de început. Traian a creat în aceste regiuni : *Ulpia Traiana Ratiaria*, *Ulpia Traiana Oescus*, *Ulpia Traiana (Sarmisegetusa)* și probabil municipiul *Ulpianum*.

[45] J. Gascou, *La politique municipale de l'empire romain en Afrique proconsulaire de Trajan à Septime Sévère*, Roma, 1972, p. 209.

[46] R. Vulpe, ActAntPhilippopolitana, 1963, p. 154.

[47] Pârvan *op. cit.*, p. 11 ; datarea a fost făcută pe baza CIL, III, 12 465.

[48] StCl, 6, 1964, p. 185 sqq.

[49] DID, II, p. 166 — 167 ; V. Pârvan, *Municipium Aurelium Durostorum*, p. 14 — 15 ; inscripția este adresată unui Marcus Aurelius Antonius care poate fi însă și Caracalla, vezi Emilia Doruțiu-Boilă, *Corpusul inscripțiilor de la Silistra* (ms) ; *Troesmis*, inscripțiile vorbind de *municipium* sînt datate doar după plecarea *leg. V Macedonica* la *Potaissa* (DID, II, p. 167, nota 224) ; *Novae* este municipiu la o dată ce nu poate fi dedusă din materialul epigrafic, dar prin analogie cu celelalte *municipia* este atribuit tot lui Marcus Aurelius.

[50] Em. Popescu, *op. cit.*, p. 193.

[51] Gr. Tocilescu, RIAF, IX, 1903, p. 35 ; E. Kornemann, RE, s.v., *Municipium*, 604 ; K. Patsch, *Beiträge*, V, 2, p. 223 ; I. Richmond, SCIV, 19, 1968, 1, p. 27.

[52] Monumentele epigrafice descoperite la Adamclisi și în imediata apropiere dovedesc prezența dacilor în curs de romanizare pînă la sfîrșitul secolului al III-lea e.n.

[53] E. Condurachi, *Corolla memoriae E. Swoboda dedicata*, 1966, p. 100—101 ; CIL, III, 14 214, 9, veteranul, *coh. I. Lusitanorum*, *Saturninus* din Siscia, fost decurion al municipiului ; C. Iulius din Amasia veteran al legiunii *V Mac.* (CIL, III, 14 214, 10) etc.

[54] *Traianenses Tropaeenses*, fără specificarea statutului lor de *cives romani* nu contravine ipotezei noastre că *Tropaeum Traiani* avea rangul de *municipium*, dacă ținem cont de faptul că Ch. Saumagne (după părerea noastră ultima luare de poziție a lui H. Galsterer, Epigr-Stud, 9, 1972, nu reușește să umbrească valabilitatea demonstrației sale) arată că *municipium* este o comunitate cu *ius latii* (*Le droit latin et les cités romaines sous l'Empire*, 1965).

[55] CIL, III, 7 471 de la *Durostorum* ; CIL, III, 6 166 de la *Troesmis* și ActaAntPhilippopolitana, 1963, p. 81 de la *Abritus* ; CIL, III, 14 214, 26 de la *Ulmetum*.

www.cimec.ro

Ocupîndu-se de epitetele oraşelor, B. Galsterer-Kröll constată apariţia frecventă în inscripţiile municipiilor şi chiar a coloniilor a aceluiaşi determinativ pentru populaţia lor ca în cazul *Traianenses Tropaeenses* [56].

Deoarece avem confirmată existenţa unei incinte în epoca ulterioară războaielor dacice, nu credem că mai poate fi vorba de un simplu *vicus* la *Tropaeum*, ci de o *civitas* care primeşte epitetul imperial *Traiana*. Spre deosebire de celelalte oraşe din estul Peninsulei Balcanice care obţin supranume imperiale de la *optimus princeps*, *Tropaeum* nu poate fi considerat *civitas libera* sau *civitas foederata*, cum par să fie şi să rămînă acestea. *Tropaeum Traiani* se află în afara zonei puternic elenizate, în cea a *ripae Danuvii* [57], care pe parcursul întregii istorii romane se bucură de un regim deosebit [58], fiind totodată şi zona în care apar oraşe de statut roman.

Stratigrafic putem deci recunoaşte existenţa unei incinte timpurii cu două faze distincte. Cea de-a doua fază de construcţie (NIII) apare ca urmare a unui moment de mare cumpănă, acompaniat de un incendiu de mari proporţii. Dat fiind că moneda emisă de Septimius Severus ne oferă un *terminus ante quem* pentru amenajarea noii berme, deci, şi pentru incendiul din nivelul anterior, şi pentru că din materialul epigrafic de la *Tropaeum Traiani* cunoaştem ravagiile făcute de costoboci în jurul anului 170 [59], considerăm că cea de-a doua fază a incintei datează de la sfîrşitul secolului al II-lea e.n. Noua incintă pare a fi fost edificată într-un timp imediat ulterior atacului costoboc, răstimp în care se construieşte, dealtfel, cea mai mare parte a incintei oraşelor din Peninsula Balcanică [60], pentru care începe acum o perioadă de înflorire ce va dura pînă către mijlocul secolului al III-lea. Starea economică prosperă a municipiului (sigur atestat la această dată) reiese din faptul că turnul de poartă construit în această vreme — TA — este în *opus quadratum*, tehnică foarte costisitoare şi greoaie, care tocmai din aceste pricini va fi curînd abandonată.

Converg spre această ipoteză a dezvoltării deosebite a oraşului, datele oferite de materialul ceramic de o mare bogăţie. Se evidenţiază legăturile comerciale ale Tropaeumului cu regiunile vestice, legături explicabile prin faptul că, aproape de Dunăre, este cuprins în sfera comerţului fluvial. Producţia locală rămîne a fi studiată de acum înainte, dar indubitabil ea este intensă şi variată; capul teracotei înfăţişînd un efeb [61], reprezintă un rebut de ardere care nu are ce căuta la *Tropaeum* dacă nu postulăm existenţa chiar aici a unui atelier.

Ar fi hazardat să facem mai multe consideraţii asupra acestei faze, dat fiind stadiul cercetărilor arheologice, şi trecem la faza următoare (stratigrafic NIV), care reprezintă momentul în care se ridică cetatea „constantiniană".

După cum se poate conchide din aspectul stratigrafic, există două momente distincte ale acestei etape, care oricum trebuie privită ca mai îndelungată. Observaţiile din sectorul D indică lucrări de îngroşare a zidului de incintă, precum şi alipirea turnurilor, semicirculare, alungite.

Este încă dificil de afirmat dacă există o distanţă în timp între aceste două operaţii, şi la care moment anume este de corelat construirea turnurilor rămase în stadiu de fundaţie pe latura de S a incintei. Cercetările arheologice au confirmat părerea prof. Gh. Ştefan [62] că se atribuie din comoditate toate lucrările de fortificaţie romano-bizantină epocii lui Constantin.

[56] B. Galsterer-Kröll, *op. cit.*, p. 92 — 93; denumirea canabelor Legiunii a XI-a Claudia cu numele *Aeliae* este o excepţie remarcată în CIL, III, 19 350.

[57] A. Stein, *Die Legaten von Moesien*, p. 15.

[58] D. M. Pippidi, *Vestigia*, 17, München, 1972, p. 113.

[59] Em. Popescu, *op. cit.*, p. 192 — 197 rediscută pe larg toate monumentele epigrafice şi contribuţia lor la elucidarea invaziei costoboce în regiunea *Tropaeum Traiani*. Cu această ocazie duumvirul Fufidius Lucianus cade în lupta contra costobocilor acţionînd, desigur, în virtutea atribuţiilor militare pe care le avea în caz de primejdie *(Statutul Genetivei*, r. 103 după Th. Mommsen, *Droit public romain*, 1889, vol. VI, 2, p. 461); B. Gerov, ActAntHung, 6, 1968, p. 326 — 337 aduce o contribuţie însemnată la cunoaşterea invaziei costoboce în Balcani; se subliniază elementul surpriză al pătrunderii costobocilor în Moesia, undeva în zona *Tropaeum-Durostorum*, element ce poate explica proporţiile distrugerii unei aşezări întărite cum este cea de la Adamclisi, ştiut fiind că în general oraşele fortificate *(Paulalia*, de exemplu) au fost ocolite de cetele costoboce.

[60] Inscripţia lui Valerius Bradua de la Callatis — Scarlat Lambrino, RIR, 5 — 6, 1935 — 1936, p. 321 — 332; inscripţia de la Serdica — G. Mihailov, IGB, nr. 1902, din timpul lui Marc Aureliu şi Commodus; inscripţia de la *Philippopolis* — K. Kolev, Godisnik Plovdiv, 1971, VII, p. 114.

[61] Fig. 148, N II 10.1.

[62] Dacia, N.S. 1, 1957, p. 226.

Fig. 40. — Cetatea *Tropaeum Traiani*, fotografie aeriană, zbor 1973.

www.cimec.ro

www.cimec.ro

S-ar părea că refacerile succesive ale incintei de la *Tropaeum*, databile la sfîrşitul secolului al III-lea — începutul secolului al IV-lea, nu sînt totuşi prilejuite de o mare distrugere, ele înscriindu-se mai degrabă în opera de refacere a oraşelor, începută de Aurelian [63] şi continuată de Diocletian [64] şi Constantin, ca urmare a permanentelor tulburări provocate de incursiunile gote.

Inscripţia Constantin — Liciniu poate fi înregistrarea încheierii lucrărilor, iar construcţia *a fundamentis* este probabil o referire la lărgirea incintei într-o zonă ce anterior nu făcea parte din oraş, ceea ce validează observaţiile arheologice.

În ce măsură lărgirea suprafeţei oraşului comportă schimbarea structurii sale urbanistice urmează să se afle doar prin amplificarea cercetărilor în nivelele anterioare secolului al IV-lea.

La un moment dat, după ridicarea incintei „constantiniene", constatăm în exteriorul ei urme ale unei locuiri civile ce credem că poate fi atribuită foederaţilor goţi, admişi la Theodosiu să locuiască sub zidurile oraşelor [65].

Refacerea pusă în evidenţă de sondajul stratigrafic în sectorul turnului T22 (NIVB) şi avînd ca *terminus post quem* moneda de la Theodosiu al II-lea, poate fi legată de tulburările provocate de huni, ce sînt confirmate arheologic pînă acum la *Histria* şi *Dinogetia* [66].

Nu credem că noua refacere să fi produs schimbări în aspectul general al fortificaţiei constantiniene; pe baza observaţiilor noastre în zona porţii de S şi a turnului T21 putem presupune că acum se construieşte *castellum* adiacent, probabil cu scopul de a adăposti o unitate de *comitatenses*, despre care nu avem încă menţiuni.

Civitas Tropaeum nu va fi pomenit de Procopius [67] în lunga listă de oraşe şi castre refăcute de Iustinian, totuşi se constată, arheologic (NV), reconstrucţia incintei în secolele V — VI e.n., aceasta executîndu-se eventual sub domnia lui Anastasius, simultan cu *Histria* şi *Dinogetia* [68]. Apariţia construcţiilor adosate zidului de incintă în interior ne sugerează o oarecare schimbare a organizării interioare a cetăţii şi o schimbare a funcţiei defensive a zidului de incintă.

Despre amploarea distrugerii, care pune capăt acestui nivel (NV) arheologic, a scris deja V. Pârvan [69], fără a ţine cont însă de referirile lui Gr. Tocilescu [70], la un nivel ulterior de care trebuia legată de fapt şi refacerea bazilicii de marmură datată în timpul lui Mauriciu Tiberiu.

Într-adevăr tropeenii îşi vor reface oraşul după dezastruosul atac avar şi sîntem chiar înclinaţi să considerăm că incinta şi-a păstrat într-o oarecare măsură caracterul defensiv pînă la abandonarea totală a oraşului de către populaţie, odată cu dispariţia *de facto* a puterii bizantine din Dobrogea [71]. Populaţia oraşului va fi desigur de găsit, prin cercetări viitoare, în puncte mai propice desfăşurării vieţii în condiţiile nou-create.

În urma încadrării rezultatelor noastre în tabloul arheologic şi istoric oferit de stadiul actual, general al cercetărilor, ne-am permis a sugera unele ipoteze cu scopul de a determina acea atmosferă profitabilă de discuţii necesară progresului ştiinţific.

[63] *Durostorum* e refăcut de Aurelian DID, II, p. 274; la Tomis s-a găsit o monedă Aurelian în zidul de incintă, cf. Em. Doruţiu-Boilă, StCl, 6, p. 257.

[64] Inscripţii puse cu prilejul unor refaceri se află la *Durostorum* (I. I. Russu, AISC, II, 1933 — 1935, p. 210 — 211) şi la *Transmarisca* (IL, III, 6 151 = ILS 641); la Tomis, (CIL, III, 14 450); Gh. Papuc, *Pontica*, 7, p. 335 consideră că prima fază a incintei de S e din timpul lui Diocletian; CIL, III, 12 464 de la Tropaeum, pusă în sănătatea tetrahilor, poate oglindi tocmai recunoştinţa tropaeenilor pentru sprijinul primit în construirea incintei.

[65] Zosimos, IV, 40, 1 — 5.

[66] DID, II, p. 406 — 407 şi Al. Suceveanu, Dacia, N.S., 13, 1969, p. 364, şi care sînt urmate de o etapă de reconstrucţie a oraşelor balcanice, cf. V. Velkov, IzvestijaSofia, 24, 1961, p. 147 — 151.

[67] De reţinut ipoteza lui A. Aricescu, Dacia, N.S., 14, 1970, p. 306, că *Tropaeum* ar fi primit la un moment dat supranumele de *Sanctus Cyrillus*, oraş refăcut de Iustinian.

[68] I. Barnea, Dacia, N.S., 4, 1960, p. 365 — 367.

[69] BCMI, 4, 1911, p. 191.

[70] BAR, ms. 5 139, f. 169.

[71] Argumentele privind funcţia defensivă a incintei tropeene, precum şi păstrarea caracterului urban al aşezării *Tropaeum* în secolul al VII-lea o perioadă mai îndelungată, au fost publicate de noi în colaborare cu M. Mărgineanu-Cârstoiu în Rev. MuzMon 2, 1975, p. 59 — 62.

www.cimec.ro

Gheorghe Papuc

Între 1969 şi 1975 a fost cercetat şi scos la iveală un sector important al zidului de incintă al cetăţii *Tropaeum Traiani* (fig. 41). Despre zidul de incintă în general găsim referiri într-o serie de publicaţii şi materiale apărute pînă la această dată [1].

Prezentarea pe scurt a sectorului dintre poarta de S şi poarta de V este necesară, acesta reprezentînd aproape o pătrime din întreaga fortificaţie a cetăţii [2].

Vom analiza curtinele şi turnurile, începînd de la poarta de S spre poarta de V.

Curtina dintre T20 — poarta de S [3] are o lungime de 25,50 m şi este mărginită de poarta de S la E şi turnul T20 la V (fig. 42). Zidul s-a păstrat pe o înălţime ce variază între 4,40 — 2,10 m. Înălţimea cea mai mare o are în zona de unire cu zidul turnului T20. Spre poarta de S piatra de parament s-a păstrat pe 1 — 2 rînduri. Către turnul T20, pe o lungime de 3,40 m, se văd blocuri de parament pe trei rînduri. Terenul are o pantă de la V spre E, diferenţa de nivel între capetele curtinei fiind de 1 m, ca urmare fundaţia a fost construită în trepte.

În timpul săpăturilor executate pe curtină s-au recuperat mai multe blocuri de parament, dar nu în cantitatea la care ne-am fi aşteptat [4]. Fundaţia zidului este alcătuită dintr-un strat de piatră fără mortar, înalt de 0,80 — 0,90 m (temelia uscată), peste care s-a aşezat un alt strat de 0,60 — 0,70 m de piatră cu mortar. Deasupra, acest strat a fost nivelat cu mortar pentru crearea „patului de aşteptare" [5]. Stratigrafic, „patul de aşteptare" coincide cu nivelul de construcţie a zidului de la începutul secolului al IV-lea.

De aici în sus încep rîndurile de blocuri de parament, care placează zidul pe ambele laturi.

Pe această curtină s-a descoperit o fundaţie demantelată a unui turn şi o locuinţă *extra muros*.

Fundaţia de turn începe la colţul vestic al porţii de S şi se întinde spre V pe o lungime de 7,40 m. Este demantelată în cea mai mare parte (fig. 43). Astfel de fundaţii de turnuri mai vechi, apar pe fiecare curtină [6] şi le vom aminti odată cu prezentarea curtinei respective. În urma demantelării, fundaţia s-a mai păstrat doar pe 2,30 m din latura vestică. La începutul secolului al IV-lea, fundaţia despre care vorbim, nu a mai fost folosită. Toate fundaţiile de acest fel au fost părăsite la un moment dat, la nivelul „patului de aşteptare", deoarece lucrarea de fortificaţie încetase din motive necunoscute deocamdată.

Locuinţa *extra muros* este alcătuită din două încăperi [7], una din ele este patrulateră (10,40 m × 7 m). Zidul are lăţimea de 0,70 — 0,75 m şi este din piatră legată cu pămînt. Latura nordică a încăperii este paralelă cu zidul de incintă, la 3,20 m distanţă de acesta. Cea de-a doua încăpere este aproape triunghiulară, zidul său de S—E are lungimea de 12 m şi se uneşte cu latura de V a porţii.

Din cele două încăperi a fost scoasă o cantitate apreciabilă de zgură de fier. Sub lutul

[1] V. Pârvan, *Tropaeum*, p. 1 — 12 şi 163 — 192; DID, II, p. 384 — 386; DIVR, p. 591 — 592.

[2] Lungimea sectorului din zidul de incintă, de care ne vom ocupa în cele ce urmează, este de 321 m. Menţionăm că s-a obţinut lungimea de 321 m prin adăugarea desfăşurării turnurilor, cu excepţia turnului T15 al porţii de V.

[3] În delimitarea curtinelor folosim numerotarea consacrată a turnurilor, care începe de la turnul de N al porţii de E.

[4] Blocurile de parament care au fost scoase din săpături, cît şi cele care se mai află în zid, nu alcătuiesc mai mult de 7 — 10% din totalul blocurilor care placau curtinele şi turnurile.

[5] „Patul de aşteptare" constă din nivelarea cu mortar a unei fundaţii, fapt ce duce la o repartizare egală a presiunii pe care o exercită suprastructura. Scopul său este de a mări rezistenţa construcţiei.

[6] Gh. Papuc, Pontica, 6, 1973, p. 117 — 128; 7, 1974, p. 325 — 337.

[7] Cercetarea pe această curtină a fost condusă de R. Ocheşeanu, care ne-a pus la dispoziţie observaţiile sale.

www.cimec.ro

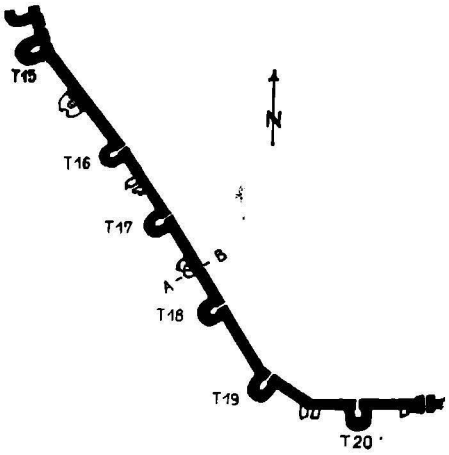

Fig. 41. — Sectorul de V al zidului de incintă.

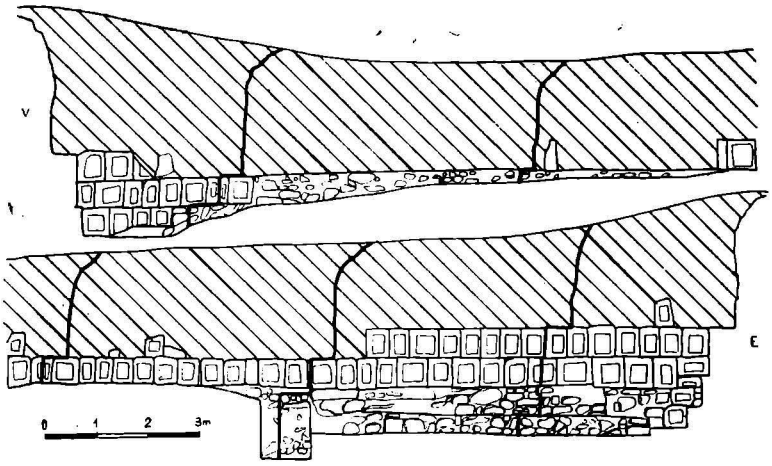

Fig. 42. — Curtina dintre turnul T20 şi poarta de S.

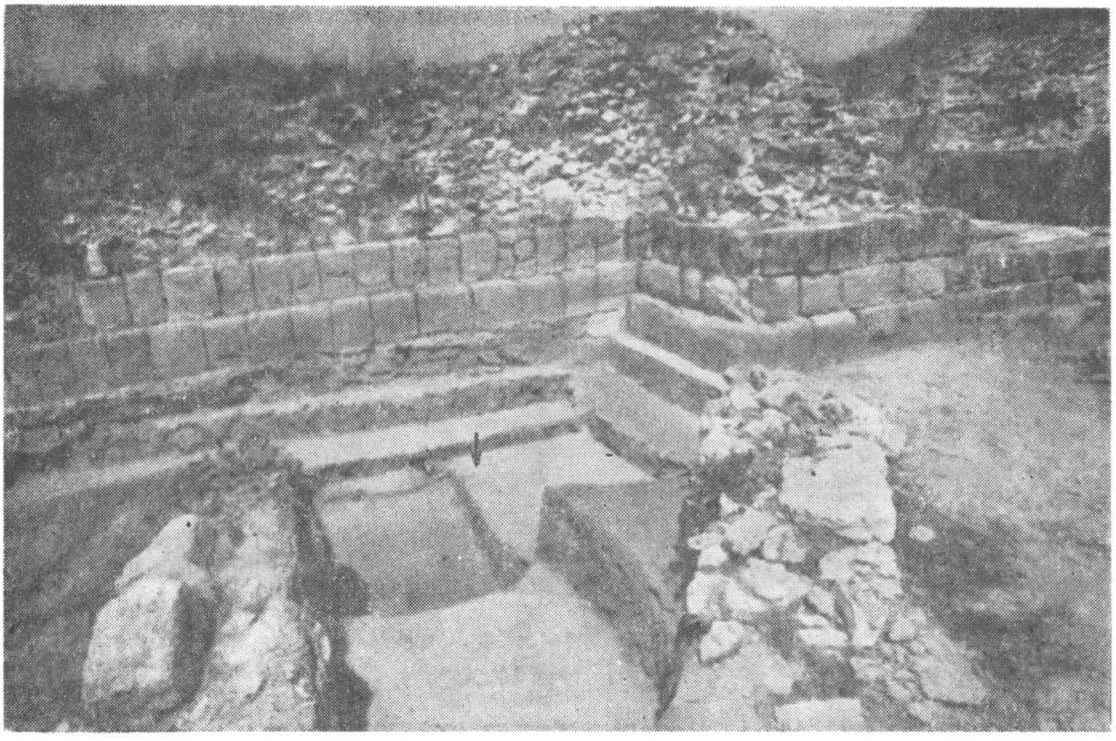

Fig. 43. — Fundaţie de turn anterioară între T20 şi poarta de S.

www.cimec.ro

bătut al locuinţei, s-a găsit un vas cu gura largă (fig. 44), avînd două toarte, corpul globular, fundul cu *umbo*, pasta este cenuşie-închisă [8]. Vasul se afla pe un pat de pietre, în interior s-au găsit cărbuni de lemne, o lamă de fier, zgură de fier şi melci. Locuinţa a fost datată, pe baza materialului ceramic, în secolul al VI-lea e.n.

Zidul de V al acestei locuinţe *extra muros* taie un cuptor de ceramică [9] (fig. 45). Intrarea cuptorului, orientată spre V, este arcuită din cărămizi groase de 0,07 — 0,08 m, late de 0,30 m; înălţimea intrării este de 1,37 m, iar lăţimea de 1,10 m; putem data acest cuptor în secolele IV—V e.n.[10].

Fig. 44. — Vas din locuinţa extremurană de la poarta de S.

Turnul 20(T 20) este unicul de pe zidul de incintă necercetat încă în interior [11]. Spre zid s-a păstrat pe o înălţime de 4,25 m, dar pe latura frontală numai pe o înălţime de 1,40 m. Lungimea exterioară este de 9,50 m, iar lăţimea de 9,75 m. Lungimea desfăşurată a turnului este de 25,20 m; piatra de parament s-a păstrat numai la marginea de E dinspre zid, pe trei rînduri (cca 12 blocuri) pe o porţiune ce nu depăşeşte 3 m (fig. 46).

Curtina dintre T19 şi T20, are lungimea de 40,40 m, înălţimea zidului în unele zone de 3,40 m, iar în altele de numai 2,20 m. Pornind dinspre turnul T20 observăm pe această curtină o serie de trepte ale fundaţiei care rezolvau diferenţa de nivel dintre capetele acestei curtine de peste

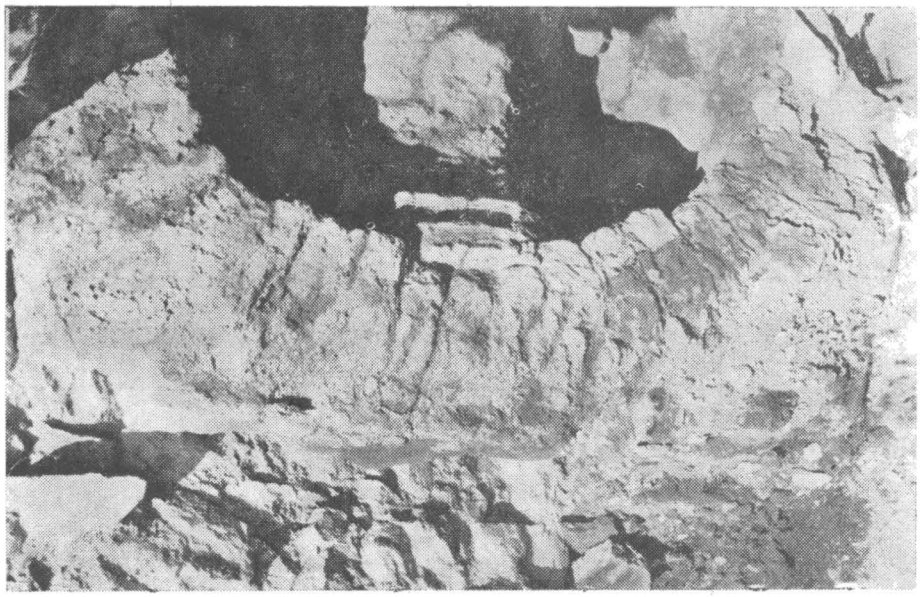

Fig. 45. — Cuptor de ars ceramică.

[8] C. Scorpan, Pontica, 8, 1975, p. 288, pl. XII, 9.

[9] Cuptorul este asemănător celor descrise de A. Rădulescu şi M. Irimia, *Typen der in der Dobroudscha entdeckten römischen Backöfen* (în ms.).

[10] *Ibidem.*

[11] Zidul de incintă a fost cercetat de Paul Nicorescu prin săparea a cite unui şanţ pe fiecare parte. Tot el a golit şi turnurile din acest sector.

www.cimec.ro

1,70 m (panta este spre V). Către turnul T19 sînt blocuri de parament cu bosaj dispuse pe trei rînduri. Partea de E a curtinei a fost aproape în întregime demantelată de parament (fig. 47). În privința temeliei, menționăm că ea este identică cu cea a curtinei precedente și identitatea se păstrează pe întregul sector S—V al cetății pînă către poarta de V [12]. Pe curtina de față, s-au descoperit o a doua fundație de turn anterior și o poartă mică.

Fundația turnului [13] abandonat este mai bine păstrată decît precedenta, laturile sale s-au păstrat pe lungimea de 6,15 m și respectiv de 6,90 m, avînd distrusă partea frontală (fig. 48). Peste latura de E a fundației se află un zid ce aparține unei construcții *extra muros*. Din mortarul acestui zid s-a recuperat o monedă emisă de împăratul Constantius [14], fapt ce permite datarea construcției respective. La 15 m spre V (de la T20) curtina face un unghi spre N-V.

Poarta amplasată în V curtinei a funcționat la început (în secolul al IV-lea), dar mai tîrziu a fost astupată. Lățimea porții este de 1,30 m, iar grosimea zidului de 2,80 m. Laturile porții erau placate cu piatră de parament. Înălțimea pragului față de nivelul exterior de călcare din secolul al IV-lea este de 1,50 m, fapt ce indică folosirea unei scări de lemn pentru a o face accesibilă (fig. 49). Pe sub poartă trece un canal de scurgere ce se vărsa în afara cetății [15].

Turnul 19 (T19). S-a păstrat pe o înălțime cuprinsă între 1,85 m și 4,40 m. Lungimea desfășurată (perimetrul) T19 este de 23,20 m. Latura de V a turnului a fost „curățată" de blocurile ecarisate, cu excepția unuia singur, din colțul dinspre curtină. Lungimea turnului T19 este de 8,50 m, iar lățimea de 9,75 m (fig. 50).

Curtina dintre T18 și T19 (fig. 51), în linie dreaptă, are lungime de 40,90 m. Piatra de parament se păstrează pe toată curtina, pe o înălțime de la unu pînă la patru rînduri [16].

Turnul 18 (T18) are (fig. 52) lungimea desfășurată (perimetrul) de 24,60 m. S-a păstrat emplectonul pe o înălțime ce variază între 1,70 m și 3,80 m. La exterior lungimea este de 9,50 m, iar lățimea de 9,75 m. Intrarea în turn față de 1,75 m era prevăzută cu trepte parțial păstrate. În interior turnul are următoarele dimensiuni: lungimea 6,50 m și lățimea 3,65 m. În exterior piatra de parament se păstrează numai pe latura de V, pe o lungime de 5,20 m, pe înălțimea unui singur rînd. În interior s-au păstrat 2 — 3 rînduri de piatră cu bosaj tot pe latura vestică.

Curtina dintre T17 și T18 se întinde pe o lungime de 47,50 m, avînd piatra de parament pe 1—3 rînduri numai în jumătatea de E. Cam la 15 m spre V de T18, fundația face o treaptă de cca 0,50 m, panta terenului fiind în aceeași direcție. La o distanță de 10,60 m de T18 se află o gură de scurgere a unui canal (0,70 m — 0,20 m), la înălțimea de 1,20 m față de nivelul de construcție a zidului. Fundația, pornind de la T18 are pe o lungime de 14,75 m o talpă lată de 0,45 m (fig. 53 și 54). În timpul cercetărilor au apărut multe fragmente ceramice feudale timpurii. La 16 m spre S de zidul de incintă s-a descoperit un bordei feudal timpuriu de formă dreptunghiulară. Vatra era din pietre, așezate în colțul de N—V al bordeiului. După fragmentele ceramice găsite pe podea, locuința se poate data în secolul al X-lea [17].

La 17,50 m spre V de T18, pe curtină, se află o fundație de turn [18], părăsită, ca și celelalte, la nivelul fundației (fig. 55). Latura frontală a fundației a fost demantelată, pe cca 2 m. Lățimea zidurilor de fundație este între 3,76 m și 3,95 m. Dimensiunile interioare sînt de

[12] În legătură cu fundația zidului de incintă, vezi Gh. Papuc, *op. cit.*, p. 122.

[13] *Ibidem*, 7, 1974, p. 321.

[14] *Ibidem*, p. 335, nota 18.

[15] Sînt cinci canale pe sectorul de S-V al incintei. În cazul de față nu încape îndoială că exista în interior o stradă.

[16] Este curtina cu paramentul păstrat în cea mai mare parte, comparativ cu celelalte. Nu ne îndoim de existența unei fundații anterioare și pe curtina aceasta.

[17] *Dinogetia*, I, p. 135; *Capidava*, I, p. 196, fig. 100, 101.

[18] O prezentăm mai detaliat în *op. cit.*, p. 326.

www.cimec.ro

2,75 × 5,50 m. În zona demantelată se observă gropi de pari, care fuseseră bătuți în șanțul fundației. Printre pari a fost așezat un strat de piatră fără mortar (temelie uscată) înalt de 0,80 — 0,90 m, iar peste acesta piatră cu mortar.

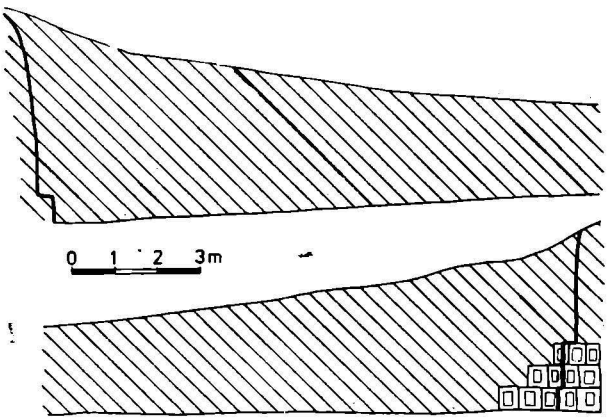

Fig. 46. — Turnul T20.

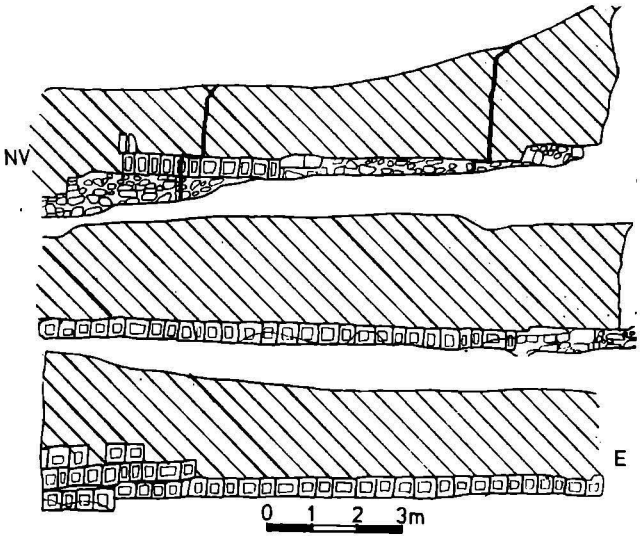

Fig. 47. — Curtina dintre turnurile T19 — 20.

Fig. 48 — Fundația anterioară de pe curtina dintre turnurile T19 — 20.

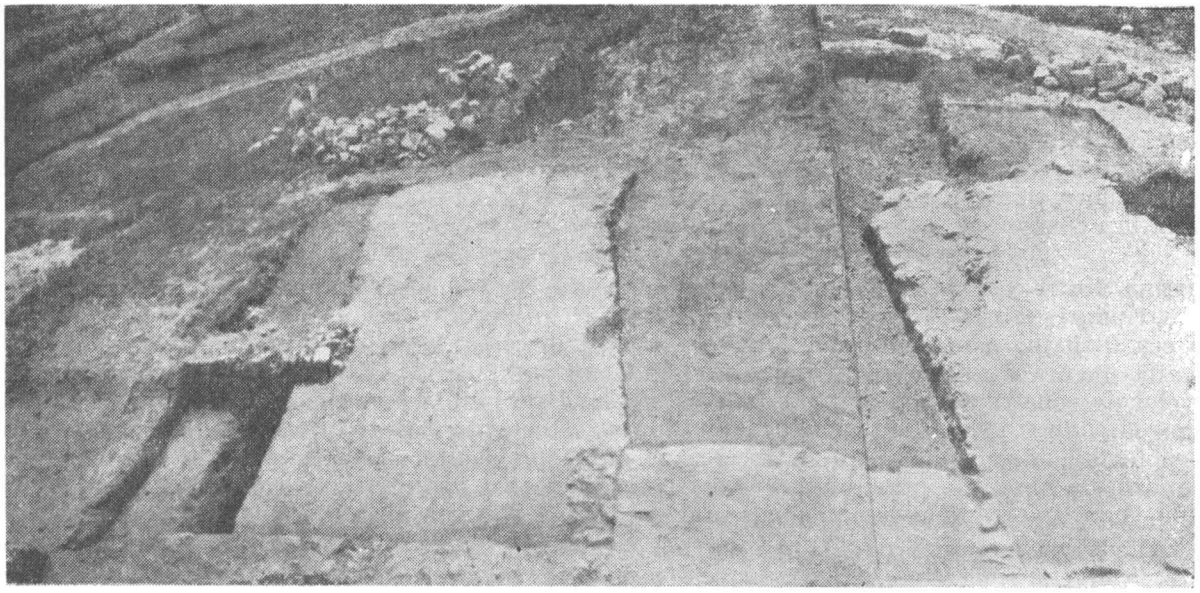

Turnul 17 (T17) are lungimea desfășurată (perimetrul) de 24,60 m (fig. 56). Emplectonul s-a păstrat pe o înălțime cuprinsă între 2,40 m și 4 m. Dimensiunile exterioare ale turnului sînt : 9,50 m × 9 m ; în interior de 6,50 m × 3,75 m ; în cea mai mare parte, piatra de parament nu se mai află în zid.

Curtina dintre T16 și T17 a fost amplasată pe o pantă ușoară care urcă de la E spre V, iar diferența de nivel între capetele curtinei este de 1,10 m. În partea de V a curtinei 16 panta își schimbă direcția ; dacă pînă la zona amintită cobora spre V, acum începe să urce spre

www.cimec.ro

Fig. 49. — Poarta mică.

Fig. 50. — Turnul T19.

Fig. 51. — Curtina dintre turnurile T18 — 19.

Fig. 52. — Turnul T18.

Fig. 53. — Curtina dintre turnurile T17 — 18.

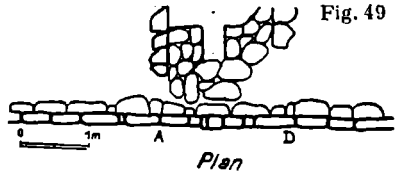

Fig. 49

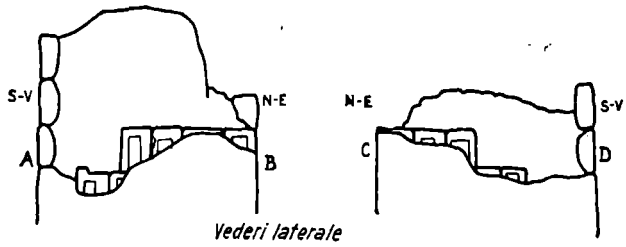

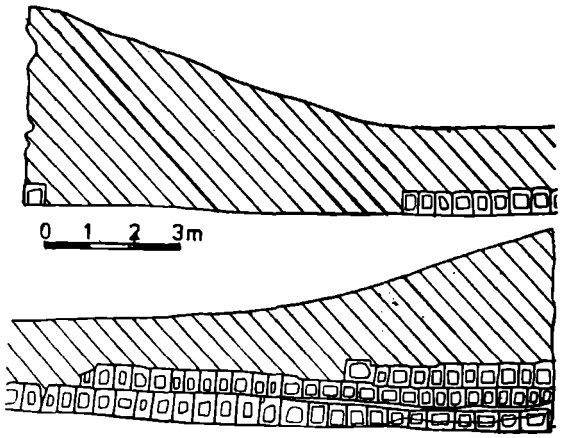

Fig. 50

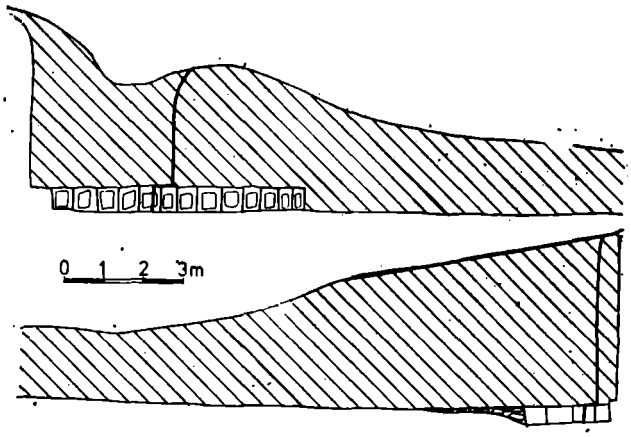

Fig. 52

Fig. 51

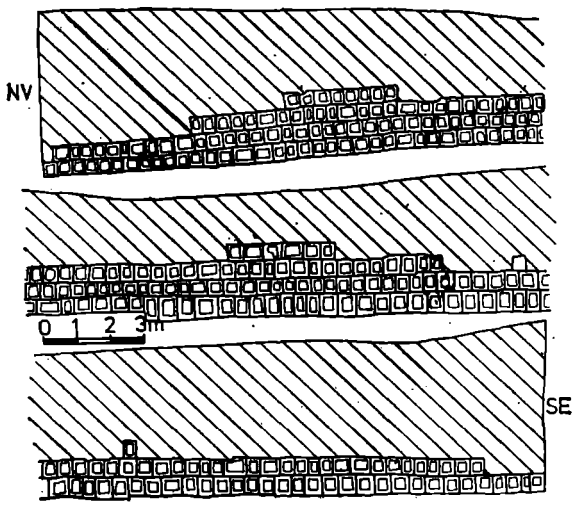

Fig. 53

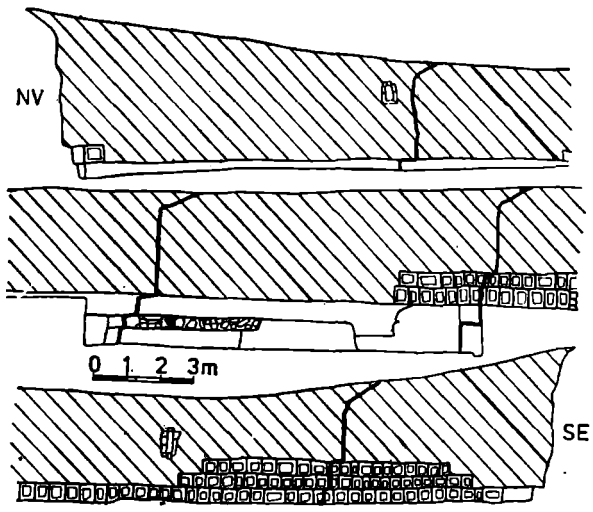

www.cimec.ro

Fig. 54

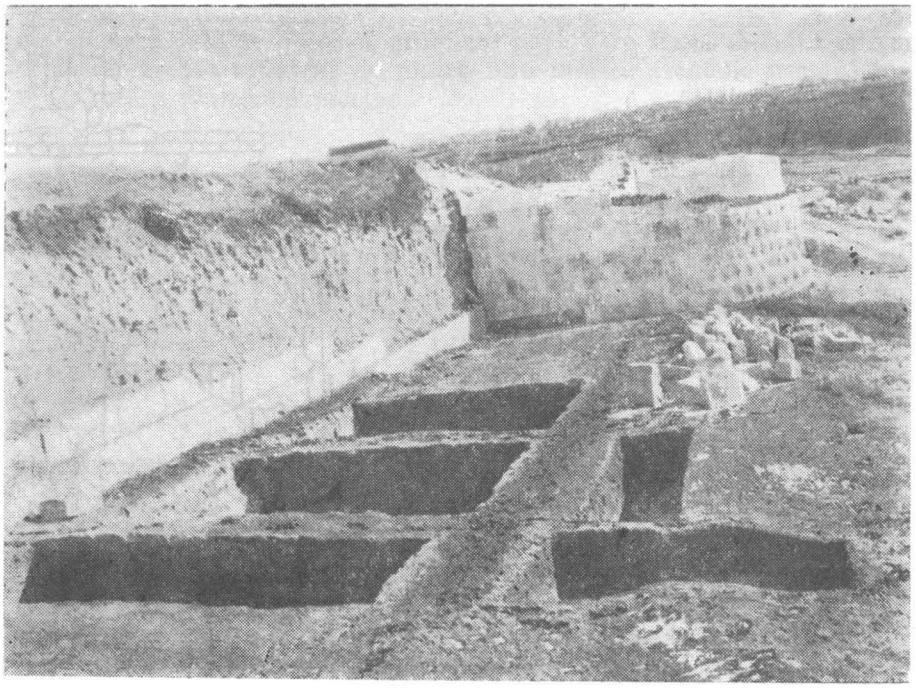

Fig. 55

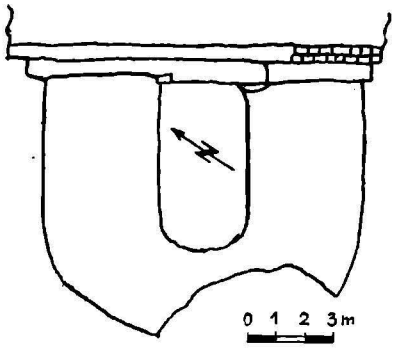

Fig. 54. — Curtina dintre turnurile T17 — 18.

Fig. 55. — Fundația dintre turnurile T17 — 18.

Fig. 56. — Turnul T17.

Fig. 57. — Curtina dintre turnurile T16 — 17.

Fig. 58. — Fundația dintre turnurile T16 — 17.

Fig. 58

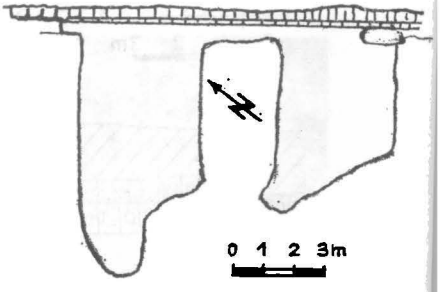

Fig. 56

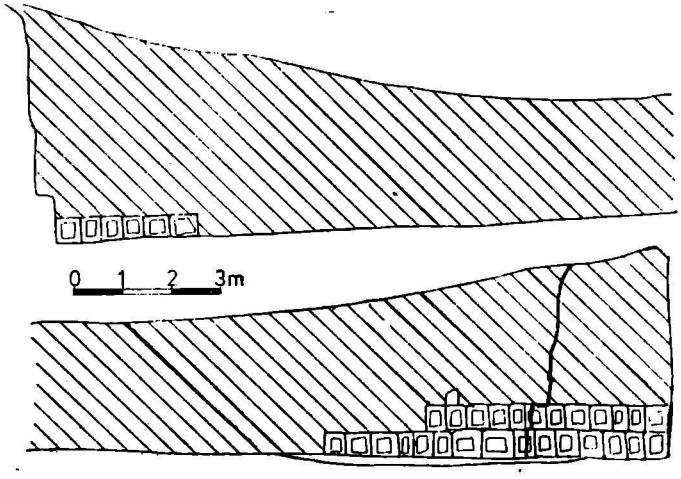

Fig. 57

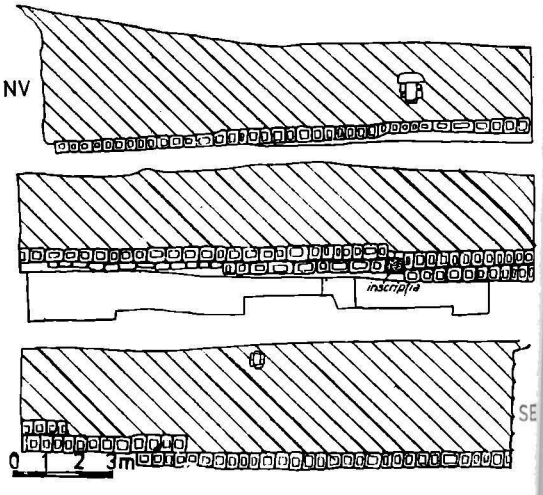

www.cimec.ro

poarta de V. Lungimea curtinei este de 45,20 m, avînd înălțimea păstrată între 2,40 m și 4,40 m. Fundația este mai lată decît suprastructura în două zone : pe jumătatea de E (pe o lungime de 7,50 m) cu 0,45 m, iar pe cea de V (pe o lungime de 9,50 m) cu 0,50 m. S-a descoperit și o gură a unui canal de scurgere (0,60 × 0,30 m) la 10,40 m la E de T15, aflată cu circa 1 m deasupra nivelului de construcție al zidului (fig. 57).

În 1975, pe această curtină s-a descoperit o fundație de la un turn anterior secolului al IV-lea; ea nu s-a păstrat în întregime, după cum rezultă din sondajele făcute pînă acum. Lățimea laturilor este de 3,75 m. Latura de E a fost demantelată la distanța de 4 m de zid. Aceeași soartă a avut-o cea mai mare parte din latura frontală semicirculară; latura de V s-a păstrat pe o lungime de 7,55 m de la zidul de incintă (fig. 58).

Pe curtină, pe unul din blocurile din primul rînd de parament se află o inscripție [19], dar modul cum este prins blocul în zid exclude posibilitatea de a fi fost montată cu ocazia unei reparații (fig. 59). Considerăm inscripția ca fiind contemporană cu construcția zidului. Inscripția este în limba greacă, destul de stîngaci scrisă; iată conținutul ei : KEPAMOY ΠΒΣ ; în traducere : al lui Keramos [20], 27 (?) picioare. Considerăm că acest Keramos nu este numele meșterului care a lucrat, ci mai degrabă este unul din locuitorii cetății care a suportat din punct de vedere material construcția porțiunii de zid amintită de inscripție [21].

Turnul 16 (T16) se află în apropierea porții de V. Piatra de parament din exterior a dispărut aproape toată. Dimensiunile exterioare ale turnului sînt : 9,45 × 9 m; cele interioare 6,15 × 4 m; în interior s-au păstrat două pînă la patru rînduri de blocuri fasonate (fig. 60). Emplectonul s-a păstrat lîngă curtină pe o înălțime de 4,20 m, pe cînd latura frontală ajunge doar la 1,70 m. Scara ce coboară în turn are treptele înalte de 0,27 — 0,30 m.

Curtina 14 dintre T15 și T16 este mărginită spre N—V de unul din turnurile porții de V (T15), iar la celălalt capăt de turnul de incintă T16. Lungimea curtinei este de 43 m, emplectonul s-a păstrat pe înălțimea de 4,60 m (fig. 61).

Dacă pînă acum turnurile și curtinele prezentate au avut un aspect unitar din punct de vedere constructiv, nu același lucru putem spune despre jumătatea de N—V a curtinei 14, pe care întîlnim „traverse" din piatră [22], dese pe prima asiză și mai rare pe a doua. Acest mod de construcție cu „traverse" a fost utilizat și la porțile mari ale cetății, mai precis la turnurile lor. La 15 m de la turnul de S al porții de V (T15) s-a descoperit o fundație abandonată de turn identică cu cele prezentate mai sus (fig. 62). Are în plus, la capetele dinspre zid ale laturilor paralele, mai multe trepte din piatră care au fost lăsate pentru legătura cu zidul de incintă. Latura frontală a fost parțial distrusă pe o adîncime de 0,15 — 0,30 m. Pe această curtină s-a cercetat parțial o construcție extramurană, care avea un zid paralel cu zidul de incintă, închizîndu-se la N—V cu latură de S a T15. Spre S—E clădirea are un zid perpendicular pe incintă. Zidurile erau construite din piatră legată cu lut. S-au recuperat materiale specifice secolului al VI-lea [23]. În colțul de S—V al locuinței a fost găsită o groapă de cereale săpată în loess, avînd diametrul gurii de 0,50 m, adîncă de 2,80 m și diametrul fundului de 1,60 m. Groapa, ai cărei pereți erau arși, era acoperită cu un bloc de piatră dreptunghiular.

Poarta de V s-a conservat pe o înălțime de 6,40 m, deci mult mai mare decît celelalte edificii din cetate; este flancată de două turnuri mari, ieșite în afară pe o lungime de 10,40 m.

[19] Cazuri similare, vezi la V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 379; idem, *Tomi*, p. 419 — 423; I. Barnea, Dacia, 1, N.S., 1957, p. 270.

[20] Nume propriu, după opinia noastră.

[21] Un fapt este neclar, anume, lungimea porțiunii de zid, indicată de inscripție. Litera β indică cifra 2, dar credem că este vorba de o lungime mai mare. A doua literă cu valoare de cifră nu are un caracter clar. Ar fi posibil ca lapicidul să fi inversat zecimala, punînd în locul ei β, care indica unitățile.

[22] „Traversele" sînt blocuri de parament montate cu latura lungă perpendiculară pe linia curtinei în interiorul emplectonului; scopul lor era legat de mărirea rezistenței construcției.

[23] Materiale analoage la C. Scorpan, *op. cit.*, p. 293—294.

www.cimec.ro

Zidurile turnurilor erau placate pe ambele părţi cu blocuri de parament, de dimensiuni mult mai mari decît cele din zid. Ca sistem constructiv întîlnim „traversele" din piatră, pe măsură ce se înalţă zidul, distanţa este mai mare între traverse (fig. 63). Acest fapt denotă

Fig. 59. — Inscripţie pe un bloc de parament din curtina dintre turnurile T16 — 17.

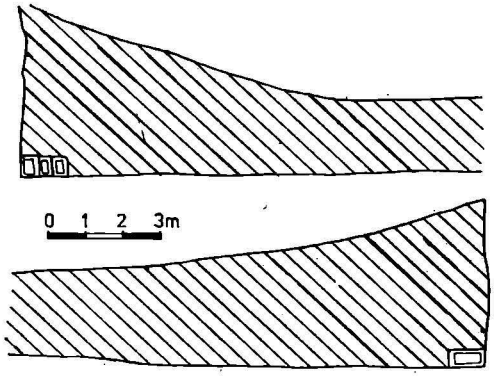

Fig. 60. — Turnul T16.

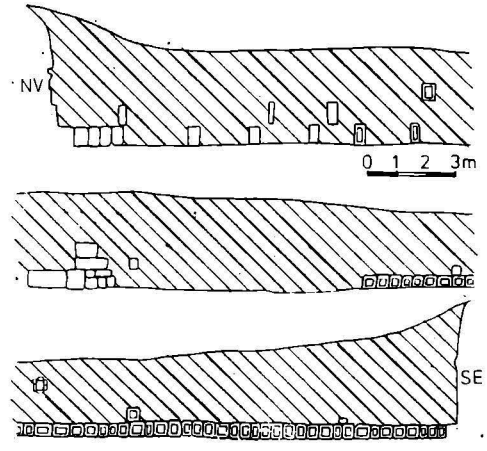

Fig. 61. — Curtina dintre turnurile T15 — 16.

grija constructorilor pentru rezistenţa porţii *decumana*. Intrările în cele două turnuri erau late de 1,50 m şi deasupra erau boltite. La fel poarta propriu-zisă avea deasupra o boltă în arc de cerc. La construirea turnurilor porţii au fost refolosite o serie de piese arhitectonice databile în secolele II — III. V. Pârvan presupunea că la această poartă accesul se făcea pe un pod

www.cimec.ro

suspendat [24]. În 1975, curăţind şanţul de la S de T14, şanţ datînd din 1891, am constatat că intrarea în cetate se făcea direct, neexistînd un pod suspendat. V. Pârvan argumenta existenţa podului suspendat, pe baza unor date de ordin arhitectonic, anume că pragul porţii este

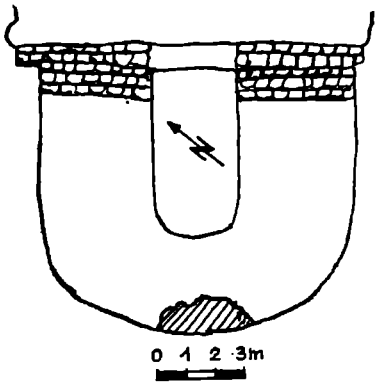

Fig. 62. — Fundaţia dintre turnurile T15 — 16.

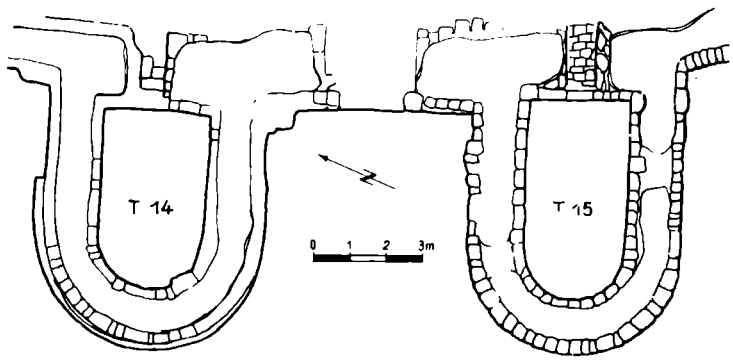

Fig. 63. — Poarta de V.

făcut din „ ... blocuri prelucrate ca rămînînd pe o mare adîncime în aer liber ..." [25]. Folosirea blocurilor mari fasonate, care constituiau în momentul construcţiei un fel de cofraj pentru emplecton, a fost determinată de aşezarea în plan perfect orizontal a porţii cu cele două mari turnuri care o apărau. Că lucrurile stau aşa ne-o demonstrează două fapte :

— pămîntul viu se află la 1,20 m sub nivelul pragului porţii ;

— imediat lîngă latura de N a T14, fundaţia zidului urcă cu 2,16 m. Această diferenţă de înălţime reflectă foarte clar diferenţa de nivel a pantei, care a fost tăiată într-o zonă cu înclinare mare N—S, pentru a se amplasa poarta de V.

De asemenea, în zona de amplasare a porţii de V, terenul are şi o pantă pronunţată de la E spre V. Pentru fundaţie s-a săpat o cantitate apreciabilă de pămînt. Pe porţiunea de stradă dintre turnurile porţii se văd decapări [26] pe o lăţime de 3 — 4 m şi paralele cu zidurile interioare ale turnurilor şi cu pragul porţii. Considerăm aceasta ca ţinînd de amenajările constructorilor antici pentru montarea de schele în vederea ridicării porţii şi turnurilor. După terminarea lucrului, zonele săpate au fost astupate cu piatră măruntă, mortar şi pămînt bine bătătorit pentru amenajarea străzii.

Canalul de scurgere de pe *via principalis*, continuă în afara porţii, pe o primă porţiune de 1 m fiind construit din cărămidă, apoi din piatră cu mortar, acoperit deasupra cu dale mari de piatră. Canalul coboară spre V cu o deviere uşoară spre S [27]. În anumite puncte strada este pavată cu piatră măruntă şi se văd chiar urme de care pe direcţia V—N—V.

Poarta de S are închidere dublă, creată de două ziduri perpendiculare pe zidul de incintă late de 3,30 şi lungi de 7,60. Se poate bănui că partea superioară a porţii era construită ca un turn patrulater cu latura frontală de 9 m. Zidul de incintă în vecinătatea porţii are lăţimea de 3 m.

În vecinătatea ei, zidul de incintă al cetăţii are lăţimea de 3 m. Este flancată de două ziduri perpendiculare. În pavajul porţii s-au refolosit cîteva inscripţii [28]. Pe sub stradă se află

[24] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 168.
[25] *Ibidem.*
[26] Menţionăm că cercetările la poarta de V sînt în curs de execuţie, urmînd ca mai tîrziu să publicăm rezultatele integrale ale cercetărilor noastre.
[27] Urmărirea canalului se va face în campaniile viitoare.
[28] *CIL*, III, 14 214, 9, 10, 15.

www.cimec.ro

canalul de scurgere a apei. Două elemente ne conduc la concluziile că poarta nu era folosită de care: existenţa unor trepte destul de înalte şi panta care începe spre S din vecinătatea porţii (fig. 64). Arhitectul Fakler considera că poarta de S, ca şi cea de V, avea pod suspendat. De existenţa acestuia vorbeşte şi V. Pârvan cînd o prezintă [29]. Este interesant că Gr. Tocilescu se îndoieşte de existenţa podurilor suspendate şi a şanţului de apărare [30]. În urma

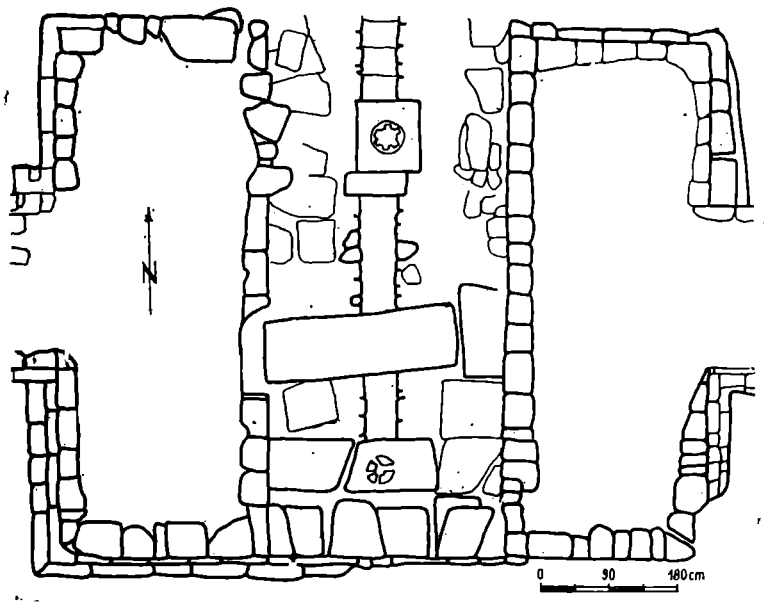

Fig. 64. — Poarta de S.

cercetărilor arheologice sistematice executate între 1970 — 1975, sîntem în măsură să afirmăm cu certitudine că nici la poarta de S nu exista pod suspendat, iar groapa pe care au surprins-o cei care au săpat poarta în 1893 nu era şanţul de apărare, ci o eroziune a terenului, care în secolul al VI-lea a fost astupată cu cenuşă şi alte resturi. Din moment ce nu intrau pe aici carele, nu se impuneau amenajări speciale pentru a înlesni accesul în cetate.

După cum s-a văzut, pe latura de S—V a zidului de incintă al cetăţii s-au descoperit cinci fundaţii de turn [31]. Structura lor este aceeaşi cu a fundaţiei descoperite între T17 şi T18 şi descrisă mai sus. Lucrarea a fost părăsită la nivelul fundaţiei; a avut loc apoi o distrugere parţială a fundaţiilor explicată de nevoia de piatră pentru construcţii sau pentru reparaţii ce s-au executat în interiorul cetăţii. În tot cazul se simţea o mare nevoie de material de construcţie, căci numai aşa se explică demantelarea fundaţiilor de turn. Inscripţia de la poarta de E [32] se referă la construirea din temelie a cetăţii, sub împăraţii Constantin şi Licinius. Constructorii acestei perioade nu fac altceva decît să continue ceea ce alţii începuseră mai înaintea lor, adică împrejmuirea cu zid a unei arii mai largi decît avusese aşezarea din secolele II — III. (v. cap. *Incinta*, p. 55). Săpăturile efectuate în interiorul cetăţii, în apropierea zidului de incintă, în 1969 şi 1971, au arătat clar că sub nivelul secolului al IV-lea nu se mai află alte depuneri mai vechi, ci urmează loessul. Acelaşi lucru l-am remarcat la poarta de V în interior, la intrarea T15. Fundaţia zidurilor şi a turnurilor era deja făcută (ne referim

[29] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 168.
[30] Gr. Tocilescu, BAR, ms. 5 128, f. 28.
[31] Vezi nota 5.
[32] *CIL*, III, 13 734.

www.cimec.ro

la sectorul de SV), dar laturile frontale ale turnurilor fuseseră parțial distruse. În epoca constantiniană se nivelează terenul, se astupă fundațiile părăsite și se continuă înălțarea incintei [33].

Pe curtină, între T19 și T20, unde zidul face un unghi, se află o fundație de turn abandonată. O situație similară este prezentată de Themistios, în secolul al IV-lea, cînd împăratul Valens construiește o cetate pe urmele unor ziduri făcute mai de mult, dar neterminate [34].

Privind datarea fazei preconstantiniene înclinăm spre perioada lui Aurelian, cînd se construiesc o serie întreagă de fortificații pe limesul dobrogean al Dunării [35]. Or, cetatea Tropaeum Traiani care făcea parte din al doilea rînd de fortificații limitanee, trebuia și ea întărită cu ziduri de apărare, dar în același timp și extinsă. Datorită unor evenimente ce au loc în această perioadă, lucrarea încetează, fiind reluată abia la începutul secolului al IV-lea e.n.

Nu încape îndoială că ridicarea unei asemenea fortificații a necesitat, pe lîngă marele volum de muncă, și o perioadă destul de mare de timp. În general, se consideră că în anul 316, an în care este datată inscripția comemorativă de la poarta de E [36], construirea incintei era terminată. În vara anului 1970, în mortarul T21 a fost descoperită o monedă de bronz [37] emisă pentru Licinius Junior și datată în anii 321 — 324. Ea putea ajunge în mortarul zidului cu ocazia unei restaurări (din moment ce este datată între 321 — 324, iar zidul, conform inscripției, a fost terminat la 316) sau în timpul construcției zidului. Vom analiza prima situație legată de o eventuală restaurare. Precizăm că între poarta de E și de S, pe o lungime de peste 235 m, se află doar acest turn (T21) de apărare. Panta terenului are o înclinare de peste 55°, ceea ce face ca apărarea să fie lesnicioasă. Moneda a fost găsită la intrarea în turn, porțiune greu, chiar imposibil de a fi afectată de un atac ce-și propunea o breșă în zid, dată fiind grosimea foarte mare a construcției în acest punct. La o examinare atentă a zidului nu apar indicii ale unei restaurări, ceea ce ne determină să conchidem că moneda a fost pierdută în mortar în momentul în care se *construia zidul*. Deci credem că sîntem îndreptățiți să spunem că zidul de incintă nu era terminat pe toată lungimea sa în anul 316. Precizăm că tipul de monedă despre care este vorba a început să fie retras din circulație după anul 324 [38]. În favoarea celor de mai sus vine și observația făcută la poarta de V, unde la curtină, pe partea sa de N, s-au folosit „traversele" de piatră, iar din punct de vedere constructiv nu există o unitate între porțiunea de zid amintită și restul zidului de incintă [39]. Cronologic, pe zidul de incintă de la S de *via principalis* lucrurile se prezintă astfel : în a doua jumătate a secolului al III-lea se încearcă construirea unei incinte, dar lucrarea se întrerupe fiind părăsită la nivelul fundației. La începutul secolului următor reîncepe construirea fortificației, care, după cum am văzut, nu se termina la 316, continuînd și în anii următori ai deceniului al treilea. În mod deosebit atrage atenția caracterul unitar al fortificației de la *Tropaeum Traiani*, în sensul utilizării turnurilor cu latura frontală rotunjită [40]. Este un argument al construirii zidului într-o anumită epocă, anume în prima jumătate a secolului al IV-lea. În general, piatra de parament care a rămas în zid este lucrată de aceeași manieră. Fundația este mai lată ca zidul propriu-zis, uneori depășindu-l cu 0,50 — 0,60 m. Primul rînd de parament iese în afară, creînd o treaptă lată de 0,10 — 0,12 m. Deasupra acesteia zidul are un plan vertical, fără alte retrageri. Nu s-au păstrat urme ale părții de deasupra zidului ; în tot cazul, pe baza observațiilor stratigrafice, în partea superioară, zidul era acoperit cu cărămizi mari, dreptunghiulare, dispuse pe cel puțin două rînduri. Spunem aceasta, fiindcă pe nivelul de dărîmare

[33] Noile observații ne-au determinat să renunțăm la ipoteza emisă anterior (vezi Pontica, 7, p. 335) privind o părăsire organizată a lucrului, care presupunea protejarea fundației cu un strat de pămînt, operațiune executată de constructorii fundației. Așa că referirea pentru datare la moneda de la Diocletian nu mai este valabilă.

[34] I. Barnea, SCIV, 19, 1967, 4, p. 564 și urm ; DID, II, p. 395 ; FHDR, II, p. 55.

[35] DID, II, p. 271 și urm.

[36] Vezi nota 37.

[37] Moneda a fost descoperită de R. Ocheșeanu și Ioana Bogdan Cătăniciu.

[38] Claude Brenot, PN, VI, 1972, tom. XIV, p. 218.

[39] Cu ocazia curățirii emplectonului turnului T16, în vederea restaurării, la nivelul asizei a doua, am descoperit o monedă constantiniană datată între 331 — 332 (datarea aparține lui R. Ocheșeanu).

[40] Excepție face T12 care este dreptunghiular, aflat pe latura de V, la N de poartă.

www.cimec.ro

al cetății, primele căzute sînt cărămizile. Între acestea am identificat mai multe bucăți, care au urme de mortar pe ambele fețe [41].

Un alt lucru demn de remarcat este distanța de înălțime dintre nivelul de construcție *extra muros* și cel dinăuntrul cetății, care este în medie de 1,60 m. Panta a fost tăiată în plan orizontal și în șanțul săpat s-a introdus fundația. Acest lucru era în folosul amenajărilor defensive necesare în caz de atac, inamicul nereușind o străpungere a zidului, dată fiind diferența de nivel (fig. 65). Apoi acest lucru dădea construcției o trăinicie și o rezistență deosebită.

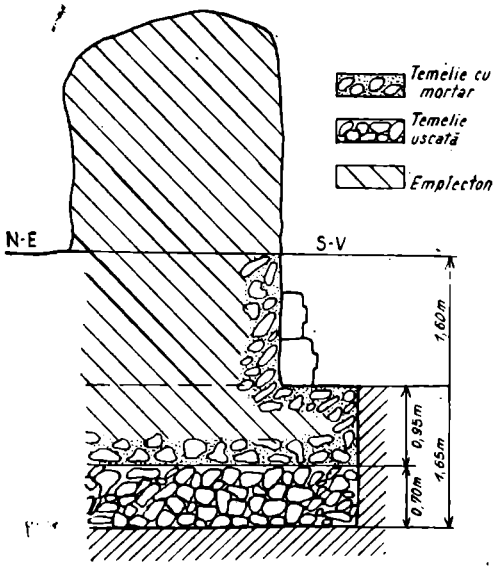

Fig. 65. — Secțiune prin zidul de incintă.

Mai sus, am amintit faptul că anumite curtine și turnuri nu mai păstrează nici un bloc de parament pe ele. De asemenea, am precizat că și blocurile scoase din degajarea curtinelor nu sînt în număr prea mare, este certă, deci, refolosirea acestor blocuri la alte construcții în epocile următoare abandonării cetății.

Din punct de vedere stratigrafic, lucrurile se prezintă în felul următor: stratul vegetal are o grosime de 0,25 — 0,40 m (fig. 66). Sub el, pe o lungime de pînă la 6 m de la zid, se întindea stratul de dărîmare al cetății, compus dn moloz, pietre desprinse din zid, blocuri de parament. Grosimea maximă a acestui strat este de 1,50 m pînă la 2 m. La baza acestuia se întîlnesc cărămizi fragmentare sau întregi, căzute din partea superioară a zidului, pe *nivelul de dărîmare*. Stratul de sub acest nivel are o grosime ce variază între 0,20 m lîngă zid și 0,70 m la 4—6 m depărtare de zidul de incintă; s-a recoltat o cantitate apreciabilă de ceramică romană tîrzie, specifică secolului al VI-lea e.n.

Sub stratul amintit se află trei straturi de depuneri deosebite între ele prin culoare și compoziție. Primul strat este din pămînt gălbui; al doilea din pămînt negru, fiind pigmentat

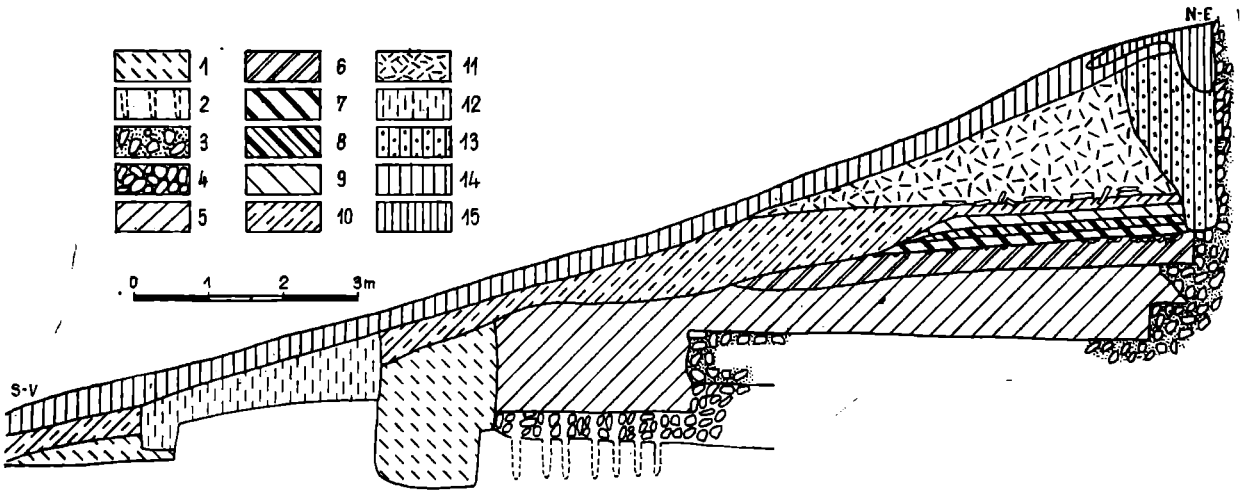

Fig. 66. — Profilul secțiunii C17, pe curtina T17 — 18.

[41] Majoritatea cărămizilor au mortar pe o singură față, pe ambele fețe am întîlnit numai în 4 — 5 cazuri.

www.cimec.ro

din abundență cu cărbuni, iar cel de-al treilea este de culoare ceva mai deschisă, dînd impresia că este bătătorit. Considerăm că aceste depuneri aparțin perioadei scurse de la construirea zidului în prima jumătate a secolului al IV-lea pînă la distrugerea cetății. La baza acestor depuneri se află *nivelul de construire* a zidului din vremea lui Constantin și Licinius. Nivelul stă pe umplutura de deasupra fundației de turn abandonate. După cum am mai spus, nivelarea zonei, unde urma să se ridice zidul, a fost făcută la începutul secolului al IV-lea, cînd s-a reluat activitatea de ridicare a fortificației. Nivelul este format din mortarul scurs și resturile de piatră cioplită care au creat un veritabil pavaj lat de 2 — 3 m de la incintă. Umplutura de sub nivelul de construcție este din pămînt de diverse nuanțe și compoziții provenind din diferite locuri. S-au găsit fragmente ceramice romane din secolul II — III, precum și fragmente ce provin din vase getice. Cu ocazia nivelării s-a astupat și latura frontală semicirculară a fundației, care fusese demantelată pe o adîncime de 1,20 m.

La 1,6 m de zidul de incintă a apărut un bordei feudal timpuriu, la 0,40 m sub nivelul de călcare actual. Bordeiul tăiase stratul de sub nivelul de dărîmare al cetății. În mod deosebit, reține atenția capătul dinspre zid al profilului, unde au fost suprinse două șanțuri. Cel de deasupra a fost săpat cu ocazia descoperirii traseului zidului de către Paul Nicorescu, în perioada dintre cele două războaie mondiale, și are o adîncime de cca 1 m. Cel de-al doilea șanț este mult mai mare, adîncimea sa fiind de 2,50 m. Scopul, în care a fost efectuat șanțul, este demantelarea sistematică a zidurilor de incintă, desprinderea blocurilor de parament. Din șanț s-au recuperat fragmente ceramice feudale timpurii, care au dus la formularea ipotezei că demantelarea incintei a avut loc în secolele X — XI [42].

[42] DIVR, p. 592.

www.cimec.ro

IV. SECTORUL A ŞI VIA PRINCIPALIS B—C

Alexandru Barnea

1. Sectorul A, poarta de E, la N de via principalis

În anii 1968 — 1974 a fost cercetată o arie de circa 1 200 m² aflată la N de strada principală a cetăţii şi cuprinsă între zidul de incintă şi latura de răsărit a bazilicii numite „simplă" (fig. 67 ; 68/1). S-au efectuat un număr de nouă secţiuni orientate aproximativ în direcţia E—V, perpendiculare pe zidul de incintă şi paralele cu strada principală, lungi de circa 40 m fiecare, una din ele, SIV, prelungindu-se peste zidul de incintă, în afara acestuia, în scopul unei corelări a situaţiilor stratigrafice din interior cu cele din exterior. Totodată s-au făcut unele sondaje, unul perpendicular pe axul străzii către N (SVbis) şi altele trei parţiale în SIII şi SIV, două în interiorul şi unul în exteriorul zidului de incintă, toate în scopul cunoaşterii mai multor elemente privind aşezarea romană preconstantiniană. Ulterior, treptat, s-au înlăturat martorii dintre secţiunile SI — SIX, pentru degajarea în suprafaţă a porţiunii de cartier surprinse între bazilica „simplă" şi zidul de incintă. De asemenea, s-a mai făcut un sondaj de mici dimensiuni imediat la V de T1, în scopul cunoaşterii unor date anterioare situaţiilor din secolele IV — VI în această zonă a porţii de E.

Dezvelirea în suprafaţă a porţiunii de cartier situate în aria dintre bazilica „simplă" (A) şi zidul de incintă, s-a oprit cu cîteva excepţii, la ultimul nivel de locuire sau refacere şi folosire a construcţiilor. S-a constatat că această porţiune de cartier era împărţită în două de o stradă pavată cu pietricele, fragmente ceramice şi lut, orientată N—S, perpendiculară pe strada principală şi comunicînd cu aceasta, urcînd în pantă de la S spre N şi îngustîndu-se totodată. Lăţimea străzii în extremitatea de S era de 7,70 m, iar la limita de N cunoscută în prezent, de circa 6 m. Datorită săpăturilor efectuate anterior pentru degajarea străzii principale, nu a fost posibilă stabilirea unei legături sigure între ultimul nivel de călcare din strada laterală cu acela din strada principală. Dealtfel, prin secţiunile SI şi SIII a trebuit, în cea mai mare parte, să se înlăture pămîntul şi resturile arheologice aruncate la dezvelirea străzii principale. S-a putut stabili însă că strada N—S a funcţionat pe porţiunea dezvelită aproximativ din ultima parte a secolului al IV-lea e.n. pînă la sfîrşitul secolului al VI-lea şi, probabil, începutul celui următor. În plus, sondajele amintite anterior au arătat că structura urbană nu era aceeaşi înainte de refacerea cetăţii, dar că a existat, sub o altă formă, în aceeaşi zonă. Chiar în porţiunea dinspre S a străzii laterale, pe o distanţă cuprinsă între aproximativ 10 şi 14 m de axul străzii principale, s-au descoperit prin sondajele efectuate (fig. 67 ; 11 ; 13) temeliile unor clădiri cu orientare puţin diferită de cele vizibile în plan şi care au fost desfiinţate cu prilejul tăierii străzii mai tîrzii N—S, sau anterior. Fragmentele de ziduri rămase aveau grosimea de 0,70 — 0,75 m şi erau ridicate din blocuri de calcar tăiate neregulat, legate între ele cu pămînt galben. Ele par să reprezinte numai resturi ale temeliilor unor clădiri din secolele II —III, distruse probabil la începutul secolului al III-lea, din moment ce într-una din aceste temelii se afla ascunsă oala de lut conţinînd un tezaur de 1 548 denari de argint, între care ultima monedă de la Septimius Severus, este databilă în jurul anului 204 e.n. Se pare că, cel puţin în această porţiune, nu a avut loc nici o refacere ulterioară pînă la reconstrucţia cetăţii şi tăierea străzii laterale de care ne-am ocupat mai sus, necesară după desfiinţarea *intervallum*-ului.

Observaţia făcută cu privire la panta străzii laterale, care urcă spre N în porţiunea dezvelită (cca 33 m lungime de la axul canalului străzii principale) se aplică, diferenţiat, şi clădirilor în aceeaşi direcţie, ele fiind dispuse în trepte urmînd către N. Grosimea zidurilor

www.cimec.ro

lor, în exclusivitate legate cu pămînt negricios, variază între 0,67 — 0,75 m. Acestea s-au păstrat pe o înălțime variind între 0,30 — 0,50 m minimum și 1 — 1,50 m maximum. Descoperirea în numeroase situații a unui strat gros uneori de 1 m de dărîmături cu urme de chirpici amestecat cu resturi de olane, ne-au dus la concluzia că, în majoritate, suprastructura zidurilor era clădită din calupuri de chirpici peste care era așezat un acoperiș dintr-o structură de lemn acoperită cu olane. Construcțiile, cu excepția unor anexe interioare sau exterioare lor, au forme rectangulare.

Edificiul nr. 1. Ca toate clădirile de la E de strada laterală descoperite pînă acum, și aceasta folosește la E zidul de incintă, fiind adosată lui și evident ulterioară, fără a se putea preciza însă cu cît timp. Modificarea aceasta, care a însemnat în situația din sectorul cercetat o închidere a intervalului dintre insulă și incintă, pare să fie cuprinsă într-o serie întreagă de astfel de modificări cu efect asemănător: desființarea intervalului dintre insule și incintă prin acoperirea lui cu construcții noi și crearea unor noi străzi care să permită accesul la aceste construcții și, din loc în loc, la incintă. Chiar dacă datele arheologice nu sînt încă suficiente, presupunem că acest fenomen, legat desigur de înmulțirea populației în interiorul zidului de incintă, își are începuturile abia în ultimul sfert al veacului al IV-lea. Mai sigură este poziția în timp a urmelor de construcții mai mici din piatră legată cu pămînt alăturate turnului T1 către N și probabil, măcar în parte și incintei, urme ce prin poziția lor atît în plan, cît și stratigrafic, sînt de interpretat ca un efect al admiterii în imperiu de către Theodosius I a federaților goți [1].

Revenind la edificiul A1, menționăm că are dimensiunile de 8,50 m × 9,30 m. Compus din două încăperi legate printr-o intrare cu trepte plasată către extremitatea de V a zidului despărțitor, avea două intrări, în linie cu cea dintre camerele α și β, una la S, iar cealaltă la N, mărginită de două baze de coloane din calcare de tipul celor tîrzii și prevăzută și aceasta cu trepte, nivelul fiind din ce în ce mai ridicat de la S către N. La circa 2 m S de încăperea 1α se aflau trei altare refolosite, după cum s-a observat mai demult [2], ca stîlpi pentru un portic în fața intrării în clădirea nr. 1, sau pentru susținerea unui acoperiș al ei prelungit pînă în dreptul acestora. Aducerea din afara cetății a acestor piese la sfîrșitul secolului al V-lea sau începutul celui de-al VI-lea este confirmată de situația stratigrafică a altarelor, ale căror fundații se află îngropate sub nivelul aparținînd secolului al VI-lea, într-un pămînt gălbui, bătătorit, în care se afla, la aceeași adîncime (circa 0,30 m) cu bazele a două dintre altare, fundul unei farfurii din pastă roșie cu decor stampat, reprezentînd o cruce și două capete umane (v. *Ceramica*, N.V.2.1.), databil la sfîrșitul secolului al V-lea și începutul celui următor. Încăperea 1α are, în interior, dimensiunile 5,10 m N—S × 8,60 m E—V. În stratul gros de dărîmături s-a găsit în colțul de N—V un *mortarium* mare din calcar, avînd diametrul de 0,65 m (aflat în prezent în Muzeul de arheologie din Constanța), așezat pe un bloc mare din calcar. Sub stratul gros (0,50 — 1 m) de dărîmături și pămînt în care erau amestecate pietre, fragmente de țigle, olane și sfărîmături din cărămizi de chirpici arse, s-a putut surprinde un nivel de călcare, reprezentînd ultima fază de locuire a încăperii, dintr-un pămînt gălbui. În dărîmături, în apropiere de *mortarium*, deasupra nivelului de călcare, o monedă de bronz de la Iustinian (anii 546 — 547) certifică utilizarea acestei încăperi în această vreme dacă nu și mai tîrziu. Dealtfel, în apropierea zidului de S al construcției nr. 1, de data aceasta în afara ei, și foarte aproape de nivelul de călcare din dreptul altarelor refolosite, o monedă de bronz de la Iustin al II-lea din anul 572 — 573 vine să confirme cele spuse mai sus. În afară de numeroase fragmente ceramice tipice pentru secolul al VI-lea — între care menționăm fragmente de amfore cu striuri mărunte și ușor ondulate, care nu lipsesc pretutindeni unde se certifică o locuire în secolele V — VI e.n. — s-a găsit, în extremitatea de N—E a încăperii 1α, corpul fragmentar, înfipt în nivelul de călcare cu cca 0,50 m, al unui chiup, cu diametrul maxim de 0,70 — 0,75 m.

[1] Cu privire la așezarea goților lîngă cetăți, în afara lor (πρὸ τῆς πόλεως, Zosimos, IV, 40), cf. DID, II, p. 403 — 404, unde este și bibliografia problemei. Referitor la *intervallum* și la desființarea lui, a se vedea mai jos capitolul despre urbanism, unde chestiunea este expusă mai pe larg de către arh. M. Mărgineanu-Cârstoiu, în acord cu subsemnatul.

[2] Al. Barnea, SCIV, 20, 1969, 4, p. 595 și urm.

www.cimec.ro

Incăperea 1β, foarte îngustă (8,60 × 1,90 m), aflată la nord de 1α, se găsea față de aceasta la un nivel mai înalt cu 0,50 — 0,60 m. Aproximativ aceeași diferență se remarcă în cazul trecerii de la încăperea 1β la stradela pavată cu dale de calcar situată la N și care permitea pe de o parte accesul la intrările străjuite de coloane din clădirile nr. 1 și nr. 2, și pe de altă parte, probabil, și la zidul de incintă. Lățimea maximă a stradelei atinge 3,30 m (fig. 69/1).

Edificiul nr. 2 (lățimea intrării 1,60 m) are în fața intrării un pavaj din dale mari de calcar, ce se încadra perfect în nivelul general al pavajului stradelei, avînd dimensiuni mai mari (2×1m) decît intrarea propriu-zisă, flancată, după cum se pare potrivit urmelor întîlnite, de coloane așezate pe baze cu profilatură simplă, din calcar, cu diametrul tamburului superior de 0,35 m. Cîteva blocuri de calcar așezate către colțul clădirii înspre S, precum și un alt bloc mai mare (0,80 × 0,64 m) în marginea străzii, în colțul de S—V, aveau funcția de a apăra colțul exterior al zidului de eventuale loviri datorate circulației de pe stradă. Dealtfel, un bloc asemănător era așezat și în colțul de N—V al edificiului nr. 1, tot înspre strada N—S, în același scop de protecție.

Încăperea α a edificiului nr. 2 are dimensiunile în interior de 8 m E—V × 7,40m, și era prevăzută cu încă o intrare, distrusă și blocată rudimentar, probabil în ultima ei fază de locuire. Porțiuni dintr-o podea de lut s-au găsit în interiorul ei, în apropierea intrării de S, dar ea pare a reprezenta o fază anterioară ultimului nivel de locuire. Materialul ceramic fiind puțin semnificativ, o monedă găsită în dărîmăturile care au distrus podeaua rămîne singurul indiciu de datare, care însă nu ne ajută pentru o precizare în plus: o monedă de bronz de la Iustinian, bătută la Constantinopol, datînd din anul 538— 539, nu face decît să confirme activitatea constructivă, dar și economică desfășurată în această zonă în prima jumătate a secolului al VI-lea. Tot din această încăpere provine și un inel mic de bronz cu un rudiment de cruce, turnat după cît se pare, databil în a doua jumătate a secolului al VI-lea (v. *Ceramica*, N.VI.B.10.9).

Zidul intermediar între încăperile α și β ale edificiului nr. 2, destul de mult distrus către zidul de incintă în bună parte și de săpăturile mai vechi, nu pare să fi avut vreo intrare care să facă legătura între cele două încăperi. În schimb, camera 2β era prevăzută cu o intrare lată de 1,60 m, cu prag, în care se văd orificiile pentru fixarea și asigurarea ușii, precum și o treaptă către strada N—S (fig. 68/2, 3). Această încăpere, avînd 8 m în interior pînă la zidiul de incintă pe care se sprijină, nu a fost încă dezvelită integral, aici aflîndu-se limita de N, la care s-a oprit degajarea în suprafață a cartierului de care ne ocupăm. În interiorul încăperii 2β, între materialele arheologice obișnuite pentru ultima parte a secolului al VI-lea din care majoritatea sînt fragmente ceramice și resturi de materiale de construcție din suprastructuri (fragmente de olane, în special), foarte rar s-au putut întîlni piese întregi sau întregibile. Un opaiț databil în a doua jumătate a secolului al VI-lea, piriform, grosolan lucrat, și cu linii radiare neregulate în jurul discului (v. *Ceramica*, N. VI. B.9.1), avînd tortița dispărută, și o piesă tăiată din cărămidă, cu *sgrafitti* creștine (v. *Ceramica*, N.VI.B.10.13, imitație de pixidă ?) sînt printre puținele piese mai semnificative descoperite în această arie. Ultima piesă menționată aici este, ca element de artă creștină, un unicat pentru această perioadă la *Tropaeum* și chiar în Dobrogea. Deși nu există analogii directe pentru o astfel de piesă cu *sgrafitti*, decorația ei se încadrează în înclinația spre stilizare din arta creștină a secolelor V — VII, la care se adaugă tendința artei provinciale spre umplerea spațiului liber din jurul unei reprezentări (*horror vacui*), toate acestea dublate de stîngăcia artizanului și însăși tehnica *sgraffito*-ului [3].

Dacă încăperile 2α și 2β par să fi fost o parte dintr-o casă de locuit, în schimb, edificiul descris înaintea acestora și notat cu nr. 1 avea, credem, o destinație comercială, dată fiind așezarea lui către o zonă circulată și modul original de folosire a spațiului din fața laturii de S a camerei 1α, cu porticul scund alături de care se afla și un fel de banchetă din calcar.

[3] Acestei tehnici i se datorează mai curînd și asemănarea fortuită cu unele reprezentări din cariera de cretă de la Murfatlar (= Basarabi, jud. Constanța), din sec. X — XI, cf. DID, III, p. 180 — 233, *passim*.

www.cimec.ro

Edificiul nr. 3, situat cu latura de S spre strada principală şi cea de E spre stradela N—S, pune mai multe probleme atît din punct de vedere al destinaţiei, cît şi al fazelor constructive.

Compus din patru încăperi, una lungă la S şi trei mai mici la N de aceasta, edificiul avea dimensiuni cuprinse între 25,60 m E—V şi 15 m către N. Dintre încăperi, cea mai veche pare să fie 3β (8,70 × 6 m în interior), datorită căreia, încăperea 3α, construită ulterior şi aliniată la porticul străzii principale de pe latura de N, a căpătat forma unui L îngroşat cu braţul scurt către N. Încăperea 3β se înscria în planimetria, încă foarte puţin cunoscută, a aşezării din secolele II—III, acest fapt verificîndu-se parţial cu ruinele zidurilor E—V descoperite sub strada N—S, între încăperile 1α şi 3α, unde a fost descoperit şi tezaurul de denari imperiali. Elementele stratigrafice (mai ales profilele SIV şi SV) şi materialul arheologic surprins pe nivel, într-un strat gros de arsură, datează distrugerea acestei încăperi cel mai tîrziu către jumătatea secolului al III-lea e.n., adică la o dată la care încăperile 3α, γ şi δ nu existau, ele fiind ridicate cel mai devreme în cursul secolului al IV-lea e.n. Ulterior distrugerii prin incendiu a încăperii 3β, aceasta nu a mai fost refăcută cel puţin pînă la nivelarea şi reconstrucţia constantiniană. La construirea încăperilor α, γ şi δ, s-a renunţat la zidurile V şi N ale încăperii (sau casei?) 3β, acestea fiind parţial demantelate. Noii constructori s-au rezumat să refolosească numai zidurile dinspre E şi S ale construcţiei mai vechi, ridicînd pe latura de V un nou zid, unitar cu latura de S a încăperii α, şi la numai 0,25 m V de zidul de V demantelat al încăperii β. Mai tîrziu, şi acesta a fost parţial distrus către N, în timpul construirii către sfîrşitul secolului al V-lea şi începutul celui de-al VI-lea a bazilicii creştine, cînd încăperea β a fost parţial acoperită de groapa de mortar amestecat cu cărămidă pisată, utilizat la ridicarea zidurilor bazilicii. Materialele arheologice descoperite în încăperea β în stratul de arsură şi pe nivelul pe care-l suprapune, opaiţe, fragmentele unei farfurii, o oală de uz comun lucrată cu mîna, unelte din fier, un bol de sticlă de factură deosebită ş.a. [4], datîndu-se îndeobşte în prima jumătate a secolului al III-lea, confirmă cele scrise mai sus cu privire la data distrugerii acestei încăperi cu podea de lut şi urme ale unei podele cu pietre mărunte către S. Unele obiecte găsite aici ar indica prezenţa unui atelier de prelucrare a metalelor. În plus, oala de uz comun lucrată cu mîna indică păstrarea în perioada amintită a unor tradiţii ale substratului getic, prezent chiar în aşezarea romană întărită de la *Tropaeum*. O secţiune-sondaj efectuată pe direcţia N—S, pornind de la nivelul incendiat, în încăperea 3β, în mijlocul acesteia, secţiune prelungită ulterior pînă la canalul din centrul străzii principale, a adus date interesante privind etapele anterioare acestui nivel. Un strat de nivelare de grosime variabilă (între 0,10 şi 0,50 m) acoperă urmele parţial distruse a două niveluri anterioare de locuire, terminate fiecare cu cîte un strat de arsură, care marchează cronologic a doua jumătate a secolului al II-lea (probabil invazia costobocilor din 170) şi respectiv, sfîrşitul secolului al II-lea sau începutul celui următor. Această situaţie ar putea fi legată, chiar dacă lipsesc încă alte elemente, de momentul încetării, în jurul anului 204, a tezaurizării denarilor descoperiţi tocmai într-unul din zidurile care corespundeau, împreună cu cele ale încăperii 3β, unei planimetrii mai vechi a aşezării romane anterioare secolului al IV-lea.

Încăperea 3α, cu patru intrări de cîte 2 m lăţime către S (numai prima intrare dinspre E are lăţimea de 1,50 m) avea probabil o destinaţie comercială şi era legată de cele două încăperi-ateliere γ şi δ printr-o intrare cu trepte către γ (fig. 69/2), în δ ajungîndu-se pe latura de N a acesteia din urmă fie prin stradă, fie mai curînd prin intrarea de N a încăperii γ, pe sub spaţiul ce-l presupunem acoperit şi susţinut de coloane şi zidurile laterale dintre γ şi δ şi edificiul 4. Între toate acestea şi încăperea-magazin 3α, presupunem a fi existat o strînsă legătură impusă de funcţionarea camerelor-ateliere γ şi δ.

Pentru moment, sărăcia de material arheologic mai concludent ne împiedică de la afirmarea fără dubii a destinaţiei mai exacte a complexului 3—4. Se poate spune că în secolele V — VI acestea funcţionau împreună, iar la construirea bazilicii „simple", cel mai tîrziu, încăperea 3β a fost definitiv desfiinţată, rămînînd în funcţie cu unele refaceri mai greu de detectat încăperile 3α, γ, δ şi edificiul 4. Acesta din urmă funcţiona probabil ca depozit de cereale, dacă avem în vedere sfărîmăturile a trei chiupuri, găsite în interiorul lui, două în col-

[4] V. cap. *Ceramica şi descoperiri mărunte*, nr. NIII 9.1,3 şi 4; 2.18; 1.2; 10.14 şi 23; 10.2.

www.cimec.ro

ţul de S—V şi unul către E. Un canal de scurgere a apei făcut din pietre, ţigle şi cărămizi porneşte de la o platformă de pietre din colţul de S—E al încăperii 3γ, şi, trecînd prin zid către E, merge în pantă uşoară paralel cu zidul de S al încăperii δ, coborînd în strada N—S (fig. 69/1). Pornind de la mijlocul canalului către N, în încăperea δ se află o altă platformă de pietre, unde era refolosit şi un fragment de inscripţie votivă din secolele II — III, platformă de care se sprijină construcţia aproximativ circulară cu diametrul interior de 1,80 — 1,85 m, avînd un zid din pietre mici neregulate şi fragmente de cărămizi legate cu pămînt, înalt de 0,30 m, iar în interior un pat de pietricele, lut bătătorit şi fragmente ceramice, aflat la acelaşi nivel cu nivelul de călcare din încăpere [5]. Privind încăperea 3δ după poziţia şi aspectul ei general (fără zid despărţitor către N şi cu platformă rectangulară înaltă de 1 m către N—V), la care se adaugă prezenţa construcţiei circulare şi mai ales a canalului de scurgere, considerăm că aceasta a putut funcţiona ca un fel de curte interioară (*atrium*) (fig. 69/1). Între materialele arheologice din încăperea δ, mai semnificative sînt două fragmente de opaiţe databile în ultima parte a secolului al VI-lea, un fragment din marginea unui disc de opaiţ decorat radiar, şi o ansă din pastă gălbuie-nisipoasă, avînd imprimat un chip omenesc foarte stilizat, databil în aceeaşi perioadă (v. *Ceramica*, N.V. 9.5). Monedele, toate de bronz, probează folosirea încăperii între sfîrşitul secolului al V-lea şi sfîrşitul secolului al VI-lea cel puţin : una de la Leon nedatată sigur (457 — 474), şi cea mai nouă de la Tiberiu al II-lea Constantin, anul 580 — 581, ultima găsită nu departe de construcţia rotundă. Menţionăm, în plus, că folosirea concomitentă a edificiilor 3 şi 4 este probată de descoperirea în spaţiul dintre încăperea 3δ şi 4, pe un nivel din lut burduşit de dărîmături, a unei monede de bronz de la Iustin al II-lea din anul 568 — 569, bătută la Nicomedia. În cursul săpăturilor arheologice, şi către încheierea lor, în această zonă, la dezvelirea în suprafaţă, atenţia ne-a fost atrasă de spaţiul mai sus amintit, care, precizăm aici, permitea accesul dinspre strada N—S în 3δ, 4 şi 3γ, pe de o parte, iar pe de alta lăsa liber, pare-se fără vreo uşă, pe sub un acoperiş sau portic comun, accesul în încăperea 3δ, unde probabil era nevoie de o circulaţie mai largă şi de asigurarea ventilaţiei acestei încăperi. Intrarea din stradelă în aceste culoare se făcea pe lîngă un monument funerar mai vechi reprezentînd doi lei, găsit răsturnat *in situ*, dar aflat iniţial cu faţa către stradă, sculptură în calcar de manieră tipic provincială adusă probabil de locuitorii aşezării romane tîrzii din necropola romană mai veche (fg. 70/2, 3).

Menţionăm în acest context, prezenţa pe latura de V a încăperii 3γ a unei construcţii adosate de forma unei abside, a cărei destinaţie e mai greu să o stabilim, cu diametrul aproximativ de 2 m, demantelată către N de o groapă de gunoi din secolul al VI-lea, aflată în extremitatea de E a platformei de mortar cu cărămidă pisată. Groapa a distrus şi o parte din zidul de N al încăperii 3β pînă aproape de punctul în care temelia zidului de V al încăperii 3γ se sprijină pe acesta. Am remarcat prezenţa în această groapă a foarte numeroase fragmente din vase de sticlă de calitate destul de unitară, de obicei verzuie cu bule mici de aer. S-au găsit aici numai două tipuri de vase din asemenea sticlă : picioruşe de formă conică aparţinînd unor pahare mici cu funduri subţiri (diam. max. 0,02 — 0,03 m), îngroşîndu-se către partea superioară, cu resturi păstrate în unele cazuri din cupa mai largă a vasului (v. *Descoperiri mărunte*, N.V. 10.8, 9,10, 11 şi 12), ultimele considerate de unii cercetători drept un fel de opaiţe sau chiar candele. Atît prima, cît şi a doua formă se datează de obicei în secolele V (către sfîrşit) şi VI— VII e.n. Nu avem dovezi dacă ele provin de la vreun atelier local ; presupunem numai că ar fi putut exista la Adamclisi în această perioadă un asemenea atelier, înrudit cu cele din Asia Mică din aceeaşi perioadă de timp. Producţia locală de sticlărie în secolele V — VI la Adamclisi pare posibilă, dacă luăm în considerare bogăţia neobişnuită de resturi din obiecte de tipul celor de mai sus, găsite în multe din săpăturile care au dezvelit ultimele niveluri de locuire din cetate.

Edificiul nr. 4. Zidul de N al acestuia (fig. 68/4 ; 69/1) a fost găsit foarte curbat către interior, şi o parte din dărîmăturile lui căzuseră de la părăsirea construcţiei înăuntrul ei. Se pare că,

[5] În unele cazuri (la *Histria)*, asemenea construcţii au fost considerate cuptoare, eventual cuptoare de pîine : Gr. Florescu, *Histria*, I, p. 311, unde aceste construcţii au urme de cenuşă şi arsură ; M. Sâmpetru, SCIV, 22, 1971, 2, p. 221. La *Tropaeum*, încă nu putem preciza destinaţia lor, datorită numărului încă mic al unor asemenea încăperi, stării lor precare şi lipsei oricăror urme de cenuşă sau arsură în interiorul lor.

www.cimec.ro

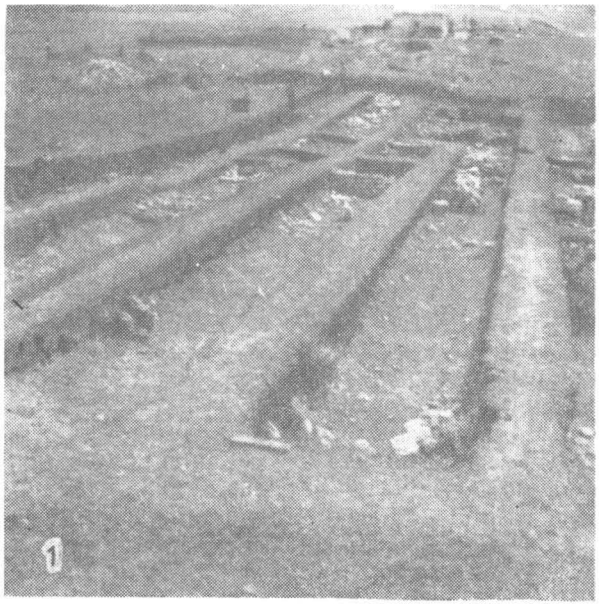

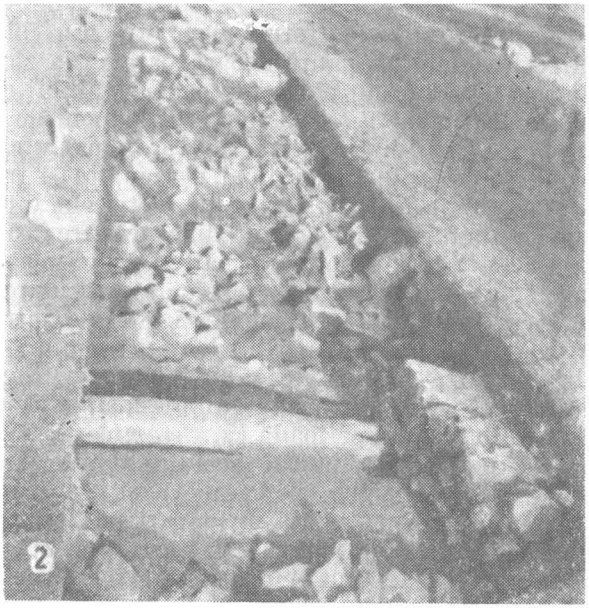

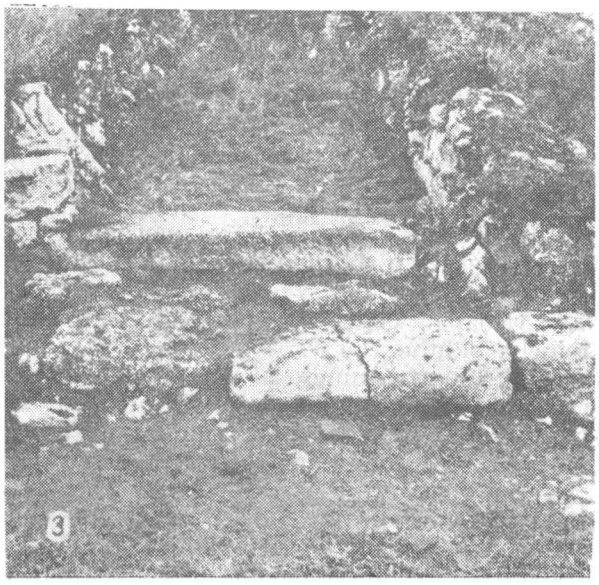

Fig. 68. — 1, sector A, vedere generală către E a săpăturilor arheologice, SV — IX, de la dreapta la stînga 1973); 2, pragul dinspre strada V.I al încăperii A2β; 3, același prag văzut dinspre V, după dezvelirea treptei și străzii; 4, vedere către S—E din timpul dezvelirii încăperii cu chiupuri (A4).

www.cimec.ro

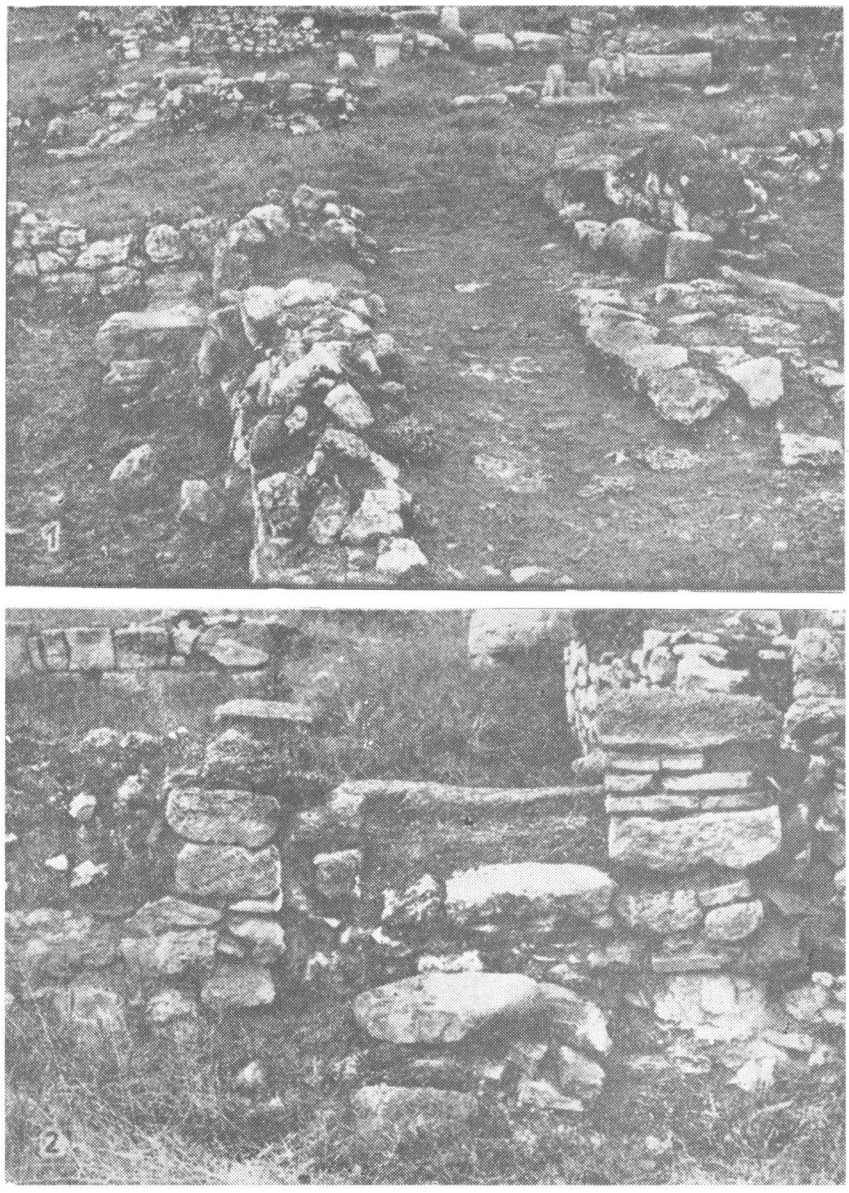

Fig. 69. — 1, accesul pavat dintre A1 şi A2, vedere către V; în planul al doilea, A3 şi A4; 2, treptele şi pragul încăperii A3γ, vedere către N.

www.cimec.ro

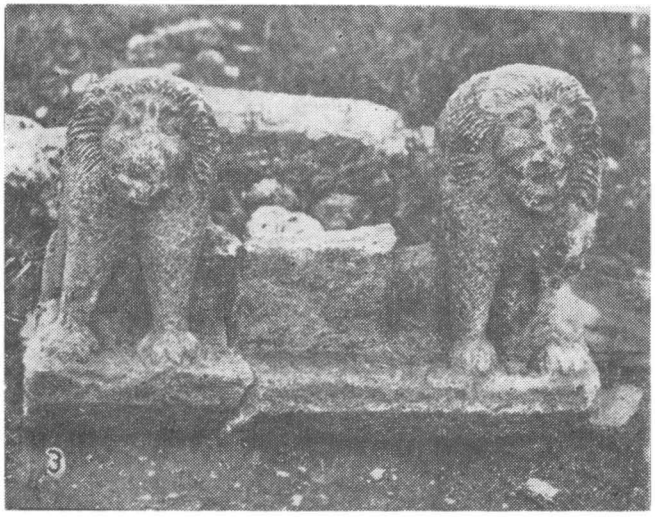

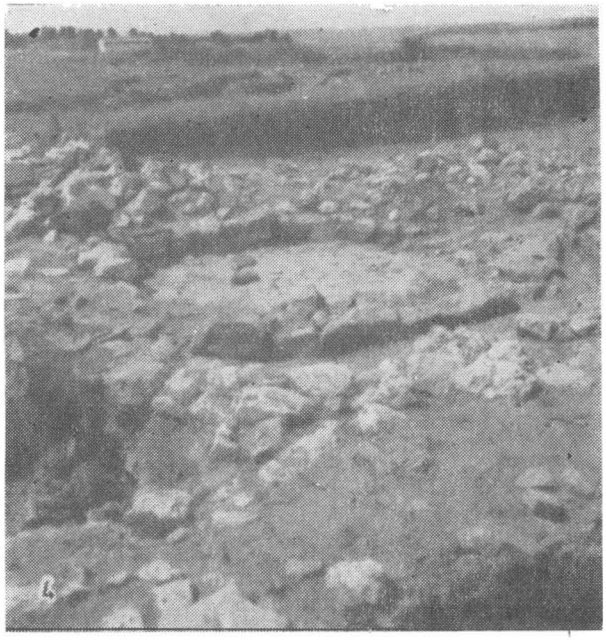

Fig. 70. — 1, canalul de scurgere din încăperea A3δ, vedere către V; 2, leii funerari dintre A3δ și A4 în momentul descoperirii, vedere către N; 3, leii funerari în poziția originară; 4, încăperea circulară cu pavaj de cărămidă anexată edificiului A5, vedere către S-V.

www.cimec.ro

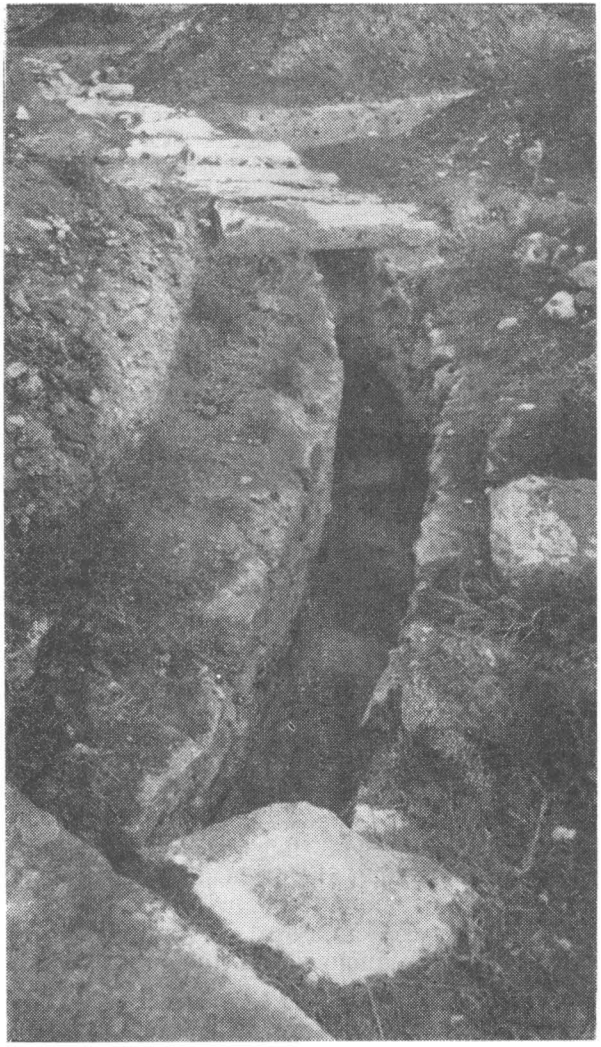

Fig. 71. — Canalul pentru scurgerea apelor, la E de turnul 1 al cetății.

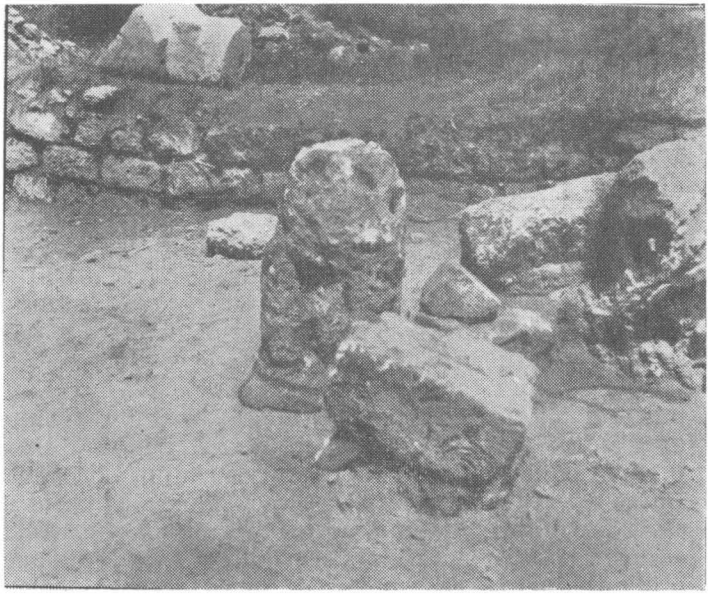

Fig. 72. — 1, *via principalis*, porțiunea dintre edificiile B2 și C1—3, vedere către E—N—E (1975); 2, *via principalis*, fragment de coloană descoperită *in situ*, pe baza ei, în fața edificiului B2 (v. nr. 4.3, cap. *Piese de arhitectură*).

www.cimec.ro

din cauza pantei terenului şi a construcţiei mai slabe, acest fenomen se produsese încă de la începutul secolului al VI-lea, din moment ce, înspre partea lui centrală, în interior, a fost adus un fragment de fus de coloană să sprijine, dacă nu zidul care a fost şi dublat, cel puţin, suprastructura construcţiei în limita ei de N. La N de edificiul nr. 4 se afla un culoar îngust de maximum 1,50 m, care îl separa de edificiul nr. 5. Acest pasaj a fost închis către E, împiedicînd accesul dinspre strada N—S într-un moment mai greu de precizat, probabil la sfîrşitul secolului al VI-lea sau începutul celui următor. Către N a apărut, pînă la limita de N a secţiunii SIX, un alt edificiu, a cărui încăpere de S, 5α, are lărgimea (E — V) de cca 15m. Acesteia i-a fost adosată către S, în apropierea colţului de N—V al edificiului nr. 4, o altă construcţie, de formă circulară şi dimensiuni asemănătoare celei din 3δ, dar avînd pavaj de cărămidă în interior şi prezentînd două faze de construcţie. În zidăria legată cu pămînt a acestei construcţii (fig. 70/4), a fost refolosit şi un capitel corintic fragmentar, databil, în secolul al VI-lea, tăiat din calcar (v. *Piese de arhitectură*, 5.6.1).

Este necesar să adăugăm aici că, de la construirea bazilicii „simple" (A) către sfîrşitul secolului al V-lea şi începutul celui de-al VI-lea, spaţiul dintre edificiile A3, 4 şi 5 şi limita de răsărit a bazilicii „simple" (A), măsurînd în suprafaţă 150 m², a fost nivelat şi lăsat liber de orice construcţii, permiţîndu-se accesul de jur împrejurul edificiului. Ulterior, probabil la sfîrşitul secolului al VI-lea şi începutul celui de-al VII-lea, anumite accese au fost blocate, de exemplu cel dintre zidul de V al edificiului 3α şi anexa din colţul de S—E al bazilicii, unde două ziduri mici paralele orientate E—V, aşezate la o distanţă de 4,70 m unul de celălalt, au închis stradela îngustă de 1,90 m, rămasă dintr-o altă stradă mai lată, care probabil exista înaintea construirii bazilicii.

Sondajul în cruce efectuat la V de T1, în interiorul cetăţii, a dus la descoperirea unei substructuri masive, aparţinînd secolelor II — III e.n. din blocuri mari de calcar aşezate pe un pat de mortar, pe care se sprijină crepida zidului mare de incintă în dreptul turnului T1. Această construcţie aparţinea probabil unei forme a zidului de incintă la care s-a renunţat cel mai tîrziu în momentul refacerii cetăţii, acţiune încheiată în vremea lui Constantin cel Mare, la începutul secolului al IV-lea. Construcţia mai veche a fost demantelată pînă la nivelul dinspre stradă al soclului turnului T1, şi are o grosime, la înălţimea respectivă, de 3,50 m, cu temelia la 1 m — 1,50 m sub nivelul de călcare al străzii principale. De formă rectangulară, construcţia pare să fi fost un fel de dublare a porţii fazei mai vechi a incintei, sub forma unui turn interior, cu dimensiunile de 16 × 10,30 m, în exterior şi 9 × 6,30 m în interior [6]. Limita de E a acestui rectangul nu o putem cunoaşte, ea făcînd parte acum din substructura zidului de incintă al cetăţii constantiniene; dar pare să coincidă, cu unele diferenţe, cu traseul acestei incinte.

Deasupra temeliilor din secolele II — III s-au construit mai tîrziu nişte încăperi ce au putut fi folosite ca depozite, adosate zidului dinspre V al turnului T1 şi ridicate din blocuri mici de calcar, neregulate, legate cu pămînt. Un astfel de zid a fost surprins de sondaj la 0,40 m S de latura de N a turnului, păstrat pe o înălţime de maximum 0,40 m. Datează, ca toate aceste încăperi, de la sfîrşitul secolului al IV-lea sau începutul secolului al V-lea, fiind contemporane cu o serie de resturi de clădiri din afara incintei, în unele cazuri adosate chiar zidului turnului T1, la N de acesta, ziduri surprinse de sondajul efectuat prin prelungirea secţiunii SIV în exterior, dincolo de incintă. Este un moment în care, în istoria cetăţii *Tropaeum*, funcţia de apărare a incintei era mult diminuată, acordîndu-se, ca şi în alte situaţii locale sau în ansamblu în întreaga provincie în aceeaşi vreme, un rol important federaţilor goţi în apărarea aşezărilor întărite şi a provinciei. Funcţia de apărare a incintei la care ne refeream mai sus avea să fie reluată abia odată cu eforturile constructive, care se pot remarca în ultima parte a secolului al V-lea şi în cursul secolului al VI-lea, cînd clădirile din dreptul porţii, ridicate în interior, la fel cu cele adosate turnurilor în exterior, au fost demantelate pînă aproape de temelii şi acoperite prin nivelări ce aveau să cuprindă, cum observam mai sus (v. situaţia stratigrafică din limita de V a secţiunilor SIV şi SV), şi arii din interiorul fortificaţiei.

[6] Date şi observaţii cumulate din sectorul condus de subsemnatul şi cel condus de Ioana Bogdan Cătăniciu; pentru alte detalii şi interpretarea mai pe larg a situaţiei, v. capitolul despre incintă, semnat de I.B.C.

www.cimec.ro

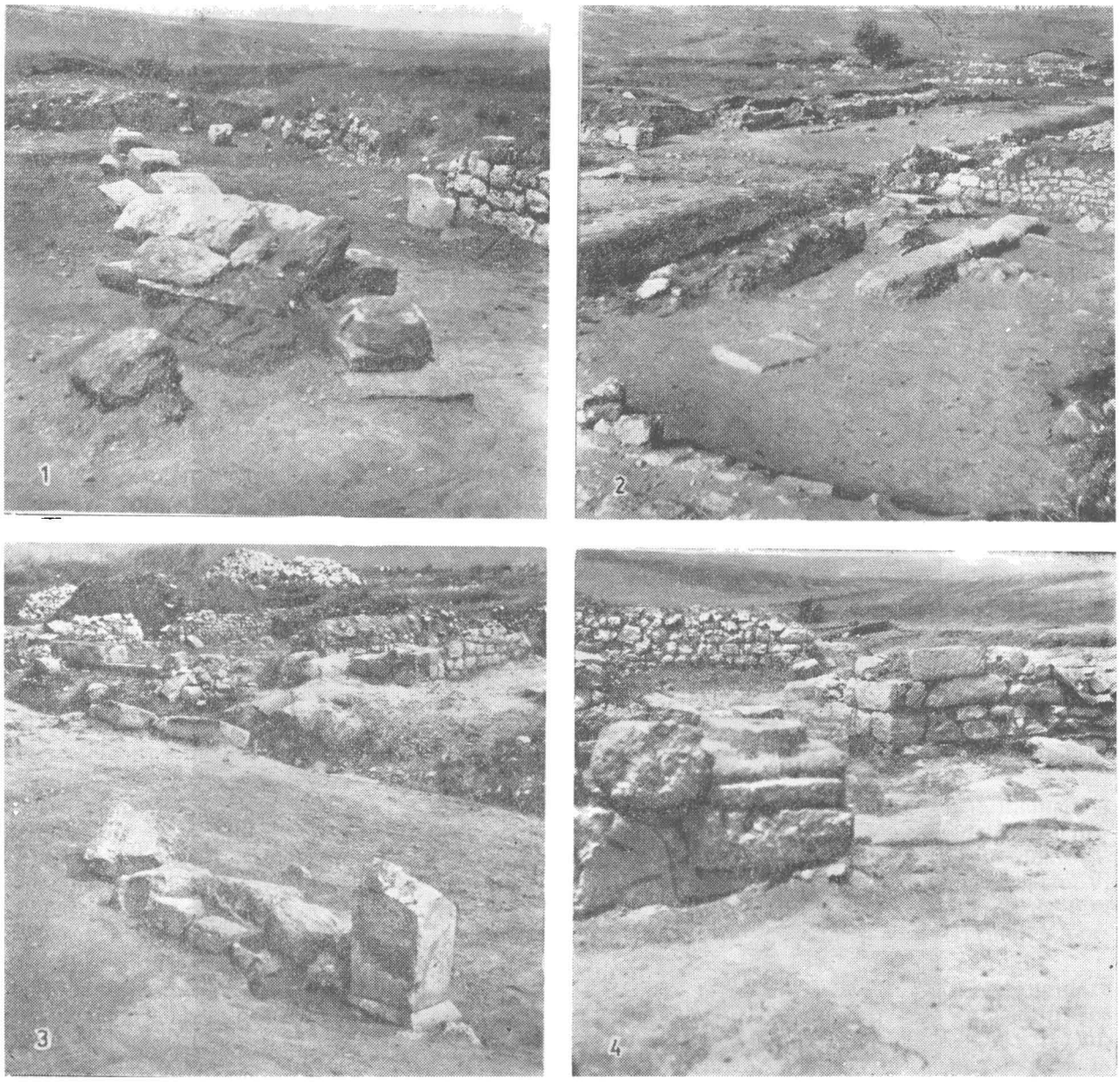

Fig. 73. — 1, resturile porticului de pe latura de N a străzii principale, în fața edificiului B2; 2, plintele porticului desființat, descoperite în încăperea C2; 3, fragmente de altare cu inscripții, refolosite la porticul străzii principale, latura de N, vizavi de edificiul C4; vedere către S—E; 4, intrarea în edificiul C3 cu un capitel ionic refolosit ca bază (nr. 5.2.1 în cap. *Piese de arhitectură*).

www.cimec.ro

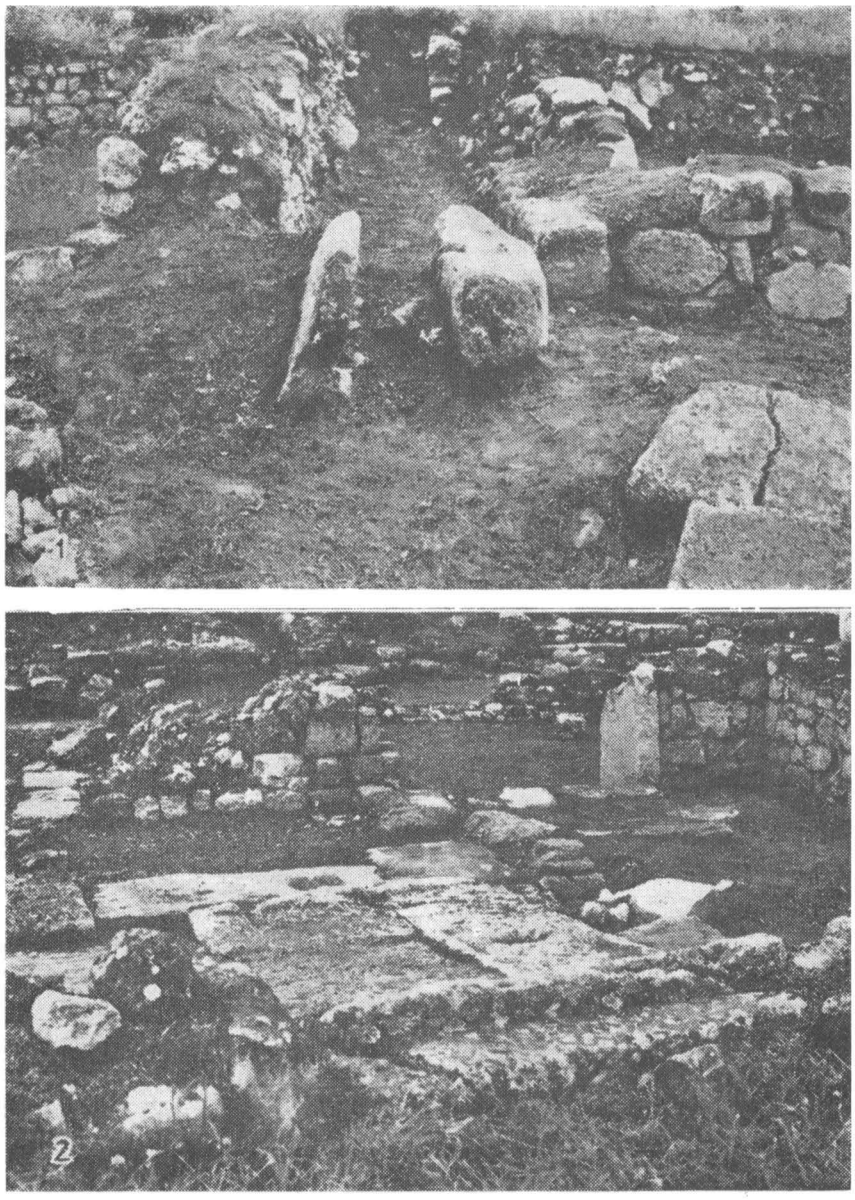

Fig. 74. — 1, strada-canal CV2 dintre C3β şi C4α, vedere către S; 2, curtea interioară pavată C5δ, vedere către N.

www.cimec.ro

2. Sectorul via principalis B—C

Săpăturile arheologice reluate în anii 1970 — 1971 la V de bazilica *forensis*, în scopul degajării străzii principale şi parţial a clădirilor aferente prin secţiuni succesive, perpendiculare pe stradă, ai căror martori au fost ulterior înlăturaţi, s-au continuat în anii 1974 — 1975 (fig. 97 ; 100). Rezultatele cercetărilor din primii doi ani menţionaţi au fost parţial publicate [7]. În total, în cele patru campanii s-a readus la lumină o porţiune de cca 100 m lungime din strada principală, pe o lăţime variind , în funcţie de situaţiile întîlnite, între 8 şi 10 m N şi S de axul canalului străzii. Cercetările au permis observaţia că, în această zonă, dintre cele două portice care mărgineau strada la N şi la S, se păstra la nivelul secolului al VI-lea numai porticul de pe latura de N (fig. 72/1 ; 73/1 şi 3). Pe latura de S, clădirile înaintează pînă aproape de marginea canalului, într-un singur caz, una din ele, în apropierea colţului de N—V al bazilicii *forensis*, acoperindu-l. Postamentele colonadei porticului se menţin în forma ultimei lor refaceri pe latura de N, la o distanţă de 5 m de canal. De obicei, ele au forma unor lespezi paralelipipedice din calcar, cu suprafaţa de 0,90 × 0,60 m fiecare şi se află la distanţă minimă de 2,50 — 2,75 m una de alta. S-au descoperit în unele cazuri, lîngă postamente şi fragmente din coloane ce se înălţau deasupra lor, fiecare din calcar alb-gălbui cu cochilii destul de mari (fig. 72/2). Ele zăceau în stratul de dărîmături gros de la cîteva zeci de centimetri pînă la cca 1 metru de deasupra nivelului de călcare, din ultima fază de locuire a cetăţii, strat în care se aflau, ca şi în alte cazuri asemănătoare, numeroase fragmente de olane, cărămidă şi pietre, şi mai puţin fragmente ceramice, oase de animale sau fragmente de geam şi de vase de sticlă de tipul celor întîlnite în groapa din secolul al VI-lea din sectorul **A**, deasupra încăperii 3β. Toate acestea se aflau amestecate într-un pămînt gălbui-cafeniu afînat. Lîngă una din coloane s-a descoperit şi un capitel fragmentar de tip ionic tîrziu, din calcar (v. *Piese de arhitectură*, nr. 5.2.2), care pare să fi fost refolosit aici. Pe aceeaşi latură a străzii se aflau şi fragmente din două altare de dimensiuni medii (sub 1 m înălţime), purtînd inscripţii latineşti mai mult sau mai puţin mutilate, şi datînd cel mai probabil din a doua jumătate a secolului al III-lea [8], refolosite aici ca baze pentru stilpii porticului străzii principale (fig. 73/3). Reamintim că o situaţie asemănătoare a fost întîlnită şi în sectorul **A**, în faţa încăperii 1α, iar refolosirea inscripţiilor mai vechi în construcţii începînd din secolul al IV-lea este un fapt comun şi la Adamclisi.

Situaţia explicată mai sus referitoare la păstrarea pînă în secolul al VI-lea, inclusiv a porticului pe latura de N a străzii principale, nu a permis încă observaţii mai detaliate privind construcţiile tîrzii sau refăcute de pe această parte a străzii. Se poate afirma doar că, începînd de la o distanţă de aproape 60 m pornind din dreptul bazilicii *forensis* către V, construcţiile s-au apropiat la 3,50 m de axul canalului, în rest păstrîndu-se limita de 8—9 m existentă începînd de la poarta de E. Se observă, în plus, şi păstrarea sau întreţinerea porticului în această zonă [9].

În schimb, imediat la V de bazilica *forensis* întîlnim ruinele unei construcţii rectangulare (şi aici, ca şi la celelalte construcţii interioare, acolo unde nu se menţionează, am subînţeles zidărie din blocuri variate de calcar legate cu pămînt) cu dimensiunile exterioare de 8,50 × 7(?)m, al cărei zid de N acoperă jumătate din canal şi avînd intrarea largă de 2 m, dispusă la mijloc.

Edificiul nr. 1 din sectorul C descoperit de noi, a fost parţial distrus de săpături mai vechi, mai ales către E şi N. Presupunem totuşi că el a acoperit parţial o stradă paralelă spre V cu axul

[7] C. Domăneanţu, SCIVA, 26, 1975, 2, p. 231 — 240. Cercetări în această zonă au mai făcut : N. Gostar, C. Iconomu (1970 — 1971), I. Barnea, I. Bogdan Cătăniciu (1974—1975).

[8] Inscripţiile descoperite la Adamclisi în cursul săpăturilor din anii 1968 — 1975 vor fi tratate într-un volum separat. Unul din altarele amintite aici conţine partea finală a unei inscripţii comunicate de subsemnatul la Sesiunea „Pontica" a Muzeului de arheologie din Constanţa, în anul 1975. Iată textul inscripţiei : . . . /*Fl(avius) Germanus/Dec(urio) M(unicipii) T(ropaei) et/Fl(avius) Petronius/Sac(erdos) pos(uerunt)*. Ne aflăm aici în faţa cazului, destul de rar întîlnit în Dobrogea romană, prin care se atestă epigrafic existenţa adunării cetăţeneşti pentru o vreme în care ştirile despre organizarea urbană din provincie sînt destul de rare.

[9] Detalii privind evoluţia străzilor sînt tratate pe larg în capitolul despre urbanism.

www.cimec.ro

longitudinal al bazilicii *forensis*, stradă care a şi fost închisă după cum par să arate urmele unui zid orientat E—V, într-o ultimă etapă.

La V de clădirea C1 s-au descoperit ruinele unui alt **edificiu, C2,** a cărui compunere nu este încă suficient de clară, dar care era mai retras decît C1 faţă de axul canalului (1,50 m). În interiorul lui C2 am surprins urmele unei podele de lut aflate sub un strat de pămînt făinos, gălbui-roşcat rezultat al unui incendiu puternic, în care calupurile de chirpici din partea superioară a zidurilor s-au prăbuşit sfărîmîndu-se şi amestecîndu-se cu urme arheologice diverse, databile toate în secolul al VI-lea. O monedă de la Iustin al II-lea descoperită în stratul de incendiu, constituie un element important pentru datarea acestuia. Blocuri mari de calcar, tăiate rectangular, par să fi fost refolosite aici, pe locul lor, unde proveneau dintr-un prag sau bază de portic la care ulterior s-a renunţat, construindu-se un zid mai spre N, paralel cu aceste blocuri şi orientat, ca şi ele E—V, la 3,50 m S faţă de axul străzii. Lungimea însumată a blocurilor atinge 5,30 m; dintre ele, trei au lungimea de cîte 1 m, iar al patrulea de 2 m; lăţimea fiecăruia este de 0,60 m (fig. 73/2).

La V de C2 a fost descoperit la nivelul ultimei faze de locuire, un spaţiu liber de orice urme de zidărie, larg de 3 m, mărginit către V de **edificul C3,** asemănător ca formă şi dimensiuni cu C1, dar dispus la 2 m S de axul canalului şi avînd la E o anexă adăugată ulterior, cu care comunică printr-o intrare. Anexa 3α avea rolul unui vestibul, cu urmele unui pavaj din blocuri de calcar către S şi prevăzut spre V cu o intrare ale cărei dimensiuni nu le cunoaştem, şi care, după baza de coloană găsită în latura ei de S, a putut fi mărginită de două coloane (dimensiunile încăperii 3α în interior: 2,30 × 7,50 (?) m). Încăperea principală a edificiului 3 măsura 6,50 × 7,50 m în interior şi avea spre N o intrare largă de 1,70 m cu un prag monolit lat de 0,75 m. În stratul de dărîmături întîlnit în această încăpere s-au găsit puţine fragmente ceramice, îndeosebi de amfore cu striuri mărunte, specifice secolului al VI-lea, fragmente de geam şi un fragment dintr-un opaiţ (candelă?) din sticlă, databil în aceeaşi perioadă. În apropierea pragului intrării dinspre N, în interior, se aflau fragmentele unui chiup, iar către colţul de S—E, partea inferioară a altuia. Un capitel ionic aproape întreg, de acelaşi timp cu precedentul, din calcar, a putut fi refolosit la vestibulul edificiului, într-o ultimă refacere a acestuia (fig. 73/4). Pavajul străzii, la N de încăperea 3β, era alcătuit din pietre mărunte, fragmente din cărămizi şi cioburi, fixate într-un strat compact de lut gălbui.

Edificiul C4, aflat la V era separat de edificiul C3 cu un pasaj îngust (0,75 m), care a folosit mai curînd pentru scurgerea apelor, judecînd după jghiabul din calcar găsit în extremitatea lui de N (0,60 × 1 m), decît pentru circulaţie (fig. 74/1). Edificiul C4 măsoară, în exterior, 15 × 8,50 m, dar nu putem şti încă dacă nu cumva continua şi către S. Atît cît a fost descoperit, era împărţit în două încăperi la E şi V, care comunicau între ele printr-o deschidere largă de 0,90 m şi aveau fiecare către N cîte o intrare largă de 1,50 m. Dimensiuni: C4α: 4,80 × 8(?)m; C4β: 8 × 8 (?) m; distanţa faţă de axul canalului 3 m. Un sondaj efectuat în C4α, orientat N—S, perpendicular pe strada principală şi prelungit şi la N de canal în sectorul B, a surprins detalii ale fazelor anterioare ultimului nivel la care ne-am oprit, în general.

Ne rezumăm a menţiona că în sondajul amintit, SXIB—C, tăiat perpendicular pe *via principalis*, s-a descoperit în încăperea C4α un canal de scurgere desfiinţat anterior nivelării de la începutul secolului al IV-lea. Acesta, databil în secolele II — III, are aceeaşi direcţie cu canalul străzii pnincipale a cetăţii romano-bizantine şi se află la cca 5 m S distanţă de axul acestuia.

Complexul B3 a fost degajat parţial la N de canalul străzii principale. Din el făcea parte o încăpere largă de 4 m (3β), prevăzută pe latura de S cu o intrare largă de 1,20 m, al cărei prag este alcătuit din două lespezi de calcar, fiecare purtînd pe faţa superioară, la extremităţi, cîte o scobitură pentru fixarea usciorilor. La 2,80 m distanţă spre S de intrare şi la 3,30 m N de canalul din mijlocul străzii principale, sînt aşezate în lung, paralele cu canalul, patru blocuri de calcar cioplite regulat, cu dimensiunile variind între 0,60 — 1,20 m şi grosimea de 0,30 m. Ele alcătuiau probabil temelia unui portic din faţa încăperii amintite, ce putea îndeplini funcţia de prăvălie sau atelier accesibil dinspre stradă. La S, structura urbană devine

www.cimec.ro

din nou mai puțin clară la V de edificiul C4, unde încăperi tîrzii, dispuse dezordonat și adosate parțial laturii de E a edificiului 5, i-au condus pe autori la concluzia că și aici s-a renunțat la o stradă sau cale de acces, de data aceasta mai largă (maximum 14 m), într-o ultimă perioadă de viețuire în așezare.

În zona construcțiilor 5 și 6 din sectorul C, însăși privirea lor în plan prezintă o situație destul de clară a etapelor constructive, în care ordinea se poate stabili cronologic, mai sumar, astfel: 1) strada V4, cu zidul dinspre bazilica „cisternă" prevăzut cu contraforți pe latura de V din cauza diferenței mari de nivel de la stradă la spațiul cisternei; 2) edificiul C5α; 3) edificiul C6; 4) încăperile C5β și δ care au închis definitiv strada N—S de la E de bazilica „cisternă". Observațiile pe teren au dus la stabilirea acestei ordini cronologice, în care strada V4, orientată N—S a fost închisă prin construirea edificiului C6 cu latura de N lungă de 11,30 m, cu o intrare mediană pe această latură și cu un prag monolit, lung de 2 m, în fața căruia a fost așezat un pavaj din dale mari de calcar refolosite de la alte construcții și care au îmbrăcat lăsînd liberă, dar la un nivel inferior, o bază de coloană, ce va fi aparținut porticului dinspre E al străzii V4 (stradă, care, desigur, va fi avut un pandant în sectorul B). În secolul al VI-lea s-au ridicat, în etape diferite, edificiul C5α căruia i s-au adăugat, în ordine, încăperea 5β adosată zidului dinspre cisternă care a închis orice acces străzii spre S și, în sfîrșit, poate cam în același timp, în ultima fază, încăperile 5γ, și 5δ, ultima folosind avantajul pavajului cu dale de calcar din fața intrării edificiului C6 (fig. 74/2). Încăperea 5δ comunică spre N atît cu încăperea 5β, cît și cu marea încăpere 5α, cu dimensiunile de 21,50 × 5,10 m. Intrarea care face legătura cu această încăpere se păstrează mai bine decît toate celelalte. Ea are lărgimea de 1,90 m și este flancată de canaturi din lespezi mari de calcar, cu fața lată spre prag (fig. 74/2). Lățimea uneia din aceste lespezi, păstrată aproape pe toată înălțimea ei este de 0,73 m. O altă intrare pe latura îngustă de E a încăperii C5δ (lungimea laturii 5,50 m) comunica pe cît se pare în această parte cu un spațiu (*atrium* sau mică piațetă) asupra căruia urmează să se obțină date mai amănunțite cu prilejul săpăturilor arheologice viitoare.

www.cimec.ro

V. SECTORUL D. POARTA DE EST LA SUD DE VIA PRINCIPALIS

Ioana Bogdan Cătăniciu
arhitect Monica Mărgineanu-Cârstoiu

Săpăturile din sectorul D, turnul T22, conduse şi efectuate de Ioana Bogdan Cătăniciu, au început în campania 1970, avînd ca obiectiv studiul porţii de E (fig. 75) şi dezvelirea ultimului nivel de locuire în cetate. Ele au fost concepute în funcţie de planul coordonat de lucru al Institutului de arheologie-Bucureşti şi al DPCN [1]. În măsura posibilului s-au împletit cercetările stratigrafice cu cele privind ultima perioadă de existenţă a oraşului (secolele IV — VII e.n.).

S-au urmărit două probleme principale : stabilirea fazelor de existenţă ale incintei oraşului, accesul în cetate dinspre E şi cercetarea planului sectorului de S—E al oraşului în secolele IV — VI, cu succesivele-i momente de dezvoltare. În acest scop s-au efectuat săpături în sistemul secţiunilor paralele (2 m lăţime), încadrate în careuri de 50 × 50 m, cu grija de a obţine profile longitudinale şi transversale.

Am executat şapte secţiuni perpendiculare pe zidul de incintă ; numai două, SI şi SVII, s-au adîncit pînă la pămîntul viu, atît în interiorul, cît şi în exteriorul incintei. SVIIa, SVIIIa şi SVIIIb au fost mici sondaje pentru cercetarea turnului T22, iar SX a fost efectuată pentru cercetarea drumului de acces în cetate (fig. 76, 77). Suprafaţa SIX a fost deschisă pentru cercetarea turnului interior TA, identificat în SVII.

Cercetările în sectorul D, T22 s-au limitat în interiorul cetăţii la suprafaţa de 18 × 30 m, din cauza necesităţii de a lăsa un spaţiu de evacuare a pămîntului, între sectorul nostru şi cel cercetat de M. Sâmpetru. Studiul sectorului urban din care fac parte edificiile romano-bizantine D1 — 3 ar fi putut fi complet numai în cazul coordonării rezultatelor cercetărilor noastre cu cele obţinute în acest din urmă sector, unde însă ele au fost deocamdată întrerupte [2].

După terminarea acestor explorări se vor putea trage importante concluzii privind evoluţia urbanistică a cetăţii *Tropaeum*, în condiţiile specifice secolului al VI-lea, şi se vor putea încheia observaţiile asupra transformărilor survenite în aspectul oraşului în ultima sa perioadă de locuire.

În momentul începerii cercetării noastre, zona porţii de E era parţial săpată, ca urmare a lucrărilor efectuate la cumpăna acestui secol. Erau cu totul descoperite turnurile T1 şi T22, *via principalis* şi o suprafaţă de 30 × 10 m în S ei. Şanţurile de urmărire a zidurilor (metodă de săpătură obişnuită în acea vreme) au răscolit şi o parte din terenul în care am trasat primele două secţiuni (SI — II).

La curăţirea suprafeţei deja săpate pînă la nivelul străzii principale, am găsit urmele unor ziduri din piatră legată cu pămînt, fie scoase prin aceste săpături vechi, fie deteriorate de-a lungul timpului.

[1] Prin natura colaborării cercetarea a fost subordonată lucrărilor de dezvelire ale cetăţii, în scopul creării unui complex muzeistic şi turistic.

[2] Săpăturile au fost temporar întrerupte pentru că nu au fost cuprinse în planul de restaurare, la fel ca şi cele din sectorul de N şi S.

www.cimec.ro

Nu ne rămîne decît să deplîngem faptul că săpăturile anterioare au deranjat, în exteriorul cetății, pînă la pămîntul viu succesiunea de straturi pe o suprafață de 20 × 15 m în jurul turnului de S al porții.

Cercetările în SI și SIa [3] au permis obținerea stratigrafiei complete, nederanjate pe latura de E a incintei și au constituit baza capitolului *Stratigrafia*, iar rezultatele cercetărilor din SVII — SX sînt tratate în capitolul *Incinta*, de aceea ne rezumăm a prezenta în acest capitol edificiile romane tîrzii descoperite în SI — SVI.

La 6 m apus de intrarea în cetate se află o stradă DV1, orientată în direcția N—S, urcînd în pantă ușoară spre S (fig. 78). Strada, lată de 3,20 m este pavată cu piatră măruntă de calcar și fragmente ceramice așezate pe un strat de lut galben sau mortar de proastă calitate, gros de 0,15 m.

Fig. 75. — Poarta de E în 1970.

O a doua stradă DV2, cu orientarea puțin deviată spre V de la axul N—S, se află la 18 m V de poartă.

Vestigiile descoperite în cursul săpăturilor noastre completate cu cele dezvelite anterior se grupează în trei edificii; primele două, D1 și D2, sînt simple încăperi adosate incintei, cel de-al treilea, D3, de mai mari proporții, se înscrie între cele două străzi descoperite (DV1 și DV2) (fig. 77).

D1 constă dintr-o încăpere de 6 × 5 m adosată laturii de V a turnului T22. Suprastructura acestei încăperi, pe care am găsit-o doar sub formă de fundații, a fost risipită în decursul săpăturilor anterioare, dat fiind că ea se compunea din piatră legată cu pămînt, tehnică atribuită „barbarilor" și inițial exclusă din preocupările arheologilor care căutau monumentele clasice. Fundațiile zidurilor, adîncite în pămîntul viu sau sprijinite pe resturile turnului TA, au o lățime de 0,65 m (fig. 79). Se poate presupune folosirea încăperii D1 ca depozit de chiupuri în două momente diferite, deoarece unul din chiupurile fragmentare găsite *in situ* intersecta groapa săpată în piatra turnului TA, pentru un alt chiup anterior.

Edificiul D2, separat de primul prin accesul lat de 2 m lăsat spre intrarea în turnul T22, nu a fost decît în cîteva puncte deranjat de săpăturile anterioare și anume în zona

[3] Secțiunile sînt numerotate de la I — X, în interiorul cetății, iar în exterior sînt numerotate după pandantul interior cu indicația *a*.

www.cimec.ro

intrării în turnul T22 şi în punctele de legătură cu zidul de incintă care forma cea de-a patra latură a construcţiei. Edificiul este format dintr-o încăpere 5,80 × 6,40 m ce exista cel puţin în ultimele niveluri de locuire ale cetăţii. Pe latura de S are o intrare de 1,50 m. În ultima fază de locuire (NVIA) accesul din exterior în D2 se făcea probabil prin intermediul unui „pridvor" cu coloane, ataşat laturii de S (fig. 80).

În ultima fază de existenţă, la S de edificiul D2, la 16 m de intrarea în cetate a fost păstrat un spaţiu liber; acest spaţiu larg de 4 m permite legătura dintre strada DV1 şi zidul de incintă, care astfel este confirmat pentru ultima perioadă de existenţă sesizată la Tropaeum Traiani.

Edificiul mare D3 este cuprins între cele două străzi DV1 şi DV2. Planul edificiului este un trapez dreptunghic; bazele sînt paralele cu *via principalis*, latura de E formează frontul străzii DV1, iar cea de V al străzii DV2.

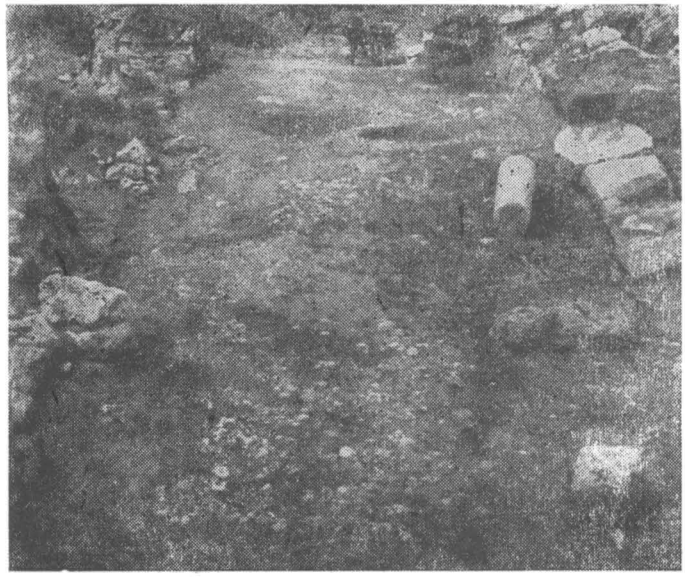

Fig. 78. — Strada DV1 privită dinspre S.

Încăperile edificiului sînt distribuite pe două din laturile unei curţi închise (β) spre strada DV1. Accesul dinspre această stradă se făcea probabil, prin două intrări, doar una ni s-a păstrat. Din punct de vedere al funcţionalităţii planimetrice a edificiului şi a repartiţiilor logice a acceselor în acesta dinspre arterele de circulaţie, considerăm necesară prezenţa unui acces U3 în porţiunea de zid ce a fost demantelată, deoarece distanţa de la *via principalis* la U4 este mult prea mare.

Din curte (β) spre zona de locuit se pătrundea prin intermediul unui portic. S-au descoperit *in situ* bazele a trei coloane C_1, C_2, C_3; fusurile corespunzătoare primelor două (C_1, C_2) erau căzute în imediata apropiere a bazelor lor pe nivelul NV, iar fusul corespunzător bazei C_1 este refolosit pe loc într-o fază ulterioară a clădirii (NVIA şi probabil NVIB). Între C_2 — — C_4, la jumătatea distanţei, s-a găsit un al treilea fus de coloană căzut pe NVIA, dar desigur căzut de la o bază de coloană ce trebuie să fi existat între C_2 — C_4 (v. Piese de arhitectură, 2.1.19) aşezată pe o plintă dreptunghiulară, masivă, ridicată pe o fundaţie de piatră măruntă; plinta este înglobată parţial zidului de N al curţii.

Deşi dezvelirea în suprafaţă a edificiului D3 s-a oprit la nivelul penultim (NV), este de presupus că la nivelul superior al plintei pe care s-a aşezat C_1 a corespuns un pavaj, care trebuie astfel atribuit primei faze de funcţionare a porticului (NIV). Dat fiind că plinta C_1 era parţial înglobată zidului de N al curţii interioare, rezultă că acesta a fost construit ulterior, probabil uşor deviat faţă de zidul ce exista anterior.

Baza de coloană C_1 este refolosită deci în NV, nivel marcat de pavajul găsit în parte în interiorul curţii. Acest nivel este cu cca 0,30 m deasupra limitei superioare a plintei.

www.cimec.ro

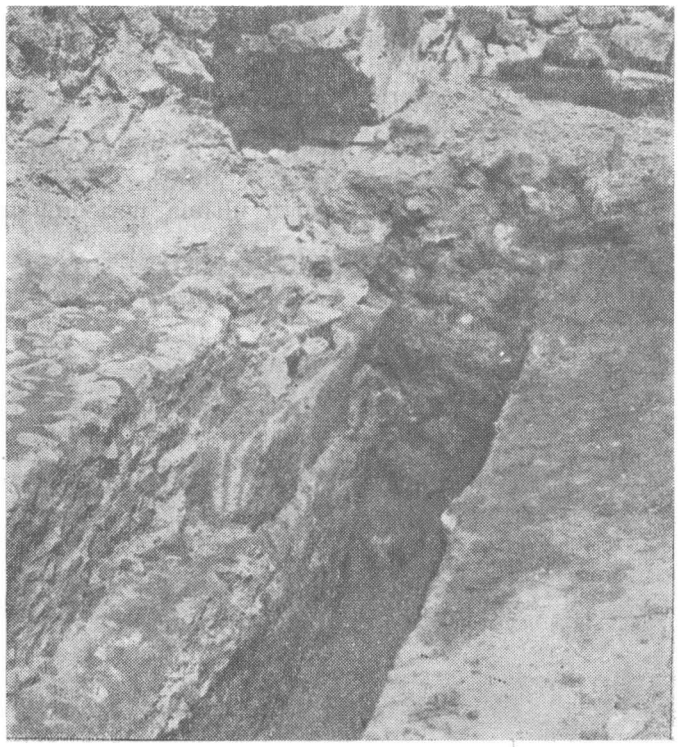

Fig. 79. — Fundația zidului de S al edificiului D1 așezat pe turnul anterior TA.

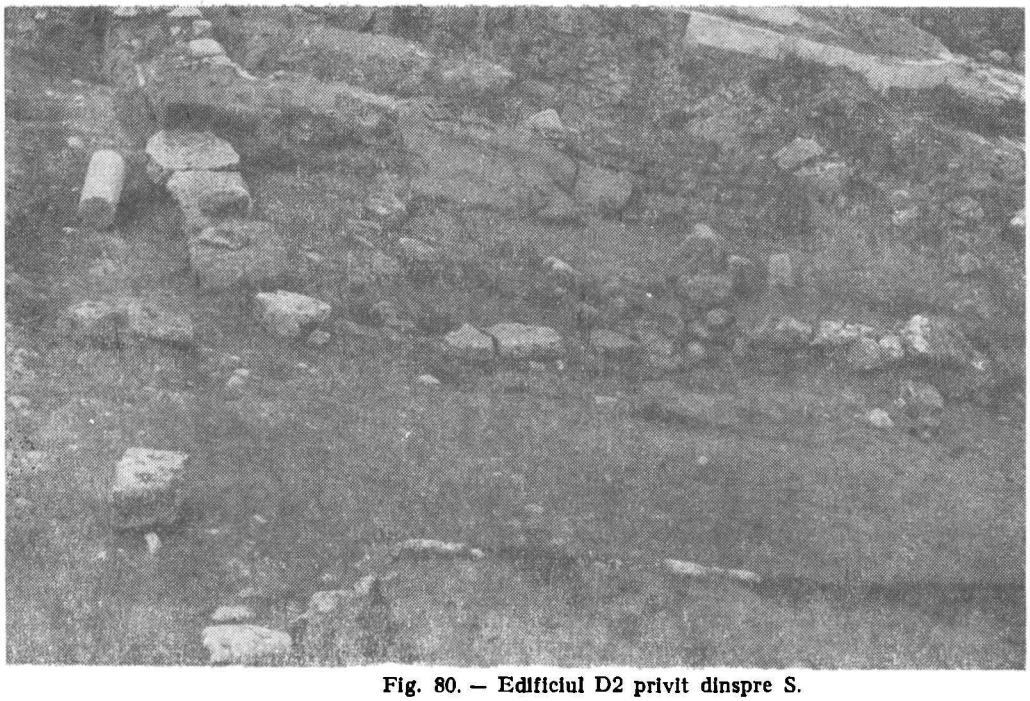

Fig. 80. — Edificiul D2 privit dinspre S.

www.cimec.ro

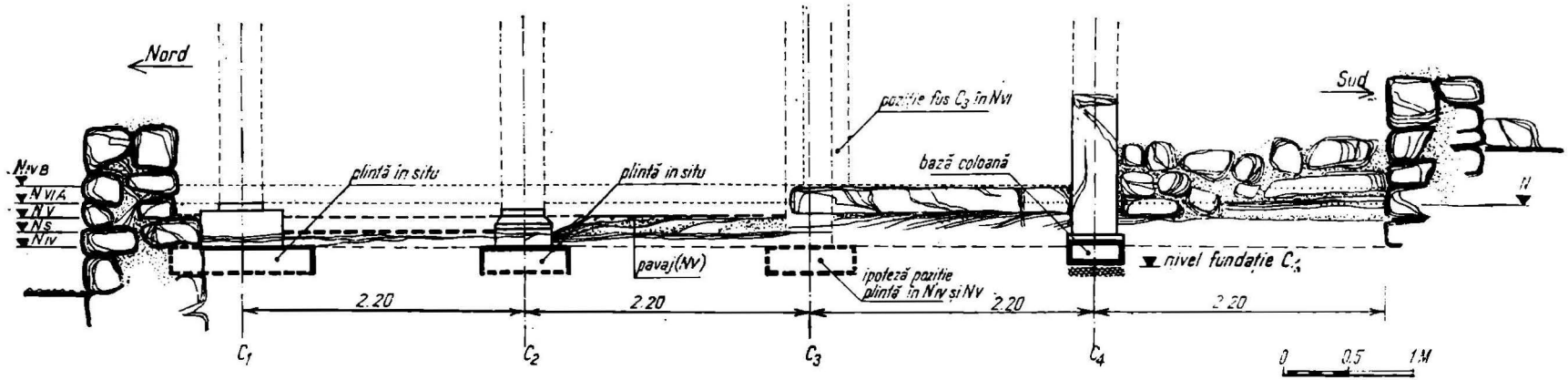

Fig. 81. — Secțiune prin portic în β.

Fig. 82. — Peretele 5—5 curățat sub nivelul NVIA, unde s-a găsit baza coloanei C4.

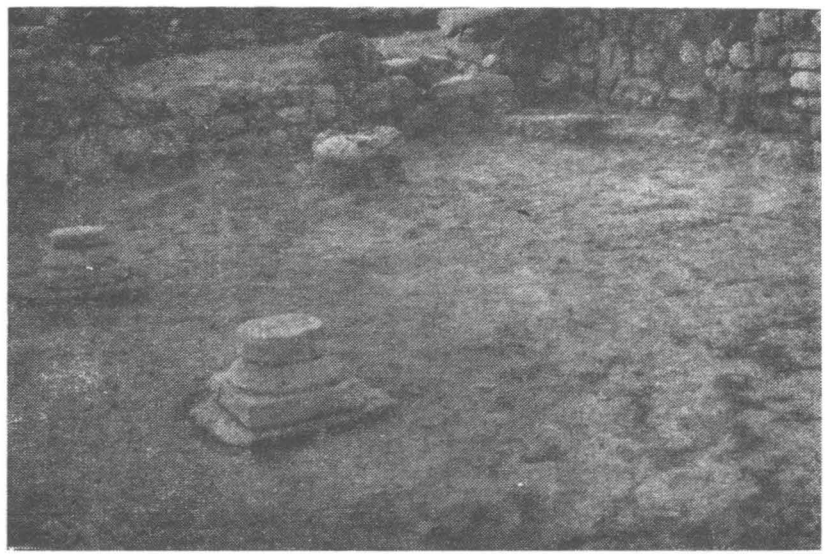

Fig. 83. — Colțul de S-E al încăperii α cu accesul U2 dinspre strada DV1.

www.cimec.ro

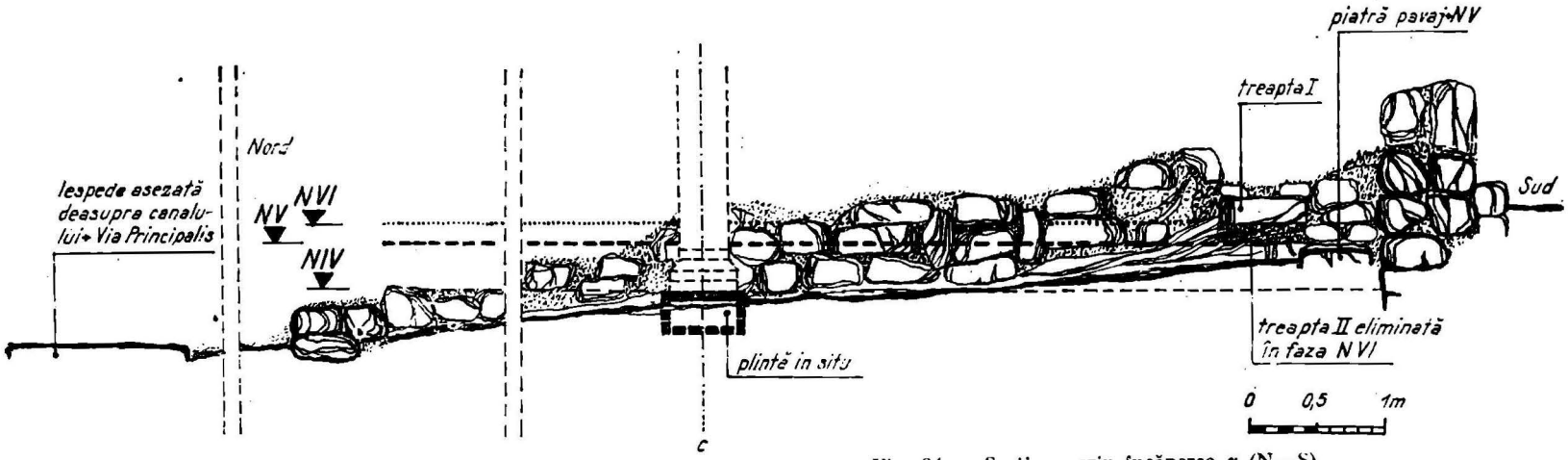

Fig. 84. — Secțiune prin încăperea α (N— S).

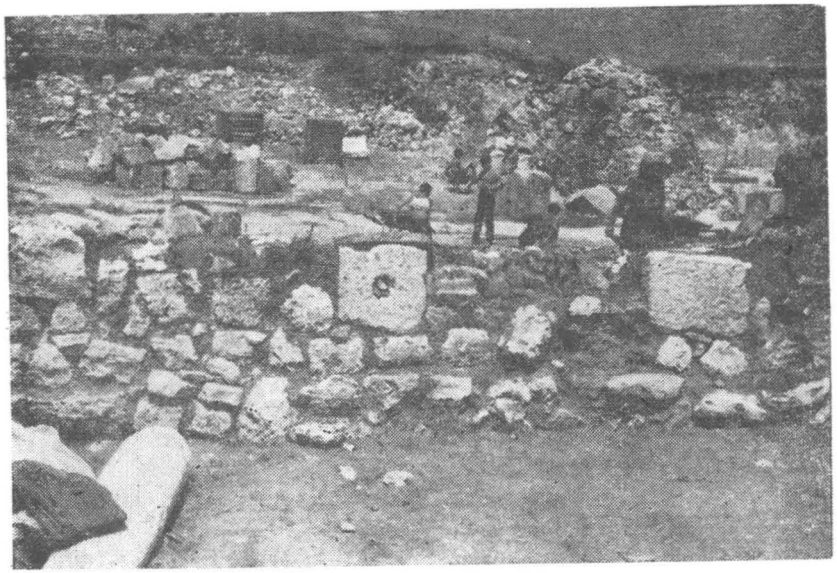

Fig. 85. — Detaliu din zidul B— B, cu accesul U7 la nivelul NVIA.

www.cimec.ro

În secțiunea prin portic (fig. 81) s-a notat cu NS nivelul peste care am găsit materialul arheologic din secolul al VI-lea puternic răvășit.

În ultima fază de funcționare a porticului NVIB, pavajul a fost scos, nivelul de călcare fiind deasupra stratului de dărîmături nivelate.

Coloana C_2 (v. Piese, de arhitectură, 2.1.18) stă pe o plintă rectangulară asemănătoare celeilalte. Baza acestei coloane este însă de un tip diferit de al precedentei și se înscrie evolutiv într-o etapă tîrzie.

Coloana C_4, *in situ*, a fost încastrată unui perete „de umplutură" ulterior (NVIA sau sau NVIB). Sub nivelul acestui zid s-a găsit baza coloanei (fig. 82).

Coloana C_3 din faza de funcționare a porticului corespunzătoare nivelului NV nu s-a găsit, deoarece în faza ulterioară pe locul ei și întinzîndu-se pînă la C_4 a fost așezată o lespede (prag refolosit). Fusul de coloană C_3, căzut pe nivelul NVIA fusese folosit în același moment cu lespedea care-i servea și de postament.

În urma studiului șirului de coloane al porticului, constatăm folosirea lui în trei faze diferite, ceea ce confirmă observațiile stratigrafice. Ultima fază de folosire a porticului se caracterizează printr-o accentuată neglijență constructivă (vezi modul de construire a punctului de sprijin C_3).

Interaxul coloanelor rămîne pe parcursul celor trei etape de 2,20 m (excepție ultima fază a porticului cînd C_3 este puțin deplasată).

În curtea β se află încă, în fața porticului, cîteva din lespezile pavajului din penultima fază de locuire (NV).

Încăperea nordică α a fost săpată pînă la nivelul din secolul al IV-lea la începutul secolului al XX-lea [4]; zidurile din piatră legată cu lut au dispărut, rămînînd pe latura de N, de V și în colțul de N—E doar fundațiile lor. În interiorul acestei încăperi se află *in situ* două baze de coloane (C_5, C_6), interaxul lor este egal cu distanța dintre prima coloană și zidul de E; pe axul coloanelor trebuie să fi existat o serie de coloane, cu scopul de a compartimenta funcțional încăperea α; din motive constructive, folosind interaxul cunoscut al coloanelor, e de presupus existența unei a treia coloane (C_7).

Din studiul elementelor constructive ale încăperii putem suplini lipsa observațiilor stratigrafice complete. Accesul U_2 se făcea dinspre strada DV1, al cărei nivel era mai ridicat decît cel al încăperii α, spre care cobora o scară, cu două trepte. Nivelul acestei faze consta dintr-un pavaj din lespezi de piatră (NV) păstrat doar în colțul de S—E corespunzător accesului U_2. Remarcăm că nivelul acestui pavaj este cu aproximativ 0,30 m deasupra nivelului superior al plintelor *in situ* pe care sînt așezate bazele de coloane.

Avînd în vedere că nivelul de călcare inițial al încăperii în mod necesar corespundea nivelului acestor plinte, tragem concluzia că pavajul descoperit aparține unei faze ulterioare. Materialul arheologic din stratul de deasupra pavajului ne dă temeiuri să-l atribuim fazei NV, databilă la sfîrșitul secolului al V-lea — secolul al VI-lea (586) (fig. 83). Pavajul nu constituie ultima fază de folosire a acestei încăperi; deasupra lui există un nivel de pămînt bătut la care se ajungea din stradă prin intermediul unei trepte.

Din existența celor trei niveluri de locuire ale încăperii deducem păstrarea punctelor de sprijin ale planșeului în tot acest răstimp (fig. 84).

Succesiunea fazelor încăperii α se desfășoară și din punct de vedere constructiv în același mod cu cele din β. Considerăm că zidul B—B, în forma săpată de noi, a avut două faze constructive: prima fază aparține nivelului NV, iar în a doua fază folosindu-se ca temelie zidul parțial demantelat s-a construit un zid mai îngust cu 0,10 — 0,15 m. În aceasată etapă, NVIA, s-a practicat un acces între α și β prin acest zid (fig. 85).

Încăperea α are, deci, un acces dinspre strada DV1 (U_2) și unul spre zona de locuit (U_7). Avînd în vedere dimensiunile încăperii și distanța mare la care se află accesul dinspre strada DV1 față de *via principalis* se impune ca necesară ipoteza existenței unei intrări

[4] Numai colțul de S—E a fost săpat de noi, ocazie cu care am putut constata folosirea încăperii α în ultimele trei nivele de existență (NIV — NVI).

www.cimec.ro

direct dinspre strada principală, pe latura distrusă în epoca modernă. Aspectul acestei încăperi ne sugerează folosirea ei pentru scopuri comerciale, cu spaţiu public cuprins între linia coloanelor şi zidul dinspre strada principală.

Încăperea γ (de 11,50 × 4,50 m) adiacentă porticului curţii interioare avea spre aceasta două intrări (U_5 şi U_6). În etapa reprezentată de nivelul NV, corespunzător fazei în care funcţionau aceste intrări, în încăperea γ erau adăpostite cel puţin două chiupuri, ceea ce îi determină funcţia de magazie.

Sub porticul curţii interioare, adosată zidului estic al încăperii şi în imediata vecinătate a intrării U_5 se află *in situ* trei trepte ale unei scări care asigura circulaţia pe verticală, constituind legătura cu etajul amenajat deasupra porticului, a încăperii γ şi poate α (fig.86).

Peste nivelul de călcare NV zace o mare cantitate de arsură, cărămizi, ţigle şi fragmente ceramice. Sîntem determinaţi să credem că utilizarea edificiului D3 a fost întreruptă în urma unui incendiu de mari proporţii, care dealtfel nu a afectat numai acest sector. În curtea interioară, în apropierea primului fus de coloană (C_1) şi lîngă zidul sudic al încăperii α printre dărîmături s-a aflat un craniu uman, fără maxilarul inferior [5] (fig. 87).

Dărîmăturile provenite în urma acestor violente şi dramatice distrugeri au fost parţial îndepărtate şi nivelate, ruinele edificiului fiind refolosite în urma unor amenajări efectuate evident cu mai puţină dare de mînă, utilizîndu-se pietre provenite din edificii anterioare sau din necropolă (fig. 88).

În noua etapă de folosire (NVIA) edificiul suferă unele transformări: se construieşte, micşorîndu-se spaţiul curţii interioare, o încăpere (δ) prin ridicarea unor ziduri (D—D şi 4—4). Se blochează intrarea dinspre stradă (U_4) cu fragmente de sarcofag; presupunem că legătura cu restul edificiului se făcea pe latura 4—4 care însă într-o etapă ulterioară este demantelată (NVIB); spaţiul dintre coloana C_4 şi zidul de S (C—C) este umplut, rezultînd un perete despărţitor foarte şubred (5—5); în aceast perete este inclusă şi coloana C_4; între C_4 — C_3 s-a plasat o lespede de piatră — un prag refolosit — cu scopul de a susţine o coloană pe locul lui C_3 şi probabil pentru a delimita funcţional coridorul creat prin zidurile 4—4 şi 5—5 (dacă au funcţionat vreodată simultan); vechiul portic pierde din amploare rămînînd totuşi în funcţiune; intrarea U_4 în γ este îngustată, iar zidul de E al încăperii este reconstruit peste pămîntul galben de umplutură gros de 0,30 m, care a fost aşezat peste nivelul NV (fig. 16); zidul de E, 1—1, a fost demantelat pe porţiune dintre B—B şi D—D, aşa încît curtea interioară micşorată îşi pierde caracterul închis. Se constată o schimbare a concepţiei arhitecturale a zonei de locuit; curtea închisă, cu portic spre zona de locuit se transformă într-un spaţiu mult mai mic, deschis spre stradă.

În această curte deschisă apar la un moment dat (NVIA sau B), resturile unei construcţii de piatră legată cu pămînt, de formă circulară (s-a descoperit în SII); construcţii asemănătoare s-au descoperit şi în sectorul A de la *Tropaeum* şi la *Histria*, la *Novae* şi, în general, la Dunărea de Jos. Rostul acestui tip de construcţii n-a fost încă stabilit, sigur avea un rol auxiliar, dar în nici un caz nu pare a fi fost cuptor, căci nu s-au găsit urme de ardere.

Modul în care s-a construit încăperea δ, zidul 4—4, restrîngerea intrărilor, demonstrează o lipsă de preocupare pentru ordinea spaţială şi o neglijenţă constructivă mult mai accentuată decît în faza anterioară. Toate aceste elemente ilustrează o pauperizare progresivă a locuitorilor din cetate. Totuşi viaţa între zidurile edificiului D3 continuă o perioadă mai îndelungată, fapt dovedit prin demantelarea zidului 4—4 şi lărgirea spre V cu încă 1 m a încăperii δ prin construirea peretelui 5—5.

Stratigrafia în sectorul D este, deci, în linii mari aceeaşi din întreaga cetate; adică sub un strat de 0,35 — 0,50 m de humus amestecat cu dărîmătură se află un strat de pămînt cenuşos, bogat în urme arheologice, ultimul strat de cultură gros de 0,30 — 0,50 m. La baza lui se află ultimul nivel de călcare, respectiv ultimul nivel de locuire (NVI) la —0,70 — 0,87m. Acest nivel a fost surprins pe toată suprafaţa săpată. Observaţiile noastre ne fac să înclinăm chiar pentru existenţa a două momente ale acestei ultime faze, pentru cel de-al doilea moment

[5] Studiul antropologic va fi efectuat de dr. Cantemir Rişcuţia.

www.cimec.ro

am găsit doar pe mici suprafeţe urmele unui nivel superficial, greu de sesizat, din cauza răscolirilor ulterioare, dar este evidenţiat prin cea de-a doua fază a începerii şi poate printr-o a treia fază a edificiului D2.

Fig. 86. — Detaliu cu porticul şi scara spre etaj privită dinspre S.

Fig. 87. — Craniul descoperit pe nivelul NV.

Remarcăm ca deosebit de important faptul că nivelul NVI, cu cele două faze distincte (A şi B) nu are un sfîrşit violent, lipsind orice urmă de incendiu.

Sub acest nivel NVIA se află un strat de pămînt cenuşos de o nuanţă roşiatică din cauza cantităţii mari de arsură, chirpici şi ţiglă. Acest pămînt roşiatic zace pe nivelul penultim de locuire NV la —1,10 m, bine marcat de pămînt galben bătut sau pavaj de piatră [6].

[6] Sintem chiar înclinaţi să credem că nivelul NV era în cea mai mare parte alcătuit din pavaj de piatră, cărămidă sau lemn, aşezat peste patul de pămînt galben bătut, dar că numai pe mici porţiuni acesta n-a fost scos pentru a fi refolosit în construcţii ulterioare.

www.cimec.ro

În apropierea zidului de incintă acest nivel de călcare suprapune un strat de resturi de la cioplirea pietrei și de mortar, gros de 0,30 — 0,40 m, dovada unei acțiuni de reconstruire a zidului de incintă. Incinta, refăcută la începutul perioadei reprezentată stratigrafic de acest nivel, va suferi și ea de pe urma evenimentelor ce au dus la incendierea întregii cetăți [7], cum dovedesc blocurile de parament descoperite în pămîntul galben adus peste stratul de incendiu (SI, în D2).

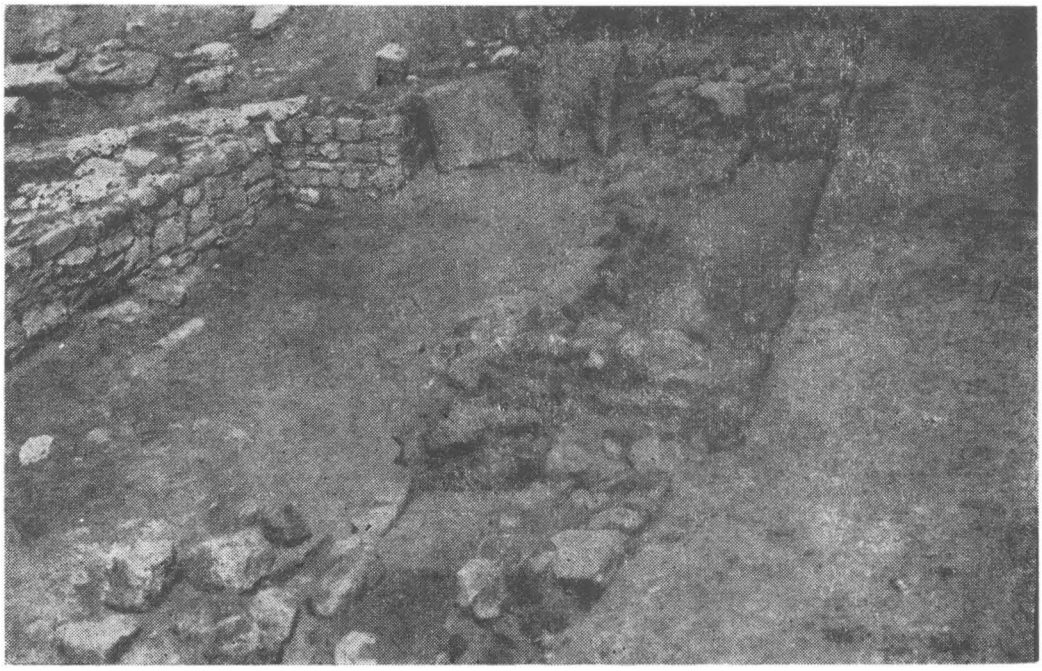

Fig. 88. — U4 blocat cu fragmente de sarcofag.

Nivelul anterior (NIV), săpat de noi doar în D3, încăperea α, se află la cca −1,45 m și peste el este depus un pămînt afinat cenușos. Acum există în prima formă șirul de coloane ce susține planșeul de peste această încăpere mare α. Viitoarele cercetări care vor atinge nivelul de locuire NIV vor trebui să se concentreze asupra rezolvării planului inițial al încăperii, poate mai regulat. Ținînd cont de observațiile de ordin arhitectural, făcute asupra șirului de coloane din β, privind începutul funcționării porticului și datorită faptului că interaxul este comun cu cel al coloanelor ce susțin planșeul în α, se poate conchide că ele au fost concepute simultan în NIV.

Între modul de construcție al zidurilor în ultimele trei faze de existență nu se poate constata nici o deosebire. Atît în NIV, cît și în NVI, zidurile sînt legate cu lut; loessul din împrejurimile cetății, fiind un liant deosebit de bun, se pare că a fost folosit din secolul al II-lea e.n. pentru a lega zidurile construcțiilor particulare. Piatra de mărime medie, sumar cioplită, era așezată în chip de parament cu destulă grijă, iar pentru orizontalitate ici-colo se foloseau cărămizi și țigle. În interiorul zidului se așezau pietre de mici dimensiuni, legate tot cu lut în tehnică asemănătoare emplectonului. Pentru colțuri și la intrări se rezervau pietre de mari dimensiuni, bine cioplite, unele chiar monumente refolosite.

Materialul numismatic, coordonat cu datările permise de celelalte categorii de materiale ne permit unele datări absolute. În penultimul nivel de existență (NV) al cetății, cele mai recente monede sînt de la Iustin al II-lea și Sofia, Iustinian și Iustin I. În ceea ce privește

[7] Vezi capitolul *Stratigrafia* și capitolul privind săpăturile în sectorul A.

www.cimec.ro

datarea acestui nivel este de presupus că el reprezintă perioada de renaştere a vieţii urbane, renaştere resimţită în tot imperiul la sfîrşitul secolului al V-lea — începutul secolului al VI-lea. În acest moment de relativă linişte asigurată prin acţiunile energice ale împăraţilor

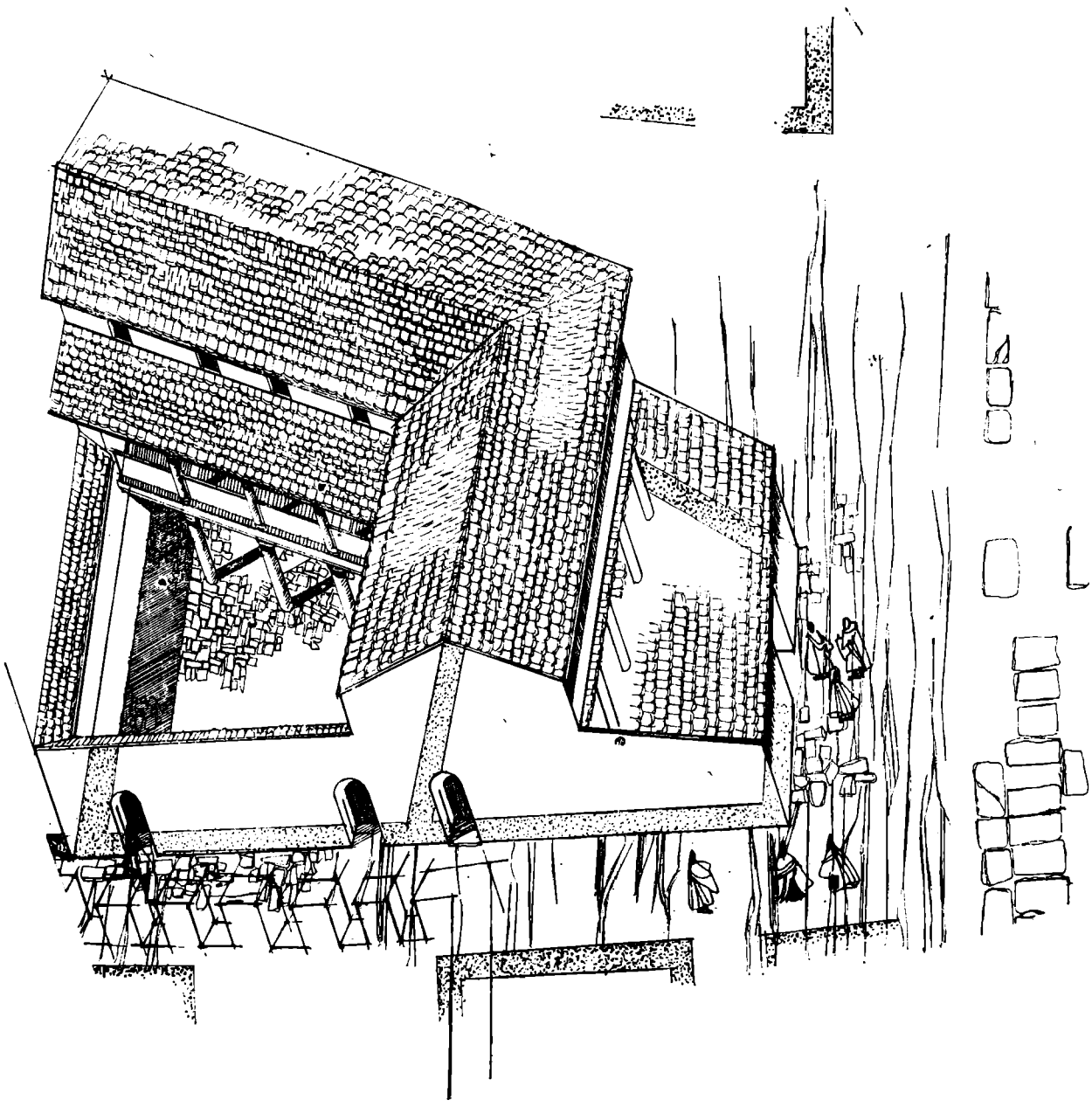

Fig. 89. — Reconstituirea edificiului D3.

de întărire a limesului dunărean, se poate data refacerea edificiului mare D3. Avem temeiuri să credem că stratul de piatră şi mortar din apropierea zidului de incintă este confirmarea arheologică a faptului că Iustinian i-a „refăcut cu grijă părţile ruinate din cauza timpului"[8].

[8] După interpretarea lui A. Aricescu, Dacia, N.S., 14, 1970, p. 306, acest pasaj din Procopius *(De Aedificiis,* IV, 7, 16) se referă chiar la *Tropaeum Traiani.*

www.cimec.ro

Deşi, resturile materiale ale acestui nivel nu ne-au rămas decît în mică măsură, ele fiind îndepărtate odată cu amenajarea nivelului ulterior, avem suficiente elemente pentru a susţine normalizarea vieţii urbane între zidurile ridicate de Constantin şi Liciniu.

În ceea ce priveşte sfîrşitul acestui nivel — ultima monedă Iustin al II-lea şi Sofia din anul 570, găsită în stratul de arsură de pe nivelul din exteriorul cetăţii [9] (SIa) — ne duce către sfîrşitul secolului al VI-lea. Despre cucerirea oraşului *Tropaeum Traiani*, împreună cu o lungă serie de alte oraşe din Moesia şi Scythia Minor ne informează Theophilactus Simocattes (I, 8). Această ştire coordonată cu data ultimei monede, tot 586, descoperită la apeductele din S—E cetăţii l-au determinat pe V. Pârvan să considere distrugerea totală a cetăţii de către avari la 586 [10]. Noi presupunem că această distrugere trebuie legată de incendiul consemnat de stratul de arsură de pe nivelul penultim. Observaţiile făcute în apropierea zidului de incintă (NV) ne fac să credem că a avut loc o înverşunată împotrivire a tropeenilor care a dus la ruinarea incintei.

Nivelul ultim de locuire (NVIA), prins foarte clar pe toată suprafaţa cercetată şi atestat prin modificările structurale ale planului edificiului D2 şi D3 dovedeşte renaşterea din cenuşă a vieţii pe teritoriul oraşului *Tropaeum* [11].

Materialul arheologic bogat, aflat pe acest nivel (NVI) este în măsură să ilustreze continuarea modului de viaţă anterior în forme aproape neschimbate, dar cu apariţia unor elemente ce se datează şi la începutul secolului al VII-lea (catarama de tip Sucidava, opaiţul rotund, precum şi unele forme ceramice — NVIA 9.4., fig. 171; NVIB 10.7, fig. 174). Firesc, trebuie să conchidem că invazia avară din 586 nu a constituit „încetarea vieţii romane la *Tropaeum*". Edificiile D1 şi D2, alipite zidului de incintă, construite după părerea noastră, cel mai devreme în NIVB au sigur în nivelul NV rostul de magazii, dat fiind că în interiorul lor s-au aflat numeroase chiupuri. Această funcţie se perpetuează pentru D1 şi în nivelul NVIA, poate chiar şi în NVIB; în schimb, D2 devine în NVI, prin adăugarea spre S a unui portic, locuibil.

Edificiul mare D3, despre a cărui existenţă în NIV, încă necercetat, avem date oferite de fazele de existenţă ale celor două serii de coloane din încăperea α şi din curtea β, confirmate de cercetarea colţului de S—E al aceleiaşi încăperi α, reproduce în cea de-a doua fază de existenţă NV, într-o formă evoluată planul de casă cu peristil, tipic pentru locuinţele greco-romane.

Curtea interioară, în faza ultimă NVI şi în momentul doi al acestei faze (NVIB) este abandonată şi casa rămîne cu un simplu portic, foarte asemănător pridvoarelor ţărăneşti.

Din cauza faptului că descoperirile mărunte din cuprinsul edificiului D3, în faza NVI (tiparul de bijuterii, „nicovala" mică şi numeroasele inele descoperite: fig. 169, 171, 174) sugerează existenţa aici a unui atelier de prelucrare a metalului preţios, am ajuns la ipoteza că această casă a aparţinut unui bijutier [12]. În nivelul penultim al casei (NV) din dărîmătura ce se găsea în interiorul curţii β provin numeroase bucăţi de zgură sticloasă, ceea ce ar constitui un temei că şi anterior se prelucra aici metalul; vasul oval de piatră (dimensiuni 0,50 × 0,70 m) găsit pe acest nivel al încăperii α şi-ar putea găsi întrebuinţarea într-un atelier. Forma încăperii α, cu cele două zone create prin şirul de coloane, se potriveşte funcţiei de atelier-prăvălie. Astfel, descoperirile arheologice confirmă transmiterea ereditară a meseriilor, legiferată la sfîrşitul secolului al III-lea [13]. Starea materială a unui „bijutier", în condiţiile generale de criză [14] nu poate să fi fost strălucită, şi acest fapt îşi găseşte expresia în degradarea treptată a înfăţişării edificiului D3.

Concomitent cu degradarea aspectului edificiilor anterioare se produce o intensificare a locuirii în interiorul cetăţii, tocmai în ultima fază de locuire. În sectorul nostru, acest fenomen care are o deosebită amploare în partea centrală a cetăţii [15], se observă în transformarea

[9] Descoperită la 4,60 m E de zidul de incintă la — 1,04 m, din anul 569/570, vezi R. Ocheşeanu, inv. MAC nr. 9 909.

[10] BCMI, 4, 1911, p. 191.

[11] M. Sâmpetru, SCIV, 22, 1971, 2, p. 218—219..

[12] Raportul definitiv de săpături pentru sectorul D, T22 (ms.).

[13] *Codex Theodosianus*, XIII, 5, 2; F. Lot, *Fin du monde antique*, 1927, p. 117.

[14] DA, s.v. *Aurum*, 571.

[15] Vezi îngustarea *viae principalis* în zona de la V de *basilica forensis* şi blocarea unor străzi secundare, cf. capitolul despre urbanism.

www.cimec.ro

edificiului D2 în locuinţă, precum şi în închiderea străduţei-coridor din S casei D3 înspre DV1, unde se construieşte o încăpere, parţial dezvelită în SVI, prin adăugarea unui zid în continuarea laturii de E a construcţiei δ. Dealtfel, chiar în condiţiile în care şubrezimea construcţiilor pare să excludă posibilitatea existenţei unor etaje, acestea continuă să funcţioneze [16]. Acest spor de populaţie în cetate, mai ales în urma unei distrugeri de amploarea celei avare (586), nu se poate explica decît prin adăpostirea între zidurile vechiului oraş a populaţiei care anterior trăia în teritoriul rural. Credem că putem vedea în această adăpostire a populaţiei rurale în oraş efectul aşezării slavilor [17] pe teritoriul imperiului, în urma evenimentelor din timpul lui Phocas (602).

Gr. Tocilescu remarca în unul din manuscrisele [18] referitoare la săpăturile de la Adamclisi *„daß die Stadt von ihren Bewohnern friedlich verlassen worden ist"*. Într-un studiu anterior [19] am trecut în revistă toate elementele care ne-au permis să considerăm păstrarea caracterului urban al aşezării de la *Tropaeum* şi la sfîrşitul secolului al VI-lea — începutul secolului al VII-lea, dar desigur cu evidente semne ale decăderii. Cauzele părăsirii treptate a cetăţii pot fi aflate în şubrezenia puterii imperiale, care nu mai poate împiedica formarea „sclaviniilor" chiar pe teritoriul imperiului [20]. *Tropaeum* pare să existe chiar şi în condiţiile în care, după anul 602, puterea imperială nu este decît nominală în *Scythia Minor*. Dacă, după cum este de presupus, legătura dintre imperiu şi oraşele de pe litoral, şi eventual şi cu cele de pe Dunăre continuă [21], *Tropaeum* va fi lipsit de ocrotirea puterii centrale, şi în aceste condiţii, oraşul — unitate administrativă şi religioasă, oarecum artificială [22] — se descompune. Populaţia se va retrage, fie în regiunile sudice, fie într-o zonă apropiată, unde-i era asigurată existenţa fără necesitatea unor costisitoare lucrări edilitare [23].

Rămîne în sarcina cercetărilor viitoare aflarea resturilor de vieţuire, care ar putea aparţine populaţiei oraşului *Tropaeum*, abandonat treptat în cursul secolului al VII-lea e.n.

[16] Scara care conduce spre etajul superior, construit deasupra încăperii γ, nu a fost dezafectată la nivelul NVI.

[17] Theophanes, a. 6 149, Bonn, p. 530; V. Tăpkova-Zaimova, *Sur les rapports entre la population indigène des régions balkaniques et les barbares au VIe siècle*, *Byzantino-bulgarica*, I, Sofia, 1962, p. 74.

[18] BAR, ms, 5 139, p. 170.

[19] I. Bogdan Cătăniciu, M. Mărgineanu-Cârstoiu, RevMuzMon, 19, 1975, 2, p. 59—64.

[20] G. Ostrogorski, DOP, 13, 1959, p. 4; DID, II, p. 440.

[21] N. Iorga, *Histoire des roumains*, II, p. 365, nota 1; G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 20; DID, II, p. 445.

[22] F. Lot, *op. cit.*, p. 85, 97; G. I. Brătianu, *Privilèges et franchisses municipales dans l'Empire Byzantin*, 1936, p. 16 — 17; E. Kirsten, *Die byzantinische Stadt*, Akten des XI. Internationalen Byzantinisten Kongresses, München, 1958, p. 10; R. Granghoffer, *L'évolution des institutions municipales en Occident et en Orient au Bas-Empire*, 1963, p. 26.

[23] Pe platoul cetăţii de la Adamclisi nu se găseşte apă, care se aducea aici prin apeducte; numai acest fapt ar fi fost suficient pentru a impune în condiţiile totalei decăderi municipale, transmutarea populaţiei.

www.cimec.ro

VI. ASPECTE ALE URBANISMULUI ÎN CETATEA *TROPAEUM TRAIANI*

arhitect Monica Mărgineanu-Cârstoiu,
Alexandru Barnea

Studiul sub aspect urbanistic al unei aşezări urbane romane presupune în principal pe acela al căilor de circulaţie şi legăturii lor cu incinta, precum şi al zonelor de importanţă urbană majoră şi al „insulelor" de locuit. Dintre acestea ne vom ocupa cu precădere de axele de circulaţie în legătura lor firească cu incinta, precum şi de unele aspecte ale zonelor civice importante care decurg din acestea. Stadiul actual al cercetării nu permite consideraţii de detaliu asupra „insulelor" (dimensiuni şi caractere funcţional-constructive particulare), acestea apărînd doar parţial în descrierea sectoarelor cercetate prin săpături arheologice sistematice, la capitolele respective.

Cercetările mai vechi şi mai noi din cetatea Tropaeum au pus în evidenţă o serie de elemente ale reţelei stradale, care permit, în cele ce urmează, prezentarea ei atît în ultima perioadă de funcţionare a aşezării, cît şi parţial, în evoluţia ei pe măsura surprinderii acesteia prin ultimele săpături arheologice. Prezentarea pe care o facem porneşte de la situaţia pusă în evidenţă pentru ultima fază de locuire din cetate, începînd cu axele principale de circulaţie ale aşezării şi, în funcţie de stadiul cercetării de la o zonă la alta, am încercat să surprindem faze mai vechi ale reţelei stradale.

Via principalis începînd de la poarta de E pînă la cardo (fig. 90 şi 91). Axul de circulaţie principal E—V, *decumanus*, numit şi *via principalis*, datorită funcţionalităţii sale preponderente în aşezare, se limitează la extrema de E cu accesul prin poarta flancată de turnurile T1 la N şi T22 la S, lat de cca 3,20 m. Flancurile străzii de la acces pînă la intersecţia cu axul principal N—S (*cardo*) (=V) nu sînt perfect paralele, variind între 16 m în imediata vecinătate a intrării şi 13,50 m la intersecţia cu *cardo*. O secţiune transversală a străzii prezintă o zonă centrală carosabilă lată de cca 7m şi două benzi exclusiv pietonale acoperite cu portice. Pe axul longitudinal al zonei carosabile este amplasat canalul de scurgere cu un apeduct pe latura lui de S, canal acoperit iniţial cu lespezi de calcar care astăzi se mai păstrează doar pe o porţiune de cca 19 m lungime, pornind de la poarta de E. De la aproximativ 30 m distanţă de la poarta de E, spre V, pînă în dreptul bazilicii *forensis*, se mai păstrează o parte din blocurile de calcar care foloseau la susţinerea pereţilor canalului, aşezate transversal la intervale de cîte 3,20 m (cca 10 M) sau 3,60 m ($11^1/_4$M). O parte din aceste blocuri mai păstrează numerotarea iniţială cu cifre romane (I — V).

Întreaga suprafaţă carosabilă a străzii era pavată cu lespezi mari de calcar, aşa cum se observă din resturile dalajului păstrate pe o lungime de 30 m, începînd de la poarta de E, către V, de o parte şi alta a canalului. Existenţa unor urme de dalaj şi pe latura de S a străzii, în imediata vecinătate a zidului de N al transeptului „bazilicii cu transept", dovedeşte că porticele erau pavate şi ele cu lespezi mari de calcar.

La 30 m de poartă, un sondaj de verificare a pus în evidenţă un canal de scurgere care accede dinspre S—V în canalul colector central. În pavajul din imediata vecinătate a porţii de E, în interior, se păstrează dale cu urme ale roţilor de car, cu distanţa între ele de 1,50 [1],

[1] Distanţa aceasta, de 1,50 m, reprezintă distanţa între extremităţile osiilor carelor romane.

www.cimec.ro

fapt observat şi la poarta de V a cetăţii. În apropiere, chiar în dreptul intrării, se află, în acelaşi dalaj, un bloc rectangular (1,20 × 1,20) în centrul căruia se văd urmele unei guri de scurgere în formă de rozetă. Observăm că poziţia acestui bloc este deviată faţă de axul canalului. Traseul acestuia din urmă este descifrabil în porţiunea nedezvelită, atît datorită dispunerii particulare a dalelor care îl acoperă, cît şi datorită traseului său din afara cetăţii. Aparenta deviere a canalului, la intrarea prin poarta de E, este probabil în corespondenţă cu locul unde (sub pragul intrării) conducta de apă, ce vine dinspre E, intră în canal. Datarea canalului cu apeduct în secolul al IV-lea de către G. Murnu rămîne şi astăzi valabilă, ataşîndu-i în plus observaţiile stratigrafice făcute în afara cetăţii, în apropierea imediată a turnului T1 (la E), unde o serie de secţiuni transversale pe canal au surprins nivelurile anterioare începutului secolului al IV-lea tăiate de construcţia acestui canal [2].

Ştiind că, în sistemul de construcţie al unei fortificaţii clasice romane, între zidul de incintă şi zona construită a oraşului se respectă un interval continuu (centură liberă de circulaţie), destinat atît asigurării funcţiei de apărare a zidurilor (respectiv rezolvarea accesului imediat la ziduri şi turnuri dinspre interior), cît şi ca element perimetral de legătură cu fluxurile de circulaţie din interiorul cetăţii, presupunem existenţa lui şi la *Tropaeum*, în fazele anterioare secolului al IV-lea şi chiar în momentul imediat următor reconstruirii incintei în jurul anului 316 e.n.

Observaţiile făcute în urma cercetărilor din zona turnurilor T1 şi T22 sînt în acord cu afirmaţia de mai sus, întrucît clădirile adosate zidului de incintă (în interior) şi dezvelite pe o lungime de cîte 40 m către N şi S se datează în general (cu refaceri) în secolul al VI-lea, iar începuturile lor nu mai devreme de sfîrşitul secolului al IV-lea— începutul secolului al V-lea.

Pornind de la funcţionalitatea specifică a intervalului şi de la modul de dalare a străzii principale, presupunem că acesta era şi el dalat în acelaşi mod cu strada. Este posibil ca o parte din dalajul din vecinătatea porţii de E să fi refolosit blocuri ce au aparţinut turnului de poartă interior A, turn demantelat cel mai tîrziu la începutul secolului al IV-lea. Nivelul acestor blocuri este identic cu acela al dalelor aşezate deasupra canalului, fapt care confirmă această reutilizare (fig. 92).

Observăm că lărgimea intervalului, în zona la care ne referim era de 9,60 m (32 × × 0,30 m), avînd ca limită interioară, la S de *via principalis*, axul zidului I — I, după cum ne permit observaţiile făcute în acest sector. La N de *via principalis*, considerăm ca limită interioară a intervalului traseul determinat de fragmentul temeliei zidului a — a, prins într-un sondaj din AV1. Tezaurul de denari descoperit în această zonă, pe traseul zidului b — b, care fusese distrus în jurul anului 170 e.n., dovedeşte funcţionarea zidului a — a cel puţin pînă în anul 204 e.n. Observăm că în această zonă, lărgimea intervalului era (în zona de contact cu *via principalis)* de 12,60 m (42 × 0,30 m). Intervalul a fost sigur desfiinţat în momentul construirii edificiilor A1 — 4 şi D1 — 3, care nu pot fi datate, aşa cum arătam mai sus, înainte de sfîrşitul secolului al IV-lea sau începutul secolului al V-lea.

În urma desfiinţării intervalului prin construirea acestor edificii, au apărut străzile AV1 şi DV1. Dalajul vechiului interval a fost scos, noile străzi folosind, în parte, substrucţia vechilor căi de acces. Totuşi, chiar şi în faza mai tîrzie a existenţei clădirilor adosate incintei, posibilitatea accesului la ziduri (fără de care funcţia de apărare a acestora ar fi fost compromisă) a fost asigurată prin păstrarea unor intervale de circulaţie între edificii, surprinse deocamdată între A1 şi A2 la N şi între D1 şi D2 şi respectiv D2 şi D4 la S [3].

Strada DV1 are o lăţime de 3,20 m şi este dezvelită în lungime pînă la 30 m către S pornind de la axul străzii principale. Pavajul străzii, din piatră măruntă şi cioburi, s-a

[2] G. Murnu, BCMI, 4, 1911, p. 81 — 82; pentru secţiunile de la E de T1, v. fig. 71, 76.

[3] Realizarea acestor zone de circulaţie (avînd aspectul unor fundături) confirmă însăşi perpetuarea funcţiei defensive a zidului de incintă în secolele V — VI. Păstrarea unor asemenea spaţii libere de circulaţie între clădirile amintite, în contextul unei folosiri intensive a suprafeţei de locuit remarcată, după cum se va vedea mai jos, în toate zonele dezvelite din cetate, nu se justifică decît în acest fel. Notăm în plus că nu poate fi vorba ca aceste spaţii să fi fost special create pentru asigurarea acceselor în clădirile respective, deoarece acestea puteau fi foarte uşor rezolvate direct din străzile AV1 şi DV1. Deci, faptul că intrările în edificii apar şi corespunzător acestor spaţii este secundar şi decurge din posibilitatea de utilizare complexă a unor zone de circulaţie create, în principal, pentru asigurarea acceselor către ziduri. Cf. şi I. Bogdan Cătăniciu şi M. Mărgineanu-Cârstoiu, RevMuzMon, 19, 1975, 2, p. 59 — 64.

www.cimec.ro

păstrat pe alocuri, mai ales în porţiunea sa mediană. În zona dintre edificiile D1 şi D3, nivelul străzii DV1 s-a înălţat între secolele IV — VI cu minimum 0,20 m, aşa cum rezultă din studiul comparativ al nivelelor de călcare din secolul al IV-lea, corespunzătoare următoarelor puncte: axul străzii principale, fundaţia turnului A cu blocurile presupuse a fi fost refolosite ca dalaj în încăperea D1 şi însăşi strada DV1.

Deşi săpăturile mai vechi au rupt legătura străzii principale cu cele laterale (dificultate valabilă din păcate pentru mai mult de jumătate din lungimea ei), am luat în considerare pentru porţiunea dinspre E la care ne referim, dalajul care acoperă axul străzii drept cotă a nivelului de călcare menţinut între secolele IV — VI inclusiv, chiar dacă şi acest nivel a suferit refaceri în cursul celor trei secole de funcţionare. Nu acelaşi lucru se întîmplă pe străzile laterale, aşa încît, pornind de la axul canalului pînă la 30 m către S pe strada DV1, există o diferenţă de cotă pe ultimul nivel de folosire a străzii de 1,80 m. Aproximativ aceeaşi diferenţă se observă (tot marcînd un sens ascendent pornind de la intersecţia în strada principală) şi către N, pe strada AV1, corespunzînd aceleiaşi distanţe faţă de *via principalis*. Dealtfel, şi în prima fază a existenţei acestor două căi de acces, panta urca de la axul străzii principale către S şi respectiv către N [4]. Pentru a obţine însă mai multe certitudini în privinţa evoluţiei nivelurilor în strada principală (în această zonă), precum şi în privinţa relaţiilor cu accesele laterale în acest sens, vor fi necesare sondaje care să înlăture dalajul existent şi să secţioneze strada principală şi accesele laterale.

Strada AV1, dezvelită pe o lungime de 32 m de la axul străzii principale, are lărgimea, către S, de 7,50 m, iar în extemitatea dezvelită dinspre N de 6,20 m. S-au păstrat pe alocuri, mai ales în porţiunea centrală, urme ale pavajului din piatră mărunţă şi cioburi. De pe frontul de E a străzii se deschide un acces pavat către zidul de incintă, între încăperile A1β şi A2α, acces care dirijează circulaţia spre interiorul acestor încăperi; de asemenea, din AV1 se accede în încăperea A2β printr-o intrare al cărui prag s-a păstrat. Din aceeaşi stradă, pe frontul ei de V, se deschide un acces (la 20 m distanţă spre N de la axul străzii principale), care conduce circulaţia pietonală către edificiile A3 şi A4, precum şi spre spaţiul liber (neconstruit) în secolul al VI-lea, cuprins între edificiile A3 la S, A4 la E şi bazilica „simplă" (A) la V. Presupunem că, datorită configuraţiei funcţionale evident transformate faţă de o fază iniţială, între edificiile din această poţiune de „insulă", accesul a funcţionat numai într-o fază de locuire corespunzătoare secolului al VI-lea. Sondaje viitoare vor dovedi dacă în acel spaţiu de la E la bazilica „simplă" (A), exista şi anterior secolului al VI-lea o mică piaţetă interioară, sau dacă aceasta a fost creată contemporan sau ulterior bazilicii „simple" (A). La 8 m spre N de accesul sus-amintit se deschidea spre V, în secolul al VI-lea, o stradă-canal largă de 1,20 m, conducînd spre spaţiul liber deschis mai sus. Acest acces a fost închis (la extremitatea de E) cu un zid de piatră legat cu pămînt, într-o ultimă fază de locuire, cel mai probabil la sfîrşitul secolului al VI-lea sau începutul celui următor, cînd au fost construite în două etape distincte, şi încăperile-anexă circulare, adosate zidului de S al edificiului A5.

Frontul de N al străzii principale (fig. 90 şi 91). Existenţa porticului pe latura de N a străzii principale este confirmată de prezenţa celor 20 de plinte rectangulare din calcar care au folosit pentru susţinerea bazelor de coloane ale acestuia, aşezate la intervale regulate pe un ax longitudinal unic. Nu s-au păstrat toate plintele din acest şir, dar, din studiul interaxelor celor existente, am putut stabili amplasarea cea mai probabilă a plintelor astăzi pierdute. Am observat că între plintele AVPc1 şi 5 interaxul cel mai probabil este de 3,60 (11 1/4 M sau 12P) [5]. Între plintele AVP5 şi 7 optăm pentru următoarea posibilitate de interpretare a poziţiei plin-

[4] Corespunzînd în primul rînd situaţiei topografice a terenului.

[5] Trebuie să specificăm că măsura de 0,32 m reprezintă de fapt 1 picior „bizantin". Piciorul roman, după Vitruviu, corespunde cu 0,296 m (= 0,30 m). Avînd în vedere că încă nu cunoaştem cum au evoluat unităţile de măsură (de la piciorul roman de 0,296 m (= 0,30 m) la cel de 0,32 m), iar la *Tropaeum* elementele de arhitectură care pot da indicaţii în această privinţă apar în contexte constructive încă neclarificate suficient, notăm convenţional măsura de 0,32 m drept unitate modulară (M), iar măsura de 0,30 m (picior roman) cu P.

www.cimec.ro

telor : dacă considerăm plinta nr. 6 pe locul originar [6], nedeplasată, şi avînd în vedere distanţa dintre ea şi următoarea (spre V) de 2,70 m, este probabilă existenţa unei plinte AVPc5 către E, la 2,70 m (9P) interax, faţă de plintele nr. 5 şi 6. În această situaţie, interaxul de 2,70 m se păstrează constant între plintele AVPc5 — 9. Mai departe, între AVPc9 şi 25, interaxul cel mai probabil al bazelor de coloane este de 3,20 m (10 M), cu excepţia interaxului dintre AVPc19 — 20, care este de 3,60 m (12P sau 11 1/4 M).

Deşi se ştie că uniformitatea modulării axiale planimetrice, la astfel de portice în epoca Imperiului roman tîrziu, nu este un principiu care să nu fi suferit abateri de la regulă, cele trei zone evidente de variaţie a interaxului în porţiunea descrisă pot indica o serie de refaceri şi modificări în timp ale porticului. Dar, după cum rezultă din nivelmentul făcut pentru această porţiune a porticului, modificările la care ne-am referit nu au schimbat substanţial nivelul de călcare al străzii şi porticului pe latura sa de N şi nici nivelul la care erau aşezate încă, cel mai tîrziu din secolul al IV-lea, plintele şi bazele de coloane, intervenindu-se între secolele IV şi VI doar cu refaceri parţiale ale colonadei [7]. Schimbarea de interax în cazul plintelor AVPc5 — 9 presupune, credem, o modificare necesară a porticului în această porţiune, în orice caz ulterioară secolului al IV-lea, dacă avem în vedere măsura interaxului blocurilor transversale din canal aflate în dreptul acestei porţiuni.

Nivelul plintelor porticului urmăreşte panta terenului; între nivelul corespunzător plintei AVPc1 şi cel corespunzător plintei AVPc25, panta relativă este de 0,9%, dar evident ascendentă numai între plintele nr. 1 şi 17. De la acest punct pînă la intersecţia *via principalis* cu *cardo*, nivelul străzii este aproape orizontal. Acest fapt rezultă şi din nivelurile plintelor AVPc14 — 15 şi 17 (fig. 93).

Latura de N a porticului este formată dintr-un front lung şi continuu, în ultima fază de locuire, alcătuit din ziduri de piatră legată de pămînt, prevăzute din loc în loc cu intrări către interiorul clădirilor cărora le aparţin. Dealtfel, însăşi păstrarea porticului probabil pînă la părăsirea cetăţii, se datoreşte şi funcţiunii sale de protejare a circulaţiei pietonale în faţa acestor construcţii cu un rol important în viaţa economică a cetăţii pînă în aceeaşi perioadă.

Mai departe, latura de N a porticului este formată de zidurile încăperilor anexe ale bazilicii „simple", a căror stare actuală (şi ele fiind descoperite anterior cercetărilor noastre) nu permite observarea vreunor intrări dinspre S. Avînd în vedere cronologia zidurilor VIII—VIII, IX—IX, X—X, f—f şi i—i (sector A), precum şi rolul activ, preponderent al căilor de circulaţie (reţelei stradale) în urbanismul roman, considerăm că între edificiul A3 şi bazilica „simplă" (A) exista o stradă pietonală cu o lărgime iniţială nedeterminabilă exact [8], deoarece cunoaştem numai limita sa de E marcată de zidul VIII—VIII, perpendiculară pe *via principalis*. Ulterior, odată cu construcţia bazilicii „simple" (A) şi extinderea edificiului A3, această stradă s-a îngustat pînă la 2 m. În ultima fază stradela a fost închisă spre *via principalis* prin zidurile f—f şi i—i. Este posibil ca transformările debuşeului acestei străzi în *via principalis*, precum şi transformarea edificiului A3 (sub forma vizibilă în plan) să fi influenţat modificările intercolonamentului porticului din această zonă. În acest sens, trebuie să remarcăm faptul că distanţa între traseul zidurilor paralele a—a şi VIII — VIII, ambele sigur anterioare secolului al IV-lea, măsoară 100 × 0,30 m; presupunem că ele au marcat frontu-rile de E şi V ale unei „insule" de locuit [9].

Frontul de S al străzii principale (fig. 90, 91 şi 93). Prezenţa unui număr de 14 plinte pe latura de S a străzii principale înşiruite pe un ax unitar, studiul interaxelor bazelor de coloane vir-

[6] S-ar mai putea întîmpla ca AVPc6 să fie uşor deplasată de locul ei iniţial, în care ea ar fi aşezată la 4 m interax faţă de nr. 5 şi 7. Situaţia rămăşiţelor porticului în această porţiune a străzii era mult mai bună în momentul dezvelirii ei de către G. Murnu, cînd toate bazele de coloane se aflau pe locul lor şi se descoperiseră *in situ* chiar şi fragmente ale coloanelor sau coloane întregi, v. G. Murnu, BCMI, 3, 1910, p. 159, foto.

[7] Trebuie să subliniem aici faptul că, în absenţa unor secţiuni transversale pe *via principalis* care să lămurească exact fazele de construcţie ale porticelor şi în orice caz momentul iniţial în care s-a introdus porticul în concepţia urbană la *Tropaeum* (moment ce poate coborî şi pînă în secolul al II-lea e.n.), este dificil de stabilit cu certitudine evoluţia acestei străzi. Dificultatea rezidă mai ales din existenţa pantei naturale a terenului, care influenţează direct orice consideraţie izvorîtă din studiul nivelmentului diverselor elemente de arhitectură urbană sezisabile astăzi.

[8] Ne referim la o fază anterioară construirii bazilicii „simple".

[9] După cum se va vedea mai jos, în trasajul reţelei urbane existente pînă în secolul al IV-lea, o mare parte din numărul „insulelor" are cel puţin cîte un front de 33 m

www.cimec.ro

tuale şi relatările descoperitorului lor G. Murnu [10], permit stabilirea amplasamentului cel mai probabil al tuturor bazelor de coloane care au format porticul la origine începînd de la DVPc1 pînă la 22. Între DVPc1 şi 3, interaxul este de 2,70 m, între DVPc3 şi 5 de 3,20 m, între DVPc5 şi 7 de 3,60 m, iar între DVPc7 şi 12 de 3,20 m. Între DVPc12 şi 22 interaxul este variabil: între nr. 12 şi nr. 19 în jur de 3,60 m, iar între nr. 19 şi nr. 22 de 3,20 m.

Remarcăm, şi în acest caz, trei zone de variaţie a interaxului colonadei porticului, corespunzînd aproximativ zonelor de pe latura de N. Din studiul nivelurilor la care sînt aşezate plintele, coroborate cu cel al interaxelor bazelor corespunzătoare, precum şi cu observaţiile lui G. Murnu privind etapele constructive ale străzii [11], am putut distinge existenţa a trei faze mai importante de construire şi refacere a porticului: prima legată de o perioadă probabil anterioară cetăţii constantiniene (între DVP1 şi 3), o perioadă intermediară (ţinînd de refacerile din secolul al IV-lea şi corespunzînd nivelului dalajului de pe canal), al cărei nivel este determinat de linia virtuală care leagă plinta nr. 4 cu plinta nr. 22 şi în fine o a treia fază, determinată de plintele DVPc7 — 20 — p, legată în timp de construirea bazilicii cu transept.

Studiind comparativ nivelul porticului de N cu cel de S în zona cuprinsă între AVPc9 — 25 şi respectiv între DPVc7 — 22, am ajuns la concluzia că diferenţa sensibilă de nivel între cele două portice se datoresc unei refaceri mai substanţiale, în ultima fază, a porticului de S. Astfel, în porţiunea cuprinsă între DVPc9 — 13, nivelul plintelor pe care erau aşezate bazele de coloane este înălţat cu 0,35 m faţă de porţiunea simetrică ei dinspre N [12]. Considerînd refacerea acestei porţiuni din portic în legătură cu ridicarea bazilicii cu transept, prin comparaţie cu partea corespunzătoare din portic de pe latura de N, aducem o dovadă în plus cu privire la datarea momentului construirii bazilicii „simple", anterior construirii bazilicii cu transept.

Poziţia actuală a plintei DVPc1 faţă de frontul de ziduri dinspre S şi urmele de fundaţii P—P (probabil de portic) surprinse pînă în dreptul zidului I — I din sectorul D, precum şi posibilitatea integrării pe această distanţă a unui şir de coloane aşezate la interaxe de 2,70 m, ne conduce la presupunerea că, la origine (cel puţin la începutul secolului al IV-lea, dacă nu şi mai devreme) porticul a existat şi pe această porţiune [13], fiind desfiinţat într-o fază tîrzie.

În acest sens şi porticul de pe latura de N ar fi putut continua pînă în dreptul zidului a—a. Aceleaşi considerente care ne-au determinat să deducem exitenţa unei străzi perpendiculare pe *via principalis*, cuprinse între A3 şi bazilica „simplă" (A), ne conduc la presupunerea existenţei unei străzi care reprezintă continuarea circulaţiei faţă de latura de S, la E de bazilica cu transept [14]. Şi această stradă a fost închisă spre sfîrşitul existenţei cetăţii. În final, faptul că pe strada principală s-au descoperit o serie de capiteluri ionice-impostă şi baze de coloane, databile numai către sfîrşitul secolului al VI-lea e.n. confirmă refacerile pe care le-am presupus a fi afectat jumătatea de E a străzii principale într-o epocă tîrzie.

Coroborarea datelor expuse mai sus cu rezultatele unor secţiuni transversale prin stradă, foarte necesare în viitor, vor putea clarifica mai bine etapele constructive pe care am încercat să le surprindem mai sus.

Axa principală N—S (cardo) (fig. 94 şi 95). La 96 m spre V faţă de poarta de E (320 × × 0,30 m), *via principalis* este intersectată de *cardo* (V în planşe şi în notarea prescurtată în

[10] G. Murnu, *op. cit.*, p. 140 — 141; 4, 1911, p. 155 — 161.

[11] *Ibidem*, p. 159 — 160.

[12] Desigur, există posibilitatea ca în cazul unei străzi de tipul celei principale de la *Tropaeum*, „trotuarele" celor două portice să nu fie egal suprainălţate faţă de porţiunea mediană (în cazul nostru carosabilă) a străzii (diferenţele de nivel rezolvîndu-se foarte simplu prin trepte), ele fiind construite totuşi în aceeaşi perioadă. Dar acest tip de secţiune a străzii este condiţionat fie de situaţia topografică a terenului în zona respectivă, fie de caracterul funcţional constructiv al clădirilor adiacente. În cazul nostru, nici una din aceste condiţii nu se justifică.

[13] Numai sondaje viitoare vor putea clarifica situaţia menţionată, precum şi raportul ei cu turnul A şi, în general, aspectul urban mai vechi din apropierea porţii de E.

[14] Subliniem că, pe lîngă dimensiunile frontului nucleului de locuit şi caracterul preponderent al străzii în urbanismul roman, care ne-au condus la presupunerea existenţei unei artere de circulaţie în această zonă, în perioada corespunzătoare construirii bazilicii „simple" (A) şi apoi a celei cu transept (D), era absolut necesară existenţa unei străzi, fie ea cît de îngustă, care să dirijeze circulaţia pietonală în zona din răsăritul bazilicilor, şi firesc, să separe aceste construcţii de edificiile aparţinînd „insulelor".

www.cimec.ro

text), care marca axul principal N-S de circulaţie în cetate. Porţiunea din *cardo* aflată la S faţă de intersecţia cu *via principalis* a fost dezvelită, încă de la începutul secolului al XX-lea, pe o lungime corespunzătoare la E laturii de V a bazilicii cu transept (atriului bazilicii), iar la V laturii şi porticului dinspre răsărit ale bazilicii *forensis*. Lăţimea străzii între cele două bazilici este de 12 m. Pe latura de E, strada era flancată de un portic ce proteja circulaţia pietonală în faţa bazilicii cu transept. Considerînd şi plinta DVPc22, care reprezenta punctul de intersecţie a acestui portic cu acela de pe latura de S a străzii principale, s-au păstrat *in situ* cinci plinte rectangulare şi urmele unei fundaţii punctiforme. Acestea au fost scoase la iveală prin sondaje efectuate pe axul porticului, considerat între plinta p şi bazele de coloană vizibile (în partea lor superioară), aplicînd modulii de 3.20 m şi 2,70 m.

Astfel, se observă că bazele de coloană DV5 şi DV6 sînt *in situ*, deoarece în punctul DV5, sub baza de coloană s-a descoperit plinta pe care era aşezată iniţial (şi fundaţia respectivă,) iar sub DV6, fundaţia pe care a fost aşezată direct, fără intermediul plintei, baza de coloană. Luînd, deci în considerare punctele sigure, DV5 şi 6, poziţia sigură p — DVPc22 şi, de asemenea, poziţia zidului limită de N al anexei bazilicii cu transept, şi aplicînd modulii 3,20 şi 2,70 pe traseul virtual al porticului, s-au descoperit şi plintele DV1, 3 şi 4.

Din studiul nivelurilor la care se află dispuse aceste plinte observăm de la început o concordanţă cu numărul de faze surprinse pe latura de S a porticului străzii principale, situaţia din *cardo* apărînd însă mai evidentă. Astfel, un prim-nivel, anterior secolului al IV-lea, este reprezentat de plintele DV1, 4 şi 5.

Comparînd acest nivel cu acela al dalajului de deasupra canalului de pe axul străzii principale la intersecţia lui cu axul N—S (*cardo*), se observă că dalajul este situat mai sus decît plintele la care ne-am referit [15].

Al doilea nivel, corespunzător celui considerat intermediar în studiul porticului de S al străzii principale, este marcat de plintele DVPc22 şi supraînălţarea cu blocuri de calcar a plintei DV4. Acest nivel răspunde logic celui al dalajului de peste canal (în zona amintită mai sus), ambele datînd deci din secolul al IV-lea.

Al treilea nivel, corespunzător celui considerat pe latura de S a străzii principale contemporane cu construcţia bazilicii cu transept, este reprezentat de plinta p [16], plinta DV3 şi nivelul de contact cu fundaţia al bazei DV6. Modul în care bazele de coloană cu soclu înalt aflate pe plintele DVPc22 şi DV5 şi 6 [17] au fost refolosite pe parcursul acestor etape (înălţimea lor putînd suplini diferenţa de nivel) duce la presupunerea că şi pe celelalte plinte au existat o serie de baze probabil de tipuri asemănătoare [18]. Nu este greu să ne imaginăm aspectul eclectic al porticului pe această porţiune, în ultima lui fază de existenţă, datorită bazelor diferite refolosite şi coloanelor ale căror dimensiuni verticale vor fi compensat diferenţele de înălţime [19]. Stadiul actual al cercetărilor nu ne permite să ştim dacă porticul a fost dalat pe această porţiune în ultima parte a secolului al VI-lea, aşa cum pare să se fi întîmplat pe latura de N a bazilicii cu transept. Remarcăm în plus absenţa unei pante evidente pe porţiunea studiată a porticului, în toate fazele sesizate, absenţă care răspunde situaţiei curbelor de nivel din această zonă.

Latura de V a străzii N—S (*cardo*) este mărginită de latura de E a bazilicii *forensis*, datată, cum se ştie, în secolul al IV-lea. Studiul nivelului superior al fundaţiei porticului *forensis* adosat acestui zid ne duce la concluzia că el a fost ridicat (în această formă) în secolul al VI-lea, odată cu ultima refacere a porticului de pe latura de V a bazilicii cu transept. Numai o secţiune transversală pe *cardo*, între cele două mari edificii, va putea clarifica relaţiile mai exacte dintre fazele de construcţie ale lor, legate implicit de cele ale arterei de circulaţie N—S.

[15] Sau, considerînd nivelul secolului al IV-lea cel corespunzător dalajului de peste canal (acolo unde *cardo* intersectează strada principală) se observă că nivelul plintelor amintite este mai jos decît acesta, iar situarea nivelului pietonal acoperit de portic sub nivelul zonei centrale, carosabile, este un nonsens în cazul nostru.

[16] Pe această plintă ar fi putut fi aşezată baza de coloană cu soclu înalt aflată în punctul DVPc22.

[17] Am observat mai sus lipsa plintei sub această bază ea fiind aşezată direct pe fundaţia supraînălţată pînă la noul nivel necesar.

[18] Cu soclu înalt.

[19] Nu este exclus ca în ultima perioadă de funcţionare a bazilicii cu transept, porticul să nu mai fi funcţionat decît ca un mic vestibul în faţa intrării în această bazilică.

www.cimec.ro

Porțiunea de N a străzii N—S *(cardo)* a fost dezvelită pe o lungime de 26 m, fiind cuprinsă între zidul de V al atriului bazilicii „simple" și limita de E a edificiului B1, cercetările oprindu-se la ultimul nivel de folosire a acestei străzi (fig. 94 și 96). Pe latura de E a străzii, pornind de la bazele de coloană deja descoperite pe ultimul nivel, s-a verificat poziția lor *in situ*, confirmîndu-se pentru AVc2 și 6. Cele două luate în considerare, și adăugîndu-se AVPc25, s-a obținut linia reală a porticului din fața atriului bazilicii „simple" (A). Încercîndu-se modulii de 3,20 m și 2,70 m, pornind de la punctul AVPc25, s-au descoperit urmele unei plinte în punctul AVc1, exact în dreptul colțului de S—V al anexei bazilicii „simple" (A), situat la 3,20 m față de AVc2. La același interax s-a descoperit și plinta patrată AVc5. Astfel, interaxul AVc5 — 6 este de 3,60 m, marcînd prin lărgimea sa sporită intrarea în atriul bazilicii [20]. Luînd în considerare axul deja obținut al porticului, plintele AVc8 și 9 au făcut, desigur, și ele parte din același portic. Se observă, în plus, că interaxul AVc8 — 9 este de 3,20 m, între AVc6 — 8 este de 2 × 3,20 m; acestea permit stabilirea punctului AVc7, ale cărui urme n-au mai fost recuperate[21]. Pozițiile plintelor care astăzi lipsesc între AVc2 — 5 sînt cele indicate în plan. Din examinarea mai atentă a situației stratigrafice în punctele AVc2 și 6, unde s-au păstrat și bazele de coloane, se observă două niveluri distincte. Primul, mai vechi, corespunde nivelului plintelor (același cu nivelul fragmentului de pavaj găsit lîngă AVc6). Acest nivel de funcționare a porticului se leagă de prima fază a bazilicii „simple" (A), într-un moment cînd strada a fost pavată cu lespezi de calcar. Prin comparație cu situația din fața bazilicii cu transept, se confirmă și aici observația că bazilica „simplă" (A) a fost construită înaintea bazilicii cu transept (D).

Al doilea nivel, aflat cu 0,15 m deasupra celuilalt, corespunde ultimei faze de funcționare a porticului, contemporan cu o refacere mai importantă a bazilicii „simple" (A), atriului și porticului străzii. Desigur că porticul a funcționat și înaintea etapelor descrise, asemenea celui din fața bazilicii cu transept, deoarece importanța străzii *(cardo)* în această zonă (evident centrul civic și religios al așezării), utilitatea lui pe latura de V a clădirilor (respectiv de E a străzii), precum și importanța circulației pe această arteră, impuneau o rezolvare funcțională cît mai unitară.

Existența unor edificii importante, aparținînd centrului civic, pe locul unde mai tîrziu s-au construit bazilicile creștine de aici, este confirmată în primul rînd de însăși poziția lor la intersecția între *cardo* și *decumanus* — unde dealtfel se află și bazilica *forensis*, anterioară edificiilor creștine —, dar și de fragmentele masive de antablament, aparținînd fără îndoială prin aspect și dimensiuni unor edificii monumentale, descoperite în sondajul din nartexul bazilicii „simple" (A).

Pe latura de V, în absența unor săpături de verificare, situația este mai greu de rezolvat. Dar, în viziunea noastră nu este de loc exclusă posibilitatea existenței unui portic, chiar și în secolul al VI-lea și cu atît mai mult în etapele anterioare [22].

Via principalis de la cardo pînă la intersecția cu strada BCV3 (fig. 97 și 98). În ultimele faze de locuire ale cetății, existența porticului este vizibilă, în parte, pe latura de N a străzii principale, începînd de la intersecția cu axa N—S *(cardo)*, pe o lungime de 80 m. Pe latura de S, porticul a fost acoperit în cursul și spre sfîrșitul secolului al VI-lea de o serie de edificii cu ziduri legate cu pămînt, pînă în dreptul bazilicii „cisternă" (C).

Pe latura de N s-au păstrat, începînd de la intersecția cu *cardo* și pînă în dreptul edificiului B3 un număr de 20 de plinte, unele din ele cu bazele de coloană conservate. Interaxul bazelor între BVPc2 și 3 este de 3,20 m, după care se poate stabili și poziția cea mai probabilă a plintei BVPc1, care astfel dispusă, coincide cu aliniamentul porticului de pe *cardo* (către N, pe latura lui de V).

Între BVPc3 — 4 interaxul se schimbă la 3,60 m; între BVPc4 — 8 interaxul rămîne constant de 2,70 m (= 9 P), iar între BVPc 9 — 19 se păstrează același interax cu excepția

[20] Acest interax ar putea indica un acces mai vechi către un edificiu anterior, bazilicii, păstrat și odată cu construirea acesteia.

[21] Dar, în imediata vecinătate a acestui punct am remarcat urmele unei plinte ușor deplasate.

[22] Una dintre plintele păstrate pe această latură are fundație și nu întîmplător este așezată pe aceeași axă cu încă trei plinte. Strada pare să fi fost inițial mai largă aici, îngustată fiind într-o etapă tîrzie prin construirea sau refacerea edificiului B1, spațiul destinat porticului strîmtîndu-se odată cu strada (lărgimea străzii la ultimul nivel este de cca 10 m).

www.cimec.ro

celui dintre BVPc9 — 11 care este de 2,50 m. Între BVPc19 — 22 interaxul cel mai probabil este de 3,20 m [23], iar între BVPc22 — 25 revine la 2,70 m. La V de BVPc5 şi la N—V de BVPc8, s-au păstrat porţiuni din pavajul cu piatră sfărîmată al străzii, contemporan, potrivit nivelmentului, cu nivelul plintelor respective. Baza de coloană descoperită *in situ* în punctul BVPc13 prezintă o situaţie mai concludentă în privinţa fazelor de construcţie şi refacere a porticului (fig. 99, detaliu). Plinta iniţială peste care era aşezată baza de coloană şi porţiunea din fusul păstrat, stabilesc un prim-nivel evident de construcţie şi funcţionare al porticului. Se observă că nivelul porticului a fost ridicat într-o a doua perioadă de construcţie cînd nivelul de călcare corespundea pietrelor de dalaj găsite *in situ* şi care îmbracă fusul coloanei acoperindu-i baza. Deci, fusul coloanei a putut fi folosit în continuare, fără ca baza lui să mai fie aparentă. O a treia fază de refacere a porticului a fost surprinsă în punctul BVPc12, unde plinta se află supraînălţată, fiind vizibilă fundaţia la un nivel ridicat cu 0,45 — 0,50 m deasupra celui de-al doilea nivel. În ansamblu, situaţia rezultată din analiza nivelmentului pe această porţiune a străzii corespunde situaţiilor surprinse, în acelaşi mod pe *cardo*, în faţa bazilicii cu transept, sau pe *via principalis* în porţiunea situată la E de *cardo*.

În porţiunea din *via principalis* de care ne ocupăm acum (cca 80 m de la *cardo* pînă la BCV3, latura de N), considerînd nivelul plintelor BVPc2 — 8 drept corespunzător ultimei faze de reconstrucţie a porticului, presupunem că, imediat la V de BVPc8, *via principalis* era intersectată de o axă de circulaţie, din motive pe care le vom expune ceva mai jos.

Situaţia nivelului plintelor BVPc9 — 11 aşezate faţă de plinta BVPc12 în sens invers pantei terenului, care coboară spre V, se explică numai prin refolosirea lor fără modificări dintr-o fază anterioară de construcţie, corespunzătoare nivelului al doilea. Desigur, chiar al doilea nivel acoperea plintele şi parţial bazele de coloane. Datorită pantei mai accentuate a terenului, nu am putut determina exact dacă plintele BVPc16 — 22 reprezintă refolosiri din faze mai vechi (de o manieră asemănătoare cazurilor precedente) sau în această zonă porticul a fost rezolvat în trepte mai dese [24].

Relaţia existentă între nivelul plintelor BVPc22 — 25 şi al străzii BCV3 (asupra căreia vom reveni mai jos), prin comparaţie cu nivelul la care se află plintele 19 — 22 relevă o cădere de nivel destul de accentuată, aşa încît între 22 — 24 (deci pe o distanţă de numai 5,40 m) diferenţa de nivel este de 0,70 m. Nivelul de la BVPc24 coincide apoi cu acela al plintei BVPc25 şi respectiv cu nivelul de funcţionare al străzii BCV3. Această diferenţă se explică prin situaţia pantei terenului, ea putînd fi rezolvată prin trepte care să conducă pînă la nivelul străzii BV3.

Deplasarea porticului cu 1,70 m către S, începînd de la edificiul B3, ar putea reprezenta un indiciu pentru o situaţie particulară a rezolvărilor constructive urbane din această zonă, situaţie încă nelimpezită pe deplin. De remarcat că, pornind de la BVPc22 se schimbă din nou interaxul dintre plintele ce au susţinut bazele coloanelor (revenind la 2,70 m). S-ar putea ca plintele 24 — 25 şi 13 să reprezinte acelaşi nivel de construcţie al porticului (NI). deoarece linia pantei relative între aceste puncte este paralelă cu linia de pantă relativă a canalului. În acest caz, diferenţa accentuată de nivel menţionată mai sus s-ar explica prin refacerile ulterioare ale porticului, însoţite de supraînălţări ale nivelului de călcare.

În stadiul actual al cercetărilor,nu cunoaştem destinaţia construcţiilor de pe latura de N a străzii principale, de la *cardo* la poarta de V, şi nici relaţiile exacte între fazele lor şi ale porticelor, deci ale străzii.

Latura de S a străzii principale (fig. 97). Pornind de la *cardo*, primul edificiu care a acoperit într-o fază mai tîrzie porţiunea din stradă de la S de canal este anexa dinspre N a bazilicii *forensis* [25], contemporană probabil cu porticul dinspre E al bazilicii. Avînd în vedere impor-

[23] În aceste poziţii, lipsesc cîteva dintre plinte, dar din piesele găsite interaxul presupus este singurul în acord cu ele.

[24] Se poate presupune că şi în cazurile în care panta porticului (urmărind firesc panta terenului) este mai dulce, aceasta a putut fi rezolvată prin trepte, probabil distribuite astfel încît limita lor să corespundă poziţiilor coloanelor.

[25] Această anexă, potrivit orientării ei şi prezenţei absidei interioare dinspre răsărit, precum şi fazei tîrzii a construirii ei, este posibil să fi fost destinată unei funcţiuni creştine (bazilică?)

www.cimec.ro

tanța bazilicii *forensis* ca edificiu major amplasat în centrul civic, este limpede că, cel puțin la origine, fluxurile de circulație necesare, adiacente acestui edificiu, erau rezolvate în mod corespunzător, conform unei concepții urbanistice cel puțin tot atît de închegate, ca și concepția arhitecturală reflectată pe planul, din fericire sesizabil, al edificiului. Deși încă nu sînt cunoscute legăturile bazilicii cu zonele învecinate contemporane ei, iar spre V și S săpăturile mai vechi nu au făcut decît să surprindă limitele aparente ale construcției, era absolut necesar ca și la N, V și S [26] să fi fost rezolvate pentru circulația pietonală, foarte probabil ocrotită de portice (asemenea celui adiacent laturii de E a bazilicii). Indiferent de rezultatele unor viitoare cercetări, caracterului monumental al elevației monumentului (descifrabil ca atare din planul cunoscut al acestuia) îi răspundea o monumentalitate cel puțin planimetrică a rezolvării circulației perimetrale corespunzătoare. Aceste considerații sînt în deplină concordanță cu monumentalitatea planimetrică deja cunoscută a circulației majore *(cardo* și *decumanus)* din această zonă a cetății, și cu rolul dinamic, preponderent al străzilor (circulației) în urbanismul roman. Legat de aceste criterii, dar și prin observațiile făcute pe loc, presupunem că artera de circulație necesară de pe latura de V a bazilicii continua și către N, relativ pe același ax, chiar dacă lărgimea străzii putea să nu fie aceeași. Această posibilitate este confirmată atît de lipsa unor plinte de portic între BVPc 8 — 9, cît și de nivelul străzii principale surprins pe latura de N, unde se observă o diferență sensibilă de pantă către V, perfect rezonabilă dacă prin această zonă ar fi tăiată o stradă perpendiculară pe *via principalis*. Diferența de nivel corespundea situației topografice a terenului în zonă și era desigur rezolvată prin coborîrea nivelului străzii cu circa o treaptă față de latura străzii BV1, probabil prevăzută și ea cu portic[27]. Strada CV1 a fost îngustată, probabil în cursul secolului al VI-lea, de edificiul C1, al cărui prag de intrare acoperă chiar canalul străzii principale, pe care, în consecință, o reducea la jumătate din lărgimea inițială (desființînd deci total porticul din zona respectivă). Urmele unui zid ulterior acestui edificiu dovedesc închiderea accesului îngust rămas între C1 și *basilica forensis*, desființîndu-se deci, într-o fază tîrzie (probabil sfîrșitul secolului al VI-lea), circulația spre S. Presupunem că pandantul străzii CV1 către N (BV1) a suferit, tot în două etape, transformări asemănătoare.

Pornind de la bazilica *forensis*, către V, porticul a fost desființat, cel mai probabil în a doua jumătate a secolului al VI-lea, urme ale existenței sale în fazele anterioare păstrîndu-se doar imediat la V de C1, iar urme din pavajul străzii în sondajul din încăperea C4α [28].

Între edificiile tîrzii C3 și C4 există o stradă-canal îngustă de 0,80 m despre care nu știm încă dacă provine dintr-o circulație mai largă (îngustată ulterior) sau a fost creată numai odată cu edificiile respective care au acoperit latura de S a străzii principale pînă în apropierea canalului ei. Nici pe latura de N, cunoștințele actuale nu permit certificarea existenței unei străzi perpendiculare pe *via principalis* (care să reprezinte de fapt continuarea unei artere dinspre S) într-o fază anterioară secolului al VI-lea. Schimbarea interaxului bazelor între BVPc19 — 22 ar putea sprijini o atare ipoteză, la fel și modificările de pantă de aici. Dacă existența acestei artere — BCV2 (fig. 107) — va fi confirmată, înseamnă că între aceasta și artera BCV3 s-a pus în evidență frontul minim, adiacent străzii principale, al unei „insule" de locuit. Strada BCV3, largă inițial spre S de 6,40 m, se află la 80 m V de intersecția cu *cardo*. Existența ei pornind de la latura de S a străzii principale este confirmată planimetric și arheologic [29]. Deocamdată nu cunoaștem situația exactă a continuării străzii către N, ele-

[26] Pe latura de S se văd și astăzi urmele unor plinte înșiruite care formau desigur limita exterioară a unui portic adiacent acestei laturi și susțineau coloanele lui. Acest portic intra drept componentă pietonală și în structura unei străzi paralele cu *via principalis*. În cronica săpăturilor arheologice din 1910, G. Murnu observa urmele unui portic pe latura de S a bazilicii, fără însă a reveni ulterior asupra acestei observații în detaliu: BCMI, 3, 1910, p. 141.

[27] Porțiunile pietonale ale străzii (porticele) erau desigur rezolvate în trepte în porțiunile de accelerare a pantei terenului. S-ar putea însă ca porțiunea mediană, carosabilă, să fi fost rezolvată în pantă continuă și nu în trepte, tocmai datorită faptului că era și carosabilă.

[28] De menționat că urmele unui canal îngust de sub nivelul străzii, descoperite în sondajul din C4α (v. profilul SXI B — C), concordă cu aliniamentul porticului existent cel puțin în secolul al IV-lea pe latura de S a străzii principale.

[29] Secțiunea efectuată în 1975, de Ioana Bogdan Cătăniciu, a surprins aici nivelul unei străzi corespunzător ultimei faze de locuire în cetate, precum și nivelul unei străzi dintr-o fază anterioară (Menționăm că numerotarea nivelurilor din capitolul de față nu corespunde cu aceea din capitolul referitor la stratigrafie).

www.cimec.ro

mentele care o confirmă fiind întreruperea porticului străzii principale pe latura de N în acest punct şi schimbarea de nivel în conformitate cu situaţia topografică a terenului perfect aptă amplasamentului unei asemenea străzi.

Via principalis de la strada BCV3 la BCV5 (fig. 100). Similar porţiunii cuprinse între *cardo* şi această zonă, de la CV3 la bazilica „cisternă", săpăturile arheologice au surprins pe latura de S a străzii principale o serie de edificii care au acoperit-o parţial în ultimele faze de locuire a cetăţii. Acelaşi lucru se întîmplă şi pe latura de N a străzii principale, începînd din acelaşi punct, strada îngustîndu-se astfel pînă la 7 m.

Pe latura de N a străzii, de la BVPc26 (?) către V, se păstrează urme ale plintelor porticului, refolosite fie în zidurile edificiilor din această zonă, fie în faţa lor, tot ca postamente, dar în cadrul unor portice parţiale. De remarcat că toate aceste plinte, păstrate în condiţiile arătate (şi unele pierdute) aveau un aliniament deplasat cu 1,50 m mai spre S faţă de acela al porticului încheiat la BVPc25. Considerînd plinta-postament BVPc34 aflată pe locul ei iniţial (fiind aşezată pe alte plinte-postament), aparţinînd unei a doua faze de refacere a porticului, interaxul de 2,70 m rămîne singurul care modulează perfect spaţiul către E, pînă la BVPc26(?), care marca începutul acestui nou aliniament al porticului. Compararea nivelurilor plintelor din această porţiune cu acela al zidurilor canalului cu apeduct, duce la presupunerea contemporaneităţii lor cu canalul. Rezultă că, asemenea altor zone studiate mai sus, porticul datează şi aici cel puţin de la începutul secolului al IV-lea, traseul lui fiind refolosit ulterior.

Probabil prima refacere mai consistentă datează din epoca Anastasius — Iustinian, cînd reutilizarea lui s-a rezolvat prin dispunerea unui al doilea şir de plinte-postament deasupra celui iniţial. Desigur că viitoare cercetări prin secţiuni transversale pe *via principalis* vor stabili corespondenţa între aceste refaceri şi nivelurile de călcare din zonă. Asemenea secţiuni sînt cu atît mai necesare cu cît în această zonă, respectiv la 18 m spre V de strada BCV3, apeductul se întrerupe, canalul continuîndu-se pînă la poarta de V, îngustat în consecinţă. S-ar putea ca apeductul să-şi schimbe direcţia, spre S, pentru ca apoi să conducă apele spre edificiu important (poate chiar cisterna).

Aria dintre BVPc34 şi zidul de E al edificiului B4 nefiind încă cercetată arheologic, accentuează caracterul ipotetic al observaţiilor noastre din zona respectivă. Observăm că baza de coloană BVPc43 se afla *(in situ)* aşezată pe o plintă rectangulară care stă pe fundaţie. Această bază este aşezată exact pe aliniamentul anterior descifrat al porticului, de unde deducem şi pentru această porţiune continuarea concepţiei unitare în rezolvarea pietonalelor sub forma porticelor. Plinta BVPc45, aparţinînd aceluiaşi aliniament, este aşezată la un interax de 3,20 m faţă de BVPc43. Lîngă ea se află o bază de coloană cu soclu înalt, deplasată desigur de pe această plintă.

Nivelmentul relativ efectuat pe elementele păstrate din componenţa porticului [30], comparat cu observaţiile anterioare, precum şi cu situaţia topografică a terenului, reflectă faptul că nivelul porticului în ultimele faze de folosire a lui era sensibil mai înalt decît porţiunea mediană a străzii, diferenţa de înălţime putînd fi rezolvată în trepte. O rezolvare de acest gen în care porticul urmăreşte mai direct panta terenului (rezolvarea în trepte neimpietînd asupra circulaţiei pietonale), pe cînd în zona mediană s-a intervenit mai ferm pentru a asigura o pantă accesibilă carelor, era impusă de panta destul de mare (E—V) a terenului care în unele porţiuni atingea 8 — 10%. Nivelul plintei BVPc43 corespunde probabil secolului al IV-lea (cel mai tîrziu), prin comparaţie cu oricare din nivelurile remarcate în punctul BVPc34, faţă de care diferenţa de nivel este mult mai mare decît căderea de pantă actuală a terenului[31].

Avînd ca limită de V linia zidului de sprijin aflat la E de bazilica „cisternă", am putut descifra urmele unei artere de circulaţie N—S, deosebit de importantă dacă ţinem cont de observaţiile asupra aspectului şi dimensiunilor sale. Dezvelită doar pe latura dinspre S faţă de *via principalis*, este sigur că ea continua şi către N, dacă ţinem seama de sistemul general necesar al reţelei stradale.

[30] O serie de piese sînt deplasate de la locul lor, iar altele pierdute.

[31] Care determină şi panta relativă a străzii din ultimele sale faze de existenţă.

www.cimec.ro

În aria cuprinsă între edificiul C6 la S, C5β la N și zidul de sprijin (sus-menționat) la V, se observă urme ale unui portic care mărginea la E această stradă. Existența lui este confirmată de prezența *in situ* a bazei de coloană CV4c1 (pe plinta inițială sub care se vede fundația), precum și de posibilitatea de a aplica, începînd din acest punct, către N, o modulare folosind interaxul de 3,20 m astfel, încît baza de coloană virtuală rezultînd în punctul CV4c4 se aliniază perfect liniei porticului de pe latura de S a străzii principale. În acest caz, punctul CV4c4 notează intersecția celor două portice sau, altfel spus, întoarcerea porticului de pe latura de S a străzii principale pe latura de E a străzii CV4. Dalajul din plăci mari de calcar, păstrat la V de linia acestui portic aparține unei faze de refacere a străzii, în care s-au refolosit cu mai puțină abilitate dalele vechi, așa cum se vede din orificiile de montare existente pe unele dintre ele, care, după dispoziția dalajului nu mai puteau avea nici un rol funcțional. De asemenea, din observațiile făcute în această zonă, putem presupune existența unui acces pietonal în trepte spre zona de circulație necesară la E de bazilica „cisternă", fapt care ar sublinia rolul funcțional activ al străzii CV4. Urmele de dalaj surprinse în C5β sînt, potrivit nivelmentului (fig. 101), contemporane cu faza inițială de funcționare a porticului dinspre E al străzii și cu canalul inițial dalat al străzii principale. În concluzie, am surprins următoarele etape de funcționare ale străzii CV4 în această zonă: o stradă dalată largă de 12 m, databilă cel mai tîrziu în secolul al IV-lea; strada a fost refăcută ulterior cu dalajul descris mai sus; urmează o îngustare a străzii prin construcția edificiului C5α, moment în care porticul a fost desființat pe porțiunea corespunzătoare lui [32], iar o îngustare și mai pronunțată s-a produs prin construirea edificiului C6, pentru ca, în final, strada să fie închisă definitiv prin construirea încăperii C5β.

Pe latura de S a străzii principale în porțiunea corespunzătoare bazilicii „cisternă", elementele deja cunoscute din cercetările și publicațiile mai vechi [33], coroborate cu observațiile noastre de teren și nivelment conduc la ipoteza că circulația stradală era rezolvată după cum urmează: circulația pietonală paralelă cu latura de N a bazilicii „cisternă" era protejată de un portic. Se mai poate descifra astăzi doar latura de N a porticului unde, în ordine către V, există urmele unor trepte și plintele CVPc1 și 2, între care interaxul este exact de cîte 3,20 m. Legătura între circulația pietonală de pe *via principalis* și cea din jurul bazilicii „cisternă" se realiza prin intermediul unui acces în trepte (ale cărui urme sînt vizibile) asemenea celui coborînd dinspre CV4. Probabil că porticul se întorcea către S, determinînd astfel frontul de V al străzii CV5. În acest caz, din considerente funcționale și planimetrice, era posibil ca în fața laturii de V a bazilicii „cisternă" (C) să fi existat un portic, care ar fi marcat astfel atît importanța edificiului, cît și calitatea rezolvării accesului către acesta. Structura pieselor de arhitectură (baze și fusuri de coloane, piese masive de balustradă), găsite în zona bazilicii „cisternă", face posibilă o asemenea interpretare. Nu cunoaștem situația laturii de S a bazilicii „cisternă", dar este de presupus o rezolvare asemănătoare celei de pe celelalte laturi.

Prin observațiile cu privire la planimetrie și nivelment care s-au făcut pe strada, puternic dalată CV5, am surprins cel puțin două faze de construcție ale acesteia (fig. 102). Cea mai nouă corespunde nivelului dalajului păstrat parțial la 7 m V de bazilica „cisternă", iar faza mai veche corespunde funcționării cisternei [34]. În privința refolosirii porticului după construirea bazilicii „cisternă" în secolele V — VI, prin comparație cu situații deja descrise, este posibil ca porticul de pe latura de S a bazilicii să fi funcționat și în secolul al VI-lea. Tot într-o fază tîrzie, strada a fost închisă către S de zidurile legate cu pămînt ale unor edificii încă necercetate. Circulația pînă la zidul de incintă de la V de strada CV5 pare să nu fi fost desființată de vreun edificiu în faza existenței cisternei.

Continuitatea circulației din strada CV5 la N de *via principalis*, era asigurată în prima etapă, la care deja ne-am referit, de străzile BV5′ și 5″, care conduc fluxul pietonal spre zona bazilicii de marmură (fig. 104). În stadiul actual al cercetării, ni se pare mai vero-

[32] Între posibilitatea că îngustarea să fi fost contemporană sau ulterioară refacerii străzii, în faza actuală a cercetării optăm pentru cea de-a doua.

[33] G. Murnu, *Basilica cisternă*, p. 421 — 440.

[34] Sub aspectul nivelmentului, există trei niveluri distincte, dar, deocamdată, pînă la noi cercetări, considerăm că două dintre ele puteau funcționa ca trepte în cazul porticului dublu.

www.cimec.ro

simil ca BV5′ şi 5″ să fi format într-o primă etapă un spaţiu de circulaţie unitar, care a fost apoi fragmentat în două căi de acces de către edificiile ale căror ruine se văd astăzi. Mai sigur este că într-o etapă ţinînd probabil de secolele V — VI [35], strada BV5′ a fost închisă şi ea de edificiul B4, refolosind o parte din pavajul străzii anterioare (pavaj vizibil încă pe o porţiune destul de mare), accesul către zona bazilicii de marmură fiind asigurat oricum de componenta BV5″.

Zona bazilicii de marmură (fig. 104 şi 105). Nu s-au făcut încă cercetări arheologice *între* zona mai sus prezentată şi cea a bazilicii de marmură, de care ne vom ocupa mai jos ţinînd seama de observaţiile făcute deja de predecesori, la care am adăugat observaţiile noastre.

Legătura de circulaţie absolut necesară între *via principalis* şi zona bazilicii de marmură era asigurată prin accesul BV5′ — BV5″. Rolul preponderent al acestei artere de circulaţie către bazilica de marmură subliniază importanţa în cadrul urban al edificiului către care asigura accesul, fiind în deplină concordanţă din punct de vedere al rezolvării funcţionale urbanistice cu spaţiul liber de la S—V de bazilică, ce constituia o piaţetă, focar al circulaţiei pietonale din zonă. Planimetria generoasă a acestui spaţiu a permis completarea ulterioară a ansamblului (în vremea lui Iustinian) cu baptisteriul. Fără a cunoaşte limitele către E şi S ale piaţetei dar, avînd în vedere necesităţile legate de asigurarea circulaţiei către şi în jurul edificiului, presupunem că piaţeta dirija atît accesul în bazilică (pe latura de S), cît şi circulaţia pietonală absolut necesară în jurul acestui edificiu. Într-o fază anterioară construcţiei baptisteriului, şi desigur, contemporană cu funcţionarea mai timpurie a incintei, această piaţetă era în legătură cu intervalul, formînd de fapt o prelungire în spaţiul urban construit al acestuia [36].

Pînă cel mai tîrziu în secolul al IV-lea, exista probabil aproximativ pe acelaşi amplasament cu bazilica de marmură, un edificiu păgîn legat de reţeaua de circulaţie deja indicată [37]. Aceasta din urmă a fost păstrată ulterior, modificîndu-se treptat pînă la aspectul astăzi vizibil în plan. Modificările au însoţit desigur cele patru faze de construcţie ale bazilicii de marmură [38]. Astfel, prin construcţia edificiilor B6, 7 şi 8 s-a desfiinţat intervalul iniţial, păstrîndu-se însă accesele Bvl şi 2 la zidul de incintă şi la turnul rectangular, asemenea situaţiei observate în zona porţii de E. Totodată, în una din etapele de existenţă a bazilicii s-a procedat la o separare a zonei religioase de zona cu caracter laic, adiacentă zidului de incintă; zidul de la V de baptisteriu ar putea reprezenta o împrejmuire a platformei supraînălţate a pieţei corespunzătoare unei faze tîrzii din existenţa bazilicii. O astfel de demarcare este dealtfel în consens cu creşterea importanţei centrului episcopal care a existat aici [39]. Într-o ultimă fază de modificări constructive, traseul axului străzii BV5″ a fost deviat în porţiunea de N, în dreptul atriului bazilicii. Nedispunînd de alte cercetări în spaţiul de circulaţie de la S de bazilica de marmură, singurul element de referinţă este fragmentul de fus de coloană aflat *in situ*, BV5cl.

Ţinînd seama de distanţa la care se află faţă de intrarea dinspre S a bazilicii şi faţă de baptisteriu, precum şi de existenţa confirmată a porticelor pe arterele mai importante de circulaţie descrise pînă aici, presupunem că acest punct reprezenta intersecţia unor portice care flancau latura de E a străzii BV5 (5′) şi respectiv frontul de S al circulaţiei perimetrale la S de bazilica de marmură [40]. Conform sondajului efectuat lîngă fusul de coloană (fig. 105) se observă că baza ei este mult îngropată faţă de nivelul dalajului corespunzînd ultimei

[35] În cazul în care, repetăm, strada cu pavajul ei pot fi considerate ca databile în secolul al IV-lea.

[36] Urmele de pavaj care au rămas (probabil din vechiul interval) se observă în pasajul dintre B6 şi B7.

[37] Sau, în orice caz, spaţiul urban era pregătit pentru a se construi un astfel de edificiu.

[38] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 180 — 181.

[39] Este în stadiul actual al cercetărilor singura explicaţie mai plauzibilă care se poate da atît supraînălţării platformei faţă de zona vechiului interval, cît şi existenţei urmelor de zid de la V de baptisteriu. Numai prin cercetarea zonei cu o secţiune transversală care să lege zidul de incintă de zona bazilicii şi baptisteriului, vom putea obţine date noi în scopul lămuririi etapelor la care ne-am referit. Cu privire la existenţa sediului unui episcopat la *Tropaeum*, *ibidem*; DID, II, p. 458 — 459 şi 471.

[40] V. şi pavajul la V. Pârvan, *op. cit.*, p. 176, fig. 15 şi p. 178, fig. 20.

www.cimec.ro

refaceri a străzii [41]. Contemporan probabil cu schimbarea axului străzii BV5" (pomenită mai sus), circulaţia perimetrală adiacentă laturii de S a bazilicii a fost închisă în extrema de E, fie parţial, fie în întregime.

În concluzie, privind în ansamblu aspectul aşezării urbane romane pînă la începutul secolului al IV-lea (inclusiv) se remarcă rezolvarea în platforme succesive (denivelate unele faţă de altele) a centrelor urbane mai importante, judicios adaptată topografiei locului. Sub

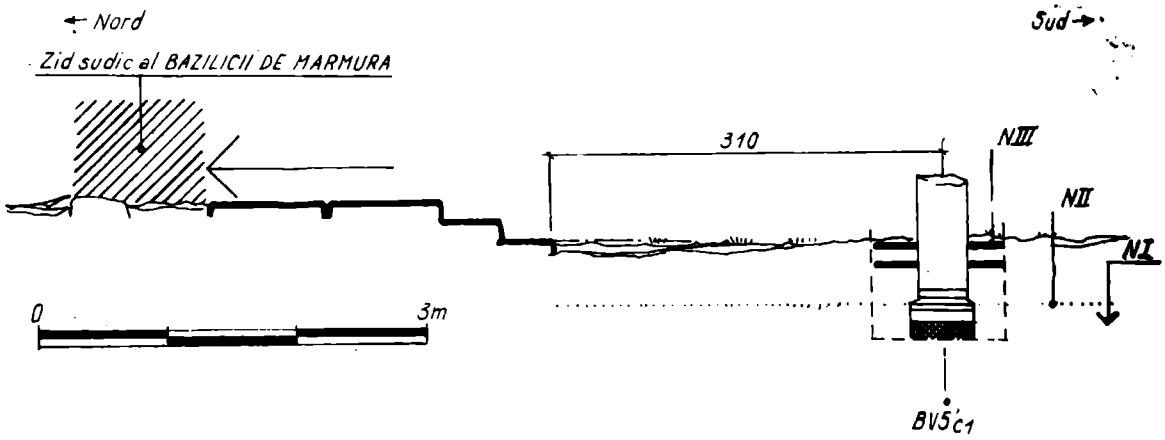

Fig. 105. — Secţiune perpendiculară în intrarea de S a bazilicii „de marmură" (B).

raportul arterelor de circulaţie, panta (impusă de teren) se rezolva în cazul porticelor sub formă de trepte, acolo unde desimea curbelor de nivel o cerea. Subliniem în acest sens încă odată evidenţa celor trei mari zone denivelate una faţă de cealaltă sau faţă de ariile înconjurătoare (cazul cisternei), centre care au rămas, cu transformările funcţional-constructive corespunzătoare, de importanţă majoră pînă în secolul al VI-lea : zona bazilicii *forensis* şi a celor două bazilici creştine învecinate, zona cisternei, unde ulterior s-a ridicat bazilica creştină şi zona bazilicii de marmură devenită centru episcopal în ultimă instanţă. Rezolvarea relaţiilor sub aspectul diferenţelor de nivel şi terenului în pantă, între cele trei zone mari, între acestea şi insulele învecinate, precum şi între înseşi insulele în care apare secţionată aşezarea, vor putea fi lămurite mai bine numai odată cu cunoaşterea rezolvărilor particulare din cadrul „insulelor", precum şi trecerea de la o „insulă" la alta în funcţie de curbele de nivel şi în cadrul reţelei stradale reprezentate deja, ca fluxuri de circulaţie, în plan. Se înţelege că rezolvarea în trepte a căilor de acces se referă în mod special la porţiunile pietonale (rezolvare de obicei sub forma unor portice deschise pe una sau două laturi), partea carosabilă căpătînd o pantă sau alta sub unghiurile cele mai accesibile, în funcţie de curbele de nivel.

Referitor la portice, am observat existenţa acestora pe majoritatea căilor de circulaţie şi cu siguranţă pe axele principale, acestea păstrînd, cu o serie de refaceri, rezolvarea pietonalului cu portic pînă la sfîrşitul secolului al VI-lea; porticele au fost păstrate în unele porţiuni pe ambele laturi ale străzii şi în orice caz pe laturile de V şi respectiv S ale edificiilor. O situaţie asemănătoare pare să se întîmple şi pe alte axe de circulaţie, cel puţin în zonele importante remarcate mai sus.

Raportarea axelor de circulaţie faţă de zidul de incintă în faza iniţială de reconstrucţie (începutul secolului IV inclusiv) (fig. 106). În consideraţiile de mai jos am ţinut cont în primul

[41] Acest ultim nivel dalat reprezentind suprainălţarea generală a platetei pe care se află baptisteriul faţă de nivelul străzii BV5 (5") rămase la nivelul vechiului interval (marcat de urmele de dalaj din BV1); aceste date de nivelment ne-au condus la interpretările de mai sus. În sondaj, se pot surprinde trei niveluri de refacere a străzii, între care unul este anterior folosirii bazei de coloană descoperite, unde trebuia să existe între fundaţie şi bază o plintă-postament, ulterior desfiinţată; al doilea nivel corespunde bazei de coloană, iar ultimul dalajului de suprafaţă, unde fusul era folosit fără bază aparentă. Astfel de refolosiri de fusuri au fost dealtfel semnalate anterior.

www.cimec.ro

rînd de faptul că fortificația de la Tropaeum începe să existe mai de timpuriu (secolul al II-lea)[42], iar în momentul refacerilor se păstra în mare parte trasajul anterior de tip clasic, atît al incintei, cît și al străzilor, după cum s-a verificat pe traseele deja dezvelite. Principiile după care am făcut reconstituirea schematică, sub aspect urbanistic al cetății, au fost deci ale urbanismului clasic roman; în cazul nostru axele principale *cardo* și *decumanus* s-au păstrat cu unele modificări, pînă la sfîrșitul așezării, iar unele etape ale evoluției lor au putut fi chiar surprinse. În acest sens, a primat în interpretarea noastră rolul străzilor ca legătură simplă, directă, funcțională către incintă și importanța preponderentă a rețelei stradale față de „insule". Elementele descoperite pînă acum verifică existența unei rețele ordonate, pe care nu am făcut decît să o completăm în dezvoltarea ei firească, ținînd seama și de situația curbelor de nivel. Dealtfel, am observat de la bun început că nu există o respectare perfectă a aspectului rectiliniu al străzilor, datorită dependenței lor relative față de curbele de nivel, și, pe de altă parte, datorită necesității funcționale urbane care cere ca direcțiile generale să fie impuse de necesitatea asigurării legăturilor celor mai directe prin *intervallum* la turnuri și porți.

Deci, cunoscînd în întregime numai traseul axei *decumanus*, am stabilit și traseele relative ale străzilor E—V în funcție de direcția acesteia și de necesitatea ca ele să poată marca legături directe între cîte două turnuri corespunzătoare aflate pe laturile de E și V ale incintei. Am obținut astfel punctele lor de intersecție cu axa *cardo*, puncte care stabilesc de fapt punctele de pronire ale trasării inițiale (firească și necesară), față de acest ax principal. Străzile de pe direcția N—S au fost trasate tot pornind de la axul principal (de data aceasta *decumanus)*, cîteva din punctele de intersecție fiind cunoscute, și ținînd din nou seama de necesitatea asigurării legăturilor către turnuri pe direcția N—S.

Prezența porticelor nu a fost marcată în toate cazurile, chiar dacă am presupus-o datorită condițiilor obiective, atît sub aspectul funcționalității planimetrice în cadrul general urban, cît și din considerente de climă specifice regiunii. De asemenea, nu am avut în vedere posibilitatea ca față de punctele de intersecție a două străzi axele respective să fie ușor decalate, fapt care nu alterează însă cu nimic continuitatea axială generală a circulației pe arterele respective. Rețeaua astfel stabilită în plan corespunde unei modulări ritmice față de *cardo*, rezultînd o distanță interaxială (între străzile care intersectează *cardo)*, de cca 33 m. Alte distanțe între străzi (pe direcția N—S), chiar dacă nu respectă acest „modul", pot fi raportate la unitatea de bază (0,30 m = 1 picior roman).

Arterele de circulație principale (primele trasate, față de ele raportîndu-se trasarea celorlalte artere):

Via principalis (decumanus) formează axa principală E—V, făcînd legătura de circulație principală între porțile flancate de turnuri de la E la V. Avînd în vedere distanțele față de zidul de incintă, se observă că această axă împarte în două părți aproximativ egale axa *cardo*, precum și întreaga suprafață a cetății. Axa străzii principale, datorită situației topografice a terenului, nu este perfect rectilinie de la o extremitate la alta;

Cardo, axa principală N—S, relativ perpendiculară pe *via principalis* marchează sub aspectul trasajului, exact treimea de E a acesteia și formează legătura de circulație între poarta de S și limita de N a incintei în dreptul turnului T4, unde, într-o fază anterioară secolului al IV-lea, va fi existat, în secolele II — III e.n., o a patra poartă a cetății, desființată ulterior[43].

Artere de circulație pe direcția N—S:

Artera de circulație BCV1 leagă zona de la V bazilicii *forensis* cu T5 și T20, fiind așezată la 33 m distanță interaxială față de *cardo* (fig. 106);

[42] Dacă ipoteza Ioanei Bogdan Cătăniciu, cu privire la existența în secolul al II-lea a unei incinte cu o arie mai restrînsă se va confirma (v. capitolul referitor la incintă), ar rezulta două etape mari de realizare a structurii urbane: în prima etapă, cetatea trasată și construită pînă în vecinătatea cisternei, iar într-o etapă finală (probabil a doua jumătate a secolului al III-lea) rețeaua urbană completată, continuînd indicațiile trasajului inițial).

[43] Nemaifiind făcute, după Gr. Tocilescu, cercetări în acest punct, nu există încă dovezi arheologice care să indice dacă aici exista o poartă asemănătoare celei dinspre S sau de alt tip; de asemenea, nu se poate încă preciza momentul exact al transformării, legat probabil de refacerea generală a incintei.

www.cimec.ro

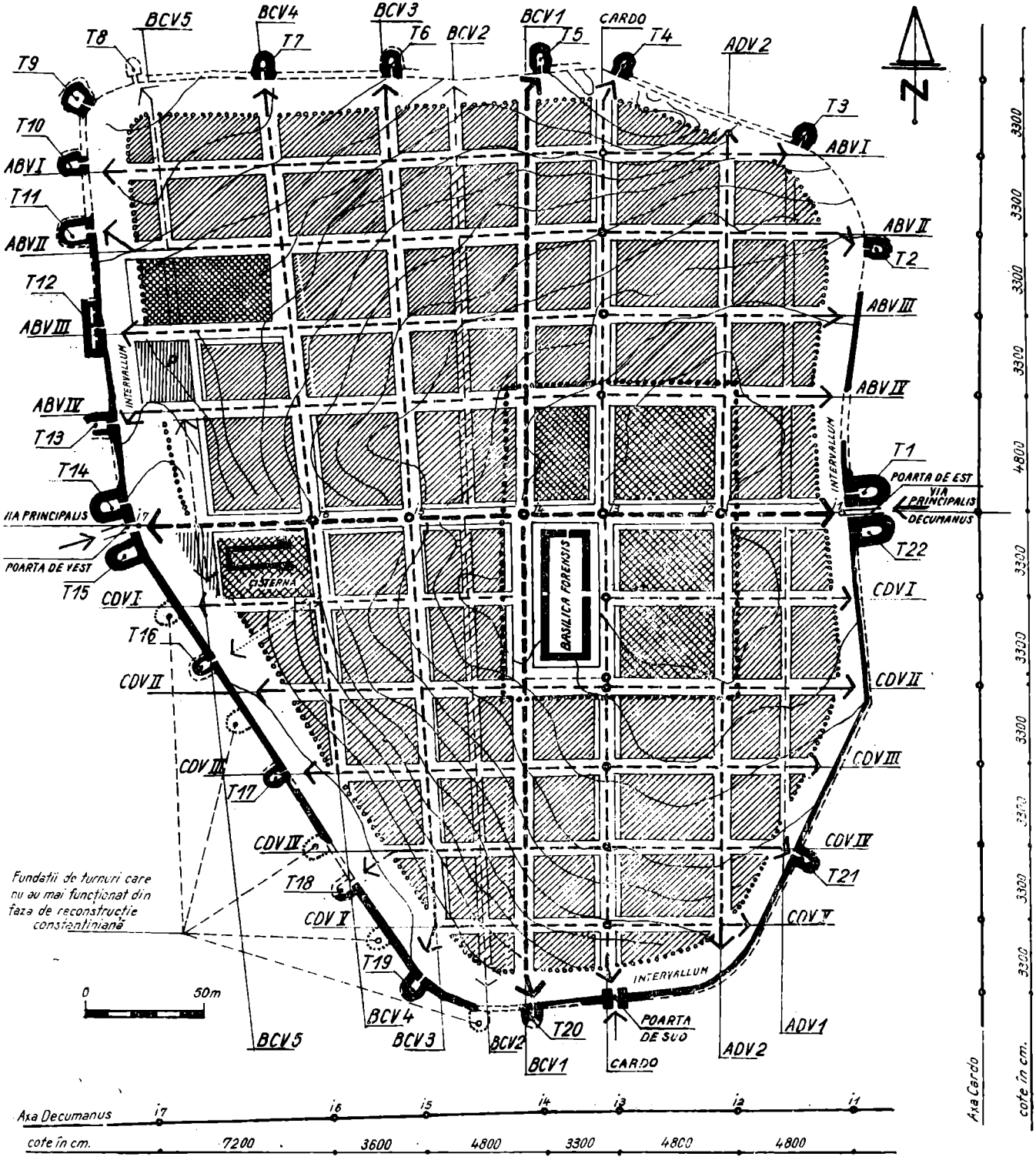

Fig. 106. — Schema fluxurilor de circulație pînă în prima jumătate a secolului al IV-lea e.n. (ipoteză).

www.cimec.ro

BCV3 formează legătura spre turnurile T6 şi T19 şi se află la 48 m faţă de BCV1 (distanţă interaxială). Se observă că la V de această arteră trasajul străzilor care se intersectează cu *via principalis* se îndepărtează sensibil de la perpendicularitatea faţă de aceasta, fapt justificat în primul rînd de situaţia curbelor de nivel, astfel încît rezolvarea zonelor de importanţă urbană sporită din ariile pe care le leagă, implicau trasajele adecvate, pe care nu le cunoaştem bine, de la o intersecţie la alta. Avînd în vedere cerinţele funcţionale deja analizate, artera BCV4 marca legătura de circulaţie între cisternă, edificiul anterior bazilicii de marmură (pe laturile lor de E), cu turnul T7 (către N), iar spre S indiferent de direcţia generală reală a străzii uşor deviată sau nu faţă de cea indicată în plan, cu zona curtinei dintre turnurile T17—18. Punctul de intersecţie cu *via principalis* se situează la 36 m distanţă (interaxială) faţă de BCV3 [44]. Artera BCV5 asigura legătura directă între T16, V cisternei, piaţeta P şi V edificiului anterior bazilicii de marmură, pînă la T8 [45].

Strada ADV2, a cărui lăţime nu o cunoaştem, marca legătura de circulaţie la E de centrul civic cu arterele corespunzătoare E—V. S-ar putea ca în dreptul extremităţilor acestei artere să fi existat iniţial turnurile corespunzătoare, la care ulterior s-a renunţat [46];

Artera ADV1 putea marca legătura între porţiunile de *intervallum* adiacente turnurilor T3 şi T21.

Artere de circulaţie pe direcţia E—V:

Ţinînd seama de criteriile deja amintite, trebuie să fi existat o *stradă ABV.I*, care intersectează *cardo* la 33 m (100 P) de turnul T4, formînd legătura între T3 şi T10. La cca 33 m S de aceasta, strada ABV.II care face legătura între T2 şi T11, asigura funcţional, către N, unitatea de circulaţie absolut necesară în jurul edificiului de pe locul bazilicii de marmură şi păstrată probabil şi în fazele iniţiale ale edificiului creştin.

Omoloaga ei către S, din acelaşi punct de vedere este *ABV.III*, care taie *cardo* la cca 33 m S faţă de precedenta şi asigura legătura de circulaţie cu piaţeta de la S de bazilica de marmură şi cu turnul T12 [47].

Strada ABV.IV intersectează *cardo* la cca 33 m faţă de precedenta şi formează limita N a centrului civic, căruia îi asigură legătura cu turnul T13 [48].

Strada CDV.I taie *cardo* la cca 33 m S de axul străzii principale. Formează legătura între intervalul din vecinătatea porţii de E cu circulaţia de pe latura de E a bazilicii *forensis* [49]. Ea continuă către V [50], unind frontul de V al bazilicii cu zona de circulaţie necesară la S de cisternă, precum şi cu intervalul din vecinătatea porţii de V. Ca şi în cazurile precedente, este foarte posibil să fi existat iniţial un turn în dreptul extremităţii arterei, între T15 şi T16. S-ar putea ca, în momentul desfiinţării lui, să fie tăiat o nouă axă către T16 (fig. 106).

Strada DCV.II, a cărei intersecţie cu *cardo* este situată la 33 m faţă de precedenta, marchează limita de S a centrului civic, şi asigură legătura cu intervalul din dreptul turnului T16 [51]. Existenţa unei circulaţii în dreptul laturii de S a bazilicii *forensis* este confirmată de necesitatea funcţională a existenţei unui flux unitar, continuu faţă de toate laturile edificiului, precum şi de urmele unui portic, vizibile şi astăzi, adiacent laturii de S a bazilicii.

Strada CDV.III, situată la 33 m S faţă de precedenta, asigură circulaţia către intervalul din dreptul turnului T17 şi legătura cu porţiunea de *intervallum* situată la 33 m spre N faţă de turnul T21[52].

Strada CDV. IV, tăiată la o distanţă interaxială de 33 m S faţă de precedenta, asigura circulaţia către turnul T21 şi T18. Strada CDV.V, trasată la 33 m S faţă de precedenta şi la

[44] Iar distanţa între poarta de V şi BCV4 este de 74 m.

[45] Fireşte, şi cu turnurile intermediare.

[46] Cazuri de fundaţii de turnuri „abandonate" s-au observat deja pe latura de S a incintei.

[47] Nu este exclus să fi existat iniţial corespondentul turnului T12 în dreptul celeilalte extremităţi a străzii.

[48] V. mai sus nota 47, observaţia pentru T12 care se aplică şi în cazul de faţă.

[49] Şi legătura cu un edificiu anterior bazilicii cu transept (pe acelaşi amplasament).

[50] În dreptul mijlocului zidului de V al bazilicii *forensis* se observă urmele unei intrări astupate cel mai tîrziu în a doua jumătate a secolului al IV-lea.

[51] Presupunem, şi în acest caz, necesitatea existenţei în faza iniţială a unui turn în dreptul extremităţii de E a străzii, cu atît mai mult cu cît incinta marchează o frîngere accentuată a traseului în punctul respectiv.

[52] Unde nu este exclus să fi existat iniţial, cel puţin în faza de trasaj, un turn.

www.cimec.ro

aceeaşi distanţă faţă de poarta de S (măsurată pe *cardo*), asigura legătura către intervalul din faţa turnului T19.

Intervalul necesar între zidul de incintă şi perimetrul exterior al ariei urbane construite avea o lăţime de minimum 9 — 10 m, aşa cum s-a observat în zona porţii de E. În zona porţii de V, în porţiunea cuprinsă între bazilica de marmură (B) şi cisternă (C), intervalul putea atinge între 15—20 m [53]. Variaţia lărgimii intervalului depindea, pe de o parte, de fluxul necesar spre turnuri, porţi şi ziduri (respectiv „drumul de strajă"), iar pe de altă parte de perimetrul maxim acceptabil pentru construcţia „insulelor" de locuit, faţă de curbele de nivel. De remarcat că trasajul general rezultat pune în evidenţă dependenţa lui faţă de axele principale, poziţia acceselor spre turnuri şi porţi, principiu de bază în urbanismul roman clasic.

Faţă de reţeaua prezentată de noi, este posibil să fi existat şi alte străzi intermediare, pe care nu le putem încă trasa datorită faptului că nu cunoaştem, stadiul actual al cercetărilor, dimensiunile exacte ale fronturilor nici unei singure „insule" de locuit.

În schema propusă de noi, centrul civic al aşezării ocupă o suprafaţă rectangulară determinată de arterele ABV.IV şi DCV. II la N şi S, iar la V şi E de BCV.1 şi ADV. 2. Astfel, axa *decumana* traversa centrul la limita treimii de N, iar *cardo* la jumătate.

Dimensiunile generale ale suprafaţei destinate centrului civic se află în raportul de aproximativ 2/3, raport des întîlnit în împărţirea zonelor publice sau centrelor civice romane.

Estetica structurii urbane

Remarcăm monumentalitatea planimetrică în rezolvarea celor două artere majore, *cardo* şi *decumanus*, pusă în evidenţă, atît prin lărgimea lor, cît şi prin existenţa porticelor continui pe ambele flancuri ale străzilor. Din cele observate nu excludem posibilitatea rezolvării pietonalelor sub forma unor portice cel puţin pe una din laturile celorlalte artere principale, astfel de rezolvări răspunzînd pe de o parte concepţiei urbanistice devenite aproape o modă încă din secolul al II-lea în lumea romană, iar pe de alta necesităţilor locale impuse de condiţiile climatice.

Dominanta compoziţiei urbane este determinată de zona civică, plasată la intersecţia arterelor principale, iar din punct de vedere al amplasamentului faţă de teren, ea marchează platforma cea mai înaltă a cetăţii. Astfel, din centru se deschide o perpectivă largă asupra aşezării; iar dacă pornim dinspre *intervallum*, această zonă constituie un cap de perspectivă pentru accesele dinspre extremităţile axelor principale [54] şi este vizibilă din toate punctele importante ale oraşului.

Exprimarea planimetrică a funcţiunilor edificiilor urbane se remarcă şi în cazul cisternei şi zonei bazilicii de marmură (rămase centre importante, dar dezvoltate diferit, şi în secolele V — VI). Circulaţia în zona cisternei (care este situată într-o arie puternic denivelată) era rezolvată unitar, marcînd fluiditatea circulaţiei dinspre arterele mari din zonă (spre pietonalul adiacent edificiului) şi asigurînd accese denivelate (unele acoperite de portice) pe cel puţin trei din laturile perimetrale. Se facilitează astfel accesul pietonal direct dinspre poarta de V, *via principalis* şi strada BCV4. Totodată acest mod de rezolvare al circulaţiei pune în valoare importanţa funcţională a edificiului anterior bazilicii atît prin generozitatea spaţială a zonelor de circulaţie aferente, cît şi prin asigurarea unui flux de circulaţie optim.

Edificiul anterior bazilicii de marmură forma un cap de perspectivă pentru artera BV5. Pornind dinspre *via principalis* pe această arteră, spaţiul urban se deschide în faţa edificiului printr-o piaţetă care oferea şi posibilitatea unei aglomerări pietonale în faţa edificiului, şi ulterior în faţa accesului principal în bazilica de marmură. Această piaţetă funcţiona ca o zonă-filtru către şi în jurul edificiului. Şi aici presupunem rezolvarea pietonalelor perimetrale

[53] Credem că lărgimea maximă a intervalului funcţiona între T9, poarta de V şi poarta de S.

[54] Faptul că accesul spre centru se face mai rapid şi mai uşor (v. curbele de nivel) dinspre E, întăreşte convingerea noastră că poarta de E reprezenta accesul principal în cetate, în faţa căreia s-au descoperit inscripţia şi trofeul.

www.cimec.ro

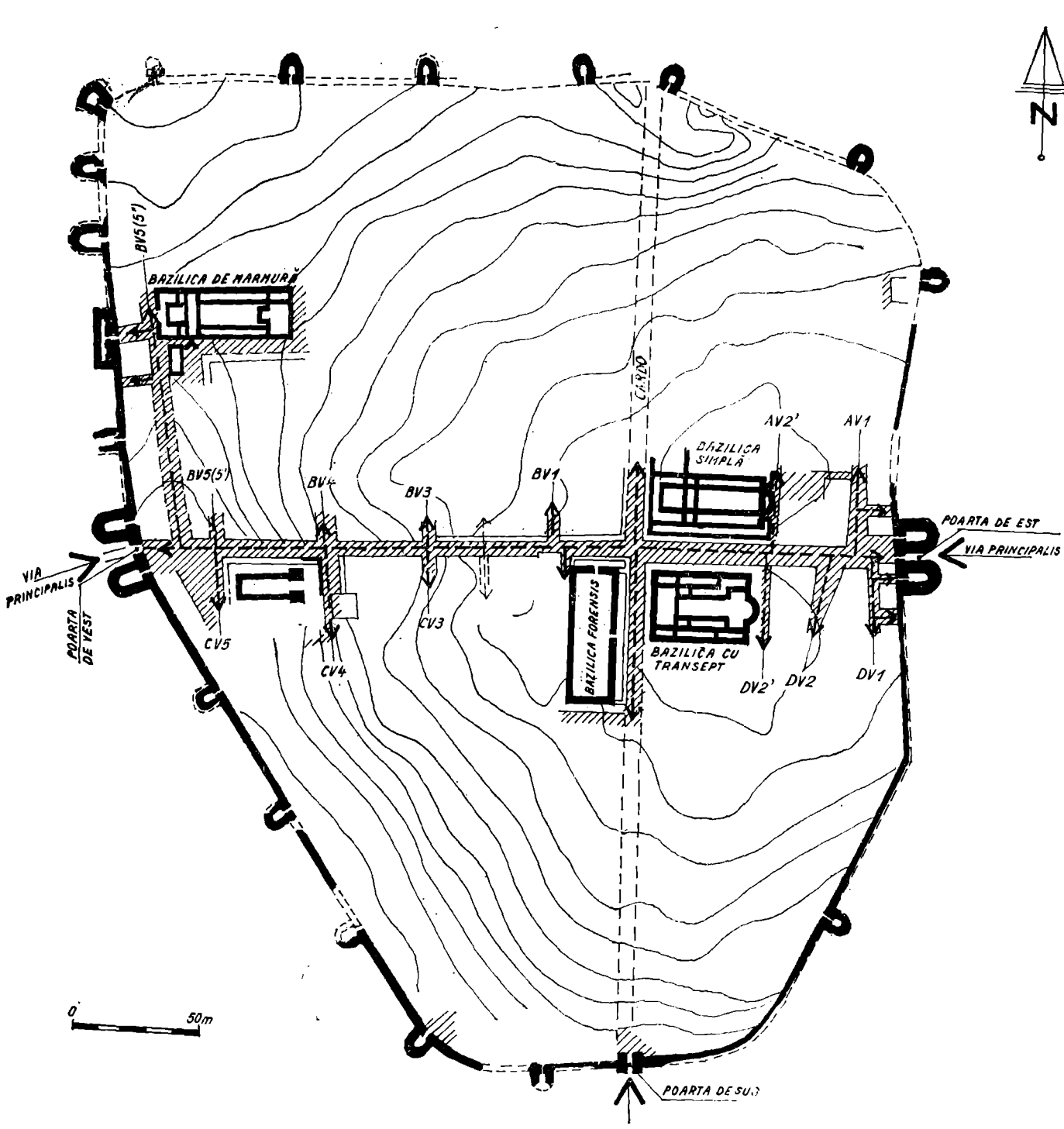

Fig. 107. — Planul străzilor (secolele V — VI e.n.)

www.cimec.ro

sub formă de portice (cel puţin parţiale), fapt care ar fi în consens cu cerinţele funcţionale ale circulaţiei în zonă.

Caracterul dinamic, activ, al arterelor de circulaţie, pus în valoare prin asigurarea unor legături directe ale reţelei stradale cu incinta (accesul facil şi direct la turnuri şi porţi) şi implicit subordonarea „insulei" de locuit faţă de reţeaua stradală, precum şi sublinierea planimetrică a zonelor urbane de importanţă preponderentă, plasează structura urbană de început a cetăţii *Tropaeum* în contextul general al urbanismului clasic roman [55].

Dinamica dezvoltării urbane după secolul al IV-lea pînă la sfîrşitul cetăţii (fig. 107)

Cercetările au arătat că aşezarea urbană a evoluat într-un sens diferit pe parcursul secolelor V — VI. O mare parte a arterelor de circulaţie au fost îngustate sau chiar închise, porticele au fost desfiinţate fie parţial, fie în întregime, iar intervalul a fost desfiinţat prin ridicarea unor edificii (păstrîndu-se doar unele accese către ziduri sau turnuri), şi în unele cazuri s-au creat artere noi. Totuşi, axele principale de circulaţie şi o parte din cele importante păstrează trasajul mai vechi, iar zonele de importanţă majoră (împreună cu accesele deja descrise) păstrează acelaşi amplasament. În acest sens, în vechiul centru al aşezării au fost construite două bazilici creştine, iar bazilica *forensis* a suferit transformările planimetrice deja menţionate [56]. Bazilica de marmură a luat locul vechiului edificiu păgîn şi zona publică aflată la S de ea a fost completată, la un moment dat, cu baptisteriul [57]. De asemenea, locul cisternei a fost folosit ca amplasament pentru bazilica cu criptă care îi poartă numele.

Modul în care se suprapun transformările constructive în cetate, în raport cu reţeaua urbană iniţială, probează o continuitate neîntreruptă a activităţii constructive pînă la începutul secolului al VII-lea. Caracterul în ansamblu al acestor transformări, mai ales în secolul al VI-lea[58], precum şi lipsa unor cercetări suplimentare, nu ne permit să deducem, din situaţiile cunoscute, modificările posibile ale reţelei stradale din zonele încă necercetate. Se pot trage însă concluzii privind densitatea populaţiei din cetate în ultima ei perioadă de existenţă (dacă o considerăm direct proporţională cu suprafaţa zonelor de locuit) în raport cu aceea din etapele anterioare (cel mai tîrziu secolul al IV-lea). Folosirea intensivă a suprafeţei de locuit în deficitul zonelor de circulaţie (inclusiv intervalul) reflectă o creştere treptată a densităţii populaţiei pînă în secolul al VII-lea. Se constată totodată o decădere tot mai accentuată a calităţii activităţii constructive, decăderea aflată în raport direct cu aceea a vieţii urbane, care se va încheia cu părăsirea treptată a fostului centru urban fortificat [59].

[55] Caracterizat, deci, în ansamblu prin dinamica dezvoltării urbane de la exterior spre interior.

[56] Nu cunoaştem în ce scop a fost folosit acest edificiu în secolele V — VI.

[57] Păstrarea în ansamblu a caracterelor rezolvării circulaţiei spre această zonă este în concordanţă cu părerea lui V. Pârvan, preluată ulterior şi de ceilalţi cercetători, că aici se afla un centru episcopal (v. nota 39).

[58] Este evident că nu s-au mai respectat normele urbanismului roman clasic.

[59] În contextul general al decăderii vieţii urbane în întreaga provincie. Nu surprinde, în aceste condiţii, descoperirea urmelor unei locuinţe de la sfîrşitul secolului al VI-lea sau începutul celui următor, în T9, probă importantă pentru decăderea fortificaţiei şi aglomerarea ei în ultima fază de locuire dinaintea părăsirii.

www.cimec.ro

VII. PIESE DE ARHITECTURĂ DIN CETATEA *TROPAEUM TRAIANI*

arhitect Monica Mărgineanu-Cârstoiu,
Alexandru Barnea

Piesele de arhitectură romană şi romano-bizantină descoperite în cetatea *Tropaeum Traiani* şi în preajma ei au fost publicate în parte de către descoperitorii lor, sau reluate în studiul *Cetatea Tropaeum* de Vasile Pârvan [1]. G. Murnu a adunat în ale sale *Monumente de piatră din colecţia de antichităţi a muzeului de la Adamclisi* [2], o mare parte din piesele de arhitectură cunoscute pînă în 1913, făcînd multe observaţii valabile şi astăzi, a căror utilitate sporeşte în cazul pieselor între timp pierdute ori deteriorate. Avînd în vedere şi lucrările apărute ulterior, am constatat că nu toate piesele descoperite în cetatea *Tropaeum*, pînă la reluarea cercetărilor în 1968, au văzut lumina tiparului, aşa încît studierea şi prezentarea lor sistematică a devenit imperios necesară. În ducerea la bun sfîrşit a studiului de faţă, în care am încercat să cuprindem în afara pieselor de arhitectură descoperite în decurs de aproape un secol şi pe cele scoase la lumină între anii 1968 — 1975, am folosit atît studiile înaintaşilor, cît şi lucrările mai noi în care s-au adăugat o serie de precizări importante de ordin cronologic şi stilistic [3].

Prezentăm în cele ce urmează un studiu de început, primul la noi în cercetarea şi cunoaşterea detaliată şi cît mai adîncă a evoluţiei elementelor care compun arhitectura romană şi romano-bizantină provincială într-unul din centrele ei importante din aria Dunării de Jos.

A fost necesară aici o urmărire a diverselor transformări formale şi funcţionale de la caz la caz, iar evoluţia fiecărui tip de piesă în cadrul general al evoluţiei arhitecturii romane şi romano-bizantine, a fost studiată în funcţie de cerinţele mereu în schimbare ale acesteia; de asemenea, am avut în vedere şi posibilitatea ca unele serii tipologice să fi evoluat în paralel. În sensul evoluţiei de care vorbeam mai sus, există, în mare, trei etape distincte : epoca romană clasică, epoca Diocletian—Constantin şi epoca creştină a secolelor V — VI, acestea trei marcînd salturile cele mai importante de evoluţie a arhitecturii. La Adamclisi este încă dificil, în stadiul actual al cercetării, de făcut o distincţie între cele două etape — antonină şi a Severilor — din prima perioadă menţionată mai sus.

Adăugăm acestor criterii generale necesităţile locale, începînd cu acelea fireşti ale fortificaţiei şi structurii urbane în continuă refacere şi transformare într-un spaţiu restrîns,precum şi schimbările cerute de menirea edificiilor publice în etape diferite, în jurul cărora spaţiul urban a suferit modificări esenţiale şi adecvate între secolele II şi V — VI e.n., păstrînd numai axele centrale de circulaţie, şi acestea parţial transformate.

1—3 Baze de coloane

Ordinea în care sînt prezentate mai jos bazele de coloane corespunde evoluţiei lor sub raportul formei, evoluţie observată şi în cazul celorlalte piese arhitectonice din cetatea *Tro-*

[1] V. Pârvan, *Tropaeum*, p. 1 — 12 şi 163 — 191.
[2] G. Murnu, *Monumente de piatră*, p. 97—122.
[3] I. Barnea, Balcania, 7, 1944, 2, p. 408 — 416 ; idem, Rivista di Archeologia Cristiana, 45, 1969, 1 — 4, p. 15 — 29; Al. Barnea, SCIV, 21, 1970, 4, p. 683 — 696.

www.cimec.ro

paeum Traiani, de la profilatură şi decor complexe către simplificare şi schematizare. Un caz special îl formează grupa a treia, unde sînt tratate bazele de coloane ce fac corp comun cu soclul înalt, foarte dezvoltat, grupă tratată separat numai datorită criteriilor volumetrice. Principiile care au putut fi urmărite în considerarea evoluţiei bazelor rămîn însă aceleaşi în cazul special de mai sus. În toate cazurile, ele sînt tratate în cadrul fiecărei grupe separat, iar în detaliu, la fiecare piesă. Criteriile evidente după care am considerat evoluţia bazelor sînt următoarele :

I. Considerarea tipului de bază provenit din ionicul atic al cărui descendent este atestat la Adamclisi (cel mai tîrziu începutul secolului al IV-lea, *basilica forensis)* drept punct de plecare în evoluţia pieselor întîlnite la *Tropaeum*.

II. Evoluţia formelor (cel mai adesea spre simplificare) este marcată de :

a) supradimensionarea pe orizontală : mărirea suprafeţei torului de bază, căreia îi corespunde o alungire a scotiei, spre exterior (respectiv a braţului ei inferior);

b) supradimensionarea pe verticală : schimbarea raportului între diametrul maxim orizontal şi înălţimea totală a bazei în favoarea înălţimii. Îi corespunde alungirea pe verticală a scotiei şi treptat verticalizarea ei aproape completă;

c) transformarea torului superior într-o baghetă cilindrică;

d) transformarea ambelor toruri în baghete, corespunzînd simplificării treptate a profilaturii şi dispariţiei profilelor curbe. Ca fenomen pe care noi îl considerăm intermediar se observă transformarea profilului în formă de tor circular de la secţiune aproape semicirculară în secolele III — IV, la secţiunea în sfert de cerc sau arc de cerc foarte aplatizat în secolele V — VI, precum şi la transformarea arcului de cerc în arc de elipsă aplatizată;

e) amplificarea neorganică a profilaturii;

f) din punct de vedere al formei, prin eliminarea jumătăţii superioare a profilaturii provenite din ionicul atic (respectiv a porţiunii superioare din scotie, baghetă şi torul superior) se formează un tip de bază nou care va suferi la rîndul său o evoluţie în care se citesc transformările mai sus menţionate, adaptate, firește noului tip de bază. Considerăm că această evoluţie duce la apariţia tipului de baze numite de noi „cu profilatură simplă" (tipurile **2.1** şi **2.2**), frecvente în a doua jumătate a secolului al VI-lea;

g) prin eliminarea (tot din punct de vedere al formei) de la tipul de bază provenită din tipul atic a părţii mediane (adică a celor două baghete şi a scotiei cuprinse între ele)rezultă de asemenea un nou tip, a cărui evoluţie (prin simplificare) duce la apariţia tipului de baze cu profilatură simplă de tipurile **2.1** — **2.2**.

1. *Baze de coloane cu profilatura complexă (fig. 108, 109)*

1.1. Baze de coloane aflate *in situ*, în număr de 22, întregi sau fragmentare (dintr-un număr iniţial de 32) sprijineau la origine cele două rînduri de coloane separînd nava principală de cele două nave laterale din *basilica forensis*. Tăiate din calcar, sînt aşezate pe postamente din acelaşi material cu dimensiunile de 94,5 × 94,5 × × 45,5 cm. Plinta pătrată în plan a fiecărei baze măsoară 74 × 74 cm şi are înălţimea de 14 cm. Tamburul superior este profilat în ordine de jos în sus : tor de secţiune aproape semicirculară, î. 11 cm; baghetă cilindrică î. 2,60 cm; scotie î. 8 cm; baghetă cilindrică î. 1,6 cm; tor î. 6 cm. Suprafaţa circulară superioară are raza de 30 cm; î. totală 43,2 cm (se pot observa următoarele caracteristici : diferenţa sensibilă între dimensiunile torului de bază şi ale celui superior; adîncimea scotiei : 2,7 cm).

1.2. Bază de coloană adusă din apropierea cetăţii, de proveniență necunoscută; ar fi putut aparţine bazilicii de marmură. Tăiată din marmură albă cu uşoare dungi vineţii, are plinta pătrată în plan 93 × 93 cm; î. 10 cm. Tamburul superior profilat în ordine de jos în sus : tor de secţiune semicirculară tangent în plan laturilor plintei î. 10 cm; baghetă cilindrică î. 2,3 cm; scotie cu suprafaţa corespunzătoare ei striată î. 5,8 cm; baghetă cilindrică î. 2 cm; tor, în secţiune aproape semicircular, î. 6,5 cm; r. suprafeţei superioare 39,5 cm; î. totală 36,6 cm.

Dimensiunile torului de bază sînt sensibil mai mari decît ale torului superior, partea inferioară a scotiei e mult alungită spre exterior.

1.3. Bază găsită în bazilica de marmură, în zona intersecţiei navei centrale cu transeptul, în colţul de N. Din marmură, piesa este fragmentară, dar reconstituirea ei a fost posibilă. Plinta pătrată în plan are 64 × 64 cm şi î. 7,5 cm. Tamburul superior, profilat în ordine de jos în sus; tor î. 7 cm; baghetă cilindrică î. 2,5 cm; scotie cu suprafaţa corespunzătoare ei striată î. 3 cm; baghetă, î. 1,5 cm; tor, î. 4 cm; î. totală 26 cm.

Secţiunea torului de bază este transformată prin tăierea părţii inferioare în plan uşor înclinat; scotia este pronunţat alungită spre exterior în partea inferioară; se remarcă o diferenţă accentuată între diametrul inferior şi cel superior, conferind bazei aspectul aplatizat. Se observă pe intradosul piesei centrul şi razele de trasaj.

www.cimec.ro

1.4. Postament profilat, din calcar, fragmentar, de proveniență necunoscută, variantă, ca profil, la tipurile **1.2** și **1.3**. Plinta de bază, de formă rectangulară în plan, are latura păstrată întreagă de 66,5 cm și î. 11 cm. Profilele următoare (prezentate în secțiune) au toate în plan, formă rectangulară : tor, î. 4 cm ; baghetă rectangulară, scotie, baghetă rectangulară îngustă, tor de secțiune circulară ; î. totală 26, 9 cm.

Legătura între plinta de bază și torul inferior, precum și între bagheta superioară și torul superior se face printr-un șanț îngust, tăiat în plan înclinat.

Se remarcă pe suprafața superioară un orificiu rectangular de montare, adînc de 6,4 cm, precum și șanțul respectiv de montare.

1.5. Bază de coloană în narthexul bazilicii „simple" (A). Din calcar cu cochilii mari, are plinta pătrată în plan cu dimensiunile 49 × 49 cm și î. 8 cm. Tamburul superior, profilat în ordine de jos în sus : tor î. 6 cm ; baghetă cilindrică î. 0,6 cm ; scotie î. 6,7 cm, adîncime 2 cm ; torul superior s-a transformat într-o baghetă cilindrică cu î. 3 cm, iar bagheta cilindrică adiacentă lui și-a mărit înălțimea (față de cea inferioară) pînă la 4 cm. Aceste două profile formează de fapt un singur tambur cilindric, iar derivația lor din vechea baghetă și vechiul tor este marcată printr-o simplă incizie. În centrul tamburului superior s-a păstrat un orificiu de montare circular cu r. 3,1 cm ; î. totală 28,3 cm ; r. 20,5 cm.

1.6. Bază găsită în apropierea criptei bazilicii „simple" (A). Din calcar cu cochilii mari, are plinta pătrată în plan de 51,1 × 51,1 cm ; î. 9 cm. Tamburul superior este profilat în ordine de jos în sus : tor de secțiune circulară aproape tangent în plan laturilor plintei, î. 8 cm ; baghetă cilindrică, î. 1, 3 cm ; scotie, î. 5,2 cm ; tambur cilindric, î. 6,2 cm ; r. 19,75 cm. În centrul tamburului superior se află un orificiu de montare circular cu r. 3 cm ; î. totală 29,7 cm.

Observații : torul superior, transformat aici în baghetă, și respectiv bagheta cilindrică superioară, s-au simplificat total, formînd un singur tambur cilindric ; brațul inferior al scotiei este ușor alungit spre exterior ; supradimensionarea pe înălțime a profilului (tor) de bază.

1.7. Bază găsită în atriul bazilicii de marmură, pe locul ei. Din calcar, are plinta pătrată în plan, 65 × × 65 cm ; î. 10,5 cm. Tamburul cilindric de bază este aproape tangent în plan laturilor plintei : r. 32 cm ; î. 9,3 cm. Deasupra acestuia : baghetă cilindrică, î. 1,5 cm scotie verticalizată peste care se află un al treilea tambur cilindric cu un șanț perimetral la partea inferioară, r. 27 cm ; î. totală 29,5 cm.

Observăm transformarea torului de bază și a celui superior în baghete cilindrice înalte (tamburi cilindrici) ; scotia s-a verticalizat foarte mult, fiind foarte greu de descoperit ca atare. Torul superior transformat în tambur și bagheta inferioară adiacentă lui formează de fapt un singur tambur cilindric, demarcarea lor fiind făcută doar printr-o incizie circulară.

1.8. Bază de coloană găsită în porticul de pe latura de S a bazilicii *forensis*, întreagă, din calcar. Plinta pătrată în plan 60 × 60 cm ; î. 12 cm. Tamburul superior este profilat în ordine de jos în sus : tor cu secțiune arc de elipsă, î. 10 cm ; baghetă cilindrică, scotie, baghetă cilindrică, scotie, baghetă cilindrică împreună au î. 6,2 cm ; tambur cilindric î. 3 cm, cu două rînduri de incizii perimetrale ; tor transformat (în secțiune arc de curbă extrem de aplatizat), î. 8,3 cm ; suprafața superioară are r. 20 cm ; î. totală 39,5 cm. În centrul suprafeței superioare se află un orificiu de montare rectangular de 9,5 × 9,5 cm.

Observații : transformarea secțiunii celor două toruri și creșterea lor în înălțime ; aplatizarea sensibilă a baghetelor cilindrice ; amplificarea neorganică a profilaturii, care duce și ea la creșterea în înălțime a volumului general (în cazul de față am putea avea de-a face și cu revenirea la o profilatură complexă pe un schelet deja simplificat).

1.9. Bază de coloană din calcar gălbui, ușor înroșită de incendiu, descoperită în sectorul A, în stratul de moloz din malul dintre S11 și III[4]. Dimensiuni : laturile bazei 27,5 × 30,5 cm ; î. totală 20,5 cm ; î. plintei 12,5 cm ; r. cca 12,6 cm. Profilatura de jos în sus : tambur cilindric foarte aplatizat (î. 1 cm), două toruri aproximativ egale, dintre care cel inferior este decorat cu astragale și perle. Nu cunoaștem proveniența piesei. Pe una din fețele laterale ale plintei se află o reprezentare schematică stilizată, pe care o apropiem mai curînd de aceea a unui pește sau delfin. Caracteristicile piesei, la care se adaugă modul de tăiere și finisare a pietrei cu striuri mărunte, impun o datare destul de tîrzie a confecționării ei, cel mai devreme în cursul secolului al IV-lea e.n.

2. *Baze de coloane cu profilatura simplă (fig. 109—114)*

2.1. *Baze de coloane* care au evoluat din tipul de bază apărut prin eliminarea părții superioare a celui originar provenit din ionicul atic (bagheta superioară și torul superior). În acest caz, scotia s-a verticalizat complet, determinînd un profil de tambur cilindric, care la început se racordează la bagheta cilindrică inferioară printr-un arc de cerc. Torul, de secțiune aproape semicirculară la început, se va transforma, căpătînd fie o secțiune în arc de cerc (L = 1/4 din l. cercului), fie în arc de elipsă (L = 1/4 din l. elipsei). Bagheta cilindrică va fi eliminată la un moment dat. Într-o fază avansată a evoluției, va apărea un tambur cilindric între plinta de bază și tor, iar profilul torului se va aplatiza foarte mult pentru a se transforma în final într-un simplu plan înclinat.

2.1.1. Bază de coloană descoperită în încăperea „magazin" (A3α). Din calcar, s-a păstrat întreagă ; plinta pătrată în plan 41,8 × 41,8 cm ; î. 10 cm. Tamburul superior este profilat în ordine de jos în sus : tor de secțiune eliptică î. 4 m, tangent în plan laturilor plintei ; baghetă cilindrică r. 16,5 cm ; î. 1 cm ; tambur cilindric superior racordat la bagheta cilindrică, r. 15,5 cm ; î. 5 cm ; î. totală 20 cm.

2.1.2. Bază de coloană găsită lîngă cripta bazilicii cu transept. Fragmentară, din calcar, a fost tăiată într-un bloc paralelipipedic cu dimensiunile de 50,5 × 51 × 22,3 cm, astfel încît profilatura apare, în plan, tangentă la două dintre laturile paralele, deasupra fragmentelor de

[4] *Ibidem*, p. 687, nr. 6, fig. 4.

www.cimec.ro

plintă cu î. 8 cm. Față de celelalte două laturi, blocul apare (în secțiune) sub formă de T, simetric după două axe perpendiculare. Cele două fragmente profilate dispuse de o parte și de alta a miezului central, fac parte dintr-un singur tambur (virtual). Profilatura în ordine de jos în sus: tor cu secțiune circulară î. 6 cm; baghetă cilindrică î. 1,8 cm; tambur cilindric r. 20 cm și î. 6,5 cm.

În centrul suprafeței superioare se observă un orificiu de montare circular cu r. 2 cm și un șanț îngust, lung de 10 cm.

2.1.3. Bază de coloană găsită pe *via principalis*, în sectorul C. Din calcar, fragmentară, are plinta pătrată în plan de 48 × 48 cm și î. 9, 5 cm. Tamburul superior e profilat în ordine de jos în sus: tor, cu secțiunea mai mică decît un sfert de cerc, î. 11,5 cm; baghetă cilindrică î. 1,5 cm; tambur cilindric r. 16 cm și î. 6 cm, racordat cu cel inferior prin arc de cerc; î. totală, 28,5 cm.

Se observă creșterea în înălțime a torului de bază.

2.1.4. Bază de coloană găsită în sectorul C, la S de *via principalis*. Plinta pătrată în plan: 38 × 38 cm, î. 9,5 cm. Deasupra plintei, un tor înalt cu secțiunea în arc de cerc (aplatizat), î. 13 cm. Tamburul cilindric superior are r. 11,5 cm și î. 3 cm; î. totală 25,5 cm.

Se observă dispariția baghetei și creșterea înălțimii torului în detrimentul tamburului cilindric superior și aplatizarea secțiunii torului.

2.1.5. Bază de coloană găsită în nartexul bazilicii cu transept. Din calcar, are plinta pătrată în plan, 54,1 × × 54,1 cm și î. 12,5 cm. Tamburul imediat următor are profilul în formă de tor cu secțiunea arc de cerc (L = 1/4 l. cercului) și î. 13,5 cm. Tamburul cilindric superior are r. 19,25 cm și î. 9,5 cm; î. totală 35,5 cm.

Se observă că, în finisarea piesei, torul transformat a fost răzuit în zona perimetrală inferioară pentru a fi perfect tangent (în plan) laturilor plintei.

2.1.6. Bază de coloană găsită în fața intrării bazilicii cu transept. Din calcar are plinta pătrată în plan: 53 × × 53 cm și î. 9,5 cm. Tamburul imediat următor are un profil de tor cu secțiune arc de elipsă cu î. 9,3 cm. Tamburul cilindric superior are r. 20 cm și î. 13 cm; î. totală 31,8 cm.

2.1.7. Bază de coloană din calcar găsită la S de *via principalis*, între bazilica *forensis* și bazilica cu transept. Plinta este patrată în plan: 49 × 49 cm, î. 9,7 cm. Profilul torului are o secțiune în arc de elipsă, împreună cu bagheta cilindrică inferioară au î. 8,5 cm; î. totală 27,7 cm.

Se observă apariția baghetei cilindrice sub profilul torului.

2.1.8. Bază de coloană întreagă din calcar, găsită în nartexul bazilicii „simple" (A). Are plinta patrată în plan: 42,5 × 42,5 cm și î. 7,8 cm. „Tamburul cilindric de bază este aproape tangent în plan laturilor plintei: r. 21 cm și î. 3 cm. Tamburul cilindric superior are r. 14,5 cm și î. 9,6 cm. Cei doi tamburi sînt racordați prin intermediul unui volum în formă de trunchi de con; î. totală 28, 4 cm.

Se observă că torul s-a transformat într-o suprafață conică, iar bagheta cilindrică inferioară a crescut în înălțime.

2.1.9. Bază de coloană din marmură păstrată întreagă, găsită în apropierea criptei bazilicii cu transept. Are plinta pătrată: 48,5 × 48,5 cm și î. 7,5 cm. Tamburul cilindric de bază este tangent în plan laturilor plintei și are r. 24,25 cm și î. 3,5 cm. Tamburul cilindric superior are r. 19,25 cm și î. 7,5 cm. Tamburii cilindrici se racordează prin intermediul unui trunchi de con cu î. 4 cm.

În centrul tamburului superior se observă un orificiu de montare circular avînd r. 2,25 cm; î. totală a piesei 22,5 cm.

2.1.10. Bază de coloană întreagă din calcar, găsită aruncată în anexa de S a bazilicii „simple" (A), provine probabil tot din porticul străzii principale. Are plinta pătrată în plan: 62 × 62 cm, î. 16,5 cm. Tamburul cilindric de bază este tangent laturilor plintei: r. 31 cm. Al doilea tambur cilindric are r. 23 cm și î. 14 cm. Racordul între cei doi tamburi cilindrici se face printr-un trunchi de con.

2.1.11. Bază de coloană din calcar găsită după colțul de N-V al bazilicii-„cisternă". Are plinta patrată în plan: 60 × 60 cm și î. 12,2 cm. Cei doi tamburi cilindrici sînt racordați prin intermediul unui trunchi de con aplatizat cu î. 1,5 cm; î. totală 30 cm. Tamburul cilindric superior are r. 25 cm.

Se observă înălțimea redusă a trunchiului de con intermediar.

2.1.12. Bază de coloană din calcar, întreagă, găsită în apropierea bazilicii „simple" și aflată în stare fragmentară. Are plinta pătrată în plan de 43 × 43 cm și î. 6,5 cm. Tamburul cilindric de bază are r. 21,5 cm și î. 2,7 cm. Tamburul cilindric superior are r. 16,5 cm și î. 5,8 cm. Cei doi tamburi sînt racordați prin intermediul unui volum în formă de trunchi de con; î. totală 18,1 cm.

2.1.13. Bază de coloană din calcar, întreagă, găsită în apropierea criptei bazilicii „simple" (A). Are plinta pătrată în plan de 35,2 × 35,2 cm și î. 8 cm. Tamburul cilindric de bază, tangent în plan laturilor plintei, are r. 17,6 cm și î. 2,8 cm. Tamburul cilindric superior are r. 12,6 cm și î. 12 cm. Tamburii sînt racordați prin intermediul unui volum în formă de trunchi de con; î. totală 24 cm.

2.1.14. Bază de coloană din calcar găsită *in situ*, așezată pe o plintă (postament). Face parte din coloana porticului adiacent laturii de V a bazilicii „simple" (A) și s-a păstrat în stare fragmentară. Are plinta pătrată în plan de 50 × 50 cm și î. 12 cm. Tamburul cilindric de bază are î. 4,5 cm. Tamburul cilindric superior are r. 20,5 cm; înălțimea lui exactă nu s-a putut stabili datorită deteriorării fragmentului. Tamburii cilindrici sînt racordați prin intermediul unui trunchi de con foarte aplatizat cu î. 1 cm.

2.1.15. Bază de coloană din marmură, găsită pe *via principalis* în apropierea bazilicii „simple" (A). Piesa este deteriorată în proporție de cca 50%, dar conturul permite reconstituirea ei grafică. Are plinta paralelipipedică de 53,1 × 38 cm și î. 10 cm. Volumul tăiat deasupra plintei are un miez central de formă dreptunghiulară în plan, de 35 × 18 cm. De la laturile lungi (virtuale), pornesc doi tamburi semicilindrici cu diametrele identice cu laturile lungi ale miezului central și tangente în plan la laturile scurte ale plintei de bază. Deasupra acestui volum se ridică un altul, asemenea primului, cu diametrele semicilindrilor de 26 cm; î. totală a bazei 28,1 cm.

În centrul volumului superior se observă urmele unui orificiu de fixare de formă rectangulară. Între cei doi tamburi, profilul capătă forma unui plan înclinat.

www.cimec.ro

2.1.16. Bază de coloană din calcar descoperită *in situ*, în sectorul D, încăperea 3α [5]. Are plintă pătrată în plan : 46 × 46 cm și î. 8,7 cm. Tamburul cilindric superior are r. 16 cm și î. 11 cm. Cei doi tamburi cilindrici se racordează prin intermediul unui volum în formă de trunchi de con cu î. 6,5 cm ; î. totală 28,7 cm.

2.1.17. Bază de coloană din calcar descoperită în același loc, în apropierea precedentei. Are plinta pătrată în plan de 38 × 38 cm și î. 7,5 cm. Tamburul cilindric de bază, tangent în plan laturilor plintei are r. 19 cm și î. 3,5 cm. Tamburul cilindric superior are r. 14,5 cm și î. 9 cm. Cei doi tamburi cilindrici se racordează prin intermediul unui volum în formă de trunchi de con cu î. 5 cm ; î. totală, 25 cm.

2.1.18. Bază de coloană din calcar descoperită *in situ* în partea sudică a aceleași clădiri, aparținînd porticului ei interior și aflată pe postamentul de calcar pe care a fost inițial așezată. Are plinta pătrată în plan ; 44 × × 44 cm, î. 14,5 cm. Tamburul cilindric de bază, tangent în plan laturilor plintei, cu î. 4 cm, are striuri verticale. Tamburul cilindric superior are r. 18 cm și î. 5 cm. Cei doi tamburi se racordează prin intermediul unui trunchi de con cu î. 4 cm ; î. totală 27,5 cm.

2.1.19. Bază de coloană de calcar descoperită *in situ*, la 2,20 m N (interax) față de precedenta, tot pe un postament din calcar. Are plinta de formă rectangulară în plan (o parte din ea este prinsă într-un zid construit ulterior) : 41 × ? cm, î. 29 cm. Deasupra plintei se vede un fragment dintr-un tambur cilindric ; r. 17,5 cm, î. probabilă 3,7 cm. Piesa se încadrează, probabil, în tipul precedentei, dat fiind locul descoperirii și profilatura vizibilă.

2.2. Baze de coloane care au evoluat din tipul (de bază) apărut prin eliminarea părții mediane a tipului de bază provenit în ionicul atic (cele două baghete și scotia). În cursul evoluției torul superior va dispărea complet, iar torul inferior se va transforma treptat pînă la un simplu tambur cilindric.

2.2.1. Bază de coloană din calcar, descoperită refolosită într-un zid legat cu pămînt din sectorul D. Plinta pătrată în plan : 40 × 40 cm, î. 10 cm. Tamburul de bază are profilul unui tor cu secțiune arc de cerc (L = 1/4 l. cercului). Este racordat cu plinta prin intermediul unui șanț, împreună avînd î. 11,5 cm. În continuare, de jos în sus : tor cu secțiune semicirculară : î. 5 cm, tambur cilindric, r. 13 cm, î. 4 cm ; î. totală 30,5 cm. În centrul intradosului plintei se observă un orificiu de montare.

Se observă diferența sensibilă între dimensiunile torului de bază și ale celui superior și transformarea profilaturii torului de bază.

2.2.2. Bază de coloană din calcar descoperită *in situ*, pe postamentul ei, la cca 30 cm E de atriul bazilicii „cisternă". Plinta pătrată în plan are dimensiunile : 42 × × 42 × 14 cm. Tamburul de bază are profilul de tor cu secțiune eliptică î. 8 cm. Tamburul cilindric superior are r. 16 cm, î. 7 cm.

Se observă dispariția torului superior.

2.2.3. Bază de coloană din calcar descoperită *in situ* la S de edificiul B2 ; făcea parte din porticul străzii principale, aflîndu-se pe postamentul ei. Are plinta pătrată în plan : 48 × 48 xm, î. 10 cm. Tamburul de bază are profilul tor cu secțiune în arc de cerc foarte verticalizat ; î. 8,5 cm. Tamburul cilindric superior are r. 20 cm și î. 4,8 cm ; î. totală 23,3 cm.

2.2.4. Bază de coloană din calcar descoperită în sectorul C, în încăperea 3α. Are plinta patrată în plan de 47 × 47 cm și î. 15 cm. Profilatura de jos în sus : tambur cilindric cu marginile rotunjite (provenite din tor), î. 6,5 cm, tambur cilindric cu r. 18,5 cm și î. 6 cm ; î. totală 27,5 cm.

2.2.5. Bază de coloană din calcar descoperită pe *via principalis* în fața încăperii B2, cu plinta parțial îngropată. Plinta este pătrată în plan, de 53 × 53 cm. Tamburul cilindric de bază are muchia superioară ușor rotunjită, r. 20 cm, î. 6 cm. Tamburul cilindric superior are r. 16 cm și î. 3 cm.

Se observă transformarea torului de bază în cilindru.

2.2.6. Bază de coloană din calcar descoperită în C3α, în apropiere de **2.2.4** ; s-a păstrat în stare fragmentară. Are plinta pătrată în plan : 40 × 40 cm și cu î. 11 cm. Profilatura de jos în sus : tambur cilindric de bază cu muchia superioară ușor rotunjită, tangent în plan plintei, î. 4 cm ; tambur cilindric superior cu r. 15,7 cm și î. 5,2 cm. La centrul tamburului superior apare un orificiu de montare rectangular de 4,5 × 5 cm ; î. totală, 20,2 cm.

2.2.7. Bază de coloană din calcar găsită pe latura de N a străzii principale, în treimea de E a acesteia (sectorul A) [6]. Păstrată întreagă, are plinta pătrată în plan, de 48 × 48 cm ; î. 11,5 cm și doi tamburi cilindrici cu raze de 23,3 și 20,5 cm ; înălțimile tamburilor : 4,8 și 6,5 cm.

2.2.8. Bază de coloană întreagă ; are plinta pătrată în plan : 48,5 × 48,5 cm și î. 11 cm ; doi tamburi cilindrici cu r. de 24,2 și 22 cm ; î. 6 și 9,5 cm.

2.2.9. Variantă la precedenta. Tamburul cilindric superior are r. 22 cm ; î. totală, 27 cm.

2.2.10. Varianta la precedenta. Tamburul cilindric superior are r. 22 cm ; î. totală, 27 cm.

---

[5] Încăperea a fost dezvelită cu prilejul unor săpături mai vechi, dar neglijată și acoperită între timp. A fost redescoperită în anii 1970 — 1971. În altă ordine de idei, dar legat de descoperirea unor piese de acest tip *in situ* și în alte așezări din aceeași vreme, unii cercetători le-au socotit capiteluri dorice, dar o asemenea prezență ar fi mai greu de admis în mediul romano-bizantin ; v. T. Ivanov, Klio, 47, 1966, p. 189, fig. 30.

[6] Următoarele baze de coloane, pînă la sfîrșitul grupului 2.2, fac parte, acolo unde nu se specifică expres, din aceeași categorie atît tipologic, cît și ca loc al descoperirii. Ele există în treimea de E a străzii principale, pe latura ei de N, între poarta de E și bazilica „simplă" inclusiv, și au fost descoperite prin săpăturile mai vechi. Sînt tăiate dintr-un calcar alb-gălbui cu cochilii mari. Majoritatea au folosit, cel mai probabil, porticului străzii într-o refacere tîrzie, din secolul al VI-lea e.n. ; au fost menționate și de Al. Barnea, *op. cit.*, p. 688, nr. 8, fig. 3/6 și 6/4.

www.cimec.ro

2.2.11. Bază de coloană întreagă; forma generală a plintei se încadrează într-un paralelipiped cu dimensiunile în plan 62 × 45 cm şi î. 23 cm. Una din muchiile superioare este tăiată sub forma unui plan înclinat. Tamburul cilindric de bază este tangent la laturile lungi ale plintei şi are r. 22,5 cm şi î. 3,5 cm. Tamburul cilindric superior r. 17,75 cm; î. 4 cm.

2.2.12. Stare fragmentară; are plinta pătrată în plan: 50,4 × 50,4 cm cu î. 10 cm. Tamburul cilindric de bază are r. 22,7 cm şi î. 5,7 cm. Tamburul cilindric superior are r. 19 cm şi î. 10 cm.

2.2.13. Stare fragmentară; plinta de bază era probabil pătrată în plan de 53 × 53 cm şi î. 11 cm. Tamburul cilindric de bază are r. 23,33 cm şi î. 8,5 cm, iar cel superior r. 20,5 cm şi î. 10 cm.

2.2.14. Bază de coloană din calcar găsită în porticul de S al atriului bazilicii „simple" (A). Întreagă, are plinta pătrată în plan: 53,5 × 53,5 cm cu î. 10,5 cm. Tamburul cilindric de bază are r. 24,25 cm şi î. 12 cm, iar cel superior r. 21,75 cm şi î. 9,8 cm. Tamburii cilindrici sînt tăiaţi în dreptul mijlocului unela din laturile plintei în scopul fixării montantului unei balustrade.

2.2.15. Păstrată întreagă are plinta pătrată în plan: 43,2 × 43,2 cm cu î. 8,5 cm. Tamburul cilindric de bază are r. 19,8 cm şi î. 7 cm, iar cel superior r. 18,5 cm şi î. 10,5 cm; î. totală 26 cm.

2.2.16. Bază de coloană din calcar întreagă, găsită *in situ*. Făcea parte din colonada porticului adiacent laturii de V a bazilicii „simple" (A) şi era aşezată pe un postament. Are plinta pătrată în plan: 56 × 56 cm cu î. 12 cm. Urmează un tambur cilindric tangent în plan laturilor plintei î. 8 cm, şi tamburul cilindric superior r. 23 cm şi î. 9,5 cm; î. totală 30 cm.

2.2.17. Bază de coloană din calcar găsită în apropierea bazilicii „cisternă". Are plinta dreptunghiulară în plan: 53 × 38 cm cu î. 19 cm. Tamburul cilindric de bază este tangent în plan laturilor lungi ale plintei: r. 19 cm; î. 3,5 cm. Tamburul cilindric superior are r. 14,5 cm şi î. 3 cm. Feţele scurte laterale ale plintei împreună cu tamburul de bază au în partea mediană cîte un şanţ lat de 3,5 cm, reprezentînd cavităţile pentru montarea unor balustrade.

2.2.18. Bază de coloană din calcar, întreagă, găsită pe latura de N a străzii principale, în interiorul edificiului aflat vis-à-vis de bazilica „cisternă". Pare a fi în apropierea locului descoperirii. Plinta este patrată în plan: 68 × × 68 cm cu î. 9,3 cm. Tamburul cilindric de bază, tangent în plan laturilor plintei, are r. 34 cm şi î. 6,3 cm, iar cel superior r. 27,5 cm şi î. 15,7 cm. O incizie perimetrală taie tamburul la 5,7 cm înălţime.

2.3. Acest tip, reprezentat doar prin exemplarul descris în continuare, ar putea proveni din combinarea formelor tirzii de la **2.1** şi **2.2.** Bază de coloană din calcar, întreagă, descoperită pe *via principalis*, latura de N, în apropiere de bazilica *forensis*; făcea probabil parte din porticul străzii de pe această latură. Plinta bazei se încadrează într-un volum paralelipipedic cu dimensiunile: 58 × 46,7 × 21 cm. De la î. 7 cm pornind de la bază, feţele laterale scurte sînt tăiate cu cîte un plan înclinat. Tamburul cilindric are r. 23,35 cm şi î. 9 cm; î. totală 31 cm.

3. Baze de coloane care fac corp comun cu un soclu înalt (fig. 115, 116 şi 122)

Sînt tăiate numai din calcar. Dimensiunile soclurilor şi bazelor variază de la un tip la altul şi de la o piesă la alta. Toate soclurile au, din punct de vedere volumetric, următoarea compoziţie, în ordine de jos în sus: plintă paralelipipedică de obicei pătrată în plan; trunchi de piramidă cu baza mare în jos, egală cu suprafaţa paralelipipedului; corp paralelipipedic; trunchi de piramidă cu baza mică în jos, egală cu suprafaţa superioară a corpului paralelipipedic; plintă paralelipipedică pătrată în plan cu suprafaţa inferioară identică cu baza mare a trunchiului de piramidă. De la suprafaţa acestei plinte se profilează corpul propriu-zis al bazei de coloană, care însă în multe cazuri, nu păstrează plinta rectangulară de bază, cu excepţia pieselor **3.3., 3.6., 3.9 — 14.** Într-un anumit moment al evoluţiei (probabil sfîrşitul secolului al V-lea — începutul celui de-al VI-lea), profilatura soclurilor se schimbă, complicîndu-se prin introducerea pe verticală a unor profilaturi cu rol pur decorativ, în locul profilelor în plan înclinat, şi renunţîndu-se la trunchiul de piramidă şi corpul prismatic superioare [7]. Tot într-o fază tîrzie apare tipul de soclu pe un plan octogonal. În tratarea evolutivă, ţinem cont de tipul de bază propriu-zisă de coloană, în sensul celor prezentate în paragrafele anterioare şi de evoluţia soclului în sine spre forme simplificate, sau urmînd calea unor complicări anorganice, potrivit enunţării de mai sus.

[7] Este momentul să remarcăm posibilitatea unei interpretări diferite privind profilatura acestor socluri: s-ar putea întîmpla ca aceste tipuri să marcheze într-adevăr limita evoluţiei (sub aspectul formei) a unei serii tipologice anterioare tuturor celor desprinse mai sus (tipul 3). Avînd în vedere lipsa unor date arheologice privind contextul descoperirii lor, am adoptat deocamdată interpretarea din text, care oricum este valabilă sub aspectul formei, mai ales dacă avem în vedere baza de coloană propriu-zisă.

www.cimec.ro

3.1. Piesă găsită răsturnată între bazilica cu transept și bazilica *forensis*, îngropată pe latura lungă cu cca 20 cm. Dimensiuni în plan ale soclului : 54 × 54 cm ; î. totală 79,5 cm. Două dintre fețele laterale ale soclului prezintă suprafețe unitare plane, pe care se adosau registrele laterale ale unor piese corespunzătoare unor balustrade masive.

Baza de coloană propriu-zisă, de tip **1.1.**, are î. 13 cm și r. suprafeței circulare superioare 23 cm. În centrul acesteia din urmă se observă un orificiu circular de montare cu d. 5,5 cm.

3.2. Găsită la N de *via principalis*, vizavi de bazilica „cisternă". Este de tip asemănător cu precedenta. Dimensiuni în plan ale soclului : 54 × 54 cm ; î. totală 78 cm. Baza de coloană este de tipul **1.1.**, cu î. 15,5 cm și r. suprafeței circulare superioare 23 cm. Aproape sigur făcea parte din aceeași colonadă cu precedenta.

3.3. Găsită la V de bazilica „cisternă", în apropierea acesteia. Dimensiuni în plan ale soclului : 56,5 × 56,5 cm ; î. totală 65 cm. Baza se încadrează în tipul **1.2.** cu î. 21,5 cm ; r. suprafeței circulare superioare 26 cm. În centrul acesteia se află un orificiu de montare circular cu r. 6 cm și adînc de 15 cm. Observăm prezența unei plinte rectangulare între soclu și baza propriu-zisă.

3.4.1. Aflată *in situ* pe latura de N a porticului străzii principale, vizavi de bazilica „cisternă". Partea superioară a soclului înalt poate fi considerată de fapt dezvoltarea în sensul înălțimii a plintei prismatice a bazei de coloană ; î. totală a soclului 46 cm, cu laturile plintei de bază a soclului de 47,4 × 50 cm. Baza de coloană provine din evoluția particulară a tipului **1.1.** și are î. 14,5 cm și r. suprafeței superioare circulare 20 cm. Cele două toruri au raze egale ; scotia este redusă și baghetele dezvoltate.

Față de tipul de soclu anterior, se remarcă absența părții superioare (trunchiul de piramidă și corpul prismatic aplatizat superior) și transformarea trunchiului de piramidă de bază într-un profil complex (baghetă prismatică și profil provenit din talon).

3.4.2. Piesă asemănătoare volumetric precedentei, găsită în vecinătatea ei, de dimensiuni apropiate.

3.5. Aflată *in situ* la intersecția porticului de pe latura de S a străzii principale cu cel de pe latura de V a bazilicii cu transept. Dimensiuni maxime în plan ale soclului : 53,5 × 53,5 cm ; î. totală 79,3 cm. Plinta prismatică a soclului împreună cu trunchiul de piramidă adiacent sînt mult aplatizate. Baza de coloană provine din evoluția particulară a tipului **1.1.** (alungirea pe verticală a scotiei, aplatizarea torurilor și transformarea completă a torului inferior în baghetă cilindrică, introducerea unui profil auxiliar în formă de șanț între bagheta inferioară și acest tor transformat) ; are î. 14,5 cm și r. suprafeței superioare circulare 22 cm.

3.6. Piesă găsită în apropiere de bazilica „cisternă", la V de aceasta. Soclul, complet simplificat, apare ca un simplu corp prismatic, cu dimensiunile în plan : 51,5 × 51,5 cm și î. de 20,5 cm. Baza propriu-zisă are 50,5 × 50,5 cm și î. 9 cm. Tamburul superior este profilat în ordine de jos în sus : tor tangent în plan plintei î. 7 cm ; baghetă cilindrică î. 1 cm ; scotic ușor verticalizată î. 5 cm ; baghetă cilindrică î. 1,5 cm ; tor 1,3 cm ; î. totală 47 cm.

Secțiunea torului de bază se apropie de un sfert de cerc, dimensiunile lui fiind sensibil mai mari decît ale celui superior. Înălțimile scotiei și baghetei superioare sînt ușor mărite. Soclul s-a simplificat complet, avînd aspectul unui volum paralelipipedic.

3.7. Aflată acum în parcul arheologic din zona incintei cetății *Tomis*, piesa a fost adusă din aria cetății de la Adamclisi [8]. Soclul are în plan forma unui octogon regulat cu latura de 23 cm și î. totală de 29,5 cm. Fiecare dintre plintele octogonale (inferioară și superioară) ale soclului sînt legate de miezul prismatic octogonal (latura = 22 cm), prin corpuri profilate. Baza de coloană este un rezultat al evoluției tipului **1.1.** și are plinta de bază octogonală (l. = 20 cm) și î. totală 18,7 cm. Suprafața superioară circulară a tamburului are r. 20 cm ; se observă pe ea urmele perimetrului circular al coloanei cu r. 16 cm. Corespunzător centrului unei laturi a octogonului, un șanț de montare vertical este tăiat de la baza soclului pînă la partea superioară a primului tor al bazei de coloană.

Se observă complicarea după criteriile pur decorative a volumetriei soclului.

3.8. Piesă găsită pe latura de S a porticului străzii principale, răsturnată în apropierea fundației porticului cărula probabil i-a aparținut, la N de bazilica cu transept [9]. Dimensiuni în plan ale soclului ; 68,5 × 68,5 cm ; î. totală a lui este de 63 cm. Baza de coloană este de tipul **2.1.10** cu î. 18,3 cm, r. tamburului cilindric superior 18,25 cm.

Corpul paralelipipedic de la baza soclului este de două ori mai înalt decît cel superior.

3.9. Piesă găsită în atriul bazilicii cu transept. Dimensiuni în plan ale soclului : 57 × 57 cm ; î. totală 60 cm. Baza de coloană se încadrează în tipul **2.1.10** cu î. 24 cm ; r. tamburului superior 20 cm.

Baza de coloană propriu-zisă își păstrează plinta rectangulară de bază ; corpul paralelipipedic de bază al soclului este mai înalt decît cel superior.

3.10. Piesă găsită pe latura de S a străzii principale, la N de bazilica cu transept. Dimensiuni în plan ale soclului : 47 × 49 cm ; î. totală 46,8 cm. Baza de coloană se încadrează în tipul **2.1.10** cu î. 19,8 cm, r. tamburului cilindric superior 19 cm.

Tamburul cilindric inferior al bazei de coloană a fost răzuit la capetele unui diametru, pentru a deveni perfect tangent în plan plintei prismatice de bază. Baza propriu-zisă își păstrează plinta prismatică de bază, iar corpul paralelipipedic de bază al soclului este mai înalt decît cel superior.

3.11. Piesă găsită pe latura de S a străzii principale, la N de bazilica cu transept. Dimensiuni în plan ale soclului : 63 × 63 cm ; î. totală a soclului 76,5 cm. Baza de coloană, de tipul **2.1.10**, are r. tamburului cilindric superior 22,5 cm și î. 22,6 cm ; își păstrează plinta de bază.

Corpul paralelipipedic de la baza soclului este mai înalt decît cel superior.

3.12. Aflată *in situ* în fața intrării în bazilica cu transept, pe latura de S, cu partea inferioară îngropată pe o

[8] Informație Gh. Papuc.

[9] Aceeași destinație par să fi avut și piesele 3.9 — 11.

www.cimec.ro

înălțime de cca 15 cm. Dimensiuni în plan ale soclului: 56 × 56 cm (baza); î. totală 61 cm. Baza de coloană se încadrează în tipul **2.1.10**, cu î. 24,4 cm, r. tamburului cilindric superior 20 cm.

Se observă păstrarea plintei rectangulare de bază și înălțimea mai mare a corpului paralelipipedic de la baza soclului față de cel superior.

3.13. Pandantul precedentei, tot *in situ*; soclul ei intră sub nivelul străzii cu cca 57 cm. Dimensiuni în plan ale soclului: 58,5 × 61,5 cm; î. totală 73,5 cm. Baza de coloană se încadrează în tipul **2.1.10** cu î. 26,5 cm și r. tamburului cilindric superior 22 cm.

Cu excepția dimensiunilor, piesa prezintă aceleași caracteristici cu precedenta.

3.14. Piesa găsită la V de bazilica „cisternă". Dimensiuni în plan ale soclului: 70 × 70 cm; î. totală 72 cm. Baza de coloană este o variantă a tipului **2.1.10** cu plinta și tamburul cilindric inferior foarte aplatizate; î. 19 cm; r. tamburului cilindric superior 28 cm.

Prezintă caracteristici asemănătoare pieselor **3.12.—13.**

3.15. Piesă găsită la atriul bazilicii cu transept. Dimensiuni în plan ale soclului; 43 × 43 cm; î. totală 32,5 cm. Baza de coloană este de tipul **2.2.7** cu î. 11,7 cm și r. tamburului superior 16,25 cm.

Corpul paralelipipedic de bază al soclului este sensibil mai înalt decît cel superior; baza propriu-zisă își păstrează plinta.

3.16. Piesă găsită la N de B2. Plintele prismatice și trunchiurile de piramidă respectiv adiacente ale soclului sînt mult dezvoltate, iar miezul prismatic central aplatizat. Dimensiuni în plan ale soclului: 67,5 × 67,5 cm; î. totală 63 cm. Baza de coloană este o variantă a tipului **2.1.10**, unde cei doi tamburi cilindrici și în consecință trunchiul de con s-au transformat în două corpuri prismatice și trunchi de piramidă; î. bazei 19 cm; latura plintei superioare pătrată în plan 46,5 cm.

3.17. Piesă găsită în fața porții de E a cetății, adusă probabil dintre dărîmături cu alt prilej[10]. Soclul are în plan forma unui octogon regulat cu latura de 19 cm. Plintele prismatice inferioară și superioară depășesc miezul central octogonal cu cca 1,5 cm. Plinta inferioară, mai înaltă decît cea superioară, este decorată pe fiecare din fețe cu arce în plin cintru; î. totală a soclului 44 cm. Profilatura de deasupra plintei octogonale foarte aplatizată și deteriorată, se poate încadra în tipul **2.2** cu î. 9 cm.

3.18. Altar anepigraf refolosit ca soclu de coloană, descoperit *in situ* în A3δ. Trunchiul de piramidă superior este decorat la colțuri cu mici fragmente de volute. Dimensiuni în plan: 41,5 × 50 cm; î. totală 90 cm. Refolosit în încăperea menționată mai sus, este îngropat sub nivel cu cca 35 cm.

4. *Fusuri de coloane (fig. 117—121)*

În măsura în care o serie de fusuri sau fragmente de fusuri s-au păstrat cu extremitățile profilate, este posibilă, în cele ce urmează, o prezentare evolutivă a acestora, în funcție de evoluția profilaturilor respective către simplificare. În majoritatea cazurilor însă lipsesc elemente care să permită reconstituirea tuturor dimensiunilor exacte. În plus, numărul exemplarelor rezultate din săpăturile mai vechi și păstrate pînă azi, ori descoperite mai recent, este foarte mic în raport cu numărul mare al monumentelor prevăzute cu coloane și față de însuși numărul de baze și capiteluri cunoscute și înregistrate în lucrarea de față.

4.1. Semicoloană angajată, din calcar, găsită la E de bazilica *forensis* și descoperită, probabil, în săpături mai vechi. Fusul semicoloanei propriu-zise se adosa unui zid prin intermediul unui corp prismatic făcînd corp comun cu acesta. Fusul semicoloanei face corp comun cu baza profilată, aceasta din urmă încadrîndu-se în tipul **1.1.** Profilatura bazei continuă și pe cele două laturi libere ale corpului prismatic de legătură cu zidul. Fusul semicoloanei are la bază diametrul de 31,3 cm; î. totală păstrată 101,5 cm. Avînd în vedere materialul folosit (calitatea calcarului), tipul profilaturii bazei și proporțiile ei, presupunem că a aparținut bazilicii *forensis*, probabil unui șir de coloane angajate, sprijinite pe pintenii de zidărie aflați în exterior, vizibili și astăzi pe latura de răsărit.

4.2.1. Fragment de fus de coloană din calcar găsit în exteriorul colțului de N—V al bazilicii „cisterne". Se păstrează cu partea superioară profilată (profilatură provenită din astragalele clasice), un tor circular, îngust, și o baghetă mai înaltă (*apophisis*) cu r. suprafeței sale superioare de 22 cm. Fusul propriu-zis este ușor tronconic; partea inferioară păstrată a fragmentului are r. 21,5 cm. Partea superioară a fusului, sub tor, are r. 20,5 cm; î. totală păstrată 102 cm.

4.2.2. Alături de piesa de mai sus a fost găsit fragmentul superior al unui fus identic cu precedentul.

4.3. Coloană în parte căzută, găsită *in situ* pe *via principalis*, pe latura de N, vizavi de edificiul C3α. Din fusul cilindric spart în două, partea inferioară stă pe o bază de tipul **2.2.3.** Partea inferioară a fusului are un profil de forma unei baghete înalte (*apothesis*) avînd r. 19 cm și î. 8,5 cm. Partea superioară a fusului este profilată cu o apofiză ca la tipul precedent și o baghetă cilindrică

[10] Al. Barnea, *op. cit.*, p. 688 — 689, nr. 9, fig. 7/1, f. 164, piesa provine de la E de bazilica de marmură, și a fost desenată de G. von Cube. După cum rezultă din BAR, ms. Tocilescu, 5 129,

www.cimec.ro

îngustă rezultată din simplificarea torului. Î. totală a fusului împreună cu baza sa cca 180 cm, din care baza are 24 cm.

4.4. Fus fragmentar de coloană din calcar găsit *in situ* căzut pe grinda de calcar de deasupra intrării în cripta bazilicii „simple". Lipsește partea inferioară a coloanei. Fusul ușor tronconic are la partea superioară astragale cu profil foarte simplificat de forma a două baghete dispuse în scară. În partea inferioară păstrată r. 23,5 cm, în partea superioară, sub astragale r. 21,5 cm; î. totală a fragmentului 124 cm. Avînd în vedere tipurile de baze și capiteluri găsite în această bazilică, presupunem că lipsesc cel mult cîțiva cm din partea inferioară a coloanei, eventual numai baza profilată.

4.5. Fragment din partea superioară a unui fus de coloană din calcar găsit pe *via principalis*, la S de bazilica „simplă", de proveniență necunoscută. Fusul este conic, astragalele, mult simplificate, apar sub forma unei baghete mai înalte împărțite în două de un șănțuleț circular. R. suprafeței superioare circulare este de 19,5 cm; î. totală a fragmentului 83 cm.

4.6[11]. Fragment de fus de coloană din calcar, găsit la S de bazilica *forensis*. Partea inferioară are o *apothesis* cu î. 4 cm, care se racordează cu fusul printr-o suprafață concavă de forma unui arc de cerc. La 73 cm de la bază, fusul are o scobitură rectangulară de 9 × 4 cm, iar la 32 cm de la bază, o alta de 2 × 4 cm. Cele două orificii au putut fi puncte de montare a unei balustrade. R. fusului cilindric 19 cm, iar a tamburului cilindric de bază 20,5 cm; î. totală 170 cm.

4.7. În aceeași zonă, la S—E de bazilica *forensis*, s-a găsit un alt fragment de fus de coloană din calcar. Partea inferioară are o *apothesis* cu î. 8 cm și r. 21,5 cm. Ea se racordează la partea inferioară a fusului propriu-zis printr-un profil în plan înclinat. R. fusului cilindric 20,4 cm; î. totală a fragmentului 101 cm.

4.8. Fragment de fus de coloană din marmură albă cu dungi vineții, găsit în fața porții de E a cetății și adus, probabil, de la bazilica de marmură[12]. Are o *apothesis* înaltă de 10 cm și cu r. 25 cm. În extremitatea superioară păstrată r. 23 cm; î. totală păstrată cca 70 cm. Pe suprafața laterală a tamburului cilindric (*apothesis*), sînt săpate literele grecești IΘ (= 19). Ar putea corespunde tipului de bază 1.7, descoperită în bazilica de marmură.

4.9. Fragment de fus de coloană din calcar, descoperit în sectorul C, la cca 25 m S de bazilica *forensis*. La partea inferioară prezintă un tambur cilindric (*apothesis*) avînd r. 18,25 cm și î. 10 cm, racordat la fusul propriu-zis printr-un profil în plan înclinat. R. fusului cilindric 16,5 cm; î. totală 120,5 cm; Coloana, întreagă, pare să fi avut galb.

4.10. Fragmente de fusuri la care nu s-au păstrat extremitățile, sau cu extremitățile neprofilate.

4.10.1. Fragment de fus de coloană din calcar de formă ușor tronconică, găsit în aceeași zonă cu **4.9.** R. 17,75 cm; r. 16 cm; î. totală, 90 cm.

4.10.2. Fragment de fus de coloană din calcar găsit în exteriorul colțului de N—V al bazilicii „cisterne"; ușor tronconic; R. 24,5 cm; r. 23,25cm, î. totală 123 cm.

4.10.3. Fragment de fus de coloană din calcar găsit în bazilica „simplă" (A). Reprezintă partea superioară neprofilată a unui fus, provenind probabil de la tribune, din colonada registrului superior. R. 18,5 cm; r. 17,5 cm; î. totală păstrată 87 cm.

4.10.4. Fragment de fus de coloană din calcar aflat *in situ* imediat la S de bazilica de marmură, aparținînd pe cît se pare, unei colonade mai vechi decît refacerea bazilicii în vremea lui Iustinian și aflat pe o bază din calcar de tipul **2.2.11.** Fusul cilindric, neprofilat în partea inferioară și păstrat pe o înălțime de 84 cm, are r. 20,5 cm.

4.10.5. Fragment de fus de coloană cilindrică din calcar aflat în clădirea de pe latura de N a străzii principale, la N de bazilica „cisternă", îngropat cu 50 cm sub ultimul nivel, probabil refolosit (neavînd dedesubt nici un postament). R. fusului 16 cm; î. păstrată, 105 cm.

4.10.6. Fragment de fus de coloană din calcar găsit căzut în aceeași zonă cu precedentul. Ușor tronconic are R. 20 cm; r. 18,75 cm; î. 123 cm. Partea inferioară pare întreagă. La ambele capete, corespunzător extremității cîte unui diametru, sînt tăiate orificii rectangulare.

4.10.7. Fragment de fus de coloană din calcar descoperit căzut în încăperea A3γ, pe ultimul nivel. Cilindric, are r. 16 cm; î. 107 cm.

4.10.8. Fragment de fus de coloană din calcar descoperit în aceeași încăpere, *in situ*, căzut în colțul de N-V al acesteia. Tronconic, are r. 14 cm, R. 15 cm și î. 82 cm.

4.10.9. Imediat la N de încăperea A3γ, în afara acesteia, în picioare, descoperit pe locul în care, pe ultimul nivel, a fost refolosit, la intrarea de N a acestei încăperi. Fusul cilindric are r. 17 și î. 44 cm. În centrul suprafeței superioare (potrivit așezării fragmentului), se află un orificiu circular de montare cu șănțuleț radial.

4.10.10. În încăperea A4, refolosit ca sprijin intermediar, se află un fragment de fus de coloană cilindric, din calcar, avînd r. 18 cm și î. 100 cm, îngropat sub ultimul nivel cu cca 50 cm, fără vreo plintă de susținere sau altă fundație.

4.10.11. Fus de coloană din calcar, descoperit la intrarea în încăperea D3α. Ușor tronconic are R. 14,5 cm și r. 12,5 cm; î. 140 cm. Se afla probabil așezat pe baza de coloană **2.1.17.**

4.10.12. Fragment de fus de coloană cilindric, din calcar, cu î. 78 cm și r. 17 cm. Făcea parte din același portic cu precedentul.

4.10.13. Fus de coloană din calcar refolosit într-un zid legat cu pămînt și descoperit în apropierea celor două piese precedente; lipsește partea lui superioară. Găsit pe baza lui (tipul **2.1.19**), fusul are r. 18,5 cm și î. cca 1 m.

---

[11] Următoarele fragmente de fusuri de coloane sînt lipsite de partea superioară și nu putem ști exact în care din tipurile de mai sus se încadrează, sau dacă aparțin vreunuia din ele. Le vom prezenta în continuarea celor de mai sus, în funcție de profilatura lor inferioară.

[12] Al. Barnea, *op. cit.*, p. 691 — 692, nr. 12, fig. 7/3

www.cimec.ro

4.10.14. Fragment de fus de coloană din calcar descoperit în apropierea precedentelor. Uşor tronconic are R. 17 cm; r. 16 cm şi î. 84 cm.

4.10.15. Fragment de fus din calcar din partea superioară a unei coloane, găsit în treimea de E a străzii principale, pe latura de S, lîngă canal. Uşor tronconic (făcea parte dintr-un fus probabil galbat) are R. 18,5 cm; r. 18 cm şi î. 47 cm.

4.10.16. Fragment de fus de coloană din calcar aparţinînd porţiunii intermediare a coloanei, găsit în aceeaşi zonă cu precedentul şi probabil de acelaşi tip cu dimensiunile: R.18,5 cm; r. 18 cm; î. 55 cm.

4.10.17. Fragmente de fus de coloană din calcar, găsit în aceeaşi zonă şi de acelaşi tip cu precedentele două, are R.17,5 cm şi r. 16 cm, î. 52 cm.

4.10.18. Fragment de fus de coloană din calcar cilindric, găsit în canalul străzii principale, în treimea lui de răsărit; r. 16 cm; î. 87 cm.

4.10.19. Fragment de fus de coloană din calcar, aparţinînd părţii superioare a coloanei, uşor tronconic, găsit în aceeaşi zonă; R. 16 cm; r. 15 cm; î. 75 cm.

4.10.20. Fragment de fus de coloană din calcar, găsit lîngă cripta bazilicii cu transept, uşor conic; R. 16 cm; r. 15,25 cm; î. 60 cm. Se observă două orificii de montare de secţiune rectangulară, dispuse simetric, probabil pentru balustrade.

4.10.21. Fragment de fus de coloană din calcar, găsit în atriul bazilicii cu transept; R. 17,5 cm; r. 14 cm; î. 83 cm.

4.10.22. Fragment de fus de coloană din calcar descoperit pe ultimul nivel în încăperea A3α. Cilindric, are r. 16,5 cm şi î. 47,5 cm. În centrul unuia din capete se observă un orificiu rectangular de montare.

4.10.23. Fragment de fus de coloană din calcar, descoperit pe ultimul nivel în încăperea A3α, avînd r. 14,5 cm şi î. 58 cm. Se observă două orificii de montare cu axul pe aceeaşi generatoare dispuse la 30 cm unul faţă de celălalt, unul rectangular, iar celălalt circular.

4.10.24. Coloană din calcar, neprofilată, de proveniență necunoscută, găsită în faţa porţii de E a cetăţii; are R. 23,5 cm; r. 21,5 cm şi î. 160 cm.

4.11. Coloane duble

4.11.1. Coloană dublă din marmură albă cu uşoare dungi vineţii, provenind, probabil, de la bazilica de marmură. Forma generală a piesei este a unui trunchi de piramidă dreptunghiulară cu muchiile foarte rotunjite. Dimensiuni în plan: baza mare 46 × 22,5 cm; baza mică 36 × 20,5 cm; î. 106,5 cm. Feţele corespunzătoare în plan laturilor lungi ale bazelor prezintă în partea centrală cîte o bandă dreptunghiulară verticală nedecorată, lată de cca 13 cm. Părţile inferioară şi superioară ale coloanei sînt decorate cu benzi orizontale. Profilatura părţii inferioare provine din stilizarea profilaturii unei baze de coloană (care în cazul de faţă face corp comun cu coloana). Avînd în vedere dimensiunile presupunem că provine de la un gol de fereastră biforă.

4.11.2. Coloană dublă din acelaşi material cu precedenta, aflată actualmente în Muzeul de arheologie din Constanţa, adusă din zona cetăţii de la Adamclisi. A fost probabil refolosită şi tăiată în partea superioară. Partea inferioară a fusului este tratată sub forma unui paralelipiped dreptunghic, cu dimensiuni în plan: 62 × 22 cm şi î. 20,5 cm. Miezul central prismatic continuă deasupra bazei, avînd (două dintre feţetele paralele corespunzătoare laturilor lungi), aspectul cîte unui brîu vertical lat de 17 cm. De o parte şi de alta a miezului se dezvoltă părţile laterale ale fusului cu cele două feţe paralele corespunzînd în plan laturilor mai scurte uşor curbate; î. totală a piesei 101 cm.

5. *Capiteluri*

În cetatea *Tropaeum Traiani* s-au descoperit, prin săpăturile arheologice mai vechi sau mai recente, un număr destul de mare de capiteluri, reprezentînd cîteva tipuri generale: *ionice*, *ionice-impostă*, *corintice* şi *capiteluri-impostă*. În prezentarea fiecăreia din aceste categorii, am încercat stabilirea unor trepte de evoluţie, considerînd în primă instanţă criteriul volumetric, deoarece tocmai acesta ne-a oferit detalii mai convingătoare privind transformarea capitelurilor, în special a celor ionice şi ionice impostă, către simplificare. Oprindu-ne mai mult asupra acestora din urmă, mai numeroase la Adamclisi, am urmărit aspectul feţelor volutelor, transformarea volumetrică a trompelor şi abacului, precum şi raporturile modulare între dimensiunile esenţiale ale capitelului, ţinînd seama şi de dimensiunile fusurilor de coloană existente în cetate [13]. De remarcat că nu s-a descoperit încă nici un exemplar din tipul clasic de capitel ionic, ci numai unele forme mai tîrzii provenind din acesta. Am menţinut termenul de „volută" în descrierea capitelurilor ionice şi ionice-impostă, deşi de la un anumit moment al evoluţiei, aceasta îşi pierde cu totul

[13] Un modul fiind egal cu 1/2 din diametrul bazei coloanei corespunzătoare capitelului, am aproximat dimensiunea sa avînd în vedere măsura diametrului superior al fusului de coloană (care rezultă din dimensiunile diametrului suprafeţei circulare de contact a capitelului cu fusul), precum şi posibilitatea ca diametrul inferior să fie egal sau ceva mai mare faţă de cel superior (după cum coloana putea fi cilindrică sau uşor tronconică); mai pe scurt, 1M, adică apropximativ 1/2 diametrul superior.

www.cimec.ro

caracterul clasic, devenind o simplă suprafață circulară plană sau chiar numai un fragment dintr-o suprafață circulară. De asemenea, „trompele" se vor transforma pe parcursul evoluției în corpuri cilindrice continui, drepte sau curbate. Dealtfel, ordinea în care au fost descrise piesele din cadrul fiecăruia din tipurile generale corespunde ordinii evolutive, date de detaliile specifice menționate în fiecare caz în parte.

Dintre piesele de arhitectură cunoscute pînă acum la Adamclisi, capitelurile sînt cel mai bine reprezentate, atît numeric, cît și prin posibilitatea oferită de a detașa forme distincte care se supun unei încadrări evolutive. Succesiunea logică a momentelor evoluției a putut fi surprinsă cel mai bine aici, în cazul capitelurilor ionice și ionice-impostă, unde elementele constitutive oferă imaginea trecerii treptate de la o formă la alta. Acest fapt, marcînd o evoluție specifică fără analogii complete în alte centre din aceeași epocă, duce la convingerea că au existat la *Tropaeum Traiani* ateliere și o producție locală de durată care să permită o atare evoluție. În schimb, capitelurile impostă provenind de la bazilica de marmură se apropie, în special ca decor, de piesele similare din nordul Greciei [14] (Philippi, în special), demonstrînd dacă nu aducerea lor, cel puțin o influență directă.

5.1. Capiteluri ionice (fig. 123).

5.1.1. Fragment de capitel ionic din calcar aflat în Muzeul de arheologie din Constanța, provenind din zona bazilicii de marmură [15]. Se păstrează fața întreagă a unei volute avînd r. maximă de 7,2 cm. Semitrompa corespunzătoare acestei fețe este cu frunze stilizate geometric, dispuse longitudinal. Trompa era decorată în partea mediană cu un brîu lat de cca 4 cm, părînd incizat, cu un decor de forma frînghiei răsucite. Abacul, simplu, depășește foarte puțin axul corespunzător centrului volutei. Șanțul celor două volute (plat) este continuu, dar spre deosebire de tipul clasic, se frînge în dreptul extremităților abacului; listelul își schimbă forma și direcția firească. Starea fragmentară a piesei nu permite o reconstituire generală.

5.1.2. Capitel ionic fragmentar din calcar, găsit pe latura de N a străzii principale, în apropierea bazilicii „simple" [16]. Volutele sînt transformate, fețele lor devenind circulare și rămînînd perfect plane, fără trasajele specifice curbei volutei. R. volutelor 8,6 cm; distanța între centre 32 cm. Trompele volutelor au în zona mediană un profil inelar provenind din decorația capitelului ionic clasic; î. totală a capitelului este de 20,2 cm, din care 17,2 cm reprezintă diametrul vertical al volutelor; î. abacului 3 cm; dimensiunile lui în plan; 38 × 38 cm. Raza cercului virtual în care se înscriu arcele echinei este de 19,5 cm. Echina prezintă un relief bombat de forma unui patrulater cu trei dintre laturi curbe. Pe intradosul capitelului se distinge clar suprafața circulară de contact cu fusul coloanei avînd r. 17,5 cm. Considerînd diametrul superior al coloanei și posibilitatea ca fusul coloanei să fi fost galbat, precum și dimensiunile capitelului mai sus prezentate, se observă respectarea aproape integrală a proporțiilor generale clasice: înălțimea capitelului depășește cu foarte puțin un modul, distanța dintre centrele volutelor este puțin mai mică decît doi moduli, iar abacul depășește cu puțin centrele volutelor [17].

5.2. Capiteluri ionice de tip intermediar între cele ionice și ionice-impostă (fig. 123 și 124).

5.2.1. Capitel din calcar, păstrat în stare fragmentară, descoperit la S de *via principalis*, refolosit într-unul din zidurile edificiului C3. Fețele volutelor au traseul spirei incizat în sens invers decît cel normal și sînt tratate în același plan cu fețele corespunzătoare ale abacului și cu fața plană a echinei, complet transformată. Fața echinei este decorată prin incizare cu frunzulițe stilizate. Trompele volutelor se detașează volumetric față de abac și au în partea mediană un brîu profilat cu patru inele; î. abacului 2 cm; dimensiunile lui în plan cca 40 × 44 cm. Partea inferioară a capitelului este formată dintr-un tambur cilindric (guler), avînd r. 15 cm și î. 5,8 cm. În mijlocul tamburului este tăiat un orificiu rectangular de montare de 6 × 6 × 6,3 cm; î. totală a capitelului 17,5 cm.

5.2.2. Descoperit pe *via principalis*, pe latura de N a porticului, lîngă plinta BVPc13, pe ultimul nivel al străzii. Din calcar, s-a păstrat în stare fragmentară. Fețele volutelor, cu traseul incizat în sens invers decît cel normal, fac corp comun cu suprafețele laterale corespunzătoare ale abacului pe o porțiune egală aproximativ cu 3/4 din suprafața fiecărei volute. Echina, complet transformată, face corp comun cu fețele volutelor și abacului și are o formă trapezoidală cu baza mică în jos. Trompele volutelor se detașează volumetric față de abac și au în zona mediană un profil decorativ sub forma a patru inele adiacente. Remarcăm că forma trompelor volutelor marchează trecerea de la tipul clasic spre forma

---

[14] A. K. Orlandos, Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς Λεκάνης, vol. II, Atena, 1954, p. 289, fig. 241 sus. Pentru decor similar de impostă, v. și R. Kautzsch, *Kapitellstudien*, Berlin — Leipzig, 1936, pl. 33/540 a și b. Studiul lui Kautzsch, unic pînă acum, este foarte util pentru evoluția generală a capitelurilor în mediul romano-bizantin, și pentru datarea fiecărei categorii în parte. El permite prin comparații de ansamblu, uneori și particulare, detașarea elementelor evoluției locale de la Adamclisi de cele ale influențelor directe.

[15] Informație Gh. Papuc.

[16] Al. Barnea, *op. cit.*, p. 685, nr. 3, fig. 3/1.

[17] R. Bordenache, H. Stern, *Documentar analitic, Studiul ordinelor și elementelor de arhitectură clasică*, București, 1958, p. 59, pl. XXVIII; G. Gromort, *Culegere de elemente din arhitectura clasică*, partea I, București, 1955.

www.cimec.ro

cilindrică a trompelor transformate de la tipul **5.3**; î. abacului propriu-zis este de 11 cm; dimensiunile lui în plan fiind (în reconstituire) de 44 × 39 cm. În partea inferioară, capitelul se termină cu un tambur cilindric (guler) avînd r. 13 cm; î. totală a capitelului 23,5 cm. Se observă că abacul depășește linia perimetrului exterior al volutelor, marcînd o etapă ulterioară de evoluție față de tipul precedent. În același sens, distanța dintre centrele volutelor (27,5 cm) este aproape egală cu doi moduli. Pe una din fețele laterale lungi ale abacului există un orificiu rectangular de 8 × 5 cm, datorat unei refolosiri ulterioare a piesei.

5.2.3. Capitel din calcar, păstrat în stare fragmentară, a fost găsit refolosit într-un zid al edificiului C3. Fețele volutelor au traseul spirei incizat în sens invers față de cel normal și fac corp comun cu suprafețele laterale corespunzătoare ale abacului. Trompele volutelor se detașează volumetric față de abac, și au în zona mediană un profil decorat sub forma a patru inele adiacente; î. abacului propriu-zis 8 cm; dimensiunile lui în plan: 45 × 45 cm. În partea inferioară, capitelul se termină cu un tambur cilindric (guler) care se suprapunea fusului de coloană; r. 15,5 cm; î. totală a capitelului 24,2 cm. În centrul tamburului se află orificiul de montare patrulater: 5 × 5 cm, continuat cu un mic șanț radial.

Din analiza dimensiunilor capitelului, se observă perpetuarea în parte a proporțiilor capitelului ionic clasic: distanța dintre centrele volutelor (31 cm) este aproape egală cu doi moduli. Considerînd î. capitelului fără tamburul cilindric (guler) de 18 cm, această dimensiune depășește foarte puțin un modul.

5.2.4. Fragment de capitel din calcar, provenind probabil din săpături mai vechi. Starea precară nu permite reconstituirea porțiunilor corespunzătoare fețelor volutelor, dar din traseele descifrabile se poate presupune că reprezintă un tip intermediar ca evoluție între tipurile **5.1** și **5.2.1.** Forma trompelor este de tipul **5.1**; abacul este foarte dezvoltat, iar decorația trompelor se încadrează în tipul **5.2.** R. suprafeței de contact 16 cm.

5.3. Capiteluri ionice-impostă decorate (fig. 122 și 121, 125)

5.3.1. Găsit în aria bazilicii de marmură și reconstituit grafic pe baza a două fragmente din marmură. Fețele volutelor prezintă un șanț care nu mai este continuu de la o volută la alta, iar listelul are lățimea aproximativ egală cu aceea a volutelor, care au r. maximă 7,5 cm. Partea superioară a volutelor, incompletă, este tăiată de o plintă trapezoidală foarte aplatizată (î. 1 cm, dimensiuni în plan: 50 × 59 cm), care provine probabil din abacul capitelului ionic. Trompele volutelor au forma unor cilindri drepți, intersectați de o echină foarte dezvoltată de formă semicirculară în plan și de suprafața circulară de contact cu fusul coloanei (r. 21 cm). Cilindrii sînt racordați la extremitățile laterale cu planul volutelor prin mici arce de cerc. Decorația trompelor este realizată pornind de o parte și de alta a unui inel central median, cu frunze de acant elegant arcuite. Cele două extremități ale echinei sînt tăiate sperectiv cu două plane înclinate la 45°, care determină cîte o suprafață plană de forma unui segment de cerc (disc). Fețele echinei prezintă un decor diferențiat; una din fețe este decorată cu două frunze de acant dispuse simetric, iar cealaltă cu o ovă centrală, două suliță rotunjite lateral și două semiove la extremități. Extremitatea inferioară a volutelor depășește cu cca 1 cm înălțime suprafața circulară de contact cu fusul coloanei. Imposta e formată dintr-un trunchi de piramidă patrulateră așezată cu baza mică în jos și o plintă paralelipipedică. Dimensiuni în plan ale impostei: 73 × 92 cm; î. totală 25 cm; î. totală a capitelului 37,50 cm.

Raza de trasaj (în elevație) a segmentului de cerc aparținînd echinei este egală cu raza suprafeței de contact cu fusul coloanei.

5.3.2. Reconstituit pe cale grafică din fragmente de marmură găsite în naosul bazilicii de marmură. Volumetric este constituit la fel cu piesa precedentă, avînd dimensiuni mai reduse. Raza maximă a volutelor este de 6 cm; r. suprafeței circulare de contact cu fusul coloanei 18 cm, dimensiunile în plan ale abacului cca 63 × 78 cm. Decorația echinei diferă de cazul precedent, avînd un motiv identic pe ambele fragmente: o ovă centrală și cîte o frunză stilizată de acant; î. totală a capitelului 28 cm.

5.3.3—5. Trei capiteluri ionice impostă din marmură descoperite în săpăturile arheologice mai vechi și publicate de către Vasile Pârvan în 1911 [18]. Se aseamănă cu fiecare din tipurile **5.3.1—2**, cu deosebirea că pe laturile impostelor corespunzătoare fețelor volutelor există cîte o decorație cu frunze de acant stilizate, încadrînd cîte o cruce cu capetele brațelor lățite.

5.4. Capiteluri ionice impostă fără decor (fig. 126—128). La această categorie, volutele și trompele ionice s-au transformat în volume perfect cilindrice care într-o primă etapă de evoluție au forma unor cilindri drepți, pentru ca apoi să se curbeze în jurul suprafeței circulare de contact cu fusul, iar într-o ultimă etapă se transformă în volume prismatice. Sensul evoluției este marcat și de dispariția treptată a echinei. Majoritatea acestor piese au fost găsite, pe latura de N sau S a străzii principale, în porțiunea corespunzătoare bazilicilor „simplă" și cu transept, și presupunem că, cel puțin în parte, au fost folosite la ultimele faze de refacere a porticelor ce flancau strada principală în această zonă. Toate sînt din calcar alb-gălbui, cu cohilii mari [19].

5.4.1. Cei doi cilindri au r. 5,5 cm și l. 50 cm. Echina bombată, cu traseu circular în plan, prezintă cîte o tăietură oblică în formă de segment de cerc, care semnifică o simplificare a particularităților echinei de la tipurile **5.3.** Cei doi cilindri sînt incompleți la partea de contact cu imposta. Tamburul cilindric central are suprafața de contact cu fusul coloanei (r. 19,7 cm) tangentă la suprafețele cilindrilor. Imposta este formată dintr-un trunchi de piramidă patrulateră cu î. 16,5 cm și o plintă paralelipipedică ale cărei dimensiuni în plan depășește cu foarte puțin limitele suprafeței patrulatere mari a trunchiului de piramidă (baza mare 65,4 × 47 cm); î. plintei 6 cm; î. totală a capitelului 32,5 cm.

5.4.2. Găsit pe zidul anexei de S a bazilicii „simple" (A). Cei doi cilindri, drepți (r. 5,75 cm și l. 51,6 cm), sînt inter-

[18] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 177 — 179, fig. 18 și 19; piese azi dispărute.

[19] Al. Barnea, *op. cit.*, p. 689 — 690, nr. 16, fig. 5 și 6/1—3.

www.cimec.ro

sectați de tamburul cilindric a cărui suprafață exterioară formează zona de contact cu fusul coloanei (r. 20 cm), iar în partea superioară sînt intersectați de impostă. Echina bombată are un traseu circular în plan. Imposta este formată dintr-un trunchi de piramidă patrulateră și o plintă paralelipipedică înaltă de 4 cm. Dimensiunile în plan ale plintei : 54 × 65 cm ; î. impostei 15 cm ; î. totală a capitelului 25,5 cm.

5.4.3. Cei doi cilindri au r. 5,5 cm și l. 51 cm și sînt intersectați la partea superioară de impostă. Tamburul cilindric (r. 21 cm), intersectează și el cilindrii, diametrul său fiind egal cu distanța în plan dintre generatoarele exterioare ale acestora. Echina, foarte puțin dezvoltată, are în plan un traseu circular (r. 24 cm). Imposta (trunchi de piramidă) are două fețe laterale foarte puțin înclinate, iar celelalte două cu înclinări inegale și o plintă paralelipipedică adiacentă cu dimensiuni în plan de 43 × 64 cm și î. 4,5 cm ; î. impostei 13,5 cm și î. totală a capitelului 23 cm.

5.4.4. Volumetric asemănătoare piesei precedente ; R. volutelor 5,25 cm ; r. tamburului cilindric 20 cm.

5.4.5. Cei doi cilindri sînt foarte ușor curbați spre extremități și au r. 5,5 cm și l. 40 cm. Partea lor superioară este incompletă, fiind intersectați de impostă. Tamburul cilindric intersectează cilindrii pe o adîncime aproximativ egală cu raza acestora ; suprafața lui superioară are r. 17 cm. Echina are un traseu circular în plan (r. 20 cm) și intersectează vizibil cilindrii. Imposta de tipul descris mai sus are dimensiunile în plan : 44 × 55 cm și î. 16,5 cm ; î. totală a capitelului 24,4 cm.

5.4.6. Găsit în anexa sudică a bazilicii „simple". Cei doi cilindri sînt curbați în jurul tamburului central ; au r. 4,5 cm și l. 42 cm și sînt incompleți în partea superioară, fiind intersectați de impostă. Tamburul cilindric central (r. 16 cm) intersectează cei doi cilindri pe o porțiune mai mare decît raza lor, și nu depășește în înălțime generatoarele de poziție minimă. Echina prezintă mici tăieturi în segment de cerc, forme simplificate ale tipului **5.1.** Imposta este formată dintr-un trunchi de piramidă patrulateră cu două dintre fețele laterale opuse inegale și o plintă paralelipipedică adiacentă bazei mari a trunchiului cu dimensiuni în plan : 52 × 59 cm și î. 5 cm ; î. impostei 16,5 cm ; î. totală a capitelului 25 cm.

5.4.7. Cei doi cilindri, curbați în jurul tamburului central, au r. 5,5 cm și l. 42 cm. Sînt incompleți la partea superioară, intersectați de impostă, pe o porțiune de cca 1/2 rază ; suprafața de contact cu fusul a tamburului (r. 17 cm), nu depășește generatoarea de poziție minimă a cilindrilor. De tipul precedent, imposta are dimensiunile în plan : 48 × 60 cm și î. 13,5 cm ; î. totală a capitelului 21,2 cm.

5.4.8. Găsit în atriul bazilicii cu transept. Cilindrii curbați au r. 5,5 cm și l. 43 cm. Tamburul cilindric central intersectează cilindrii pe o adîncime aproape egală cu diametrul lor și are r. 17,5 cm. Pe suprafața de contact cu fusul se văd urmele perimetrului circular al acestuia ; r. 15,7 cm. Echina cu traseu circular în plan are r. 20,5 cm. Imposta de tipul celor de mai sus, are dimensiunile în plan : 46 × 55 cm și î. 16 cm ; î. totală a capitelului 24 cm.

5.4.9. Cei doi cilindri, drepți, au r. 6 cm ; l. 43,5 cm. Tamburul cilindric central intersectează cei doi cilindri pe o adîncime mai mare decît raza. Suprafața circulară de contact cu fusul r. 17,5 cm. Remarcăm dispariția totală a echinei. Imposta este asemănătoare celor precedente, cu deosebirea că suprafața corespunzătoare uneia din laturile lungi este tăiată după un singur plan vertical. Dimensiunile în plan ale plintei superioare : 44 × 72 cm ; î. impostei 19 cm ; î. totală a capitelului 30,3 cm.

5.4.10. Cei doi cilindri s-au transformat în prisme drepte cu secțiunea trapez dreptunghic, avînd latura înclinată ușor rotunjită ; au l. 48 cm și î. 5 cm. Tamburul de contact cu fusul coloanei, avînd î. egală cu a „cilindrilor", se detașează ca atare numai în porțiunile cuprinse între capetele lor (r. 23 cm). Și aici echina a dispărut complet. Imposta, de tipul celor anterioare, are dimensiunile în plan : 45 × × 55,5 cm și î. 15,5 cm ; î. totală a capitelului 20,5 cm.

5.5. Capiteluri — impostă [20] (fig. 128, 129)

5.5.1. De proveniență necunoscută, se află depus provizoriu în apropierea porții de E a cetății. A putut fi adus din zona bazilicii de marmură. Tăiat din marmură, este format dintr-un volum central în formă de trunchi de piramidă patrulateră cu baza mică în jos. Adiacent bazei mari este suprapusă o plintă trapezoidală în secțiune, cu dimensiuni în plan : 59 × 69 cm, avînd suprafețele înclinate în același plan cu cele corespunzătoare ale trunchiului de piramidă ; î. totală 38 cm. Suprafețele laterale ale trunchiului de piramidă sînt decorate cu frunze de acant arcuite, dispuse simetric față de un ax vertical, unde lipsește reprezentarea unei cruci.

5.5.2. Fragment din marmură reprezentînd cca 1/2 dintr-o impostă de tip **5.5.1.** Aceeași concepție volumetrică și decorativă se detașează din dimensiuni și dispunerea frunzelor de acant ; î. totală cca 53 cm ; baza mare 87 × ? cm ; baza mică 68 × ? cm.

5.5.3. Fragment de capitel din marmură, cu reprezentarea unei cruci încadrate de frunze de acant. Starea fragmentară nu permite reconstituirea volumului general.

5.5.4. Fragment de capitel din marmură cu o frunză de acant. După stilul reprezentării aparținea unui capitel-impostă asemănător celor de mai sus.

5.5.5. Capitel-impostă din calcar, descoperit în bazilica „simplă" (A). Lipsește din el aproape jumătate, dar prezența urmelor de trasaj permite reconstituirea integrală a dimensiunilor. Suprafețele laterale corespunzătoare laturilor lungi sînt tăiate în cîte un plan vertical. Dimensiuni în plan ale plintei superioare : 72 × 47,4 cm. Pe intrados se observă urmele de trasaj corespunzînd suprafeței circulare de contact cu fusul ; r. 23 cm. Pe fețele înclinate ale impostei este reprezentată cîte o cruce cu brațele egale și lățite la capete ; î. totală a capitelului 25,5 cm.

5.5.6. Fragment de colț din calcar, refolosit în zona porții de S, decorat cu frunze de acant. Întreg, era probabil decorat numai pe două din fețele laterale ; î. fragmentului 27,5 cm, din care plinta superioară paralelipipedică este de 7,5 cm.

5.6. Capiteluri corintice (fig. 125 și 128, 129)

[20] Pentru primele două piese din această serie, cf. *ibidem*, p. 690 — 691, nr. 11, fig. 7/2.

www.cimec.ro

5.6.1. În stare fragmentară, a fost descoperit în sectorul A, edificiul nr. 5, refolosit într-un zid aparținînd unei construcții circulare tîrzii. A putut fi reconstituit grafic. Din calcar, are coșul decorat cu patru frunze de acant dispuse (în plan) în zonele corespunzătoare diagonalelor patrulaterului cu laturi concave și colțuri tăiate (planul abacului). Frunzele se înscriu în plan în suprafețe trapezoidale alungite cu baza mare curbă, corespunzătoare cîte unui sfert din traseul circular perimetral care reprezintă zona de contact cu fusul coloanei (r. 13,25 cm). În spațiu, suprafețele trapezoidale cu frunze de acant au formă curbă, pornind de la baza capitelului și desfășurîndu-se către abac. Extremitățile adiacente colțurilor abacului sînt răsucite (probabil) sub formă de mici volute. Porțiunile coșului cuprinse între frunze sînt tratate în două registre pornind de la bază. Primul registru, trasat în plan circular (r. 15,05 cm) este decorat cu cîte o ovă centrală. Registrul superior, a cărui înfășurătoare în plan are r. 19,78 cm, este decorat cu un vrej central și două vrejuri laterale răsucite spre interior. În centrul fiecărei suprafețe concave a abacului este dispus cîte un fragment decorativ din frunze mici stilizate. Abacul are diagonala de 61 cm; î. 6 cm; î. totală a capitelului, 30,5 cm.

Remarcăm contrastul între tratarea unitară a registrelor coșului corespunzătoare diagonalelor (cu frunze unice de acant) și caracterul diferențiat al decorației coșului în zonele intermediare cu cîte o ovă dominantă în registrul inferior.

5.6.2. Fragment de capitel din marmură găsit în apropierea altarului bazilicii cu transept [21]. Starea fragmentară nu permite reconstituirea dimensiunilor, dar se poate descifra caracterul decorului coșului: două rînduri de frunze de acant, mici volute la colțurile abacului și o cruce centrală în registrul superior, dispusă pe suprafața unui mic volum care traversează partea superioară a coșului și fața laterală curbă a lui; î. abacului 6 cm; î. totală a capitelului cca 47 cm.

5.6.3. Capitel din calcar găsit în zona bazilicii „cisternă" [22]. R. suprafeței de contact cu fusul 18 cm; î. totală 46 cm; î. abacului 5 cm. Decorul coșului este realizat în două registre de frunze de acant.

5.6.4. Capitel din calcar găsit, în stare fragmentară, în zona bazilicii „cisternă" [23]. R. suprafeței de contact cu fusul 24 cm; î. totală 44 cm; era decorat cu frunze de acant dispuse în două registre. S-au mai găsit încă două fragmente din capiteluri asemănătoare. G. Murnu consideră, pe bună dreptate, acest tip de capitel drept posttheodosian, reprezentînd o treaptă superioară în evoluția capitelului bizantin și datînd cel puțin din prima jumătate a secolului al VI-lea [24].

5.6.5. În aceeași situație cu cele două piese precedente, tăiat din calcar, provenea probabil tot de la bazilica „cisternă" [25]. R. suprafeței de contact cu fusul coloanei, 21,5 cm; î. totală, 52 cm; î. abacului, 7 cm. Partea inferioară a coșului era decorată cu frunze mici de acant cu vîrfurile în jos, dispuse oblic, iar marginea abacului cu două rînduri de crestături separate de un mic șanț orizontal. Coșul era decorat cu frunze mari de acant dințate, încovolate. Face parte din categoria capitelurilor cu „frunze bătute de vînt", datate în secolele V—VI e.n.

6. *Piese de antablament (fig. 130—133)*

6.1. Fragmente de arhitrave și frize (fig. 130, 131)

6.1.1. Fragment de brîu în consolă de colț, care la origină înconjura un masiv de zidărie (probabil la nașterea unei arcade sau la baza colonadei unui ordin suprapus; mai puțin probabil se putea afla inițial între arhitravă și friza unui antablament exterior). Din calcar, se află refolosit în zidul de incintă, în interior, la intrarea în T15, la nivelul crepidei zidului. Profilatura, în secțiune, de jos în sus: două baghete dreptunghiulare cu î. de cîte 5 și 3 cm, profil convex în formă de arc de cerc, î. 5 cm, profil în plan înclinat la cca 33° (provenind probabil din geometrizarea dusinei), baghetă dreptunghiulară, profil concav în formă de arc de cerc, două baghete dreptunghiulare; î. totală 39 cm. L. laturii lungi a suprafeței superioare, 173 cm. Latura scurtă a acestei suprafețe este vizibilă în zid pînă la 56 cm. Luînd în considerare profilul concav, este posibil ca tratarea în ansamblu a profilaturii să descindă dintr-o interpretare a doricului elenistic roman [26].

6.1.2. Piesă fragmentară din calcar găsită în zona porții de est. Reprezintă o porțiune dintr-un antablament avînd arhitrava bipartită îngustă (13,50 cm), terminată la partea superioară cu două baghete și un profil concav (în arc de cerc); deasupra baghetelor se dezvoltă friza a cărei profilatură, de jos în sus, este compusă din: un profil tăiat în arc de cerc (î. 10 cm), o baghetă dreptunghiulară, un al doilea profil în arc de cerc mult redus față de primul (î. 5 cm) și o baghetă dreptunghiulară superioară. Î. totală, 40 cm; dimensiuni maxime în plan, 32 × cca 80 cm. Arhitrava bipartită împreună cu profilatura frizei ne determină să presupunem descendența acestui tip din ordinul compozit roman.

6.1.3. Piesă fragmentară de colț tăiată din calcar refolosită în zidul de incintă la poarta de V. Arhitrava tripartită este decorată cu un șir de perle și unul în formă de funie răsucită. La partea superioară, un talon înalt face legătura cu o baghetă dreptunghiulară deasupra căreia se desfășoară friza. Profilatura frizei se compune, de jos în sus dintr-un plan înclinat, un profil înalt rezultat prin transformarea unui arc de cerc, decorat cu bucranii [27], un profil tăiat în sfert de cerc decorat cu ove și săgeți și o baghetă dreptunghiulară foarte îngustă. Profilatura generală indică proveniența acestui tip din ordinul corintic roman. Î. totală, 56 cm. Piesa prezintă tăieturi provenind dintr-o refolosire ulterioară.

---

[21] G. Murnu, *op. cit.*, p. 101 — 102, nr. 4, fig. 4; fragmentul se află în Muzeul de arheologie din Constanța.

[22] *Ibidem*, p. 100 — 101, nr. 2, fig. 2; piesă astăzi pierdută.

[23] *Ibidem*, p. 101, nr. 3, fig. 3; pierdut în cursul primului război mondial, ca și alte piese publicate de G. Murnu.

[24] *Ibidem.*

[25] *Ibidem*, p. 100, nr. 1, fig. 1; piesă azi dispărută.

[26] V. cornișa templului lui Hercule din Cori, și cea a antablamentului ordinului inferior la teatrul lui Marcellus din Roma, R. Bordenache, H. Stern, *op. cit.*, pl. XXI și XXIX.

[27] Motiv decorativ provenit din ordinul corintic elenistic roman; v. templul Vestei din Tivoli, *ibidem*, pl. XXIV.

www.cimec.ro

6.1.4. Piesă din calcar refolosită în zid, la poarta de vest. Antablamentul înalt bipartit se termină la partea superioară cu un talon dezvoltat și o baghetă dreptunghiulară, deasupra căreia se desfășoară profilatura frizei: profil concav tăiat în semicerc (r. 5,7 cm), baghetă îngustă tăiată la partea superioară, în plan înclinat și o baghetă dreptunghiulară înaltă. Î. totală, 77,5 cm, dimensiuni în plan, 48 × cca 38 cm. Provine probabil din adaptarea la condițiile locale a compozitului roman.

6.1.5. Fragment de friză din calcar descoperit în sectorul A, la cca 8 m, vest de T1 [28]. Profilatura de jos în sus: baghetă dreptunghiulară decorată cu astragale, baghetă semicilindrică fără decor, baghetă dreptunghiulară decorată cu un zig-zag incizat. Piesa era probabil dispusă sub cimasa unui ordin exterior. Dimensiuni 36 × 29 × 12 cm. Se datează cel mai tîrziu în sec. al IV-lea.

6.2. Fragmente de cornișe (fig. 130—133)

6.2.1. Piesă fragmentară din calcar adusă din zona porții de vest. Profilatura în secțiune de jos în sus: baghetă dreptunghiulară, cimasă cu dusină brutal trasată, două baghete dreptunghiulare dispuse în scară, talon. Î. totală a fragmentului, 32 cm; lungimea, 78 cm. Planul exterior tangent profilaturii determină cu orizontala un unghi de cca 45°. Pe suprafața superioară (l. cca 63 cm) se observă un orificiu rectangular de montare situat la cca 35 cm de latura lungă, iar la 23,5 cm de baghetă, pe aceeași suprafață cu orificiul, o linie de trasaj. Luînd în considerare tipul profilaturii și l. fragmentului, presupunem descendența lui din ordinul ionic roman.

6.2.2. Fragment din calcar, refolosit în zidul T15, în interior, pe latura de N, către bază. Profilatura în secțiune de sus în jos: cimasă cu dusină aproape verticală, decorată cu motive vegetale foarte stilizate; un șir de modilioane (console) cu suprafața inferioară curbată și decorată cu cîte o frunză de acant, un lăcrimar foarte îngust de secțiune semicirculară și un rînd de denticuli. Pe intradosul cimasei un șir de perle înconjoară modilioanele, iar spațiile dintre acesta din urmă sînt decorate cu cîte o palmetă bombată în secțiune și o rozetă bombată, dispuse alternativ. Î. vizibilă a fragmentului, 32,5 cm; iar l. cca 70 cm. Luînd în considerare profilatura și decorația fragmentului, sîntem de părere că provine din ordinul compozit roman și se poate data pînă în ultima parte a sec. al III-lea [29].

6.2.3. Fragment (de cornișă?) din calcar, cu decorație vegetală stilizată, asemănătoare precedentului, găsit în zona porții de vest [30]. Dimensiuni, 28 × 28 (?) × 18 cm.

6.2.4—5. Piese găsite lîngă bazilica *forensis*, asemănătoare ca decor, profilatură și dimensiuni (cu excepția lățimii, 57,5 cm față de 62 cm) provenind probabil de la antablamentul aceluiași monument. Profilatura de sus în jos: baghetă dreptunghiulară, profil concav în formă de arc de cerc, profil provenit dintr-o dusină transformată cu partea convexă foarte dezvoltată (ca urmare a verticalizării complete a dusinei propriu-zise), baghetă convexă în sfert de cerc, baghetă dreptunghiulară, denticuli tăiați în plan înclinat (45°). Î. totală, 33 cm, dimensiuni maxime în plan 57,5 × 92,7 cm. Provin probabil de la cornișa antablamentului ordinului interior.

6.2.6. Piesă fragmentară din calcar de proveniență necunoscută, găsită în fața porții de E a cetății. Profilatură de sus în jos: baghetă dreptunghiulară, profil provenit dintr-o dusină foarte mult veticalizată, cu porțiunea concavă redusă și porțiunea convexă mult dezvoltată, baghetă aproximativ semicirculară, baghetă dreptunghiulară, denticuli tăiați în plan înclinat la 45°. Î. 29 cm, dimensiuni maxime în plan 75 × 78,5 cm.

5.2.7. Piesă fragmentară din calcar de proveniență necunoscută găsită în fața porții de E a cetății. Presupunem că aparținea antablamentului interior al unei clădiri. Profilatura de sus în jos: baghetă, dusină cu partea convexă mult dezvoltată, baghetă semicirculară, profil tăiat după un plan înclinat la 45°, baghetă dreptunghiulară foarte subțire, denticuli. Î. totală, 24,5 cm, dimensiuni maxime în plan: 72 × 51,5 cm.

6.2.8. Piesă fragmentară de colț, din calcar, găsită lîngă intrarea în bazilica de marmură, unde a fost probabil refolosită la construcție sau pavaj. Profilatura după secțiunea longitudinală de sus în jos: profil tăiat în sfert de cerc, baghetă tăiată în plan înclinat la 45°, lăcrimar cu intradosul tăiat în formă de scotie, profil tăiat în plan înclinat la 45°, denticuli tăiați în plan înclinat la 45°. Se remarcă stilizarea în sensul simplificării a unei profilaturi provenite probabil din ordinul compozit roman. Cimasa convexă este decorată cu motive vegetale extrem de stilizate. Î. totală, 20,6 cm. Dimensiuni maxime în plan: 43,5 × cca 60 cm.

6.2.9. Fragment de cornișă din calcar găsită lîngă bazilica „cisternă" și reconstituită din două fragmente. Profilatura de sus în jos: baghetă dreptunghiulară, profil în arc de cerc, racordat la baghetă prin alt arc de cerc, baghetă. Profilatura se păstrează pînă aici; restul a fost tăiat probabil la refolosirea mai tîrzie a piesei. Î. totală păstrată 20 cm, dimensiuni în plan (din asamblarea celor două fragmente) 76 × cca 106 cm. Provine probabil din ordinul compozit.

6.2.10. Fragment de cornișă din calcar adus din zona porții de vest, unde a fost probabil refolosit la zidul de incintă. Profilatura de sus în jos: lipsește profilatura cimasei; baghetă tăiată ca la precedenta, dar cu dimensiuni mai reduse, baghetă dreptunghiulară. Î. totală păstrată, 30 cm; dimensiuni în plan 46 × cca 83 cm. Provine din ordinul compozit.

6.2.11. Fragment de cornișă din calcar adusă din zona porții de vest. Profilatura de jos în sus: baghetă dreptunghiulară înaltă, baghetă dreptunghiulară foarte îngustă, retrasă față de precedenta, profil amplu dezvoltat în formă de sfert de cerc (r. 14 cm), baghetă dreptunghiulară, Î. totală, 35 cm; dimensiuni în plan, 67 × × cca 52 cm. Provine din ordinul compozit, prin simplificarea detaliilor.

6.2.12. Fragment de cornișă din calcar, găsit în zona porții de est, de proveniență necunoscută. Profilatura de sus în jos: baghetă înaltă dreptunghiulară (î. 12 cm), dusină ușor verticalizată, două baghete dreptunghiulare înguste dispuse în scară, profil provenit dintr-un talon

[28] Al. Barnea, *op. cit.*, p. 687, fig. 3/1.
[29] R. Bordenache, H. Stern, *op. cit.*, pl. XXXVIII și XXXIX (palatul lui Diocletian din Split).
[30] Se află în Muzeul de arheologie din Constanța.

www.cimec.ro

cu partea convexă foarte dezvoltată, baghetă inferioară dreptunghiulară foarte îngustă. Î. totală, 36 cm; dimensiuni maxime în plan, 92 × cca 65 cm. Provine probabil din ordinul ionic roman.

6.2.13. Piesă asemănătoare cu tipul **6.2.9**, din calcar, fragmentară. Profilul în arc de cerc se continuă în partea inferioară cu o porțiune tăiată în plan înclinat tangentă lui, care întîlnește bagheta dreptunghiulară inferioară.

6.2.14. Piesă din calcar (fragment de cornișă) găsită lîngă zidul anexei de sud al bazilicii simple. Profilatură de jos în sus: denticuli, baghetă dreptunghiulară, lăcrimar, profil convex racordat printr-un plan înclinat la o baghetă dreptunghiulară. Dimensiuni în plan 50,7 × × 59(?) × 15 cm. Pe suprafața inferioară se remarcă un orificiu rectangular de montare.

7. *Placă de plafon (soffitto a cassettoni) din calcar*

A fost găsită în apropiere de poarta de E, lîngă intrarea în T1 [31] (pl. 134). Două casetoane *(lacunaria)* rectangulare inegale formează motivul decorativ principal. În secțiune, casetoanele sînt tăiate în trepte (perspectivate), creînd iluzia unei înălțimi mai mari a încăperii căreia îi aparținea plafonul. La intersecția planurilor treptelor, un rînd de perle și astragale urmărește conturul fiecărui caseton, iar la rădăcina ultimei trepte, conturul este marcat de un șir de ove cu săgeți intermediare. În centrul casetonului mare este dispus un caliciu floral cu patru petale, iar în centrul celui mic unul cu șase petale. Suprafața exterioară este decorată cu un chenar care înconjoară casetoanele și se continua pe o placă adiacentă celei prezentate. Chenarul este decorat cu un vrej de iederă sinusoidal (care pornește dintr-un vas), în fiecare sinus avînd cîte o frunză. Dimensiuni: 167,5 × 98,5 × 19 cm.

Decorația *soffitto*-ului provine din corinticul roman, piesa datîndu-se în secolul al II-lea. În apropiere s-a mai găsit un mic fragment de *soffitto*, care aparținea fie plăcii descrise mai sus, fie unei plăci pereche.

8. *Fragmente din arce de zidărie (fig. 135)*

8.1. Bolțar din calcar păstrat întreg, descoperit în dărîmăturile de la vest de intrarea în T1 [32]. Făcea parte dintr-un arc de zidărie. R. de trasaj a bolțarului fiind de cca 58 cm, rezultă că deschiderea arcului căruia îi aparținea era de minimum 116 cm. Presupunem în consecință că, în eventualitatea că acest bolțar provenea dintr-un arc de cerc aparținînd chiar T1, locul lui era într-un registru superior al acestuia. Fața bolțarului, profilată, comportă șapte registre. Î. piesei, 51 cm; coarda maximă și minimă 35 și 17 cm; grosimea cca 50 cm.

8.2. Bolțar din calcar provenit din zona porții de S, spart în partea dorsală. R. de trasaj, 65 cm; rezultă o deschidere a arcului din care făcea parte de minimum 130 cm. Fața bolțarului, profilată, comportă șase registre. Î. piesei, 41 cm; grosimea, 46 cm.

8.3. Picior de arc din calcar găsit în dărîmături la poarta de vest, aflat în stare fragmentară [33]. S-a reconstituit pe cale grafică dimensiunea generală a arcului, calculînd raza porțiunii păstrate a arcului de cerc (35 cm); deci, deschiderea arcului era de cca 70 cm. Piciorul arcului este decorat cu o coloană adosată, deasupra căreia se mai disting (corespunzător suprafeței laterale a arcului) urmele reprezentării în basorelief a unei figuri antropomorfe [34]. Nașterea arcului începe la 55 cm de la baza piciorului, rezultînd o înălțime la chele de cca 90 cm. Orientîndu-ne după dimensiunile rezultate ale arcului presupunem că acesta făcea parte dintr-un registru superior al zidului porții. Î. totală a fragmentului găsit, 120 cm; lățimea la bază a piciorului, 31 cm, grosimea, 33 cm (exceptînd coloneta). Datarea piesei de către G. Murnu la începutul secolului al IV-lea ni se pare cea justă.

9. *Piese diverse (fig. 136—139)*

9.1. Elemente constructive aparținînd unor goluri de uși (fig. 136).

9.1.1. Prag de ușă din calcar găsit în stare fragmentară în zona porții de vest, tăiat dintr-un bloc paralelipipedic cu dimensiunile 150 × 57 × 33 cm. La 107,5 cm distanță, considerată între centre, se află două scobituri circulare (r. 5 cm) cu adîncimea de 6 cm. Două șanțuri în arc de cerc pornesc de la acestea către marginile pragului. Adîncimea șanțurilor este de 4,50 cm către exterior și cca 5 cm în dreptul scobiturilor circulare. Acestea

---

[31] Al. Barnea, *op. cit.*, p. 683 — 684. fig. 1. Piesa se află în Muzeul de arheologie din Constanța.

[32] *Ibidem*, p. 685 — 686, fig. 3/2.

[33] G. Murnu, *op. cit.*, p. 115 — 116, fig. 26. Piesa n-a fost găsită la poarta de E cum scrie G. Murnu, ci la poarta de V; cf. BAR, ms. Tocilescu, 5 128, f. 29. Aflată și în prezent la Adamclisi, piesa era într-o stare mult mai bună în momentul descrierii ei de către G. Murnu.

[34] G. Murnu, *op. cit.*, *loc. cit.*, vedea aici o Victorie în al cărei stil de prezentare erau trăsăturile aceleiași epoci cu ale trofeului constantinian. Cu toată starea precară a monumentului, ni se pare că detaliile rămase și chiar ilustrația prezentată de Murnu, ar indica mai curînd un soldat roman.

www.cimec.ro

din urmă erau destinate montanților verticali de care erau prinse cele două foi ale ușii, iar șanțurile semicirculare foloseau la punerea în operă a acestora. Pe suprafața pragului se mai observă trei orificii de montare, dintre care, cele dispuse pe porțiunea mai înaltă a lui provin probabil dintr-o reutilizare a piesei.

9.1.2. Piesă de ancadrament din calcar, reconstituită din două fragmente găsite în zona porții de vest, de proveniență necunoscută ca și **9.1.1.** Reprezintă piesa superioară orizontală de ancadrament care folosea și ca „bulandrug". Fața exterioară prezintă o profilatură marcînd cinci registre, care se întoarce în unghi drept la colțuri, urmînd să fie continuată pe montanții laterali verticali ai ușii. Dimensiuni: suprafața superioară a piesei, de formă rectangulară, este de 184 × 56,5 cm. Pe intradosul piesei se remarcă prezența a două scobituri circulare (r. 5 cm), interax 107,5 cm, adîncime 6 cm, destinate montanților verticali de prindere a ușii. Considerînd locul găsirii piesei în imediată vecinătate cu **9.1.1.**, dimensiunile egale și poziția orificiilor de montare, se poate deduce că piesa folosea aceluiași gol de ușă cu pragul mai sus descris.

9.1.3. Prag din calcar, probabil refolosit, găsit în zona porții de est. Se remarcă prezența unui mic orificiu circular legat cu un arc de cerc (cf. **9.1.1**), ceea ce ne face să afirmăm că ușa avea o singură foaie. Dimensiuni: 147 × 62,5 × 34,5 cm.

9.1.4. Prag din calcar care se poate reconstitui din trei fragmente descoperite alături, în fața edificiului C6, în apropierea străzii principale. Două dintre piesele de colț au cîte un orificiu circular (r. 3,50 cm, adîncime 4 cm) și cîte un orificiu rectangular (4 × 9 cm, adîncime 4 cm), dispuse respectiv pe suprafețele mai joasă și mai înaltă ale piesei. Dimensiunile aproximative ale pragului, 118 × 36,5 × 34 cm. Lățimea foii de ușă putea fi de cca 90 cm.

9.2. Parapete (fig. 137)

9.2.1. Piesă din calcar găsită la est de bazilica forensis, reconstituită din două fragmente. Fața exterioară are o profilatură formată dintr-un registru central rectangular de 41 × 96 cm, două registre tăiate în plan înclinat adiacente laturilor lungi și cîte un registru dreptunghiular unul de bază (9,5 × 96 cm) și altul superior (8 × 96 cm). Grosimea maximă a piesei este de 28 cm, iar cea a miezului central de 22 cm. Dimensiunile piesei, constituția volumetrică, materialul folosit și locul găsirii duc la concluzia că piese de acest tip formau parapete (balustrade pline) între baze de coloane cu soclu descrise la tipul 3.1, atașate acestora. Î. 79,5 cm.

9.2.2. Piesă din calcar cu fața profilată ca la tipul anterior, dar mai aplatizată, găsită în apropierea bazilicii „cisternă", lîngă colțul ei de N-V. Una din suprafețele laterale are un șanț de secțiune semicirculară (r. cca 9 cm), continuu pe toată înălțimea piesei. Pe suprafața superioară se observă orificii rectangulare de montaj, iar pe spatele piesei, două orificii rectangulare concentrice. O parte din orificii au rezultat probabil în urma unei refolosiri a piesei. Dimensiuni: 96,5 × 133 × 31 cm.

9.3. Piese de prag aparținînd unor porți de acces în cetate (fig. 138)

9.3.1. Piesă de prag din calcar tăiată dintr-o stelă funerară, refolosită la poarta de sud a cetății, astfel încît inscripția rămîne pe intradosul pragului [35]. În centrul pragului este tăiată o gură de scurgere de formă cilindrică (r. 20 cm). Interiorul cilindrului e tăiat în forma unei rozete cu șase brațe. În miezul ei, pe suprafața superioară, este tăiat un orificiu trapezoidal, iar pe direcția radială corespunzătoare lui, adiacent perimetrului circular, este tăiat un alt orificiu de formă trapezoidală. De o parte și de alta a gurii de scurgere se află două scobituri trapezoidale cu adîncimea de cîte 6,5 cm, aflate la 145,5 cm (interax) una față de cealaltă. Ele formau probabil lăcașurile în care intrau fie montanții acționați vertical ai unei porți, fie grinzile principale aparținînd unui pod ridicător [36]. Dimensiuni: 338 × 74 × 23,5 cm.

9.3.2. Piesă de prag din calcar, întreagă, aflată la poarta de vest, cu dimensiunile de 240 × 106 × 21 cm. În centrul piesei se află o gură de scurgere de forma unei rozete, cu șase orificii. Suprafața superioară a piesei este tăiată cu două șanțuri paralele, semicirculare în secțiune, așezate la 150 cm (distanță interaxială) unul de celălalt, late de cîte 7 cm și cu adîncimea maximă de cca 3 — 3,5 cm. În ele intrau roțile carelor ce traversau pragul.

9.4. Gură de canal tăiată dintr-un bloc de calcar de 103 × 97 × 35 cm, aflată la poarta de sud. În centrul piesei este tăiată o gură de scurgere de forma unei rozete cu șase orificii (fig. 137).

9.5. Gură de canal tăiată într-un bloc de calcar de 76 × 60 × 18 cm, găsită în atriul bazilicii de marmură [37]. Excentric față de latura lungă a piesei este tăiată o gură de scurgere de forma unei rozete (r. 13 cm) cu șase orificii care se îngustează spre interior (fig. 122).

9.6. Bloc mare de calcar refolosit la baza zidului de nord al T 15, cu dimensiunile de 88,5 × 65 × 65 cm [38]. Pe fața rămasă vizibilă este sculptată o roată cu opt spițe și r. 32,5 cm (fig. 138).

9.7. Piesă din parament din calcar, decorată cu o cruce în relief cu brațe egale. Dimensiuni: 50 × 45,6 × 20 cm (fig. 137).

9.8. Trofeu sculptat în calcar, găsit cu prilejul săpăturilor conduse de Gr. Tocilescu la poarta de E, unde era așezat probabil într-un registru superior al porții de acces din cetate, deasupra inscripției de fundație a cetății constantiniene. Î. maximă păstrată a trofeului, 280 cm; lățimea maximă în plan, 114 cm (fig. 139).

---

[35] Inscripția refolosită ca prag este menționată de Gr. Tocilescu, *ms. cit.*, f. 53, și apărută în CIL., III, 14 214, nr. 10(?).

[36] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 168, crede că la această poartă era un pod ridicător.

[37] R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer de Dobrudscha*, București, 1918, p. 203; Al. Barnea, *op. cit* p. 692 — 693, fig. 7/4.

[38] Gr. Tocilescu, *ms. cit.*, f. 29; Al. Barnea, *op. cit.*, p. 685, fig. 2.

www.cimec.ro

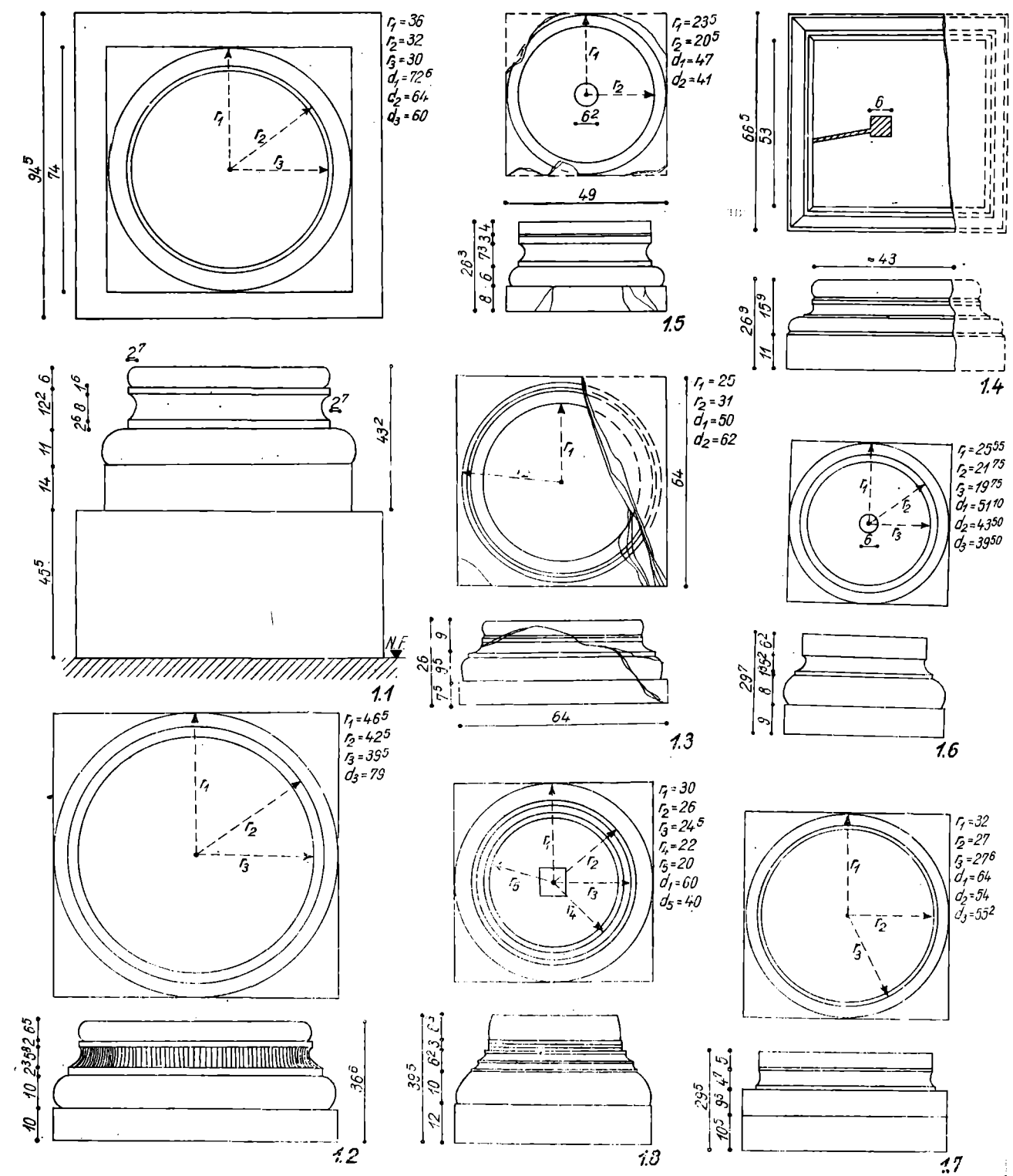

Fig. 108. — Baze de coloane cu profilatură complexă.

www.cimec.ro

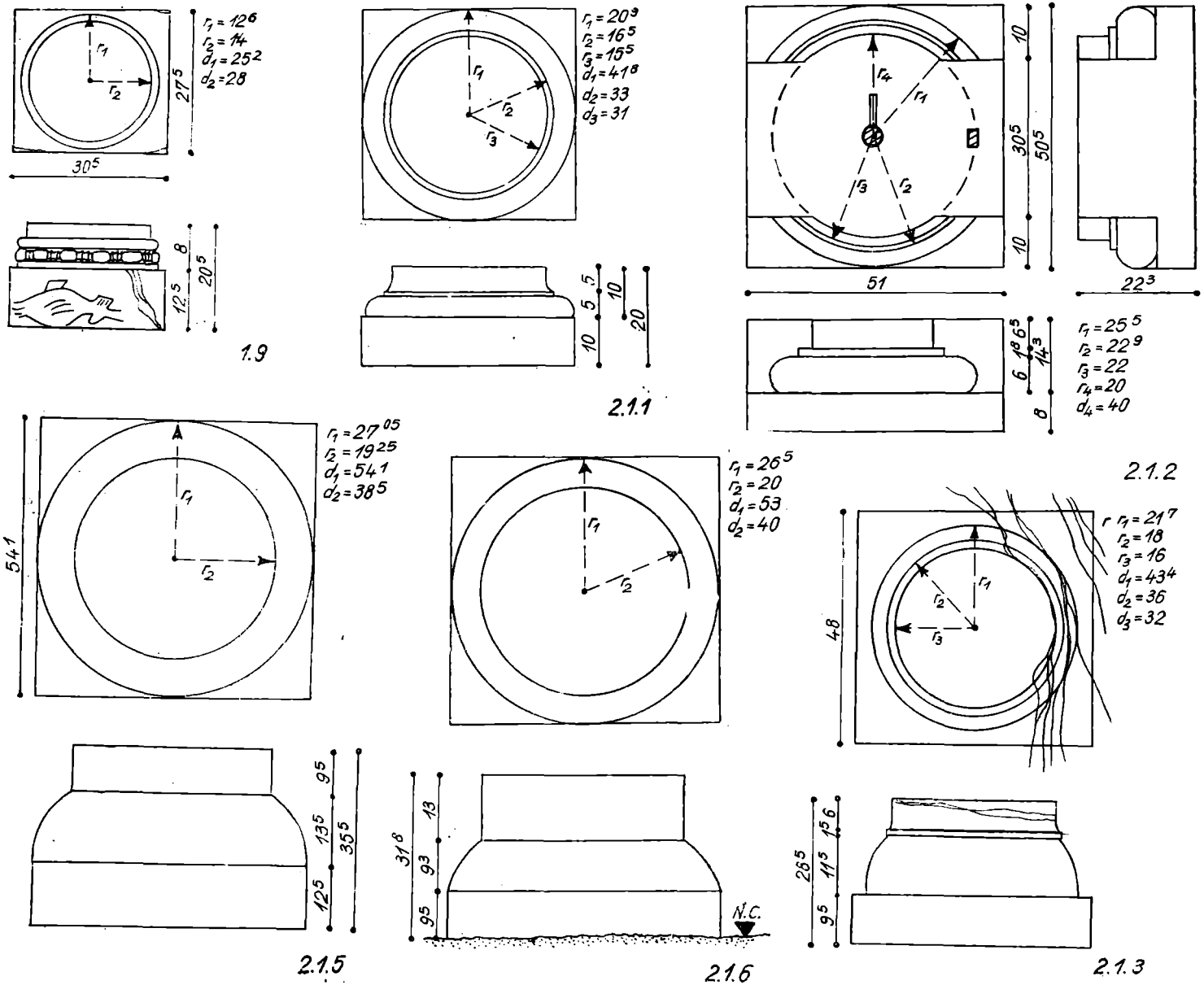

Fig. 109. — Baze de coloane cu profilatură complexă (1.9) și simplă.

www.cimec.ro

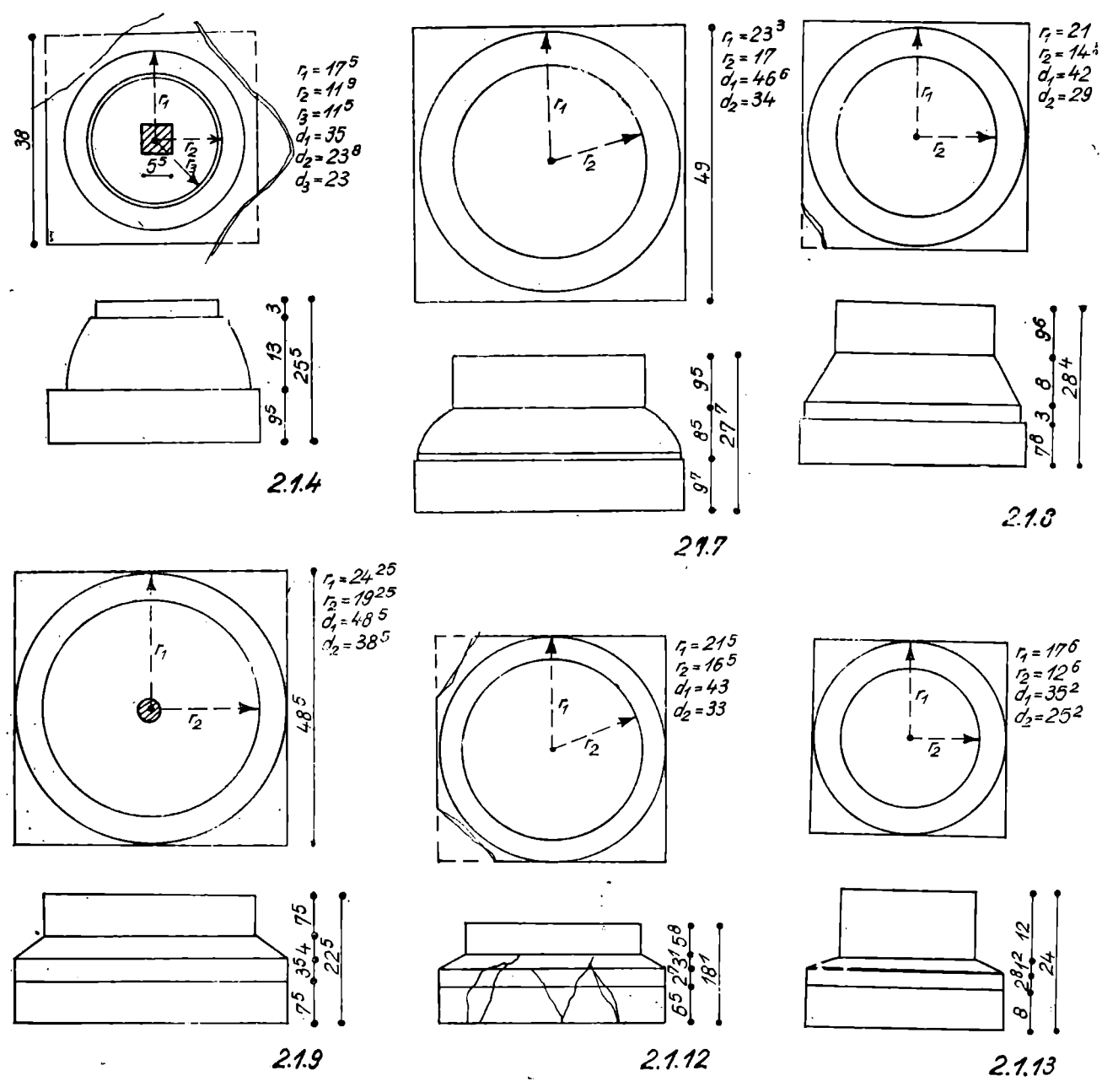

Fig. 110. — Baze de coloane cu profilatură simplă.

www.cimec.ro

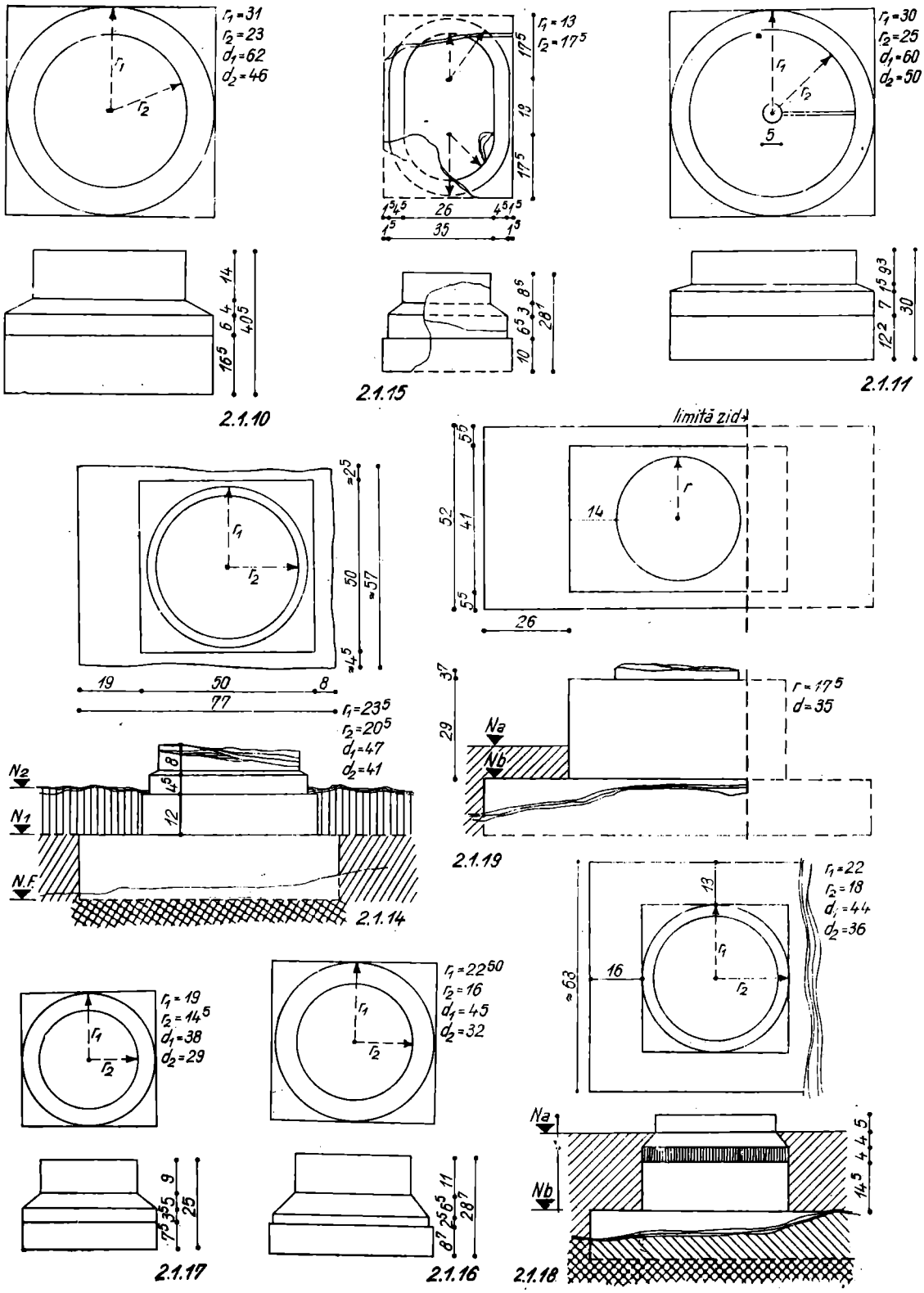

Fig. 111. — Baze de coloane cu profilatura simplă.

www.cimec.ro

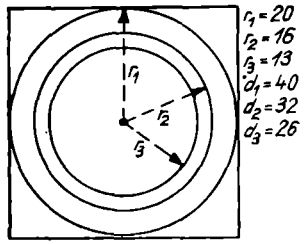

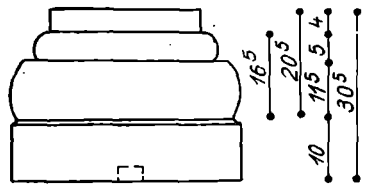

2.2.1

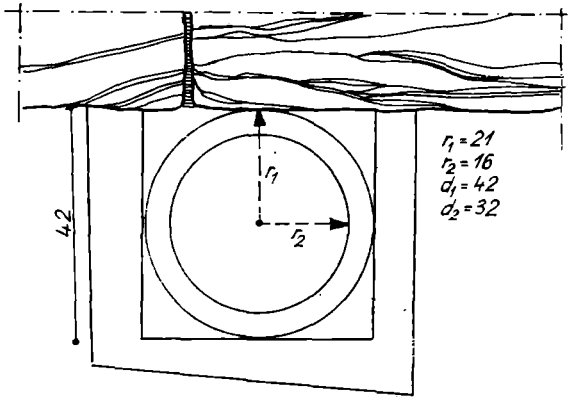

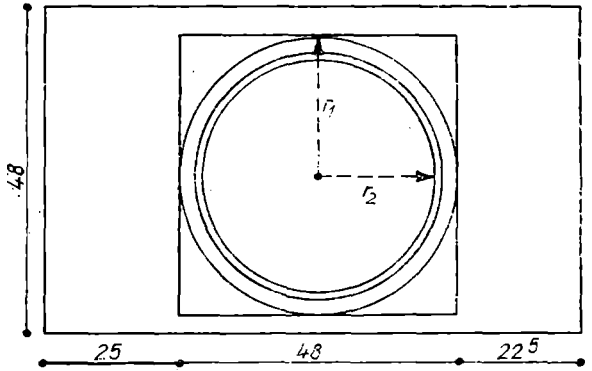

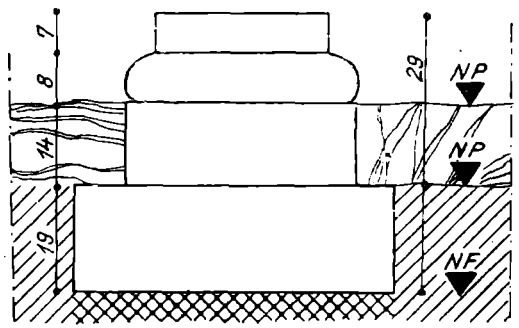

2.2.2

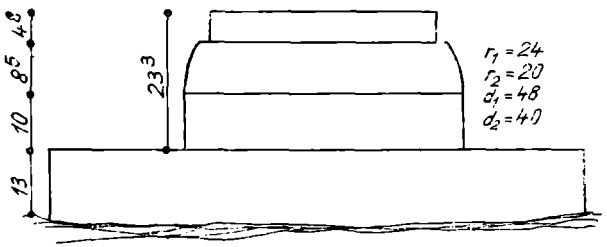

2.2.3

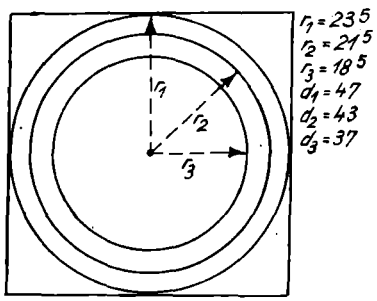

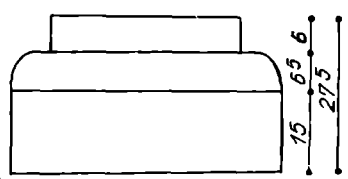

2.2.4

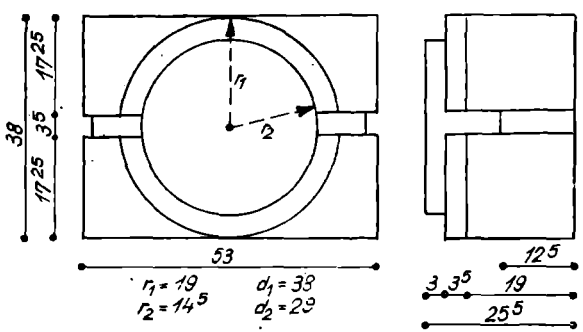

2.2.17

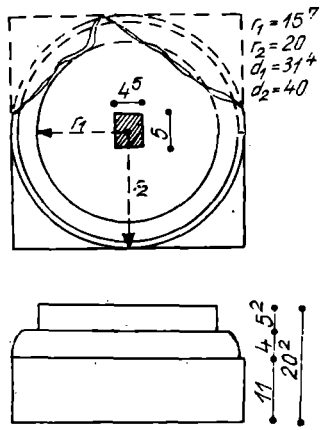

2.2.6

Fig. 112. — Bavete de colorare cu profilatura simplă.

www.clmec.ro

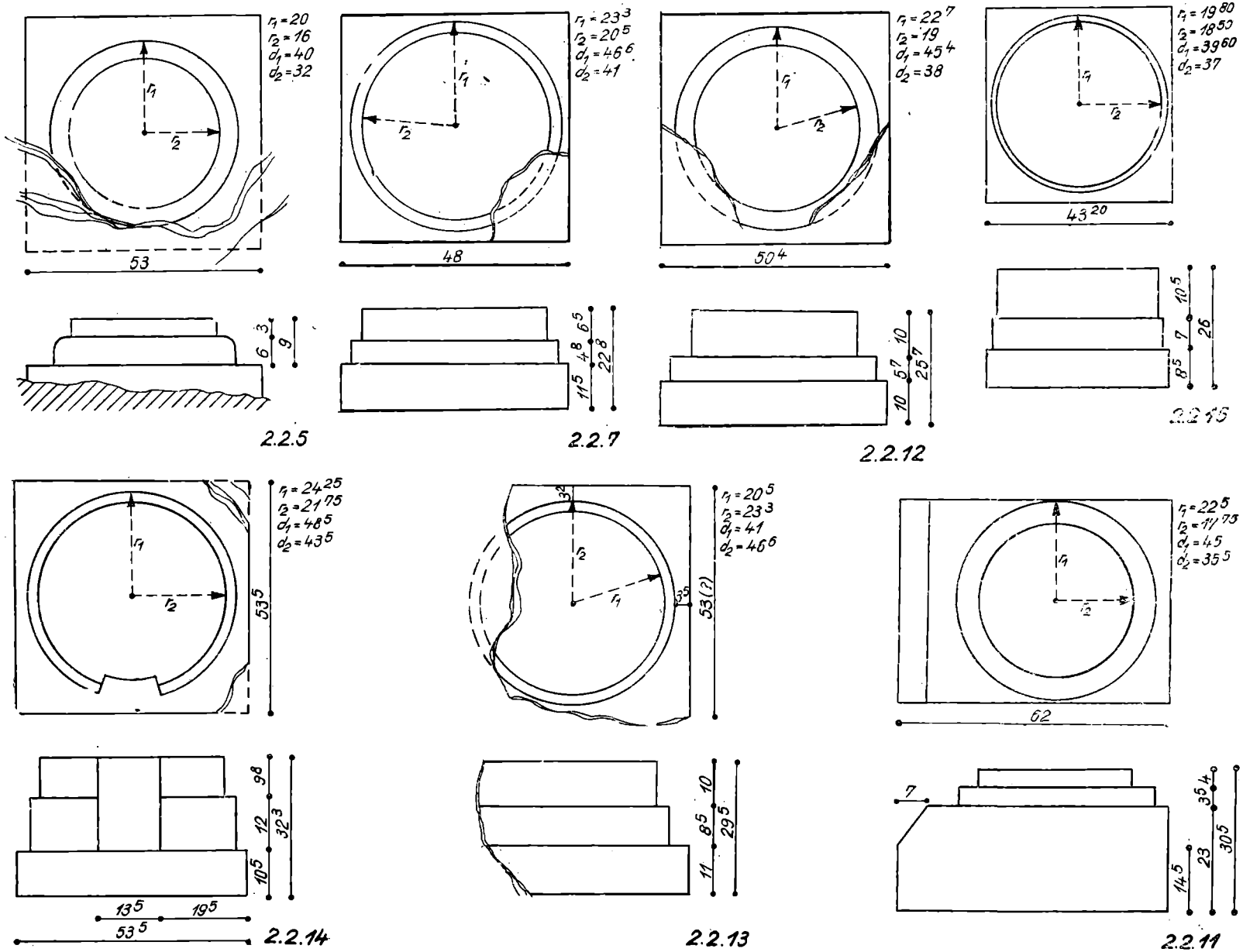

Fig. 113. — Baze de coloane cu profilatura simplă.

www.cimec.ro

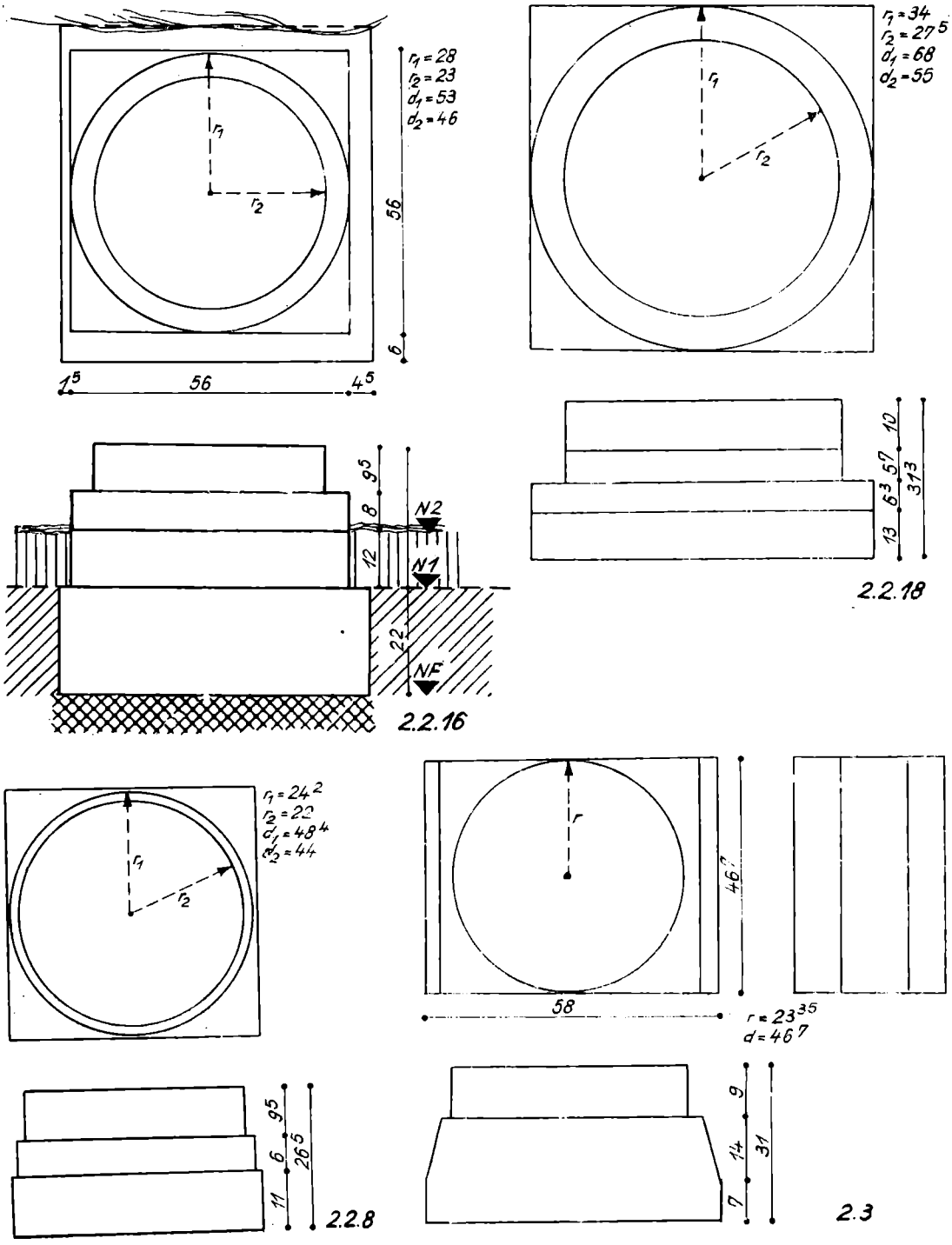

Fig. 114. — Baze de coloane cu profilatura simplă.

www.cimec.ro

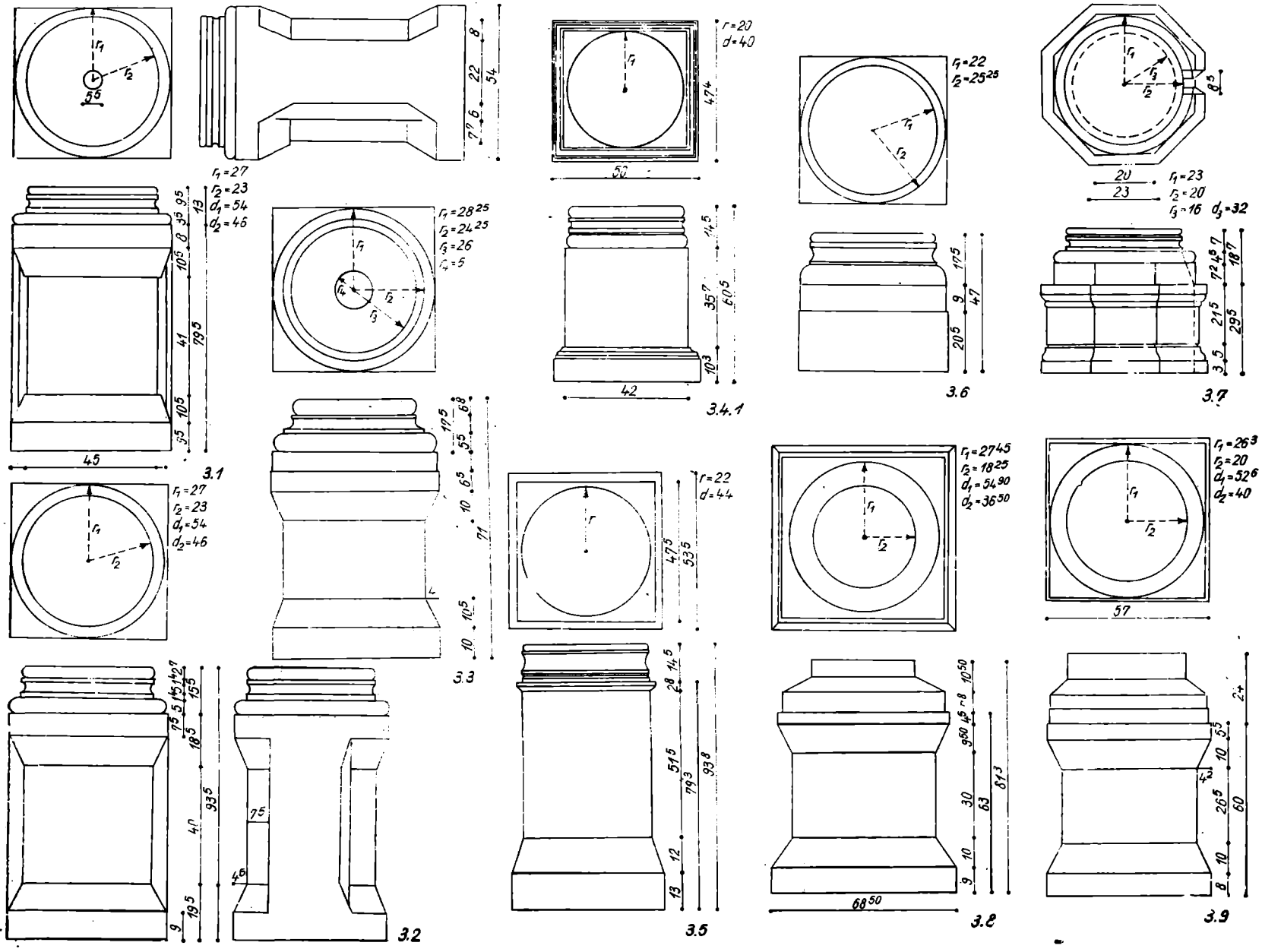

Fig. 115. — Baze de coloane cu fus cu corp comun cu un soclu înalt.

www.cimec.ro

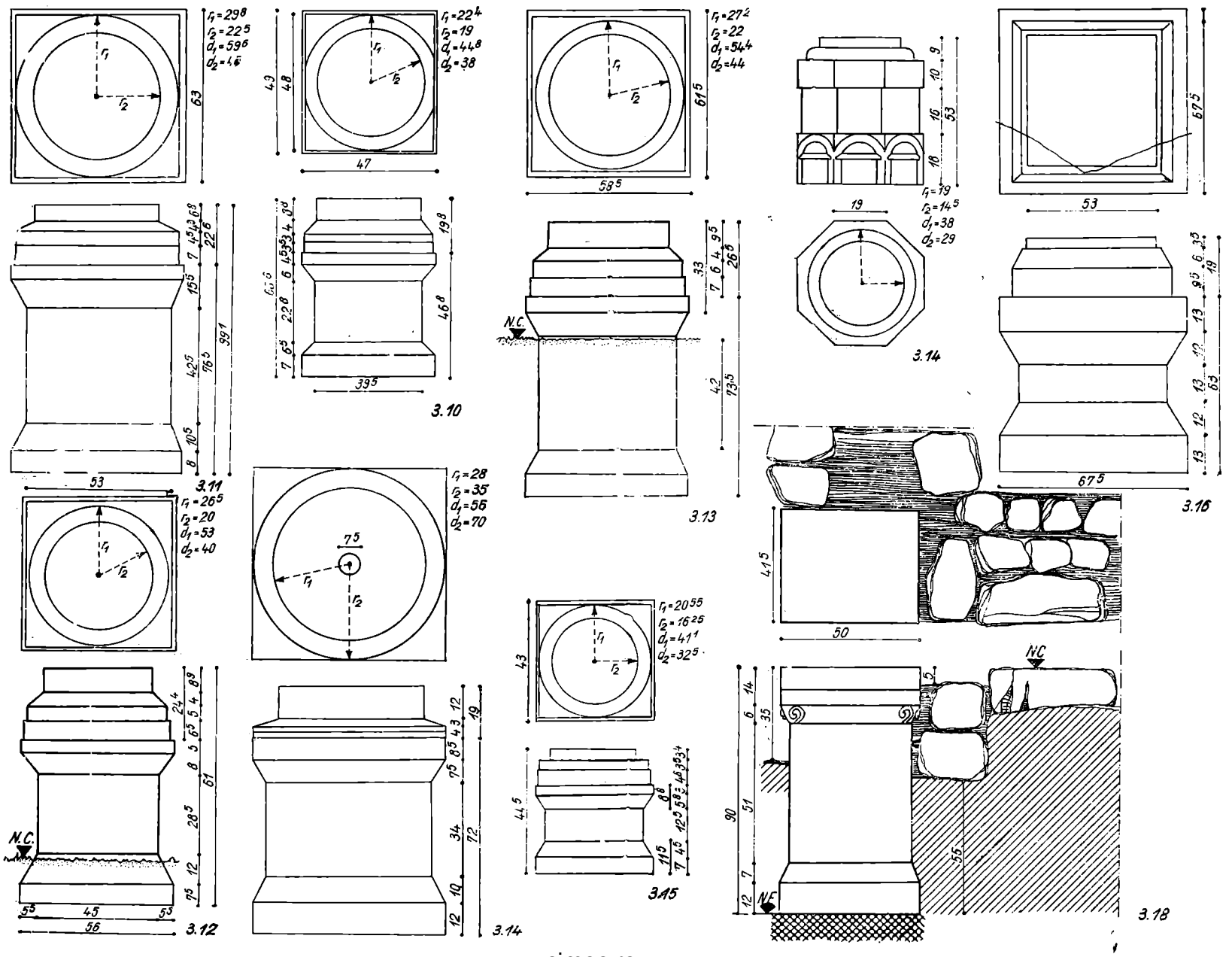

Fig. 116. — Baze de [illegible] corp comun cu un soclu înalt.

www.cimec.ro

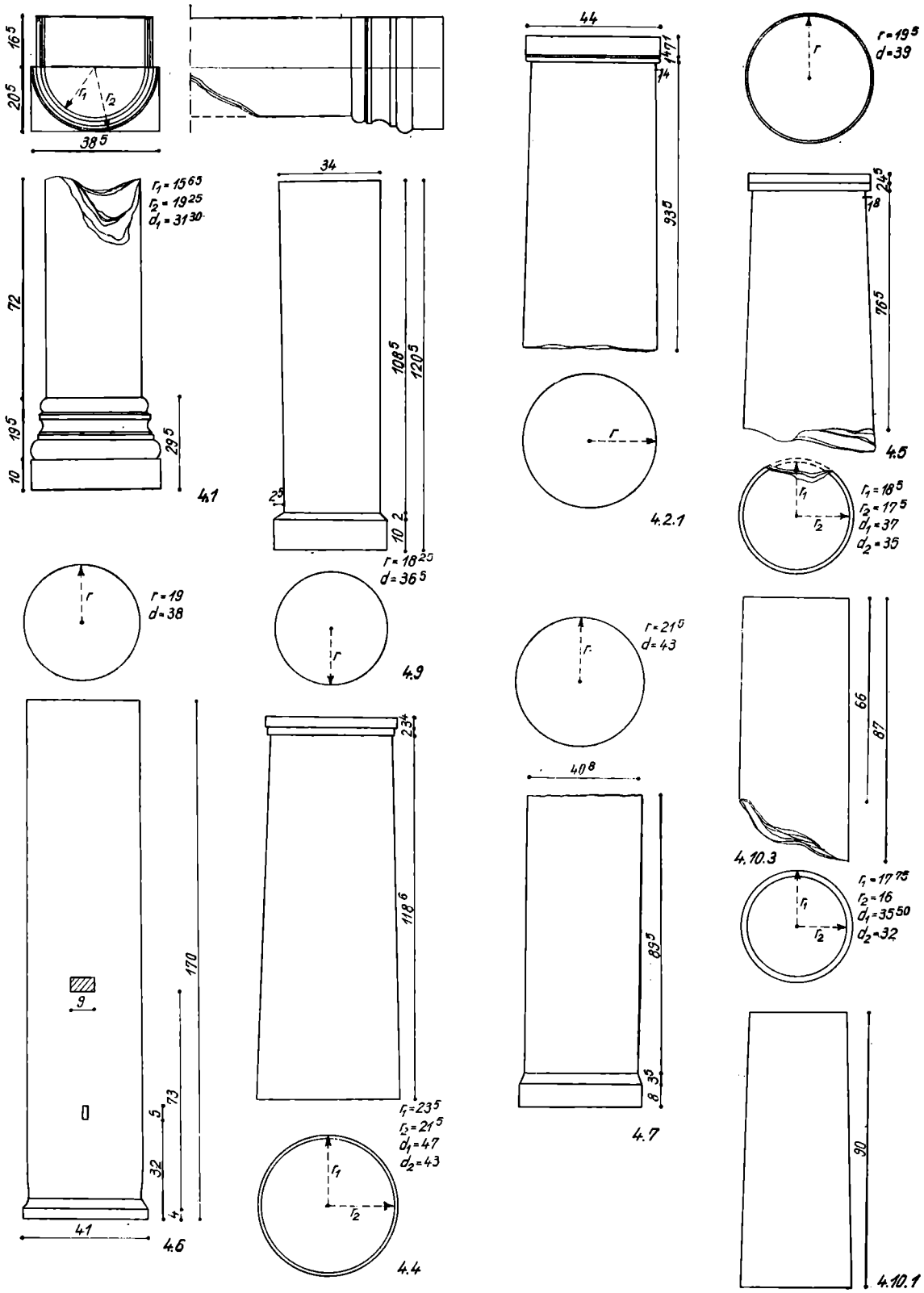

Fig. 117. — Fusuri de coloane

www.cimec.ro

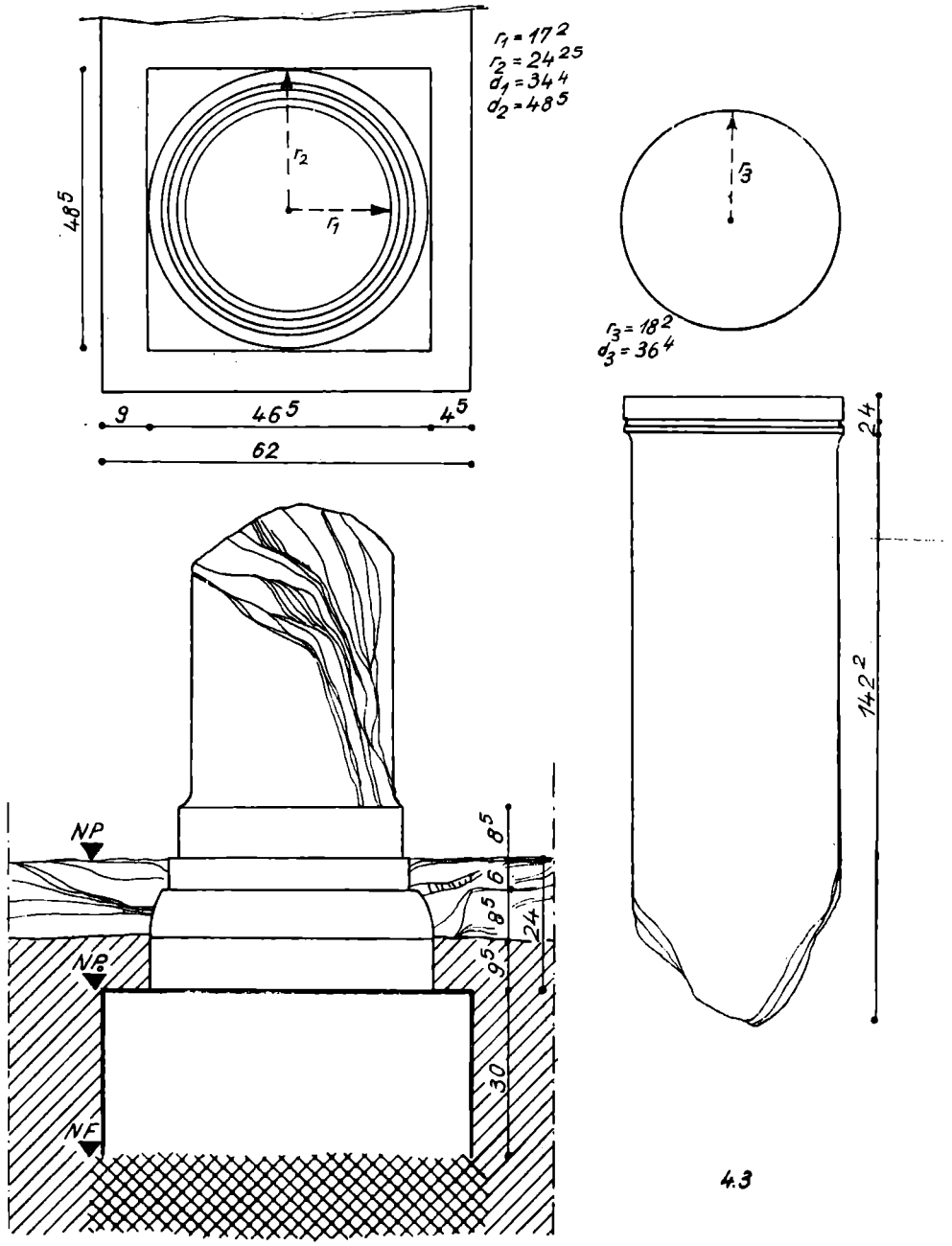

Fig. 118. — Fus de coloană descoperit *in situ* (pe baza lui).

www.cimec.ro

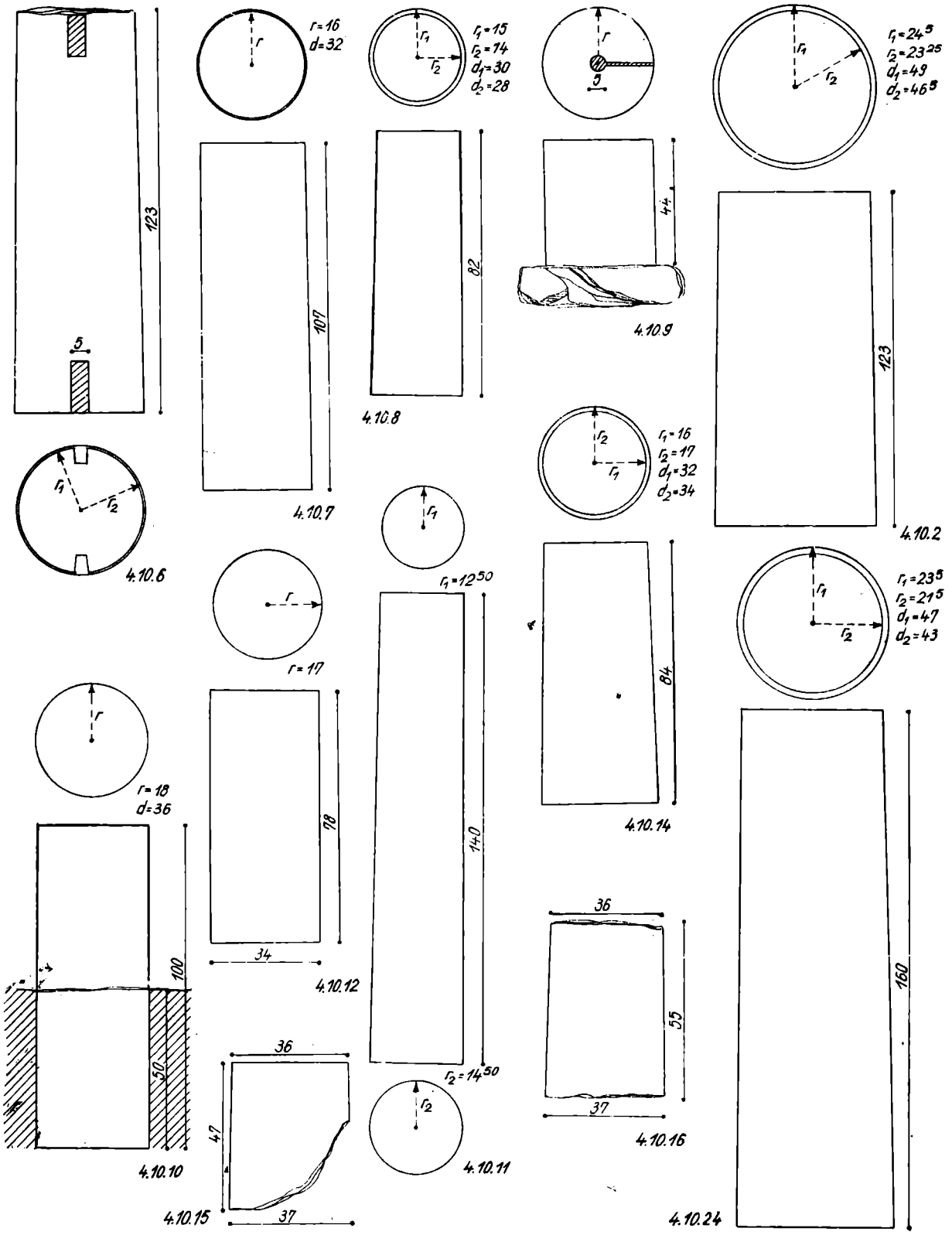

Fig. 119. — Fusuri de coloane.

www.cimec.ro

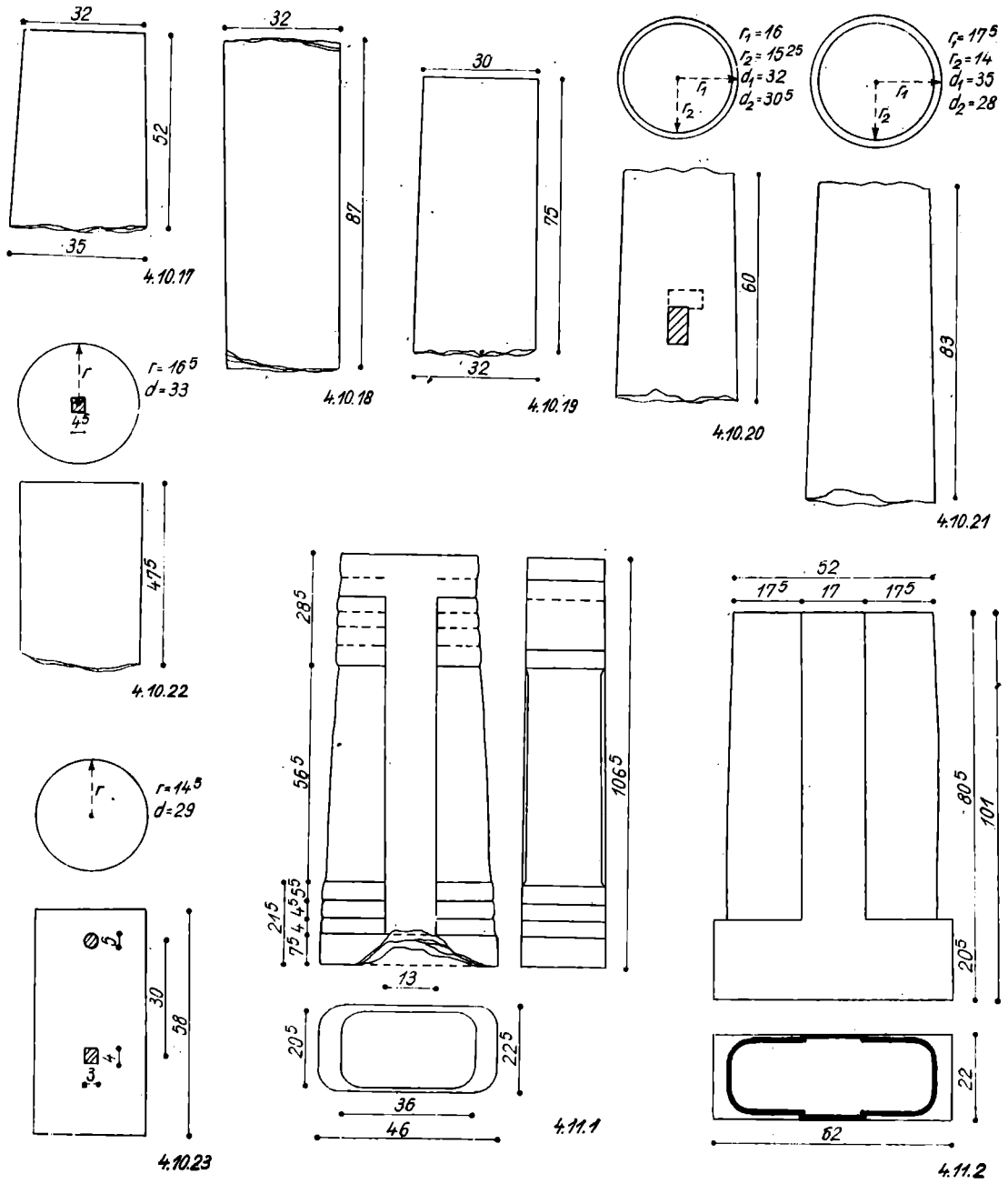

Fig. 120. — Fusuri de coloane.

www.cimec.ro

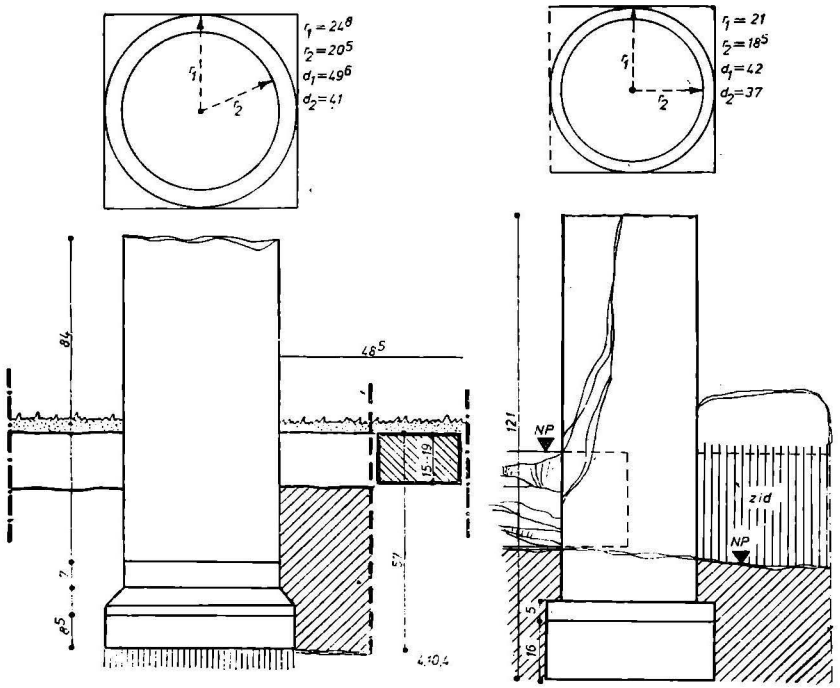

Fig. 121. — Fusuri de coloane (fragmente) descoperite *in situ* (pe bazele lor).

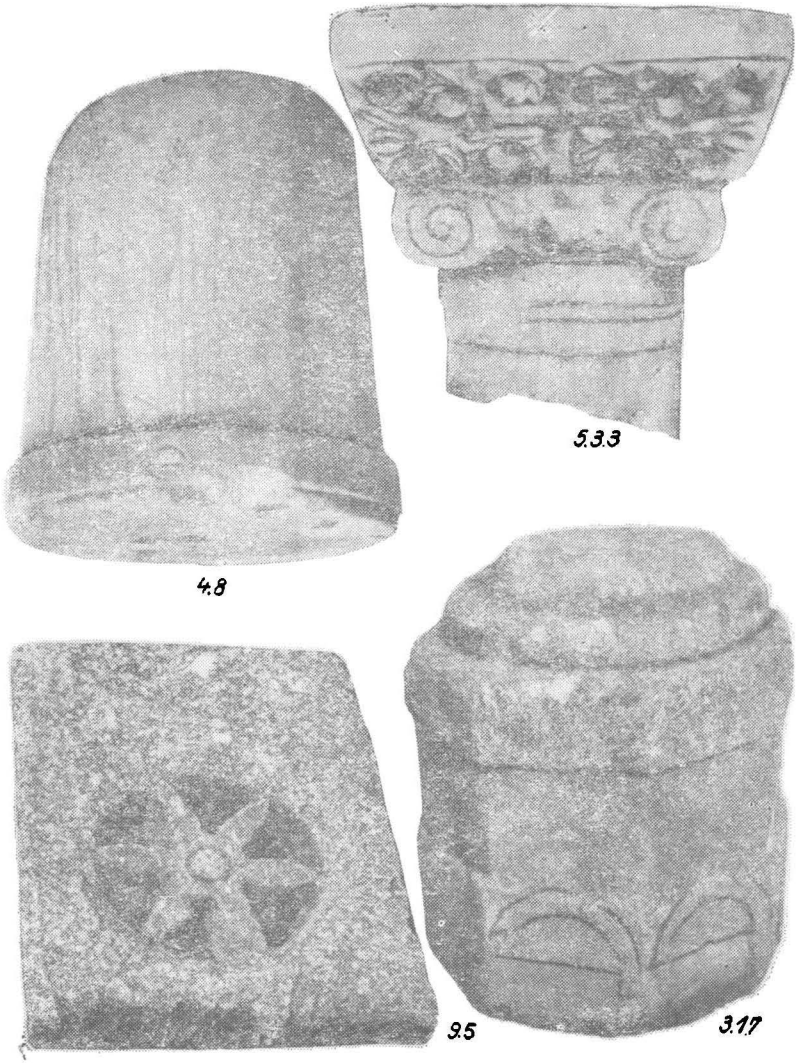

Fig. 122. — Bază de coloană cu soclu (3.17), fragment de fus de coloană din marmură (4.8), capitel ionic-impostă (5.3.3) și placă de pavaj cu gură de scurgere (9.5).

www.cimec.ro

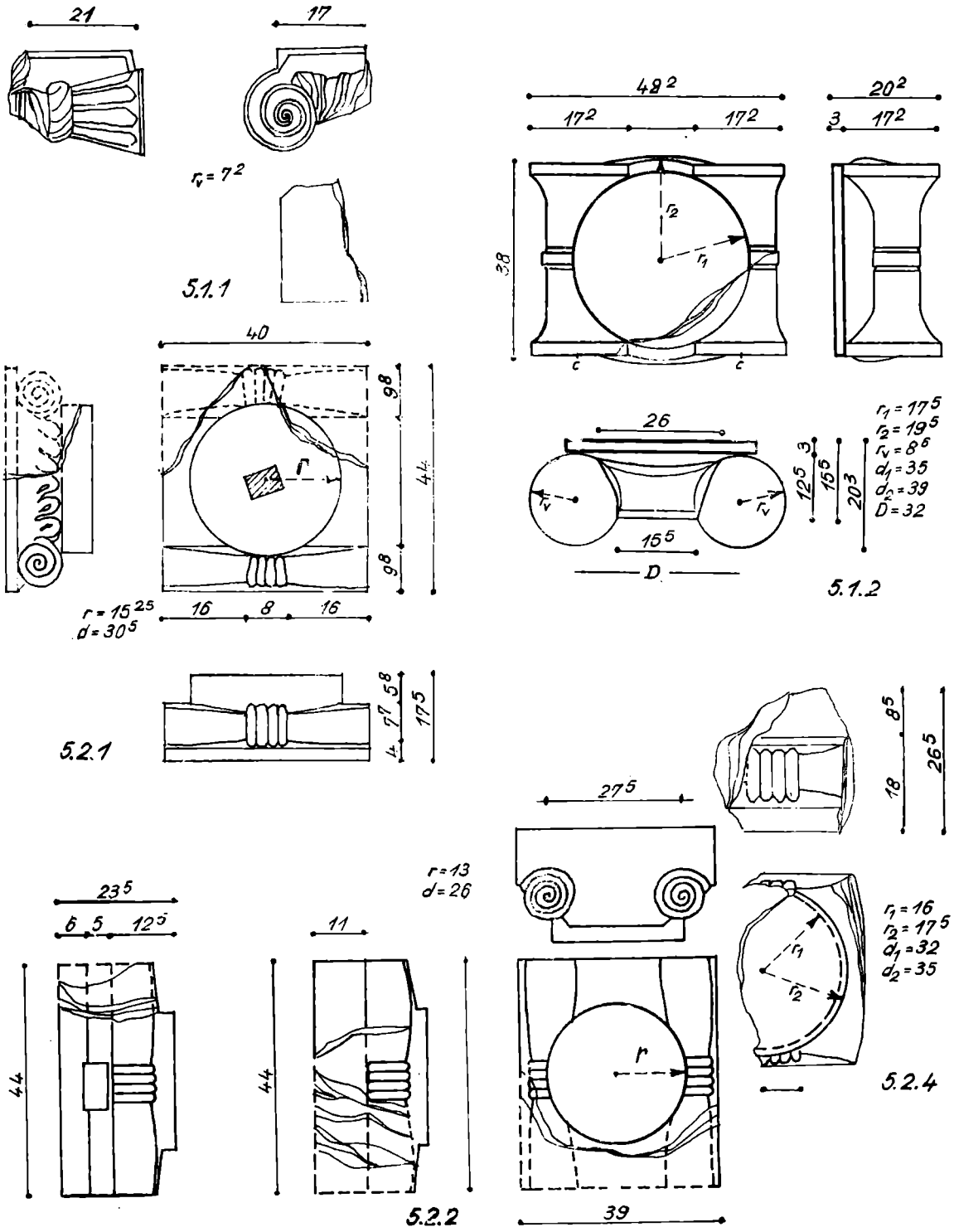

Fig. 123. — Capiteluri ionice şi ionice de tip intermediar între acestea şi cele ionice-impostă.

www.cimec.ro

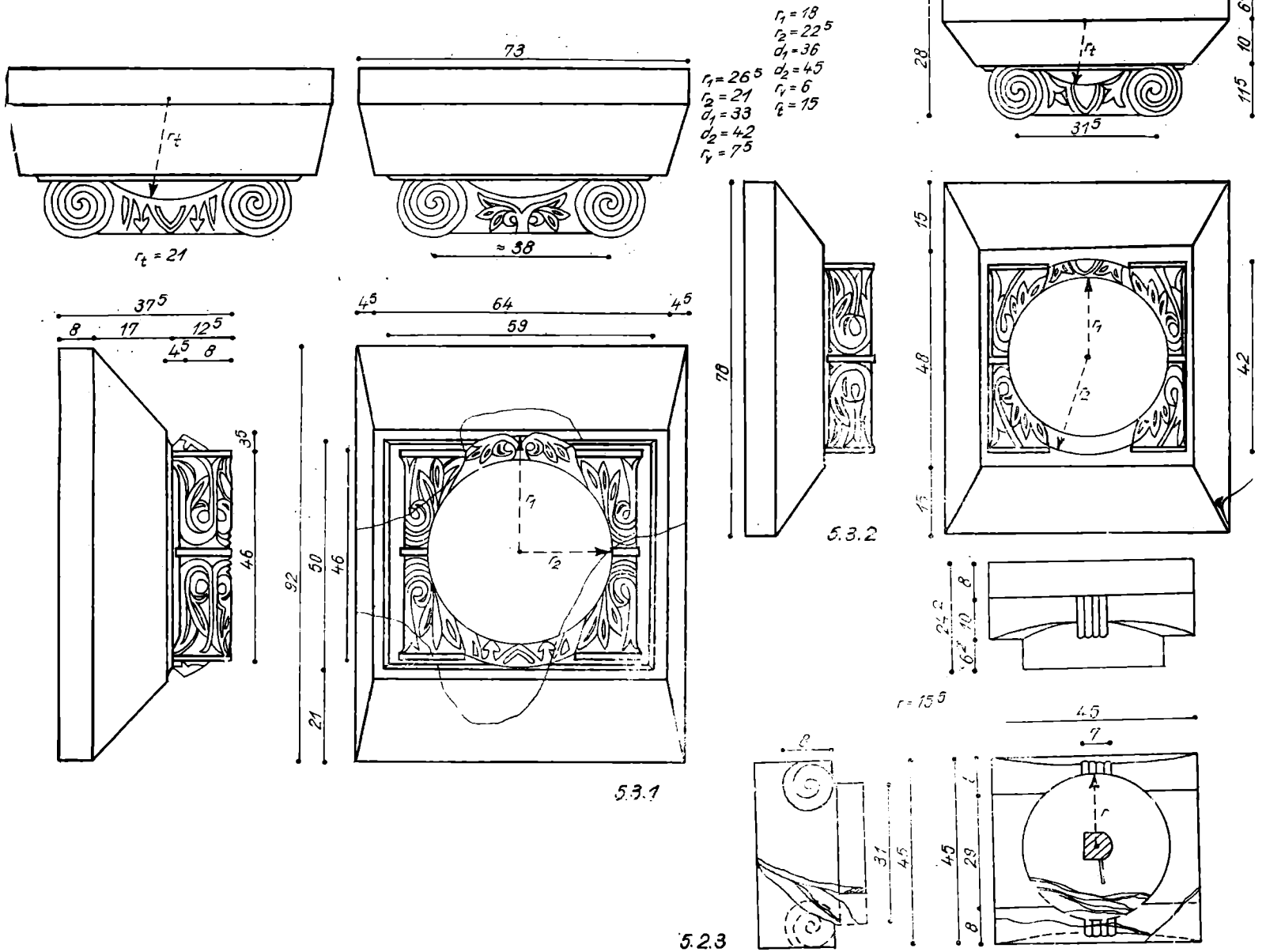

Fig. 124. — Capiteluri ionice de tip intermediar (5.2.3) și ionice-impostă decorate.

www.cimec.ro

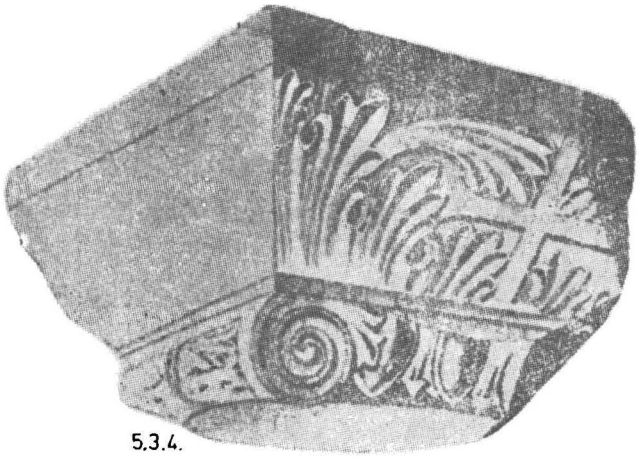
5.3.4.

5.6.4.

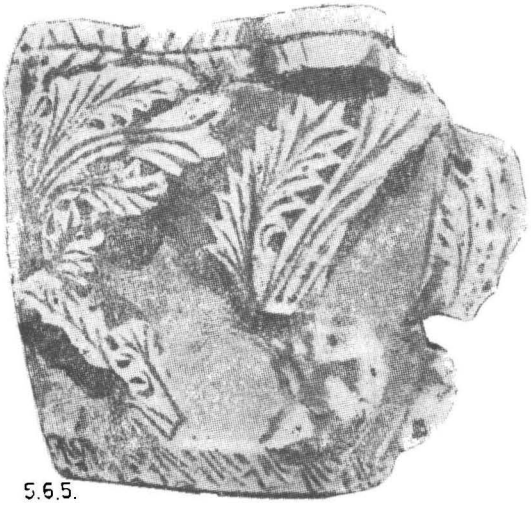
5.6.5.

5.3.5.

Fig. 125. — Capiteluri ionice-impostă și corintice.

www.cimec.ro

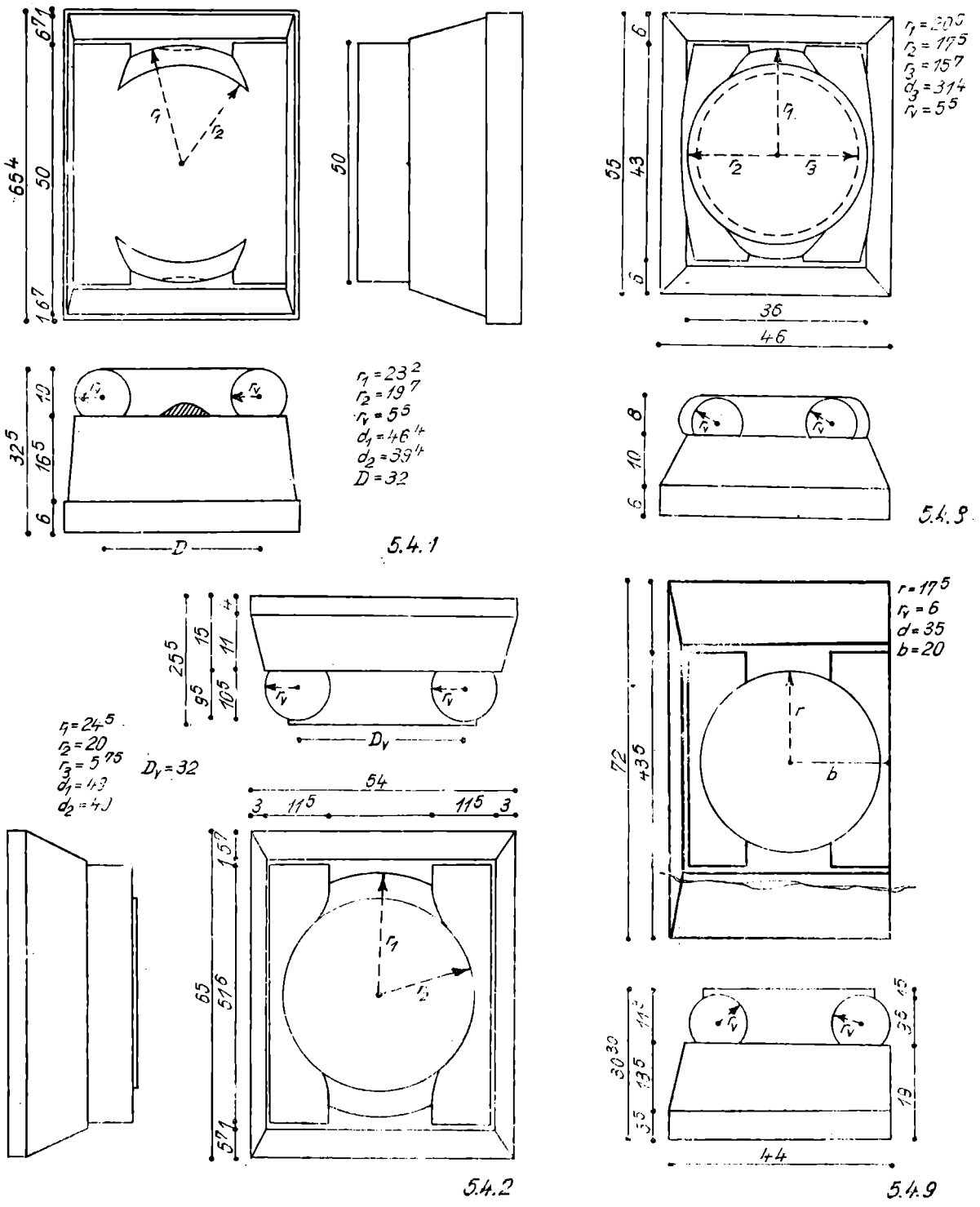

Fig. 126. — Capiteluri ionice-impostă fără decor.

www.cimec.ro

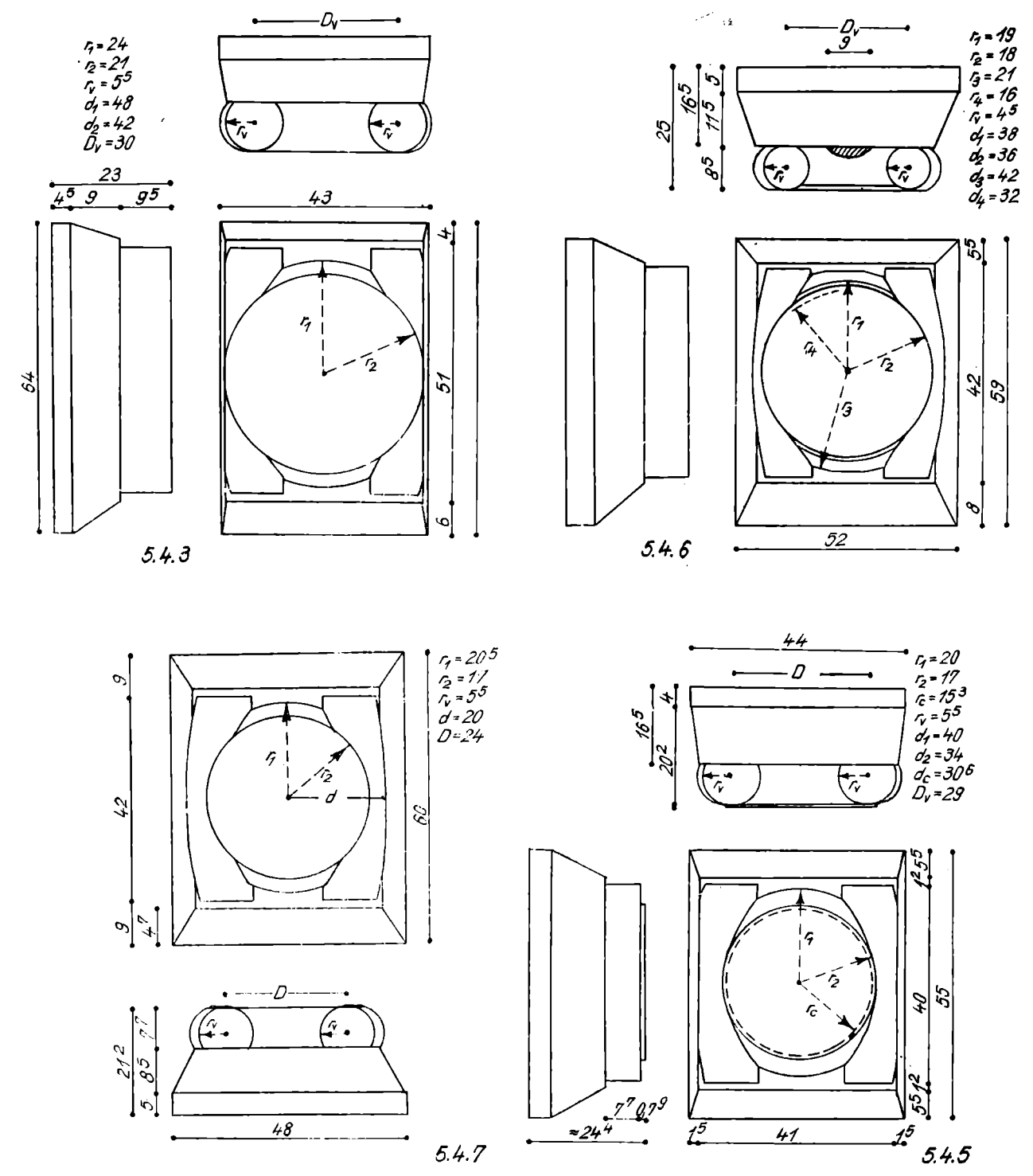

Fig. 127. — Capiteluri ionice-impostă fără decor.

www.cimec.ro

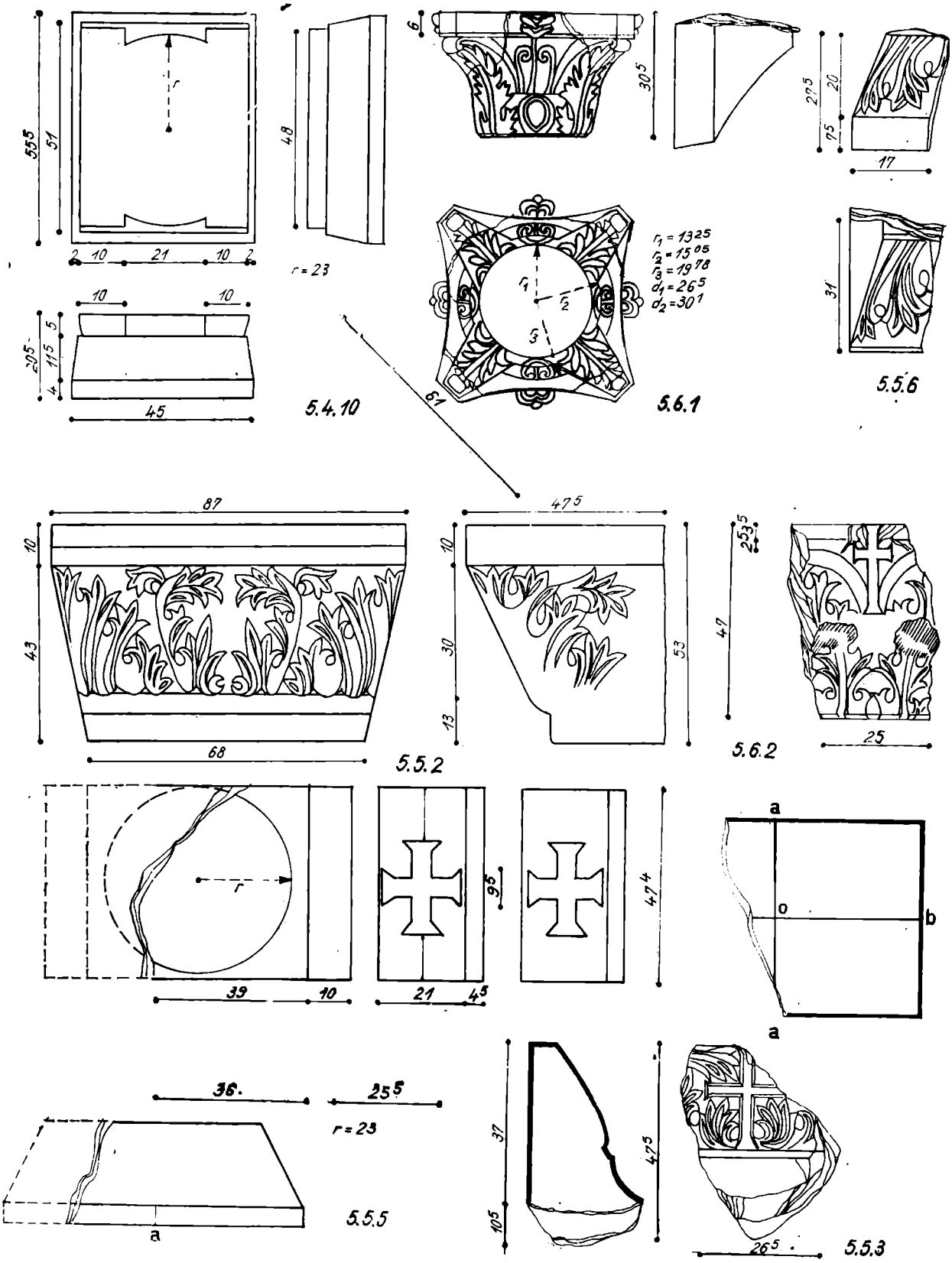

Fig. 128. — Capiteluri ionice-impostă fără decor (5.4.10), capiteluri-impostă și corintice.

www.cimec.ro

Fig. 129. — Capitel-impostă (5.5.1) și corintic (5.6.3).

www.cimec.ro

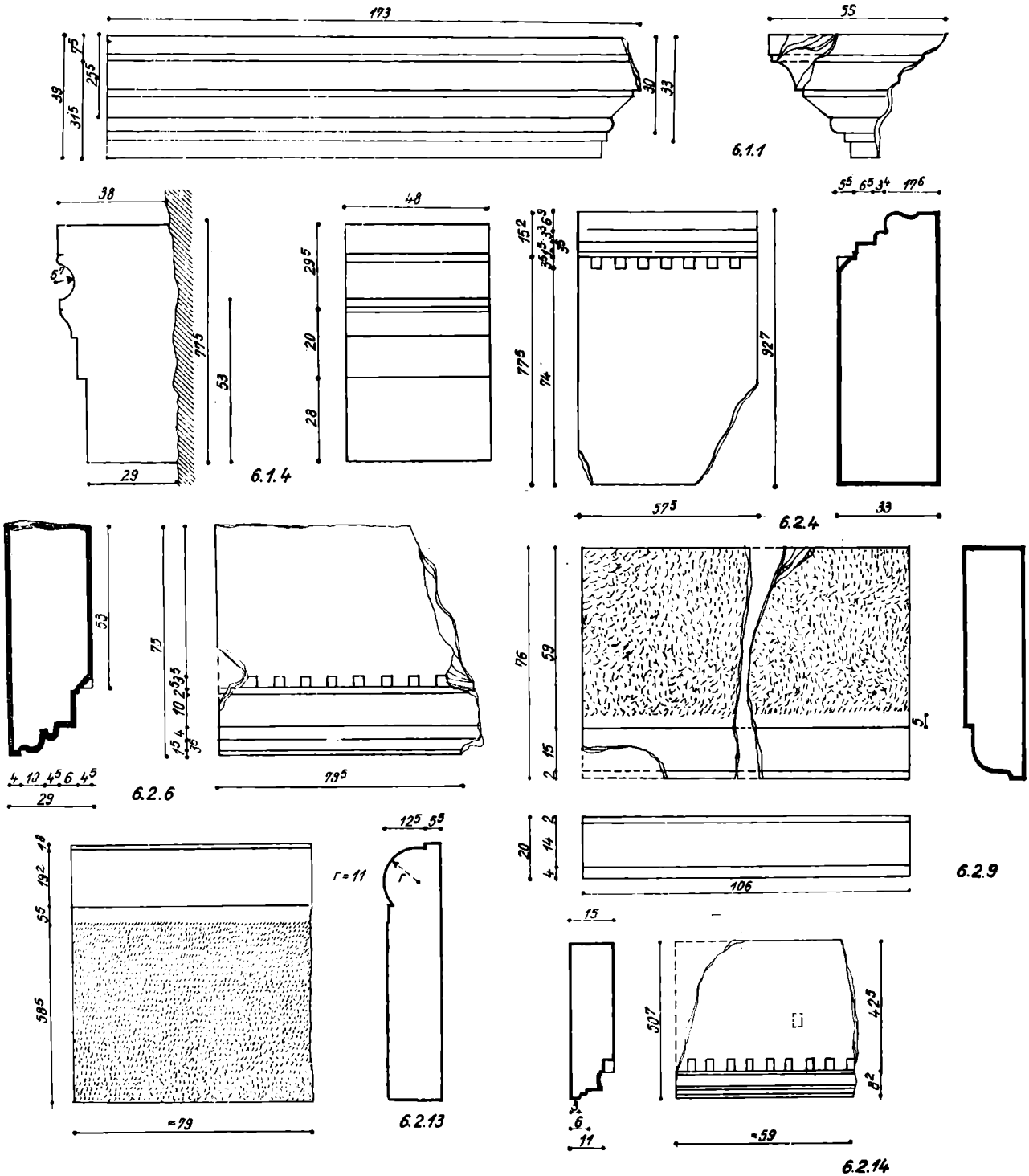

Fig. 130. — Piese de antablament.

www.cimec.ro

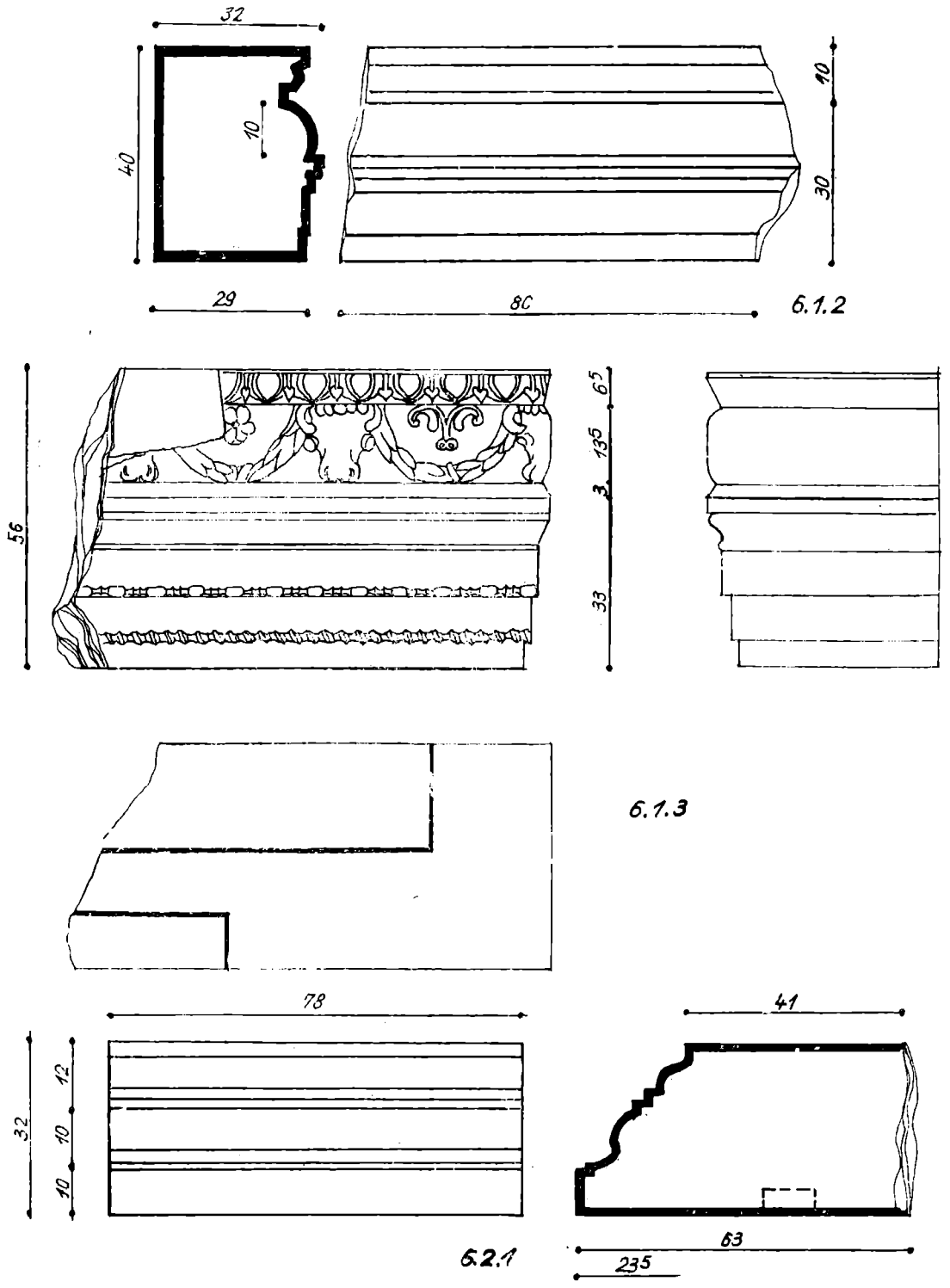

Fig. 131. — Piese de antablament.

www.cimec.ro

Fig. 132. — Piese de antablament.

www.cimec.ro

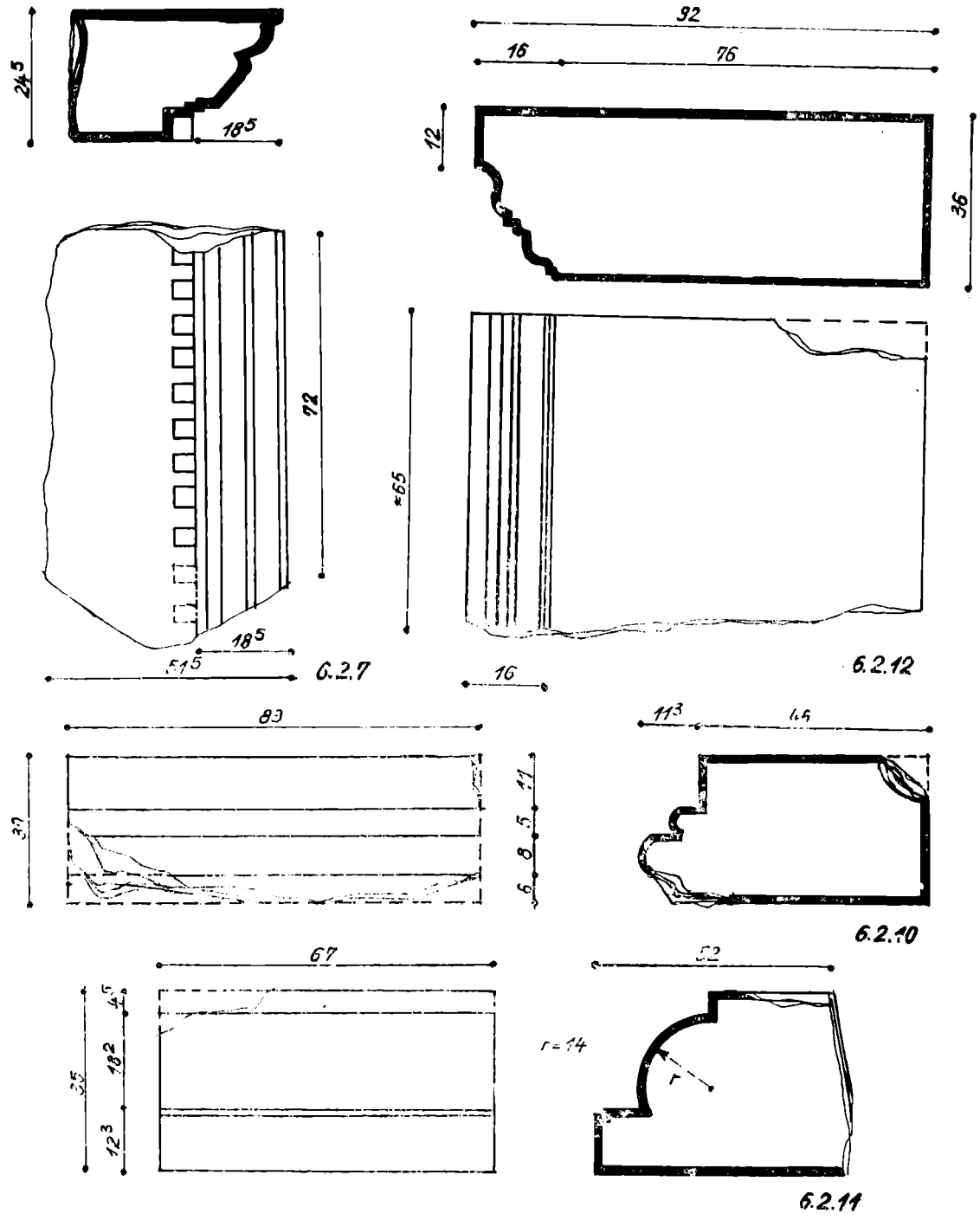

Fig. 133. — Piese de antablament.

www.cimec.ro

Fig. 134. — Placă de plafon.

www.cimec.ro

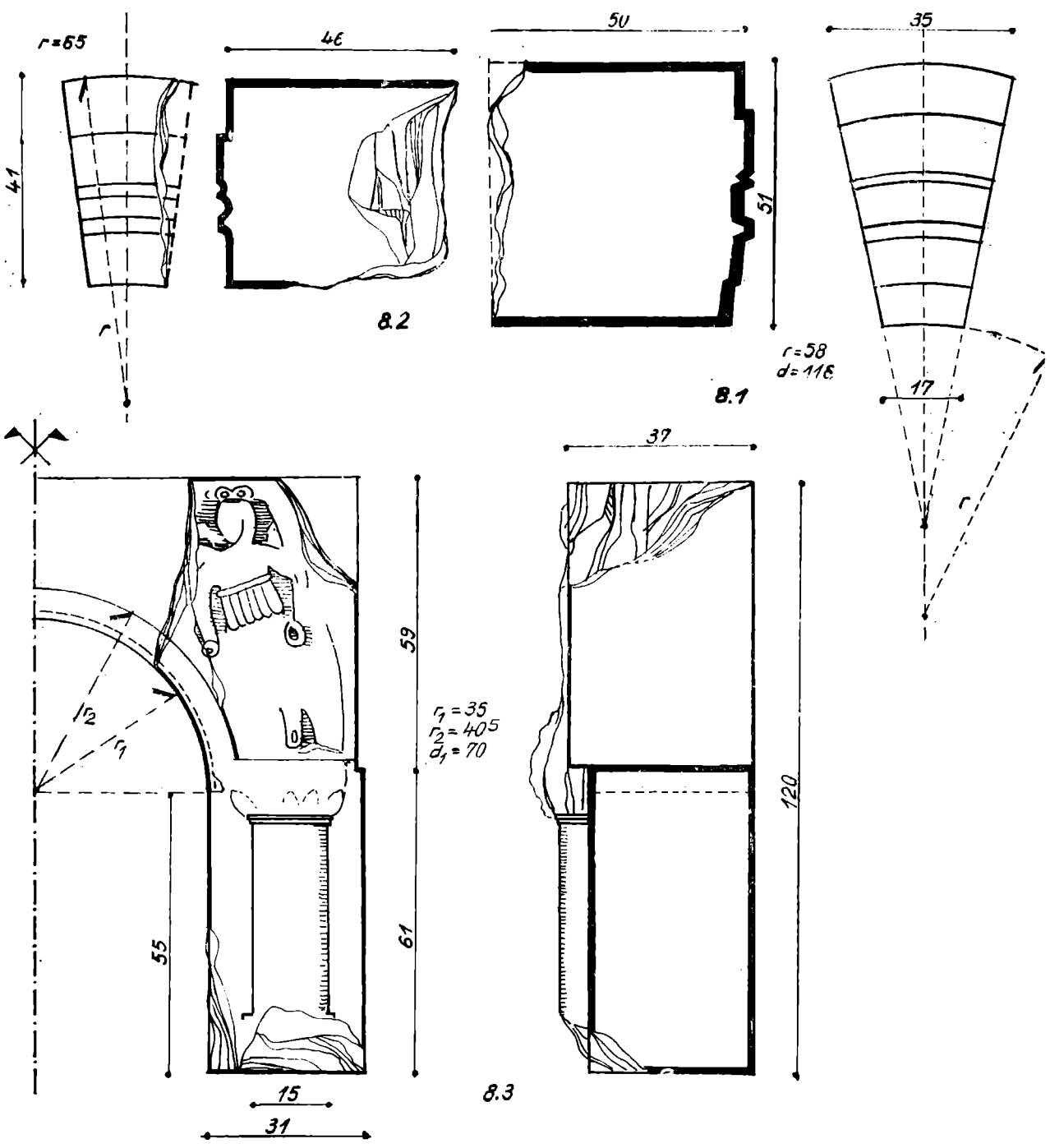

Fig. 135. — Fragmente din arce de zidărie.

www.cimec.ro

Fig. 136. — Piese diverse.

www.cimec.ro

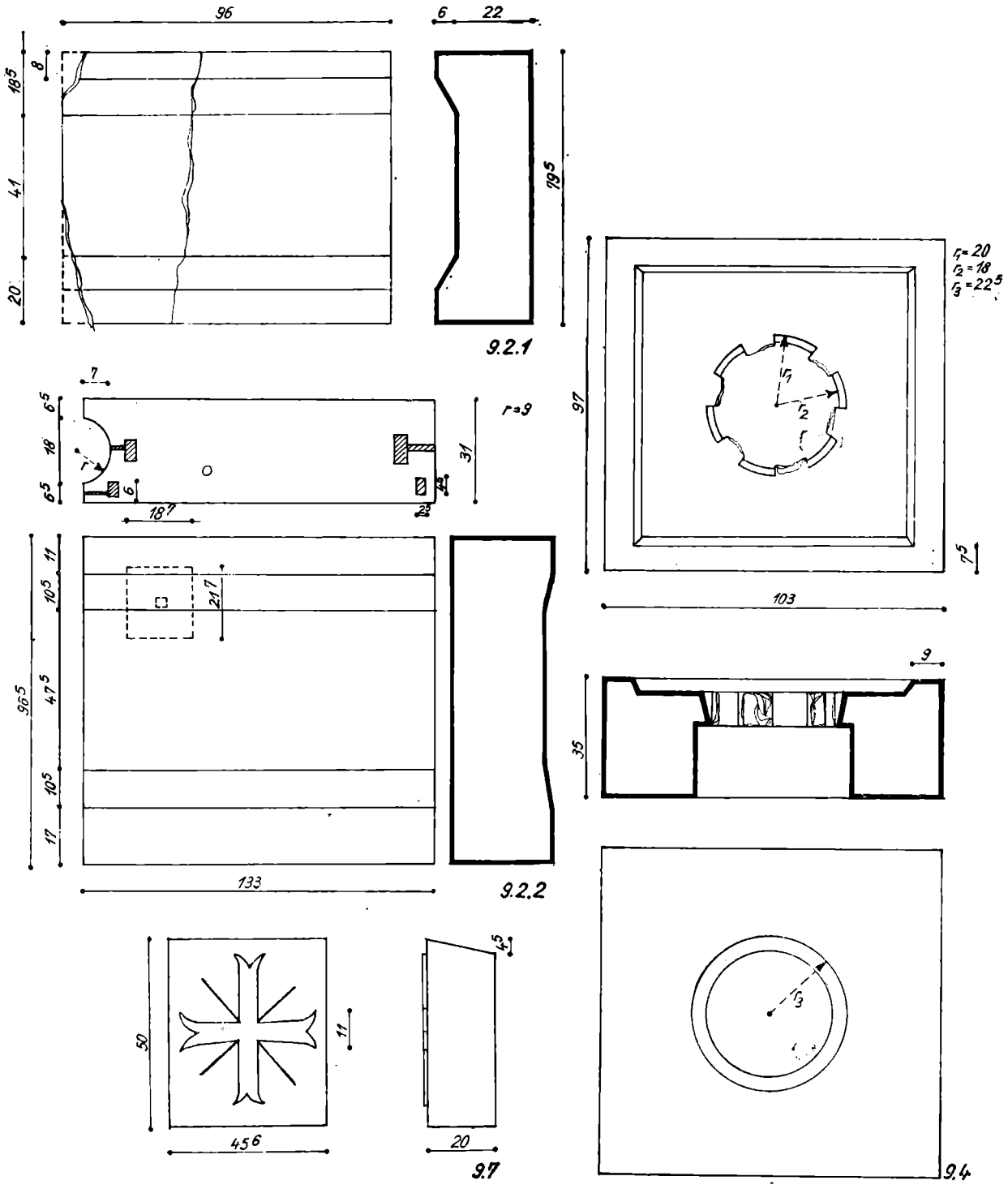

Fig. 137. — Piese diverse.

www.cimec.ro

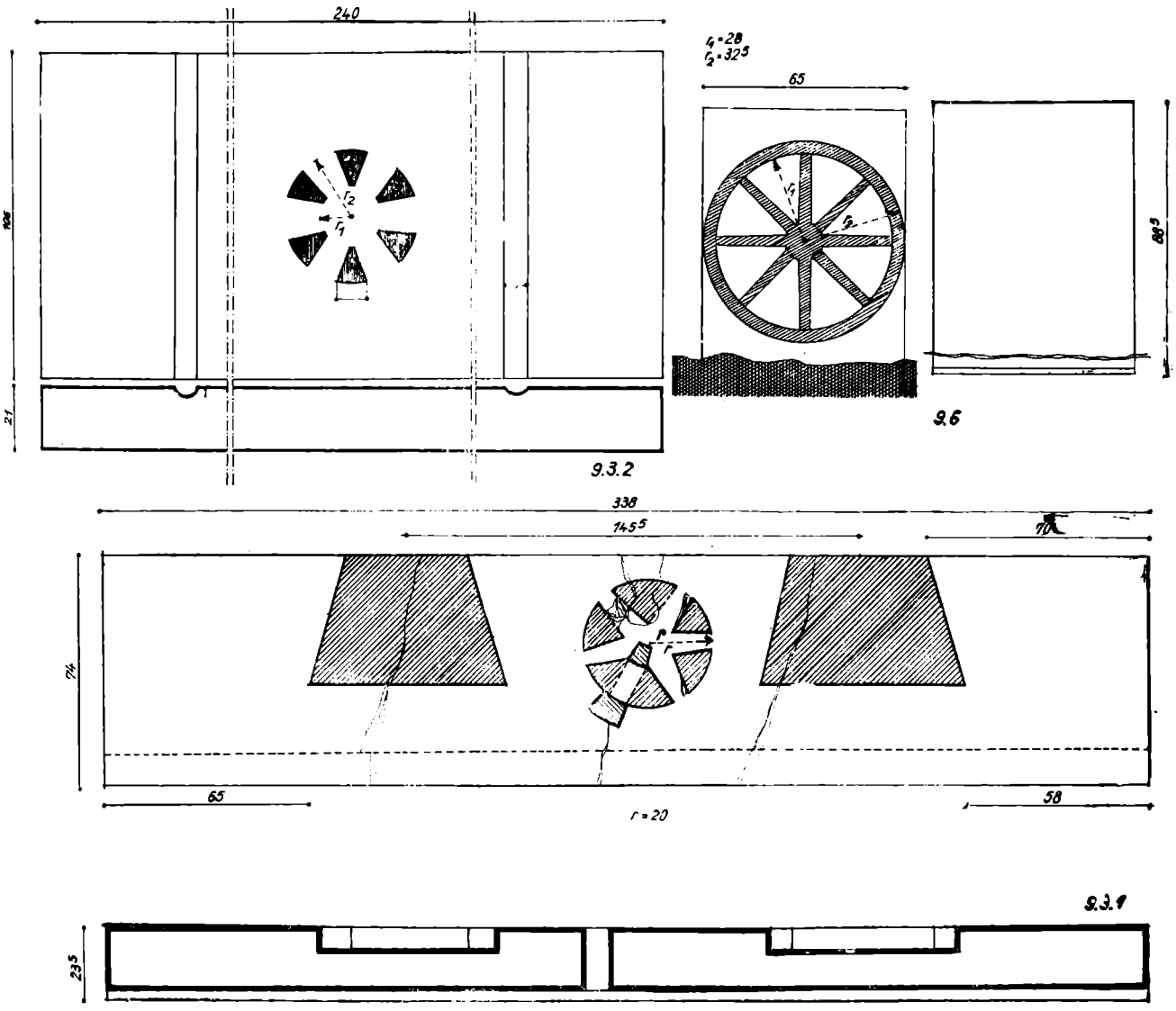

Fig. 138. — Piese diverse.

www.cimec.ro

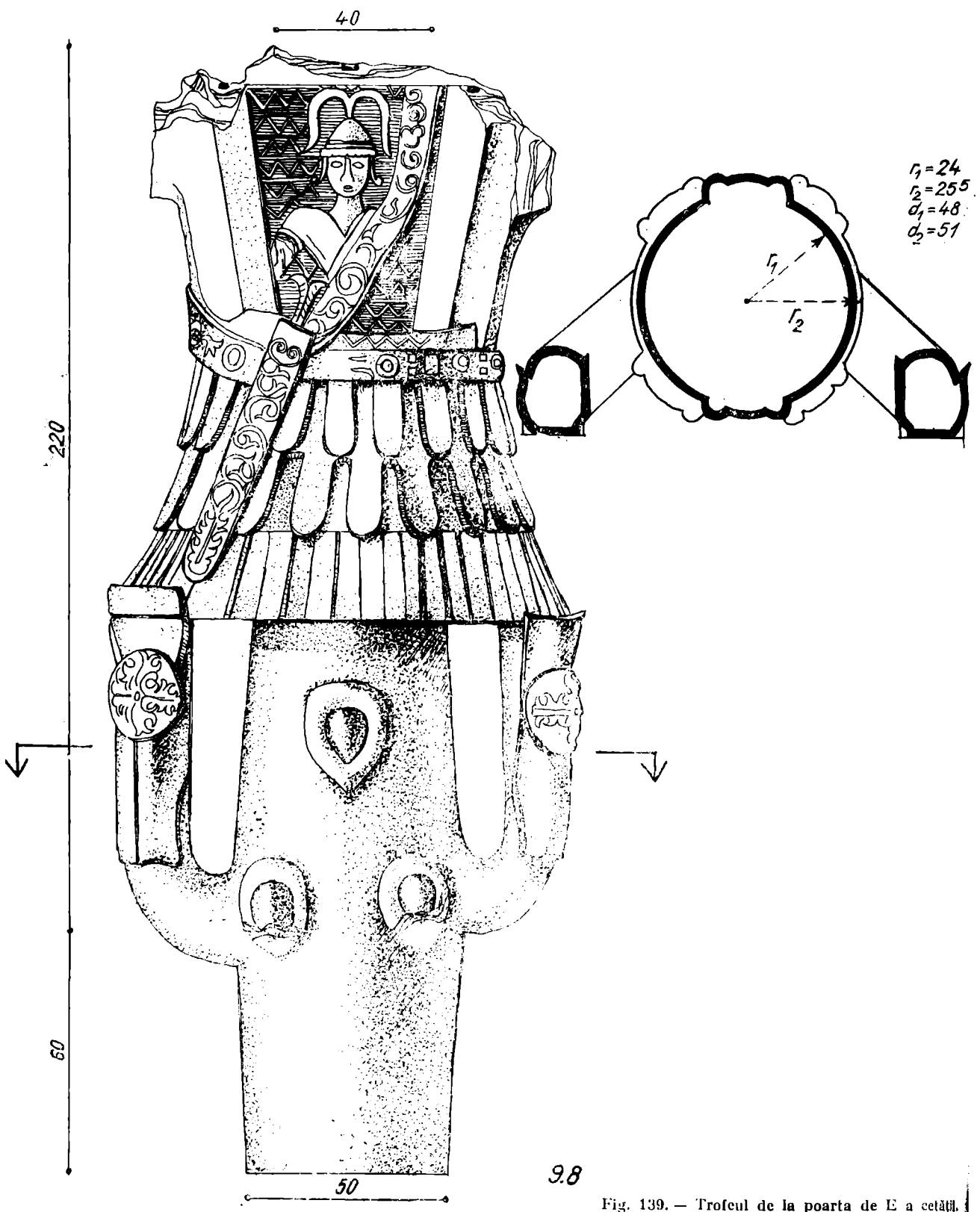

Fig. 139. — Trofeul de la poarta de E a cetății.

www.cimec.ro

VIII. CERAMICA ŞI DESCOPERIRI MĂRUNTE

Ioana Bogdan Cătăniciu, Alexandru Barnea

În acest capitol, ne vom rezuma doar să prezentăm temeiurile pentru încadrarea cronologică a straturilor arheologice puse în evidenţă în zona porţii de E şi confirmate prin sondaje în alte puncte ale cetăţii.

Deocamdată, doar secţiunea SID, perpendiculară pe zidul de incintă, a surprins toate straturile arheologice relativ nederanjate. Prin cercetările efectuate aici, precum şi în sondaje ca SIVA, a fost urmărită atent demarcarea nivelurilor arheologice şi adunarea strict stratigrafică a materialelor. După cum s-a mai arătat şi în capitolele precedente privind cercetările efectuate între anii 1968 — 1975, majoritatea săpăturilor au cercetat exhaustiv numai ultimele două niveluri de locuire a cetăţii, iar etapele anterioare secolelor V — VI au fost cercetate numai în anumite puncte. A rezultat astfel, cum era şi firesc, o mai mare bogăţie de material pentru perioada cuprinsă între domnia lui Anastasius şi sfîrşitul secolului al VI-lea. Această situaţie nu este însă reflectată proporţional de catalogul pe care îl vom prezenta mai jos, unde am încercat să facem o selecţie, al cărei rezultat se apropie mai mult de raportul real dintre niveluri.

Pentru încadrarea cronologică a depunerilor arheologice am avut la dispoziţie un număr destul de redus de monede găsite în situaţii clare şi descoperiri mărunte, mai exact determinabile, puţin numeroase. Cea mai mare parte a materialului descoperit constă din fragmente ceramice. Una din explicaţiile pentru starea prea fragmentară a ceramicii faţă de alte centre contemporane este că aşezarea urbană fortificată de la *Tropaeum* a suferit o permanentă transformare şi refacere pe acelaşi loc în decursul celor şase secole de existenţă. Chiar şi în nivelul ultim de locuire se remarcă aceeaşi stare fragmentară a materialelor arheologice, explicabilă prin faptul că cetatea a fost treptat părăsită. Consecinţa stării fragmentare generale şi chiar lacunare a materialului arheologic este aceea că nu ne permite stabilirea unei tipologii generale clare în cadrul fiecăreia din categoriile prezentate.

Pe de altă parte, pentru studiul materialului ceramic descoperit, se impune găsirea unor paralele cu cel deja cunoscut din alte săpături. Or, aici începe dificultatea, deoarece publicaţiile adecvate de ceramică comună romană şi romano-bizantină în spaţiul balcanic încă lipsesc [1].

Atît în ţară, cît şi în regiunile vecine, întîrzierea în publicarea descoperirilor ceramice din aşezările urbane sau rurale, precum şi lipsa unor cercetări ample, organizate în necropole şi în centre de producţie, fac prematur studiul complet al ceramicii de la *Tropaeum Traiani*.

Analogiile pe care le-am putut stabili pentru unele forme ceramice, mai ales pentru cele importate, confirmă în cele din urmă cronologia relativă pentru stratigrafia cetăţii. Cît priveşte studiul ceramicii înseşi, în scopul stabilirii centrelor de import, a producţiei locale şi a formelor tipice, a tradiţiilor, influenţelor şi tendinţelor de dezvoltare ale formelor, trebuie efectuate cercetări mult mai ample decît ne-a stat nouă în putinţă pînă în prezent. Date fiind toate acestea, socotim necesar şi o datorie elementară, publicarea stratigrafică a descoperirilor de ceramică de la *Tropaeum Traiani*, pentru a putea fi folosite ca material de comparaţie pentru viitoarele studii de ceramică din Dobrogea romană şi romano-bizantină.

[1] Stadiul cercetării în zona Peninsulei Balcanice este expus de B. Böttger în Klio, 48, 1967, p. 251, 252; publicările ulterioare de materiale nu sînt încă în măsură să amelioreze substanţial situaţia.

www.cimec.ro

La alcătuirea acestui studiu simţim lipsa unui limbaj comun şi a unor criterii unitare în privinţa descrierii ceramicii. Am adoptat şi adaptat, socotindu-le potrivite, criteriile expuse la H. v. Petrikovitz în contribuţia sa la volumul al V-lea din seria *Novaesium* [2]. Dată fiind natura cercetărilor, limitate doar la nivelurile de locuire ale aşezării urbane în permanentă transformare fără contribuţia vreunor descoperiri din afara ei, vizînd celelalte aspecte ale vieţii cotidiene (meşteşuguri, locuire suburbană şi rurală, necropole), rezultatele studiului întreprins de noi au, în actualul stadiu, o valabilitate restrînsă, locală. Deci, neavînd posibilitatea să cercetăm complexe închise bine datate, considerăm necesar să publicăm descoperirile arheologice pe niveluri.

La selecţionarea materialului descoperit în fiecare nivel [3] s-a ţinut seama de stadiul actual al cunoştiinţelor, pentru epocile cercetate, asupra caracteristicilor culturii materiale dezvoltate în Dobrogea. Astfel, analogiile avute la dispoziţie în lucrările de specialitate, cu rare excepţii, sînt de obicei încadrate în etape de timp mult prea largi pentru a ne putea fi de folos, iar particularităţile constatate în aspectul materialului arheologic de la *Tropaeum* ne impun unele rezerve în compararea lui cu descoperirile din zona litoralului, unde influenţa grecească pare mai pregnantă. Pentru datarea materialelor romane timpurii am căutat analogii în zona orientală a bazinului mediteranean, fără a avea însă certitudinea că există o concordanţă exactă în timp între diferitele zone; pentru unele forme am apelat şi la tipologia ceramicii romane din provinciile vestice. Catalogul este conceput în funcţie de nivelurile stabilite în zona porţii de E şi precizate în capitolul nostru privind stratigrafia, indicîndu-se la fiecare obiect nivelul şi proveniența.

Ordonarea materialelor în cadrul fiecărui nivel s-a făcut în raport cu frecvenţa descoperirilor, funcţionalitatea obiectelor şi posibilitatea de încadrare cronologică mai strînsă. Materialul arheologic a fost grupat pe aceste considerente după cum urmează:

1. Materiale ceramice caracteristice unor grupe de populaţii neromane sau în curs de romanizare;
2. Străchini, castroane, cupe [4];
3. Amfore;
4. Urcioare;
5. Oale;
6. Căni [5];
7. Capace;
8. Chiupuri;
9. Opaiţe;
10. Obiecte mărunte [6].

Pentru consultarea ilustraţiei la catalog, am denumit fiecare obiect cu nivelul căruia îi aparţine, categoria din care face parte potrivit enumerării de mai sus, şi numărul de ordine în cadrul categoriei respective, începînd cu numărul 1 la fiecare nivel.

S-au enumerat elementele tehnice definitorii, la ceramică: calitatea pastei, culoare, finisajul, decorul, dimensiunile şi analogiile pentru formă. Pentru dimensiuni am întrebuinţat în catalog următoarele prescurtări: d = diametrul; df = diametrul fundului; dg = diametrul gurii; dmax = diametrul maxim; gr = grosimea; î = înălţimea; L = lungimea; l = lăţimea; TS = *terra sigillata*; prescurtările bibliografice apar la începutul volumului; dimensiunile sînt date în cm.

[2] H. v. Petrikovitz, *Grundsätzliches zur Beschreibung römischer Gefäßkeramik*, Novaesium, V, p. 118: „Die meisten Datierungsanhalte für römische Gefäßkeramik beruhen primär auf Schichten und Fundzusammenhängen die irgendwie mit datierten geschichtlichen Ereignissen, kausal verbunden werden, ersatzweise auf Stratigraphien und entwicklungsgeschichtlichen Reihen. Über die Unsicherheitsfaktoren der angeführten Datierungsgrundlagen wurde schon viel geschrieben. Sie werden durch das unumgängliche heuristische Prinzip des Vergleichs noch vermehrt".

[3] Nu am eliminat conştient unele forme ce puteau fi antrenate din nivelurile anterioare, deoarece nu întotdeauna cunoaştem întinderea în timp a folosirii respectivelor forme. Menţionăm aici că materialul arheologic care ne-a stat la dispoziţie spre a fi selecţionat şi cuprins în catalog provine din sectoarele conduse de autorii acestui capitol şi de I. Barnea.

[4] Atît această categorie, cît şi vasele de turnat, nu au încă în literatura românească de specialitate, şi în parte nici în cea europeană, o terminologie bine stabilită, comună.

[5] Oalele şi cănile sînt categoriile cele mai neglijate în publicaţiile de materiale arheologice, aşa încît ne-am văzut în situaţia de a nu avea decît cu rare excepţii analogii bine datate. Atragem atenţia însă că, prin însuşi specificul lor, mai legat de producţia provincială şi uzul comun, aceste categorii de vase au o importanţă deosebită în cunoaşterea aspectelor mai restrînse, locale şi regionale, ale evoluţiei culturii materiale în epoca romană.

[6] În această categorie am inclus toate obiectele mărunte uzuale şi de artă minoră, grupate după criteriile generale, prezentate mai sus, ţinînd seama în plus de materialul din care au fost produse: lut, sticlă, os, metal, piatră.

www.cimec.ro

Fig. 140. În pămîntul viu D, S VIIIa, 1971
Vas de tip Hamangia, pastă bine aleasă cu bucăţele mărunte de cioburi şi cărbune, arsă roşu în interior, brună în exterior: slip fin în exterior, decor lustruit cu impresiuni punctiforme; dg = 10; dmax = 27; î = 25; D. Berciu, *Cultura Hamangia*, I, Bucureşti, 1966, p. 67, fig. 24/1, de la *Mangalia;* V. Volschi şi M. Irimia, Pontica, 1, 1968, p. 68 — 69, fig. 36 — 38, *Mangalia şi Limanu;* încă un vas Hamangia provenind de la Adamclisi se află în Muzeul de arheologie din Constanţa.

Fig. 141. **NI 1(1)** D, SVII, 1974
Fructieră, fragment picior; pastă gri, fină, slip negru, decor lustruit, în benzi orizontale; d = 7; î = 7,5; Exemplar asemănător la *Poiana*, SCIV, 3, 1952, p. 208 fig. 29/2; Crişan, fig. 84.

NI 1(2) D, SVII, 1971
Fructieră, fragment picior; pastă fină, cenuşie deschisă; d = 12; î = 7;
Crişan, p. 170 (sec. I î.e.n. — I. e.n.).

NI 1(3) D, SIV, 1973
Fructieră, fragment, lucrată cu mîna; pastă zgrunţuroasă de bună calitate, slip gros bej deschis; d = 40; î = 5.

NI 1(4) A, SIVa, 1971
Ceaşcă dacică, fragment, lucrată cu mîna; pastă zgrunţuroasă brună-roşcată cu nisip şi calcar, decor alveolar pe buză; î = 7.

NI 1(5) D, SI, 1974
Oală-borcan, fragment, lucrată cu mîna; pastă de proastă calitate, cu bucăţele de calcar, slip propriu bej-gălbui.

NI 1(6) D, SI, 1971
Oală, fragment, lucrată cu mîna; pastă aspră, bej gălbuie, cu cuarţ, cioburi pisate şi cărbune; d = 14; î = 9;
Decorată cu brîu alveolar pe umăr, ca la *Poiana*, faza tîrzie, şi *Moigrad*, Crişan, fig. 76; pl. LXXV/7.

NI 1(7) A, S IVa, 1971
Oală, fragment, lucrată cu mîna; pastă cu nisip, brună-cenuşie, calcar şi scoici; alveole pe buză spre exterior; d = 18; î = 6.

NI 1(8) D, SIVa, 1971
Oală fragment, lucrată cu mîna; pastă cu nisip şi cărbune, brună; incizii oblice pe lăţimea buzei şi alveole rare pe muchia exterioară; î = 3,5.

NI 1(9) A, SIVa, 1971
Oală lucrată cu mîna; pastă de bună calitate, brună-roşcată; creştături largi pe buză; d = 17; î = 5.

NI 1(10) D, SI, 1971
Oală, fragment, lucrată cu mîna; pastă cu scoici, brună-negricioasă; d = 16; î = 3.

NI 1(11a) D, SI, 1971
Oală, fragment din buză, lucrată cu mîna; pastă neagră cu impurităţi (calcar, cioburi); alveole pe buză; d = 12; î = 3.

NI 1(11b) *ibidem*
Fundul aceleiaşi oale (fragment); d = 10.

Fig. 145 **NI 2(1)** D, SI, 1971
Vas (cupă?) de factură elenistică, fragment atipic; pastă fină brună-roşcată, angobă brună-neagră;
Cf. *Capul Dolojman*, M. Coja, BMI, 41, 1972, 3, fig. 3/11.

Fig. 141. **NI 2(2)** D, SVII, 1973
Cupă, pastă fină, caolin; angobă brună-roşcată mată; dmax = 12; î = 4,5;
Ca la *Sirmium*, O. Brukner, pl. IV/8 (sec. I e.n.).

NI 2(3) D, SVII, 1973
Strachină TS, pastă fină, bej, angobă cărămizie-brună-sidefie; d = 18; î = 2;
Holwerda, pl. III/367, 374 (pergamiană); Drag., p. 20, fig. 13/2 (sec. I î.e.n. — I e.n.).

NI 2(4) D, SVII, 1974
Strachină, fragment, pastă fină, caolin, slip portocaliu mat; d = 22; î = 2,4;
Knipowitsch, p. 29 (prima jum. a sec. I e.n.; Robinson, G. 49 (sec. I î.e.n. — I e.n.).

NI 2(5) D, SI, 1973
Strachină, pastă fină, bej, slip cărămiziu mat; d = 25; î = 3;
Evoluează din forma Waagé, pl. II, 17 p., elenistic timpuriu.

NI 2(6) A—B, SI(naos), 1972
Strachină TS, pastă cărămizie, angobă roşie-portocalie; d = 24; î = 4;
Robinson, M.1 (mijl. sec. I e.n.); Knipowitsch, fig. 12/2 (sf. sec. I î.e.n. — încep. sec. II e.n.).

NI 2(7) A—B, SI *(naos)*, 1972
Strachină, TS, pastă roşcată, angobă brună la exterior;
Waagé, nr. 75 — 79, pl. II — III.

Fig. 142. **NI 3(1)** A, SV bis, 1971
Amforă, fragment; pastă cărămizie, slip alb-verzui; dg = 4; î = 12,
Callender, p. 20. pl. III b, nr. 2 (a doua jum. a sec. I î.e.n.).

Fig. 141. **NI 3(2)** D, SVII, 1973
Amforă, fragment; pastă cărămizie aspră cu pigment negru; slip propriu; d = 13; î = 6;
Aminteşte forma timpurie de la Zeest, pl. II/9 a (sec. VI — V î.e.n.).

Fig. 142. **NI 3(3)** D, SVII, 1974
Amforă, fragment fund; pastă cu mult nisip bej; slip roz-gălbui; df = 4; î = 9;
Ca la *Histria*, Materiale 7, 1969, movila XVI, p. 258, fig. 23 (sec. I — II e.n.).

Fig. 142 şi 145. **NI 3(4)** A, SIII—IV, 1970
Amforă, fragment fund; pastă cu nisip, roşcată, df = 8; î = 28.

---

* Alcătuirea planşelor nu respectă întrutotul catalogul.

www.cimec.ro

Fig. 142. **NI 3(5)** D, SVII, 1973
Amforă, fragment fund; pastă fină, cărămizie; df = 5; î = 6;
Derivă din Zeest, pl. XXIV/53 g (sec. III — II î.e.n.).

Fig. 141. **NI 5(1)** D, SVII, 1973
Oală, fragment; pastă albicioasă cu pigment negru; d = 14; î = 2,5.

Fig. 142. **NI 7(1)** D, SI, 1971
Capac fragmentar; pastă albă aspră cu pigment negru; d = 13; î = 5.

Fig. 143. **NII 1(1)** D, SIa, 1970
Ceaşcă dacică, fragment, lucrată cu mîna; pastă zgrunţuroasă, cenuşie; d = 22; î = 6.

NII 1(2) D, SIIa, 1972
Oală, fragment de buză, lucrată cu mîna; pastă bine aleasă, cenuşie-negricioasă în interior, cu slip gros, brun-roşcat în exterior; alveole pe buză; d = 16; î = 3.

NII 1(3) D, SIIa, 1972
Oală, fragment buză, lucrată cu mîna; pastă relativ bine lucrată, neagră; d = 16; î = 4.

NII 1(4) D, SIIa, 1972
Oală, fragment de buză, lucrată cu mîna; pastă bej-cenuşie; d = 20; î = 5;
Crişan, pl. LVII/2,4 (sec. I î.e.n. — I e.n.).

NII 1(5) D, SVII, 1974
Oală, fragment buză, lucrată cu mîna; pastă neagră; d = 18; î = 5.

NII 1(6) D, SVII, 1974
Oală, fragment buză, lucrată cu mîna; pastă cărămizie cu slip bej, fin; d = 14; î = 4;
Crişan, pl. LXXIX/3.

NII 1(7) D, SIIa, 1972
Oală, fragment de perete, lucrată cu mîna; pastă poroasă; decor cu măturica; î = 6.

NII 1(8) D, SIIa, 1972
Oală, fragment perete, lucrată cu mîna; pastă relativ bine lucrată, bej-cenuşie; decor de impresiuni scurte, oblice pe umăr; î = 4,5;
Ornament aflat în provincia Dacia încă în sec. IV î.e.n., cf. Crişan, p.l XXV/8.

NII 1(9) D, SIIa, 1972
Oală, fragment fund, lucrată cu mîna; pastă zgrunţuroasă cu cioburi, pietricele, inegal amestecată, cenuşie, arsă secundar; d.f. = 13; î = 6.

NII 2(1) D, SI, 1973
Cupă TS; pastă bej, angobă roşie intensă; d = 18; î = 3,5;
Tip Tschandarli tîrziu (sf. sec. I — incep. sec. II e.n.) Holwerda, pl. III/394; formă Drag. 33.

NII 2(2) A—B, SI (narthex), 1972
Strachină, fragment; pastă şi angobă roşcate-portocalii; d = 12,5; î = 4;
Robinson, G.35 (prima jum. a sec. I e.n.).

NII 2(3) D, SI, 1971
Strachină, fragment; pastă bej, angobă roşie lucioasă; d = 24; î = 3.
Holwerda, pl. III/372 *(Pergam)*; Knipowitsch, II/21 (sf. sec. I e.n.).

NII 2(4) D, SIIa, 1972
Strachină, fragment TS; firnis roşu-cărămiziu; buza dreaptă, partea bombată dinspre fund ornată cu proeminenţe paralele, fine; d = 18; î = 5.
Bonis, p. 49, pl. XXI/52, XXII/1; Robinson, H. 32, pl. 68; G. 76, pl. 66 (sec. I — II e.n.).

NII 2(5) D, SI, 1970
Strachină, fragment, TS; pastă bej, fină, angobă portocalie-lucioasă; d = 24; î = 2,5;
Robinson, F 4 (tradiţie elenistică); Terisse, fig. 30/1; *Novaesium* V, pl. 54/3 (derivă din această formă).

NII 2(6) D, SI, 1970
Strachină, fragment; pastă fină, cărămizie, foarte bine frămîntată, slip portocaliu; d = 26; î = 3;
Ca la Martre de Veyr, Terisse, fig. 31.

NII 2(7) D, SI, 1971
Strachină, fragment; pastă fină cenuşie, slip gri-negricios *(terra nigra)*; d = 16; î = 3.
La *Sirmium*, imitaţie după *terra nigra* (sec.IIe.n.); O. Brukner, pl. III/4.

NII 2(8) D, SI, 1972
Strachină, TS, fragment; pastă bej, angobă portocalie lucioasă; d = 18; î = 3.
Waagé, Hesperia II/1, pl. IX/108 (sec. I — II e.n.).

NII 2(9) D, SI, 1971
Strachină, TS, fragment; pastă cărămizie, angobă roşie lucioasă; d = 12; î = 4,5.

Fig. 144 şi 145. **NII 2(10)** D, SII, 1971
Strachină, TS, fragment; pastă roşie, angobă roşie intensă; pe buză, decor cu barbotină, frunză; d = 10; î = 3;
Holwerda, pl. IV/585 (sec. I — II e.n.); Drag. 35, epoca Flavilor.

Fig. 143 şi 145. **NII 2(11)** A, T1, 1971
Castron, TS, fragment; pastă cărămizie, angobă; roşie, distrusă în cea mai mare parte.
H. Ricken, Ch. Fischer, *Die Bilderschüsseln der römischen Töpfer von Rheinzabern*, Materialen zu Römisch-germanische Keramik, 6, Frankfurt am Main, 1963, T. 116 (a doua jum. a sec. II e.n.).

Fig. 145. **NII 2(12)** A, SV, 1971
Castron, TS, fragment; pastă cărămizie, angobă roşie intensă; Drag. 37; F. Hermet, *La Graufesenque*, Paris, 1934; epoca Flavilor.

Fig. 144. **NII 2(13)** D, SVII, 1973
Strachină, fragment; pastă aspră, cărămizie, slip mat, cărămiziu; d = 22; î = 3;
Asemănător la Oswald, pl. LX/5.

Fig. 144—145. **NII 2(14)** D, SIIa, 1972
Strachină, fragmente de la mai multe exemplare; pastă aspră, bej-cărămizie, slip galben-portocaliu cu nuanţe sidefii; decor pe buză de linii în val şi perle; d = 33; î = 2;
Ca la *Histria*, Materiale, 8, p. 287, fig. 9 (sec. II e.n.).

Fig. 145. **NII 2(15)** D, SIa, 1971
Strachină-platou cu apucătoare; pastă fină, bej, slip gros gălbui-bej, mat; decor cu incizii liniare şi rotunde; formă Drag. 39.

www.cimec.ro

NII 2(16) D, SI, 1971
Strachină, fragment, formă Drag. 39; pastă fină bej, slip roşu-portocaliu; ornament cu linii incizate şi perle.

Fig. 144 şi 148. **NII 2(17)** D, SI, 1973
Strachină, TS, fragment fund; pastă fină roşie, angobă roşie lucioasă; df = 22; î = 2;
Tip Tschandarli, Waagé, Hesperia, II, 1, pl. VIII/90 (sec. I — II).

Fig. 144. **NII 2(18)** D, SI, 1971
Strachină, TS, fragment fund; pastă bej, angobă roşie intensă, lucioasă; df = 5; î = 3;
Tip Tschandarli, Waagé, *Hesperia* II, 1, pl. IX/95.

Fig. 143. **NII 2(19)** D, SIIa, 1972
Strachină, fragment, imitaţie *terra nigra;* pastă fină, bej, slip negru-sidefiu; df = 10; î = 3,5.

Fig. 144. **NII 2(20)** D, SI, 1971
Strachină, TS, fragment fund; pastă bej, fină, angobă roşie, lucioasă, decor cu impresiuni oblice dispuse circular în interior; î = 1,5;
Waagé, *Hesperia* II, 1, pl. X/241 — 250.

Fig. 143. **NII 2(21)** D, SIIa, 1972
Castron, fragment; pastă fină roşie-gălbuie, decor cu rotiţa în trei benzi de mărimi diferite; d = 24; î = 3;
Ca la *Histria*, Materiale, 7, 1959, p. 287, fig. 9/3 (sec. II. e.n.).

Fig. 144. **NII 2(22)** D, SI, 1970
Castron, fragment, pastă fină, bej, slip cărămiziu deschis; d = 20; î = 2,5;
Formă de proveniență La Tène, la *Sirmium*, O. Brukner, pl. VI/4.

Fig. 144 şi 148. **NII 2(23)** D, SIa, 1970
Strachină, fragment, pastă bej, slip de calitate inferioară brun-bej, decor cu rotiţa în trei registre; d = 14; î = 3;
Tradiţie la Tène, O. Brukner, pl. VI/6.

NII 2(24) D, SIIa, 1972
Strachină, fragmente numeroase; pastă galbenă, slip brun-roşcat (unele fragmente au impresiuni cu rotiţa); d = 22; î = 4;
Waagé, *Hesperia*, II, 1, pl. VIII/81 (sec. I — II e.n.).

Fig. 144. **NII 2(25)** D, SI, 1972
Castron fragmentar; pastă aspră cărămizie, slip roşu de calitate inferioară; d = 25; î = 5.

NII 2(26) A—B, S *(naos)*, 1972
Castron (fructieră?), fragment; pastă cărămizie, slip brun-roşcat; î = 4;
Robinson, G.32 (sec. I — II).

NII 2(27) D, SI, 1970
Castron, fragment; pastă aspră albă, decor cu caneluri pe buză; d = 22; î = 2.
Gose, 482, Claudius — Vespasian.

NII 2(28) D, SI, 1970 (neilustrat)
Strachină (?), fragment perete; pastă albă fină, cu smalţ gălbui; ornament cu barbotină acoperit de smalţ verde-oliv (singurul exemplar la Tropaeum);
Drag. TS, p. 100 (sec. II — III e.n.).

Fig. 144 şi 148. **NII 3(1)** D, SI, 1970
Amforă, fragment gît; pastă aspră albă (mai multe fragmente); dg = 8; î = 12;
Ca la *Histria*, Materiale, 7, 1959, p. 258, fig. 23 (movila XVI) (sec. I — II e.n.).

Fig. 144. **NII 3(2)** D, SVII, 1974
Amforă fragment gît; pastă cărămizie; dg = 14; î = 7;
Dressel, tip 4 (sec. I î.e.n. — I e.n.).

NII 3(3) D, SI, 1973
Amforă, fragment; pastă zgrunţuroasă cu pietricele şi cuarţ, cărămizie; dg = 12; î = 7;
Variantă Dressel, tip 4.

Fig. 146. **NII 3(4)** A, SIVA, 1971
Amforă, fragment; pastă cărămizie; dg = 11,5; î = 6;
Înrudită cu Zeest, pl. XIV/30 b (sec. I î.e.n. — I e.n.).

Fig. 144. **NII 3(5)** D, SIIa, 1972
Amforă, fragment; pastă fină, făinoasă, bej; slip brun-negru mat; dg = 17; î = 9;
Formă ca la *Novaesium V*, pl. 25/1, August — Claudiu.

NII 3(6) D, SIa, 1971
Amforă, fragment; pastă cărămizie; dg = 14; î = 12;
Asemănător cu *Novaesium V*, pl. 24/10.

Fig. 146. **NII 3(7)** A, SIII, 1969
Amforă, fragment; pastă cărămizie-brună (v. şi NII 4(8); dg = 11,5; î = 9.
M. Babeş, SCIV, 22, 1971, 1, fig. 8/1, p. 29;
A Rădulescu, Pontica, 8, 1975, pl. XI/2a (sec. II e.n.).

NII 4(1) D, SIIa, 1972
Urcior, fragmente din mai multe exemplare; pastă aspră, cărămizie, slip portocaliu sau brun; d = 13; î = 3,5;
Gose, 237 (sf. sec. I. e.n. — începp. sec. II);
Bonner Jahrb, 162, 1962, p. 308, fig. 7a, Hadrian.

NII 4(2) D, SIIa, 1972
Amforetă, fragment; pastă zgrunţuroasă cu pietricele, alb-roşiatică (mai multe exemplare); dg = 5,5; î = 3,5;
O. Brukner, fig. 17; pl. VII *(Sirmium)* (sec. I — II); *Novaesium* V, pl. 85/4, Augustus — Claudius.

Fig. 146 şi 148. **NII 4(3)** D, SI, 1971
Urcior, fragment; pastă fină bej, slip roşu-brun; dg = 7; î = 3;
A. Rădulescu, Pontica, 8, 1975, pl. X/3a (sec. I — II e.n.).

Fig. 146. **NII 4(4)** D, SIa, 1970
Urcior, fragment; pastă fină cărămizie, slip roşu-sidefiu; dg = 2,2; dmax. = 4,1 î = 3.
Novaesium V, pl. 19/13.

NII 4(5) D, SI, 1971
Urcior, pastă zgrunţuroasă, caolin, albă; dg = 6,5; î = 4,5;
E. Bonis, pl. XXV/11, Claudius; *Novaesium V*, pl. 19/4.

NII 4(6) D, SI, 1973
Urcior, pastă, fină, slip roşu intens, sidefiu; dg = 6; î = 4.

www.cimec.ro

Fig. 146 și 148. **NII 4(7)** D, SIV, 1973
Urcior cu gura trilobată, pastă aspră, caolin, slip propriu, alb; caneluri fine pe gît și gură; î = 14;
A. Rădulescu, Pontica, 8, 1975, pl. VIII/2 a (sec. II. e.n.).

Fig. 146. **NII 4(8)** D, SVII, 1973
Urcior, fund fragmentar, pastă fină gri; df = 12; î = 2,7;
M. Babeș, SCIV, 22, 1971, 1, p. 29, fig. 8/1.

NII 4(9) D, SI, 1970
Urcior, fragmentar, pastă fină roz-gălbuie; df = 7,5; dmax = 19; î = 9.
A. Rădulescu, *op. cit.*, pl. VIII/2 a.

NII 4(10) D, SIa, 1970
Urcior, toartă în torsadă, pastă fină, bej, slip roșu intens-mat; d. torții = 3; î = 7,5;
Robinson, F 68.

NII 5(1) D, SIa, 1970
Oală, fragment, pastă aspră cu pietricele mărunte, brun-roșcată, arsă secundar; dg = 14; î = 5;
E. Bonis, pl. VII/1; tip obișnuit în ceramica belgică.

NII 5(2) D, SIa, 1970
Oală, fragment, pastă gri, fină aspră, în spărtură; dg = 20; î = 5;
E. Bonis, pl. VII/1 (forma generală).

NII 5(3) D, SI, 1971
Oală cu toartă, fragment, pastă caolin cu nisip, albă, cu urme de ardere secundară; dg = 16; î = 4;
Al. Suceveanu, SCIV, 18, 1967, 2, p. 246, fig. 4/22 (sec. II e.n.).

Fig. 147. **NII 5(4)** D, SIA, 1970
Oală fragmentară, pastă zgrunțuroasă „ciment", cenușiu închisă; dg = 15; î = 8;
E. Bonis, pl. III/7, sec. I, tradiție La Tène.

NII 5(5) D, SIIa, 1972
Oală-castron, fragment, pastă aspră roșie, slip propriu; dg = 22; î = 5,5;
Novaesium V, pl. 11/5.

Fig. 146. **NII 5(6)** A, SIII, 1969
Oală, fragmentară, pastă cărămizie, slip roșu pe jumătatea superioară; dg = 18; î = 23;
Robinson, J. 56 (sec. II e.n.).

Fig. 147. **NII 5(7)** D, SIIa, 1972
Oală-castron, fragment cu trei torți, pastă fină făinoasă, roz-gălbuie, angobă cărămizie mată; dg = 17,5; df = 7; toartă lată de 4.

Fig. 146. **NII 5(8)** D, SIa, 1970
Oală, fragment, fund, pastă zgrunțuroasă cărămizie, gri în spărtură; df = 8,4; î = 6.

NII 5(9) D, SI, 1971
Oală, fragment perete, pastă aspră albă, pe pîntec brîu puternic dezvoltat în relief, ornat cu impresiuni rotunde; î = 3.

Fig. 147. **NII 6(1)** D, SI, 1970
Căniță, fragment, pastă fină cărămizie, slip brun mat; dg = 8; î = 2,8.
Histria, M. Coja, SCIVA, 25, 1974, 1, fig. 2/3, pl. I/4, p. 40 (sec. II e.n.).

NII 6(2) A, SIV, 1970
Căniță, fragment fund, pastă cărămizie; df = 3,5; dmax = 5.

NII 7(1) D, SIIa, 1972
Capac, fragment pastă alb-gălbuie; d = 14; î = 4,5.

NII 9(1) D, SIa, 1971
Opaiț, fragment, pastă alb-gălbuie, urme de slip brun-gălbui lucios;
Iconomu, p. 14; fig. 24—26 (sf. sec. I e.n. — încep. sec. II e.n.); proveniență italică.

NII 9(2) D, SIa, 1971
Opaiț, fragment, pastă cărămizie, slip roșu aprins, mat. Perlzweig, nr. 75, (mijl. sec. I e.n.); T. Szentléleky, nr. 143a, p. 101 (mijl. sec. I e.n.).

Fig. 148. **NII 10(1)** D, SIa, 1970
Statuetă, fragment, teracotă, reprezentînd un cap de efeb; fața este turtită înainte de ardere; imită exemplare cu execuție mai bună: *Catalogue des figurines grecques de terrecuite*, Constantinopol, 1908, pl. VII/7, nr. 2 215 și *Myrina*, II, pl. 224/h, nr. 1 588.

Fig. 147. **NII 10(2)** D, SI, 1972
Cuțit de fier, fragment; L = 18,5; lmax = 3,2; gr = 0,5.

Fig. 149. **NIII 1(1)** D, SIIa, 1972
Oală, fragment de buză, lucrată cu mîna; pastă relativ fină, cenușie, incizii oblice pe buză; dg = 20; î = 2;
Analogie la Moigrad, Crișan, pl. LXXIV/1.

NIII 1(2) A, SIV, 1970
Oală întreagă, lucrată cu mîna; pastă brună-cenușie, puțin zgrunțuroasă; dg = 14; dmax = 19; df = 8,5; î = 17.

NIII 1(3) A, SV, 1970
Oală, fragment, lucrată cu mîna; pastă poroasă cu nisip, cenușie, alveole pe buză în exterior; dg = 18; î = 11.

Fig. 149 și 150. **NIII 1(4)** D, SIIa, 1972
Oală, fragment de buză, lucrată cu mîna; pastă aspră bine aleasă, asemănătoare celei „ciment" romane, roșie-brună; alveole pe buză; dg = 15; î = 5.

NIII 1(5) D, SIIa, 1972
Oală, fragment de buză, lucrată cu mîna; pastă cu scoici și pietricele de calcar, gri; buza răsfrîntă cu impresiuni alveolare făcute cu un instrument ascuțit; dg = 15; î = 5.

NIII 1(6) D, SIIa, 1971
Oală, fragment de buză, lucrată cu mîna; pastă foarte bine aleasă, cu scoici și cioburi pisate, cenușie; sub buză este aplicată o porțiune scurtă de brîu alveolar; dg = 18; î = 7.

Fig. 149. **NIII 1(7)** D, SIIa, 1972
Oală, fragment de buză, lucrată cu mîna; pastă cenușie-negricioasă, decor alveolar, fin, pe buză și pe umăr; dg = 12; dmax = 16; î = 6.

NIII 1(8) D, SIIa, 1972
Oală, fragment de buză, lucrată cu mîna; pastă bine lucrată, cu cioburi și scoici, cenușie-neagră; pe buză impresiuni cu un instrument rotund; dg = 11; î = 4.

NIII 1(9) A, SIII, 1969
Oală fragment de buză, lucrată cu mîna; pastă cenușie, slip cenușiu lustruit (mai multe

www.cimec.ro

exemplare aceeaşi pastă, fragmente atipice); dg = 35; î = 6.

NIII 1(10) D, SIIa, 1972
Strachină, fragment, lucrată cu mîna; pastă cu scoici şi pietricele, cenuşie, în exterior slip gros, fin, negru; buza cu proeminenţe; î = 4,5

Fig. 149. **NIII 1(11)** D, SIIa, 1972
Tipsie fragment, lucrată cu mîna (mai multe exemplare); pastă poroasă, neagră; df = 12; dg = 15; î = 5.

NIII 2(1) D, SIIa, 1972
Strachină, TS, fragment, pastă bej-cărămizie, angobă roşie închis, lucioasă; dg = 24; î = 2,5; Waagé, pl. XII/18, TS occidentală.

NIII 2(2) D, SIIa, 1971
Strachină, TS, fragment, pastă făinoasă, cărămizie, angobă cărămizie, striuri fine sub buză în interior şi exterior; dg = 24; î = 4,5; Knipowitsch, pl. I/1 a; proveniență micro-asiatică.

NIII 2(3) D, SII, 1972
Strachină, fragment, pastă fină gălbuie, slip portocaliu, mat; decor în barbotină pe buză; dg = 13; î = 2,5;
Knipowitsch, pl. II/23 (sec. I e.n.); Robinson, G.61) (sec. I — II e.n.).

Fig. 150. **NIII 2(4)** D, SVII, 1973
Strachină, TS, două fragmente de perete, ornate cu semiove şi cerbi; pastă bej, angobă roşie strălucitoare;
Karnitsch, pl. XXVI/9, Domitian — Traian.

NIII 2(5) D, SIIa, 1972
Strachină, fragment, formă Drag. 39, pastă bej, firnis brun-roşcat, mat; ornament de puncte şi cercuri concentrice; frunze stilizate. *Apulum*, inv. 5 963 (a doua jum. a sec. II şi începp. sec. III e.n.) (informaţie Dan Isac).

NIII 2(6) D, SVII, 1973
Castron, TS, fragmente de la mai multe exemplare, pastă portocalie, angobă cărămizie puţin lucioasă, decor cu barbotină.

NIII 2(7) D, SI, 1973
Castron, TS, fragmente, pastă bej, slip roşu lucios, decor cu rozete de dimensiuni variate. H. Ricken, Ch. Fischer, *op. cit.*, sec. II e.n.

NIII 2(8) D, SIIa, 1972
Strachină, fragment fund; pastă aspră roşie cu angobă roşie de proastă calitate în interior; df = 11;
La *Dinogetia*, Gh. Ştefan, SCIV, 9, 1958, 1, p. 61 fig. 7/1—2 (sec. II. e.n.).

Fig. 149. **NIII 2(9)** D, SIIa, 1972
Strachină, fragmente de la mai multe exemplare, pastă fină, bej sau cărămizie, slip cărămiziu sau brun-roşcat; dg variază între 12 şi 16. Formă Drag. 32.

NIII 2(10) D, SIIa, 1972
Strachină, fragment, pastă roşie, angobă roşie sau roşie-gălbuie; dg = 20; î = 2,5.
Robinson, F 34.

NIII 2(11) A—B, SI *(naos)*, 1972
(şi D, SIIa, 1971)
Strachină fragmentară (mai multe exemplare); pastă bej sau cărămizie, slip bej deschis; decor cu impresiuni alveolare pe buză; dg = 14 — 16.

Fig. 151. **NIII 2(12)** D, SIIa, 1972
Strachină-castron, nenumărate fragmente, *passim;* pastă făinoasă, fină sau aspră, slip brun, negru sau portocaliu; decor format din impresiuni prelungi, oblice (la unele exemplare) pe umăr; dg = 16 — 20;
Sirmium II, pl. XX/71, nr. 7a, tip de *sigillata chiara*.

NIII 2(13) D, SIIa, 1972
Castron bitronconic, fragment; pastă aspră cenuşie; dg = 22; î = 5.
Sirmium II, pl. XXII/75, nr. 2.

NIII 2(14) A, SIV, 1970
Castron bitronconic, întreg; pastă brună-cenuşie cu slip roşu, formă Drag. 44; dg = 14; df = 4,3; î = 8;
Robinson, K 51 (mijl. sec. III e.n.).

Fig. 149. **NIII 2(15)** A, SIV, 1971
Castron, fragment; pastă roşie-cărămizie; dg = 20; î = 7.

Fig. 151. **NIII 2(16)** D, SIIa, 1972
Castron, fragmentar; exemplare numeroase, pastă aspră alb-gălbuie, slip bej-brun; dg = 24; î = 6;
Sirmium II, pl. XXIII/76, nr. 1.

Fig. 150 şi 151. **NIII 2(17)** D, SIIa, 1973
Castron, fragment; pastă aspră albă-bej, arsă secundar; dg = 24; î = 6.
Sirmium II, pl. XXII/75, nr. 12—13.

Fig. 151. **NIII 2(18)** A, SIV, 1970
Strachină, întreagă; pastă cărămizie, parţial acoperită cu slip roşu; dg = 18; df = 15; î = 3,5;
Sirmium II; pl. XXI/72, nr. 3 (sec. III e.n.).

NIII 2(19) A, SIV, 1971
Strachină, fragment buză; pastă aspră gălbuie.

Fig. 150. **NIII 2(20)** A—B, SI *(exonarthex)*, 1973
Strachină, fragment; buză ca cele anterioare, ornată însă cu incizii oblice pe margine;
Sirmium II, XXI/73, nr. 1 (sec. III e.n.).

Fig. 151. **NIII 2(21)** D, SIa, 1972
Strachină, fragment (mai multe exemplare); pastă cărămizie, slip roşu sau brun roşcat; dg = 25 — 26; î = 3,5;
Înrudit cu *Sirmium III*, pl. XV/8, imitaţie, după *sigillata chiara*.

NIII 2(22) D, SIIa, 1972
Castron-urnă, fragment buză; pastă fină cărămizie-roşie; dg = 25; î = 6,5.

NIII 2(23) D, SIIa, 1972
Castron, fragment fund; pastă fină cărămizie, slip roşu, palid în interior; df = 7,5; î = 2.

NIII 2(24) D, SIIa, 1972
Castron, fragment fund; pastă făinoasă roz-gălbuie, slip cărămiziu intens în interior şi parţial în exterior; df = 6; î = 3;
Holwerda, pl. III/375, la *Olbia;* imită ceramica pergamiană.

NIII 2(25) A, SIV, 1971
Castron, fragment fund; pastă cărămizie; df = 4; î = 3.

NIII 3(1) D, SIIa, 1972;
Amforă, fragment gît; pastă fină, cărămizie; toarta imediat sub buză, pe umăr; dg = 16;

www.cimec.ro

dmax = 22; ł = 14; Popilian, Dacia 18, pl. I/2 (sf. sec. II e.n.).

Fig. 152 **NIII 3(2)** D, SIIa, 1971
Amforă, fragment; variantă a tipului anterior, pastă fină alb-gălbuie; dg = 15 (sf. sec. II — începp. sec.III).

NIII 3(3) D, SIIa, 1971
Amforă, fragment gît; pastă aspră, cărămizie; dg = 14; ł = 10;
Zeest, pl. XXXII/77 (sec. II — III e.n.); Popilian, *op. cit.*, pl. II/1—2.

NIII 3(4) D, SI, 1973
Amforă, fragment buză; pastă aspră, roşie închisă; urma unei torţi masive imediat sub buză; dg = 18; ł = 7;
Zeest, pl. XXXI/75 a (sec. II — III).

NIII 3(5) D, SIIa, 1971
Amforă, fragment buză; pastă fină cărămizie, slip propriu; dg = 14; ł = 4.

NIII 3(6) D, SVII, 1973
Amforă, fragment fund; pastă aspră cărămizie; dmax = 7,3; df = 3,8; ł = 14,5;
Cf. Dressel, nr. 17.

Fig. 151. **NIII 3(7)** D, SIIa, 1972
Amforă, fragment fund; pastă aspră cărămizie, slip alb-gălbui; df—4,7;
Zeest, pl. XXXVII/93, p. 117 (sec. II — III e.n.).

Fig. 152. **NIII 3(8)** D, SIIa, 1971
Amforă, fragment fund; pastă aspră cărămizie, gri în spărtură; df = 10; ł. piciorului = 4,3; ł. totală = 6.

NIII 4(1) D, SIIa, 1972
Urcior, fragment; pastă fină, aspră în spărtură, cărămizie, slip roşu intens; dg = 2,5; dmax = 11; ł = 7;
Gose, 374 (sec. I — II); M. Coja, SCIVA, 1974, 1, pl. I/1 (sec. II — III);

Fig. 152 şi 154. **NIII 4(2)** D, SIIa, 1971
Urcior, fragment buză; pastă făinoasă bej, slip brun-roşcat; dg = 6; ł = 3,5.

NIII 4(3) D, SIIa, 1972
Urcior, fragment buză; pastă bej-cărămizie, slip roşu; dg = 7; ł = 3.

NIII 4(4) A, SIII, 1969
Urcior, fragment fund; pastă cărămizie; df = 9; dmax = 30; ł = 20.

Fig. 152. **NIII 4(5)** A, SIV, 1971
Urcior, fragment fund; pastă fină cărămizie, arsă secundar; df = 6; dmax = 15; ł = 12.

NIII 4(6) D, SIIa, 1972
Urcior, fragment fund; pastă fină brună-cărămizie; df = 3,5; dmax = 8;
Cristeşti, D. Popescu, fig. 114/4.

NIII 5(1) D, SIIa, 1972
Oală, fragment buză; pastă aspră gri, slip propriu; dg = 16; ł = 5.
Sirmium II, pl. XXVI/81, nr. 3.

NIII 5(2) D, SIIa, 1972
Oală, fragment buză; pastă zgrunţuroasă, brună-roşcată; dg = 16; ł = 6.

NIII 5(3) D, SIIa, 1972
Oală întregibilă; pastă zgrunţuroasă gri, arsă secundar; dg = 18; df = 8; dmax = 18, ł = 9,5.

NIII 5(4) D, SIIa, 1972
Oală fragmentară; pastă zgrunţuroasă, brună-roşcată; dg = 16; ł = 9;
Cristeşti, D. Popescu, fig. 113/3.

NIII 5(5) A, SIV, 1971
Oală fragmentară; pastă cu nisip, brună-cenuşie; dg = 15; ł = 7.

Fig. 154. **NIII 5(6)** A—B, SI (naos), 1973
Oală, pastă aspră roşie, slip roşu; dg cca 18; ł = 4;
Cristeşti, D. Popescu, fig. 114/3.

Fig. 152. **NIII 5(7)** D, SI, 1973
Oală de mari dimensiuni, fragment; pastă zgrunţuroasă, brună-roşcată; dg = 18; ł = 4.

NIII 5(8) D, SII, 1971
Oală, cu urma unei torţi, pe umăr; pastă fină cărămizie, slip cărămiziu; pe umăr decor incizat cu val; dg = 14;
D. Popescu, fig. 108/11.

NIII 5(9) D, SIIa, 1972
Oală, fragment fund; pastă fină, gri deschis; df = 10; D. Popescu, fig. 110/3.

NIII 6(1) D, SIIa, 1972
Căniţă din pastă fină, bej, roşcată; dg = 10; ł = 4.

NIII 7(1) D, SIIa, 1972
Capac fragmentar; pastă zgrunţuroasă, albă-gălbuie, ardere secundară; dmax = 10.

Fig. 153 şi 154. **NIII 9(1)** A, SIII, 1969
Opaiţ fragmentar; pastă cenuşie, ştampilă în relief: IANVARI; L = 9; l = 6; ł = 3;
C. Iconomu, tip XII (sec. I — II); T. Szentléleky, nr. 125—133.

NIII 9(2) D, SIA, 1971
Opaiţ fragmentar, *rostrum* în formă de inimă; pastă fină roşie; ornament floral pe disc; L = 7; l = 6; ł = 3;
Iconomu, tip XX, nr. 550 (sec. II — III e.n.).

NIII 9(3) A, SIV, 1970
Opaiţ, pastă brună-roşcată; pe disc un cocoş în relief, foarte răspîndit în Dobrogea; L = 8; l = 6; ł = 4;
Iconomu, tip XX, 34; T. Szentléleky, nr. 184—185 (sec. II — III e.n.).

NIII 9(4) A, SIII, 1969
Opaiţ, pastă brună-roşcată, pe disc reprezentat un *kantharos*; L = 8,3; l = 6; ł = 5;
Iconomu, tip XX; L. Bernhard, nr. 300.

Fig. 153. **NIII 9(5)** D, SIIa, 1972
Opaiţ fragmentar; pastă bej, angobă mată roşie intens; toarta lamelară ornată cu o rozetă; L = 4,5; ł = 5.

Fig. 153 şi 154. **NIII 9(6)** A, SV, 1971
Opaiţ din fier, fragmentar; L = 11,2; l = 8; ł = 5;
Gilău (jud. Cluj), castrul roman, faza „de piatră", piesă aproape identică, întreagă (informaţie Dan Isac).

Fig. 154. **NIII 10(1a, b)** D, SIX, 1974
Statuetă *terra cotta*, două fragmente poate de la piese diferite; *1a*, fragment din bustul zeiţei Diana; ł = 7.

www.cimec.ro

Fig. 153 și 154. **NIII 10(2)** A, SIV, 1970
Bol de sticlă incoloră, ornat cu incizii circulare și liniare și impresiuni rotunde; dg = 6; î = 4,5;
După M. Bucovală, este singurul exemplar de acest tip pe teritoriul României; analogii la Günter Rau, în Acta Praehistorica et Archaeologica, 3, Berlin, 1972, pl. 181, fig. 77/4 și p. 182.

Fig. 154. **NIII 10(3)** A, SIV, 1970
Vas din sticlă incoloră, fragment; decor asemănător precedentului.

NIII 10(4) A, SIV, 1970
Vas de sticlă incoloră, fragment de fund; df = 5.

NIII 10(5) D, SI, 1970
Mărgea de sticlă albastră, închisă, în formă de butoiaș; d = 1,4; î = 1.

NIII 10(6) D, SIIa, 1972
Mărgea de sticlă albastră închisă, de formă bitronconică; d = 0,8; î = 0,5.

NIII 10(7) D, SIIa, 1971
Mărgea sau fusaiolă de sticlă, culoare gri-cenușie transparentă; d = 3,3; î = 1,8.

NIII 10(8) D, SIIa, 1972
Inel de sticlă neagră, fragment; d = 2,5.

NIII 10(9) D, SIIa, 1971
Mărgea din pastă albă-verzuie, mată, în formă de cantalup; d = 1,7; î = 1,3.
Intercisa II, p. 442, fig. 94/47 (sec. II—III e.n.).

Fig. 155. **NIII 10(10)** A, SV, 1971
Unealtă mică (navetă?) din lut ars (modelată și arsă, nu tăiată din cărămidă); L = 8,5; l = 2.

NIII 10(11) A, SV, 1971
Ac de păr din os cu cerculețe incizate sub capătul rotunjit; L = 7,5.

NIII 10(12) A— BSI, (bazilica „simplă"), 1972
Plăcuță de gresie; 12 × 7 × 1.

NIII 10(13) D, T22, 1974
Vîrf de *pilum* din fier, pătrat în secțiune; L = 5; l = 0,5.

NIII 10(14) A, SIV, 1970
Unealtă de fier (armă?) încovoiată; L = 36.
Sirmium II, pl. XIV/55.

NIII 10(15) A, SV, 1971
Cosor de fier; L = 12.

NIII 10(16) A, SIII, 1969
Verigă de bronz (inel ?); d = 2,3.

NIII 10(17) A, SV, 1971
Cercel de bronz, fragment; L = 2,3.

NIII 10(18) A, SIII, 1969
Aplică decorativă de bronz; L = 4; l = 4,7; gr = 0,3.

NIII 10(19) A, SIVa, 1970
Ac de bronz; L = 9.

NIII 10(20) A, SVbis, 1971
Cheie de bronz; L = 3,7.

NIII 10(21) A, SV, 1971
Obiect de bronz (toartă?); L = 4,5.

NIII 10(22) A, SV, 1971
Toartă de bronz încovoiată reprezentînd un cap de cal.

Fig. 156. **NIVA 2(1)** D, SI, 1973
Strachină TS, fragment; pastă bej, angobă roșie intensă; dg = 18; î = 1,9;
Waagé, Hesperia II, 1, pl. IX, nr. 169 (mijl. sec. III — mijl. sec. IV. en.).

NIVA 2(2) D, SI, 1973
Strachină cu toartă, fragment; pastă bej fină, slip portocaliu, mat în interior; dg = 20; î = 3,2.

NIVA 2(3) D, SI, 1972
Strachină bitronconică, fragment, pastă aspră bej, slip brun-roșcat; dg = 18; î = 5,5;
Waagé, Hesperia II, 1, pl. X, 244, tip. D (sec. II — IV e.n.).

NIVA 2(4) D, SI, 1971
Castron, fragment, exemplare numeroase; pastă fină bej, slip portocaliu pînă la brun-roșcat, ornat cu impresiuni sub diametrul maxim; dg variază între 20—26; î = 4;
Waagé, Hesperia II, 1, pl. X, nr. 274 (sec. II — IV e.n.).

NIVA 2(5) D, SI, 1973
Castron, fragment; pastă aspră cărămizie, slip mat cărămiziu; dg = 18; î = 4.

NIVA 2(6) A, SIV, 1970
Cupă, fragment pastă albă-gălbuie cu nisip; dg = 13; î = 5,5;
O. Brukner, pl. II/8 (sec. I—III).

NIVA 2(7) D, SI, 1973
Strachină, fragment (mai multe exemplare); pastă fină făinoasă, gălbuie, slip roșu mat în interior și pe buză; dg = 20; î = 3,4;
Waagé, pl. XI/931, tip D (sec. II — IV e.n.), *Sirmium* II, pl. XXII/75, nr. 6.

NIVA 2(8) D, SI, 1971
Castron-„urnă", fragment; pastă fină, bej, slip brun-roșcat; decor cu dăltiță pe pîntec; dg = 13; î = 5,5;
E. Bonis, pl. XIII/8, mormîntul 45.

NIVA 2(9) D, SIIa, 1972
Castron, fragment; pastă-ciment, brună-roșcată; dg = 18; î = 3,4.

Fig. 156 și 157. **NIVA 3(1)** D, SI, 1971
Amforă, fragment; pastă cărămizie deschisă, slip alb-gălbui; dg = 14; î = 9;
Kilo, 48, pl. XI/2 (pînă la 328 e.n.).

Fig. 156. **NIVA 5(1)** D, SI, 1971
Oală, fragment; pastă fină gri; dg = 16; î = 6.

NIVA 5(2) D, SI, 1971
Oală fragmentară cu două torți; pastă fină, roșie; coaste sub buză; toartă lată de 3,7; dg = 20; î = 8.

NIVA 5(3) D, SI, 1971
Castron, fragment; pastă fină, roșie; dg = 14; î = 6.

NIVA 7(1) A, SIV, 1971
Capac-amforă, pastă aspră, galbenă-cărămizie; d = 9; î = 3,2.

Fig. 156 și 157. **NIVA 9(1)** D, SI, 1970
Opaiț de bronz; L = 9,5; l = 4,6; î = 2,5;
T. Szentléleky, p. 141, pl. VIII/101 (sf. sec. I e.n.).

www.cimec.ro

Fig. 158. **NIVB 1(1)** D, SI, 1970
Ceaşcă „dacică", fragmentară, lucrată cu mîna; pastă poroasă cenuşie; impresiuni alveolare pe buză, în exterior; dg = 14; î = 4,5.

NIVB 1(2) D, SI, 1970
Oală fragmentară; pastă fină neagră decor lustruit; df = 9,5; dmax = 19; î = 12.

NIVB 1(3) D, SIIa, 1972
Fragment ceramic din pastă cenuşie, fină, cu decor lustruit în dungi verticale şi oblice; ar putea proveni dintr-un urcior; î = 5,5.

NIVB 2(1) D, SIIa, 1971
Strachină, fragment, pastă aspră cărămizie, decor zimţat, în trei registre, pe faţa exterioară a buzei; dg = 24; î = 2,5;
Keller, p. 116, fig. 31/11.

NIVB 2(2) D, SIIa, 1971
Strachină, fragment; pastă fină bej, slip roşu intens, mat; dg = 24; î = 3,4.

NIVB 2(3) D, SI, 1970
Strachină, fragment; pastă fină bej, slip brun-roşcat; dg = 24; î = 3,5.

NIVB 2(4) D, SI, 1972
Castron, fragment; pastă cu mica măruntă, roşie; dg = 16; î = 4,5;
Keller, p. 116 — 117, fig. 31/6, terrină (sec. IV e.n.).

NIVB 2(5) D, SI, 1970
Strachină, fragment; pastă aspră gălbuie, slip cărămiziu; dg = 22; î = 3,8.

NIVB 2(6) D, SIIa, 1972
Strachină, fragment; pastă fină bej, slip brun; dg = 16; î = 2,5;
Hayes, forma 63, p. 109 (sec. IV — V e.n.).

NIVB 2(7) D, SI, 1971
Cupă fragmentară; pastă-ciment, cenuşie; dg = 20; î = 4,7.

NIVB 2(8) D, SIa, 1970
Castron, fragment; pastă bej, slip de slabă calitate, brun-roşu, dg = 24; î = 6,5;
I. Barnea, SCIV, 20, 1969, 2, p. 269 (sec. IV — VI e.n.).

NIVB 2(9) D, SIa, 1970
Strachină, fragment; pastă fină roşie, slip de slabă calitate, roşu; dg = 26; î = 3,5;
Hayes, p. 410, fig. 93/2 (sf. sec. IV e.n.).

NIVB 3(1) D, SI, 1971
Amforă, fragment gură, pastă aspră cărămizie cu slip alb-gălbui; dg = 14; î = 6; toarta lată de 6,5;
Klio, 48, pl. XI/2 (pînă în anul 324 e.n.).

NIVB 3(2) A, SV, 1970
Amforă, fragment din gît cu toartă, pastă aspră cu nisip şi mică, cărămizie, striuri orizontale înguste de sub toartă (există numeroase fragmente cu acelaşi decor, caracteristic acestui nivel); î = 9.

NIVB 4(1) D, SI, 1970
Urcior, fragment din buză, pastă gălbuie, slip brun; dg = 14; î = 5.

NIVB 4(2) D, SI, 1970
Urcior, fragment din buză, pastă bej, fină, slip brun; dg = 8; î = 3,2;
Klio, 48, pl. XVII/81, p. 289 (după anul 370 e.n.).

NIVB 4(3) D, SIIa, 1971
Urcior, fragment din gît, pastă roşie cu slip gros roşu; dg = 12; î = 4,6.
Klio, 48, pl. XVII/86 (pînă la anul 324 e.n.).

NIVB 5(1) A, SV, 1970
Oală, fragment din buză şi toartă, pastă albă-gălbuie cu nisip; dg = 16; î = 4.

NIVB 5(2) A, SV, 1970
Oală, fragment din buză, pastă albă-gălbuie; dg = 16.

NIVB 10(1) A, SI, 1968
Fibulă de bronz;
Keller, tip 1 (sec. IV e.n.); Kovrig, grupa 13, pl. XXII/5—8 (sec. IV e.n.).

Fig. 159. **NIVB 10(2)** A, SV, 1971
Ac de cusut din os; L = 10.

NIVB 10(3) D, SIIa, 1973
Fusaiolă din plumb, tronconică, cu decor cu puncte şi cerculeţe pe baza conului, dispuse în jurul orificiului; d = 2,5; î = 1,1.

NIVB 10(4) A, SIV, 1970
Cosor din fier; î = 20; l max = 4,5.

NIVB 10(5) A, SV, 1971
Ciocănel din fier cu capetele ascuţite; L = 10; l = 2.

NIVB 10(6) A, SIII, 1969
Ivăr din fier; L = 10; l max = 4.

NIVB 10(7) A, SIV, 1970
Verigă din bronz.

NIVB 10(8) A, SV, 1971
Vîrf de săgeată trilobată din fier; analogie la Sadoveţ, I. Welkov, *Sadovetz*, pl. XIX/1.

Fig. 161. **NV 2(1)** A, SI, 1968
Strachină, fragment de fund; ştampilat în interior cu o cruce creştină cu contur dublu şi două capete umane; pastă roşcată-portocalie; centrul fundului este bombat în interior; df = 9;
Probabil înrudit (după tipul de cruce) cu Hayes, p. 365, grupa III, 71, fig. 79 d.

NV 2(2) A—B, SI (*naos*), 1974
Strachină, fragment fund; ştampilă în formă de cruce creştină cu contur dublu;
Hayes, p. 367, grupa III, 71, fig. 79 f. (sec. V — VI timpuriu).

Fig. 160 şi 161. **NV 2(3)** D, T22, 1970
Strachină, fragment fund; în centru, în interior, ştampilă o cruce creştină cu contur dublu; df = 13;
Hayes, p. 365 — 367, nr. 71, c—d (sec. V — VI e.n.).

Fig. 161 **NV 2(4)** B—C, SXII, 1975
Strachină, fragment fund cu cruce creştină cu dublu contur ştampilată în centru.

NV 2(5) B—C, SIX, 1975
Strachină, fragment fund; decor ştampilat cu iepuraşi; df = 10—12;
Hayes, p. 357, 35 t, grupa II—III (sf. sec. V e.n.).

NV 2(6) A—B, SI (*naos*), 1974
Strachină, fragment fund; decor ştampilat cu crin;
Hayes, p. 353, grupa II—III, fig. 73/12 n (sec. V — VI e.n.).

www.cimec.ro

Fig. 161. **NV 2(7)** A—B, SI *(naos)*, 1972
Strachină, fragment fund; decor ştampilat cu rozete şi palmete;
Hayes, p. 349—351, fig. 72/3 c, pl. XXI/1 (sec. IV — V e.n.).

NV 2(8) A—B, SI *(naos)*, 1973
Strachină, fragment fund; decor, cu rămurele de brad stilizate dispuse în stea, în centru.

NV 2(9) A—B, SI *(naos)*, 1972
Strachină, fragment; aceeaşi pastă roşie-portocalie ca la cele de mai sus; decor în registre circulare de incizii dispuse radiar.

NV 2(10) B—C, SVIII—IX, 1974
Strachină, fragment fund; decor asemănător precedentei.

Fig. 160. **NV 2(11)** D, SII, 1971
Strachină, fragment buză; pastă cărămizie, slip roşu, decor cu incizii în trei registre orizontale pe buză, în exterior; dg = 22; î = 3.

Fig. 160 şi 161. **NV 2(12)** D, SII, 1973
Strachină fragmentară cu două torţi; pastă fină bej, slip mat brun-roşcat; dg = 34; î = 7;
Klio, 48, pl. XVII/104 (sec. V e.n.); Hayes, p. 389, tip. G (sec. V — VI e.n.).

Fig. 160. **NV 2(13)** A—B, SI (bazilica, „simplă"), 1971
Castron, fragment; pastă zgrunţuroasă bej-gălbuie; dg = 22; î = 3;
Hayes, p. 100, forma 59 (sec. V e.n.).

NV 2(14) A—B, SI, (bazilica „simplă"), 1974

Fig. 161. Castron, fragment asemănător precedentului; buza decorată cu val incizat.

Fig. 160. **NV 2(15)** A—B, SI (bazilica, „simplă"), 1972
Castron, fragment asemănător precedentului şi buza decorată cu alveole pe margine şi bandă în val, incizată; dg = 17.

NV 2(16) A—B, SI (criptă), 1972
Castron, fragment asemănător precedentului, pastă zgrunţuroasă cenuşie; dg = 22;
Hayes, p. 327—329, forma 2 B (sec. V e.n.).

NV 2(17) D, SI, 1970
Castron fragmentar, pastă cărămizie, slip roşu; dg = 27; î = 8.

NV 2(18) A—B, SVII, 1972
Strachină, fragment, pastă roşie-portocalie; dg = 27; î = 3,5;
Hayes, p. 343 — 345, fig. 71, forma 10, tip. A.

NV 2(19) D, SIV, 1972
Strachină, fragment, variantă a tipului anterior, pastă cărămizie; dg = 24; î = 4,5.

NV 2(20) A—B, SI *(naos)*, 1973
Strachină, fragment; pastă brună-deschisă, slip brun în interior.

NV 2(21) A—B, SI *(naos)*, 1972
Castron, fragment; pastă zgrunţuroasă, cu nisip, cenuşie-brună; î = 8.

NV 3 (1) D, SI, 1970
Amforă, fragment git; pastă roşie, slip bej-gălbui în exterior (exemplare numeroase); dg = 11; î = 6.
Klio, 48, pl. XIV/43 (anii 370 — 420 e.n.).

NV 3(2) D, SII, 1971
Amforă, fragment; pastă bej-gălbuie; dg = 11; î = 12;
Klio, 47, fig. 8, nr. 68 (sec. VI e.n.).

NV 3(3) D, SIX, 1974
Amforă, fragment git; pastă aspră brună-roşcată; dg = 13; î = 12.
Klio, 47, fig. 2 (sec. VI e.n.).

NV 3(4) D, SIII—IV, 1972
Amforă, fragment git; pastă aspră cu nisip şi cioburi pisate, bej, slip roz-gălbui; dg = 10; î = 7;
Klio, 47, pl. II, nr. 34 (sec. V e.n.).

Fig. 160 şi 164. **NV 3(5)** D, SV, 1974
Amforă, fragment buză; pastă de calitate inferioară, angobă grosolană, sub git urme de barbotină; dg = 10; î = 9;
C. Scorpan, Pontica 8, 1975, p. 268, tip. K, pl. I/5.

Fig. 160. **NV 3(6)** D, SIII, 1972
Amforă, fragment buză; pastă brună-negricioasă; dg = 14; î = 6.

Fig. 162. **NV 3(7)** D, SI, 1970
Amforetă, fragment; pastă aspră cărămizie, slip propriu; dg = 13,5; î = 13.

Fig. 164. **NV 3(8)** A—B, SII, 1971
Amforetă fragmentară; pastă aspră cenuşie; î = 10; SCIVA, 26, 1975, 2, p. 210, fig. 1/1 (a doua jum. a sec. VI e.n.).

NV 3(9) A—B, SI *(naos)*, 1972
Amforă fragmentară; pastă cărămizie; L = 53;
B. Böttger; pl. XIII/35 (sec. VI e.n.).

Fig. 162. **NV 3(10)** D, SII, 1971
Amforă, fragment fund; pastă bej-brună; df = 3; dmax = 12;
Klio, 48, pl. XV/50 (sec. VI e.n.).

NV 3(11) D, SV, 1972
Amforetă, fragment fund; pastă fină bej-cărămizie; df = 4,5; d. max. = 7,5; î = 6.

NV 4(1) D, SV, 1974
Urcior, fragment git; pastă fină, cărămizie; dg = 4,5; î = 5.

NV 4(2) D, SI, 1970
Urcior, fragment git; pastă cărămizie, caneluri orizontale pe git; dg = 7; î = 4,8;
Klio, 47, pl. III/66 (sec. VI e.n.).

NV 4(3) D, SIV, 1972
Urcior, fragment git; pastă aspră brună-negricioasă; dg = 6; î = 6.
C. Scorpan, Pontica, 8, 1975, pl. VII/5 (sec. VI e.n.) la *Dinogetia* şi *Sacidava*.

NV 4(4) D, SI, 1970
Urcior, fragment git; pastă aspră, brună buza dreaptă şi gîtul înalt, cu caneluri orizontale; dg = 6; î = 4.

Fig. 164. **NV 4(5)** A—B, SII, 1972
Urcioraş întreg; pastă galbenă-cărămizie cu nisip; caneluri orizontale pe pîntec; dg = 3,3; dmax = 4,5; df = 2,5; î = 8.

NV 4(6) A—B, SIX, 1974
Urcior, fragment perete; pastă nisipoasă bej-cărămizie, decor incizat în val şi două caneluri

www.cimec.ro

orizontale încadrînd un brîu de crestături mici, oblice; î. frag. = 4,5.

Fig. 162. **NV 5(1)** A—B, SVII, 1972
Oală, fragment buză; pastă nisipoasă, fină, bej; dg = 26; î = 4.

NV 5(2) A—B, SI—II, 1971
Oală, fragment buză; pastă nisipoasă cenuşie, bej la suprafaţă; dg = 20; î = 3.
B. Böttger, pl. XVIII/101 (sfîrşitul sec. V — sec. VI e.n.).

NV 5(3) A—B, SVII, 1972
Oală, fragment buză; pastă nisipoasă, brună-cărămizie; dg = 17,5; î = 2,6.

NV 5(4) A—B, SI (culoar-criptă), 1972
Oală, fragment buză; pastă cu nisip fin, gălbuie; dg = 11; î = 5.

NV 5(5) A—B, SVI, 1972
Oală, fragment buză; pastă cu nisip sticloasă, cenuşie; smalţ oliv de slabă calitate; dg = 12; î = 4.

NV 5(6) A—B, SI (criptă), 1972
Oală, fragment buză; pastă zgrunţuroasă, cenuşie; dg = 12; î = 5.

NV 5(7) A—B, SVI, 1972
Oală, fragment buză; pastă aspră, brună, neagră în spărtură; dg = 12; î = 7.

NV 5(8) A—B, SVIII, 1972
Oală, fragment buză; pastă zgrunţuroasă; brună-cenuşie, dg = 16; î = 3.

NV 5(9) A—B, SI (naos), 1972
Oală, fragment buză; pastă aspră, bej-gălbuie; dg = 16; î = 3,5.

NV 5(10) A—B, SII, 1971
Oală cu toartă, fragment; pastă aspră, cărămizie; dg = 15; î = 7.

NV 5(11) A—B, SI *(narthex)*, 1972
Oală, fragment buză; pastă aspră, galbenă-cenuşie; dg = 11; î = 4.

NV 5(12) A—B, SIV, 1972
Oală, fragment buză; pastă aspră, cărămizie; arsă secundar; dg = 13; î = 5.

NV 5(13) D, SII, 1973
Oală, fragment buză; pastă aspră, cenuşie negricioasă (numeroase exemplare cu sau fără torţi); d = 12; î = 6.

NV 5(14) A—B, SVIII, 1972
Oală, fragment buză cu toartă; pastă aspră, cărămizie (mai multe exemplare); dg = 17; î = 7.

NV 5(15) D, SV, 1974
Oală, fragment fund; pastă aspră brună-roşcată; dg = 6; î = 3.

Fig. 163. **NV 6(1)** D, SII, 1971
Căniţă, fragment buză; pastă fină, roşie, cu slip brun în exterior; dg = 8; î = 4.

Fig. 164. **NV 6(2)** D, SIV, 1972
Căniţă, fragment; pastă aspră, portocalie, în exterior, slip brun.

NV 6(3) A—B, SIII, 1972
Căniţă, fragment; pastă brună cărămizie; Klio, 47, fig. 26, nr. 302 (sec. V e.n.).

Fig. 163 şi 164. **NV 6(4)** D, SIII, 1972
Căniţă, fragment fund; pastă brună-roşcată; df = 5; dmax = 8.

Fig. 164. **NV 9(1)** A—B, SI (criptă), 1973
Opaiţ, pastă fină, cărămizie; L = 9; l = 6; T. Szentléleky, nr. 208 (sec. IV — V e.n.); Perlzweig, nr. 2 808 tip X, forma 2 (sec. V. e.n.).

NV 9(2) A, SI—II, 1969
Opaiţ, fragment disc; pastă fină portocalie; pe disc imprimate monede (cópii) de la Theodosius al II-lea; urma unei cruci către centrul discului;
Se aseamănă cu tipul de la *Apulum* (?), B. Mitrea, Dacia, 9—10, 1941 — 1944, p. 907 — 911, fig. 1; cf. şi D. Ivany, tip XII, p. 15 (sec. IV — V e.n.).

NV 9(3) A, SIV, 1970
Opaiţ, fragment; pastă cărămizie, slip brun-roşcat.

NV 9(4) D, SII, 1972
Opaiţ, fragment fund; pastă bej-roz;
Gomolka, pl. IV/42 (a doua jum. a sec. VI e.n.).

NV 9(5) A, SIV, 1970
Opaiţ, fragment toartă reprezentînd o figură umană; pastă nisipoasă-gălbuie;
Iconomu, tip. XXXIII, p. 147, nr. 768 (sec. VI e.n.).

NV 9(6) B—C, *passim* (Poarta de V), 1974
Opaiţ, fragment toartă reprezentînd o figură umană cu cruce pe frunte; pastă gălbuie;
Iconomu, tip XXXIII, p. 147, nr. 768 şi 775, ultimul provenind tot de la Adamclisi (sec. VI e.n.).

Fig. 163 şi 164. **NV 9(7)** D, SX, 1973
Opaiţ, fragment toartă cruciformă; pastă aspră cărămizie.

Fig. 163. **NV 10(1)** D, SI, 1970
Ac de păr din os; L = 4.

NV 10(2) D, SIa, 1970
Obiect din os ornat cu cerculeţe concentrice; î = 4; gr = 0,5;
A. Petre, Materiale 8, 1962, p. 582, fig. 20—21.

NV 10(3) D, SV, 1972
Obiect din os, fragment; decorat cu incizii orizontale şi în zigzag; d = 2,6; î = 2.

Fig. 165. **NV 10(4)** A, SIV, 1970
Pieptene bilateral din os, cu nituri din fier fragment;
A. Petre, Materiale, 8, p. 582, fig. 18/5 (sec. VI e.n.).

NV 10(5) A, SIVa, 1970
Ac de cusut din os *(passim*, mai multe exemplare fragmentare); L = 10,5.

NV 10(6) A, SIV, 1970
Pahar din sticlă incoloră, fragment buză, decor liniar albastru.

NV 10(7) A, SV, 1970
Pahar sticlă, fragment cu tortiţă; culoare verzuie *(passim*, mai multe exemplare).

www.cimec.ro

Fig. 165. **NV 10(8—9)** A, SIV, 1970
Opaiţ (candelă) din sticlă (fragmente de la exemplare numeroase, aici şi *passim)* verzuie; dmax = 6; î = 5,5 dmax = 4,5; î = 7 ş.a.; J. Philippe, *Le monde byzantin dans l'histoire de la verrerie*, Bologna, 1970, p. 65, fig. 31/5 (?); D. B. Harden, în The Archaeological Journal, CXXVIII, p. 80, fig. 2 sau p. 113, pl. V (sec. V — VII e.n.).

NV 10(10) A, SI, 1968
Cupă din sticlă, fragment fund.

NV 10(11—12) A, SV, 1970
Pahar de sticlă incoloră sau verzuie cu picior înalt; s-a păstrat numai partea inferioară (foarte numeroase fragmente, aici şi *passim).*

NV 10(13) A, SI, 1968
Guttium din sticlă verzuie, fragment.

NV 10(14) A, SIV, 1970
Mărgea acoperită cu smalţ brun.

NV 10(15) A, SIV, 1970
Mărgea sticlă roşcată cu albastru

NV 10(16) A, SIV, 1970
Mărgea sticlă albastră cu alveole pe cele patru feţe

NV 10(17) A, SVII, 1972
Mărgea de sticlă portocalie.

NV 10(18) A, SIV, 1970
Mărgea de sticlă neagră cu pete albe.

NV 10(19) A, SIX, 1974
Mărgea de sticlă albastră.

NV 10(20) B—C, SXI, 1975
Fibulă de bronz; L = 5.
M. Zgîbea, *Cercetări arheologice în Bucureşti*, 1962, p. 379, pl. II/1.

NV 10(21) A, SVI, 1971
Ac de păr din bronz; L = 6,5.

NV 10(22) *passim*
Cataramă tip „Sucidava", fragment; L = 2; l = 2;
A. Petre, Materiale, 8, 1962, p. 579 — 580, fig. 16/2.

NV 10(23) A, SIX, 1973
Ac din bronz pentru undiţă.

NV 10(24) A, SIV, 1970
Clopoţel din bronz; î = 8; dmax = 5.

NV 10(25) A, SIII—IV, 1970
Clopoţel din bronz; î = 2,5; dmax = 2,5.

NV 10(26) A, SVIII, 1973
Ramă din plumb pentru oglindă mică circulară, decorată cu motiv vegetal; d = 4;
D. Tudor, Dacia, 11—12, 1945 — 1947, p. 247 — 248, nr. 6, fig. 6.

NV 10(27) A, SI, 1968
Cîrlig cu lanţ din bronz;
Ibidem, p. 193, nr. 36, p. 189 fig. 35/3 (lanţ pentru opaiţe, sec. VI e.n.).

NV 10(28) *passim*
Cheie de bronz; L = 3,5.

NV 10(29) A, SII—III, 1970
Cheie din bronz; l = 4.

NV 10(30) A, SII, 1969
Aplică din bronz, conică, cu tortiţă în partea inferioară; d = 3,5.

Fig. 166. **NV 10(31)** A, SIV, 1970
Vîrf de săgeată din fier; L = 6,5.

NV 10(32) A, SV, 1970
Vîrf de săgeată din fier; L = 8;
Klio, 47, p. 353, pl. XXIII/371.

NV 10(33) A, SIII, 1969
Vîrf de *pilum* din fier; L = 7,5.

NV 10(34) A, SV bis, 1971
Căpăcel din bronz; d = 6,3.

NV 10(35) A, SIII, 1969
Unealtă de fier (seceră?), fragmentară; L = 21; l = 7,5.

NV 10(36) A, SI—II, 1969
Pilum din fier; L = 23,5; l = 3.

NV 10(37) A, SIII, 1969
Cheie din fier; L = 6,5.

NV 10(38) A, SIV, 1970
Ivăr din fier; L = 15.

NV 10(39) A—B, SVIII, 1972
Cui din fier; nenumărate exemplare în toate sectoarele.

NV 10(40) A, SIII, 1969
Mortarium din marmură; dmax = 28; df = 12,5; î = 13.

Fig. 167. **NVIA 2(1)** D, SI, 1970
Strachină, fragment buză; pastă cărămizie cu slip roşu; dg = 26; î = 4.
Hayes, p. 343, forma 10 A, fig. 71/6 (sec. VI tîrziu — VII e.n.).

NVIA 2(2) D, SVI, 1972
Strachină, fragment buză; pastă bej, slip roşcat; dg = 32; î = 4.
Hayes, p. 400, fig. 89 b (sec. VII e.n.).

NVIA 2(3) D, SII, 1971
Strachină, fragment buză; pastă fină bej-cărămizie, slip brun-roşcat; dg = 26; î = 4,5.
Hayes, p. 157, forma 102, fig. 28/2 (sec. VI — VII e.n.).

NVIA 2(4) D, SIV, 1972
Strachină, fragment buză; pastă fină gălbuie, slip roşu-brun; dg = 22; î = 3;
Hayes, p. 157, forma 102 (sec. VI tîrziu).

NVIA 2(5) D, SIII—IV, 1973
Strachină, fragment buză; pastă cenuşie, slip brun-negricios; dg = 24; î = 4,5.

NVIA 2(6) D, SII—III, 1973
Strachină, fragment buză; pastă fină roşie, slip propriu; dg = 18; î = 2;
Hayes, p. 335, fig. 69/23, sec. V — VI e.n., Robinson, pl. 71, M. 350, (sf. sec. VI e.n.).

NVIA 2(7) D, SII, 1972
Castron, fragment fund; pastă aspră, bej-brună; df = 11; î = 4.

NVIA 2(8) D, SV, 1973
Strachină, fragment fund; pastă bej, slip cărămiziu; df = 9; î = 2.

Fig. 167 şi 170. **NVIA 3(1)** D, SII—III, 1973
Amforă, fragment gît, pastă aspră bej, slip alb pe gît, litera Φ dintr-o inscripţie cu vopsea roşie; dg = 9; î = 11;
G. Kuzmanov, Arheologia, pl. I, tip. XVIII (sec. VI e.n.).

www.cimec.ro

NVIA 3(2) D, SV, 1973
Amforă fragmentară, pastă cărămizie, decor cu striuri orizontale şi vălurite sub toartă (foarte numeroase fragmente în toate sectoarele la acest nivel, precum şi în nivelul V); dg = 10,5; dmax = 35; î = 21;
Klio, 48, pl. XIV/41 (an. 536 — sf. sec. VI).

Fig. 167. **NVIA 3(3)** D, SIV, 1972
Amforă, fragment gît; pastă cărămizie deschisă, slip alb-gălbui; dg = 12; î = 8;
Klio, 47, pl. III/53, nr. 139 (sec. VI e.n.).

NVIA 3(4) D, SV, 1972
Amforă, fragment gît; pastă aspră, bej; dg = 14; î = 6;
Klio, 47, p. 247, pl. I/9.

Fig. 167 şi 170. **NVIA 3(5)** D, SIII—IV, 1974
Amforă fragment gît; mai multe exemplare; pastă aspră cărămizie; dg = 11,5; î = 12;
Klio, 47, fig. 2, p. 251 (sec. VI e.n.).

Fig. 168. **NVIA 3(6)** D, SV, 1972
Amforă, fragment gît; pastă aspră, cărămizie (exemplare numeroase în toate sectoarele); dg = 10; î = 5.

NVIA 3(7) D, SII, 1972
Amforă, fragment gît; pastă zgrunţuroasă roşie (mai multe exemplare); dg = 16; î = 16;
Klio, 48, pl. XI/6.

NVIA 3(8) D, SIII, 1971
Amforă, fragment gît; pastă brună-bej (exemplare numeroase); dg = 10; î = 5.
Histria I, p. 459, fig. 383; Klio, 48, pl. XVI/61.

Fig. 167. **NVIA 3(9)** D, SI, 1971
Amforă, fragment gît; pastă aspră, bej, slip bej-gălbui; dg = 9; î = 9,5.

Fig. 170. **NVIA 3(10)** D, SV, 1974
Amforă ca în NV 3(5); fragment gît; pastă zgrunţuroasă, cărămizie, cu barbotină pe gît; urma unei torţi pe umăr; dg = 11; î = 12; dmax = 18.

NVIA 3(11) A—B, SIX, 1974
Amforă, fragment cu toartă; pastă cărămizie, zgrunţuroasă; striuri mărunte orizontale şi ondulate uşor, neîngrijit lucrate, sub toartă (fragmente numeroase în toate sectoarele la acest nivel şi parţial la nivelul următor, unele exemplare au urme de slip alb-gălbui).

Fig. 167. **NVIA 3(12)** D, SII, 1972
Amforă, fragment fund; pastă bej-cărămizie; î = 8;
Klio, 48, pl. XIII/35 (anii 527 — 565 e.n.).

Fig. 168. **NVIA 3(13)** D, SII—III, 1970
Amforetă, fragment fund, pastă roză-cărămizie, fundul uşor îngroşat, plat; urme de striuri deasupra torţii; df = 6,5; î = 7,5.

Fig. 168 şi 170. **NVIA 4(1)** D, SV, 1972
Urcior, fragment gît cu gura trilobată; pastă aspră, cenuşie, caneluri pe gît, toarta pleacă de sub buză; dg = 5,7; dmax = 7,4; î = 7.

NVIA 4(2) D, SIV, 1972
Urcior fragmentar; două torţi de la mijlocul gîtului pînă pe umăr; pastă aspră cenuşie; dg = 3,5; dmax = 10; *Sucidava*, D. Tudor, Dacia, 7—8, 1937 — 1940, p. 383 (sec. VI e.n.).

Fig. 168. **NVIA 5(1)** D, SIII—IV, 1973
Oală, fragment buză; pastă aspră nisipoasă, bej-roşiatică, cu ardere secundară (fragmente numeroase, în toate sectoarele, ca şi în cazul tipurilor de oale următoare); dg = 13; î = 5,5; *Histria I*, fig. 394, p. 463 (sec. VI e.n.).

NVIA 5(2) A—B, SI—II, 1971
Oală, fragment buză; pastă nisipoasă brună; dg = 13; î = 4.

NVIA 5(3) A—B, SVII, 1972
Oală fragmentară; pastă cu nisip fin şi mică, cărămizie; dg = 10; î = 7.

NVIA 5(4) D, SVI, 1972
Oală, fragment buză; pastă aspră cenuşie; dg = 13,5; î = 9.

NVIA 5(5) A—B, SVII, 1972
Oală, fragment buză; pastă cu nisip, brună-cenuşie; dg = 16; î = 3,5.

NVIA 5(6) D, SIV, 1972
Oală, fragment buză, cu urma torţii sub buză; pastă aspră brună-roşcată; dg = 9; î = 5.

NVIA 5(7) D, SII—III, 1973
Oală, fragment buză, cu începutul torţii sub buză; buton la intersecţia buzei cu toarta; pastă aspră cărămizie; dg = cca 18; î = 4.

NVIA 5(8) D, SI, 1970
Oală, fragment buză cu două torţi, rotunde în secţiune; pastă de slabă calitate, culoare bej-brună; dg = 16; î = 4,5.

NVIA 5(9) A—B, SVIII, 1972
Oală, fragment buză şi corp, pastă nisipoasă brună-cenuşie; dg = 12; î = 7,5;
Histria I, p. 463, fig. 395.

Fig. 169 şi 170. **NVIA 5(10)** D, SIV, 1972
Oală de mici dimensiuni, fragment; pastă aspră cărămizie, caneluri pe gît; dg = 8; dmax = 9,5; î = 7,5.

Fig. 169. **NVIA 5(11)** D, SI, 1970
Oală de mari dimensiuni, fragment buză; pastă zgrunţuroasă, brună-negricioasă, slip propriu; dg = 27; î = 12.

NVIA 6(1) D, SII, 1971
Căniţă, fragment; pastă fină bej, slip roşu-portocaliu; caneluri pe gît, sub buză; dg = 10; î = 3.

NVIA 6(2) D, SII, 1971
Căniţă, fragment; pastă cărămizie; dg = 12; î = 3.

NVIA 6(3) D, SIII, 1971
Căniţă, fragment fund; pastă fină gri; df = 6; î = 4.

NVIA 6(4) D, SII, 1971
Căniţă, fragment fund; pastă fină cărămizie; df = 3,2; dmax = 10; î = 4.

NVIA 7(1) D, SIII—IV, 1973
Capac fragmentar; pastă aspră, brună-roşcată, slip negru; dmax = 10; î = 5.

NVIA 7(2) A—B, SVIII, 1972
Capac întreg, pastă cărămizie deschis; slip

www.cimec.ro

gălbui în exterior; butonul decorat cu o incizie cruciformă; dmax = 15; î = 5,5;
I. Barnea, Dacia, 10, 1966, fig. 15/1.

Fig. 169 și 170. **NVIA 7(3)** D, SIV—V, 1973
Tipar din lut ars pentru turnarea capacelor; pastă fină făinoasă, roșie; d = 23; î = 5; gr. capac în negativ = 1,2; buton în negativ = 3;
I. Barnea, *op. cit.*, fig. 5/5; M. Coja, BMI, 41, 1972, 3, fig. 5/8.

Fig. 169. **NVIA 8(1)** D, SIV—V, 1973
Chiup, fragment de buză; pastă specifică foarte densă, cu pietricele în acest nivel și în cel precedent; dg cca = 80.

Fig. 170. **NVIA 9(1)** A, SIII, 1969
Opaiț, pastă cărămizie; L = 10; l = 6.

Fig. 171. **NVIA 9(2)** A—B, SI (criptă), 1972
Opaiț, pastă cărămizie-roșcată; L = 10; l = 6,5, î = 3;
Cf. G. Severeanu, „Revista Muzeului și Pinacotecii București", 1 — 2, 1936, p. 81 — 82, fig. 97.

Fig. 169. **NVIA 9(3)** D, SV, 1972
Opaiț, fragment fund; pastă nisipoasă roșie; *Histria*, Materiale, 6, 1959, p. 280, fig. 5.

Fig. 171. **NVIA 9(4)** D, SIV, 1972
Opaiț fragmentar; pastă neagră, aspră; d = 7,5, î = 3;
M. Bernhard, nr. 393, pl. CXXIII (sec. VI — VII e.n.); T. Szentléleky, nr. 254 a, 255 a, 256 a; precede ca formă opaițele feudale timpurii descoperite în Dobrogea, C. Cîrjan, RevMuz, 1970, 1, p. 62 și C. Scorpan, Pontica, 6, 1973, p. 225, fig. 7/2.

NVIA 10(1) A, SVIII—IX, 1974
Obiect din os asemănător cu NV 10(2), unde și analogii; î = 5.

Fig. 169. **NVIA 10(2)** B—C, SVIII—IX, 1975
Fibulă bronz, pentru analogii vezi piesa următoare.

Fig. 171. **NVIA 10(3)** A, SI—II, 1969
Fibulă bronz, tip asemănător precedentei; D. Tudor, *Sucidava III*, Dacia 11—12, 1945 — 1947, p. 196 — 197, fig. 41/13 și 15 (a doua jum. a sec. VI); Vinski, fig. p. 39, pl. XXXII, 11, de la Kostolac, după Iustinian.

NVIA 10(4) A—B, SVI—VII, 1972
Cataramă din bronz; d = 2,5;
Formă asemănătoare cu A. Petre, Materiale, 8, 1962, p. 578, fig. 14/1 (datată în sec. V e.n.).

NVIA 10(5) A—B, SIX, 1974
Cataramă din fier găsită alături de monedă Iustin II; asemănătoare ca formă precedentei.

NVIA 10(6) D, SV, 1972
Stilus din bronz; L = 10,5; gr = 0,3.

NVIA 10(7) A, SVIII—IX, 1974
Dăltiță din fier; L = 10, gr = 0,5 — 0,7; Gomolka, pl. XVII/273 (sec. VI e.n.).

NVIA 10(8) D, SIV, 1972
Nicovală mică pentru bijuterii dintr-un aliaj cu plumb; formă de trunchi de con foarte alungit; î = 4,7; dmin = 0,8; dmax = 1,4.

NVIA 10(9—12) A, SIVa, 1970
Vîrfuri de *pilum* din fier; în același loc s-au mai găsit fragmente din încă cca 6 exemplare; L = 8—10.

NVIA 10(13) A—B, SVI, 1972
Vîrf de săgeată trilobată din fier; L = 5.

Fig. 169. **NVIA 10(14)** D, SVI, 1973
Tipar de bijuterii din calcar; 7,5 × 7,5 × 2,8; C. Preda, SCIV, 18, 1967, 3, p. 515; V. Teodorescu, SCIV, 15, 1964, 4, p. 485 — 499; M. Constantiniu, SCIV, 17, 1966, 4, p. 95 — 96.

Fig. 172 și 173. **NVIB 2(1)** D, SI, 1971
Castron, fragment; pastă fină bej, slip brun-roșcat în interior și pe partea superioară în exterior; dg = 13; î = 4;
Hayes, forma 102, p. 157 (sec. VI — VII e.n.).

Fig. 172. **NVIB 2(2)** D, SI, 1971
Castron, fragment; pastă bej-gălbuie cu angobă brună-roșcată, buză ușor șănțuită în interior; dg = 20; î = 3,5;
Hayes, forma 101, p. 156 (sf. sec. VI e.n.).

NVIB 2(3) D, SIV, 1972
Castron, fragment; pastă bej cu angobă roșie-cărămizie, buza șănțuită în interior; dg = 23; î = 2,7.

Fig. 172 și 173. **NVIB 3(1)** D, SIV, 1972
Amforă, fragment buză; pastă zgrunțuroasă, bej; dg = 8,5; î = 7,5.

Fig. 172. **NVIB 3(2)** D, SIII, 1971
Amforă, fragment buză; pastă aspră cărămizie, slip brun-roșcat; dg = 10; î = 4.

NVIB 3(3) D, SIV, 1972
Amforă, fragment de perete; pastă bej-cărămizie, cu urma unei inscripții cu vopsea roșie.

Fig. 173. **NVIB 3(4)** D, SIII—IV, 1973
Amforă, fragment perete cu striuri mărunte orizontale ușor ondulate; pastă cărămizie cu urme de calcar, slip bej, urma unei inscripții cu vopsea brună-roșcată (foarte numeroase fragmente în acest nivel și NV și VIA, în toate secțoarele).

Fig. 172 și 173. **NVIB 4(1)** D, SIV, 1972
Urcior, fragment din gît și corp; pastă zgrunțuroasă, cenușie, caneluri orizontale; dg = 7,5; dmax = 13; î = 12;
Formă asemănătoare în Klio, 48, pl. XVII/82.

Fig. 172. **NVIB 5(1)** D, SV, 1972
Oală, fragment buză; pastă poroasă zgrunțuroasă, cenușie, angobă groasă de slabă calitate, bej-cărămizie; dg = 13; î = 3.

NVIB 5(2) D, SV—VI, 1974
Oală, fragment; buză cu toartă, pastă aspră, brună-roșcată, gri în exterior; dg = 13; î = 10; înrudită cu una din formele de la Piatra Frecăței *(Beroe)*, SCIVA, 26, 1975, 2, fig. 2/1, (a doua jum. a sec. VI e.n.).

www.cimec.ro

Fig. 172 și 173. **NVIB 5(3)** D, SIV, 1972
Oală, fragment buză cu toartă; pastă aspră, cărămizie, slip propriu; dg = 12; î = 7,5.

Fig. 172. **NVIB 5(4)** B, T9, 1969
Oală întreagă, cu două torți și *umbo;* pastă aspră, cenușie (foarte numeroase fragmente din astfel de vase în acest nivel în toate sectoarele; aceeași pastă, culoare cenușie sau brună-cărămizie); dg = 11; dmax = 18; î = 16,5; Mangalia, P. Diaconu, SCIV, 10, 1959, 2, p. 487 — 489; *Axiopolis,* I. Barnea, SCIV, 11, 1960, 1, p. 73 — 76, fig. 2/2 (sf. sec. VI e.n., și probabil încep. sec. VII e.n.).

NVIB 8(1) D, SIV—V, 1973
Chiup, fragment buză; pastă zgrunțuroasă, bej-cărămizie; dg = 45; î = 7.

Fig. 173. **NVIB 9(1)** A, SVIII—IX, 1974
Opaiț, toartă pierdută; pastă făinoasă bej; decor cu liniuțe radiare în jurul discului; L = 9,5; l = 7; î = 3,5;
Iconomu, tip XXX nr. 754, Enisala, fig. 171.

NVIB 9(2) A, SIV, 1970
Opaiț, fragment din disc cu toartă; pastă bej-gălbuie, urme de vopsea roșie pe disc și toartă.

Fig. 174. **NVIB 9(3)** A—B, SII—III, 1972
Opaiț fragmentar; pastă aspră cărămizie, fără decor; L = 7,6; l = 6; î = 2,6.

NVIB 9(4) A—B, SIII—IV, 1972
Opaiț, fragment din disc și corp; pastă aspră, bej-cenușie; decor radiar în jurul discului, pe restul din disc, urma unei cruci stilizate (?); L = 7;
Cf. Sucidava, D. Tudor, Dacia 11 — 12, 1945 — 1947, p. 168, nr. 7 (sec. VI e.n.).

Fig. 173. **NVIB 9(5)** A—B, SIX, 1973
Opaiț, fragment din disc cu toartă trilobată; pastă făinoasă bej; L = 9; l = 6;
Iconomu, tip XXXIII, nr. 764, 773 sau 776 (sec. VI e.n.); *Dinogetia,* I. Barnea, SCIV, 20, 1969, 2, p. 263, fig. 10/4 (sec. VI e.n.).

NVIB 9(6) D, SI, 1970
Opaiț, fragment; toartă cu reprezentare zoomorfă (cap de taur); î = 3;
Iconomu, tip XXXIII, fără analogie exactă.

Fig. 174. **NVIB 10(1)** A, SIV, 1970
Cărămidă, fragment, cu cruce creștină în relief; pastă cu nisip fin, bej; 7 × 4,5 × 1.

NVIB 10(2) A, SVIII—IX, 1974
Fusaiolă bitroconică din lut ars, pastă fină, brună-cenușie; dmax = 3; î = 2.

Fig. 174 și 175. **NVIB 10(3)** B—C, SXII, 1975
Fibulă din bronz; L = 6,2;
Vinski, p. 39, asemănătoare tipului g, pl. XXXII/15 *(Siscia,* sf. sec. VI e.n.).

NVIB 10(4) A, SIII, 1969
Fibulă din bronz; L = 6;
Vinski, pl. XXXII/4 *(Salona)* asemănătoare ca formă, dar cu alt decor; I. Barnea, SCIV, 20, 1969, 2, p. 264, fig. 12/4 *(Dinogetia)* D. Tudor, *op. cit.,* p. 196 — 197, fig. 41/14 *(Sucidava)* (a doua jum. a sec. VI e.n.).

Fig. 174. **NVIB 10(5)** A, SII, 1969
Brățară mică de bronz cu capetele îngroșate și decorate cu cîte o incizie în șurub; gr = 0,2 — 0,4;
I. Barnea, B. Mitrea, Materiale, 5, 1959, p. 470 — 471 *(Isaccea);* A. Petre, Materiale, 8, 1962, p. 582, fig. 18/2—4 (Piatra Frecățel-*Beroe)* (sf. sec. VI — încep. sec. VII e.n.).

Fig. 175. **NVIB 10(6)** B, SIVN, 1969
Cataramă de bronz de formă elipsoidală, fragmentară; L = 4; l = 2,5; gr. 0,4.
Histria, Materiale, 7, 1961, p. 233, fig. 5 (sf. sec. VI — încep. sec. VII e.n.).

Fig. 174. **NVIB 10(7)** D, SIII, 1971
Cataramă de bronz, tip „Sucidava", fragment; L = 5; l = 3;
Histria, Materiale, 7, 1961, p. 260, fig. 25.

NVIB 10(8) D, SIV—V, 1973
Cheie din bronz; L = 3; d inel = 2;
V. Pârvan, BCMI, 4, 1911, p. 188, fig. 39 (cetatea *Tropaeum).*

NVIB 10(9) A, SVIII, 1972
Inel de bronz; d = 2,5.

NVIB 10(10) B—C, SIX, 1975
Lanț din bronz, fragmentar cu cîrlig (cf. NV10(27); L = cca 12.

NVIB 10(11) D, SIV, 1972
Vîrf de săgeată din fier, fragment; L = 5,5.

NVIB 10(12) B—C, SXI, 1975
Fusaiolă emisferică din gresie cu incizii circulare concentrice (și alte fragmente din fusaiole asemănătoare în sectoarele A și D, același nivel).

Fig. 176. **NVIB 10(13)** A, SIX, 1974
Fragment de cărămidă cu decorații și reprezentări creștine incizate; cca 6 × 6 × 3.

Fig. 175/1 și 176/1. D, SVII, 1974
Opaiț fragmentar; pastă aspră bej-cărămizie; d = 8; î = 4; găsit în condiții neclare; păstrează pe el urme de mortar, ceea ce sugerează legarea lui de unul din momentele de refacere a incintei.

Fig. 175/2 și 176/2. D, SVI, 1973
Oală, fragment fund, lucrată cu mîna; pastă proastă cu cioburi și pietricele; în exterior bej-cenușie, în interior cenușie-neagră; descoperită în dărîmătură;
Cf. SCIVA, 26, 1975, 2, fig. 4/3 (sec. VI e.n.) (Piatra Frecățel-*Beroe).*

Fig. 176/3. D, SI, 1970
Oală, fragment perete; pastă aspră bej, striuri înguste superficiale, orizontale; găsit tot în dărîmătură.

Fig. 176/4. D, SI, 1970
Oală, fragment, pastă cenușie cu cioburi pisate și nisip, slip gros brun-bej; decor cu striuri superficiale mărunte, orizontale (fragmente asemănătoare s-au descoperit împreună cu alte materiale databile la sf. sec. VI și încep. sec. VII e.n. în B—C, SXI, în ultimul nivel).

www.cimec.ro

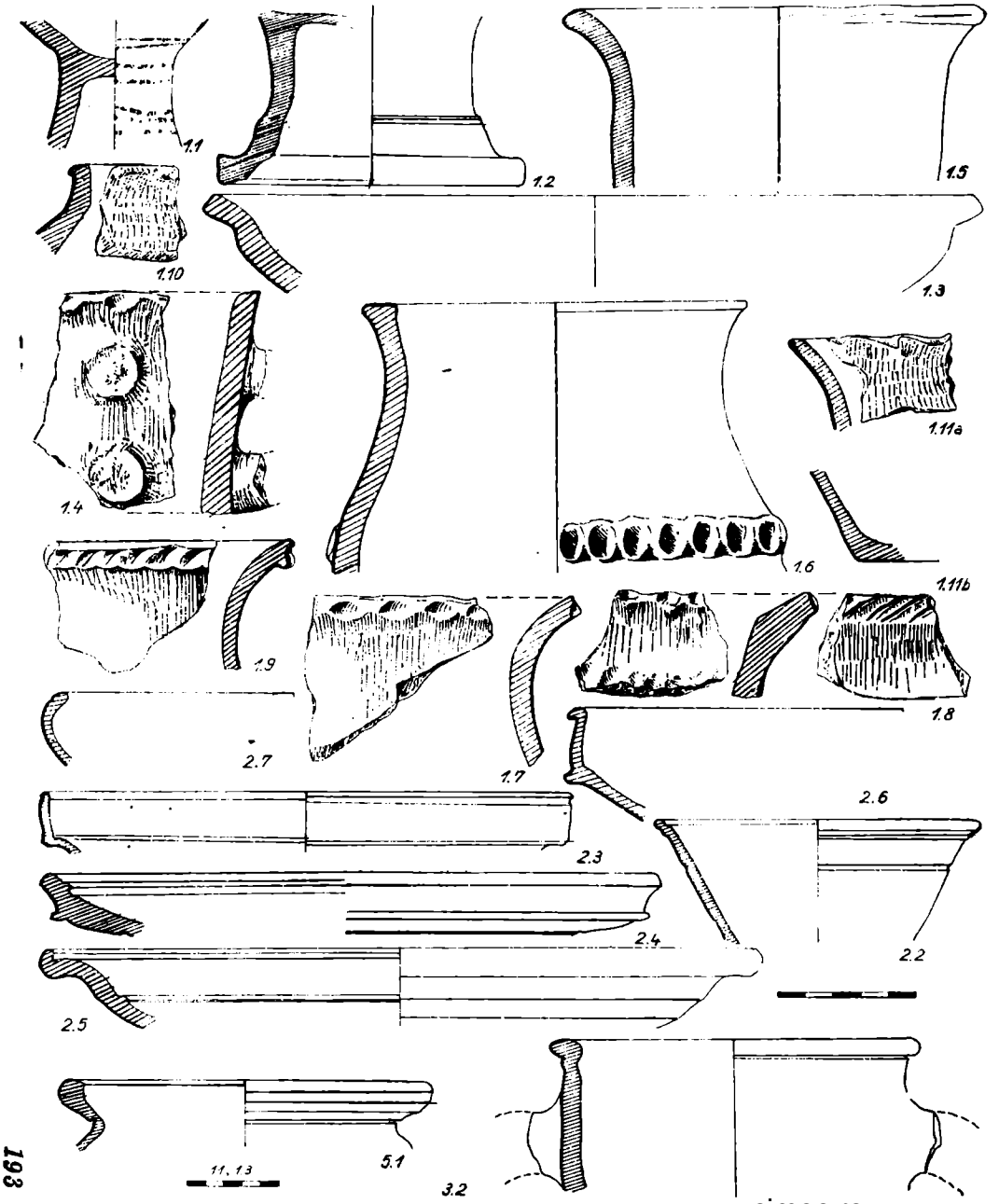

www.cimec.ro

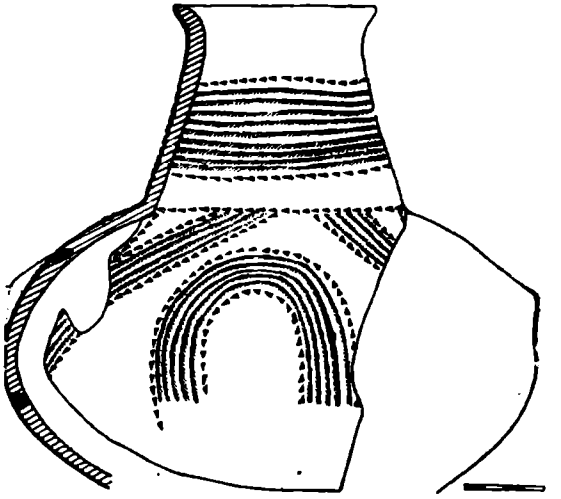

Fig. 140. — Vas aparţinînd culturii Hamangia.

Fig. 141. — Ceramică din NI.

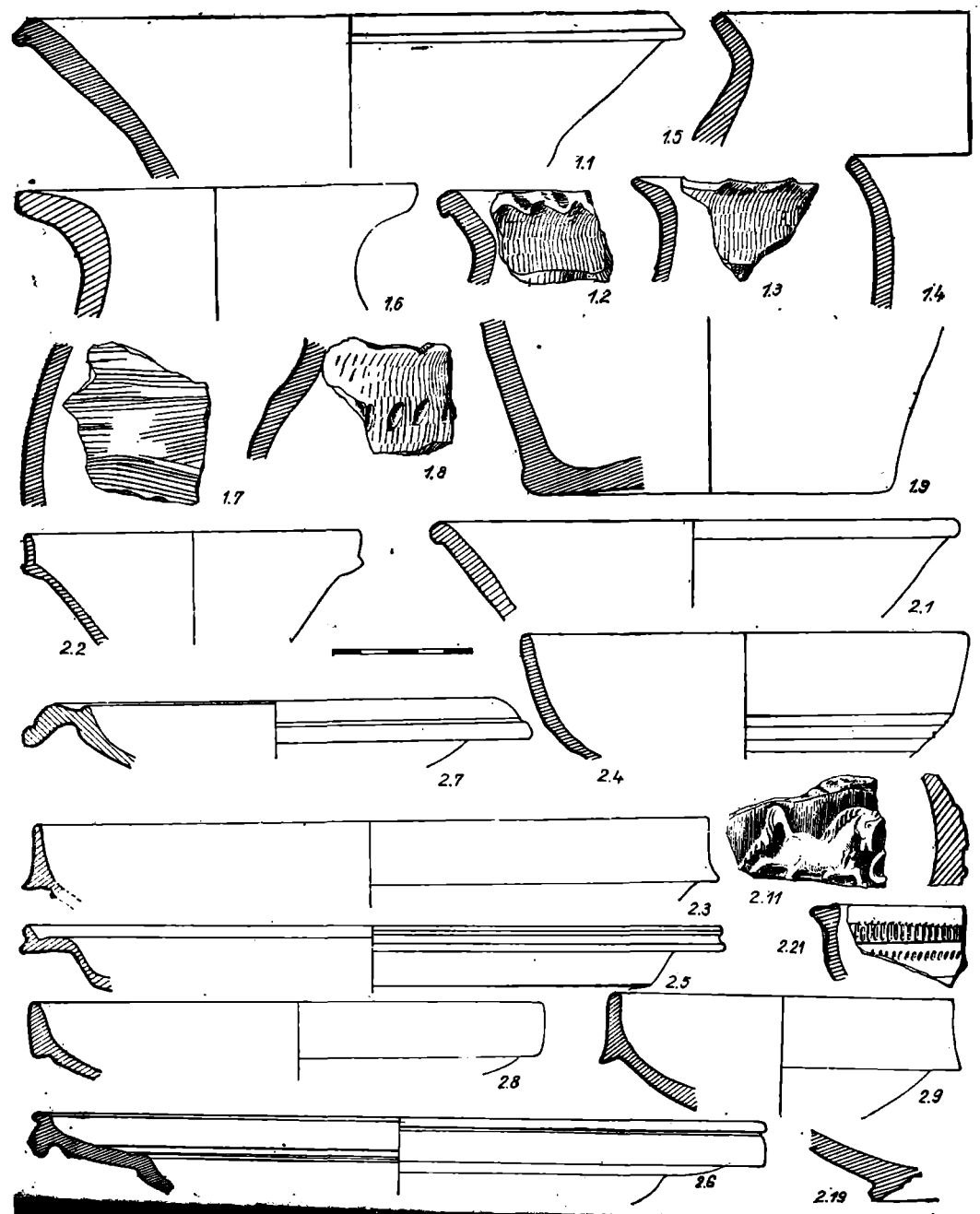

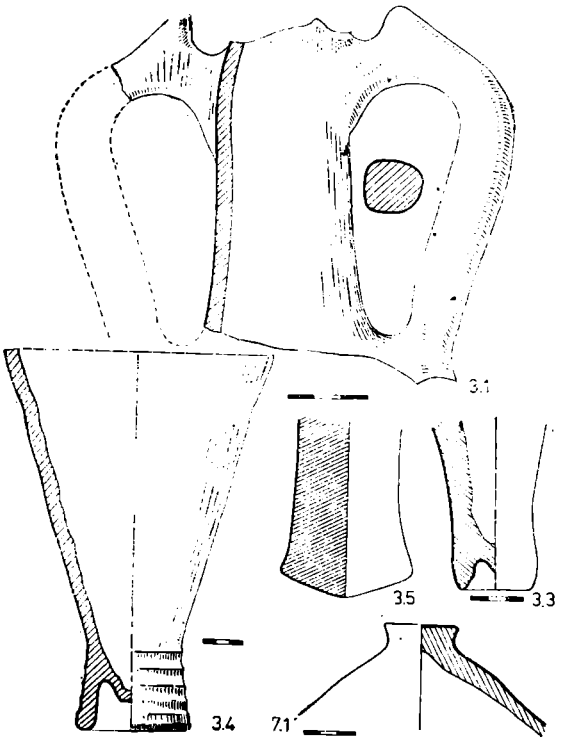

Fig. 142. — Ceramică din NI.

Fig. 143. — Ceramică din NII.

www.cimec.ro

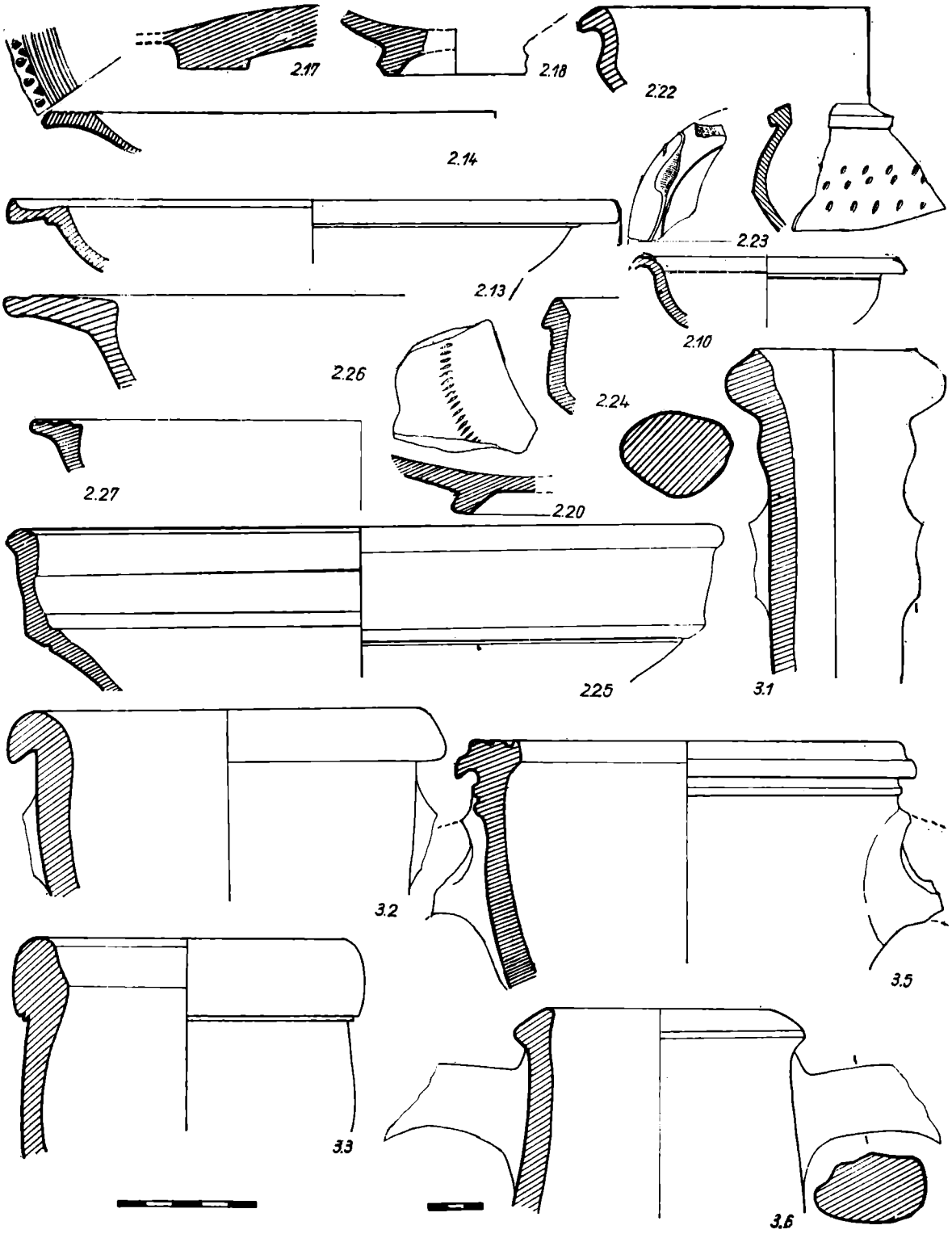

Fig. 144. — Ceramică din NII.

www.cimec.ro

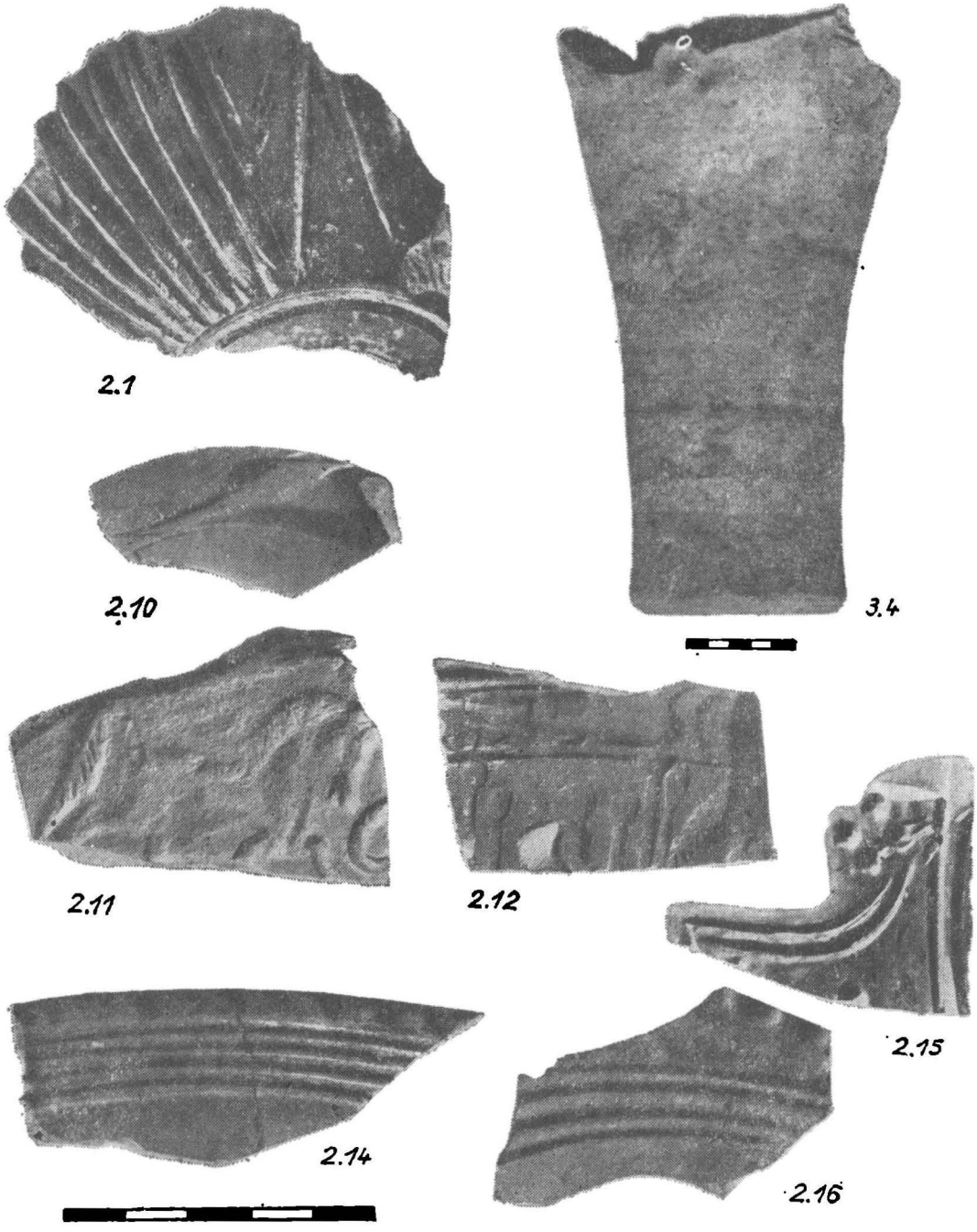

Fig. 145. — Ceramică din NI (2.1 și 3.3) și NII.

www.cimec.ro

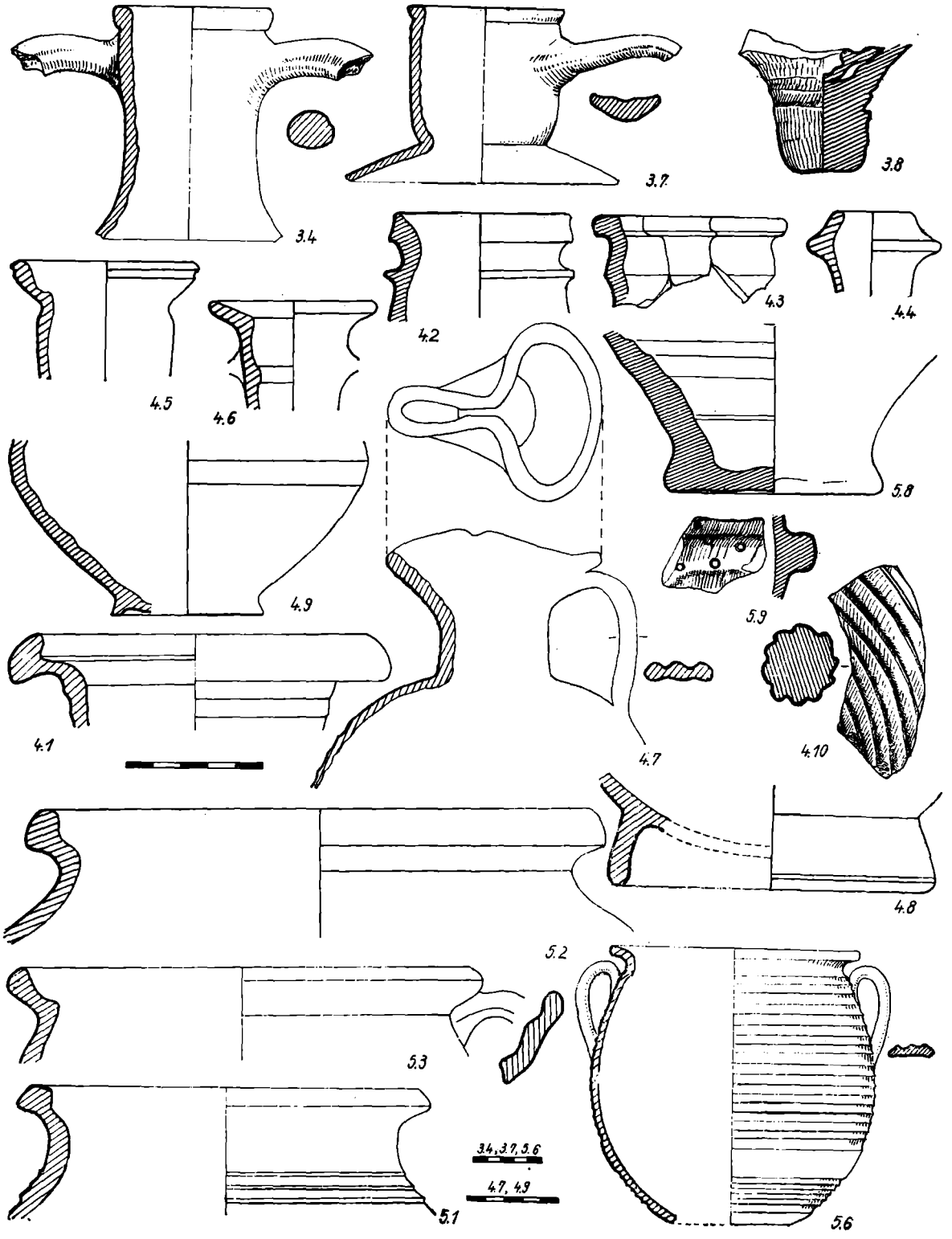

Fig. 146. — Ceramică din NII.

www.cimec.ro

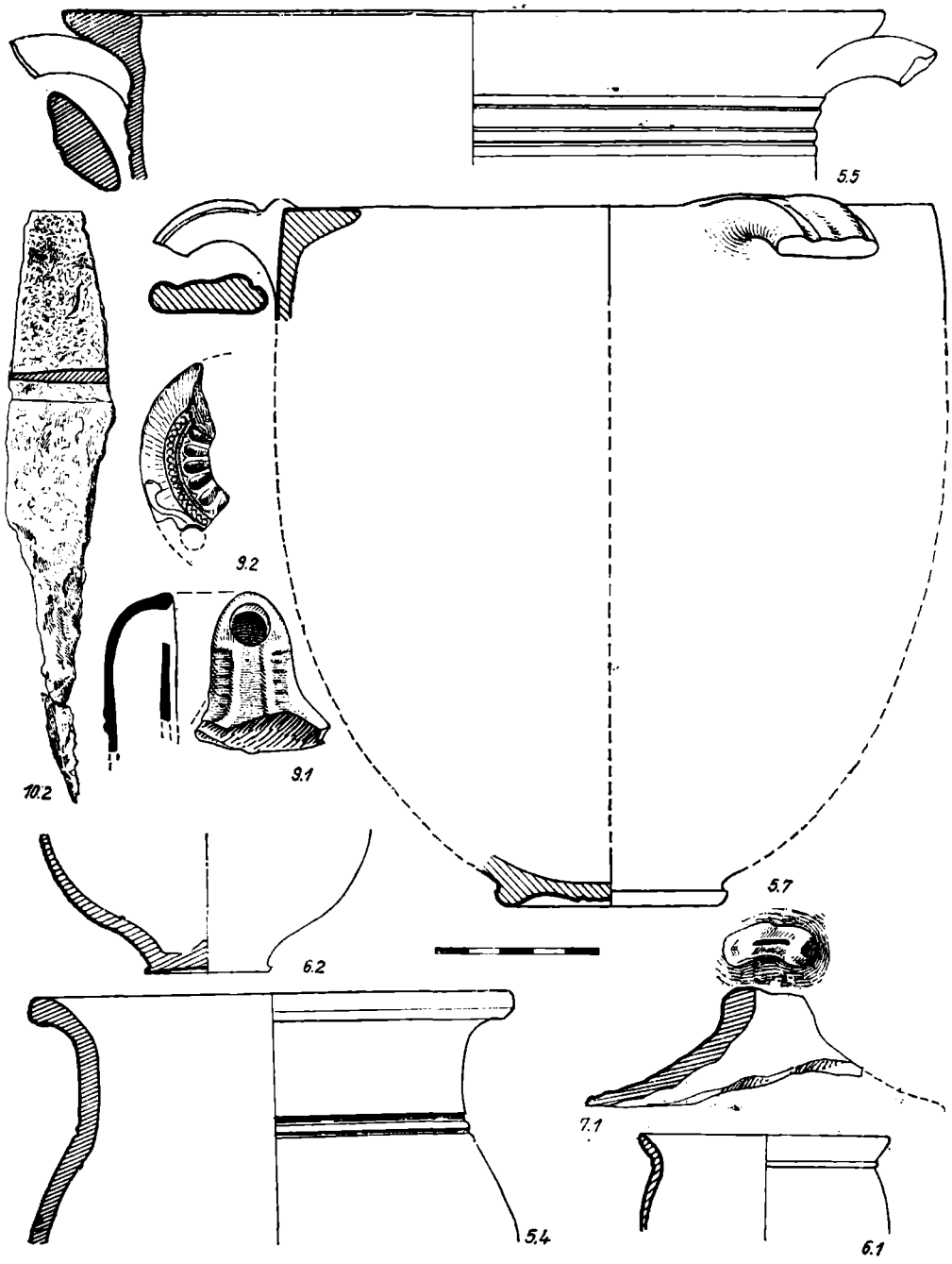

Fig. 147. — Ceramică şi obiecte mărunte din NII.

www.cimec.ro

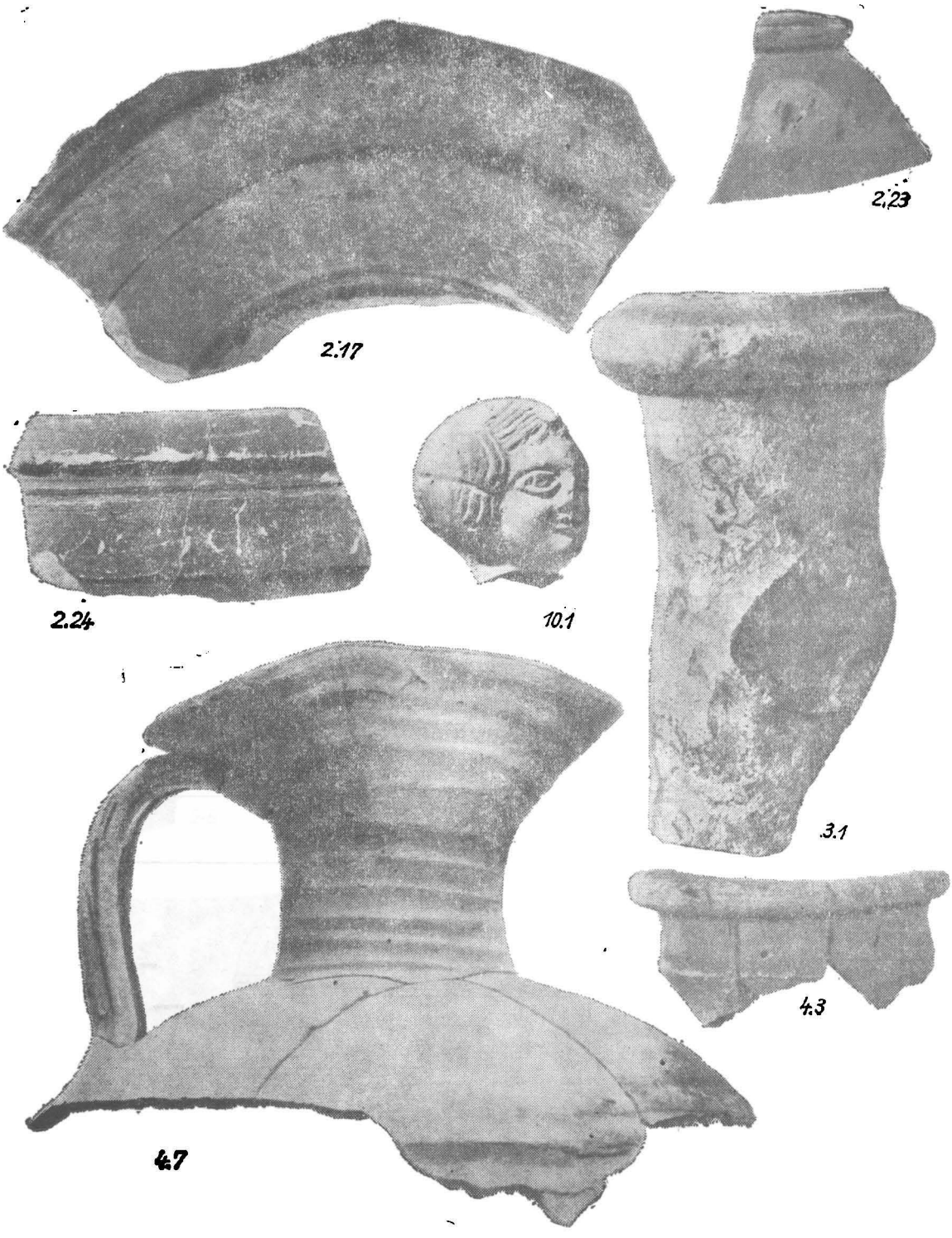

Fig. 148. — Ceramică din NII.

www.cimec.ro

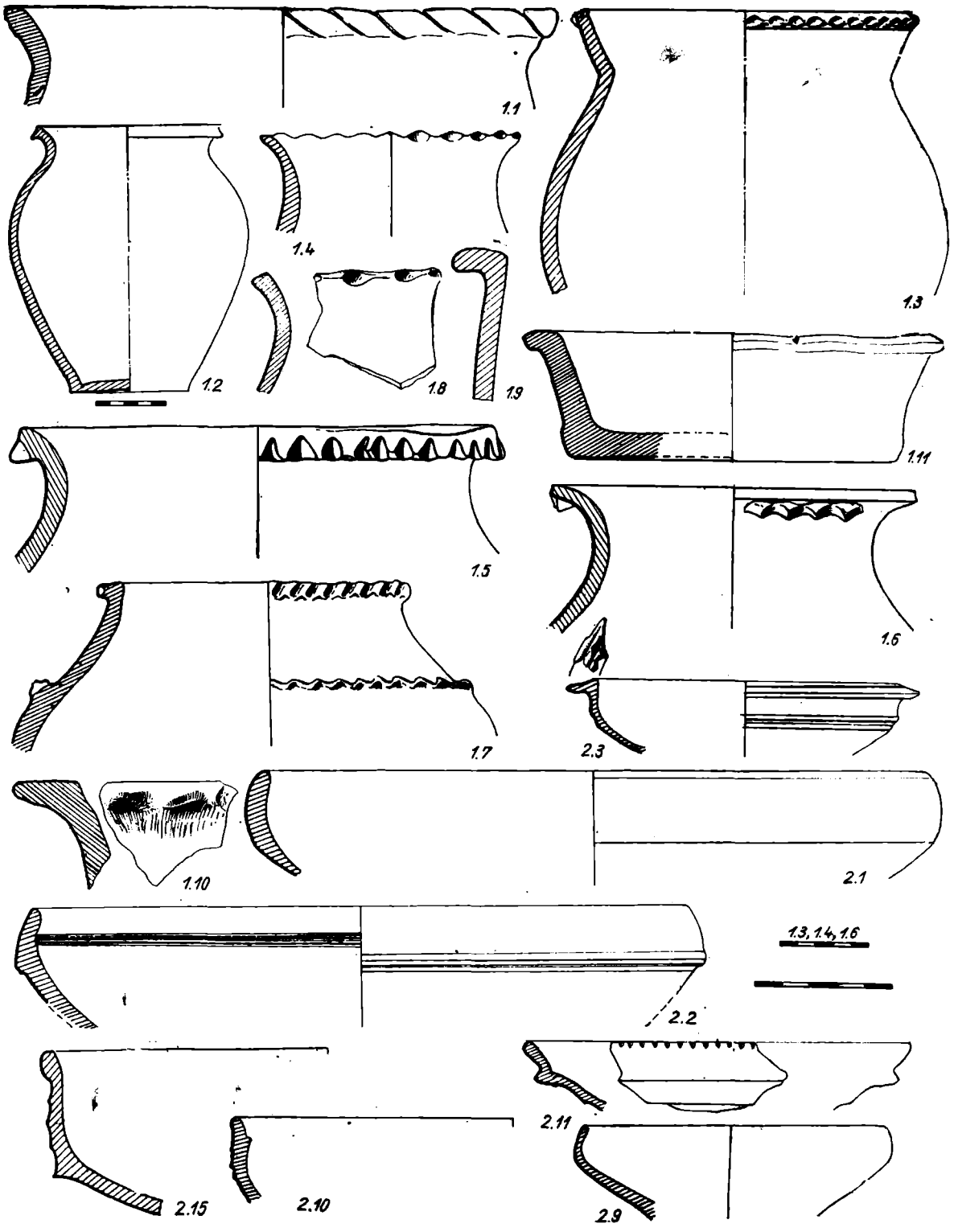

Fig. 149. — Ceramică din NIII.

www.cimec.ro

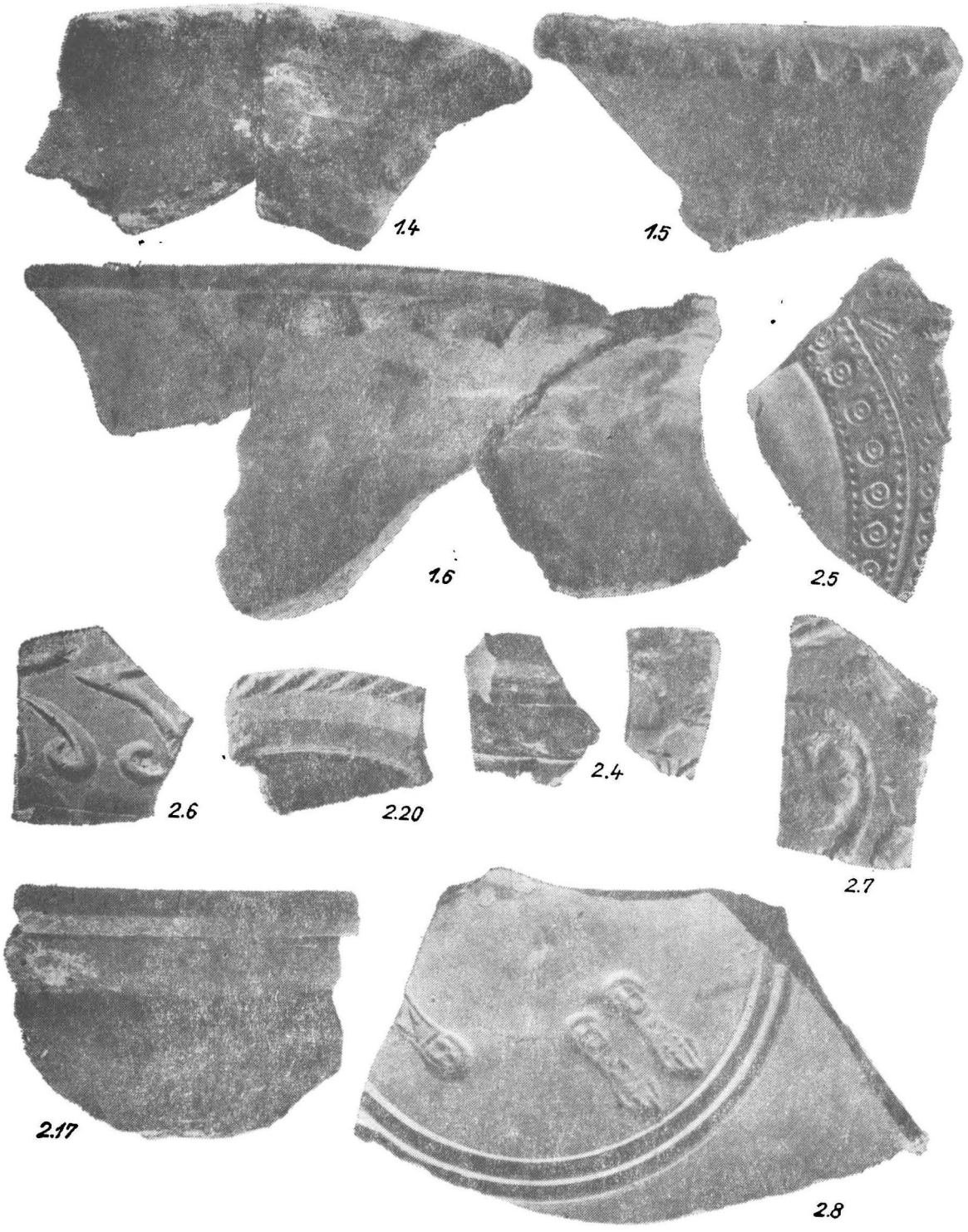

Fig. 150. — Ceramică din NIII.

www.cimec.ro

Fig. 151. — Ceramică din NIII.

www.cimec.ro

Fig. 152. — Ceramică din NIII.

www.cimec.ro

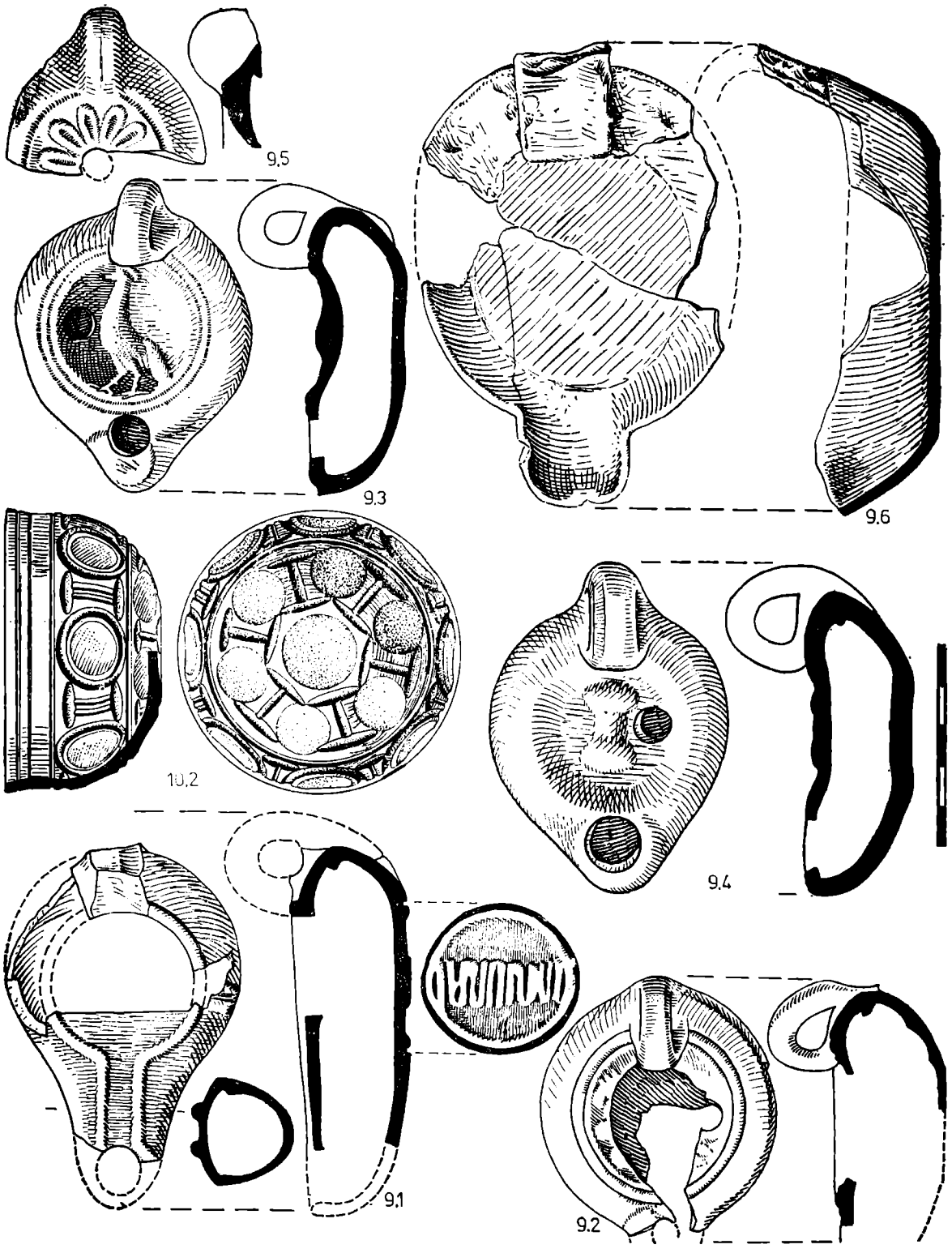

Fig. 153. — Opaiţe şi bol de sticlă din NIII.

www.cimec.ro

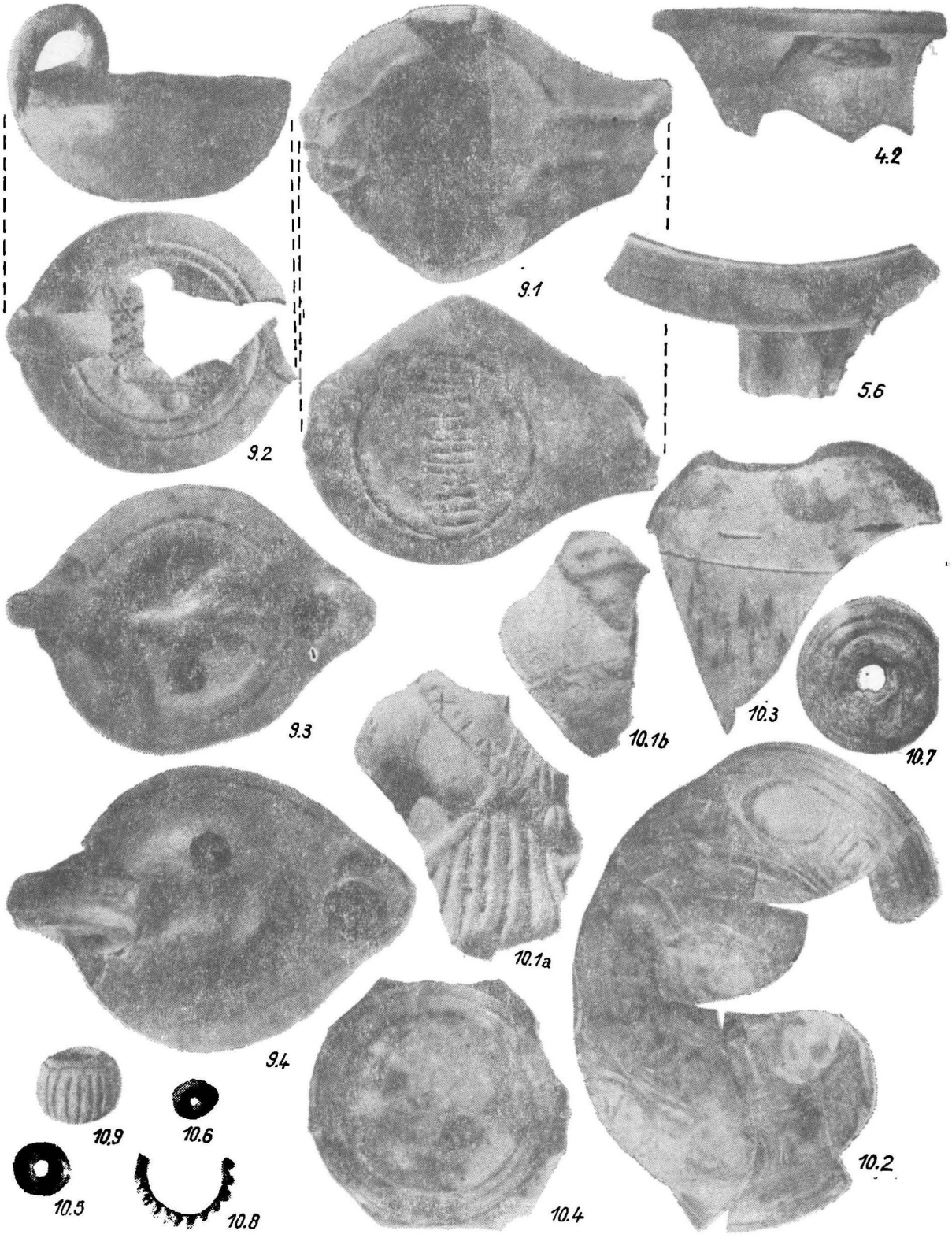

Fig. 154. Fragmente ceramice, opaiţe şi obiecte **diverse** din NIII.

www.cimec.ro

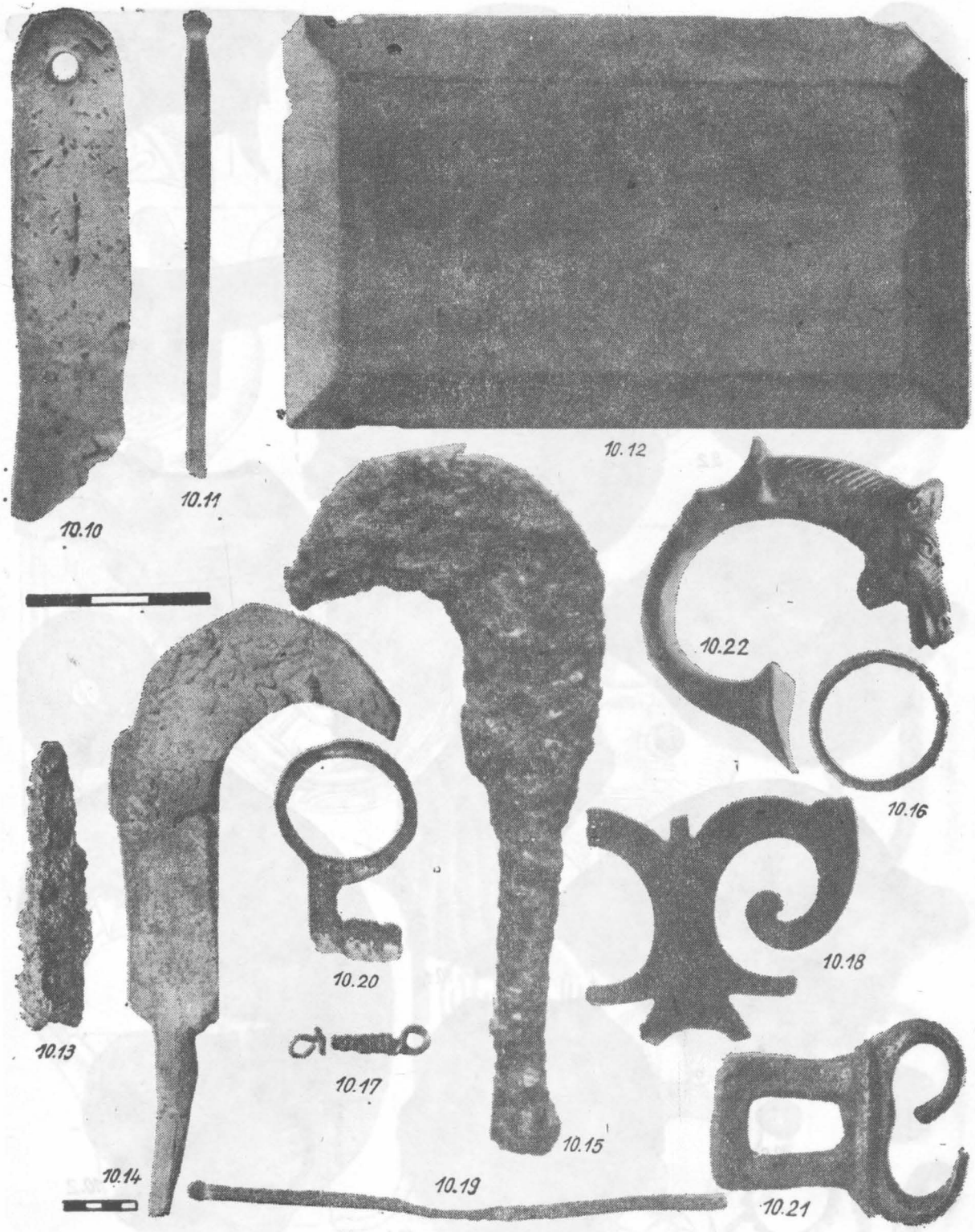

Fig. 155. — Obiecte diverse din NIII.

www.cimec.ro

Fig. 156. — Ceramică și opaiț de bronz din NIVA.

www.cimec.ro

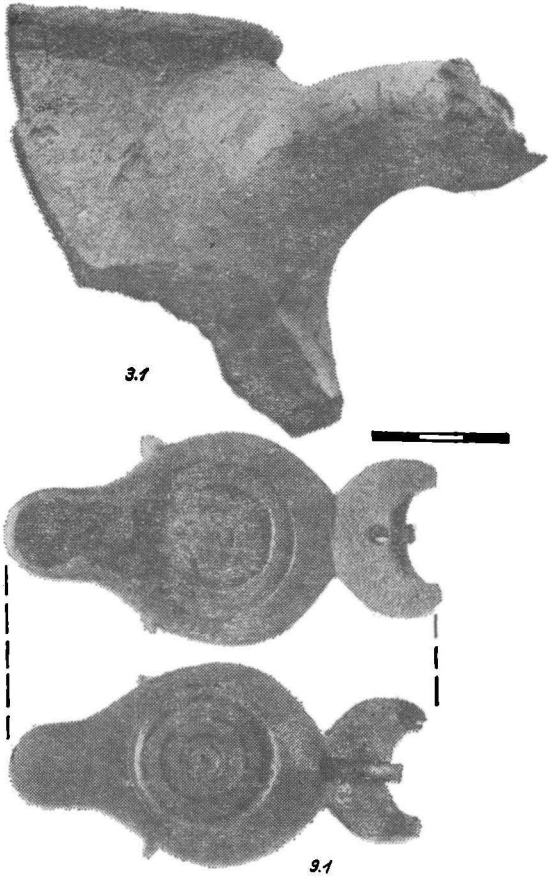

Fig. 157. — Fragment de amforă şi opaiţ de bronz din NIVA.

← Fig. 158. — Ceramică şi fibulă de bronz din NIVB.

www.cimec.ro

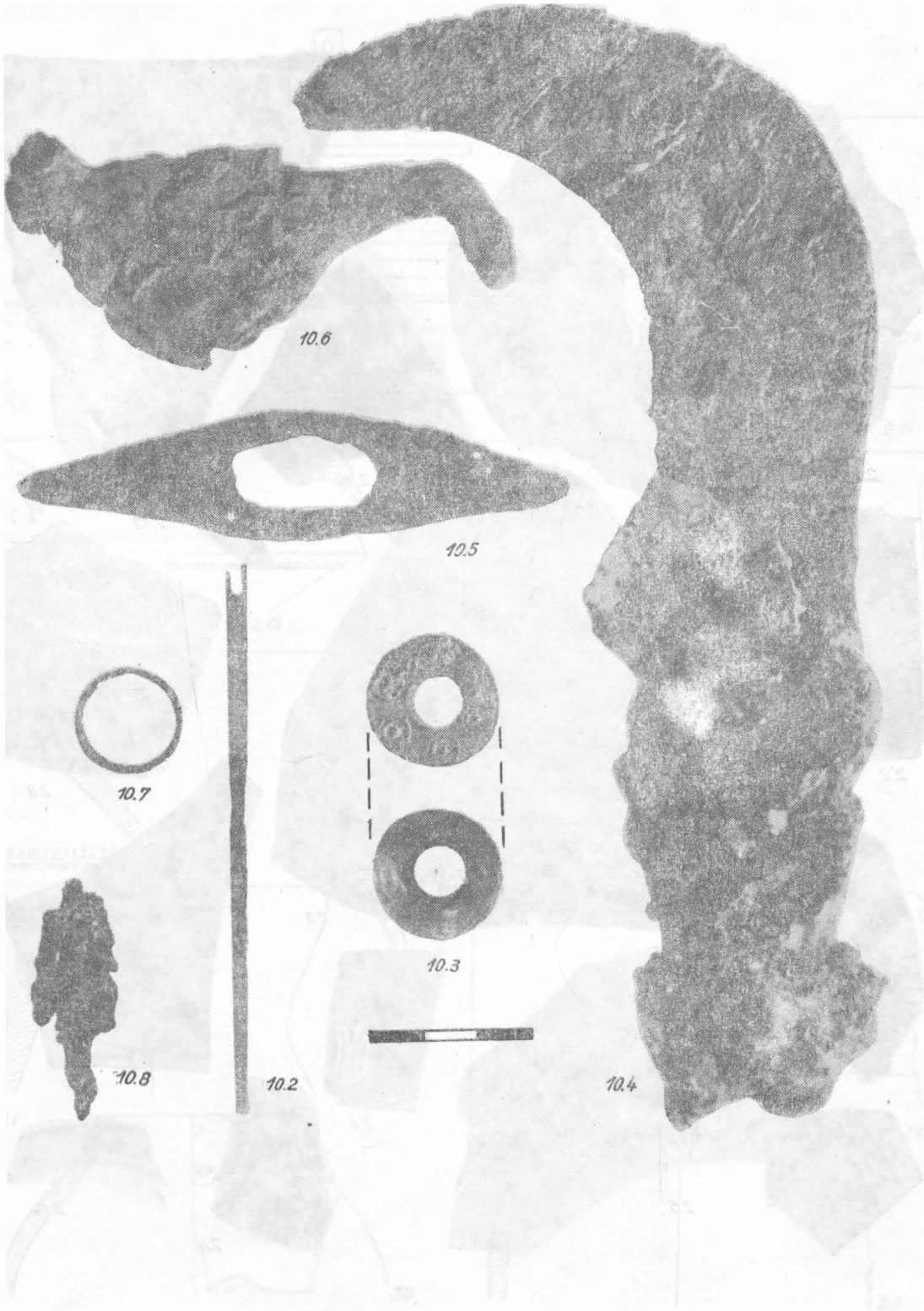

Fig. 159. — Obiecte diverse din NIVB.

www.cimec.ro

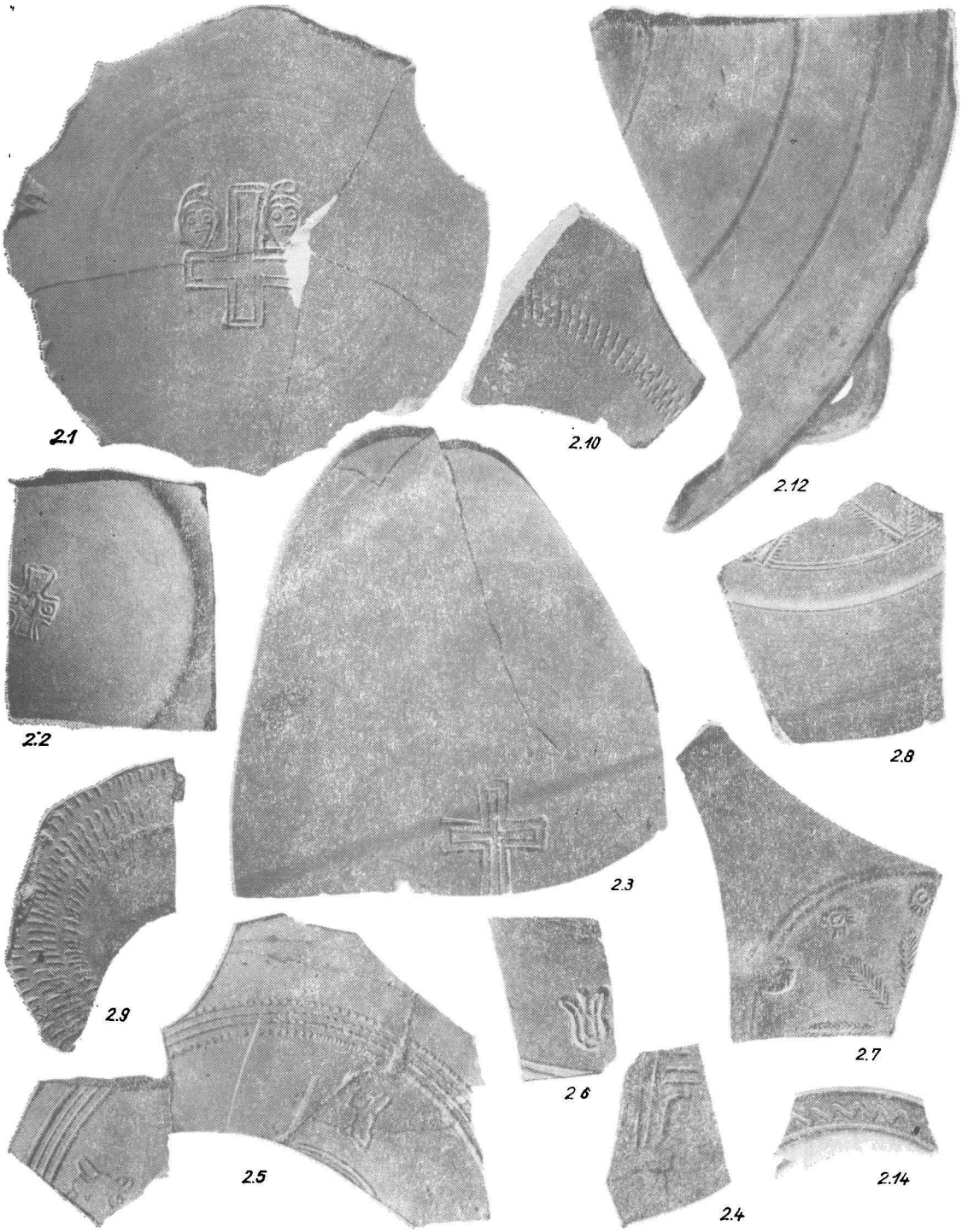

Fig. 160. — Fragmente ceramice cu decor din NV.

www.cimec.ro

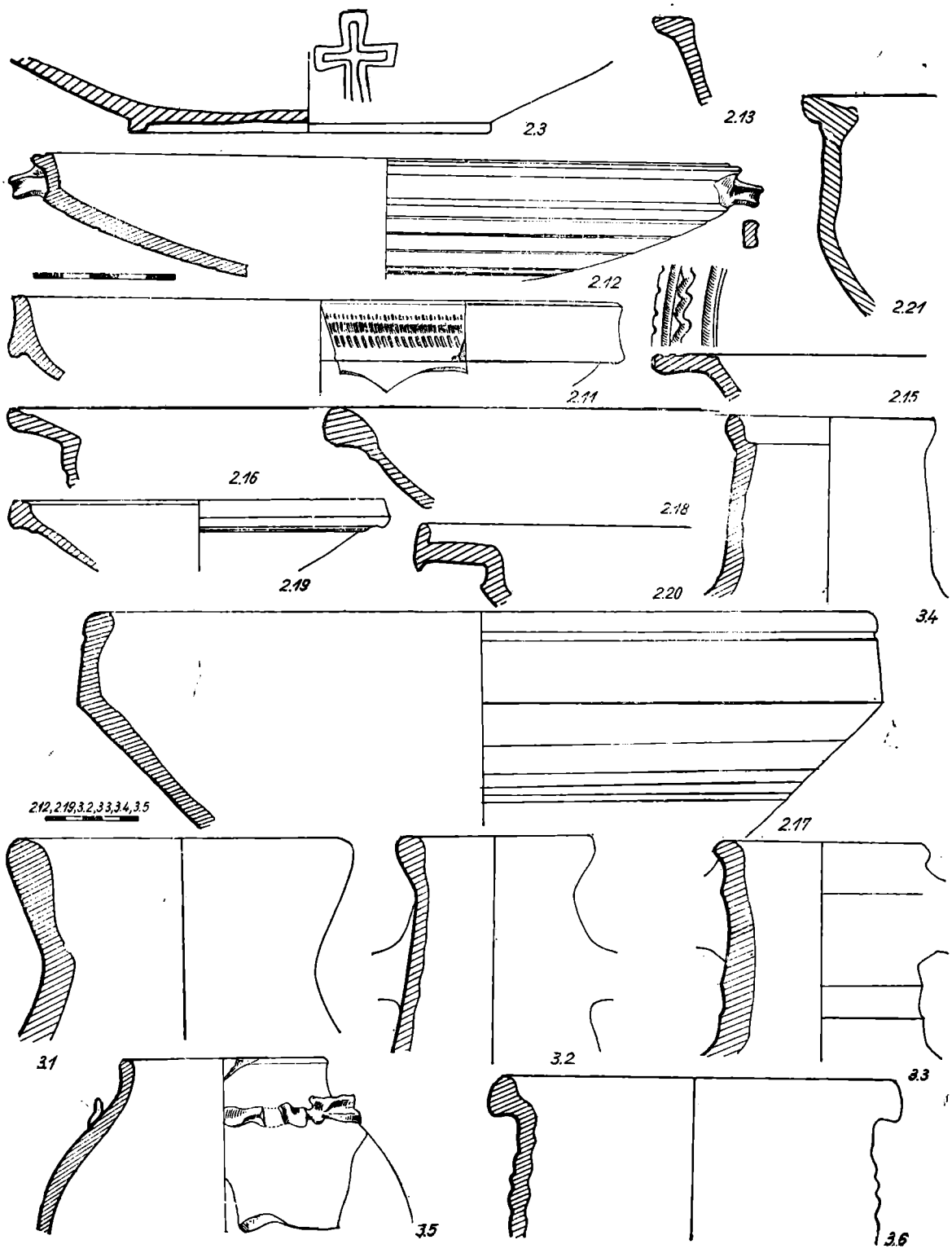

Fig. 161. — Ceramică din NV.

www.cimec.ro

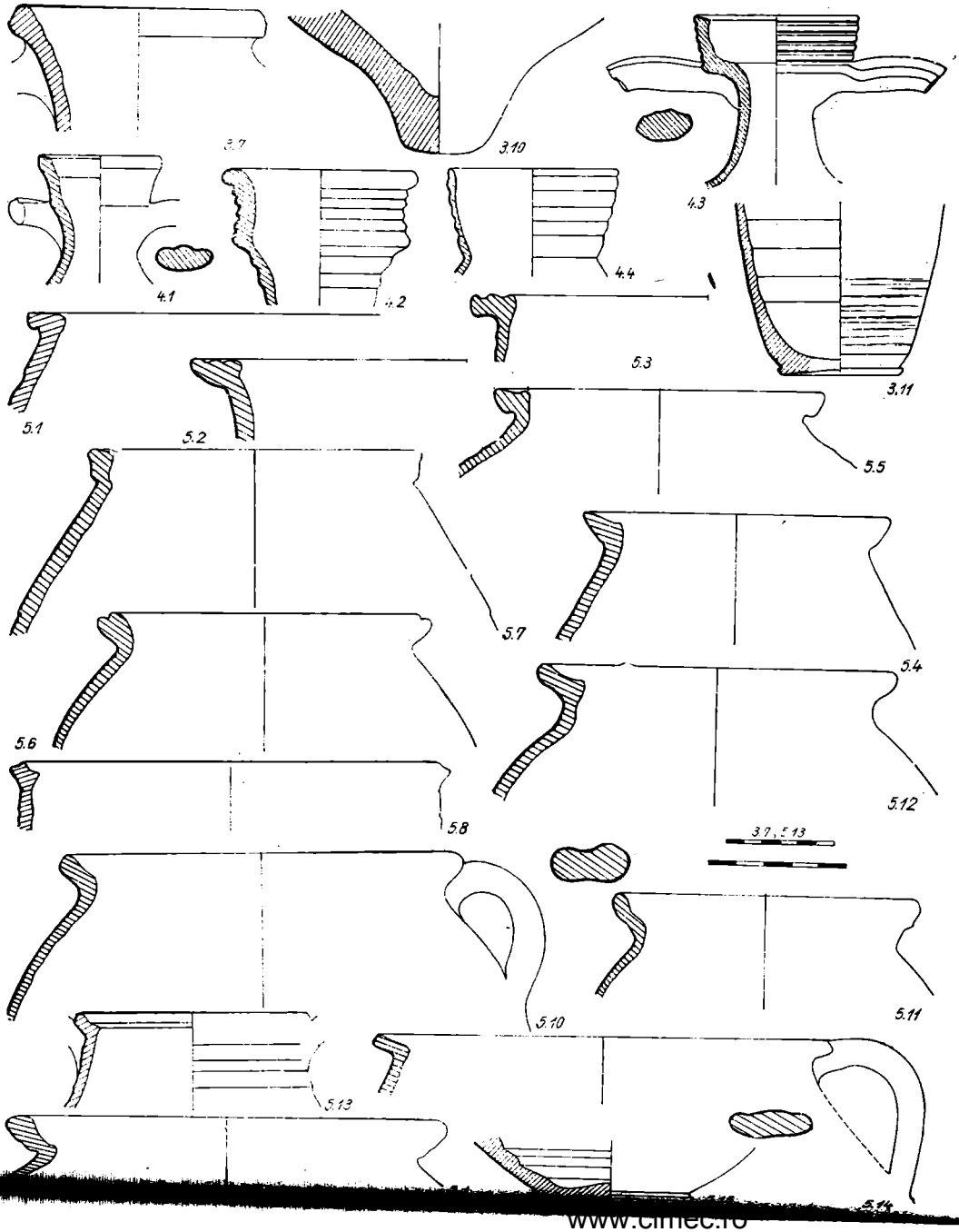

Fig. 162. — Ceramică din NV.

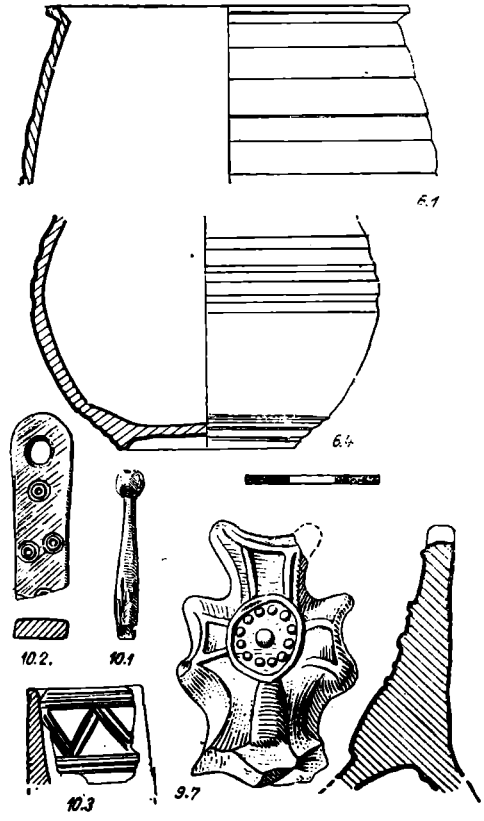

Fig. 163. — Ceramică şi obiecte diverse din NV.

www.cimec.ro

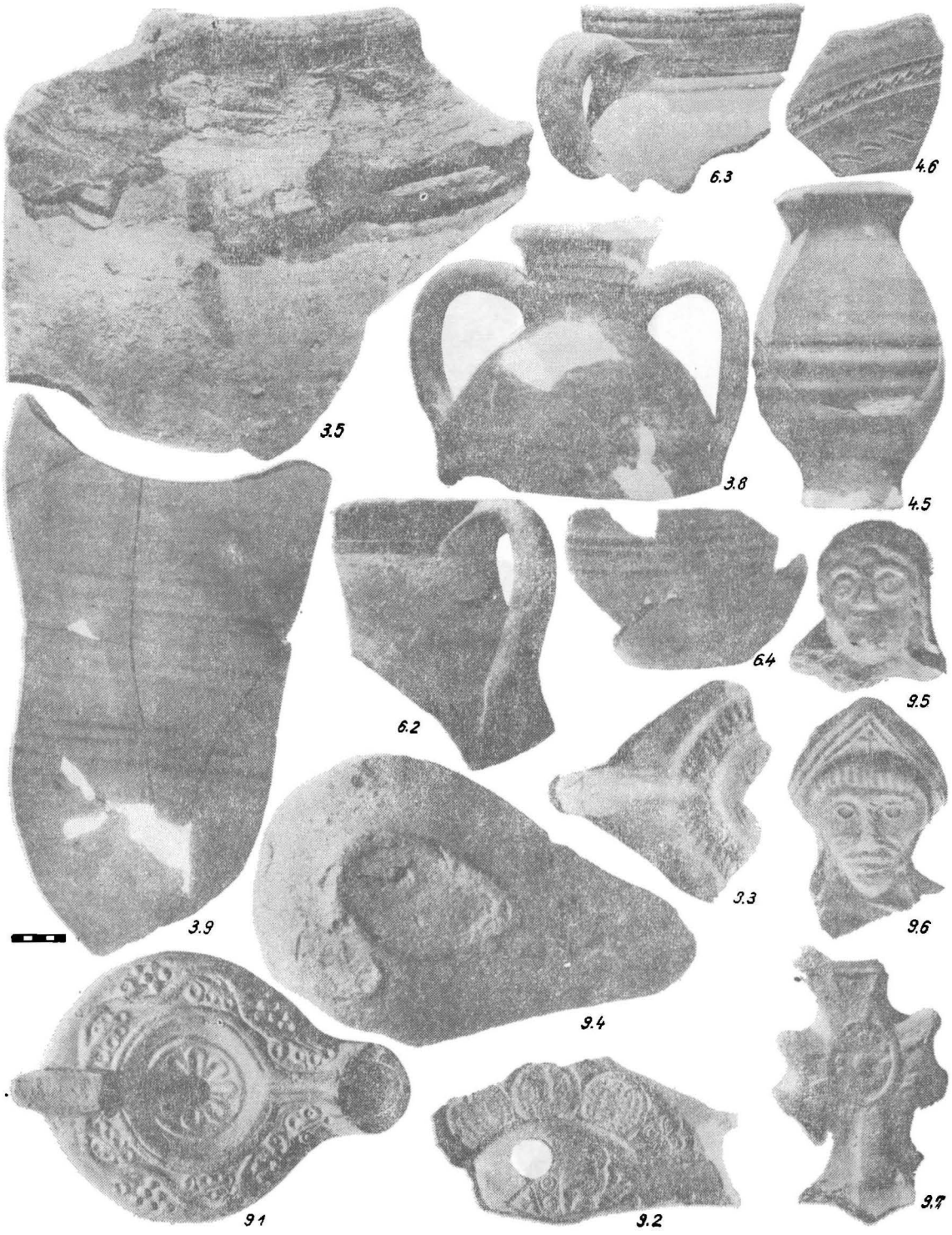

Fig. 164. — Ceramică şi opaiţe din NV.

www.cimec.ro

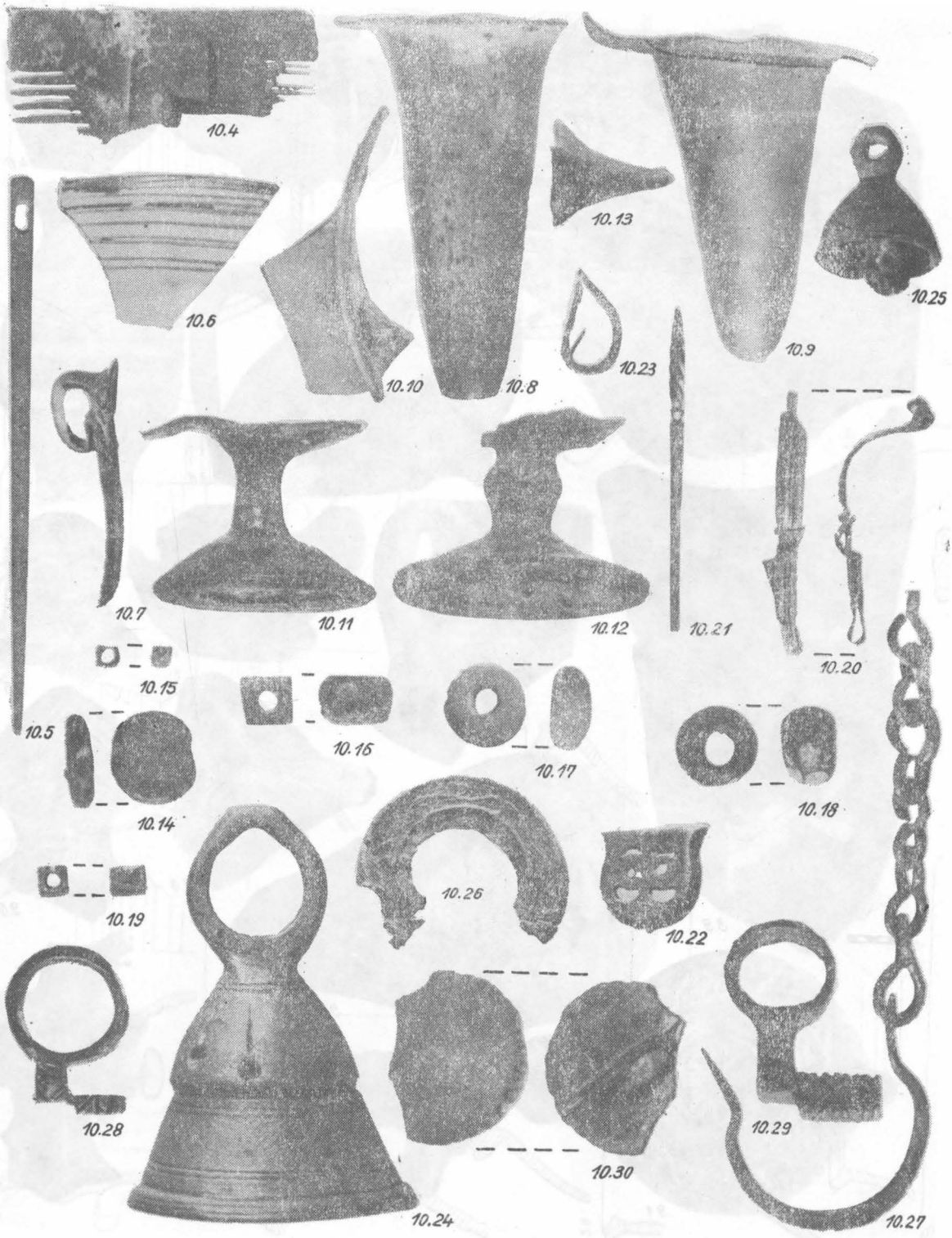

Fig. 165. — Obiecte diverse din NV.

www.cimec.ro

Fig. 166. — Obiecte diverse din NV.

www.cimec.ro

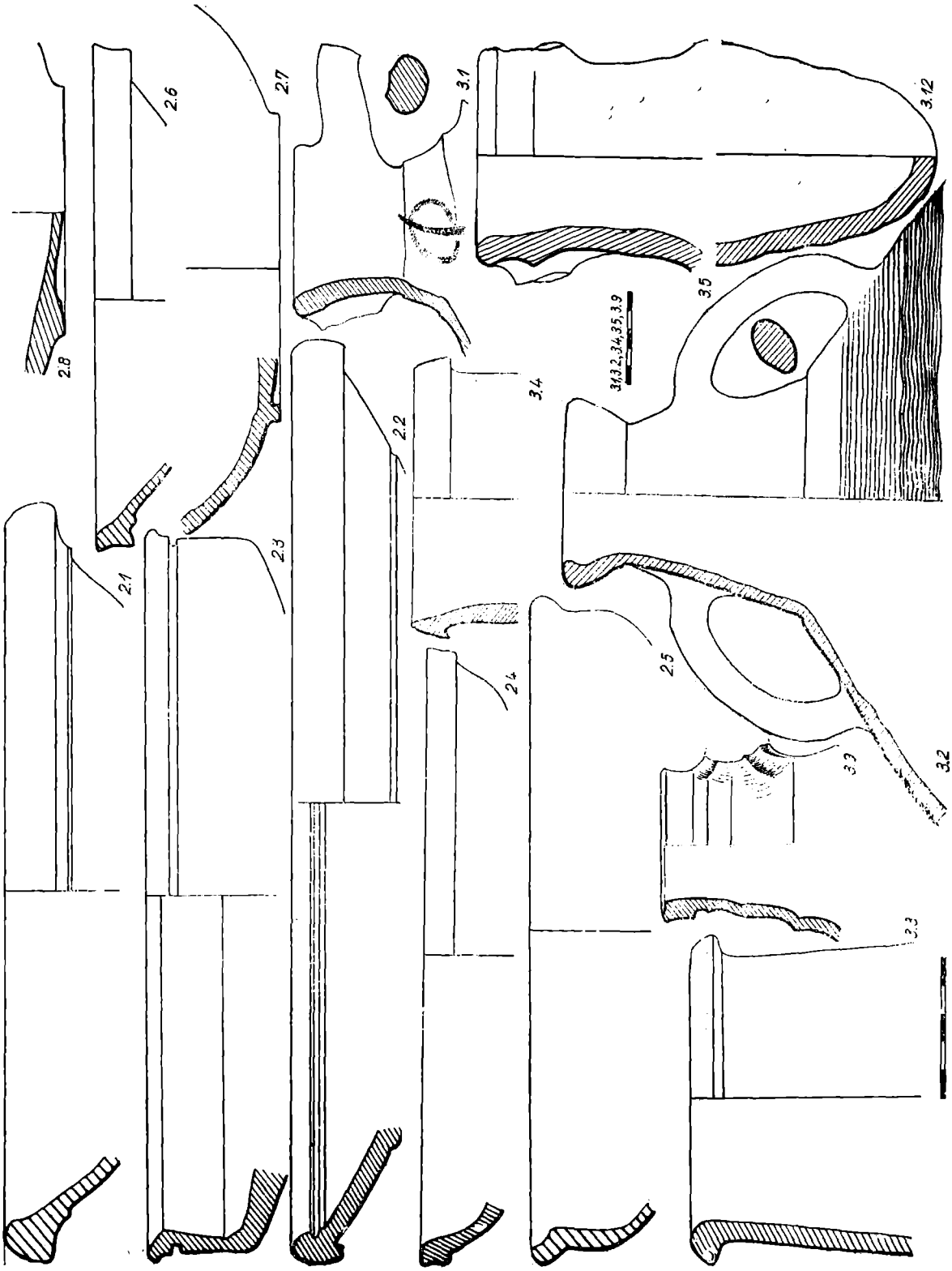

Fig. 167. — Ceramică din NVIA.

www.cimec.ro

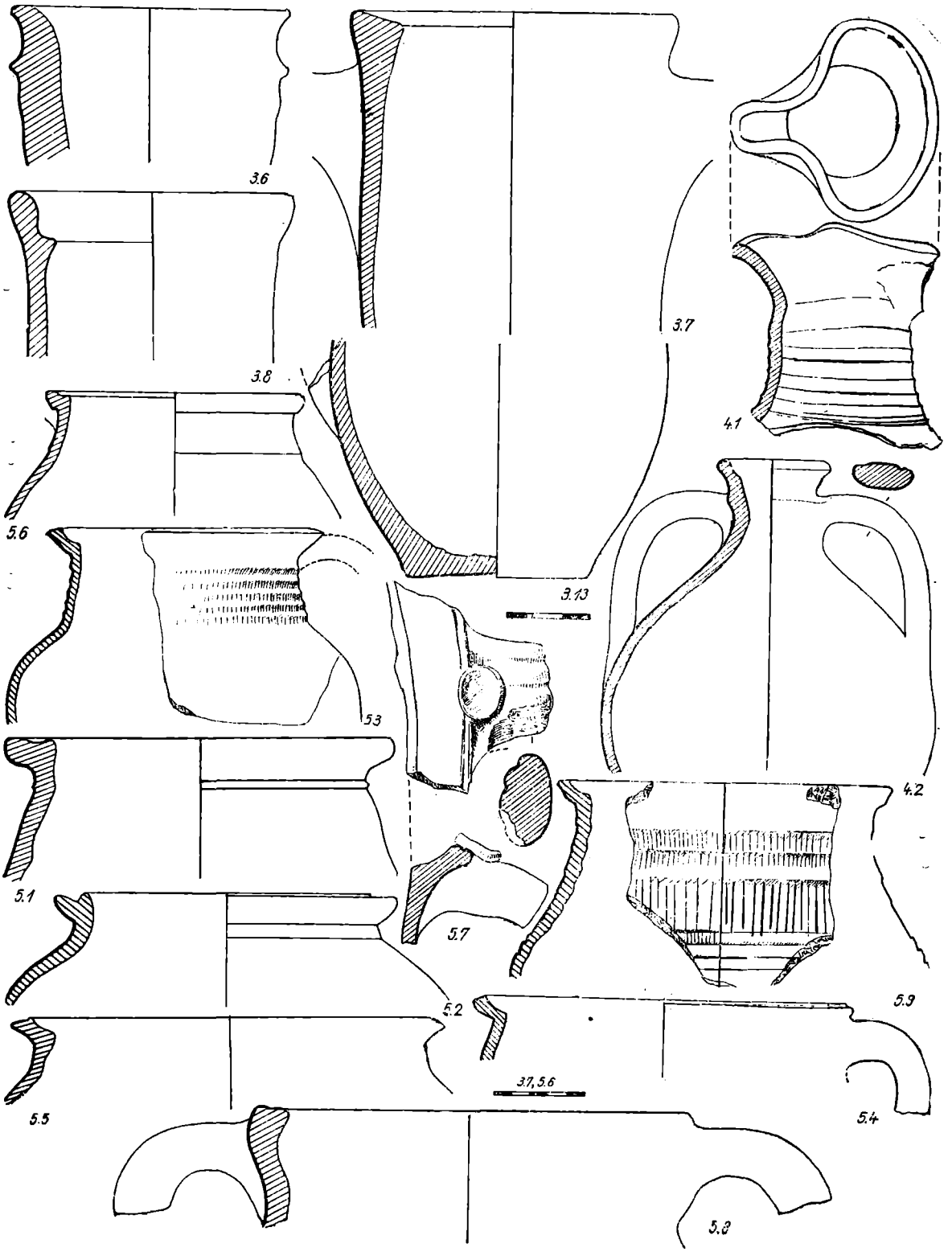

Fig. 168. — Ceramică din NVIA.

www.cimec.ro

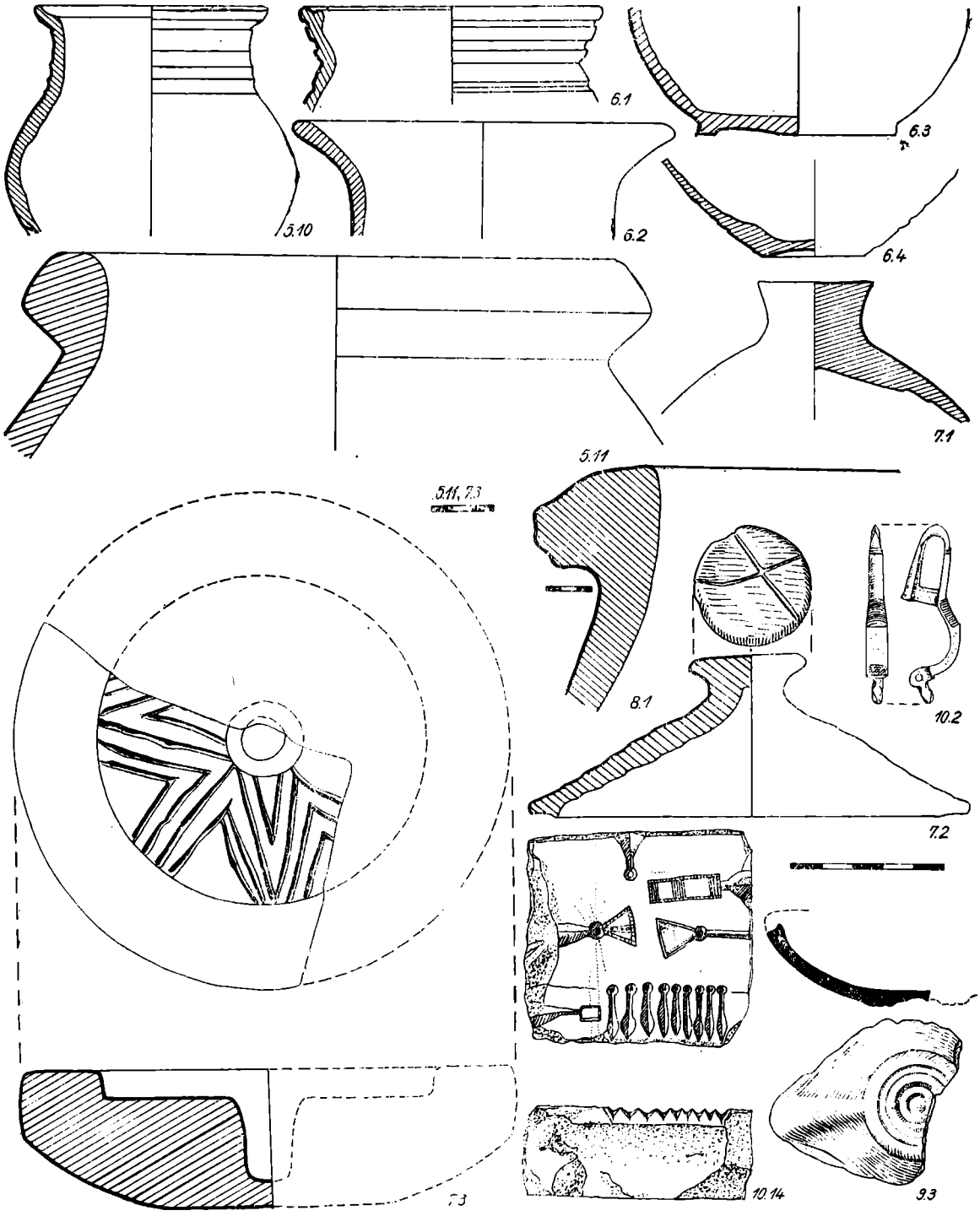

Fig. 169. — Ceramică şi obiecte diverse din NVIA.

www.cimec.ro

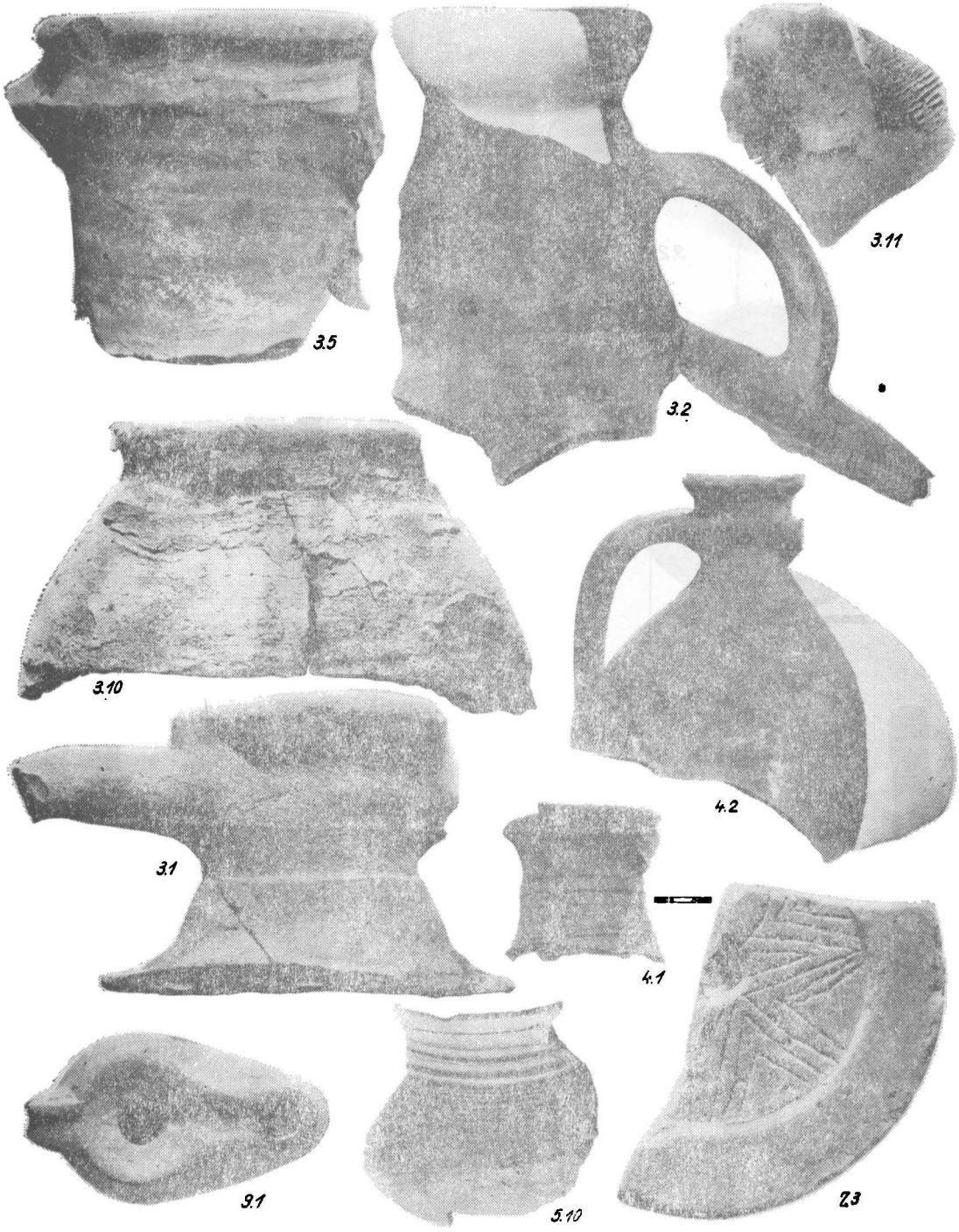

Fig. 170. — Ceramică din NVIA.

www.cimec.ro

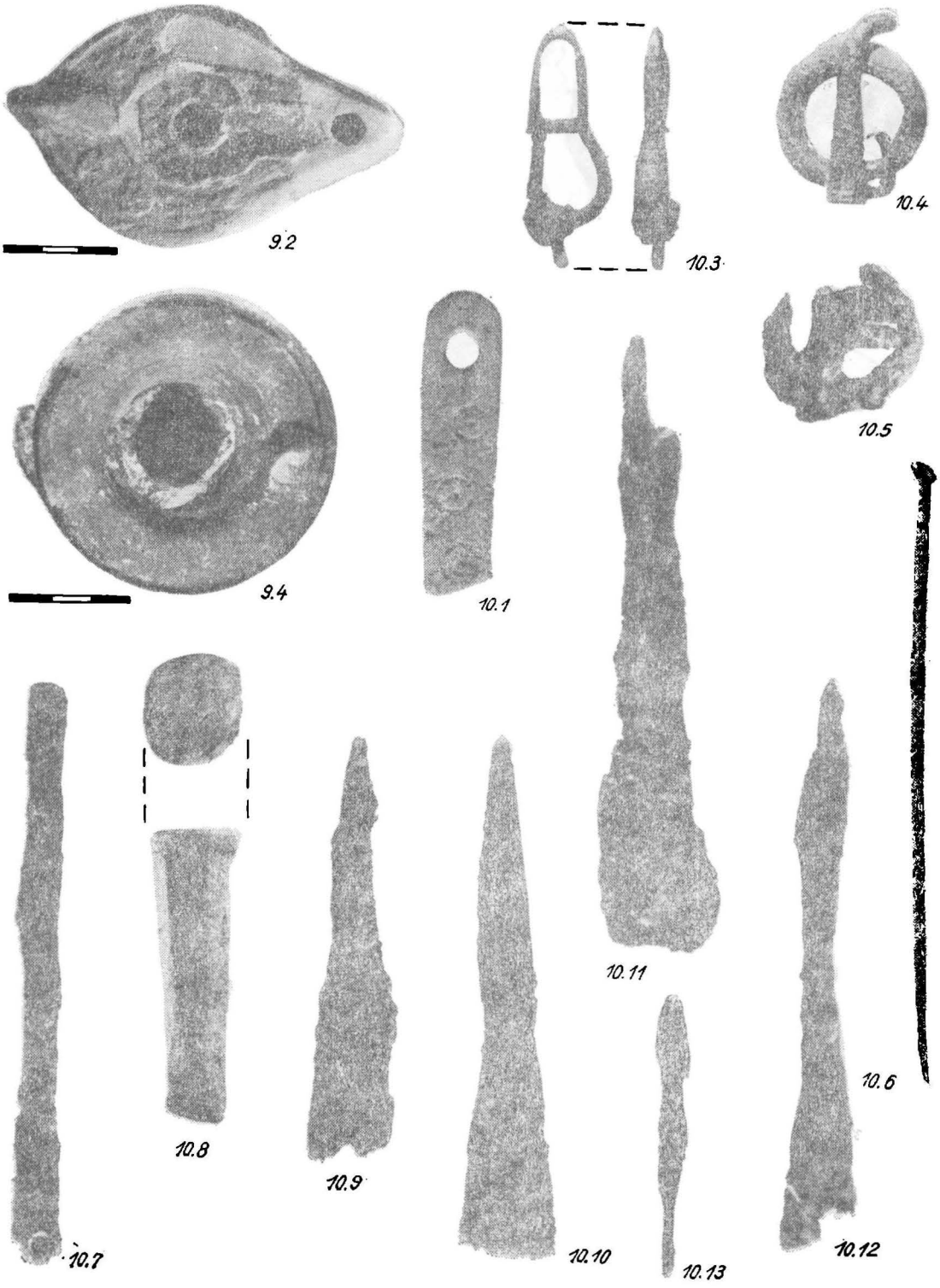

Fig. 171. — Opaițe (9.2 și 9.4) și alte obiecte din NVIA.

www.cimec.ro

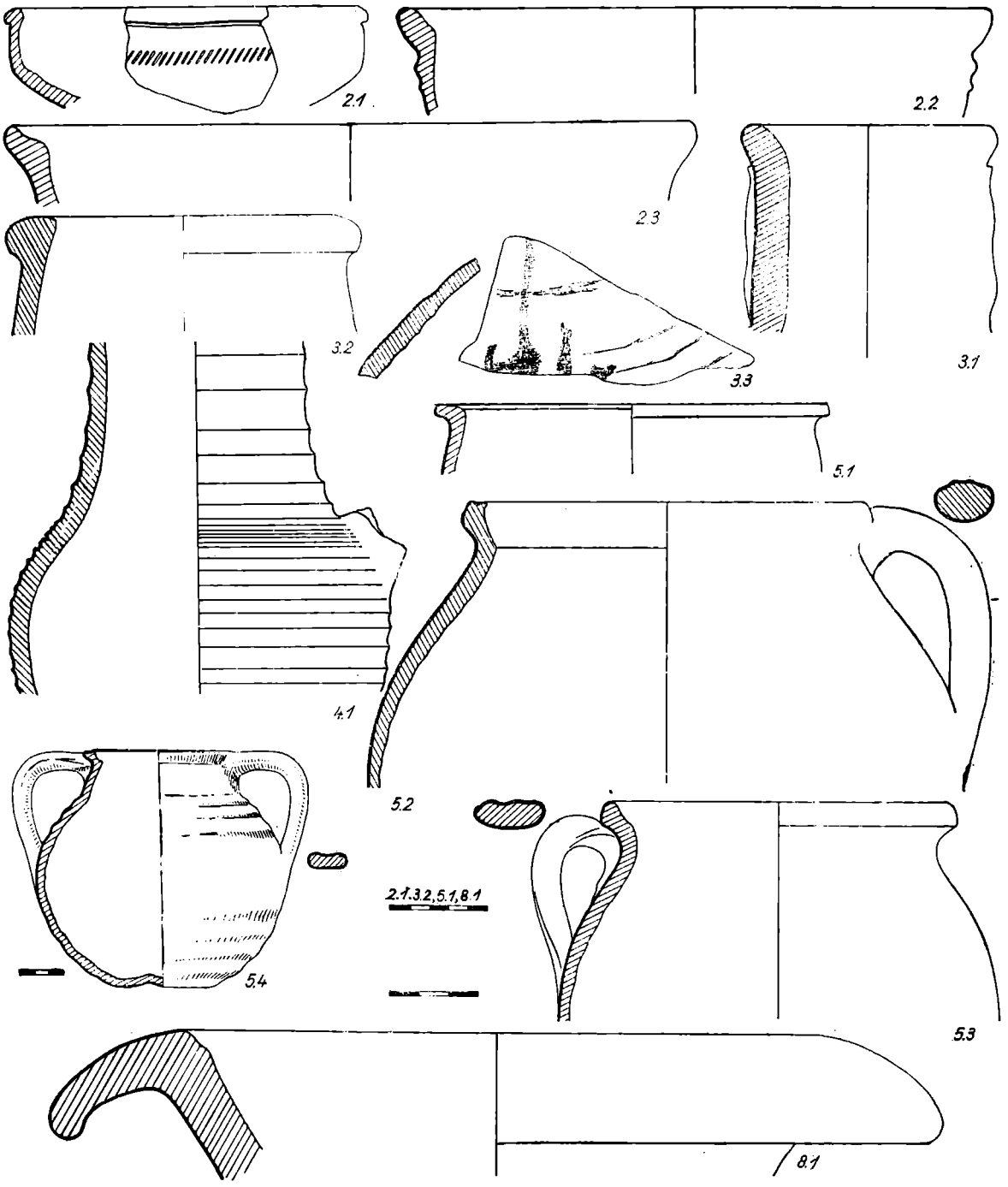

Fig. 172. — Ceramică din NVIB.

www.cimec.ro

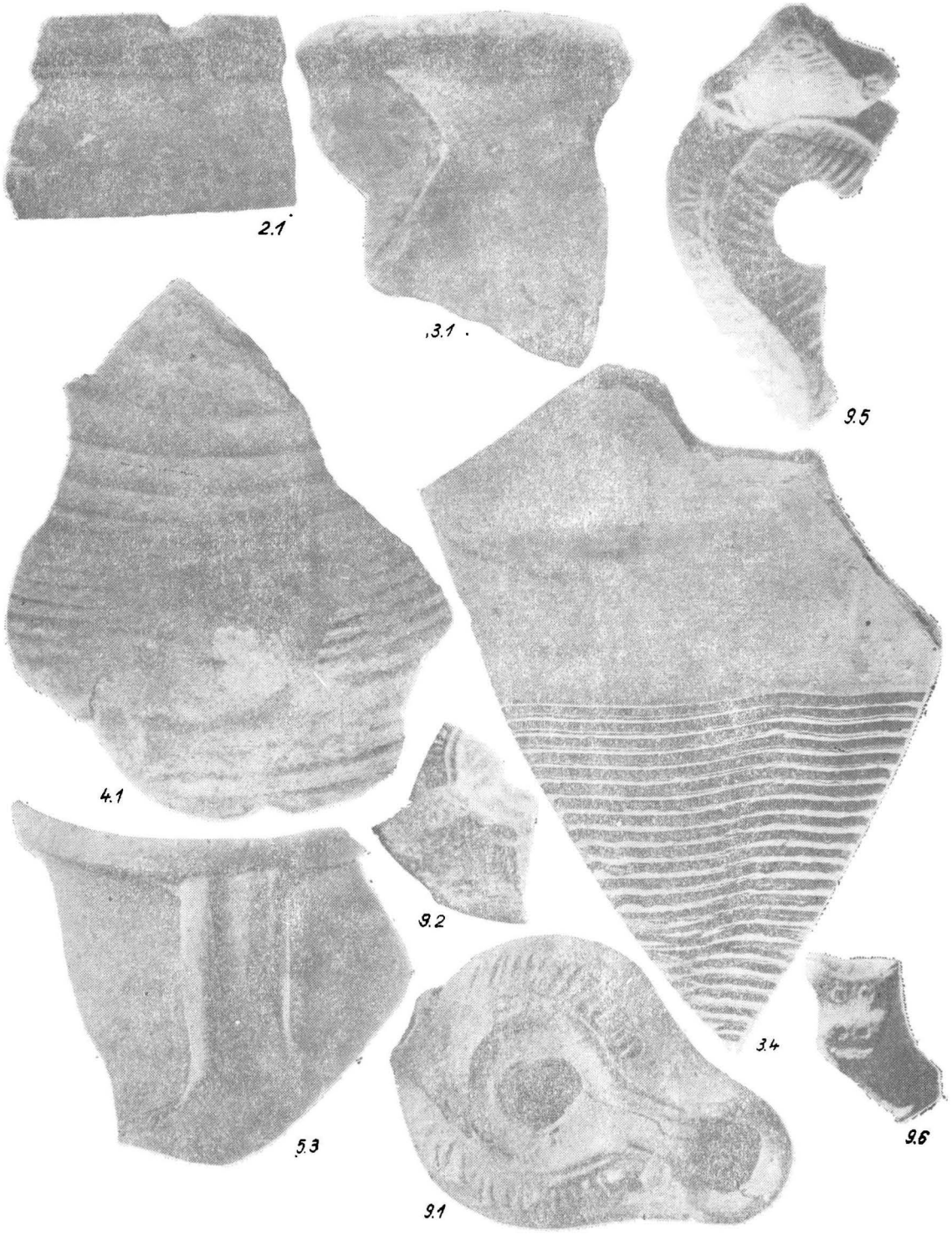

Fig. 173. — Ceramică din NVIB.

www.cimec.ro

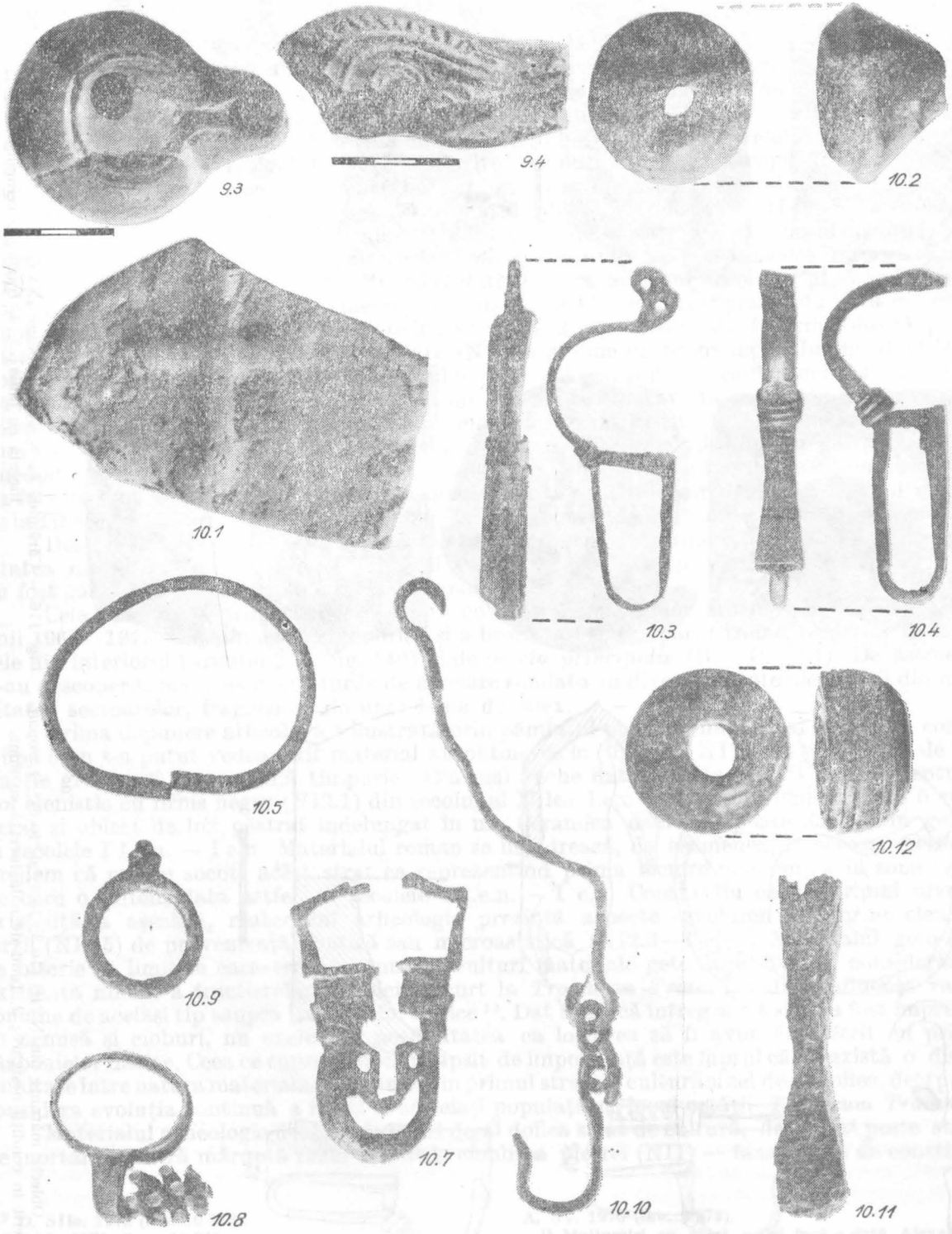

Fig. 174. — Opaiţe (9.3 şi 9.4) şi obiecte diverse din NVIB.

www.cimec.ro

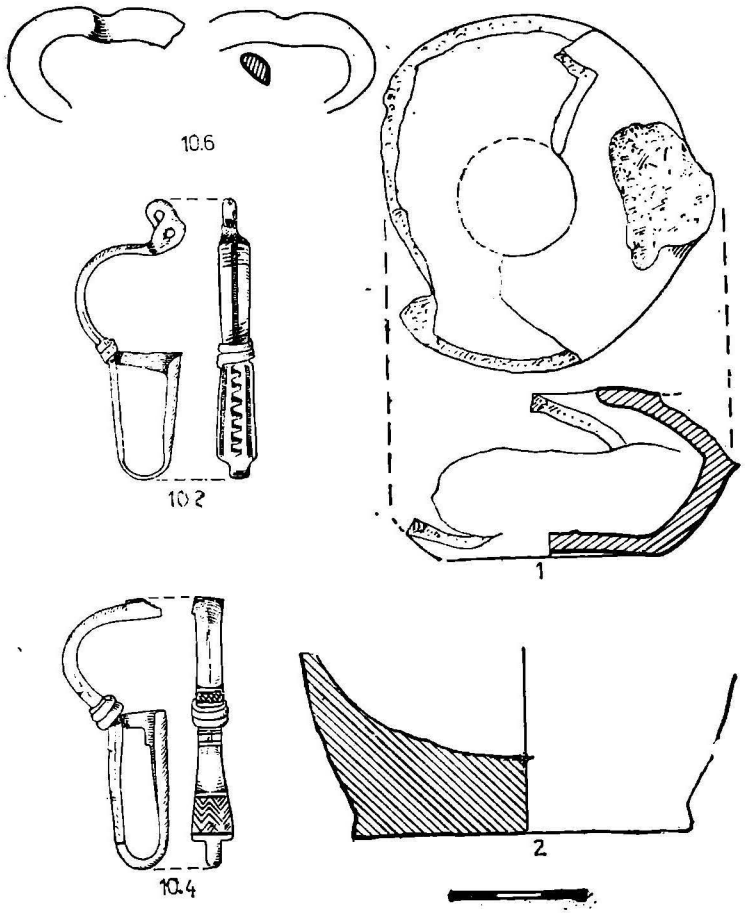

Fig. 175. — Obiecte mărunte din NVIB (10.3, 10.4 şi 10.6); 1, opaiţ descoperit în condiţii nesigure; 2, fund de oală lucrată cu mîna.

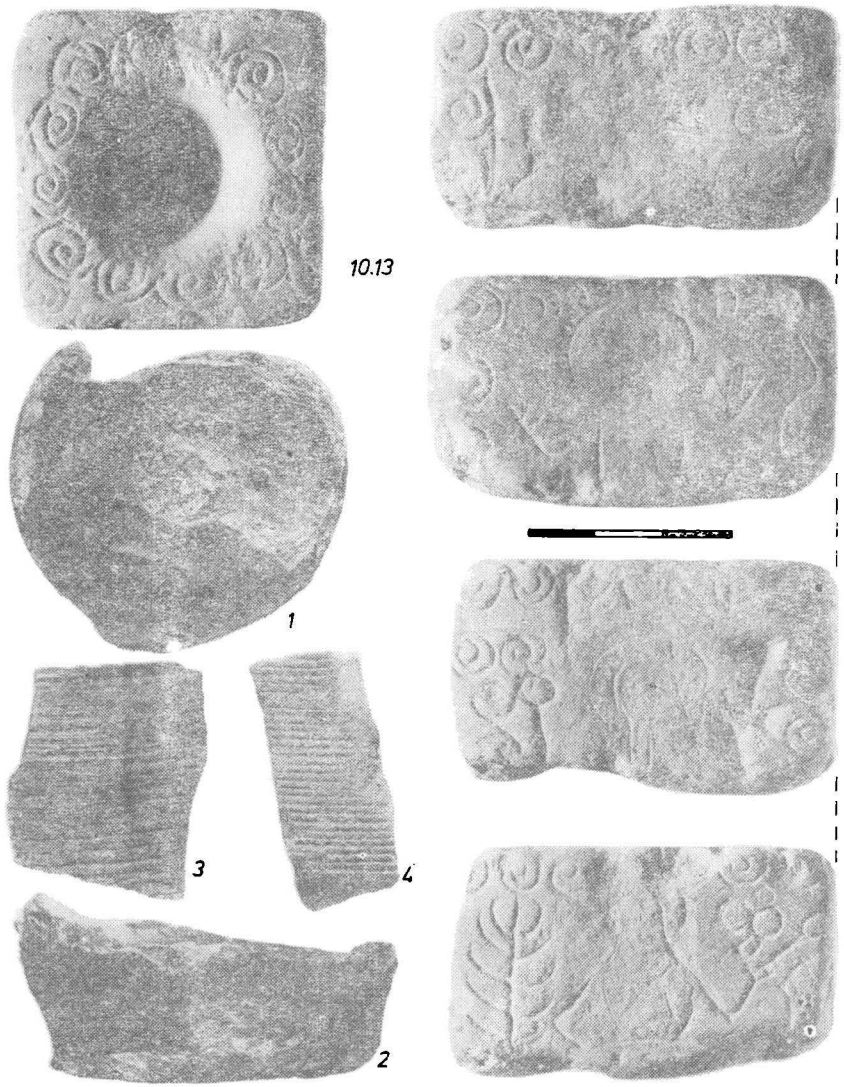

Fig. 176. — Cărămidă cu *sgrafitti* creştine (NVIB, 10.13); 1, opaiţ; 2, fund de oală lucrată cu mîna; 3, 4, fragmente ceramice.

www.cimec.ro

Observaţii privind datarea nivelurilor de locuire ale cetăţii pe baza materialului ceramic şi a obiectelor mărunte

Pentru primele două niveluri de locuire surprinse la *Tropaeum* nu avem descoperiri monetare care să ne asigure o absolută datare. Două monede găsite în poziţie stratigrafică clară pot însă data nivelul al treilea de existenţă a aşezării de la Adamclisi. Una s-a găsit pe *berma* celei de-a doua faze, fiind o emisiune Septimius Severus de la Niceea [7], iar cea de-a doua, o monedă cu efigia lui Caracalla [8], se află cu cîţiva centimetri deasupra nivelului de călcare NIII. Aceste monede datează nivelul N III la sfîrşitul secolului al II-lea, începutul celui următor, datare confirmată şi de aspectul general al ceramicii descoperite în acest strat.

Într-o poziţie grăitoare este găsită o monedă de la Theodosius al II-lea [9], care datează stratul de mortar de deasupra celui de-al treilea nivel de călcare din exteriorul incintei, strat de mortar care ne-a impus concluzia că la *Tropaeum* a avut loc şi o refacere ulterioară construcţiei constantiniene (NIVB). Moneda, datînd către mijlocul secolului al V-lea, această nouă refacere a incintei, ne dă temeiuri să credem exactă microstratigrafia stabilită în această zonă. Dintre monedele numeroase găsite în sectorul T22, doar una poate fi ferm folosită pentru datarea penultimei faze de locuire în cetate (NV) şi anume un bronz de la Iustin al II-lea şi Sofia din anul 569 — 570, desprins de pe nivelul de călcare din exteriorul incintei, care oferă un *terminus post quem* pentru începutul ultimei locuiri ce se dezvoltă în cetate. Pe nivelul de călcare dintre încăperile A3δ şi A4, o altă monedă de la Iustin al II-lea (anul 568 — 569) confirmă cele spuse mai sus, la fel, moneda de bronz de la acelaşi împărat găsită în nivelul imediat superior plăcii de mortar de la E de bazilica „simplă". Încăperile menţionate mai sus au fost desigur folosite şi mai tîrziu ; o probă evidentă pentru locuirea ulterioară fiind moneda de la Tiberius al II-lea Constantin (anul 580—581) descoperită pe ultimul nivel în încăperea A3δ [10].

Deci, monedele descoperite pînă acum ne dau destul de puţine repere cronologice ; majoritatea monedelor cuprinse între mijlocul secolului al II-lea şi sfîrşitul secolului al VI-lea au fost găsite în ultimele două straturi arheologice (NV şi NVI).

Cele mai vechi urme de viaţă aflate cu ocazia săpăturilor arheologice din cetate, între anii 1968—1975, sînt din epocile neolitică şi a bronzului şi au apărut izolat, respectiv în sondajele din interiorul turnului T22 (fig. 140) şi de pe *via principalis* (B — C, SXI). De asemenea, s-au descoperit, mai ales în straturile de nivelare sondate în diverse puncte ale cetăţii din majoritatea sectoarelor, fragmente ale unor lame de silex.

Prima depunere arheologică ilustrată prin pămîntul puternic impregnat cu arsură conţine după cum s-a putut vedea, atît material autohton dacic (fig. 141, NI1), cît şi material de producţie grecească sau romană timpurie. Cea mai veche dată ne este oferită de fragmentul de bol elenistic cu firnis negru (NI2.1) din secolul al II-lea î.e.n. dar fiind singular poate fi considerat şi obiect de lux păstrat îndelungat în uz. Ceramica dacică se poate data [11], în genere, în secolele I î.e.n. — I e.n. Materialul roman se încadrează, de asemenea, în aceeaşi perioadă. Credem că putem socoti acest strat ca reprezentînd prima locuire mai amplă în zona cetăţii pe care o putem data astfel, în secolele I î.e.n. — I e.n. Constatăm că, în primul nivel de existenţă a aşezării, materialul arheologic prezintă aspecte evoluînd din forme elenistice tîrzii (NI2.5) de provenienţă pontică sau microasiatică (NI2.3—4 etc.). Materialul geto-dacic se înscrie în limitele caracteristice întregii culturi materiale geto-dace. Totuşi, considerăm că existenţa numai a fructierelor cu picior scurt la *Tropaeum Traiani*, indică influenţa vaselor romane de acelaşi tip asupra fructierelor dacice [12]. Dat fiind că întreg acest strat a fost impregnat cu cenuşă şi cioburi, nu excludem posibilitatea ca locuirea să fi avut de suferit cu prilejul războaielor dacice. Ceea ce constatăm ca nelipsit de importanţă este faptul că nu există o discontinuitate între natura materialului ceramic din primul strat de cultură şi cel de-al doilea, deci putem considera evoluţia continuă a uneia şi aceleiaşi populaţii pe locul cetăţii *Tropaeum Traiani*.

Materialul arheologic descoperit în cel de-al doilea strat de cultură, dezvoltat peste stratul de mortar şi piatră mărunţă rezultată de la cioplirea pietrei (NII) — faza primă de constituire

[7] D, SIIa, 1972 (inv. 10 218).
[8] DSI, 1971 (inv. 10 215).
[9] D, SIa, 1972 (inv. 9 830).
[10] Respectiv monedele : D, SIIa, 1971 (inv. 9 909) ; A, SIV, 1970 (inv. 9 948) ; A, SVII, 1972 (inv. 9 937) ; A, SV, 1970 (inv. 9 979).
[11] Mulţumiri cu acest prilej încă o dată Alexandrinei Alexandrescu pentru ajutorul dat la datarea materialului daco-getic.
[12] Crişan, p. 170, nu crede posibilă o asemenea influenţă.

www.cimec.ro

a unui zid de incintă — poate fi datat în secolul al II-lea e.n. Formele timpurii ale opaițelor (NII9,1—2) și ceramicii (NII2 și NII3) ne sugerează datarea începutului acestei faze, în prima jumătate a secolului al II-lea e.n. Observăm apariția în ceramică a unor forme de proveniență occidentală (NII2.6, 10 etc.). Sfîrșitul acestui nivel pare să fie marcat de un incendiu. Deoarece nivelul ulterior este databil și prin monede de la sfîrșitul secolului al II-lea, putem îndrăzni a considera că sfîrșitul acestei faze trebuie legat de atacurile costoboce din jurul anului 170 e.n., viu ilustrate de epigrafele descoperite în cetate [13].

Materialul arheologic descoperit în NIII se remarcă prin deosebita bogăție și varietate; datarea oferită de monede și descoperirile mărunte corespunde epocii de înflorire a orașului, epocă în care municipiul este sigur atestat și întreaga provincie se bucură de maximă prosperitate [14]. Încadrarea materialului descoperit în acest nivel se face între mijlocul secolului al II-lea e.n. (unele forme mai timpurii, ca NIII2.2—4, au ori o perioadă de folosire mai lungă decît bănuim, ori sînt, în unele cazuri, antrenate din nivelul anterior) și mijlocul secolului al III-lea e.n. Ni se par grăitoare pentru definirea materialului din acest nivel ornamentele și pasta fragmentelor NIII2.5 și 8; amforele descoperite în nivel, în general într-o stare foarte fragmentară, au analogii în nordul Mării Negre, unde sînt datate în secolele II — III e.n. (NIII3.1—3); tipurile cele mai răspîndite de opaițe, caracteristice acestui nivel (NIII9.1—4) sînt produse și folosite tot la sfîrșitul secolului al II-lea și începutul secolului al III-lea e.n. La fel ca în nivelul anterior, apar forme importate din provinciile vestice și unele forme ce par chiar a fi produse la *Tropaeum Traiani*.

Peste nivelul NIII, se pare că în perimetrul întregului municipiu s-a făcut o nivelare cu pămînt galben adus ca baza pentru nivelul de călcare NIVA. Descoperirile arheologice din sectorul porții de E și de pe incinta de S dovedesc începerea refacerii „constantiniene", cîndva după mijlocul secolului al III-lea e.n. Dacă alte faze constructive au putut fi mai ușor surprinse în zonele cercetate, în schimb, nivelul de călcare NIVA a fost în general greu de diferențiat față de NIVB, dat fiind și faptul că în puține locuri s-au atins aceste niveluri. Constatăm din analiza puținelor fragmente ceramice culese din NIVA, acolo unde s-a dezvelit în suprafață că, în acest moment, materialul arheologic nu se deosebește esențial de cel din nivelul precedent; în schimb, materialul ceramic din NIVB prezintă caracteristici romane tîrzii care îl diferențiază net de nivelurile anterioare și care se vor dezvolta pe parcursul ultimelor două secole de locuire a cetății.

Prosperitatea relativă dedusă pentru NV din activitatea constructivă de proporții din cetate nu este ilustrată în aceeași măsură de materialul arheologic și credem că principala cauză a acestui fenomen este faptul că locuitorii fazei NIVA au îndepărtat cea mai mare parte a resturilor distrugerii de la sfîrșitul secolului al VI-lea [15]. După cum s-a văzut din descrierea săpăturilor arheologice în sectoarele A, B și D, faza NVIB nu a fost surprinsă decît pe mici suprafețe, în general folosindu-se ca nivel de călcare tot NVIA. Pentru sfîrșitul secolului al VI-lea și începutul celui următor, sînt caracteristice o serie de forme, printre care: NVIA3(2) și (11); constatăm aici frecvența urcioarelor [NVIA4(1) și (2)]. În general, urcioarele și oalele cu buza șănțuită și *umbo* pe fund sînt definitorii pentru formele dezvoltate în această etapă (NVIA5.1 și NVIB5.4) în aproape toate așezările dobrogene. Formele ceramice și descoperirile mărunte proprii NVI (cu fazele A și B) arată evoluția culturii materiale, împingînd datarea acestui nivel în prima parte a secolului al VII-lea deși așezarea nu pare să fi fost antrenată în circuitul economic specific crizei generale a imperiului în acest secol, care să fi adus după sine prezența emisiunilor monetare noi. Spre deosebire de unele așezări romano-bizantine din Dobrogea ca aceea dela Piatra Frecăței (*Beroe*)[16], la Adamclisi nu s-au aflat urme de atribuit cetelor slave, cu excepția unui fragment de oală ce pare indica o asemenea proveniență (fig. 176/2).

Deci, studiul materialului ceramic și al obiectelor mărunte ne permite să încadrăm cronologic fazele stratigrafice surprinse și va putea fi folosit în cercetarea de ansamblu a culturii materiale dezvoltate în zona de contact a influențelor pontice, microasiatice, cu cele vestice proprii pentru *ripa Thraciae*.

[13] Vezi capitolul *Incinta*.
[14] DID, II, p. 185 — 186.
[15] V. Pârvan, *Tropaeum*, p. 190 — 191.
[16] SCIVA, 26, 1975, 2, p. 209 — 218.

www.cimec.ro

CONCLUZII

Ion Barnea

Săpăturile arheologice efectuate între anii 1968—1975 la cetatea *Tropaeum Traiani* au stabilit că viaţa omenească pe platoul situat în Valea Urluii, la vest de actualul sat Adamclisi, unde se înalţa cetatea romană, începe în epoca neolitică şi continuă pînă în prima jumătate a secolului al VII-lea e.n. În cele cîteva sondaje adîncite pînă la solul viu au apărut puţine fragmente ceramice aparţinînd culturii Hamangia, iar în diferite puncte ale cetăţii s-au găsit izolat fragmente din lame de silex. S-au descoperit, de asemenea, fragmente ceramice din epoca bronzului şi din prima epocă a fierului. Cel mai vechi nivel de locuire mai intensă arată existenţa pe acelaşi loc a unei aşezări geto-dacice cu nume necunoscut, care în secolul al II-lea î.e.n. întreţinea legături cu lumea grecească din sud, iar în secolele I î.e.n. — I e.n. se afla în plină dezvoltare, fiind influenţată de civilizaţia romană în continuă expansiune. Către sfîrşitul secolului I sau, mai probabil, la începutul secolului al II-lea e.n., aşezarea geto-dacică a avut de suferit, fiind chiar trecută prin foc, cu prilejul războaielor purtate de romani împotriva dacilor şi a aliaţilor lor.

Pe locul fostei aşezări geto-dacice, împăratul Traian, în politica sa ofensivă împotriva dacilor şi a celorlalte populaţii din stînga Dunării Inferioare, a înfiinţat o staţiune militară, lîngă care a luat naştere o aşezare rurală *(vicus)* cu caracter civil, alcătuită din populaţia locală mai veche şi din noii colonişti, în cea mai mare parte veterani aşezaţi şi împroprietăriţi aici, în preajma monumentului triumfal al lui Traian [1]. Către mijlocul şi în primele decenii ale celei de-a doua jumătăţi a secolului al II-lea e.n., aşezarea situată la o importantă răscruce de drumuri militare şi comerciale atinge o deosebită înflorire economică şi culturală, ce o ajută să depăşească faza rurală, devenind un important centru urban, care în timpul împăratului Marcu Aureliu, înainte de anul 170, va fi înălţat la rangul de *municipium* [2]. Această situaţie de prosperitate economică rezultă în primul rînd din intensitatea circulaţiei monetare, mai ales sub liniştita şi îndelungata domnie a lui Antoninus Pius (139 — 161), cînd este documentată de numeroasele descoperiri monetare, în frunte cu tezaurul de 1 548 denari imperiali romani, găsit în 1969 în cetate. La acestea se adaugă bogatele vestigii de cultură materială de tot felul, în special ceramică de diferite tipuri, printre care unele din provinciile occidentale ale imperiului, apărute în nivelul de locuire din perioada respectivă de timp şi fragmentele arhitectonice refolosite ca material de construcţie în zidul de incintă şi în alte edificii romano-bizantine.

E foarte probabil că în aceeaşi perioadă s-a construit prima incintă, cu *fossa* şi berma, ale căror urme au fost identificate în zona porţii de est. Demn de menţionat că aici traseul primei incinte coincide cu cel al cetăţii lui Licinius şi Constantin. Perimetrul ei se presupune că

[1] V. Pârvan, *Tropaeum*, p. 2 — 3.

[2] Em. Popescu, *loc. cit.* Revenind la părerea mai veche a lui Gr. Tocilescu, Ioana Bogdan-Cătăniciu nu exclude posibilitatea ca statutul de *municipium* să fi fost acordat tropeenilor mai înainte, poate chiar de către Traian (v. mai sus, p. 62).

www.cimec.ro

închidea o suprafaţă dreptunghiulară de circa 250 × 100 m, al cărei contur mai înalt decît restul cetăţii s-ar distinge pe unele fotografii aeriene în partea centrală a oraşului romano-bizantin (fig. 32, 40).

Perioadei de înflorire din secolul al II-lea i-a pus capăt cumplita invazie a costobocilor din jurul anului 170, cînd oraşul a fost pîrjolit de un incendiu puternic, ale cărui urme au fost sesizate în sondaje din jumătatea de E a cetăţii romano-bizantine. Frecvenţa mare a fragmentelor ceramice geto-dacice aflate împreună cu ceramică şi alte obiecte romane în stratul de incendiu costoboc, confirmă şi completează informaţiile unor inscripţii din aceeaşi perioadă de timp (*Daizus Comozoi* ş.a.) despre persistenţa şi continuitatea elementului autohton geto-dac, în curs de romanizare, alături de coloniştii romani.

După distrugerea costobocă, municipiul tropeenilor cunoaşte o nouă perioadă de înflorire sub dinastia Severilor. Acum vechea incintă e refăcută, iar la poarta de E se adaugă un turn interior, a cărui tehnică de construcţie vădeşte starea de prosperitate a aşezării. Unele fragmente arhitectonice şi inscripţii refolosite în construcţii romano-bizantine, aparţin de asemenea acestei perioade. Urmează o perioadă de decădere pe care a suferit-o oraşul *Tropaeum* în cursul secolului al III-lea, din cauza îndesirii atacurilor carpo-gotice şi a slăbirii apărării militare a *limes*-ului scitic. În schimb, acum se observă o creştere a elementelor greceşti, la care, în afară de ceea ce se cunoştea mai dinainte [3], s-a adăugat un altar cu inscripţie greacă din anii 236 — 238, dedicat de magistratul Protogenes lui *Zeus Ombrimos*, descoperit în campania din 1969, refolosit în faţa unei locuinţe de pe *via principalis*, în imediata vecinătate a porţii de E a cetăţii [4]. Nu trebuie uitat, de asemenea, că ultima inscripţie dinainte de restaurarea cetăţii sub Constantin şi Liciniu datează de prin anii 293 — 305, fiind dedicată lui *Jupiter Olbiopolitanus* de un negustor grec romanizat din *Olbia*, Nevius Palmas Theotimianus, şi că, probabil în timpul aceleiaşi restaurări sau îndată după aceea, a fost înălţat altarul votiv, de data aceasta un monument oficial în limba greacă, dedicat de cetatea tropeenilor (ἡ πόλις Τροπαισίων) „zeiţei crăiese Hera *(Iuno Regina)*, pentru găsirea apei" [5].

Faţă de cele cunoscute pînă acum despre zidirea „din temelii a cetăţii tropeenilor în timpul lui Constantin şi Liciniu, după ce neamurile barbare fuseseră pretutindeni biruite", aşa cum ne asigură inscripţia de fundaţie din anul 316, găsită în 1893 la poarta de E, împreună cu trofeul simbolic, emblema oraşului, săpăturile din ultimii ani au dus la noi descoperiri şi la unele observaţii în plus, deosebit de valoroase. Este vorba de cele şase fundaţii de turnuri părăsite de pe latura de S-V a cetăţii romano-bizantine (fig. 41), puse în legătură cu opera generală de refacere a oraşelor de la Dunărea de Jos, iniţiată de Aurelian şi continuată de Diocletian, cărora le-a fost atribuită şi începerea lucrărilor de restaurare a cetăţii *Tropaeum*. Întreruptă din motive necunoscute încă, operaţia a fost reluată şi dusă pînă la capăt, cu unele modificări de plan, de constructorii din timpul lui Constantin şi Liciniu. Dar, după alte observaţii ce poate mai au nevoie de reconfirmări, nici construcţia acestora n-a fost terminată în anul 316, aşa cum rezultă din inscripţia de fundaţie, din fericire păstrată în întregime, ci anumite lucrări la zidul de incintă şi la turnurile acestuia s-au prelungit încă cel puţin şapte — opt ani după aceea. Dintre ultimele observaţii în legătură cu incinta merită, de asemenea, să fie amintite acelea că atît la poarta de V, cît şi la cea de S, nu există cîte un pod suspendat *(pont-levis)*, după cum presupunea V. Pârvan, iar că în apropierea turnului T19 se afla o poartă mică, astupată mai tîrziu. Planul cetăţii e caracteristic pentru sfîrşitul secolului al III-lea — începutul celui de-al IV-lea, amintind pe cel al altor cetăţi de pe *limes*-ul Dunării de Jos din aceeaşi perioadă de timp (Capidava, Troesmis, Dinogetia, Noviodunum). Pentru anexa exterioară din colţul de S-E al cetăţii, ce pare, aşa cum s-a presupus de mai multă vreme, un mare bazin sau cisternă fortificată, contemporană cu cetatea, s-a emis şi ipoteza că ar fi o fortificaţie complementară a cetăţii, ulterioară anului 316.

Din acelaşi timp cu incinta cetăţii Tropaeum datează *via principalis (decumanus)*, cu canalul, apeductul şi porticele laterale în prima lor fază, precum şi cealaltă stradă principală, per-

[3] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 163 şi urm.
[4] Al. Barnea, SCIV, 20, 1969, 4, p. 595 — 609.
[5] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 165 şi 173 — 174.

www.cimec.ro

pendiculară pe ea (*cardo*), de asemenea, prevăzută cu portice continui pe ambele laturi. Secolului al IV-lea îi aparţin alte străzi de importanţă secundară, mai puţin cercetate, perpendiculare pe *via principalis*. Dintre edificiile publice din interior, singurul cunoscut ca înălţat la începutul secolului al IV-lea este *basilica forensis*. Mai multe clădiri particulare, majoritatea cu scop comercial, situate de o parte şi de alta a străzii principale, au fost construite în secolul al IV-lea şi refăcute în următoarele două secole. În stadiul actual al cercetărilor nu se pot face precizări mai mari în datarea unor edificii în cursul secolului al IV-lea, după cum nu se poate spune în ce măsură evenimentele desfăşurate în această regiune a Imperiului roman de răsărit la începutul ultimului sfert al aceluiaşi secol, care au culminat cu catastrofa de la Adrianopol (378), au afectat şi cetatea tropeenilor.

S-a observat în schimb că în prima jumătate a secolului al V-lea, sub împăratul Theodosie al II-lea, a avut loc o operaţie de consolidare a zidului de incintă. Şanţul de apărare din partea de E a cetăţii a fost abandonat, iar în imediata apropiere a porţilor de E şi de S s-au construit clădiri extramurane de zid legat cu pămînt, probabil locuinţe pentru federaţii goţi. În interiorul cetăţii, în ciuda procesului de decădere generală, datorat frămîntărilor politice interne ale imperiului şi ameninţării din afară a pericolului hunilor, vestigiile mărunte arată o continuitate de viaţă şi de cultură aproape normală, iar descoperirile monetare atestă o circulaţie bănească mulţumitoare. Fragmente ceramice izolate confirmă prezenţa unor elemente „barbare" în mijlocul populaţiei locale romanizate.

Ca şi în celelalte centre urbane ale provinciei Scythia Minor, ultima etapă de mari construcţii de la *Tropaeum* se leagă de numele împăraţilor Anastasius şi Iustinian I. Paralel cu restaurarea zidului de incintă, în interiorul cetăţii se înalţă din temelii sau se refac şi măresc diferite edificii cu caracter public, cum sînt toate bazilicile descoperite pînă acum la Tropaeum. Pe latura de N a bazilicii *forensis* s-a adăugat o anexă dreptunghiulară alungită, orientată E—V şi prevăzută cu absidă spre răsărit, poate o capelă creştină. De asemenea, e probabil ca porticul de pe latura de E a bazilicii, care îngustează strada principală N—S (*cardo*), să fi fost adăugat tot în această perioadă. Pe *via principalis* (*decumanus*) au fost zidite din temelii trei bazilici creştine, fiecare avînd sub altar cîte o criptă pentru moaşte de martiri: două şi cele mai mari dintre ele, bazilica cu *transept* (D) şi bazilica zisă „simplă" (A), au fost înălţate chiar în plin centru, la răscrucea dintre *cardo* şi *decumanus*, vizavi de *basilica forensis*, vrînd parcă să se opună acesteia, care pînă aci era singura ce prin măreţia şi poziţia ei domina toate clădirile dimprejur. Noi observaţii pe teren au dus la concluzia că nu numai „bazilica de marmură" (B), cum se credea mai înainte, ci şi bazilicile cu *transept* (D) şi „simplă" (A) erau prevăzute cu cîte un *atrium* cu trei portice (*triporticus*), după moda grecească [6].

În general, acum are loc o aglomerare neobişnuită de construcţii, care presupune o mare creştere a populaţiei şi o deosebită prosperitate economică. Această creştere cantitativă s-a făcut însă în dauna calităţii şi a aspectului urbanistic în ansamblu. Principalele artere de circulaţie n-au mai fost respectate în întregimea lor. De exemplu, jumătatea de V a străzii principale (*decumanus*) a fost îngustată pe anumite porţiuni la mai puţin de jumătate. Lîngă colţul de N—V al bazilicii *forensis* o clădire a fost aşezată cu latura de N chiar deasupra canalului şi apeductului de pe mijlocul străzii principale. *Cardo* a suferit, de asemenea, o îngustare în porţiunea centrală descoperită pînă acum. *Intervallum*-ul dintre zidul de incintă şi edificiile din interior a fost în cea mai mare parte blocat de construcţii care se adosează acestuia. Majoritatea noilor clădiri înălţate din pietre legate cu pămînt, iar în partea de sus de obicei din calupuri de chirpici, erau locuinţe particulare, unele din ele de mari proporţii, ca nişte adevărate palate. Multe construcţii, în special cele situate de-a lungul străzilor principale, erau magazine şi ateliere meşteşugăreşti, care atestă avîntul comerţului şi al meşteşugurilor în această ultimă perioadă de înflorire a oraşului Tropaeum, cea mai bine cunoscută în urma săpăturilor arheologice de pînă acum.

[6] I. Barnea, SCIV, 26, 1975, 1, p. 61 — 65.

www.cimec.ro

În a doua parte a domniei lui Iustinian, oraşul a început să decadă, ca urmare a situaţiei generale a imperiului şi a marii invazii a kutrigurilor pe teritoriul Sciţiei Minor, în anii 558 — 559, care chiar dacă n-a dus la distrugerea cetăţii Tropaeum, după cum rezultă din săpăturile de pînă acum, a avut totuşi urmări negative asupra dezvoltării acesteia şi a relaţiilor sale cu centrele mai apropiate sau mai îndepărtate. Cu toate acestea viaţa a continuat să se desfăşoare aproape normal pînă în anul 586, cînd cetatea a căzut pradă invaziei pustiitoare a avarilor (Theophylactus Simocatta, I, 8, 10). Urmările puternicului incendiu care a mistuit în flăcări, dacă nu toate, în orice caz majoritatea clădirilor din interior, au fost identificate aproape peste tot unde s-au efectuat săpături în ultimii ani. Ele constau cel mai adesea dintr-un strat gros pînă la un metru de pămînt făinos, de culoare gălbuie-roşiatică, provenit din chirpicii prăvăliţi din jumătatea superioară a pereţilor, la baza căruia se află cărbuni din lemnăria acoperişului, piroane de fier, ţigle, şi olane, iar deasupra multe dărîmături din zidurile edificiilor. Spre deosebire de ceea ce se credea mai înainte, rezultatele ultimelor săpături au dus la concluzia că viaţa cetăţii Tropaeum n-a încetat totuşi după catastrofa din 586. Urme sporadice de locuire, confirmate de unele descoperiri monetare, arată că peste stratul gros de incendiu şi dărîmături s-au amenajat noi locuinţe mai modeste de către aceeaşi populaţie care a supravieţuit dezastrului. Locuirea a dăinuit şi în prima jumătate a secolului al VII-lea cînd, după unele observaţii, incinta a continuat să-şi păstreze funcţia defensivă, cu toate că aşezarea îşi pierduse caracterul său urban. În forme modeste şi mult mai redusă ca număr, populaţia veche românească şi-a continuat viaţa în preajma ruinelor înfloritoarei cetăţi de altă dată. Aici, în partea de S a incintei şi în alte puncte izolate din împrejurimi, au apărut urme de locuire din următoarele trei-patru secole, şi nu este de mirare că la trei kilometri mai departe spre V, pe teritoriul satului de azi Urluia, s-a descoperit un tezaur de monede bizantine din secolele VIII — X [7], care arată continuarea legăturilor economice cu Bizanţul, Roma cea nouă, în perioada de timp căreia-i aparţine tezaurul amintit.

O ultimă observaţie priveşte demantelarea zidului de incintă şi a turnurilor de majoritatea blocurilor de parament, în vederea refolosirii lor la alte construcţii sau ca piatră de var. Operaţia a avut loc în decursul timpului, poate în mai mare măsură în cursul secolelor X — XII, cînd teritoriul Dobrogei stăpînit de Bizanţ (thema Paristrion) a cunoscut o nouă perioadă de mari construcţii şi cel mai mult în secolele XVIII — XIX, înainte de săpăturile iniţiate de Gr. Tocilescu. Aceeaşi soartă au avut fără îndoială o serie întreagă de piese arhitectonice (fusuri de coloane, capiteluri ş.a.) de la clădirile din cetate, care apăreau mai mult sau mai puţin la suprafaţa terenului.

Cercetările viitoare vor trebui să urmărească extinderea şi adîncirea documentării obţinute pînă acum cu privire la aşezarea de la *Tropaeum*, pentru toată durata existenţei ei, începînd cu studiul stratigrafiei şi încheind cu analiza sistematică a descoperirilor mărunte. În acest scop se impune în primul rînd intensificarea lucrărilor în vederea unei cît mai bune cunoaşteri a oraşului romano-bizantin (secolele IV — VI), care suprapune resturile municipiului roman din secolele II — III şi pe cele anterioare acestuia şi care, din fericire, este mai bine păstrat. Este necesar să se continue atît studiul incintei, cît şi al oraşului propriu-zis, cu etapele lor succesive de existenţă şi refaceri. În cuprinsul oraşului trebuie dus mai departe studiul reţelei stradale şi al edificiilor cu caracter public şi particular, precum şi cel al evoluţiei sistemului de construcţie şi al concepţiei urbanistice în cele două faze principale de existenţă a oraşului romano-bizantin : secolele IV — V şi V — VI. O atenţie specială trebuie acordată examinării evoluţiei ocupaţiilor, meşteşugurilor, comerţului, relaţiilor externe, vieţii sub diferitele ei aspecte, pe toată durata secolelor IV — VII e.n.

Cercetarea oraşului romano-bizantin va contribui în bună măsură şi la cunoaşterea municipiului roman din secolele II — III, deoarece multe piese arhitectonice şi sculpturale, precum şi inscripţii din această perioadă au fost refolosite ca material de construcţie pentru edificiile din secolele IV — VI. Una din problemele majore ale cercetărilor viitoare va fi aceea a unei cît

[7] Irimia Dimian, SCN, 1, 1957, p. 199; DID, III, p. 20.

www.cimec.ro

mai bune cunoaşteri a vieţii municipiului din secolele II — III şi a raportului topografic şi structural al acestuia cu cetatea constantiniană. Din nefericire, distrugerea edificiilor şi monumentelor fostului *municipium*, pentru refolosirea materialului la construcţiile oraşului romano-bizantin, precum şi suprapunerea celui dintîi de către acesta din urmă, îngreuiază mult cercetarea înfloritorului municipiu.

O ultimă mare problemă, care din punct de vedere cronologic şi al importanţei istorice se situează înaintea celorlalte, este aceea a studiului aşezării geto-dacice şi a aşezării romane premunicipale, în care, potrivit observaţiilor de pînă acum, se poate urmări cu claritate, pe baza materialului arheologic, persistenţa şi continuitatea elementului geto-dac în curs de romanizare, alături de coloniştii romani. Acest proces continuă şi în perioada de maximă prosperitate a municipiului roman, prelungindu-se pînă în epoca romano-bizantină. Urmărirea în continuare şi adîncirea studiului lui va duce la obţinerea de noi date concrete şi la concluzii istorice deosebit de importante în legătură cu simbioza daco-romană ca prima şi cea mai de seamă etapă în procesul formării poporului român şi a limbii sale. Atunci *Tropaeum Traiani* se va înscrie în istoria veche a patriei noastre nu numai ca un simbol al victoriei marelui împărat roman în luptele împotriva dacilor şi a aliaţilor lor, ci şi ca un triumf al cercetării arheologice şi istorice româneşti în una din cele mai importante probleme ale trecutului nostru îndepărtat.

www.cimec.ro

TROPAEUM TRAIANI

I

LA CITÉ

(Résumé)*

La reprise, en 1968, des fouilles archéologiques sur le site de la forteresse romaine de *Tropaeum*, devait conduire à toute une série de découvertes qui font l'objet du premier volume monographique consacré à cet important *municipium* de Moesia Inferior. Si le sommaire du volume est déterminé par les résultats de ces fouilles, celles-ci ont été conditionnées à leur tour, par suite les restaurations nécessaires, aussi par les recherches effectuées précédemment, notamment les fouilles de large envergure pratiquées dans l'intervalle des années 1891 — 1909 sous la direction de Gr. Tocilescu. Ces fouilles de début ont visé en tout premier lieu la mise au jour des inscriptions et des vestiges de quelques grands monuments de caractère public, situés dans différents points de la ville romano-byzantine (IVe—VIe siècles).

À présent, on est en train d'élaborer un autre volume de cette monographie. Son contenu doit porter sur les derniers résultats obtenus par l'investigation des trois monuments qui se dressent à l'est de la ville romano-byzantine, sur la « Colline du monument » *(Dealul monumentului)* et dont l'ensemble se compose d'un *monument triomphal*, un *autel militaire* et un *tumulus funéraire*.

I. EMPLACEMENT DU SITE. NOM. HISTORIQUE DES RECHERCHES

À 65 km vers le sud-ouest de la ville de Constanţa, dans les limites territoriales de la commune d'Adamclisi, se dressent les ruines du *monument triomphal* et de la cité de *Tropaeum Traiani*, qui comptent parmi les plus importants monuments romains de Roumanie, édifiés par l'empereur Trajan au commencement du IIe siècle de n.è. La cité, entièrement rebâtie sous Constantin le Grand et Licinius (316), était située à environ un kilomètre et demi du monument, vers le sud-ouest, sur un plateau peu élevé et entouré de collines qui le protégeaient. L'endroit se trouvait à une importante croisée de chemins, dont le tracé est encore répérable en partie de nos jours (fig. 1).

Le nom de *Tropaeum Traiani*, restitué par Tocilescu partant de plusieurs inscriptions trouvées dans la cité — dont celle de la fondation, datée de l'an 316 — n'est mentionné que par trois sources de basse-antiquité : Hiéroclès, Théophylacte Simocatta et les *Notitiae Episcopatuum*. Ravagée et abandonnée vers la fin du VIe siècle ou au commencement du siècle suivant, ses ruines ne feront plus l'objet d'aucune mention jusqu'au XIXe siècle, quand elles figurent dans quelques notes de voyage.

En 1891, Grigore Tocilescu, conservateur en chef à l'époque du Musée National des Antiquités, une fois finies la mise au jour et l'étude du monument triomphal (1882—1890),

* Le présent résumé représente l'ensemble des résumés dressés par chaque auteur pour le chapitre qu'il a rédigé jusqu'à la fin du septembre 1976.

www.cimec.ro

inaugure les fouilles méthodiques sur le site de la forteresse du voisinage. Les travaux lui ont pris douze campagnes de trois à cinq mois chacune, s'échelonnant sur les années 1891—1893, 1895—1897 et 1904—1909. Leurs résultats sont pour la plupart inédits, sauf ceux de la première campagne (1891), dirigée par Tocilescu en personne, et à part les inscriptions, qui ont été presque toutes publiées. Il existe néanmoins une source précieuse de renseignements concernant les fouilles de 1891—1909, à savoir : *les manuscrits 5 128, 5 129 et 5 130* de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine. C'est toute une suite de rapports partiels adressés à Gr. Tocilescu par les divers directeurs des fouilles qui se sont succédé dans l'intervalle : l'arpenteur Pamfil Polonic (1892—1893), les architectes H. Jacobi de Cologne et J. Fakler de Bucarest (1895—1897), l'arpenteur E. Frollo (1904—1905), l'architecte Gustav von Cube de Münich (1906), l'architecte V. Mironescu (1907) et l'architecte Heinrich Brötz de Wiesbaden (1908—1909). Le tout est complété par un rapport général dans la rédaction de Tocilescu, qui se proposait de le publier—dessein qu'une mort prématurée à 59 ans (le 18 septembre 1909) devait lui interdire de mener à bonne fin.

Les monuments suivants ont été mis au jour sous la direction de Tocilescu : la porte occidentale, le conduit d'égout de la *Via principalis* et les basiliques qui flanquent cette rue, des deux côtés — la basilique citerne, la *basilica forensis*, la basilique « simple » (A) et la basilique à transept ; la porte orientale avec l'épigraphe mentionnant la fondation par Constantin le Grand et Licinius (316), ainsi que le trophée qui la surmontait — imité d'après le trophée dressé au sommet du monument triomphal ; la petite porte méridionale ; la basilique « de marbre », avec son baptistère et ses édifices annexes. À ceci s'ajoute la mise au jour partielle de l'enceinte occidentale, protégée par des tours en forme d'U et dotée en plus d'une tour rectangulaire « à provisions ». Le but de ces fouilles était en général de dégager l'enceinte et les grands édifices de caractère public compris dans ses limites (fig. 4). À l'extérieur, les fouilles ont dégagé les ruines de la basilique du cimetière situé sur le versant de la colline qui se dresse au nord de la cité.

Après la mort de Gr. Tocilescu, les fouilles ont été continuées par G. Murnu, mais seulement pendant une campagne (1910). Celui-ci a procédé à l'exploration méthodique de la moitié orientale de la rue principale, avec l'égout et l'aqueduc qui la traversaient au milieu et ses portiques adjacents (fig. 91). Les résultats de ces fouilles ont été publiés par Murnu.

Sous Vasile Pârvan, devenu le conservateur en chef du Musée National des Antiquités à la fin de l'an 1910, les fouilles de *Tropaeum Traiani* ont été interrompues. En revanche, le savant archéologue, partant des résultats obtenus par Tocilescu (dont, à part les inscriptions, on n'avait publié que quelques aperçus sommaires des principaux monuments architectoniques), rédigea une synthèse historique et archéologique, qui constitue jusqu'à nos jours le noyau fondamental des informations concernant la cité de *Tropaeum*.

Une vingtaine d'années devait passer avant qu'on reprenne l'exploration des vestiges romains d'Adamclisi. Recommencée en 1933, celle-ci s'est prolongée jusqu'en 1943, sous la direction de l'ancien professeur de l'Université de Jassy, Paul Nicorescu. Malheureusement, ces recherches ont été conduites avec des moyens financiers et techniques bien plus modestes que ceux dont Tocilescu a pu disposer de son temps et leurs résultats sont demeurés presque entièrement inédits. Au cours de ces campagnes on a continué de dégager le mur d'enceinte avec les tours de défense de la ville romano-byzantine, travaux complétés par quelques sondages isolés dans la ville-même.

À la mort de P. Nicorescu (1946), la relève fut prise par le professeur Gh. Ştefan, de l'Université de Bucarest, qui effectua une unique et brève campagne de fouilles durant l'été de 1947. Ces travaux ont exploré l'angle nord-est de la cité, à l'extérieur comme à l'intérieur du mur d'enceinte.

Ce fut à partir de 1968, que l'Institut d'Archéologie reprit à son compte la fouille archéologique d'Adamclisi, aussi bien sur le site de la colline du monument triomphal que dans la cité de *Tropaeum Traiani*. Les travaux sont effectués en collaboration avec la Direction du Patrimoine Culturel National, qui assure la protection, la consolidation et la restauration des monuments dégagés par les fouilles. L'équipe de spécialistes fournie par l'Institut d'Archéologie de Bucarest et par le Musée Archéologique de Constanţa poursuit les recherches sous

www.cimec.ro

la direction de Ion Barnea. Son but est d'obtenir des données susceptibles de permettre la reconstitution aussi exacte que possible de l'histoire de la ville et des autres monuments d'Adamclisi.

C'est en vue de réaliser ce but qu'on a commencé la fouille méthodique, par couches d'habitat, de la totalité de l'aire de la cité, en renonçant à l'exploration isolée de tel ou tel monument. D'autre part, on a repris les travaux sur certains monuments dégagés seulement en partie auparavant, afin de vérifier les conclusions avancées à leur sujet. De cette manière ont été entièrement dégagées jusqu'à présent les grandes portes (de l'est et de l'ouest) de la cité romano-byzantine, avec les tours qui les flanquaient. Dans le même cas se trouve la rue principale, entièrement mise au jour avec quelques-uns des édifices adjacents et l'extérieur de l'aile méridionale de la cité, comprise entre la porte sud et la grande porte occidentale. Par ailleurs, les travaux ont suivi le tracé des aqueducs. Sur le site de la colline du monument, les fouilles ont achevé la mise au jour du monument même et du tumulus funéraire ; à présent c'est le tour de l'autel militaire.

II. LA STRATIGRAPHIE

Une stratigraphie complète, absolument intacte de la cité de *Tropaeum Traiani* n'a été obtenue que dans les SI—Ia de la section D (fig. 8). Les autres fouilles stratigraphiques, pratiquées dans les sections A, B et C n'ont fait que confirmer ou compléter le tableau donné par la fouille de la tour n° 22 (fig. 11, 12, 15, 17, 20).

Le plateau sur lequel se dresse la cité d'Adamclisi est en lœss, un lœss jaune clair qu'on retrouve dans tous les sondages stratigraphiques à la base des dépôts archéologiques, à une profondeur de 4—4,50 m par rapport au sol actuel. Cette terre jaune a livré des fragments de poterie préhistorique, des vases susceptibles d'être restitués et provenant probablement d'anciennes nécropoles (fig. 140).

À une profondeur de 3,90—4,50 m, la terre jaune est recouverte d'une couche d'un brun foncé (NI), teinte due aux grandes quantités de cendres et de charbons qui la composent. C'est une strate épaisse de 0,30—0,50 m, très riche en fragments céramiques daces et romains, auxquels s'ajoute des scories de fer. Mise au jour dans les tranchées de la section A, cette couche fait défaut à la SIa, de la section D, à l'extérieur du mur d'enceinte, d'où il semble qu'on l'ait écartée intentionnellement.

Ce dépôt est superposé par un autre horizon (NII), à une profondeur de 3,50—3,80 m, marqué à proximité de l'enceinte par une couche de mortier et de déchets de taille grosse de dix à quinze centimètres. Compte tenu qu'à ce niveau fonctionnaient la *fossa* et la berme dégagées à l'extérieur des murs, ces vestiges ont été interprétés comme représentant l'horizon de la première enceinte de *Tropaeum Traiani*. Une couche de terre jaune, d'une teinte grisâtre et pigmentée de cendres et de charbons, s'est amassée là, avec de nombreux fragments céramiques de haute-époque romaine (v. page 35, fig. 143—148). Une certaine quantité de cendres avec des restes calcinés revêtait la berme sous une couche (de 10—15 cm), dont la présence a été relevée aussi dans d'autres points de la forteresse.

Le troisième horizon (NIII), qui repose sur cette couche, se compose de terre battue d'un brun tirant sur le jaune, interrompue par endroits d'un pavage de galets de taille moyenne. Par rapport au sol actuel, cet horizon se trouve à une profondeur de 3,20 dans la zone du mur d'enceinte. La couche archéologique qui le revêt se fait remarquer par la richesse des fragments céramiques qui la composent. À cette étape historique, la berme courait sur une couche de cendres et de terre de nivellement grosse de 20 cm ; une monnaie de Septime Sévère frappée à Nicée s'est trouvée coincée là. Le fossé de défense continuait à fonctionner dans cette période de la même manière que pendant l'étape précédente.

À l'extérieur de la forteresse, l'horizon NIII est superposé d'une couche de terre déposée là, d'environ 0,40—0,50 m, constituant la base du sol de l'horizon NIVA. Il semble que cet horizon ait connu une assez longue durée, car cette couche de terre est percée d'un trou long

www.cimec.ro

et étroit près du mur d'enceinte, rejoignant la semelle de ses soubassements. Ce trou a été interprété comme représentant le fossé creusé afin de dégager la semelle du mur d'enceinte lors de la construction de la tour T22, afin de situer les soubassements de cette tour au même niveau que le mur déjà existant, suivant le principe reconnu par le bâtisseur. Comme le trou s'est avéré comblé de déchets de pierre et de mortier, l'intervention sur le mur d'enceinte se trouve confirmée de la sorte. Le fossé de défense de la phase antérieure est encore attesté à cette étape, mais avec le profil plus arrondi et moins profond.

Une couche de terre jaune, située à une profondeur de 2,80—2,90 m marque le sol battu à l'intérieur de l'enceinte ; elle correspond à la semelle du mur — semelle large de 20 cm par rapport à l'élévation du mur. Comparée à celle de l'extérieur de l'enceinte, cette plinthe intérieure se trouve exhaussée d'environ 0,90 m, détail peu commun dans l'appareil des murs qui nous porte à la considérer un témoignage d'un travail effectué sur les murs à l'époque dans le but de les rendre plus épais.

Dix ou quinze centimètres à peine au-dessus de cet horizon se place l'horizon suivant, NIVB, qui repose sur une couche de terre jaune grisâtre. À partir de cet horizon on a procédé à l'extérieur de la forteresse à une nouvelle intervention sur les murs en vue de leur consolidation. La couche de mortier du voisinage de l'enceinte a livré une monnaie de Théodose II. Maintenant, le fossé de défense est abandonné, comblé de galets et de blocs de parement en quantité. Plusieurs habitations *extra muros* appartenant à cet horizon ont été mises au jour dans les sections A et D. Des pierres et une couche de glaise battue marque cet horizon à l'intérieur de la cité, dégagée à une profondeur de 2,60—2,70 m.

L'avant-dernier niveau d'habitat attesté au point de vue stratigraphique — l'horizon NV situé à une profondeur de 1,90—2,20 m et de 1,10 m à l'intérieur de la forteresse — repose sur une terre grise, argileuse, qui couvre sur une épaisseur de 30—40 cm l'horizon NIVB. Le dépôt archéologique amassé sur cet horizon offre une teinte roussâtre, à cause des fragments de briques et de tuiles, mêlés à des restes de torchis et à des mottes de terre calcinée. Près de l'enceinte, cet horizon repose sur une couche de déchets de taille et de mortier épaisse de 30—40 cm, restes sans doute d'une importante réfection de la muraille. Cet horizon est bien attesté par suite des fouilles en surface du sol et il témoigne d'un renouveau de vie de la forteresse, contrastant avec la fin de cette étape, marquée de grands ravages et un puissant incendie. Là où la couche d'incendie fut nivellée sur place, elle s'avère épaisse de 30 cm.

Reposant sur une couche de remplage ou sur des décombres nivellés, à une profondeur de 0,90 m il y a le dernier horizon, nettement saisi par les profils, NVIA. Cet horizon a livré quantité de traces matérielles qui attestent un habitat selon les coordonnées de la phase précédente. Dans cette phase, l'habitat est directement recouvert par la couche de décombres jonchant toute la superficie de la forteresse. Cette couche de décombres se compose de pierres, de torchis calciné ou cru et de terre granulée d'une teinte cendrée (probablement de la terre végétale).

Par endroits, les fouilles ont localisé un horizon sporadique, noté NVIB. Attestée par quelques aménagements fonctionnels des édifices de l'intérieur de la cité, cette phase ne comporte que quelques points surhaussés de 20—30 cm par rapport à l'horizon antérieur.

Quelques morceaux de *mattoni crudi* ont été trouvés près du mur, dans la section D, SIV, à une profondeur de 0,60 m de cet horizon (NVIB). Une situation analogue a été saisie dans l'aile nord de l'enceinte (section C), d'où l'hypothèse qu'après les graves endommagements subis par la cité à l'étape de NV, la partie supérieure de son enceinte a été restaurée avec une « palissade » en briques crues.

On a pu relever les traces d'un démolissement méthodique de la muraille, afin d'en retirer les pierres de son parement. Les fosses destinées à l'extraction des blocs de parement suivent fidèlement le plan de la forteresse, jusque dans le voisinage du pied de la muraille, brisant souvent ses liens stratigraphiques avec cette dernière (fig. 20). Ces trous ont fini par être comblés par l'humus, dont la couche épaisse de 20—30 m a pu être repérée seulement aux endroits où les fouilles de la fin du siècle dernier et du commencement de notre siècle ne l'ont pas écarté tout à fait ou bouleversé en y déposant au-dessus la terre retirée dans la forteresse.

www.cimec.ro

Les trois dernières phases de la cité romano-byzantine ont été attestées partout à l'intérieur de celle-ci, offrant les mêmes caractères que ceux relevés dans la zone de la tour T22. Pour ce qui est des horizons précédents, seuls les sondages pratiqués dans la portion centrale et le secteur nord-est de la cité en ont dégagé des traces. Généralement, dans la zone nord-est, les trois premiers horizons (NI—NIII) ont été bouleversés par les édifices des IVe—VIe siècles de n.è., de sorte qu'il est difficile de les délimiter.

Du côté sud de l'enceinte, une seule tranchée est allée jusqu'à toucher la terre vierge, à l'intérieur comme à l'extérieur du mur (fig. 20). Bien que la fouille de cet endroit ne soit pas entièrement valorisée, il paraît déjà certain qu'aux IIe—IIIe siècles son habitat n'était guère intense et que le commencement des travaux à l'enceinte a été suivi d'une assez longue interruption. Les quatre horizons déterminés là ont été attribués au point de vue chronologique à l'intervalle compris entre la fin du IIIe siècle et la fin du VIe siècle.

La principale conclusion tirée des études stratigraphiques dont on dispose se résume au fait qu'il y a eu un habitat de haute-époque et que cet habitat était moins étendu que celui de la période romano-byzantine. Par ailleurs, la stratigraphie de la cité de *Tropaeum* est comparable jusqu'à l'identité avec celle de l'enceinte callatienne (Materiale, VIII, 1962, p. 440, fig. 2), qui exige une nouvelle interprétation, ainsi qu'avec celle de *Dinogetia*.

III. L'ENCEINTE

Des pentes escarpées bornent le plateau de la cité d'Adamclisi sur ses côtés nord, est et sud. Vers l'est, il rejoint un promontoire large d'environ 35—45 m. À cet endroit, des fouilles et un sondage archéologique ont mis en évidence la présence de deux voies se dirigeant sur le monument triomphal ; leur fonctionnement a été successif, celle du sud remontant à la haute époque romaine. C'est sur celle-ci que s'axait la nécropole à incinération localisée dans la colline est de la cité de *Tropaeum*.

Les fouilles archéologiques de la section D, confirmées par celles poursuivies dans les autres sections, ont prouvé que l'enceinte dont le tracé a été dégagé par les fouilles de la fin du siècle dernier et du commencement du XXe siècle est le fruit des travaux qui se sont prolongés pendant plusieurs siècles.

Le principal résultat des fouilles pratiquées dans la section D réside dans le fait qu'elles ont fourni les premières données concluantes sur l'enceinte de haute-époque romaine. Elles ont permis de constater qu'au commencement du IIe siècle de n.è. une enceinte a été bâtie sur l'emplacement d'un site géto-dace. Cette enceinte était précédée d'une berme large de 2 m et d'une *fossa* large de 6,5 m et profonde de 1,60 m. Son usage est attesté pour la durée de deux périodes, marquées sur le plan stratigraphique par les horizons NII et NIII. Une tour de porte intérieure, TA (fig. 25), lui fut ajoutée au plus tôt pendant la deuxième phase de l'enceinte NIII ; ses dimensions intérieures étaient de 5 m × 9 m, avec un soubassement large de 3,5 m en pierre de carrière fixée au mortier (fig. 27). Le soubassement se trouve à une profondeur de 0,90 m par rapport au sol battu de la période de construction de NIII. La superstructure de cette tour est faite entièrement de blocs parallélipipédiques, dont il n'en est restée qu'une seule rangée sous le niveau daté du IVe siècle, mais la trace des blocs retirés au moment de l'aménagement de l'horizon NIVA est demeurée imprimée dans le mortier qui recouvrait le soubassement. Un mur large d'un mètre, mis au jour à environ 30 m de la porte est, devait servir d'appui à un aqueduc ou à la voie d'accès dans la cité ; il suit la même direction que l'axe de la tour intérieure et se révèle comme étant bâti lui aussi à l'époque de l'horizon NIII.

Le NIVA marque un épaississement de l'enceinte vers l'intérieur de 50—80 cm (fig. 14). C'est dans cette période qu'on a édifié au même niveau que le soubassement de l'enceinte de haute-époque romaine les tours de la porte est, T22 et T1.

À la suite des fouilles effectuées jusqu'à présent, l'on constate que les vestiges datées des Ier—IIIe siècles se trouvent groupés uniquement dans la zone nord-est de l'enceinte romano-

www.cimec.ro

byzantine de *Tropaeum Traiani*. Cette remarque entraîne la conclusion que la superficie rectangulaire de 250 m × 150 m, mise en lumière par les photos aériennes (vol 1973 ; fig. 32) justement dans cette zone, représente le plan de la première enceinte. La tour T5, d'une forme différente des autres avec son plan rectangulaire, dont l'axe plus long est parallèle au mur d'enceinte, se trouve située dans la zone où débouche le *cardo* de la cité romano-byzantine ainsi que la médiane de la superficie localisée sur le photogramme, d'où la supposition que la reprise de l'investigation de la tour est susceptible de fournir des données inédites et d'importance concernant les phases d'existence et la topographie de la ville romaine et romano-byzantine. Tout aussi nécessaire s'avère l'exploration de l'angle sud-est (entre les tours T21—T22) ; si l'absence dans cette zone d'une tour de la phase romano-byzantine ne saurait passer pour singulière, elle serait vraiment extraordinaire dans le cas où l'enceinte de haute-époque romaine s'étendait jusque là.

Le plan hypothétique de cette enceinte de haute-époque a été celui propre à la ville romaine type, créée sur le modèle des forteresses militaires et bien représentée par les cités d'*Ulpiana*, *Mursa*, *Poetovio*, *Viminacium*, *Aquincum*, *Sarmizegetusa*. En ce qui nous concerne, il ne nous semble guère probable que la première enceinte de *Tropaeum* ait appartenu à une unité militaire, pour la simple raison qu'il n'existe point de preuve qui atteste la présence d'une garnison à Adamclisi avant le milieu du IIIe siècle. Par conséquent, à Adamclisi, de même qu'à *Serdica* et à *Novae*, le noyau de haute-époque romaine devait se développer vers la fin du IIIe siècle, période pendant laquelle augmente l'insécurité des villages non protégés ; c'est à ce moment-là que son enceinte s'est élargie vers l'ouest et vers le sud, afin de fournir un abri à une population plus nombreuse.

Quant à l'enceinte romano-byzantine, elle est déjà connue grâce aux fouilles publiées par V. Pârvan. Les derniers travaux ont permis néanmoins quelques remarques supplémentaires relatives à la porte est. On a constaté, par exemple, que les tours à demi-circulaires, au pourtour étiré, qui la flanquaient ont été bâties alors que l'habitat du plateau de la cité se trouvait dans sa quatrième phase d'existence et que, au niveau du sol de l'époque, on avait disposé deux rangées de blocs de parement (le soubassement de la tour T22 comporte même des architraves prises à un édifice des IIe—IIIe siècles). Du fait que les soubassements de la tour T22 ne s'imbriquent pas avec ceux de l'enceinte, il s'ensuit que leur construction a dû avoir eu lieu dans des périodes différentes. À noter aussi la présence à l'intérieur de la tour T22 d'une sorte de plate-forme large de 1,56 m avec un soubassement de 1,25 m susceptible d'avoir précédé quelque peu la construction de la tour.

Les observations faites sur les tours au moment des fouilles précédentes montrent des différences sensibles en ce qui concerne leur forme, dimensions et fréquence sur l'enceinte romano-byzantine. Notons que leur nombre plus grand dans la portion comprise entre l'angle nord-ouest et la porte occidentale s'explique par la pente du plateau moins escarpée de ce côté, ce qui rendait le secteur plus vulnérable. L'exploration de l'enceinte méridionale a conduit à la mise au jour de trois soubassements destinés à des tours et datés de la fin du IIIe siècle. Compte tenu de l'ensemble des tours dressées sur le côté ouest et du fait que cette zone sud-occidentale ne présente pas des traces antérieures à la fin du IIIe siècle, il est à présumer que lorsqu'on a commencé la fortification de cette portion de l'enceinte on a prévu une série de tours, à environ une vingtaine de mètres l'une de l'autre ; suivant ce plan, on aurait édifié les soubassements des trois tours (A, B, C qui figurent dans le plan publié par G. Papuc, *Pontica*, 7, 1974, p. 327, fig. 1) et probablement aussi pour une autre tour située entre T15 et T16, (les fouilles ultérieures à la rédaction de ce chapitre ont confirmé notre hypothèse).

L'abandon des tours dans le tronçon d'enceinte entre les portes ouest et sud pourrait avoir eu lieu, comme le suggère G. Papuc, à un moment critique, mais cet abandon peut s'expliquer aussi par le fait que ces tours n'étaient pas absolument nécessaires dans l'angle de sud-est, dont la position géographique lui assurait une meilleure protection naturelle.

Adossé au côté sud de la cité se dresse un bâtiment trapézoïdal, de 75 × 95 m, fait de petits blocs fixés au mortier. Ce bâtiment est ultérieur à l'enceinte de Licinius—Constantin. Les photos aériennes prises en 1973 laissent voir que cette enceinte supplémentaire était dotée

www.cimec.ro

de tours en saillie (fig. 40). Il y a une forte probabilité que cette fortification ait abrité une unité de *comitatenses*. Cette fortification se raccorde au point de vue chronologique à la phase de réfection constatée en SIa et datée avec la monnaie de Théodose II. Une deuxième réfection de l'enceinte romano-byzantine se révèle contemporaine de l'avant-dernier horizon, NV.

En reprenant les données fournies par les dernières fouilles, on peut ébaucher l'historique de la vie qui s'est épanouie jadis sur le plateau d'Adamclisi.

À l'époque de l'horizon NI, l'existence sur le plateau se déroulait suivant les traditions du LaTène géto-dace combinées d'influences grecques et romaines. Ceci pourrait représenter un indice de la manière dont la population autochtone a été attirée dans l'orbite de la civilisation romaine dès les premiers temps de la conquête du Bas-Danube. La fin de cette phase d'habitat se laisse dater par les matériaux archéologiques (cf. 60, fig. 141—142) à la charnière des Ier—IIe siècles ; elle a pu être la conséquence des destructions provoquées par les troupes daces ou celles de leurs alliés, Bastarnes et Roxolans. Si les arguments font défaut pour fixer ces ravages à l'époque des combats de Cornelius Fuscus ou lors de la diversion de Décébale en Dobroudja, il n'en est pas moins sûr que la reconstruction à laquelle ils ont donné lieu s'est fait suivant la règle du système des fortifications romaines classiques, qu'il conviendrait d'attribuer, selon les auteurs du présent ouvrage, à l'habitat civil développé dans le voisinage du monument triomphal édifié par Trajan. On a avancé la remarque que Trajan ne s'est point occupé d'urbaniser la Mésie Inférieure conformément aux traditions romaines bien établies, car il s'est borné à y fonder une seule colonie — *Ulpia Traiana Oescus* — sans aucun municipe. Un vaste article d'Em. Popescu montre que *Tropaeum Traiani* avait accédé au rang de municipe sous Marc-Aurèle : bien que la première preuve épigraphique à cet égard soit constituée par la pierre tombale de Fufidius Lucianus, il n'est pas absolument impossible que les Tropéens aient reçu le statut de *municipium* à une époque précédente. *Traianenses Tropaeenses* est une formule qui devait embrasser toute la population de la ville — autochtones ou colons — sinon, les inscriptions seraient rédigées au seul nom d'un groupe déterminé de résidants, avec une mention en ce sens faite en bonne et due forme. Compte tenu de la présence bien attestée d'une enceinte de la période qui succéda aux guerres daces, il ne saurait plus être question d'un simple *vicus* à *Tropaeum* : c'était bel et bien une *civitas*, ayant reçu l'épithète de *Traiana*. Mais, à la différence des autres villes de l'est de la péninsule Balkanique auxquelles l'*Optimus Princeps* a concédé des surnoms impériaux, *Tropaeum* ne peut passer ni pour une *civitas liber*, ni pour une *foederata*, telles que les premières étaient à ce qu'il paraît et devaient le rester. Située en dehors de la zone fortement hellénisée, *Tropaeum Traiani* se trouvait dans cette région de la *ripa Danuvii* qui devait jouir d'un régime particulier au cours de toute l'histoire romaine, étant la zone même des villes qui disposait d'un statut romain.

Grâce à la monnaie de Septime Sévère trouvée dans l'horizon NIII on dispose d'un *terminus ante quem* relatif à la nouvelle phase de construction de l'enceinte de haute-époque. Cette monnaie marque aussi le moment final de la première étape de son histoire. Celui-ci pourrait avoir quelques rapports avec les ravages provoqués — selon les renseignements épigraphiques — par les Costoboces dans la région de *Tropaeum* en 170. À en juger d'après les vestiges archéologiques datés de cette étape, la ville, sûrement un *municipium* à l'époque, vivait alors l'une de ses phases d'épanouissement.

La reconstruction de l'enceinte vers la fin du IIIe ou le commencement du IVe siècle ne semble guère représenter une conséquence de quelques éventuels endommagements subis par la cité. Cette reconstruction, dont les différentes phases ne sont pas encore entièrement précisées et qui était conçue de manière à agrandir la superficie protégée par l'enceinte, s'inscrirait plutôt dans la vaste œuvre de restauration des villes entreprise par Aurélien, qui fut continuée et menée à bout par Dioclétien et Constantin, comme une mesure préventive contre les incessantes razzias des Goths. Il est bien possible que l'inscription de Licinius—Constantin note la fin des travaux et la référence *a fundamentis* qu'elle comporte doit se rapporter probablement à l'agrandissement de l'enceinte de manière à y englober une zone, auparavant extérieure aux murs de la ville. Les témoignages dont on dispose à l'heure actuelle attestent deux moments différents des réfections apportées à cette enceinte : l'un sous Théodose II, l'autre se situant à la fin du Ve siècle ou au début du siècle suivant.

www.cimec.ro

La section sud-ouest du mur d'enceinte, complètement dégagée à l'extérieur par les fouilles des dernières années, mesure 321 m. Ce tronçon, qui va de la porte sud à la porte ouest, s'avère doté de six courtines et de cinq tours. Les grosses pierres de taille du parement sont disparues presque toutes et même son emplecton ne s'est conservé que sur une hauteur ne dépassant pas 4 m. Plusieurs bouches d'égout ont été mises au jour par les travaux qui dégagèrent le mur ; ce sont les débouchés des canaux courant sous certaines rues de la cité. On a trouvé aussi deux habitations *extra muros*, l'une du côté de la porte sud, la seconde à la porte ouest.

Mais l'apport principal de cette exploration de l'enceinte réside dans la mise au jour des soubassements d'un certain nombre de tours abandonnées. Généralement, on y saisit des traces de démantèlement, ce qui implique leur abandon pendant un bon laps de temps. Le fait met en lumière une autre entreprise constructive de *Tropaeum Traiani*. Déjà, dans la seconde moitié du IIIe siècle se dessine une initiative visant à élargir le périmètre de la cité et à la doter d'une enceinte fortifiée — mais cette opération ne devait pas être menée au bout à l'époque. Par conséquent, au commencement du IVe siècle, les bâtisseurs de Constantin le Grand et de Licinius se borneront à édifier l'enceinte sur ses anciens fondements, en renonçant à utiliser les soubassements des tours, entre-temps démolies pour fournir du matériel de remploi aux nouvelles constructions.

La découverte de deux pièces de monnaie dans le mortier du mur d'une zone où il n'y a pas de traces de réfection, montre — ces monnaies étant datées l'une de 321 et l'autre de 331—332 — qu'au moment où était posée l'inscription de la porte orientale (316), l'activité de reconstruction de l'enceinte devait encore battre son plein.

L'une des pierres du parement de la courtine délimitée par les tours 16—17 porte l'inscription KEPAMOY . De l'avis des auteurs, il doit s'agir de la contribution de l'un des habitants de la ville à l'édification de cette fortification.

Les observations de la fouille en cours du côté de la porte occidentale ont amené la révision de l'ancienne hypothèse qui envisageait la présence ici d'un pont suspendu. Suivant les conclusions actuelles, l'accès dans la cité était assuré tout simplement par la rue, sans qu'il existe aucun pont de ce genre.

Du fait que les pierres de taille du parement récupérées par les fouilles ajoutées à celles restées dans le mur ne dépassent guère 10% du total, il s'ensuit que la forteresse a dû servir pendant longtemps de carrière.

Il convient de mentionner la modicité des données récoltées par les travaux de la mise au jour des courtines et des tours en ce qui concerne les réfections subies par l'enceinte. Néanmoins, ces réfections ont été bel et bien effectuées. C'est ce dont témoignent l'emploi d'un certain nombre de pierres de parement sans bossage, ainsi que la mise au jour près de la porte méridionale de quelques blocs de pierre marqués de croix profondément incisées.

Une fois passée la vague ravageante des Avares, les Tropéens rebâtirent leur cité, à l'abri des murs ayant encore gardé une fonction défensive, jusqu'à la disparition de facto du pouvoir byzantin en Dobroudja.

IV. LA SECTION A ET LA VIA PRINCIPALIS B—C

1. La section A, dans le secteur est, au nord de la Via principalis

Des fouilles archéologiques poursuivies avec méthode ont exploré dans l'intervalle 1968—1974 un secteur d'environ 1 200 mètres carrés au nord de la principale rue de la ville, compris entre le mur d'enceinte et l'aile orientale de la basilique simple (fig. 67—71). Plusieurs tranchées ont été pratiquées, la plupart d'entre elles suivant une direction est-ouest. L'une de ces tranchées (SIV) a été prolongée au-delà du mur d'enceinte, afin de pouvoir procéder aux recoupements entre la stratigraphie à l'intérieur de l'enceinte et celle de l'extérieur. À ceci se sont ajoutés plusieurs sondages destinés à recueillir un certain nombre d'éléments com-

www.cimec.ro

plémentaires relatifs à l'habitat romain pré-constantinien. Finalement, on a dégagé la surface du sol du secteur exploré ; dans la plupart des cas, cette opération a été arrêtée au dernier horizon de l'habitat ou de la réfection et de l'usage des bâtiments respectifs.

Le secteur ainsi dégagé est divisé en deux parties par une rue allant nord-sud, au pavage fait de cailloux mélangés de tessons céramiques et battus avec de la glaise. Vers le nord, cette rue monte en pente, tout en perdant de sa largeur initiale (de 7,70 m jusqu'à environ 6 m) sur le tronçon exploré d'environ 33 m. Un sondage dans le secteur sud de la même rue montre que la planimétrie de cette zone aux IIe—IIIe siècles était différente de celle de la période post-constantinienne. Le même sondage devait permettre la découverte d'un dépôt monétaire : 1 548 deniers romains de l'Empire, de Néron à Septime Sévère, avec la pièce la plus récente datée vers l'an 204 de n.è.

Disposés en gradins qui montent vers le nord, eux aussi, les édifices de basse-époque situés à l'est et à l'ouest de la rue V1 sont construits de blocs calcaires variés, fixés avec de la terre. Leurs murs, de 0,67—0,75 m, se sont conservés sur une hauteur d'environ un mètre (0,30—1,50 m). Exceptant quelques attenances intérieures ou extérieures, ces constructions sont toutes conçues suivant un plan rectangulaire. Les édifices A1 et 2 s'adossent au côté est de l'enceinte ; ils ne laissent qu'un accès étroit vers celle-ci, pavé de dalles calcaires. À l'extérieur de l'enceinte, au nord de la tour T1, des restes de constructions ont été interprétés comme des vestiges témoignant de la présence des Goths admis par Théodose Ier dans l'Empire, à titre de *foederati*. Le bâtiment A3, comportant quatre pièces, n'a fonctionné qu'avec trois pièces dans l'intervalle des IVe—VIe siècles : il semble que la quatrième de ces pièces (A3β) ait appartenu à la planimétrie d'un pâté d'immeubles des IIe—IIIe siècles ; c'est ce qui indique sa direction, ainsi que la situation stratigraphique de la zone respective. Au-dessus de cette pièce, on a relevé les traces d'une fosse à mortier mélé de briques pilées, qui a dû servir au plus tôt vers la fin du Ve siècle, lors de la construction de la basilique « simple » (A). Les chambres A3 α, γ et δ étaient destinées à une fonction marchande et artisanale, alors que celle notée A4 semble avoir servi de magasin de céréales, si l'on juge d'après les jarres fragmentaires trouvées sur les lieux. Des couloirs étroits entre A3—A4 d'une part, entre A4—A5 d'autre part (ce-dernier bloqué dans une étape tardive) faisaient la liaison entre la rue AV1 et l'espace vide à l'est et au nord-est de l'abside de la basilique « simple » (A).

Le sondage pratiqué à l'intérieur la cité, dans la zone située à l'ouest de la tour révéla les soubassements d'un mur large d'environ trois mètres et demi. Vraisemblablement, ce mur devait doubler la porte, à l'intérieur, pendant une phase pré-constantinienne de l'enceinte. Au-dessus des soubassements en question, les fouilles ont dégagé les traces de plusieurs pièces qui semblent avoir été en usage au cours du Ve siècle, mais désaffectées vers la fin du même siècle.

2. La section B—C de la Via principalis (fig. 72—74)

Pendant les campagnes de 1974—1975, on a continué les recherches archéologiques reprises en 1970—1971 à l'ouest de la basilique *forensis*, afin de dégager la rue principale et une partie des bâtiments adjacents, au moyen des tranchées successives, perpendiculaires à son trajet et dont les témoins avaient été écartés par la suite. On a déjà publié une partie des résultats obtenus en 1970—1971. Les quatre campagnes mentionnées mirent au jour en fin de compte un tronçon de la *Via principalis*, long d'environ 100 m et sur une largeur de 8—10 m au nord et au sud de l'axe du canal de cette rue, largeur qui varie selon les détails du site exploré. Aux Ve—VIe siècles, dans cette zone, seul le portique nord était encore en usage ; de l'autre côté de la rue, les divers édifices s'avançaient jusqu'au bord du canal, le recouvrant même dans un cas (C1). Environ 80 m à l'ouest du carrefour du *cardo*, le portique nord cédait la place aux édifices, ces-derniers se rapprochant de l'axe du canal dans une phase tardive jusqu'à une distance approximative de 3,50 m. À retenir l'usage et l'entretien en bon état du portique de ce côté-là de la rue, depuis le *cardo* jusqu'à la hauteur de la basilique citerne pen-

www.cimec.ro

dant la période comprise entre le IVe et le VIe siècle, au cours de laquelle il a subi plusieurs réfections. L'exploration partielle des édifices sis du côté sud de la rue principale montre que certains de ces bâtiments fermaient tout à fait ou en partie, pour le moins, quelques-unes des rues nord-sud, perpendiculaires sur la *Via Principalis*, en fonction auparavant. Parmi ces voies d'accès, les plus évidentes au point de vue archéologique sont pour le moment les rues BCV1, 3 et 4, mais dont aucune n'était plus en usage au VIe siècle.

V. LA SECTION D, DE LA PORTE EST, AU SUD DE LA VIA PRINCIPALIS

L'objectif des fouilles archéologiques effectuées dans cette section dans l'intervalle des années 1970—1974 était la précision des différentes phases de l'enceinte de la ville et l'étude du plan présenté par le secteur sud-est de la ville aux IVe—VIe siècles. Pour ce qui est des fouilles de l'enceinte, le chapitre qui lui est consacré présente les résultats obtenus sur les tronçons SI—Ia, VIII—X; d'autre part, le chapitre dédié à la stratigraphie repose entièrement sur les résultats de SI—Ia, par conséquent le présent paragraphe ne traitera que des résultats relatifs aux SI—SVI (fig. 77, 90).

Une rue (fig. 78) DV1, large de 3,20 m, a été dégagée à six mètres vers l'ouest par rapport à la porte; une deuxième rue, suivant à peu près la même direction nord-sud, a été mise au jour, toujours vers l'ouest, mais à une distance de 18 m par rapport à la porte. Deux édifices, D1 et D2, adossés à l'enceinte, semblent avoir servi au magasinage des jarres. Le premier, D1, paraît même avoir connu deux phases d'existence en tant que tel (NV et NVI), quant au second, D2, il fut doté, pendant l'habitat de la dernière phase, d'une sorte de « porche » regardant vers le sud.

Entre les deux rues DV1 et DV2 se dressait un grand édifice, D3, ramassé autour d'une cour intérieure β, dotée d'un portique du côté de l'aile habitée; cette dernière est représentée par la pièce γ et l'étage, auquel montait l'escalier bâti sous le portique (fig. 86). Le portique témoigne de deux phases attestées sur le plan stratigraphique dans les horizons NV et NVI; toutefois, certaines observations d'ordre architectonique indiqueraient que sa construction remonte même à l'horizon NIV. La pièce septentrionale α a été fouillée presque entièrement au début de notre siècle. Les remarques faites dans son angle sud-est (fig. 83) s'accordent à celles concernant la suite de colonnes qui divisaient la chambre en deux zones à fonctions différentes; ceci permet d'affirmer que la pièce respective a existé dans les horizons des IVe—VIe siècles, avec des aménagements successifs.

Des changements de structure sont constatés dans le cas de l'édifice D3 pendant la phase représentée par l'horizon NVI, après le grand incendie qui l'avait affecté en NV. Suivant ces changements, la cour intérieure est devenue un espace ouvert du côté de la rue, dont la superficie s'est trouvée sensiblement diminuée du fait de la construction d'une nouvelle pièce D, dans sa partie méridionale. D'autre part, l'ancien portique devait lui aussi s'en sortir diminué à la suite d'un mur édifié de manière à englober C4. Ces modifications témoignent un manque d'intérêt pour ce qui est de la distribution de l'espace et une incurie dans le domaine des constructions de beaucoup plus marqués que pendant la phase précédente, signes éloquents des progrès de la paupérisation.

Il n'y a aucune différence à relever dans l'appareil des murs bâtis pendant les trois dernières phases d'habitat de la ville. L'horizon NVI tout comme l'horizon NIV comporte une maçonnerie liée avec de la glaise, appareil qui fait penser à celui avec emplecton et parement extérieur. Du reste, il semble que la glaise ait servi de liant dans le cas des bâtiments privés de *Tropaeum* dès le IIe siècle.

L'horizon NV a été daté, grâce aux monnaies, de la fin du Ve et du VIe siècles. Sa fin, marquée de ravages étendus, doit se rapporter, selon les auteurs, à l'attaque avarique de l'an 586. Cependant, le dernier horizon, parfaitement saisi sur toute la superficie explorée par les fouilles et attesté par les changements apportés au plan des édifices de la section envisagée, prouve la continuité de la vie dans la ville, suivant les mêmes paramètres, mais

www.cimec.ro

avec certaines manifestations symptomatiques du déclin et les signes annonciateurs des changements à venir de la culture matérielle.

Les menues trouvailles faites à l'intérieur de l'édifice D3 suggèrent son appartenance à un bijoutier (fig. 169, 171, 174). Suivant les auteurs, il pourrait même être question d'un métier héréditaire, attesté par l'usage perpétuel de ses pièces avec la même destination, ainsi que par les vestiges archéologiques de petite taille livrés par les deux derniers horizons de son habitat.

En même temps que le déclin de la ville au point de vue de son urbanisme, on constate son peuplement plus dense pendant sa dernière phase d'habitat. De l'avis des auteurs, il s'agirait d'une conséquence de l'installation des enclaves slaves dans l'Empire byzantin, par suite des événements intervenus sous le règne de Phocas.

Il semble que *Tropaeum* ait poursuivi son existence même après l'an 602, quand le pouvoir impérial en Scythie Mineure n'était plus que nominal. Si, ainsi qu'il est à présumer, les liens de l'Empire avec les cités du littoral et les villes danubiennes n'étaient pas encore brisés, *Tropaeum*, par contre, sans l'appui du pouvoir central était vouée à la disparition : la ville — unité administrative et religieuse en quelque sorte artificielle — devait se dégrader petit à petit, ses habitants se retirant vers le sud ou quelque part, dans le voisinage, là où leur existence pouvait découler en sécurité sans exiger de coûteux travaux édilitaires.

VI. ASPECTS DE L'URBANISME À TROPAEUM TRAIANI

Une étude de la ville considérée sous cet angle suppose en tout premier lieu l'examen des voies de circulation et leur liaison avec l'enceinte, suivi de l'investigation des secteurs d'importance majeure et des groupes de bâtiments en général. Pour commencer, l'accent a été mis sur le circuit des rues et les liens le rattachant normalement à l'enceinte, ainsi que sur certains secteurs d'intérêt public, en laissant aux fouilles à venir l'exploration des *insulae* de maisons, peu connues au stade actuel des recherches. Les éléments du réseau de circulation saisis jusqu'à présent ont été étudiés non seulement au point de vue de leur dernière période d'existence, mais aussi à la lumière de leur évolution depuis le début jusqu'à l'abandon de la ville, du moins dans la mesure où les fouilles archéologiques l'ont permis. La présence des principaux axes de circulation (le *cardo* et le *decumanus)*, assurant la liaison entre les portes d'accès de la ville, est décisive pour l'attribution de l'urbanisme de *Tropaeum* au système romain classique. Les sondages pratiqués sur ces grandes artères ont révélé leur existence aux IIe—IVe siècles. Depuis lors, tout en gardant leur structure d'ensemble, elles ont modifié peu à peu leur aspect, conformément au développement de la cité romano-byzantine dans l'intervalle des IVe—VIe siècles.

Le tronçon de la Via principalis entre la porte est et le cardo (fig. 90, 91)

La principale artère de circulation, en direction est-ouest, le *decumanus* appelé aussi la *Via principalis*, vu sa fonction dominante dans la ville, débouchait à l'est sur la porte flanquée par les tours T1 et 22. Une tranchée transversale de cette rue met au jour sa partie carrossable, large d'environ 7 m, ainsi que deux rubans destinés aux piétons, chacun large d'environ 3,50 m (du côté de la porte, la rue était large de 16 m ; à l'intersection avec le *cardo*, elle mesurait 13,50 m de large) et couvertes de portiques. Sur l'axe longitudinal de la rue était emplacé l'égout, doté d'un aqueduc du côté sud et entièrement couvert au début de dalles calcaires. Il y a des preuves montrant que la rue était entièrement (partie carrossable, ainsi que rubans destinés aux piétons) pavée de dalles calcaires.

Pour les phases ayant précédé la restauration de l'enceinte sous Constantin le Grand, ainsi qu'à l'époque même de cet empereur, les auteurs ont tombé sur l'hypothèse d'un *intervallum* (probablement dallé) existant à *Tropaeum*, fait qui concorderait avec la construction dans une étape postérieure des édifices adossés à l'enceinte qui sont situés au sud et au nord de la porte est. L'intervalle, dans ce secteur, était large d'environ 9,60 m (30 × 0,32 m). Une

www.cimec.ro

fois supprimé, il fit place aux rues AV1 et DV1, qui remontent les pentes au nord et au sud. Seuls quelques passages, tels ceux ménagés entre les édifices A1—A2 vers le nord, ou D1—D2 et D2—D4 vers le sud, assurait l'accès au mur d'enceinte. Deux ruelles étroites (dont l'une bloquée à l'époque d'une phase finale), contemporaines aux édifices tardifs, menaient à partir de la rue AV1 vers l'ouest jusqu'à une petite place de l'intérieur de la ville, sise à l'est de la basilique simple.

Le front nord et sud de la Via principalis (fig. 90, 91, 93)

Le portique courant sur le côté septentrional de la rue principale est attesté par la présence de 20 plinthes rectangulaires qui supportaient les bases des colonnes dressées sur un axe longitudinal unique, à des intervalles assez réguliers. Par l'étude des inter-axes des pièces récupérées, qui varient de 2,70—3,20 et 3,60 m, on a été à même d'induire l'emplacement des plinthes actuellement perdues. Cette étude a révélé trois zones de variation, qui corroborées aux certains détails architectoniques mis au jour par les fouilles pratiquées au nord du portique, entre la porte et l'abside de la basilique « simple » (A), permettent de supposer l'existence à cet endroit jusqu'au IVe siècle d'une *insula* de maisons comprise entre l'intervalle et le secteur occupé ensuite par l'abside de ladite basilique.

Du côté sud de la Via principalis, l'étude de l'inter-axe des 14 plinthes récupérées corroborée avec d'autres détails a rendu possible l'emplacement le plus vraisemblable de toutes les bases des colonnes qui constituaient à l'origine son portique. Là aussi ont pu être remarquées les trois zones de variation qui, réunies aux données du nivellement, laissent saisir trois phases principales de la construction et de la réfection du portique. D'autre part, le décalage sensible entre le niveau du portique nord et celui de son vis-à-vis est dû à une restauration importante de ce dernier dans une phase ultérieure, liée à l'édification de la basilique à transept. Des observations analogues à celles faites sur le front septentrional de cette rue ont conduit à l'hypothèse concernant l'existence d'une rue antérieure à la basilique à transept, située à l'est, dans son voisinage immédiat. Cette rue était presque perpendiculaire à la Via Principalis et elle fut elle aussi, tout comme son pendant septentrional, définitivement fermée vers la fin de l'existence de la ville.

L'axe principal nord-sud (le cardo) (fig. 94, 95)

Le *cardo* traverse la rue principale à 96 m (320 × 0,30 m) vers l'ouest de la porte est et il mesure douze mètres de large entre la basilique à transept et la basilique *forensis*. À la suite d'une étude minutieuse des vestiges du portique situé à l'ouest de la basilique à transept, il s'ensuit que celui-ci aurait connu les mêmes phases que les autres portiques mentionnés; les plinthes invisibles ou manquantes ont été dépistées et mises au jour tout comme dans les cas précédents, grâce à l'examen de l'inter-axe et de certains modules. Le même procédé fut également appliqué à l'étude du portique longeant le *cardo* à l'ouest de la basilique simple.

La Via principalis sur le tronçon compris entre le cardo et le carrefour avec la rue BCV3 (fig. 97, 98)

Pour les phases finales de l'habitat, le portique se trouve attesté sur le front nord de la rue principale, pour une longueur approximative de 80 m, à partir de son intersection avec le *cardo*. Du côté sud de la rue, le portique a été couvert aux Ve—VIe siècles par une série d'édifices, à commencer avec l'annexe tardive regardant vers le nord de la basilique *forensis* et

www.cimec.ro

tous ceux bâtis jusqu'à la hauteur de la basilique citerne. Les recoupements des données mathématiques (nivellement et inter-axe) avec les données archéologiques ont conduit aux conclusions suivantes : une rue dirigée du nord au sud courait à l'ouest de la plinthe BVPc8 ; les chutes de niveau occidentales étaient solutionnées dans le cas du portique vraisemblablement par des marches ; le portique a dû subir sur ce tronçon au moins deux réfections importantes, à partir du IVe siècle.

En ce qui concerne le front sud de la rue, il semble que la circulation piétonale autour de la basilique *forensis* était obligatoire. Le fait s'accorde bien avec les exigences de la circulation dans le secteur, ainsi qu'avec les remarques archéologiques faites sur les lieux. A l'ouest de la basilique courait une rue nord-sud, CV1, fermée plus tard par l'édifice C1.

La Via principalis sur le tronçon compris entre les rues BCV3 et BCV5 et le secteur de la basilique de marbre (fig. 100—105)

À partir de cette intersection, la rue principale s'avère plus étroite sur son côté nord aussi (environ 7 m de large), le tracé septentrional du portique paraissant avoir été utilisé de cette manière déjà au cours du IVe siècle. Notons qu'à une distance approximative de 18 m ouest de la rue BCV3, l'aqueduc débouche du canal en direction sud-ouest (se dirigeant probablement sur l'ancienne citerne). Il y a un dénivellage du portique nord pendant les phases finales de son existence par rapport à la portion médiane de la rue, qu'il dominait ; ce décalage de niveau peut avoir été résolu au moyen des marches, de même que le ruban en pente réservé aux piétons, qui montait à l'ouest. Des recherches supplémentaires sont nécessaires en ce qui concerne le secteur de l'intersection avec la rue BCV4 (elle aussi fermée aux Ve—VIe siècles), ainsi qu'à l'égard des édifices afférents.

Au début, un portique qui rejoignait celui de la rue CV5, à l'ouest de la citerne, protégeait le côté septentrional de celle-ci. Quant à cette dernière rue, elle se poursuivait du côté nord aussi (BV5), jusque dans la zone de la basilique de marbre. Comptetenu de la solution planimétrique et de l'encadrement de l'espace concerné en tant que secteur important de la ville, ainsi que des observations de détail faites sur les lieux, il semble qu'un édifice païen (ou un espace réservé à cette destination) occupait auparavant l'emplacement de cette basilique.

Le rapport des axes circulés avec le mur d'enceinte dans la phase initiale de reconstruction (début du IVe siécle) (fig. 116)

Tenant pour connu le fait que les fortifications de *Tropaeum* appartiennent au IIe siècle de n.è., les auteurs estiment qu'au moment de la restauration commencée au IVe siècle l'enceinte et les rues de la cité conservaient encore dans leur majeure partie le plan initial, chose vérifiée par les fouilles. Au point de vue de l'urbanisme, la restitution schématique a été conçue suivant les règles classiques. L'étude du cas en question montre que le *cardo* et le *decumanus* se sont conservés tels quels — à quelques modifications près — jusqu'à la fin. Les éléments mis au jour jusqu'à présent attestent la présence d'un réseau coordonné, que les auteurs n'ont fait que compléter conformément à son développement normal et compte tenu des accidents du terrain, ainsi que de l'existence d'un *intervallum* initial. C'est ainsi que le réseau pointé sur le plan correspond à une modulation rythmique par rapport au *cardo*, donnant des distances inter-axiales d'environ 33 m ou des distances rapportables à ce module.

Les artères circulées nord-sud (parallèles au *cardo*) et est-ouest (parallèles au *decumanus*) dépendaient tout naturellement des axes principaux et de la position de ces derniers par

www.cimec.ro

rapport aux tours et aux portes de la cité (pour satisfaire au besoin d'assurer la liaison dans les deux sens avec les tours et les portes). Sur le plan ainsi restitué, le centre civique de la localité occupe une superficie rectangulaire délimitée par les artères ABVII et DCVII, du côté nord et sud, et par les artères BCV1 et ADV2 à l'ouest et à l'est. Cette superficie est traversée sur la lisère de son tiers septentrional par le *decumanus*, comme elle est divisée en deux moitiés presque égales par le *cardo*.

L'esthétique de la structure urbaine

À remarquer d'emblée le caractère monumental de la planimétrie des deux artères majeures, le *cardo* et le *decumanus*, dont l'intersection tombe sur la plate-forme la plus haute de la cité, occupée par la zone civique, la dominante de l'ensemble urbain. Des centres importants, dès le début conçus comme tels, resteront également les secteurs des basiliques citerne et de marbre. Dans ce contexte, le caractère dynamique, actif, des artères circulées, valorisé par les liaisons directes avec l'enceinte du réseau des rues, auquel se subordonne, par ailleurs, le groupe des habitations, ainsi que la mise en valeur planimétrique des secteurs urbains de toute première importance, placent la structure urbaine initiale de la cité dans l'ensemble de l'urbanisme romain classique.

La dynamique du développement urbain depuis le IVe siècle jusqu'à la fin de la cité (fig. 107)

Comme les recherches l'ont prouvé, le site a évolué de manière diverse aux Ve—VIe siècles : l'*intervallum* a été supprimé, remplacé par quelques venelles donnant accès à l'enceinte ; toute une série d'artères ont été rendues plus étroites, quand on ne les a pas supprimées tout à fait ; les portiques ont été entièrement ou partiellement abolis et plusieurs rues nouvelles ont été créées. Le réseau des rues ne garda que ces axes et seulement quelques-unes des artères plus importantes. Si les centres civiques sont restés les mêmes, des basiliques chrétiennes ont été édifiées sur leur emplacement. Vu le caractère de plus en plus hétéroclite des changements apportés au réseau des rues, marquant des écarts croissants par rapport aux normes de l'urbanisme classique, les auteurs se sont trouvés impuissants à concevoir un tracé hypothétique pour cette période.

D'autre part, la manière dont les transformations architectoniques se superposent dans la ville prouve la présence d'une vie active en ces lieux jusqu'au début du VIIe siècle. La mise au profit des habitations de chaque coin arraché au réseau des rues pourrait traduire la croissance du peuplement à l'intérieur de l'enceinte. Le phénomène est en outre symptomatique pour le déclin sensible de la qualité du travail des bâtisseurs, déclin qui aboutira à l'abandon progressif de la ville.

VII. PIÈCES ARCHITECTONIQUES DE LA CITÉ DE TROPAEUM TRAIANI (fig. 108—139)

L'étude réunit environ cent soixante pièces connues grâce aux recherches pratiquées jusqu'en 1975. Pour présenter ces pièces, les auteurs ont visé avant tout, dans les limites de chaque catégorie, la mise en valeur du critère évolutif. Les essais en ce sens se sont rattachés à l'ensemble de l'évolution suivie par l'architecture romaine et romano-byzantine, compte tenu, sans doute, des exigences et des possibilités locales, sans oublier aussi les traits spécifiques de l'art provincial avec ses variantes locales. Chaque fois quand le cas se présente les pièces res-

www.cimec.ro

pectives sont traitées séparément dans le cadre d'un groupe fonctionnel et chaque pièce en soi est traitée en détail. Il convient de mentionner la difficulté qui se présente presque toujours du fait de l'ignorance de l'origine initiale des pièces respectives.

1—3. Les bases de colonnes. L'ordre de leur présentation est généralement celui imposé par leur évolution au point de vue de la forme — ordre observé aussi dans les cas des autres pièces architectoniques de Tropaeum, partant des profils et ornements complexes pour arriver à la simplification et au schématisme. On a pris comme point de départ de cette évolution le type de base découlant du ionique attique, dont le descendant est attesté à Adamclisi (1.1). La totalité des bases de colonnes connues là ont été classées sous trois grandes catégories : 1) bases au profil complexe ; 2) bases simplement profilées, avec les sous-divisions : 2.1) bases développées à partir du type obtenu par le renoncement à la partie supérieure du type d'origine provenant du ionique attique et 2.2) bases développées à partir du type obtenu en éliminant la zone médiane du type d'origine provenant du ionique attique ; 3. bases faisant corps commun avec un socle élevé, qui ont été traitées séparément uniquement en raison des critères volumétriques. À part les simplifications courantes chez les types 2.1 et 2.2, on constate à une étape tardive de leur évolution l'apparition de certaines complications anorganiques résultant des profils à fonction purement décorative (ou de la reprise de certains profils d'époque classique, transformés, bien entendu).

4. Les fûts de colonnes. Dans leur cas, la présentation sous l'angle évolutif s'est avérée plus difficile, car cette catégorie ne se prête que médiocrement à une étude de ce genre. La difficulté devient d'autant plus grande du fait de la relative rareté des fûts trouvés intacts par rapport au nombre assez important des bases et des chapiteaux.

5. Les chapiteaux. Ce sont les pièces les mieux représentées, au point de vue numérique autant que par la possibilité qu'elles offrent d'en dégager une série de formes distinctes attestant leur classification évolutive. Par conséquent, les différentes catégories de chapiteaux relevés à Tropaeum rendent possible l'établissement de plusieurs degrés d'évolution et pour ce faire le critère volumétrique s'impose en tout premier lieu, critère appliqué à l'ensemble et aux détails. Or ce critère est justement celui susceptible de fournir les précisions les plus satisfaisantes quant aux modifications subies par les chapiteaux, notamment quand il s'agit des chapiteaux ioniques et ioniques-impostes. L'ordre de la description des pièces appartenant à chacun des types généraux est l'ordre évolutif, proposé par les auteurs compte tenu des détails spécifiques mentionnés pour chaque cas. Les chapiteaux ioniques et les chapiteaux-impostes à même de donner l'image changeant de la transition progressive d'une forme à l'autre sont l'expression d'une évolution particulière, sans analogies complètes dans d'autres centres contemporains, ce qui conduit à l'idée de la présence à Tropaeum Traiani d'ateliers et d'une production locale durable, ayant permis une telle évolution. Notons en ce sens l'étude de la transformation des chapiteaux ioniques pour aboutir au type prêt à recevoir l'imposte ; de même, l'évolution du ionique à imposte a pu être suivie selon les critères proposés par les auteurs jusqu'à sa modification dans le sens des stylisations tout à fait géométriques.

Les diverses catégories de chapiteaux sont présentées comme suit : 5.1 — les chapiteaux ioniques ; 5.2 — les chapiteaux ioniques de type intermédiaire entre le ionique pur et le ionique-imposte ; 5.3 — les chapiteaux ioniques-impostes à décorations ; 5.4 — les chapiteaux ioniques-impostes sans décorations ; 5.5 — les chapiteaux impostes ; 5.6 — les chapiteaux corinthiens.

6. Les pièces d'entablement. En ce qui les concerne, leur évolution a été plus difficile à établir, vu les circonstances de leur mise au jour, ainsi que leur état fragmentaire. C'est pourquoi les auteurs se virent réduits à borner leurs essais à la précision de la catégorie typologique à laquelle il convient de les attribuer (au point de vue de leur appartenance stylistique à un ordre classique ou autre). Si modeste que soit un tel résultat, il n'en est pas moins nécessaire, en tant que point de départ pour des recherches futures. Tel quel, ce paragraphe comporte lui aussi deux sous-divisions : 6.1 — les fragments d'architraves et de frises ; 6.2 — les fragments de corniches.

www.cimec.ro

7. Dalle de plafond — unique exemplaire connu jusqu'à présent à Adamclisi et l'une des rares pièces de ce genre attestées en Dobroudja romaine.

8. Arcades fragmentaires en maçonnerie. Grâce aux données géométriques connues, les auteurs ont pu calculer dans certains cas les dimensions approximatives du micro-ensemble architectonique dont elles faisaient partie.

9. Les pièces auxiliaires. Il y en a plusieurs catégories : 9.1 — éléments composants des chambranles ; 9.2 — parapets ; 9.3 — pièces composantes du seuil des portes de la cité ; 9.4—9.7 autres pièces auxiliaires isolées ; 9.8 — le trophée de la porte-est de la cité, ouvrage d'époque constantinienne.

VIII. LA CÉRAMIQUE ET AUTRES PIÈCES DE PETITE TAILLE (fig. 140—176)

Ce chapitre est consacré à l'étude partielle du matériel céramique et des autres pièces de petite taille récupérées à *Tropaeum Traiani* par les fouilles archéologiques des années 1968—1975 (notamment dans les sections A et D). Compte tenu de la rareté des sondages pratiqués dans la cité qui aient saisi toutes les couches culturelles à peu près intactes, ainsi que du fait que les fouilles exhaustives n'ont exploré jusqu'à présent que les deux derniers horizons, le catalogue publié maintenant est plutôt celui d'un choix de pièces, réalisé de manière à refléter dans la mesure du possible le rapport réel entre les divers horizons. Du reste, l'étude encore assez superficielle de la céramique romaine et romano-byzantine (notamment de la céramique d'usage commun) dans l'espace balkanique en général, rend prématurée toute tentative de synthèse en ce qui concerne la céramique de *Tropaeum*. A ceci s'ajoute également l'état fragmentaire dans la plupart des cas des pièces récoltées là (ainsi que le nombre peu important des divers autres objets), état dû aux incessantes transformations intervenues sur les lieux pendant les six siècles de leur existence.

Aussi, les auteurs ont-ils suivi, en publiant ces vestiges, le critère stratigraphique de préférence à celui typologique. Le catalogue fut donc conçu compte tenu des horizons précisés dans le secteur de la porte orientale, tels qu'ils sont décrits dans le chapitre consacré à l'étude de la stratigraphie du site, avec l'indication pour chaque pièce de l'horizon qui l'a livré et de sa provenence. Les critères suivants ont servi au classement à l'intérieur de chaque horizon : fréquence des trouvailles, fonctionnalité, possibilité d'une datation plus serrée. Dans le cas de chaque horizon, les catégories établies se suivent selon un ordre préétabli, à savoir : 1. vestiges céramiques désignant des groupes humains non romains ou en cours de romanisation ; 2. écuelles, soupières, bols ; 3. amphores ; 4. cruches ; 5. pots ; 6. brocs ; 7. couvercles ; 8. jarres ; 9. lampes ; 10. objets de petite taille (d = diamètre ; df = diamètre de la base ; dg = diamètre de la bouche ; dmax = diamètre maximal ; gr = épaisseur ; i = taille ; L = longueur ; l = largeur ; TS = *terra sigillata*).

Les monnaies récupérées jusqu'à présent dans les fouilles de *Tropaeum* n'offrent que de rares repères chronologiques. Mentionnons en ce sens pour l'horizon NIII les deux pièces de Septime Sévère et de Caracalla, ainsi que les deniers datés vers l'an 204, témoins chronologiques du dépôt trouvé dans la section A. Pour l'horizon NIVB, il y a la pièce de bronze de Théodose II. Enfin, une série de monnaies de Justin II servent à dater les commencements de la dernière phase d'habitat de cette cité.

Quant aux premières traces de vie humaine attestées jusqu'à l'heure actuelle par les fouilles du site de *Tropaeum*, elles remontent au néolithique et à l'âge du bronze. Le premier en date des dépôts archéologiques de l'endroit se compose de vestiges autochtones et de produits grecs ou romains de haute époque (Ier siècle av. n.è. — Ier siècle de n.è.). À l'étude, la céramique romaine de l'horizon NI offre des aspects découlant des formes hellénistiques, alors que la poterie géto-dace s'inscrit dans les types caractéristiques de cette culture matérielle. Il convient de constater la parfaite continuité du matériel céramique entre la première et la deuxième couche culturelle. Les vestiges de l'horizon NII, parmi lesquels on relève aussi des formes occi-

www.cimec.ro

dentales, sont contemporains à la première phase de l'enceinte et suggèrent une datation pour le début de cette phase dans la première moitié du IIe siècle de n.è. Une richesse et une variété toute particulière sont les traits dominants des documents archéologiques fournis par l'horizon NIII, qui témoigne de la période d'épanouissement du municipe — période située entre le dernier tiers du IIe siècle et le milieu du IIIe siècle. Ce qui importe lorsqu'il s'agit de l'horizon suivant, NIV, dont le commencement se place au courant de la seconde moitié du IIIe siècle, c'est que les fragments céramiques NIVB présentent des caractères romains propres à la basse-époque qui les rendent bien distincts des vestiges de l'étape précédente. Ces caractères devaient se développer pendant les deux derniers siècles d'existence de la cité. La relative prospérité croissante attribuée à la période contemporaine de l'horizon NV est illustrée d'une manière plus frappante par l'architecture de l'époque que par le matériel archéologique. Enfin, la phase NVIA se révèle la dernière attestée dans tous les secteurs explorés, car celle lui faisant suite, NVIB, ne se laisse saisir que çà et là, dans des portions de terrain limitées. Dans le cas des pièces de l'étape NVI, les cruches et les pots au rebord sillonné et recouverts d'un *umbo* semblent typiques pour les formes développées pendant cette étape à *Tropaeum*, de même que dans les autres sites de la Dobroudja. Grâce à de telles pièces, la datation de la dernière phase de l'horizon NVI remonte jusqu'au début du VIIe siècle, même si la ville ne paraissait pas avoir été entraînée dans le circuit économique spécifique de la crise générale de l'Empire, qui aurait déterminé l'apport de quelques nouvelles émissions monétaires.

Cette étude du matériel archéologique permet l'attribution chronologique des phases stratigraphiques saisies par les fouilles et les auteurs formulent leur espoir que son utilité sera justifiée par l'apport qu'elle fournit à la vue d'ensemble sur la culture matérielle développée dans la zone de contact des diverses influences, pontiques, occidentales et microasiatiques :

CONCLUSIONS

Les fouilles archéologiques pratiquées dans l'intervalle des années 1968—1975 sur le site de *Tropaeum Traiani* prouvent que la vie humaine commence à fleurir dans le plateau qui se dresse dans la Vallée d'Urluia, à l'ouest de l'actuelle localité d'Adamclisi, dès l'âge de la pierre polie. Elle devait continuer sur l'emplacement de la cité romaine jusque dans la première moitié du VIIe siècle de n.è. Les quelques sondages poussés jusqu'au sol vierge n'ont livré que de rares fragments céramiques de la culture Hamangia ; par ailleurs, dans différents points de la cité, les fouilles ont mis au jour des fragments isolés de lames (silex). Le bronze, ainsi que le premier âge du fer sont également illustrés par un certain nombre de fragments céramiques. L'horizon antique du premier habitat d'un peuplement plus dense sur ces lieux témoigne de la présence d'un site géto-dace, de nom inconnu, qui au IIe siècle av.n.è. était en rapport avec le monde grec méridional, pour connaître ensuite au Ier siècle av.n.è. — Ier siècle de n.è. son plein épanouissement, subissant de plus en plus profondément l'influence de la civilisation romaine dans son incessante expansion. Vers la fin du Ier siècle ou, plus vraisemblablement, au seuil du siècle suivant, le site géto-dace devait pâtir, étant même mis à feu et sang, du fait des guerres romaines contre les Daces et leurs alliés.

Selon l'hypothèse de V. Pârvan, sur l'emplacement de l'ancien site géto-dace, l'empereur Trajan fonda une station militaire, conformément aux desseins de sa politique offensive dirigée contre les populations habitant les contrées situées sur la gauche du cours inférieur du Danube. Comme à l'ordinaire, une agglomération *rurale (vicus)* de caractère civil se développa aux abords du camp militaire, mélange d'autochtones, depuis longtemps fixés dans la région, et de colons nouvellement arrivés, dont la plupart étaient des vétérans qui avaient reçu en don des lopins de terre, dans les environs du monument triomphal de Trajan. Vers le milieu du IIe siècle et pendant les premières dizaines d'années de la seconde moitié de ce siècle, la localité, sise à une importante jonction des routes militaires et marchandes du pays, devait toucher à l'un des sommets de son épanouissement économique et culturel, ce qui devait l'aider à sortir de sa phase rurale, en devenant un important centre urbain, élevé au rang de *municipium* sous le

www.cimec.ro

règne de Marc-Aurèle, avant l'an 170. Cette prospérité économique est attestée en tout premier lieu par l'intense circulation monétaire, notamment sous le calme et long règne d'Antonin le Pieux (139—161), étape pendant laquelle sont attestées quantité de trouvailles monétaires, à commencer avec le dépôt de 1 548 deniers de l'Empire, mis au jour dans la cité par les fouilles de 1969. A ceci s'ajoutent les riches vestiges de culture matérielle, d'une grande variété de sortiments. Parmi ceux-ci, la céramique se place en tête, avec ses types divers dont quelques-uns provenant des provinces occidentales de l'Empire. Cette céramique relevée dans l'horizon de la période respective apporte un témoignage complété par les fragments architectoniques, utilisés par la suite comme matériaux de remploi pour le mur d'enceinte et pour d'autres édifices d'époque romano-byzantine. Les derniers résultats des fouilles sont interprétés dans le chapitre concernant l'enceinte comme suit : au commencement du IIe siècle on a bâti selon toute probabilité la première enceinte, avec la *fossa* et la berme, dont les traces ont été localisées dans le secteur de la porte est. Digne d'une mention s'avère le fait que cette première enceinte suit ici un tracé coïncidant avec celui de la cité de Licinius et de Constantin. Son périmètre embrassait, selon toute probabilité, une superficie rectangulaire d'environ 250 m × 100 m, dont le contour se découpe en saillie par rapport au reste de la cité sur les photos aériennes, au centre de la ville romano-byzantine (fig. 32).

Cette florissante période du IIe siècle devait disparaître sous la vague déferlante de la féroce invasion des Costoboces, vers les années 170, quand la ville fut ravagée par un grand incendie dont les traces ont été saisies lors des sondages archéologiques pratiqués dans la moitié orientale de la cité romano-byzantine. La grande fréquence des fragments de poterie géto-dace mêlés à la céramique de facture supérieure et aux autres objets romains dans la strate d'incendie costoboce, vient confirmer et compléter les informations épigraphiques de l'époque (*Daizus Comozoi*, etc.) quant à la persistance de l'élément autochtone, géto-dace, en voie de romanisation, aux côtés des colons romains.

Une fois surmontée cette grave crise, le municipe des Tropéens connaît une nouvelle période d'épanouissement sous la dynastie des Sévères. Au cours de cette période, l'antique enceinte est restaurée et la porte est se voit dotée d'une tour intérieure, édifiée suivant un appareil attestant la prospérité de la ville. Quelques fragments architectoniques, ainsi que des épigraphes ayant servi de matériels de remploi dans les bâtiments romano-byzantins appartiennent également à cette période, dont l'économie prospère et les liens avec le monde grec des péninsules Balkanique et micrasiatique sont mieux reflétés par les trouvailles monétaires. La courbe descendante de cette sorte de trouvailles atteste, en même temps que le déclin de la circulation monétaire, la dégradation de la ville citadine à Tropaeum qui suivit au cours du IIIe siècle, sous l'effet des attaques carpo-gothiques qui s'étaient multipliées à l'époque et l'affaiblissement du *limes* scythique, au point de vue de sa protection militaire. Par contre, la même période devait enregistrer une augmentation des éléments grecs. Aux faits déjà connus en ce sens s'ajoute la mise au jour d'un autel, dont l'épigraphe grecque est datée des années 236—238. Dédiée par le magistrat Protogène à *Zeus Ombrimos*, cette pièce fut trouvée lors des fouilles de 1969, utilisée comme matériel de remploi, devant une habitation de la *Via principalis*, dans le proche voisinage de la porte est. Il convient, en outre, de ne point oublier que la dernière épigraphe avant la restauration de la cité par Constantin et Licinius, des années 293—304, dédiée à Jupiter Olbiopolitanus par un marchand grec-romanisé d'Olbie, Nevius Palmas Theotimianus et que ce fut à l'époque de cette réfection qu'on édifia l'autel votif — cette fois-ci, il s'agit d'un monument officiel de langue grecque — dédié par la cité des Tropéens (ἡ πόλις Τροπεισίων) « à la déesse reine Hera (*Iuno Regina*), pour la découverte de l'eau ».

Les fouilles des dernières années ont rapporté maints documents archéologiques nouveaux et permis certaines observations particulièrement précieuses concernant la restauration « de fond en comble de la cité des Tropéens du temps de Constantin et de Licinius, après la défaite infligée partout aux peuples barbares », selon la nette déclaration de l'épigraphe posée en 316 et trouvée en 1893 près de la porte est avec le trophée symbolique, emblème de la ville. Il s'agit des soubassements des six tours abandonnées mis au jour sur le côté sud-occidental de l'enceinte romano-byzantine (fig. 41) — vestiges que l'interprétation des spécialistes rattache à

www.cimec.ro

l'œuvre générale de réfection des villes bas-danubiennes entreprise par Aurélien et poursuivie par Dioclétien, auxquels on a également attribué le commencement des travaux de restauration subis par la ville de *Tropaeum*. Interrompue pour des raisons qu'on ignore, l'opération respective devait être reprise et menée à bout, avec certaines modifications apportées au plan initial, par les bâtisseurs de Constantin et de Licinius. D'ailleurs, si l'on jugeait d'après certaines remarques — qui réclament, néanmoins, un surcroît d'informations — même l'œuvre de ces deux derniers empereurs n'aurait pu s'achever en 316, ainsi que l'affirme l'épigraphe en question, car certains travaux sur le mur d'enceinte et sur ses tours dûrent se prolonger encore au moins pendant sept à huit ans. Parmi les toutes dernières remarques concernant l'enceinte, il convient de consigner ici l'absence, tant à la porte occidentale qu'à la porte méridionale, d'un pont levisé, ainsi que la présence d'une petite porte, aveuglée par la suite, dans le voisinage de la tour T19. Le plan de la cité est celui spécifique pour la fin du IIIe et le commencement du IVe siècle ; il rappelle le plan de quelques autres cités contemporaines du *limes* scythique *(Capidava, Troesmis, Dinogetia, Noviodunum)* ou du nord-est de la Mésie (Abrittus, etc.). Pour ce qui est de l'annexe extérieure, à l'angle sud-est de la cité, analogue — suivant une hypothèse déjà ancienne — à un bassin ou à une citerne fortifiée contemporaine à la ville, on a formulé la supposition qu'il s'agirait d'une fortification supplémentaire de la cité postérieure à l'an 316 (Ioana Bogdan Cătăniciu).

Contemporaine à l'enceinte de la cité de *Tropaeum* est sa *Via principalis (decumanus)* avec le canal, l'aqueduc et les portiques qui la flanquaient, dans leur première phase de construction, ainsi que l'autre rue principale *(cardo)*, qui la coupait perpendiculairement, elle aussi dotée de portiques, la bordant sur ses deux côtés sans laisser aucun vide. D'autres rues, d'importance secondaire, sont datées du IVe siècle ; moins explorées par les fouilles, elles traversent elles aussi en sens perpendiculaire la *Via principalis* (fig. 106). Entre les édifices publics de l'intérieur de la cité, le seul dont on sache qu'il a été édifié au commencement du IVe siècle est la *basilica forensis*. Plusieurs édifices privés, dans leur majeure partie affectés à des buts commerciaux, se dressant de chaque côté de la *Via principalis* ont été bâtis au IVe siècle et restaurés par la suite, au cours des deux siècles ultérieurs. Au stade actuel des recherches on ne saurait apporter de plus amples précisions quant à la datation de certains édifices au IVe siècle. De même, on ne saurait dire, pour le moment, jusqu'à quel point la cité des Tropéens fut-elle affectée par les événements qui se sont déroulés dans cette contrée de l'Empire romain d'Orient au début du dernier quart de ce même IVe siècle — événement qui devaient culminer avec le désastre d'Andrinople (378).

En revanche, on a pu relever les indices d'une opération de consolidation des murs de l'enceinte réalisée dans la première moitié du Ve siècle, sous le règne de l'empereur Théodose II. À cette époque fut abandonné le fossé de défense du côté oriental de la ville et, dans son proche voisinage, aux portes est et sud, des bâtiments *extra muros* à la maçonnerie liée avec de la terre se dressèrent, destinés, probablement, à servir d'habitations aux *foederati* Goths. Malgré un processus dépressif général, dû aux troubles intestins de l'Empire autant qu'au péril imminent représenté par les Huns, maints vestiges menus recueillis à l'intérieur de la ville témoignent de la continuité d'une vie et d'une culture à peu près normales, cependant que les trouvailles monétaires attestent une circulation satisfaisante de l'argent. Des fragments céramiques isolés constituent l'indice de la présence des éléments barbares au sein de la population locale romanisée.

De même que pour les autres centres urbains de la province de Scythie Mineure, la dernière étape des grandes constructions à *Tropaeum* est liée aux noms des empereurs Anastase et Justinien Ier. Menés de front avec la restauration de l'enceinte, des travaux entrepris à l'intérieur de la cité ont pour but de bâtir, de remettre en état ou d'agrandir différents édifices de caractère public, par exemple les basiliques mises au jour jusqu'à présent. Une annexe rectangulaire, oblongue, a été ajoutée sur le front nord de la basilique *forensis*, orientée suivant une direction est-ouest et dotée d'une abside du côté du Levant, cette construction représente peut-être quelque chapelle chrétienne. Il est tout aussi probable que le portique qui, sur le front oriental de la basilique, réduit la largeur de la rue principale nord-sud *(cardo)*, appartienne à

www.cimec.ro

cette même période. Trois basiliques chrétiennes entièrement nouvelles ont été édifiées sur la *Via principalis (decumanus)*, chacune dotée d'une crypte sous le maître-autel, destinée à recevoir les dépouilles des martyrs. Deux de ces basiliques, les plus imposantes, à savoir, la basilique à transept (D) et la basilique « simple » (A), se dressaient en plein centre de la ville, au carrefour du *cardo* et du *decumanus*, vis-à-vis de la *basilica forensis*, comme si elles voulaient faire pendant à cette dernière, qui, par sa grandeur et sa position, dominait tous les édifices des alentours. La reprise des fouilles sur le chantier de la basilique « simple » (A), mise au jour avant 1900, a permis d'en compléter le plan, avec la crypte et l'atrium non dégagés à l'époque. Ces mêmes fouilles ont également permis la précision qu'il s'agit d'un bâtiment édifié sous le règne d'Anastase, sur l'emplacement des ruines nivellées des constructions des IIe—IIIe siècles, et qu'il a été restauré plus tard, au courant du VIe siècle. En outre, les constatations en terrain ont conduit à la conclusion que non seulement la basilique de marbre (B), comme on l'avait pensé d'abord, mais aussi les basiliques à transept (D) et « simple » (A) étaient chacune dotée d'un atrium *triporticus*, suivant la mode grecque. Un atrium similaire a dû avoir aussi la basilique citerne (C), qui, selon les toutes dernières constatations des auteurs, a été édifiée *a fundamentis* pendant la même époque, le constructeur mettant à profit les restes d'une citerne romaine désaffectée.

On constate généralement à cette époque une agglomération inusitée de bâtiments de toutes sortes, fait qui laisse à supposer une sensible augmentation du peuplement de la ville et une prospérité économique toute particulière. Toutefois, cette augmentation d'ordre quantitatif s'est accomplie au dépens de la qualité et de l'urbanisme. On a cessé de respecter le tracé des grandes artères routières ; par exemple, la moitié occidentale de la rue principale *(decumanus)* a perdu en largeur par endroit plus de la moitié de ses précédentes dimensions. Près de l'angle nord-ouest de la basilique *forensis*, un édifice a été dressé, avec son aile septentrionale recouvrant le canal et l'aqueduc qui suivaient la ligne médiane de la *Via principalis*. Le *cardo* a subi lui aussi un rétrécissement visible dans le tronçon central dégagé jusqu'à présent. Des bâtiments adossés à l'enceinte ont bloqué la majeure partie de l'*intervallum* ménagé entre la muraille et les édifices de l'intérieur de la ville. La plupart des bâtiments nouveaux usent d'un appareil fait de pierres liées avec de la terre, leur superstructure étant constituée généralement par des blocs de torchis ; il s'agit surtout d'habitations, dont quelques-unes de dimensions imposantes, les assimilant à de véritables hôtels particuliers. Bon nombre des édifices de la ville, surtout de ceux situés sur les grandes artères, étaient affectés à des fins commerciales ou artisanales, ce qui témoigne de l'essor économique de la cité des Tropéens pendant cette dernière période de son existence, période que les fouilles pratiquées jusqu'à présent rendent plus familière que les précédentes.

Le déclin de la ville se fait sentir dès la seconde moitié du règne de Justinien, conséquence de la crise générale de l'Empire, autant que de l'investissement massif par les Kotrigoures du territoire de la Scythie Mineure pendant les années 558—559. Même si, pour autant qu'on en puisse juger d'après les fouilles actuelles, cette invasion n'entraîna pas la complète destruction de la ville de *Tropaeum*, les conséquences négatives sur le développement de celle-ci et sur ses rapports avec les autres centres urbains, plus ou moins éloignés, sont évidentes. Toutefois, la vie à peu près normale a continué son cours jusqu'en 586, quand la cité fut ravagée par les Avars (Théophylacte Simocatta, I, 8, 10). Presque partout, à l'intérieur de la ville, les fouilles des dernières années ont relevé les traces du grand incendie qui a englouti la plupart de ses édifices. Ces traces consistent notamment en une couche de terre farineuse, épaisse d'un mètre, d'une teinte jaunâtre tirant sur le roux : elle est due aux morceaux de torchis de la superstructure des bâtiments, écroulés au pied des murs sur les charbons provenant de la charpente des toitures et mêlés à de gros rivets de fer, des restes de tuiles et autres décombres des murs. Mais, à la différence de ce qu'on pensait auparavant, même après ce cataclysme, Tropaeum n'est pas entièrement morte, la vie s'étant poursuivie après l'an 586, car des traces d'habitat, confirmées par des trouvailles monétaires attestent la présence de modestes habitations aménagées sur les décombres par les survivants du désastre. L'habitat devait s'y prolonger même durant la première moitié du VIIe siècle, époque pendant laquelle — compte tenu de certaines remarques faites sur les lieux — l'enceinte continuait sa fonction défensive, même si l'agglomération avait perdu son caractère urbain. Bien que dans des circonstances de

www.cimec.ro

beaucoup plus difficiles et sensiblement réduites comme nombre, la population locale roumaine ancienne poursuivait sa vie aux abords des ruines d'un site jadis florissant. Là, dans le secteur sud de l'enceinte, ainsi qu'à d'autres endroits isolés des environs, les fouilles ont relevé des traces d'habitat datées des trois ou quatre siècles suivants. Il n'y a donc rien de surprenant qu'à trois kilomètres de l'ancienne *Tropaeum*, dans le territoire du village actuel d'Urluia, ait été trouvé un dépôt de monnaies byzantines des VIIIe—Xe siècles, qui témoigne de la continuité des liens commerciaux entre les descendants de la population romane de l'ancienne cité dressée sur le sommet du plateau dominant la vallée d'Urluia avec Byzance, la Nouvelle Rome.

Une dernière remarque se rapporte au démantèlement du mur d'enceinte et des tours, dépouillés de la majeure partie des blocs constituant leur parement, réutilisés soit au profit de quelques autres édifices, soit comme pierre à chaux. L'opération s'est passée le long des âges, peut-être suivant un rythme plus soutenu au cours des Xe—XIIe siècles, alors que le territoire de la Dobroudja a connu, sous la domination byzantine (le thème de Paristrion), une nouvelle période de grandes entreprises constructives. Ce même sort a dû être également réservé à toute une série de morceaux architectoniques (fûts de colonnes, chapiteaux, etc.) provenant des édifices de la ville et jonchant plus ou moins la surface du sol, dans ses environs.

www.cimec.ro

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Tropaeum Traiani* et ses environs (d'après P. Polonic, 1892).
Fig. 2. — Ébauche de l'aqueduc et de la fosse-ossuaire, au sud de la basilique citerne (d'après l'architecte H. Brötz, 1908).
Fig. 3. — Plan et section du secteur situé à l'est de la basilique « citerne » (d'après l'architecte H. Brötz, 1909).
Fig. 4. — Section à travers la tour à provisions (d'après l'architecte H. Brötz, 1908).
Fig. 5. — Section longitudinale à travers les marches et le canal de la porte sud (d'après l'architecte H. Brötz, 1909).
Fig. 6. — 1, boucle d'oreille en or; 2, 5, 6, objets de bronze; 3, 4, objets en corne — trouvés dans les fouilles de 1909 (d'après D. Pecurariu).
Fig. 7. — Tour n° 21; 1, vue du côté occidental; 2, vue du côté oriental.
Fig. 8. — Le profil S de la tranchée SI et SIa (côté est de l'enceinte, section D).
Fig. 9. — Image partielle de la paroi méridionale de la tranchée SI.
Fig. 10. — Vue de la tranchée SIa.
Fig. 11. — Profil septentrional de la tranchée SIII, section A; plan de la même tranchée avec la position du dépôt de deniers.
Fig. 12. — Profil septentrional de la tranchée SIV, section A.
Fig. 13. — Profil septentrional de la tranchée SV, chambre A3β.
Fig. 14. — Parois intérieure de l'enceinte, SI, section D; le négligé de l'appareil du soubassement visible au-dessous de la plinthe.
Fig. 15. — Profil oriental du sondage SX, section D, dans la voie d'accès de la ville, devant la porte est.
Fig. 16. — Profil septentrional du sondage pratiqué à l'intérieur de l'édifice D3.
Fig. 17. — Profil oriental du sondage pratiqué à l'intérieur, dans l'aile septentrionale de l'enceinte.
Fig. 18. — Profil occidental de la tranchée SXI, section B—C.
Fig. 19. — Profil septentrional du sondage perpendiculaire sur l'enceinte hypothétique de haute-époque, SXIII—SXIV, section B—C.
Fig. 20. — Profil nord-ouest de la tranchée SI, section C, dans l'aile sud-ouest de l'enceinte.
Fig. 21. — Profil de l'enceinte callatienne (d'après Materiale, 8, p. 440, fig. 2).
Fig. 22. — Profil du sondage pratiqué dans la section B de la cité de *Dinogetia* (d'après SCIV, 5, 1954, 1—2).
Fig. 23. — Restitution et relevé *topo* de l'enceinte (échelle 1/1 000).
Fig. 24. — La route vers *Durostorum*, vue du sommet occidental de la cité de *Tropaeum*.
Fig. 25. — Plan de l'enceinte constantinienne et tour antérieure TA.
Fig. 26. — Tour TA — le côté méridional pendant les fouilles.
Fig. 27. — Détail avec l'élévation conservée et les traces laissées dans le mortier par les blocs de pierre enlevés à la tour TA.
Fig. 28. — Profil du côté méridional de la tour TA superposée par les soubassements d'un édifice du VIe siècle de n.è.
Fig. 29. — Section dans le mur d'enceinte, secteur de la porte est.
Fig. 30. — Section dans le mur d'enceinte (publiée par V. Pârvan, BCMI, 4, 1911, p. 166, fig. 3).
Fig. 31. — Section dans le côté méridional du mur d'enceinte (S.I, section C).
Fig. 32. — Photographie aérienne, blanc-noir, vol 1973, effectuée par I.G.F.C.O.T. Cité d'Adamclisi.
Fig. 33. — Ébauche du contour de l'hypothétique enceinte de haute époque romaine.
Fig. 34. — Soubassements de la tour T22 avec les blocs d'architrave réutilisés.
Fig. 35. — Soubassements de la tour T22 à leur point de jonction avec le mur d'enceinte.
Fig. 36. — Section nord-sud à travers les T1 et T22.
Fig. 37. — Section est-ouest à travers la tour T22 et TA.
Fig. 38. — L'angle septentrional de la porte ouest à l'extérieur de la tour T14, avec les blocs de parament disposés en contre-bas par rapport au niveau du sol de l'époque.
Fig. 39. — Profil et plan des aqueducs mis au jour dans la tranchée du conduit d'eau moderne de la cité.
Fig. 40. — La cité d'Adamclisi, photographie aérienne, en couleurs, vol 1973, effectuée par I.G.F.C.O.T.
Fig. 41. — La section occidentale de l'enceinte.

www.cimec.ro

Fig. 42. — La courtine entre la tour T20 et la porte sud.
Fig. 43. — Soubassements de tour d'une période antérieure.
Fig. 44. — Récipient récupéré dans l'habitation *extra muros* de la porte sud.
Fig. 45. — Four à potier.
Fig. 46. — La tour 20 (T20)
Fig. 47. — La courtine des tours T19 — T20.
Fig. 48. — Les soubassements d'époque antérieure de la courtine T19 — T20.
Fig. 49. — La petite porte.
Fig. 50. — La tour 19 (T19).
Fig. 51. — La courtine des tours T18 — T19.
Fig. 52. — La tour 18 (T18).
Fig. 53. — La courtine des tours T17 — T18.
Fig. 54. — La courtine des tours T17 — T18.
Fig. 55. — Soubassement de tour abandonnée entre T17 — T18.
Fig. 56. — La tour (T17).
Fig. 57. — La courtine des tours T16 — T17.
Fig. 58. — Soubassements de tour abandonnée entre T16 — T17.
Fig. 59. — L'inscription gravée sur une pierre du parement de la courtine des tours T16 — T17.
Fig. 60. — La tour 16 (T16).
Fig. 61. — La courtine des tours T15 — T16.
Fig. 62. — Soubassements de tour abandonnée entre T15 — T16.
Fig. 63. — La porte ouest.
Fig. 64. — La porte sud.
Fig. 65. — Tranchée à travers le mur d'enceinte.
Fig. 66. — Profil de la tranchée C17 ouest, dans la courtine des tours T17 — T18.
Fig. 67. — Plan général de la section A (recherches des années 1968 — 1974).
Fig. 68. — 1, la section A, vue d'ensemble des fouilles archéologiques dans le secteur est, S.V — IX, de droite à gauche (1973) ; 2, le seuil de la pièce A2β du côté de la rue V.I ; 3, le même seuil vu de l'ouest, après la mise au jour de la marche et de la rue ; 4, vue vers le sud-est prise pendant les travaux de la mise au jour de la chambre renfermant les jarres (A4).
Fig. 69. — 1, l'accès pavé entre A1 et A2, vue vers l'ouest ; au second plan, A3 et A4 ; 2, les marches et le seuil de la pièce A3γ, vue vers le nord.
Fig. 70. — 1, le conduit d'égout de la pièce A3δ, vue vers l'ouest ; 2, les lions funéraires, situés entre A3δ et A1, au moment de leur découverte ; vue vers le nord ; 3, les lions funéraires dans leur position originaire ; 4, pièce circulaire au pavage en briques, annexée à l'édifice A5, vue vers le sud-ouest.
Fig. 71. — Le grand conduit d'égout, à l'est de la tour T1 de la cité.
Fig. 72. — 1, *via principalis*, le tronçon compris entre les édifices B2 et C1—3, vue vers est-nord-est (1975) ; 2, *via principalis*, fragment de colonne trouvé *in situ*, sur sa propre base, devant l'édifice B2 (4.3, chap. *Pièces architectoniques*).
Fig. 73 — 1, restes du portique flanquant le côté nord de la rue principale, devant l'édifice B2 ; 2, plinthes du portique désaffecté, trouvées dans la pièce C2 ; 3, fragments d'autels avec des inscriptions, remployés dans le portique de la rue principale, sur son front septentrional, vis-à-vis de l'édifice C1 ; vue vers le sud-est ; 4, l'entrée dans l'édifice C3, avec un chapiteau ionique remployé comme base (5.2.1 du chap. *Pièces architectoniques*).
Fig. 74. — 1, rue-canal CV2 entre C3β et C4α, vue vers le sud ; 2, la cour intérieure pavée de C5δ, vue vers le nord.
Fig. 75. — La porte est en 1970.
Fig. 76. — Le plan de la porte est.
Fig. 77. — Le plan des bâtiments intérieurs du secteur de la porte est.
Fig. 78. — La rue DV1 vue du sud.
Fig. 79. — Les soubassements du mur méridional de l'édifice D1 superposant la tour d'époque antérieure — TA.
Fig. 80. — L'édifice D2 vu du sud.
Fig. 81. — Section à travers le portique, dans le point β.
Fig. 82. — La paroi 5—5 dégagée sous l'horizon NVIA, où on a trouvé la base de la colonne C4.
Fig. 83. — L'angle sud-est de la pièce α avec l'accès U2 de la rue DV1.
Fig. 84. — Tranchée à travers la pièce α (N—S).
Fig. 85. — Détail du mur B—B avec l'accès U7 à l'horizon NVIA.
Fig. 86. — Détail avec le portique et l'escalier montant à l'étage, vu du sud.
Fig. 87. — Le crâne de l'horizon NV.
Fig. 88. — U4 bloqué avec des fragments de sarcophage.
Fig. 89. — Restitution de l'édifice D3.
Fig. 90. — Le plan du secteur de la porte est, sections A et D, jusqu'aux absides des basiliques simple (A) et à transept (D).
Fig. 91. — Le plan de la *Via principalis* entre l'édifice A3 et l'intersection avec l'axe *cardo*.
Fig. 92. — Section transversale à la hauteur de la porte est (à l'intérieur de l'enceinte).
Fig. 93. — Section longitudinale à travers le portique septentrional de la rue principale, jusqu'à l'intersection avec le *cardo*.
Fig. 94. — Le plan du *cardo*.

www.cimec.ro

Fig. 95. — Section longitudinale à travers le portique est de l'axe *cardo* (le tronçon situé devant la basilique à transept).
Fig. 96. — Section longitudinale à travers le portique est du *cardo* dans le tronçon situé devant la basilique simple (A).
Fig. 97. — Le plan de la *via principalis* entre ses intersections avec le *cardo* et la rue B—CV3.
Fig. 98. — Section longitudinale à travers le portique nord de la rue principale entre l'intersection avec le *cardo* et la rue B—CV3.
Fig. 99. — Section, détail, Δ.
Fig. 100. — Le plan de la rue principale entre les rues B—CV3 et B—CV5.
Fig. 101. — Section longitudinale à travers la rue CV4.
Fig. 102. — Section à travers la rue CV5 perpendiculaire sur le front occidental de la citerne.
Fig. 103. — Section longitudinale à travers la rue B—CV5 (5′).
Fig. 104. — Le plan de l'artère circulée B—CV5 (5′ — 5″), dans le secteur de la basilique « en marbre » (B).
Fig. 105. — Section perpendiculaire de l'entrée méridionale de la basilique « en marbre » (B).
Fig. 106. — Schéma du flux de la circulation jusqu'à la première moitié du IVe siècle de n.è. (hypothèse).
Fig. 107. — Le plan des rues (V^e^ — VIe siècles de n.è.).
Fig. 108. — Bases de colonnes à profil complexe.
Fig. 109. — Bases de colonnes à profil complexe (1.9) et simple.
Fig. 110. — Bases de colonnes à profil simple.
Fig. 111. — Bases de colonnes à profil simple.
Fig. 112. — Bases de colonnes à profil simple.
Fig. 113. — Bases de colonnes à profil simple.
Fig. 114. — Bases de colonnes à profil simple.
Fig. 115. — Bases de colonnes faisant corps commun avec un socle élevé.
Fig. 116. — Bases de colonnes faisant corps commun avec un socle élevé.
Fig. 117. — Fûts de colonnes.
Fig. 118. — Fût de colonne trouvé *in situ*. (sur sa base).
Fig. 119. — Fûts de colonnes.
Fig. 120. — Fûts de colonnes.
Fig. 121. — Fûts de colonnes (fragments) trouvés *in situ* (sur leurs bases).
Fig. 122. — Base de colonne avec socle (3.17), fragment de fût de colonne en marbre (4.8), chapiteau ionique-imposte (5. 3.3) et dalle de pavage avec une bouche d'égout (9.5).
Fig. 123. — Chapiteaux ioniques et ioniques de type intermédiaire faisant transition aux chapiteaux ioniques-impostes.
Fig. 124. — Chapiteaux ioniques de type intermédiaire (5.2.3) et ioniques-impostes à motifs ornementaux.
Fig. 125. — Chapiteaux ioniques-impostes et corinthiens.
Fig. 126. — Chapiteaux ioniques-impostes sans ornements.
Fig. 127. — Chapiteaux ioniques-impostes sans ornements.
Fig. 128. — Chapiteaux ioniques-impostes sans ornements (5.4.10), chapiteaux-impostes et corinthiens.
Fig. 129. — Chapiteau-imposte (5.5.1) et corinthien (5.6.3).
Fig. 130. — Pièces d'entablement.
Fig. 131. — Pièces d'entablement.
Fig. 132. — Pièces d'entablement.
Fig. 133. — Pièces d'entablement.
Fig. 134. — Dalle de plafond.
Fig. 135. — Fragments d'arcade de maçonnerie.
Fig. 136. — Pièces diverses.
Fig. 137. — Pièces diverses.
Fig. 138. — Pièces diverses.
Fig. 139. — Le trophée de la porte est de la cité.
Fig. 140. — Vase de la culture Hamangia.
Fig. 141. — Céramique de l'horizon NI.
Fig. 142. — Céramique de l'horizon NI.
Fig. 143. — Céramique de l'horizon NII.
Fig. 144. — Céramique de l'horizon NII.
Fig. 145. — Céramique de l'horizon NI (2.1 et 3.3) et NII.
Fig. 146. — Céramique de l'horizon NII.
Fig. 147. — Céramique et pièces de petite taille de l'horizon NII.
Fig. 148. — Céramique de l'horizon NII.
Fig. 149. — Céramique de l'horizon NIII.
Fig. 150. — Céramique de l'horizon NIII.
Fig. 151. — Céramique de l'horizon NIII.
Fig. 152. — Céramique de l'horizon NIII.
Fig. 153. — Lampes et bol de verre de l'horizon NIII.
Fig. 154. — Fragments céramiques, lampes et objets divers de l'horizon NIII.
Fig. 155. — Objets divers de l'horizon NIII.
Fig. 156. — Céramique et lampe de bronze de l'horizon NIVA.
Fig. 157. — Fragment d'amphore et lampe de bronze de l'horizon NIVA.
Fig. 158. — Céramique et fibule de bronze de l'horizon NIVB.
Fig. 159. — Objets variés de l'horizon NIVB.

www.cimec.ro

Fig. 160. — Fragments céramiques ornés de motifs décoratifs de l'horizon NV.
Fig. 161. — Céramique de l'horizon NV.
Fig. 162. — Céramique de l'horizon NV.
Fig. 163. — Céramique et objets divers de l'horizon NV.
Fig. 164. — Céramique et lampes de l'horizon NV.
Fig. 165. — Objets divers de l'horizon NV.
Fig. 166. — Objets divers de l'horizon NV.
Fig. 167. — Céramique de l'horizon NVIA.
Fig. 168. — Céramique de l'horizon NVIA.
Fig. 169. — Céramique et objets divers de l'horizon NVIA.
Fig. 170. — Céramique de l'horizon NVIA.
Fig. 171. — Lampes (9.2 et 9.4) et d'autres objets de l'horizon NVIA.
Fig. 172. — Céramique de l'horizon NVIB.
Fig. 173. — Céramique de l'horizon NVIB.
Fig. 174. — Lampes (9.3 et 9.4) et objets divers de l'horizon NVIB.
Fig. 175. — Objets de petite taille de l'horizon NVIB (10.3, 10.4 et 10.6) ; 1, lampe trouvée dans des circonstances douteuses ; 2, fond d'un pot modélé à la main.
Fig. 176. — Brique à *sgrafitti* de caractère chrétien (NVIB, 10.13) ; 1, lampe ; 2, fond de pot modelé à la main ; 3, 4, fragments céramiques.

www.cimec.ro

Redactor: BEATRICE BUDESCU
Tehnoredactor: SONIA BÂRZEANU

Bun de tipar 3 I 1979. Tiraj 2 720 ex. Format 8/54 × 84. Coli de tipar 32,50. Planșe 1 color+ 14 planie tipo. C.Z. pentru biblioteci mari și mici} 902.6(398.2 Tropaeum Traiani)

c. 1813 I. P. Informația
str. Brezoianu nr. 23 — 25, București
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

65

www.cimec.ro

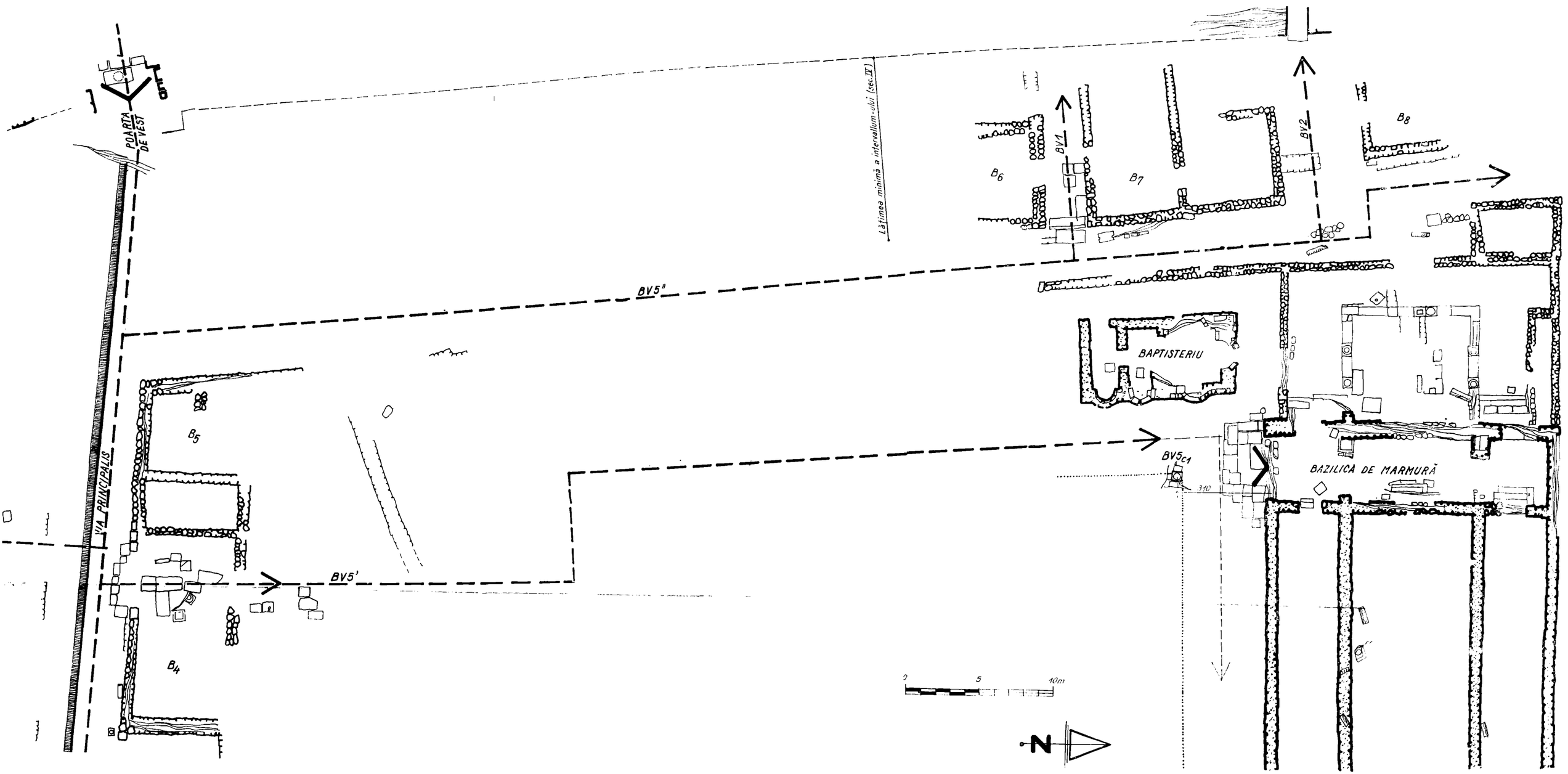

Fig. 101. — Planul arterei de circulație B—CV5 (5'—5'') spre zona bazilicii „de marmură" (B).

www.cimec.ro

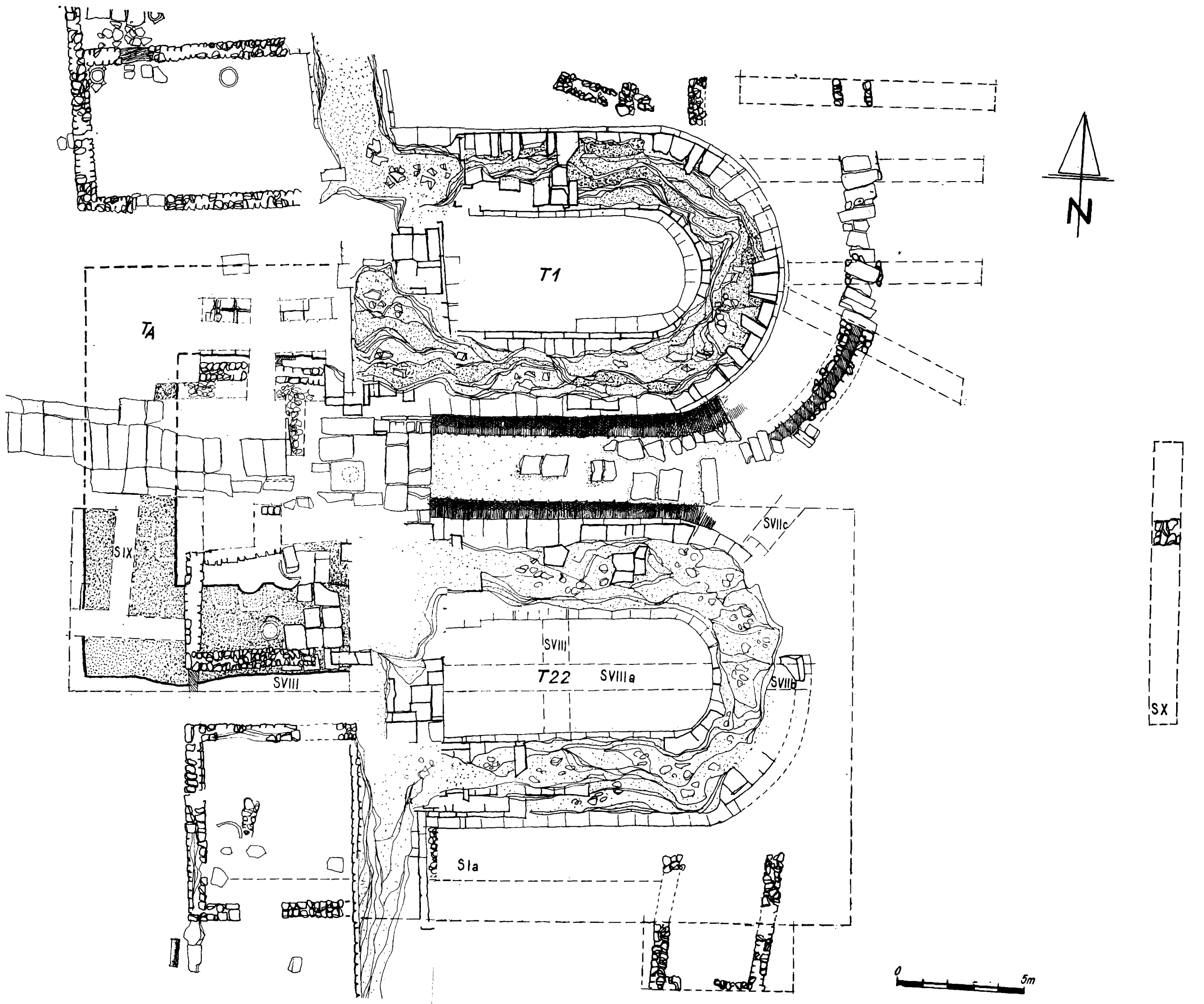

Fig. 76. — Planul porții de E.

www.cimec.ro

S:X
SVIII
SVII
SVI
SV
SIV
SIII
SII
SI
SV bis
A5
A4
A2β
A2α
A3κ
A3α
A3β
A3γ
AV1
A1β
A1γ
0 5m
N

Fig. 67. — Planul general al [illegible] (cercetări 1968 — 1971).

www.cimec.ro

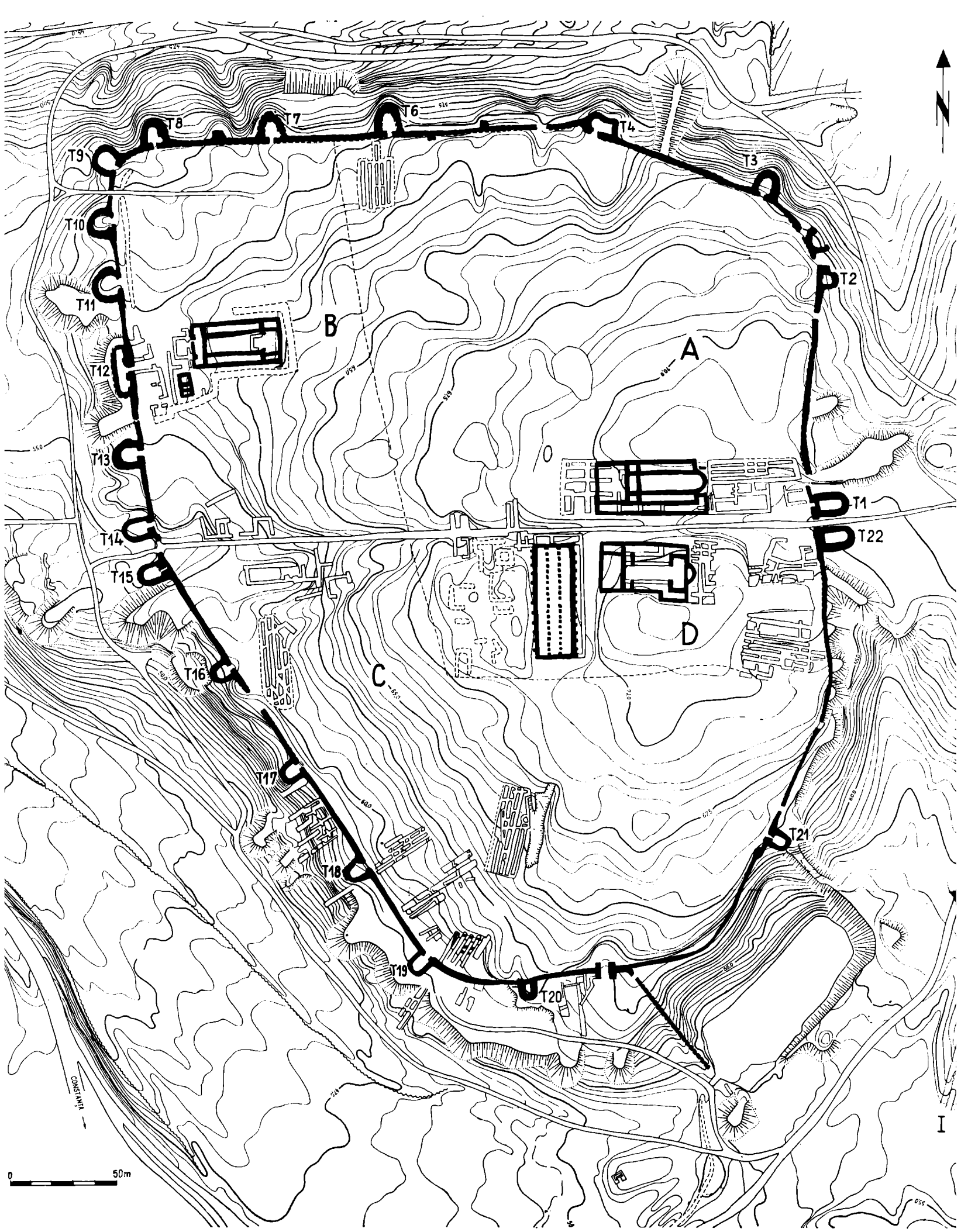

Fig. 23. — Restituția și rîndurile de cimeze ale incintei (scara 1/1 000).

www.cimec.ro

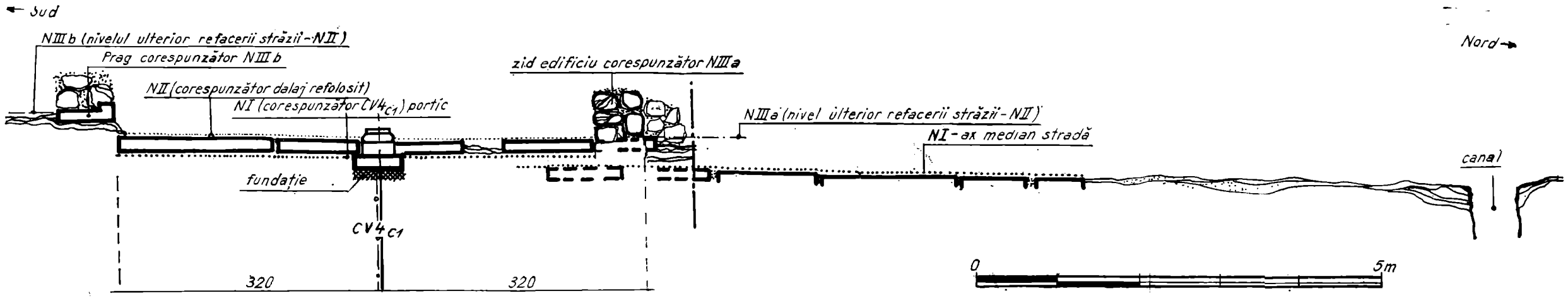

Fig. 101. — Secțiune longitudinală prin strada **CV4.**

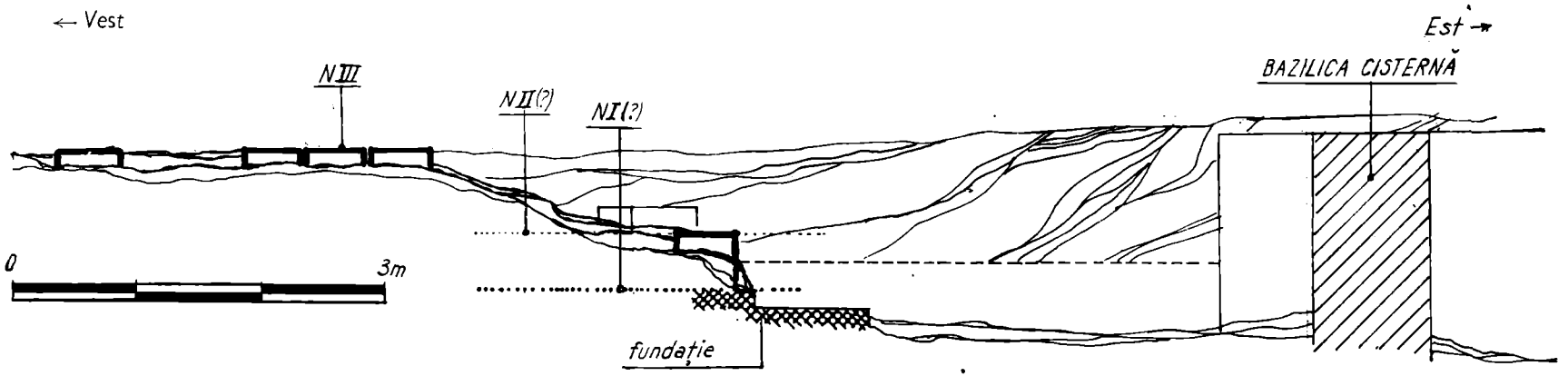

Fig. 102. — Secțiune prin strada CV5, perpendiculară pe latura de V a cisternei.

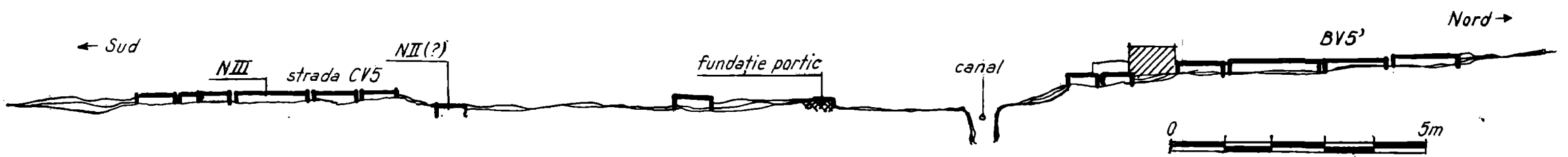

Fig. 103. — Secțiune longitudinală prin strada B—CV5 (5').

www.cimec.ro

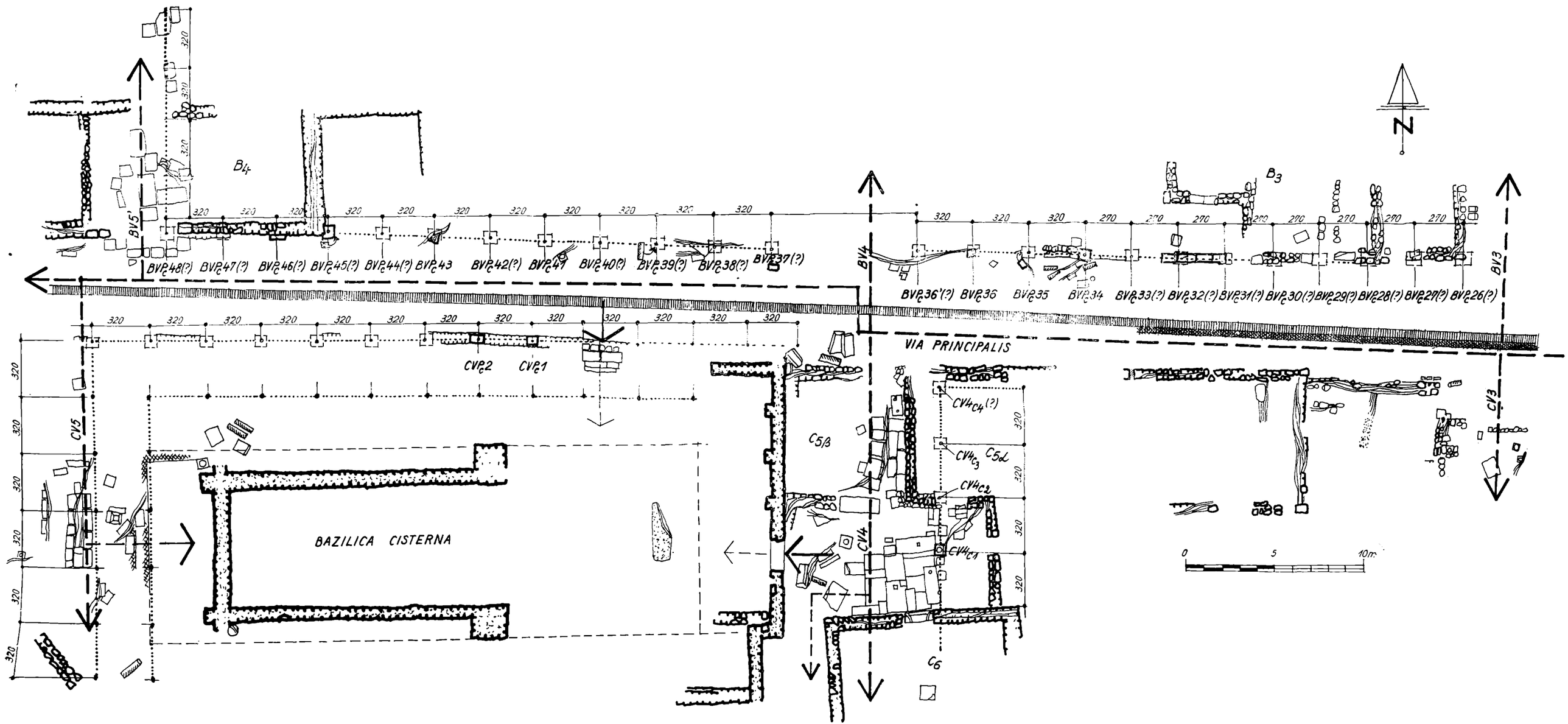

Fig. 100. — Planul sistemului de cisterne la B—CV3 la B—CV5

www.cimec.ro

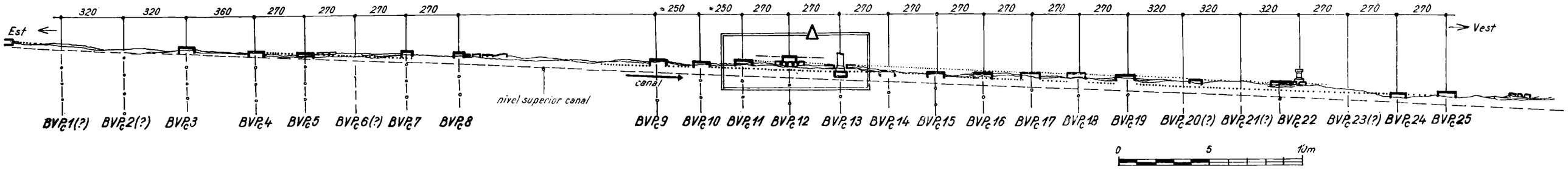

Fig. 98. Secțiunea longitudinală prin porticul de N al străzii principale între intersecția cu *cardo* și B—CV3.

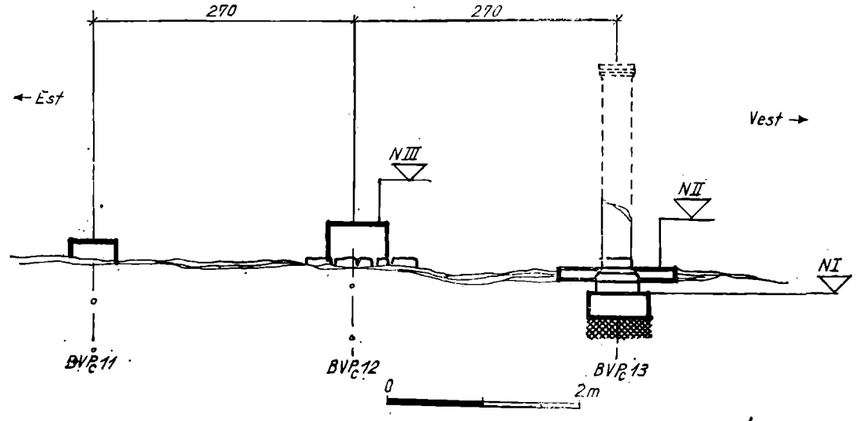

Fig. 99. [illegible] Δ.

www.dimeco.ro

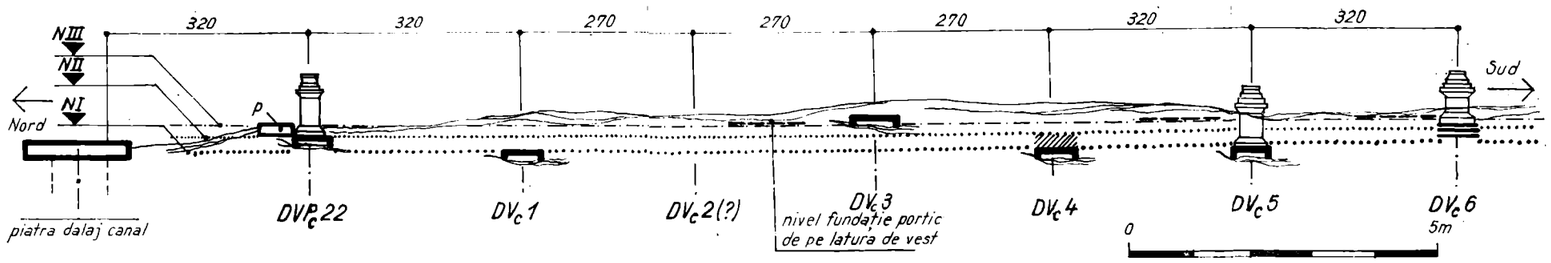

Fig. 95. — Secțiune longitudinală prin porticul de E al axului *cardo* (porțiunea din fața bazilicii cu transept).

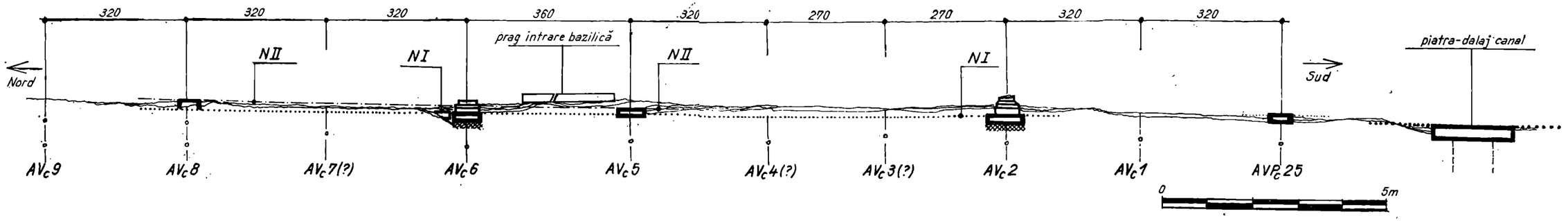

Fig. 96. — Secțiune longitudinală prin porticul de E al *cardo*-ului în porțiunea din fața bazilicii „simple" (A).

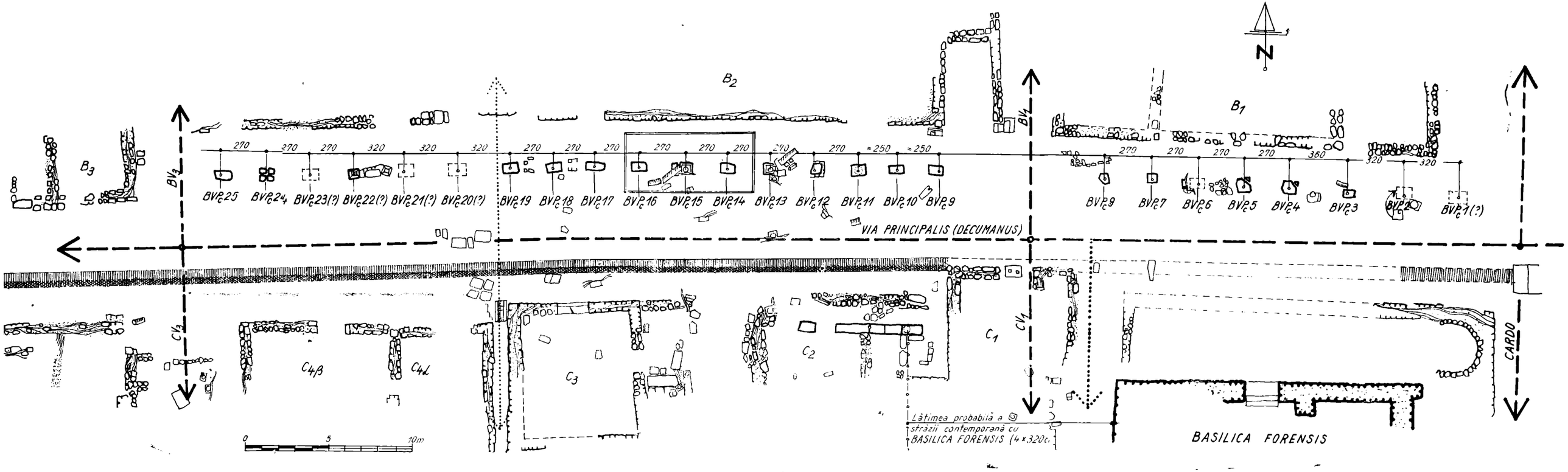

Fig. 97. — Plan *via principalis* [illegible] *cardo* și strada B–CV3.

www.cimec.ro

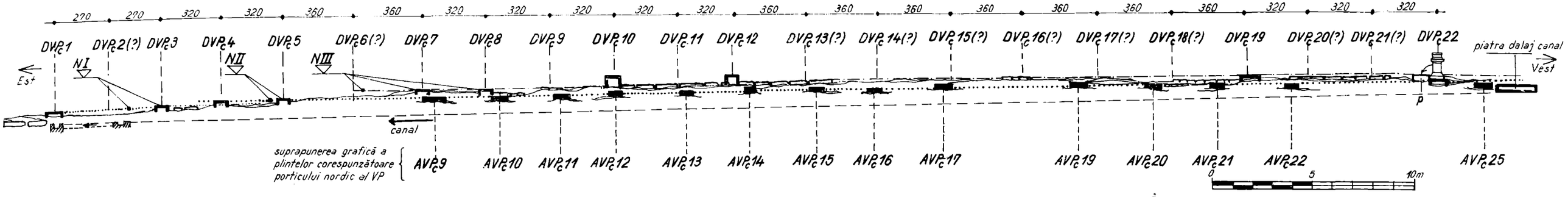

Fig. 93. — Secțiune longitudinală prin porticul de N al străzii principale pînă la intersecția cu *cardo*.

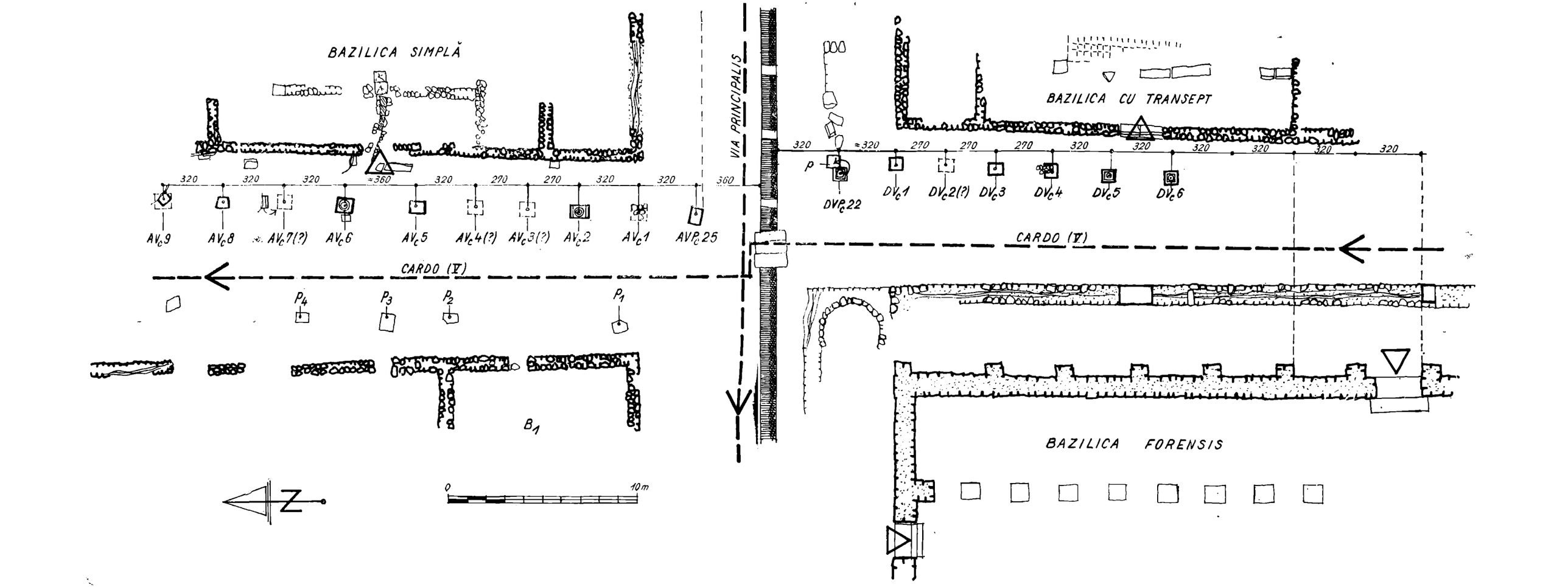

Fig. 94. —

www.dimeo.ro

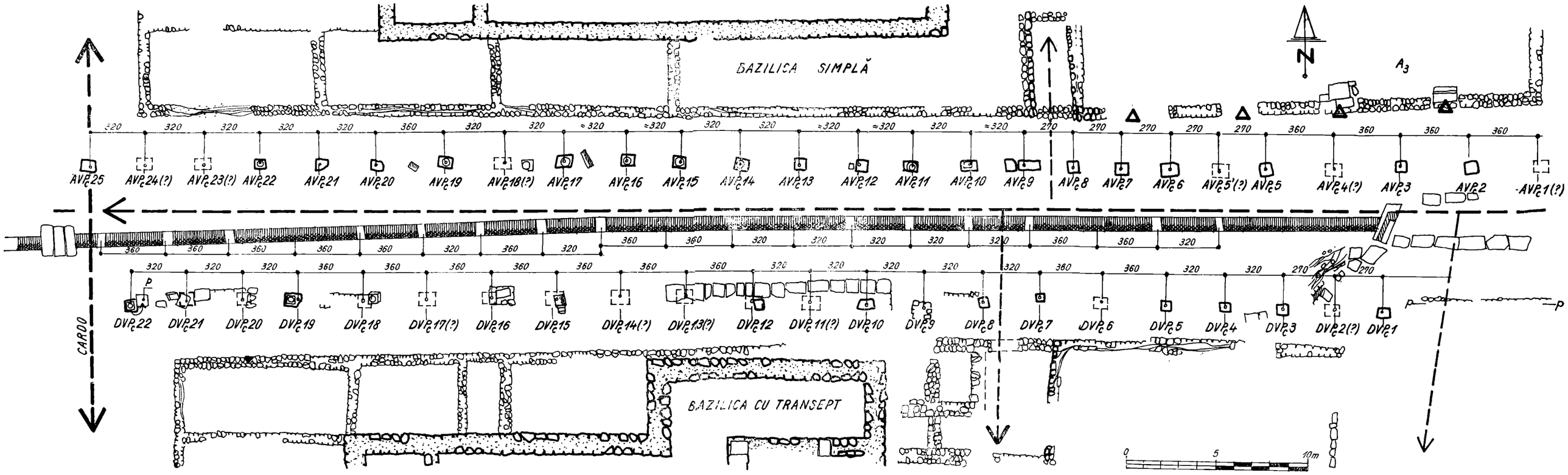

Fig. 91. — Plan *via principalis* între edificiul A3 și intersecția cu axul *cardo*.

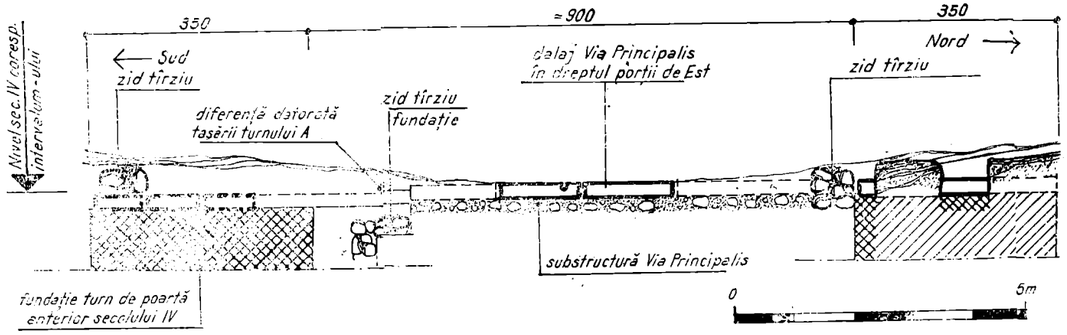

Fig. 92. — Secțiune transversală în dreptul porții de E (în interiorul incintei).

www.cimec.ro

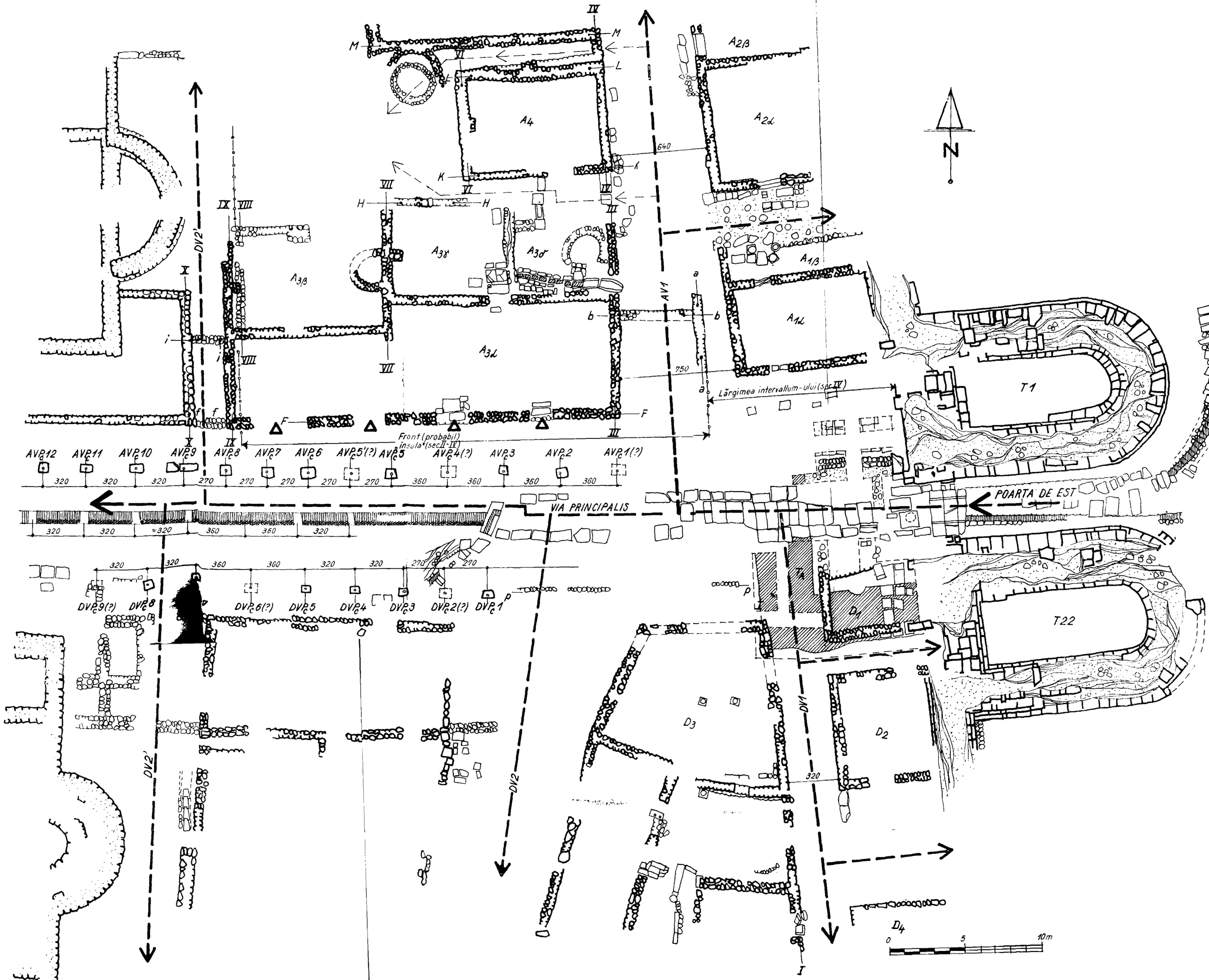

Fig. 90. — Planul zonei porții de E, sectoarele A și D, pînă la absidele bazilicilor „simplă" (A) și cu transept (D).

www.cimec.ro

Fig. 32. — Fotografia aeriană, ansamblul, zona Cetatea Adamclisi.

www.cimec.ro

Opaiț roman (secolele II—III e.n.)

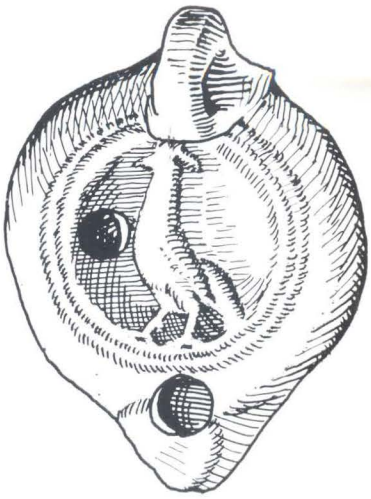

Tropaeum Traiani, fortăreața întemeiată de împăratul Traian pe platoul situat în valea Urluii, spre vest de satul de azi Adamclisi, județul Constanța, la o importantă răscruce de drumuri romane militare și comerciale, unde se afla o așezare geto-dacică mai veche și în apropierea mărețului monument triumfal înălțat de același împărat în anul 109 e.n., a ajuns curînd la mare înflorire economică și culturală, fiind ridicată către anul 170 la rangul de ***municipium***. Refăcută „din temelii" sub Constantin și Liciniu (316 e.n.), „cetatea tropeenilor" a cunoscut ultima sa perioadă de mare înflorire în secolul al VI-lea, sub împărații Anastasius I și Iustinian și a dăinuit pînă la începutul secolului al VII-lea e.n. Lucrarea de față, cel dintîi volum monografic despre ***cetatea Tropaeum***, identificată în teren de Grigore Tocilescu care, timp de mai mulți ani (1891—1909), a condus lucrările pentru dezvelirea acesteia, prezintă sistematic o primă parte a rezultatelor săpăturilor arheologice reluate în 1968 la monumentele romane de la Adamclisi. Ea este totodată cea dintîi lucrare monografică despre o așezare romană de pe teritoriul țării noastre. Următoarele volume monografice vor aduce noi contribuții pentru mai buna cunoaștere atît a cetății romane, cît și a celor trei importante vestigii de pe dealul dinspre nord-est: monumentul triumfal, altarul militar și tumulul funerar.

Lei 38

www.cimec.ro

Opaiț roman (secolele II—III e.n.)

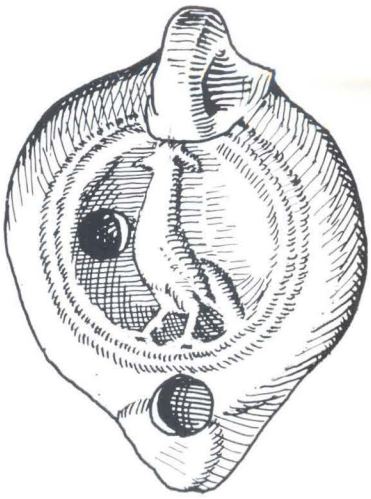

Tropaeum Traiani, fortăreața întemeiată de împăratul Traian pe platoul situat în valea Urluii, spre vest de satul de azi Adamclisi, județul Constanța, la o importantă răscruce de drumuri romane militare și comerciale, unde se afla o așezare geto-dacică mai veche și în apropierea mărețului monument triumfal înălțat de același împărat în anul 109 e.n., a ajuns curînd la mare înflorire economică și culturală, fiind ridicată către anul 170 la rangul de ***municipium***. Refăcută „din temelii" sub Constantin și Liciniu (316 e.n.), „cetatea tropeenilor" a cunoscut ultima sa perioadă de mare înflorire în secolul al VI-lea, sub împărații Anastasius I și Iustinian și a dăinuit pînă la începutul secolului al VII-lea e.n. Lucrarea de față, cel dintîi volum monografic despre ***cetatea Tropaeum***, identificată în teren de Grigore Tocilescu care, timp de mai mulți ani (1891—1909), a condus lucrările pentru dezvelirea acesteia, prezintă sistematic o primă parte a rezultatelor săpăturilor arheologice reluate în 1968 la monumentele romane de la Adamclisi. Ea este totodată cea dintîi lucrare monografică despre o așezare romană de pe teritoriul țării noastre. Următoarele volume monografice vor aduce noi contribuții pentru mai buna cunoaștere atît a cetății romane, cît și a celor trei importante vestigii de pe dealul dinspre nord-est: monumentul triumfal, altarul militar și tumulul funerar.

Lei 38

www.cimec.ro

Lei 38

www.cimec.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

www.cimec.ro